Constantin HLIHOR
Grigory Davidovich SHKUNDIN
Vasile SOARE
Alexander Sergeevich STÎKALIN

ROMÂNIA ŞI RUSIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

1918-2018

GeoIstorie

Coordonatori:
Constantin Hlihor **Grigory Davidovich Shkundin**
Vasile Soare **Alexander Sergeevich Stikalin**

ROMÂNIA ȘI RUSIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Colecţia GeoIstoria®
Editura TopForm

Coordonatori: Constantin Hlihor
Grigory Davidovich Shkundin
Vasile Soare
Alexander Sergeevich Stikalin
Senior editor: Cristina Simileanu
Coperta: Vasile Simileanu

Formulările şi prezentarea materialului nu reprezintă întotdeauna poziţia **Editurii TopForm** Autorii sunt responsabili atât de alegerea şi prezentarea datelor conţinute în lucrare, cât şi pentru opiniile exprimate, care nu sunt întotdeauna identice cu cele ale editorului şi nu angajează în niciun fel răspunderea acestuia.

În lipsa acordului scris al coordonatorilor reproducerea integrală sau parţială a oricărui material scris sau ilustrativ din această ediţie este interzisă.

CIP nr. 00955/08.05.2018

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

HLIHOR, Constantin

România şi Rusia în timpul Primului Război Mondial / Constantin Hlihor, Grigory Davidovich Shkundin, Vasile Soare, Alexander Sergeevich Stikalin. - Bucureşti: Top Form, 2018

Conţine bibliografie
ISBN 978-606-8550-64-0

I. Constantin Hlihor
II. Grigory Davidovich Shkundin
III. Vasile Soare
IV. Alexander Sergeevich Stikalin

32

Copyright © 2018

Editura TopForm

Editură abilitată de către Consiliul Naţional de Atestare a Titlurilor, Diplomelor şi Certificatelor Universitare (CNATDCU):
- Comisia pentru Ştiinţe Militare, Informaţii şi Ordine Publică, Categoria Edituri A2, poz. 16
- Comisia pentru Sociologie, Ştiinţe Politice şi Administrative, Categoria Edituri A2, poz. 17

Editură recunoscută de către Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior - cod CNCSIS 325

www.geopolitic.ro, editura.topform@yahoo.com;
geopolitica.magazine @yahoo.com; geopolitica.magazine@gmail.com

ROMÂNIA ȘI RUSIA ÎN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Coordonatori:
Constantin Hlihor
Grigory Davidovich Shkundin
Vasile Soare
Alexander Sergeevich Stikalin

Editura TopForm
Bucureşti 2018

ASOCIATIA SI FUNDATIA
ANASTASYA

„Nu toata lumea crede în eficicacitatea actelor de caritate care pot schimba lumea si nici intr-o cauză specifică. Însă, dacă la sfârşitul zilei te simţi impulsionat să intreprinzi un demers, nu lăsa pe nimeni să te oprească, dar nici nu te aştepta ca cineva să te ajute"

Mihai Hlihor
Fondator al Asociatiei şi al Fundaţiei Anastasya

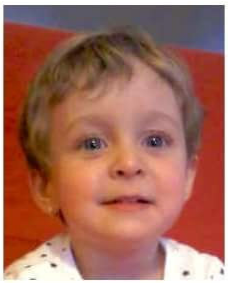

Asociaţia şi Fundaţia Anastasya

AMBASADA ROMÂNIEI
ÎN FEDERAȚIA RUSĂ

SOCIETATEA ȘTIINȚIFICĂ ROMÂNĂ
DE
CERCETĂRI INTERDISCIPLINARE

INSTITUTUL DE SLAVISTICĂ
AL ACADEMIEI RUSE DE ȘTIINȚE

ASOCIAȚIA RUSĂ A ISTORICILOR
PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Sesiunea de comunicări ştiinţifice

ROMÂNIA ŞI RUSIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

29-30 septembrie 2016
Ambasada României în Federația Rusă
Moscova, str. Mosfilmovskaya nr. 64

AUTORI

D. I. KOZLOV

Căpitan de rangul I, director adjunct al Institutului de Cercetare a Istoriei Militare al Academiei Militare a Statului Major General al Forţelor Armate din Federaţia Rusă; preşedinte al *Asociaţiei Istoricilor Primului Război Mondial* din Federaţia Rusă. Este autorul a peste 150 de lucrări ştiinţifice publicate.

Principalele lucrări:

- *Флот в румынской кампании 1916-1917 годов*. СПб.: Издатель М.А. Леонов, 2003.
- *Британские подводные лодки в Балтийском море. 1914-1918 гг.* СПб.: ЛеКо, 2006.
- *Сражение за Рижский залив. Лето 1915.* М.: Цейхгауз, 2007.
- *«Странная война» в Черном море (август - октябрь 1914 года).* М.: Квадрига, 2009.
- *(В соавторстве) Боевой и численный состав Рабоче-Крестьянского Красного Флота (Историко-статистическое исследование).* М.: НИИ(ВИ) ГШ ВС РФ, 2012.
- *Нарушение морских коммуникаций по опыту действий Российского флота в Первой мировой войне (1914-1917).* М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2013.
- *(В соавторстве) Россия в стратегии Первой мировой войны. Кн. 1. Россия в стратегии Антанты.* СПб.: Издательство Русской христианской гуманитарной академии, 2014.
- *(В соавторстве) Военные реформы в России (СССР): опыт и уроки (XVI - начало XXI вв.).* М.: ВАГШ ВС РФ, 2014.
- *Во главе действующего флота. Система управления морскими силами России*
- *накануне и в годы Первой мировой войны.* М.: Нобель Пресс, 2014.
- *(В соавторстве, рук. авторского коллектива) Вооруженные силы России в Первой мировой войне (1914-1917).* В 2 т. М.: Мегаполис, 2014.
- *(В соавторстве) Первая мировая война. Энциклопедический словарь*. М.: Весь Мир, 2014.
- *(В соавторстве) История органов управления боевой подготовкой Вооруженных Сил России (СССР).* М.: АО «Красная Звезда», 2015.

Constantin HLIHOR

profesor univ., titular al cursurilor de geopolitică şi geostrategie, istoria secolului XX, comunicare în conflictele internaţionale la Universitatea din Bucureşti şi Universitatea Creştină Dimitrie Cantemir; cercetător ştiinţific gradul 1 la Institutul Revoluţiei Române din Decembrie 1989; preşedinte

al Consiliului Director al Societăţii Ştiinţifice Române de Cercetări Interdisciplinare din Bucureşti. Autor a peste 200 de lucrări, studii şi articole publicate.

Principalele lucrări:

- *Revoluţie şi tranziţie la români intr-un secol scurt. 1918-1989.* Editura Tritonic, Bucureşti, 2017.
- *România şi şocurile geopolitice ale războiului rece. 1980-1991*, Editura IRRD, 2016
- *România. Relaţiile cu vecinii în perioada războiului rece,* (editor), Editura Academiei Tehnice Militare, Bucuresti, 2015.
- *Revoluţia Română din Decembrie 1989 şi percepţia ei în mentalul colectiv. Obiectivitate şi subiectivitate. Neutralitate şi părtinire. Studii, (editor)* Târgovişte, Cetatea de Scaun, 2014.
- *Geopolitical Perspectives and Development, EUBSR 2014 International Conference, Volume 1, 2014, eds., with Peter Kopecky,* Italian Academic Publishing, Bagheria, Palermo, ITALY.
- *Book of Proceedings International Conference on EU and Black Sea Region,* First Editions, (eds., with *Antonello Biagini, Andrea Carteny),* Giovani Mineo Editore, Bagheria, Italy, 2013.
- *International Relations. Approaces and Studies* (eds., with Mihai Retegan), Italian Academic Publishing, Bagheria, 2013.
- *Geopolitics. From a Classical to a Postmodern Approach*, Italian Academic Publishing, Bagheria, 2014.
- *Armata Roşie in România*, ediţie revăzută şi adăugită, ProUniversitaria, Bucureşti, 2012.
- *Geopolitica. De la clasic la postmodern*, Karta Graphic, Ploieşti, 2011.

Vasile SOARE

Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al României în Federaţia Rusă. 2002-2008 - Ambasador Extraordinar şi Plenipotenţiar al României în R. Kazahstan, acreditat şi în Republica Kîrgîză şi Republica Tadjikistan. 2008-2013; director al Direcţiei Europa de Est şi Asia Centrală (spaţiul CSI) din MAE român; 1999-2001 - director adjunct şi director al Direcţiei Răsăritene (spaţiul CSI) din MAE român. Membru fondator şi vice-preşedinte al Asociaţiei „Drumul Mătăsii”, Bucureşti (2012). Doctorand al Şcolii Doctorale, Facultatea de Istorie şi Filozofie, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca.

Principalele lucrări:

- *Tătarii în Asia Centrală - trecut şi prezent. Însemnările unui diplomat român*, în volumul *„Moştenirea istorică a tătarilor”, vol. I, ed. Tasin Gemil şi Nagy Pienaru, Bucureşti, 2010.*
- *Islamul în Azerbaidjan. Evoluţie istorică şi tendinţe actuale*, Contemporary Research in Turkology and Eurasian Studies. A Festschrift in Honor of Professor Tasin GEMIL on the Occasion of His 70th Birthday, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013

- *Prezenţa românilor în Kazahstan - istorie şi destin,* revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate", Bucureşti, 2007.
- *Stepa kazahă - pământ al făgăduinţei pentru românii basarabeni şi bucovineni la sfârşitul sec. XIX - începutul sec. XX*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate", Bucureşti, 2007
- *Românii din Kîrgîzstan*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate", Bucureşti, 2007
- *Prizonierii români în lagărele de concentrare din Kazahstan între 1941-1950*, în Revista „NOINU", 2006.

Tatiana Andreevna POKIVAILOVA

Cercetător ştiinţific principal, Departamentul de Istorie a Europei de Est după cel de-al Doilea Război Mondial, lucrează la Institutul de slavistică din 1968.

Principalele lucrări:

- Краткая история Румынии: с древнейших времен до наших дней. М., 1987 (соавтор).
- Трансильвания - яблоко раздора между Венгрией и Румынией // Очаги тревоги в Восточной Европе: (драма национальных противоречий). М., 1994 (соавтор).
- Участие Румынии в антисоветской войне. Рост антивоенных, антинацистских и антифашистских настроений в румынском обществе (22 июня 1941 - лето 1943 г.)
- Нарастание недовольства в румынском обществе. Государственный переворот // Движение сопротивления в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1939-1945. М., 1995.
- Венгеро-румынский конфликт и советская дипломатия. 1940 - июнь 1941 года // Война и политика. М., 1999 (соавтор).
- Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939-1941 гг. М., 1999 (соавтор).
- XX съезд КПСС и политические конфликты в социалистических странах Восточной Европы: новые документы и проблемы российской историографии // Anii 1954-1960: Fluxurile şi refluxurile stalinismului. Sighet. 8. Bucureşti, 2000.
- За кулисами борьбы за Трансильванию. Cluj-Napoca, 2003 (соавтор).
- Об отношении между Коминтерном и румынскими коммунистами (лето 1941 - осень 1943). Об одной неудавшейся миссии // Studii şi materiale de istorie contemporană. Serie noua. Bucureşti, 2003. Vol. II.

Mihail DOBRE

Doctor în ştiinţe istorice, diplomat în cadrul Ministerului Afacerilor Externe din 1991. Fost ambasador extraordinar şi plenipotenţiar al României pe lângă Sfântul Scaun şi Ordinul Suveran Militar de Malta (2002-2006). Conferenţiar univ. la Facultatea de istorie a Universităţii din Bucureşti. A publicat peste 50 de studii şi articole în reviste de specialitate din ţară şi străinătate.

Principalele lucrări:

- *România la sfârşitul Războiului Rece. Statut geopolitic şi opţiuni de securitate*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011.
- *Relaţii diplomatice româno-italiene în perioada neutralităţii 1914-1915*, în „Revista Istorică", tom XXVII, 2016, nr. 1-2.
- *Ecouri diplomatice italiene la demersurile pentru intrarea României în Primul Război Mondial (1916),* în „Revista de istorie militară", nr. 5-6 (157-158), 2016.

Vladislav Yakimovici GROSUL

Doctor în ştiinţe istorice, profesor, membru corespondent al Academiei Internaţionale de Slavistică. Cercetător principal al Institutului de Istorie a Rusiei al Academiei de Ştiinţe din Rusia. Autor a aproximativ 440 de publicaţii ştiinţifice, inclusiv 11 monografii individuale şi 14 colective.

Principalele lucrări:

- Очерки истории Тамани. М.: ИНСАН, 1996. (в соавт. с Н. Ф. Бугаем)
- Русофилы и русофобы в истории Молдавии // Россия и страны ближнего зарубежья, 1997.
- Международные связи российской политической эмиграции во второй половине XIX в. М.: РОССПЭН, 2001.
- Карагаш - минувший и нынешний (История одного приднестровского села). М.: ИРИ РАН, 2001.
- Русское общество XVIII-XIX вв. Традиции и новации. М., 2003.
- Образование СССР (1917-1924). М.: ИТРК, 2007 (2-е изд. 2012).
- Русское зарубежье в первой половине XIX в. М.: РОССПЭН, 2008.
- Общественное мнение в России XIX в. М.: АИРО-XXI, 2013.
- Труды по теории истории. М.: АИРО-XXI, 2014.
- Молдавское движение до и после образования Румынии (1821-1866). Кишинёв, 2014.

Adrian POP

Doctor in istorie. Profesor al Facultăţii de Ştiinţe Politice, Şcoala Naţională de Studii Politice şi Administrative, Bucureşti. Membru al European International Studies Association (EISA); membru al Central and East European International Studies Association (CEEISA); membru al World Futures Studies Federation; membru al International Political Science Association, (2012-2013); coordonator (Chair) al The Millennium Project Romania Node; membru al Societăţii Ştiinţifice Române de Cercetări Interdisciplinare, Bucureşti.

Principalele lucrări:

- *Prăbuşirea imperiului sovietic. „Lecţii" în retrospectivă* (coordonator cu Constantin Corneanu şi coautor), Târgovişte, 2012.
- *Facing the Challenges of Policy Research Through Training Strategists in Europe* (with Muzaffer Vatansever, Igor Breitner and Mustafa Kutlay), Leonardo da Vinci Partnership Project International Strategic Research Organization, Ankara, 2011

- *Originile şi tipologia revoluţiilor est-europene*, Bucureşti, 2010
- *Spre o strategie europeană în bazinul Mării Negre. Cooperarea teritorială* (coordonator, coautor Dan Manoleli), Bucureşti, 2008
- *Schisma Roşie. România şi declanşarea conflictului sovieto-iugoslav (1948-1950)* (coautor Florin Constantiniu), Editura Compania, Bucureşti, 2007.
- *România şi Republica Moldova - între Politica Europeană de Vecinătate şi perspectiva extinderii Uniunii Europene* (coordonator, coautori Gabriela Pascariu, George Angliţoiu şi Alexandru Purcăruş), Bucureşti, 2006.
- *Politica Europeană de Securitate şi Apărare - element de influenţare a acţiunilor României în domeniul politicii de securitate şi apărare* (coautori Liviu Mureşan, Florin Bonciu), Bucureşti, 2004.
- *Tentaţia tranziţiei. O istorie a prăbuşirii comunismului în Europa de Est*, Editura Corint, Bucureşti, 2002.

Maksim Victorovici OSIKIN

Institutul de Drept şi Administraţie al Asociaţiei de Poliţie din Întreaga Rusie, Tula, conferenţiar universitar la catedra de ştiinţe socio-juridice, doctorand Ştiinţe istorice, Institutul de Drept şi Administraţie al Asociaţiei de Poliţie din Întreaga Rusie

Principalele lucrări:

- Первая мировая война, Изд-во «Вече», Москва, 2010
- История Первой мировой войны, Изд-во «Вече», Москва, 2014
- Неизвестные трагедии Первой мировой. Пленные. Дезертиры. Беженцы, Изд-во «Вече», Москва, 2011
- Брусиловский прорыв, Изд-во «Эксмо», 2010
- Крах конного блицкрига. Кавалерия в Первой мировой войне, Изд-во «Яуза, Эксмо», 2009
- Крушение германского блицкрига в 1914 году. Цейхгауз, 2006

Ilie SCHIPOR

Doctor in istorie militară. Ministru consilier la Ambasada României la Moscova. Membru al Societăţii Ştiinţifice Române de Cercetări Interdisciplinare, Bucureşti.

Principalele lucrări:

- *Trecerea Nistrului(1941). O decizie controversată*, coautor Florin Constantiniu, Bucureşti, Editura Albatros, 1995.
- *Războiul din golf. De la Adam la... Saddam*. Bucureşti, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1991.
- *Istoria militară a poporului român*, vol. IV-VI, Editura Militară, Bucureşti, 1988-1989, coautor.
- *România în anii primului Război Mondial* (în 2 volume), Editura Militară, Bucureşti, 1987, coautor.
- *România în anii celui de-al doilea Război Mondial* (în 3 volume), Editura Militară, Bucureşti, 1989, coautor.

Boris Sergheevici KOTOV

Colaborator ştiinţific al Centrului pentru Studierea secolului al XIX-lea. Doctorand în ştiinţe istorice.

Principalele lucrări:

- (в соавт.) Россия в Великой войне 1914-1918 годов. Образы и тексты // Под общ. ред. А.К. Сорокина, А.Ю. Шутова. М.: РОССПЭН, 2014
- Сарајевски атентат и јулска криза 1914. године у свјетлу руске штампе // Сарајевски атентат 1914. Ћоровићеви сусрети 2013. године. Међународни научни скуп историчара (Гацко, 19-21. септембар 2013. године). Београд, 2014. С. 224-232.
- Војната меѓу сојузниците во 1913 година и Букурешкиот мировен договор во огледалото на рускиот печат // Букурешкиот мировен договор, Македонија и Балканот. Меѓународен научен собир по повод 100-годишнината од потпишувањето на Букурешкиот мировен договор одржан на 31 октомври и 1 ноември 2013 година. МАНУ, Скопје, 2014. С. 99-107
- Межсоюзническая война лета 1913 года в восприятии русского общества (по материалам прессы) // Новая и новейшая история. 2015. № 3. С. 101-112.
- Сараевское убийство 1914 г. в зеркале российской прессы // Первая мировая война. Проблемы изучения и уроки истории. Материалы VIII Конвента РАМИ. 25-26 апреля 2014 г. М.: Изд-во «МГИМО-Университет», 2015. С. 46-62.
- (в соавт.) Австрийский вопрос в 1945-1955 гг. Документы советской эпохи // СССР и Австрия на пути к Государственному договору. Страницы документальной истории. 1945-1955 / под общ. ред. В.И. Якунина; авт.-сост. А.Ю. Ватлин, Б.С. Котов, А.К. Сорокин, А.А. Ширинянц, А.Ю. Шутов. М.: Политическая энциклопедия, 2015. - С. 3-21.

Cătălin TURLIUC

Cercetător ştiinţific gradul I Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” Iaşi şi profesor asociat al Universităţii A.I. Cuza şi Universităţii Petre Andrei din Iaşi. Autor a peste 300 de lucrări, studii şi articole de istorie, relaţii internaţionale, integrare euroatlantică etc.

Principalele lucrări:

- *Modernizare şi construcţie naţională în România. Rolul alogenilor 1832-1918),* în col. cu D. Vitcu şi D. Ivănescu, Editura Junimea, Iaşi, 2002.
- *Interwind Destinies. Modern Romania and Its Ethnic Groups*, Editura Junimea, Iaşi, 2003
- *Organizarea României moderne. Statutul naţionalităţilor 1866-1918. I. Identitate şi comunicare socială*, Editura Performantica, Iaşi, 2004
- *Organizarea României moderne. Statutul naţionalităţilor 1866-1918. II. Dilemele convieţuirii*, Editura Junimea, Iaşi, 2004.

- *România interbelică în paradigma europeană*, în col. cu I. Agrigoroaie, Gh. Iacob, O. Buruiană, Editura Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi, 2005.

Gavriil PREDA

Conferenţiar universitar la Facultatea de Istorie, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" Bucureşti. Membru al Societăţii Ştiinţifice Române de Cercetări Inter-disciplinare, Bucureşti.

Principalele lucrări:

- *Importanţa strategică a petrolului românesc 1939-1947*, Editura Printeuro Ploieşti, 2001
- *Războiul petrolului de la Ploieşti*, (coautori Eugen Stănescu, Iulia Stănescu) Editura Printeuro Ploieşti, 2003
- *România în Organizaţia Tratatului de la Varşovia 1954-1968*, vol. 1-2, (coautor Petre Opris), Editura Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 2008-2009.
- *23 August în Prahova - documente*, (coautori Eugen Stănescu, Iulia Stănescu) Editura Universităţii Petrol Gaze" din Ploieşti, 2008
- *Mitropolitul Pimen Georgescu. Viaţa şi înfăptuirile sale (1853-1934),* (coautor Aurel Pentelescu), Editura Printeuro, Ploieşti, 2003
- *The Romanian Michael the Brave. War Order Decorated Foreign Officers*, Italian Academic Publishing, 2013.

Cornel GRAD

Cercetător ştiinţific gradul I (CŞ I) Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad. Specialist în istoria modernă şi contemporană a României. Autor a numeroase lucrări, studii şi articole.

Principalele lucrări:

- *Al doilea Arbitraj de la Viena,* Iaşi, Institutul European (Colecţia *Istorie şi diplomaţie*), 1998;
- *Istoria României. Transilvania. Vol. II (1867-1947)*, Cluj-Napoca, „George Bariţiu", 1999, (coautor);
- *1918/1919. Contribuţii sălăjene la Marea Unire,* Zalău, Ed. Limes 2000 (coautor);
- *Memorii, jurnale şi însemnări transilvane (1938-1989),* Zalău, Ed. Limes, 2000 (coautor)
- *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziţia armatei române,* Zalău, Ed. Limes - Colecţia *Historia - Diplomaţie*, 2000.
- *Sfârşit şi început de epocă. Korszakvég és korszakkezdet. The End and Beginning of an Era.* Zalău-Satu Mare, Ed. Lekton şi Muzeul Sătmărean, 1998;
- *Al II-lea Arbitraj de la Viena din 30 august 1940. Antecedente şi consecinţe - A második Bécsi döntés, 1940. Augusztus 30. Elczmények és következmények*, vol. tematic supliment al anuarului *Satu Mare. Studii şi Comunicări*, seria II, XXVII/II - Supplementum, Satu Mare, 2011.

Ecaterina HLIHOR

Conferenţiar universitar Universitatea Naţională de Apărare, autor al cursurilor «Politici lingvistice şi multiculturalism» şi «Diplomaţie publică». Membră a Societăţii Ştiinţifice Române de Cercetări Interdisciplinare Bucureşti.

Principalele lucrări:

- *Copilăria poetului şi poezia copilăriei*, Editura Universităţii Naţionale de Apărare, Bucureşti, 2003
- *Politica lingvistică şi de securitate în societatea contemporană,* Editura CTEA, Bucureşti, 2017
- *Diplomaţia publică în relaţiile internaţionale*, Editura Universităţii Naţionale de Apărare, Bucureşti, 2018.

Gabriel LEAHU

Profesor universitar la Facultatea de Istorie, Universitatea Creştină „Dimitrie Cantemir" Bucureşti şi director al Casei Corpului Didactic „Grigore Tabacaru" Bacău. A îndeplinit funcţia de Secretar general in Ministerul Educaţiei şi Cercetării Ştiinţifice.

Principalele lucrări:

- *Expansiunea colonială în Africa, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, reflectată în corespondenţa diplomatică românească*, Editura Conexiuni, Bacău, 2000
- *Africa. Un continent disputat*, 1878-1912, E. D. P., Bucureşti, 2009
- *Romania and Egypt in the late nineteenth and early twentieth century*, în „Annales d'Univesitè Valahia Târgovişte, Section d'Histoire et d'Archèologie", tome XI, nr. 2
- *The origins of African Nationalism: E. W. Blyden*, în „Annales d'Univesitè Valahia Târgovişte, Section d'Histoire et d'Archèologie", tome XI, nr. 2, 2009
- *The Dynamics of British Interests: From the Black Sea to the Suez Canal (The End of the 19th Century),* in "Challenges and Opportunities for a Multilateral Cooperation", Edited by Antonello Folco Biagini, Constantin Hlihor, Andrea Carteny, Mineo Giovanni Editore, 2012.
- *Revolta colonelului Ahmad Urabi Paşa în comunicarea diplomatică a legaţiilor României cu Ministerul Afacerilor Externe*, în Nicoleta Ciachir, Sorin Marcel Colesniuc, „În amintirea unui istoric român, Nicolae Ciachir", Editura Etnologică, Bucureşti, 2016

Anastasia Victorovna USACIOVA

Cercetător ştiinţific la Departamentul de Literatură Contemporană a Europei Centrale şi de Sud-Est, lucrează la Institutul de Slavistică din 2009. Critic literar. Studiază procesele literare din România anilor 1990-2000, scrierile lui Eugen Ionesco, problemele de gen din literatură şi problemele identităţii naţionale.

Principalele lucrări:

- Эжен Ионеско - румынский писатель? (о книге С. Микулеску «Маски Эуджена Ионеску. Двенадцать ипостасей ионесканизма») // Славянский мир в третьем тысячелетии. Славянские народы: векторы взаимодействия в Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европе. М., 2010.
- Трилогия М. Кэртэреску «Ослепительный» в контексте румынского постмодернизма // Славянский мир в третьем тысячелетии. Межкультурный и межконфессиональный диалог славянских народов. М., 2011.
- Румынское литературоведение и критика 1990-2000-х гг. об Эжене Ионеско (к проблеме национальной и культурной идентификации) // Литературоведение и критика Центральной и Юго-Восточной Европы конца XX - начала XXI века. Идеи, методы, подходы. Серия: «Современные литературы стран ЦЮВЕ». М., 2011.

CUPRINS

D. I. KOZLOV
Flota rusă de la Marea Neagră, în lupta pentru Dobrogea, din toamna anului 1916: realizări, probleme,lecţii ..... p. 23

Constantin HLIHOR
România anului 1916: Între aspiraţii naţionale şi interesele geopolitice ale Marilor Puteri. ..... p. 31

Vasile SOARE
Prizonieri de război români în Rusia (1914-1924) ..... p. 42

T.A. POKIVAILOVA
Primul Război Mondial şi soarta Tezaurului Românesc, (în contextul relaţiilor ruso-române) ..... p. 53

Mihail DOBRE
Aspecte diplomatice ale relaţiilor româno-ruse în perioada neutralităţii 1914-1916 ..... p. 64

V. I. GROSUL
Basarabia în anii Primului Război Mondial ..... p. 78

Adrian POP
Relaţiile ruso-germane în timpul şi după Primul Război Mondial şi implicaţiile lor asupra României ..... p. 92

Maksim Victorovici OSIKIN
Colaborarea economico-militară ruso-română, în perioada Primului Război Mondial (alimente, aprovizionare, infrastructură) . p. 109

Ilie SCHIPOR
Planificarea evacuării în Rusia a autorităţilor centrale române (1916-1917) ..... p. 129

Boris Sergheevici KOTOV
De la imaginea inamicului la cea a aliatului: evaluarea politicii României, de către opinia publică rusă, în ajunul Primului Război Mondial (1912-1914) ..... p. 143

Cătălin TURLIUC
Ideologie şi acţiune în raporturile româno-ruse din timpul Primei Conflagraţii Mondiale ..... p. 174

Gavriil PREDA
România şi Rusia, 1916-1917. Câteva observaţii asupra relaţiilor de comandament. ..... p. 185

Cornel GRAD
Corpul Voluntarilor Români Ardeleni, Bănăţeni şi Bucovineni din Rusia (1916-1920) ..... p. 199

Ecaterina HLIHOR
Rusia ca temă culturală în romanul „Rusoaica", de Gib Mihaescu ..... p. 214

Gabriel LEAHU
Percepţia Celuilalt în negocierile diplomatice ruso-române din perioada premergătoare intrării României în vâltoarea Primului război Mondial. ..... p. 229

Anastasia Victorovna USACIOVA
Imaginea Primului Război Mondial în literatura română. ..... p. 241

PREFAȚĂ

Acest volum de studii, ce reuneşte contribuţia a 16 cercetători şi reputaţi profesori de istorie de la cele mai importante institute şi centre de cercetare ştiinţifică, universităţi din Federaţia Rusă şi România, a rezultat din dezbaterile conferinţei internaţionale cu tema *„România şi Rusia în anii Primului Război Mondial”* desfăşurate la sediul Ambasadei României de la Moscova în zilele de 29 şi 30 septembrie 2016. La buna organizare şi desfăşurare a acestui eveniment au contribuit *Ambasada României la Moscova, Institutul de Slavistică al Academiei Ruse de Ştiinţe, Asociaţia Rusă a Istoricilor primului Război Mondial* şi *Societatea Ştiinţifică Română de Cercetări Interdisciplinare*.

Participarea României şi a Rusiei la prima conflagraţie mondială a făcut obiectul cercetării istorice a mai multor generaţii de istorici iar rezultatul a fost o impresionantă şi complexă istoriografie care oglindeşte aproape toate aspectele şi evenimentele de la cele militare şi politico-diplomatice la cele sociale, economice şi ale cotidianului societăţii româneşti. Cu toate acestea au mai rămas destule pete albe, interpretări ale evenimentelor în grilă ideologică sau sub semnul interesului politic de la un moment dat. Mai sunt multe întrebări, cum ar fi cele legate de relaţiile şi cooperarea militară şi politico-diplomatică dintre aliaţi, care îşi aşteaptă un răspuns în spiritului adevărului istoric, în conformitate cu principiul *sine ira et studio* lansat cu mii de ani în urmă în civilizaţia romană. Unele dintre acestea sunt legate de natura relaţiilor româno-ruse din perioada 1914-1920 şi rezolvarea unor probleme spinoase apărute în raporturile dintre cele două state.

Dezbaterile pe marginea participării României şi a Rusiei la Primul Război Mondial, în conferinţa organizată la Moscova, s-au circumscris evenimentelor organizate în toată Europa, pentru a marca o sută de ani de la un eveniment care a influenţat decisiv istoria secolului XX dar au vizat depăşirea unor limite ale cercetării evenimentelor din interiorul Primului Război mondial, în istoriografia celor două ţări. De-a lungul veacului trecut demersul istoriografic a fost, atât în România cât şi în Uniunea Sovietică / Federaţia Rusă, influenţat într-o măsură variabilă de condiţionări extra ştiinţifice, dintre care se detaşează în mod pregnant factorul politic şi ideologic. În ceea ce priveşte abordarea participării României şi Rusiei în prima mare conflagraţie mondială ca şi raporturile dintre ele în deceniile

interbelice a avut un caracter reactiv şi militant, în sensul în care scrisul istoric s-a transformat în armă politică, spre a servi în România demersului de apărare a sistemului politico-statal consfinţit prin tratatele de pace de la Paris din anii 1919-1920, iar în Uniunea Sovietică pentru a denigra şi ataca Marea Unire cu focus pe nerecunoaşterea hotărârilor luate în Sfatul Ţării în ziua de 27 martie (9 aprilie) 1918. După cel de al doilea război mondial regimul comunist şi-a subordonat şi în România în mod brutal istoriografia, pe care a instrumentalizat-o în sensul atingerii unor finalităţi ideologice şi propagandistice, cu falsificări grosolane în perioada aşa zisului internaţionalism socialist[1] şi cu unele apropieri de adevărul istoric în „epoca Nicolae Ceauşescu"[2], dar fără să fie eliberat discursul istoriografic de constrângerile politico-ideologice.

Căderea regimului comunist dar mai ales Centenarul „Marelui Război" au constituit pe plan internaţional, dar şi în România şi Federaţia Rusă, o bună ocazie pentru reorientarea interesului spre acest subiect, pentru reevaluări ale parcursului istoriografic care i-a fost dedicat de-a lungul timpului şi nu în ultimul rând pentru necesare schimbări de optică şi de perspectivă. Conferinţa *„România şi Rusia în anii Primului Război Mondial"* s-a circumscris acestui spirit prin temele prezentate cât şi prin dezbaterile care au urmat fiecărei prezentări în parte.

Studiile care alcătuiesc substanţa acestui volum se încadrează într-o paletă largă de probleme privind România şi Rusia în anii războiului, de la cele legate de analiza evenimentelor militare şi a raporturilor de comandament dintre armata română şi cea rusă până la cele care au privit percepţia/imaginea *Celuilalt,* atât la nivelul operaţiunilor militare cât şi a societăţii în ansamblul ei. Ideile şi concluziile care dau consistenţă acestor studii sunt rezultatul unei riguroase munci de cercetare şi analiză a unor documente din arhivele româneşti şi ruse multe inedite dar şi alte surse ediţie de mare prestigiu ştiinţific. Sunt abordate şi subiecte care derivă din cercetarea presei din epocă şi a literaturii la care se adaugă

---

[1] A se vedea, printre altele, Ion Gheorghiu, *Relaţiile româno-ruse în perioada neutralităţii României (1914-august 1916)* în „Studii. Revistă de istorie", 1953, IV, anul 6, (1953); Mihail Lascăr, *Pacea de la Buftea (1918), întruchipare a politicii militarismului german faţă de România*, Bucureşti: Colecţia Societăţii pentru Răspândirea Ştiinţei şi Culturii, 1955; Vasile Liveanu, *Armistiţiul de la Focşani (1917)* in **Studii. Revistă de istorie,** 1954, VII, nr. 4.

[2] A se vedea, printre altele, Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial 1914-1918*, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică,1979; Titu Georgescu, *Marile Puteri şi ţările mici în contextul Primului RăzboiMondial şi al urmărilor sale imediate* in **Revista de istorie**, Tom 28, Nr. 7, 1976; George Protopopescu, *Planul de campanie al Marelui Cartier General Român pentru Primul Război Mondial,* în „Acta Musei Napocensis", nr. IX, 1972,

memoriile sau însemnările de zi cu zi făcute de participanţi sau observatorii evenimentelor militare şi politico-diplomatice ale primei conflagraţii mondiale.

Lucrările conferinţei au fost susţinute logistic de Ambasada României la Moscova şi financiar de ***Fundaţia Anastasya*** din Bucureşti. Suntem profund recunoscători pentru acest ajutor fără de care nu ar fi fost posibilă întâlnirea dintre istoricii români şi ruşi şi nici apariţia acestui volum de studii. Mulţumim tuturor celor care prin demersurile făcute şi eforturi deosebite a făcut posibil organizarea acestui eveniment ştiinţific. Coordonatorii volumului nutresc speranţa că aceste studii constituie o bună bază de plecare pentru a identifica noi grile de lectură a trecutului care să pornească de la nevoia de introspecţie istorică, nu partinică şi nici glorificatoare ci lucidă şi obiectivă pentru a avea o reprezentare a evenimentelor cât mai aproape de modul cum s-au derulat acţiunile militare politice şi diplomatice din anii primului război mondial.

FLOTA RUSĂ DE LA MAREA NEAGRĂ, ÎN LUPTA PENTRU DOBROGEA DIN TOAMNA ANULUI 1916: REALIZĂRI, PROBLEME, LECȚII

D.I. KOZLOV

Intrarea României în Primul Război Mondial a adus schimbări majore în situaţia strategică din teatrul de operaţii de la Marea Neagră. Zona de vest a Mării Negre a devenit importantă în a doua jumătate a campaniei din 1916, iar în diferite perioade ulterioare aceasta a fost cea mai importantă parte a zonei operaţionale a Flotei Ruse de la Marea Neagră (comandantul flotei a fost vice-amiralul A.V. Kolceak), care a îndeplinit un larg spectru de misiuni în apele româneşti. Una din aceste misiuni a fost acţiunea comună a trupelor ruse şi române pe timpul luptei pentru Dobrogea.

Până la sfârşitul anului 1916, în România, operaţiunile militare au avut un caracter manevrier deşi, spre deosebire de frontul din Caucaz, acestea au luat o turnură nefavorabilă pentru români şi aliaţii lor ruşi. Înfrângerea armatei române şi retragerea forţelor aliate la Dunăre, a avut o mare influenţă asupra organizării şi rezultatelor acţiunilor comune ale armatei şi flotei din zonele de coastă şi fluviale.

Analizând acţiunile forţelor navale de la Marea Neagră în largul coastei României şi în cursul inferior al Dunării, este util să evidenţiem că şi cooperarea dintre armată şi flotă în Dobrogea a avut o serie de particularităţi.

În primul rând, acţiunile comune nu au fost organizate în contextul unei ofensive de succes, aşa cum s-a întâmplat, de exemplu, pe coasta Lazistanului, în prima jumătate a anului 1916, ci în condiţiile dificile ale unei operaţiuni defensive, însoţită de retragerea armatei, pierderea de teritoriu şi baze. Flota, a fost nevoită să coopereze nu doar cu trupele ruse, ci şi cu cele române, fapt care a îngreunat, uneori la extrem, cooperarea dintre conducătorii forţelor terestre şi cei ai forţelor navale. Din aceste considerente modul de organizare a cooperării dintre armată şi flotă a lăsat mult de dorit. Pe timpul acţiunilor comune ale armatei şi flotei de-a lungul coastei Lazistanului, din primăvara şi vara anului 1916, a fost realizată unitatea de comandă - forţele navale, însărcinate să sprijine trupele (detaşamentul de nave Batumski), au fost subordonate operativ comandantului forţelor întrunite, care răspundea în totalitate pentru ducerea ofensivei (comandantul detaşamentului de trupe Primorsk). Acest aspect

a contribuit semnificativ la folosirea oportună a forţelor flotei, la stabilirea obiectivelor în timp util şi la organizarea clară a cooperării. Din păcate, o astfel de unitate de acţiune nu a existat în România. De exemplu, conducerea generală a acţiunilor Detaşamentului de nave cu destinaţie specială ar fi trebuit să se realizeze din Cartierul General Român prin intermediul reprezentantului flotei ruse, căpitan de rangul întâi A.S. Zarin[3] dar cartierul general nu era întotdeauna la curent cu situaţia curentă de pe front, iar începând cu ofensiva din octombrie inamicul nu mai era în contact cu armata dobrogeană.

Acţiunile flotei pe coasta românească s-au desfăşurat în condiţiile contracarării active, dar nu întotdeauna efective, a aviaţiei inamice care a atacat viguros bazele navale (Constanţa, Cernavodă şi Sulina)[4], aerodromul (din apropierea Constanţei), precum şi navele de pe mare, fapt care a fost menţionat şi în activităţile de „blocare" a distrugătoarelor de pe coastele Bosforului şi Heraclesului, în prima jumătate a lunii august 1916.

În acest context, s-a pus problema organizării apărării antiaeriene a navelor prin intermediul acţiunilor desfăşurate în apropierea coastelor inamice. A devenit evident că escorta şi acoperirea navelor de submarinele şi crucişătoarele inamice nu este suficientă, iar pe ordinea de zi s-a pus problema organizării apărării antiaeriene, ca un nou tip de apărare a grupărilor de nave.

De asemenea, inamicul s-a folosit în lupta cu navele de forţele terestre şi poziţiile forţelor terestre, de submarine şi de artileria de coastă. O ameninţare reală au fost şi minele - adâncimea redusă a permis folosirea pe scară largă a minelor, atât pe uscat, cât şi în zonele maritime, conexe flancului armatei.

Toţi aceşti factori au avut un impact major asupra naturii şi a rezultatelor acţiunilor comune, asupra alegerii modurilor de acţiune şi manevrelor tactice şi au impus cu necesitate unele activităţi suplimentare de asigurare.

---

[3] Reprezentantul flotei, subordonat şefului statului major al forţelor navale şi comandantului Flotei Mării Negre, avea obligaţia „să raporteze toate problemele cu privire la situaţia strategică navală şi operaţiunile navale, legate de acţiunile militare ale României". El era instruit să transmită „toate directivele şi ordinele Înaltului Comandament Român al flotei", prin intermediul său se realiza şi legătura inversă.

[4] Astfel, pe 10 octombrie, într-un raid la Constanţa, au fost implicate 18 avioane germane, staţionate la Varna. Aeronavele au aruncat aproximativ 170 de bombe şi au tras un număr mare de gloanţe. În urma bombardamentului a izbucnit un incendiu la depozitul de benzină, însă prin eforturile personalului navelor ruse şi unităţilor de coastă acesta a fost stins. A fost afectat dragorul Nr. 238 şi au fost scufundate două barje ale escadrilei române de dragoare. (Arhiva Rusă de Stat a Flotei Navale Militare - RGA VMF, F.418, Op. 1. D. 902. L.77).

În timpul campaniei româneşti din 1916-1917, flota Mării Negre a sprijinit trupele ruse şi române cu foc de artilerie - pe flancurile stâng (dinspre mare) şi drept (dinspre fluviu) -, transport de trupe şi echipamente militare, apărarea căilor de comunicaţie navală, organizarea punctelor de trecere pe Dunăre, evacuarea răniţilor, acoperirea flancurilor armatei de acţiunea forţelor maritime şi fluviale ale inamicului. Aviaţia navală, printre altele, a efectuat cercetarea tactică în interesele comandamentului militar şi a bombardat poziţiile şi obiectivele inamice. Acţiunile independente ale forţelor navale s-au limitat la efectuarea de atacuri de artilerie asupra infrastructurii portului Constanţa, Balcic şi Covarna.

În ceea ce priveşte susţinerea trupelor flancului dinspre mare şi participarea flotei la apărarea Constanţei, observăm că alocarea unui detaşament special de nave şi subordonarea individuală a acestuia navei amiral, a răspuns cerinţelor situaţiei şi sarcinilor, cu care s-a confruntat flota după intrarea României în război. Cu toate acestea, Detaşamentul din partea de vest a mării, cu un număr relativ mic de nave, (adesea era denumit Detaşamentul navelor cu destinaţie specială) s-a dovedit a nu fi în stare să rezolve în acelaşi timp toate sarcinile impuse. Grupul de nave al contraamiralului Petr Ivanovici Patton-Fanton-de-Verayona (la jumătatea lui octombrie, compus din nava de linie „Rostislav”, divizionul 5 - navele „Zvonki”, „Zavidnîi”, „Zorki” şi „Zavetnîi” - două crucişătoare ale divizionului 3 - „Locotenent Şestakov” şi „Căpitan-locotenent Baranov” -, opt dragoare, patru nave de patrulare, plantatorul de mine „Aiu-Dag”, două baterii anti-aeriene, un detaşament de aviaţie de coastă format din patru hidroavioane şi o grupare a trupelor de miliţie - opolchenie - slabinstruită) a apărat cu succes căile de comunicaţie maritimă şi a sprijinit flancul armatei până la începutul bătăliilor decisive din direcţia coastei maritime. Până la momentul ofensivei, navele inamice, care erau ocupate cu asigurarea transportului de trupe şi aprovizionarea armatei Dobrogene în primele zile ale ofensivei inamice - 19 octombrie[5] - nu au reuşit să susţină în mod adecvat trupele proprii şi acest lucru s-a reflectat în rezultatul luptei pentru Constanţa.

Abandonarea timpurie a Constanţei (oraşul a fost evacuat la 22 octombrie) a fost determinată de o serie de deficienţe grave în pregătirea apărării. Apărarea terestră a bazei se afla în faza incipientă. Comandamentul armatei nu a alocat pentru apărarea oraşului un număr suficient de trupe. Divizia 19 română, comandată de generalul Raşcu, care ocupa segmentul de coastă al frontului, a fost demoralizată după primele lupte şi nu a reuşit să consolideze apărarea în zona căilor de acces spre

[5] Toate datele sunt listate pe calendarul gregorian.

Constanţa. Comandamentul unificat al forţelor din zona bazei nu a fost constituit, iar toate iniţiativele marinarilor din această zona au fost ignorate. Nu au putut fi stabilite comunicaţiile între nave şi trupele române.

Comandamentul Detaşamentului cu destinaţie specială a folosit nava de linie „Rostislav", cu artileria ei relativ puternică (patru tunuri de 254 mm şi opt de 152 mm, fără a lua în calcul tunurile antiaeriene), care în zilele de 21 şi 22 octombrie s-a deplasat direct la flancul Armatei. De altfel, utilizarea activă a navei „Rostislav", cu adoptarea „tuturor măsurilor de protecţie", a fost remarcată atât de Piotr Ivanovici Patton cât şi de comandantul flotei (telefonograma cu nr. 8720 din 6 octombrie 1916).[6] Temerile unui atac al submarinelor inamice desigur că aveau un fundament, însă Comandamentul Detaşamentului a dispus forţele şi mijloacele pentru organizarea apărării antisubmarin a navei de linie într-o zonă limitată din punct de vedere al suprafeţei pentru efectuarea manevrelor de luptă şi care, subliniem, era acoperită cu plase defensive. Tragerile din portul Constanţa asupra unor ţinte mai puţin vizibile s-au dovedit a nu fi suficient de eficiente.

Refuzul Cartierului General Rus de a distruge depozitele de carburanţi din Constanţa a oferit inamicului o rezervă imensă (potrivit unor estimări, până la 475 de tone[7]) de petrol şi produse petroliere. Deja după o săptămână de la părăsirea oraşului, când se pierduse orice speranţă privind recuperarea lor, comandantul flotei Mării Negre a primit o directivă de la comandamentul suprem de a distruge depozitul de petrol cu lovituri de artilerie de pe mare. Pe 1 noiembrie crucişătorul „Pamiat Merkuria" şi distrugătoarele „Bîstrîi" şi „Pîlki", pe 4 noiembrie crucişătorul „Pamiat Merkuria" şi distrugătorul „Pronzitelnîi", pe 20 noiembrie navele purtătoare de mine „Gromki" şi „Bîstrîi", pe 3 decembrie „Gromki" şi „Şceastlivîi", au depăşit barajul bateriilor de coastă şi aviaţiei inamice, şi au executat foc în terminalele de combustibil şi facilităţile portuare ale Constanţei, distrugând rezerve semnificative de produse petroliere.[8]

---

[6] RGAVMF. F.658. Op. 1. D.2. L.88ob

[7] Bologov N.A., *Mirovaia imperialisticeskaia voina 1914-1918. Kurs lecţii procitannîh v 1936-1937 ycebnom godu*, Voenno-morskaia akademia RKKA, 1937, p. 370.

[8] RGAVMF, F.418, Op. 1,D.902, L. 122-125; Novikov N, *Operaţia flota protiv berega na Cernom more* v 1915-1917, Moscova, Voenizdat. pp. 100-103; Vasiliev V.K., *Operaţia cernomorskovo flota protiv Konstanţî v mirovuiu voinu //* Morskoi sbornik. 1925, Nr. 4, p. 97-101; şi în *Konstantskaia operaţia //* Morskoi sbornik. 1934, Nr. 8, pp. 179-184; Gadd A.O., *Boevaia operaţia kreisera 1-ogo ranga „Pamiati Merkuria" u Konstanţi v dekabre 1916*// Morskie zapiski (New York), 1963, Vol. XXI, nr. 58, pp. 95-98. Langensiepen B., Nottelmann D., Krüsmann J. Halbmond und Kaiseradler: *Goeben und Breslau am Bosporus 1914-1918*. Hamburg; Bonn; Berlin: Verlag E.S. Mittler & Song GmbH, 1999. p. 151.

În acelaşi timp, sub nici o formă nu putem fi de acord cu istoricul german Lorey Herman care este de părere că „forţele navale ruse s-au abţinut să participe efectiv în susţinerea forţelor terestre pe timpul apărării Constanţei”.[9] Navele purtătoare de mine şi dragoarele Detaşamentului cu destinaţie specială, acţionând cu cea mai mare intensitate operativă posibilă, au sporit semnificativ rezistenţa trupelor armatei din zona de coastă a Dobrogei şi a asigurat dislocarea în România a unor noi formaţiuni militare. Pe timpul campaniei româneşti, marinarii detaşamentului au testat şi implementat în acţiunile de luptă o serie de elemente inovatoare în cooperare cu forţele terestre, cum ar fi postul mobil (pe automobil) de corectare a focului. Din păcate, această experienţă nu a fost valorificată de specialiştii Flotei Roşii a Muncitorilor şi Ţăranilor (RKKF) în perioada interbelică, astfel încât pe timpul apărării Talinului din 1941 posturile mobile de corectare a focului flotei au fost nişte improvizaţii.

Problemele privind desanturile navale pe flancul şi în spatele inamicului, au fost abordate de multe ori pe ordinea de zi, însă nu au fost puse în operă, în primul rând din cauza lipsei trupelor necesare pentru executarea acestei operaţiuni. În acelaşi timp, acţiunile de desant ca acţiune de distragere a atenţiei inamicului de pe direcţia principală de foc sau de neutralizare a rezervelor inamice, nu au fost utilizate corespunzător din cauza subestimării eficienţei acestei forme de acţiune atât din partea comandamentului naval, cât şi al celui terestru.

Detaşamentul de canoniere rusesc, care opera pe Dunăre („Doneţ”, „Kubaneţ” şi „Tereţ”) condus de căpitanul de rangul întâi, A.Y. Svinina, apoi (începând cu luna noiembrie 1916) de căpitanul de rangul întâi A.S. Zarin, în pofida incapacităţii navelor din această clasă de a acţiona pe râuri, împreună cu navele flotei fluviale române (românii le denumeau „Divizia de Dunăre”) conduse de contraamiralul Bolescu, au acordat un sprijin substanţial trupelor de pe flancul drept al Armatei dobrogene şi apoi Armatei dunărene. Navele au asigurat flancul şi spatele unităţilor terestre împotriva acţiunii flotilei austro-ungare, au sprijinit prin foc acţiunile defensive şi contraofensive ale trupelor, au dus lupta contrabaterie şi au respins loviturile de aviaţie ale inamicului. Expediţia cu destinaţie specială sub comanda contraamiralului M.M. Veselkin a transportat trupele, le-a asigurat aprovizionarea şi a transportat răniţii. Detaşamentul de artilerie al căpitanului de rangul al doilea, I.P. Semenov, format din forţe şi mijloace destul de modeste, a reuşit într-o oarecare măsură să neutralizeze flotila

[9] Lerey Herman, *Operaţia germano-tureţkih morskih sil v 1914-1918,* Moscova, Gosvoenizdat, 1934, p. 242.

fluvială austro-ungară.

Folosirea hărţilor cu marcarea situaţiei terestre şi cu aliniamentele în pătrate, detaşarea ofiţerilor de transmisiuni la cartierul general al trupelor care acţionau pe flanc, desfăşurarea în formaţiuni de luptă a trupelor posturilor de observare şi corecţie - toate acestea au contribuit la îmbunătăţirea organizării şi creşterii eficacităţii tragerilor. Transmisiunile cu cartierele generale ale forţelor terestre şi corectarea focului au acţionat în mod satisfăcător, însă chiar de la începutul retragerii, de regulă, acestea au fost rupte, în primul rând din cauza organizării slabe a transmisiunilor cu unităţile române şi lipsa unei ordini elementare în serviciul administrativ al aliaţilor noştri. Pierderea legăturii a redus dramatic eficienţa asigurării cu foc de sprijin. În general, ineficienţa transmisiunilor, care deseori nu permiteau asigurarea simultană a deschiderii focului şi a corectării sale, a influenţat negativ organizarea sprijinului de artilerie al zonelor de coastă şi fluviale ocupate de trupele proprii. De asemenea, această ineficienţă a afectat cooperarea şi înlocuirea unităţilor terestre, care ocupau zona de coastă (fluvială) a frontului. „Experienţa demonstrează că înţelegerea reciprocă şi şlefuirea relaţiilor necesită timp pentru că se construiesc deoarece trebuie păstrate organizările existente", scria în urmă cu zeci de ani într-un curs de tactică navală emeritul istoric şi teoretician rus, M.A. Petrov.[10]

Numeroasele reorganizări ale Comandamentului forţelor flotei de pe Dunăre nu au condus la formarea unui sistem optim de comandă. În timpul luptelor hotărâtoare din Dobrogea, Detaşamentul de nave canoniere, Flotila română, Detaşamentul de nave purtătoare de mine şi Expediţia cu destinaţie specială nu au fost subordonate Comandamentului Întrunit, fapt care a scăzut coerenţa acţiunilor desfăşurate. În acelaşi timp experienţa constituirii unor forţe întrunite, navale şi terestre (infanterie marină, artilerie de coastă, aviaţia navală) sub comanda contraamiralul S.S. Fabriţki, comandantul apărării gurilor Dunării, este de mare interes. Structura forţelor de apărare a braţelor Dunării, creată în decembrie 1916, poate fi numită fără exagerare prototipul aşa ziselor „zone de apărare" (elemente ale dispozitivului operaţional al grupărilor de trupe şi forţe întrunite pe direcţia de coastă), adoptate pe scară largă în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei.[11]

Una dintre cele mai importante forme de sprijinire a flotei cu trupe

---

[10] Petrov M.A., *Morskaia taktika. Ceasti II. Boi,* Leningrad, Redakţionîi izdatelski otdel V morskih Sil RKKF, 1926, p. 215.

[11] Mai multe în Kozlov D.Y., *Flot v rumînskoi kampanii 1916-1917*, Sankt-Petersburg, 2003, pp. 90-92.

ale Armatei dobrogene şi apoi ale celei dunărene, a fost transportul trupelor şi mijloacelor de aprovizionare în Constanţa şi Sulina. Transporturile de trupe pe cale maritimă au grăbit dislocarea unităţilor militare pe front şi au degrevat transportul feroviar, posibilitate care în acest raion era limitată complet. În total, cu ajutorul flotei, la sfârşitul anului 1916 şi începutul lui 1917, au fost transportate aproximativ patru divizii de infanterie şi un număr mare de echipamente militare şi diferite tipuri de muniţii, toate aceste transporturi fiind realizate fără pierderi. Spre deosebire de transporturile trupelor pe coasta Anatoliei, din prima jumătate a anului, transportul trupelor pe coasta românească a fost efectuat în cele mai multe cazuri cu eşaloane mici (regiment - brigadă), lucru determinat în primul rând de situaţia de pe front, particularităţile hidrografice ale raionului şi limitarea tonajului de transport.

Spre deosebire de transporturile de trupe din Caucaz, când printr-un singur transport erau dislocate divizii întregi, iar asigurarea coridoarelor de transport se transformase într-o adevărată operaţiune navală de protecţie a traficului maritim, transportul trupelor în România prin eşaloane mici s-a desfăşurat în logica unei acţiuni comune de luptă specifice flotei şi, de regulă, nu a necesitat o pregătire specială sau activităţi de asigurare la scară largă. Asigurarea transporturilor a vizat, în primul rând, organizarea apărării anti-submarin şi anti-mină la traversarea mării. Experienţa transporturilor în porturile româneşti, spre deosebire de cele anatoliene, a ridicat brusc pe ordinea de zi problema apărării antiaeriene la punctele de debarcare a trupelor.

Apărarea căilor de comunicaţie maritimă, care legau porturile ruseşti din zona de sud-est a Mării Negre cu România a constat în protejarea nemijlocită a navelor şi convoaielor cu escadrile de nave purtătoare de mine (până la patru unităţi), iar în unele cazuri - pentru contracararea posibilei riposte din partea crucişătoarelor turco-germane - a constat în acoperirea operaţională a convoaielor cu nave grele. Timpul şi rutele de transport erau alese în aşa fel încât să îngreuneze, după posibilităţi, atacurile din partea submarinelor inamice, care au acţionat în acest raion până în decembrie 1916.

În raidurile navelor asupra obiectivelor de pe uscat şi porturilor inamice s-a evidenţiat tendinţa generală de apropiere ascunsă pe timp de noapte de coasta ocupată de inamic, urmată de atacuri surpriză de artilerie la răsăritul soarelui, cu părăsirea rapidă a zonei de coastă după finalizarea atacurilor. O astfel de schemă de atac a redus posibilitatea contraatacului din partea aviaţiei şi submarinelor inamice.

Din păcate, întreaga experienţă de luptă, dobândită de marinari pe timpul Primului Război Mondial s-a dovedit a nu fi fost valorificată pe

deplin în primele zile ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei, când în faţa marinarilor Flotei Mării Negre a fost din nou pusă sarcina distrugerii cu lovituri de artilerie a depozitelor de carburanţi din Constanţa, cel mai mare port românesc. Pe timpul planificării şi desfăşurării incursiunii navelor detaşamentului de nave uşoare spre Constanţa, pe 26 iunie 1941, au fost ignorate multe lecţii învăţate pe timpul evenimentelor din anul 1916: necesitatea luării în considerare a posibilităţii ripostei energice din partea artileriei de coastă, aviaţiei şi navelor inamice, importanţa asigurării protecţiei anti-mine a grupări de nave de atac. Conducătorii militari nu şi-au amintit în 1941 nici despre faptul că pentru obţinerea unui efect hotărâtor al puterii de foc a artileriei, distrugătoarele sau navele uşoare ar putea să nu fie de ajuns (fapt demonstrat de rezultatele raidurilor navelor purtătoare de mine din 2 şi 20 noiembrie, precum şi din 3 decembrie 1916) impunându-se folosirea unui crucişător, cu atât mai mult, cu cât acesta putea să execute foc fără a intra în raionul periculos minat şi să folosească pentru corecţia focului un avion de bord. Toate acestea au condus la o decizie cu totul controversată a Comandamentului de a renunţa la executarea tragerilor de artilerie de pe crucişătoare şi de a ordona ca tragerile asupra depozitelor de carburanţi să fie efectuate de două nave uşoare, fapt care s-a soldat, în final cu pierderea navei „Moskva” în într-un raion cu mine instalate de români.

În pofida tuturor deficienţelor şi succesului redus, în comparaţie cu acţiunile din zona de sud-est a mării, acţiunilor comune ale armatei şi flotei în cea de-a doua jumătate a lui 1916 au fost foarte instructive. Experienţa a dovedit că prin desfăşurarea de către inamic a unor operaţiuni de apărare în zonele de coastă, organizarea cooperării dintre forţele terestre şi flotă a întâmpinat greutăţi suplimentare. Încă o dată, s-a dovedit că este necesară o abordare mult mai atentă din perspectiva unităţii de comandă şi de organizare şi realizare a cooperării forţele armate ale statelor aliate.

ROMÂNIA ANULUI 1916: ÎNTRE ASPIRAȚII NAȚIONALE ŞI INTERESELE GEOPOLITICE ALE MARILOR PUTERI

Constantin HLIHOR

Introducere

Primul Război Mondial a constituit un domeniu predilect pentru cercetarea istorică dar şi un câmp de „testare" a unor teorii şi paradigme de analiză din teoria relaţiilor internaţionale, sociologie sau mai recent geopolitică, ştiinţele cognitive şi ale comunicării. Dale C. Copeland referindu-se la acest aspect sublinia că: *„Primul război mondial este, probabil, cazul cel mai analizat şi contestat în cercetările şi în studiul relaţiilor internaţionale".*[12] Şi totuşi, după scurgerea a unui secol de la acest eveniment, considerat de mulţi un adevărat turning point al secolului al XX-lea *primul război mondial este chiar mai uimitor decât era acum 40, 50 sau 80 de ani".*[13] Credem că este de interes o mai bună cunoaştere şi înţelegere deoarece nu numai istoricii ci şi chiar oamenii politici găsesc destule asemănări între caracteristicile societăţii internaţionale din perioada premergătoare izbucnirii primului război mondial şi scena politică internaţională a zilelor noastre.[14]

În martie 2014 preşedintele Parlamentului European Martin Schulz găsea o asemănare foarte mare între lumea începutului de secolul XX şi cea de astăzi. Omul politic observa că „In 1914, too, people were living in a rapidly changing world. A world with a new form of transport - the car. A world with a new medium - cinema. A world with a new means of communication - the telephone. As Carl Zuckmayer writes: 'People felt safe in a world of progress, of humanity (...) there were no warning signs'. And many people thought a war could never happen".[15] La aceeaşi

---

[12] Dale C. Copeland, *The Origins of Major War*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2000, p. 56

[13] Frank Furedi, *The Great War: a Battle for meaning,* on line, http://www.frankfuredi.com/article/the_great_war_a_battle_for_meaning, accesat la 12 mai 2014

[14] Scott D. Sagan, *1914 Revisited: Allies, Offense, and Instability,* in "International Security", no. 2, vol. 11, Autumn 1986, pp. 151-175; Walter S. Zapotoczny, *National Pride and National Positioning Made World War I Inevitable*, on line, http://www.wzaponline.com/WWIwas inevitible.pdf, accesat la 12 mai 2014

[15] Martin Schulz, *1914: the collapse of the old world order*, on line, http://www.europarl.

concluzie au ajuns şi unii istorici. Întrebată de un jurnalist de la *Ziarul de Duminică* dacă sunt asemănări între perioada dinaintea Primului Război Mondial şi cea prezentă Margaret MacMillan considera că sunt câteva: „Prima ar fi că înainte de Primul Război Mondial, ca şi acum, globalizarea era vizibilă: naţiunile erau legate de comerţ, de migraţia populaţiei, de comunicaţii şi mulţi au crezut atunci - şi cred că mulţi cred şi azi - că dacă oamenii sunt atât de conectaţi unii cu alţii, un conflict major nu poate izbucni[16]." Istoricii militari ruşi, într-un studiu publicat în Revista de Istorie Militară consacrat centenarului izbucnirii primului război mondial, consideră şi ei că: „Изучение первой мировой войны не утратило своей актуальности и в наши дни, ибо оно непосредственно связано с решением одной из самых жгучих проблем современности - проблемы войны и мира. Поколение людей, живущее в век ядерного оружия, обращается к прошлому, чтобы лучше понять настоящее. И ему небезынтересно знать, как во втором десятилетии XX в. правящим кругам ведущих европейских государств удалось ввергнуть народы в одну из величайших трагедий человеческой истории".[17]

O bună cunoaştere a impactul pe care Primul Război Mondial l-a avut asupra societăţii statelor implicate în conflict dar şi a lumii în general poată să conducă la o mai bună înţelegere a evoluţiilor politice internaţionale de astăzi. Acest conflict nu a fost unul asemănător tuturor celorlalte anterior desfăşurate, care au fost confruntări politico-militare purtate pe continent, între actori care îşi doreau câştiguri, cel mai adesea, teritoriale în dauna celuilalt, ci a fost un război al imperiilor cu vocaţie globală[18]. Nu mai era extrem de important ce câştig / pierdere teritorială rezulta la final (deşi la Conferinţa Păcii acest lucru nu a fost unul minor mai ales pentru statele mici şi mijlocii), era vital cine controla drumurile comerciale şi strategice dinspre Europa, în plină expansiune industrială, către Africa, Asia şi alte zone de interes strategic pentru

europa.eu/the-president/en/press/press_release_speeches/speeches/sp-2014/sp-2014-march/pdf/1914-the-collapse-of-the-old-world-order, accesat la 31 mai 2014

[16] Margaret MacMillan, *„Nu prea învăţăm multe din istorie",* interviu de Virginia Costeschi, in Ziarul de Duminică, din 18 sept 2015, online http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/margaret-macmillan-nu-prea-invatam-multe-din-istorie-de-virginia-costeschi-14718301 consultat la 4 august 2016

[17] Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия*, in Военно-Исторический Журнал, Опубликовано 08/07/2014, online http://history.milportal.ru/2014/07/rossiya-v-pervoj-mirovoj-vojne-problemy-i-protivorechiya/ consultat la 4 august 2016

[18] Robert Gerwarth, Erez Manela, *The Great War as a Global War: Imperial Conflict and the Reconfiguration of World Order, 1911-1923,* online http://scholar.harvard.edu/files/manela/files/diplomatic_history-2014-786-800.pdf consultat la 4 august 2016

achiziţia de materii prime şi energie şi plasarea producţiei industriale şi a bunurilor de consum. Bătălia intereselor imperiile s-a dat în Balcani[19] între acele imperii - ţarist şi austro-ungar - care rataseră, în mare parte, intrarea în modernitatea politică, economică şi socială.

Interesele statelor mici şi mijlocii participante la prima conflagraţie mondială nu au coincis cu cele ale marilor puteri cu care au făcut alianţe ci au trebuit să aleagă o soluţie în funcţie de evoluţiile geostrategice „la zi." Balansul în politica de alianţe anunţa trecerea de la diplomaţia clasică bazată pe „gentlemen's agreement" la cea a alegerii raţionale bazată pe calculul politic pentru satisfacerea interesului naţional. Cazul României care a trecut de la blocul Puterilor Centrale la cel al Antantei pare a fi cel mai relevant. Tranziţia de la o politică externă aliniată la blocul Puterilor Centrale, spre realizarea obiectivelor întregirii naţionale prin încorporarea în statul român a teritoriilor locuite preponderent de români - Bucovina întreagă, Transilvania şi Banat din Imperiului Austro-Ungar - nu fusese nici scurtă şi nici deosebit de uşoară[20]. Această politică de balans a presupus reluarea relaţiilor amicale cu Rusia - percepută de diplomaţia Bucureştiului timp de mai bine de trei decenii după anexarea Bugeacului din 1878 drept principalul adversar - şi renunţarea la o matrice de securitate ce oferise României mulţi ani de pace şi siguranţă. Unii istorici ruşi cred că apropierea de Imperiul Ţarist s-a datorat şi de faptul după războaiele balcanice România a dobândit statutul de „jandarm al Balcanilor", şi principal garant al inviolabilităţii prevederilor Păcii de la Bucureşti(1913). Din această perspectivă interesele României coincideau cu cele ale Rusiei care era interesată de păstrarea statu-quo-ului in Balcani, ceea ce a condus la o mai mare convergenţă a poziţiilor celor două ţări şi depăşirea unui prag al animozităţilor acumulate după războiul de independenţă şi Congresul de Pace de la Berlin.[21] Vizita Ţarului Nicolae

---

[19] Manfried Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*, Translated from the German by Alex J. Kay and Anna Güttel-Bellert, Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 2014 pp. 17-21

[20] Andrei Miroiu, *Război şi alianţe: August 1916*, in Revista de Istorie Militară, nr. 5-6(97-98), 2006, p. 5

[21] Б. Б. Кросс, Румыния между Тройственным союзом и Антантой. Очерки по истории дипломатической борьбы за Румынию и её внешней политики, 1908-1914гг. / Б.Б. Кросс. Псков: Псков. гос. пед. ин-т, 1996, citat in E.S. Hotkovo, S.M. Ermakov, V.B. Kashirin, D.A. Malţev, S.A. Mihailov, *Румыния: исторические истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства(România: origini istorice şi starea actuală a poziţiei de politică externă a statului)* în «Перспективы. Электронный журнал», online http://www.perspektivy.info/history/rumynija_istoricheskije_istoki_i_sovremennoje_sostojanije_vneshnepoliticheskogo_pozicionirovanija_gosudarstva_2013-03-05.htm accesat

al II-lea în România din 1 iunie 1914 şi întâlnirea pe care a avut-o cu regele Carol I au constituit un nou pas spre o schimbare de percepţie în in ecuaţia relaţiilor reciproce.[22] Acesta a fost însoţit in vizita efectuată la Constanţa de principalii actori ce vor negocia alăturarea statului român la blocul Antantei. Întâlnirea cordială dintre cei doi monarhi „a provocat stupoare la Viena şi la Berlin.[23]" A fost un prim pas în procesul de reaşezare a percepţiei *Celuilalt* in dinamica amic-inamic a ultimilor decenii de istorie a relaţiilor româno-ruse[24].

Contextul geopolitic al negocierilor purtate de România cu Marile Puteri beligerante, pentru realizarea interesului naţional

Peisajul geopolitic la momentul intrării ţării noastre în vâltoarea Primei conflagraţii mondiale a fost rezultantul a două tipuri de evoluţii. Una izvora din convingerea liderilor marilor puteri că expansiunea de tip imperial era un instrument potrivit prin care se putea promova şi satisface interesele politice şi geostrategice,[25] viziune împărtăşită şi susţinută în mare parte şi de opinia publică.[26] Cea de-a doua era era generată de ecuaţia *victorie - înfrângere* a bătăliilor purtate pe cele trei fronturi principale: occidental, oriental şi frontul balcanic.[27]

Viziunile dominante ale liderilor marilor puteri privind ordinea internaţională izvorâte din ideologiile imperialismului,[28] contradicţia şi/sau

---

la 5 august 2016

[22] A se vedea, Vadim Guzun, editor, *Intrarea României în primul Război Mondial: Negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse,* 1914-1916, Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, pp. 34-39; С.Д. Сазонов Воспоминания, Глава V Зарождение политической солидарности между Россией и Румынией, online http://dugward.ru/library/xxvek/sazonov_vospominaniya.html #pyat accesat la 5 august 2016

[23] Jean-Noël Grandhomme, *La Roumanie en guerre et la mission militaire Italienne (1916-1918),* in Guerres mondiales et conflits contemporains, 4/2006 (n° 224), pp. 15-33, online www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2006-4-page-15.htm. accesat la 5 august 2016

[24] A se vedea şi comunicarea susţinută de Gabriel Leahu, Miruna Andreea Balosin, *Percepţia Celuilalt în negocierile diplomatice româno-ruse de la inceputul secolului al Xxlea,*

[25] William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010, p. 4o; Хрестоматия по истории международных отношений. Вып.1: Европа и Америка (В надзаг. В.И. Киселева, Л.Е. Кертман, М.Т. Панченкова, Е.Е. Юровскя. М., 1963. С. 254, citat in Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия...in op., cit.*

[26] Matthew A. Baum, Philip B.K. Potter, *The Relationships Between Mass Media, Public Opinion, and Foreign Policy: Toward a Theoretical Synthesis,* in The Annual Review of Political Science, no. 11, 2008, pp. 39-65, online https://www.hks.harvard.edu/fs/mbaum/documents/BaumPotter_AnnualReview2008.pdf accesat la 4 august 2016

[27] Constantin Hlihor, *Istoria secolului XX*, Comunicare.Ro, 2002, p. 41

[28] Henri Kissinger, *Diplomaţia*, Editura All, 1999, p.

cooperarea dintre marile puteri pentru satisfacerea intereselor generale sau particulare au condus la formarea unor alianţe care au împărţit lumea în două blocuri politico-militare antagonice, Puterile Centrale şi Antanta[29]. În Antanta, Franţa avea ca interes general încercuirea Germaniei şi a-i împiedica acesul către imperiul colonial francez. Recuperarea teritoriilor pierdute Alsacia şi Lorena erau interese particulare. Imperiul Țarist avea ca interes general încercuirea şi stoparea expansiunii Dublei Monarhii în Balcani, interesul particular era generat de dorinţa de a controla strâmtorile Bosfor şi Dardanele pentru a avea o linie de acces in Mediterana. Imperiul Britanic avea un interes general în menţinerea echilibrului european pentru a-şi conserva posesiunile coloniale. Pe de altă parte, în blocul Puterilor Centrale Germania avea ca interes general să distrugă încercuirea franco-rusă şi menţinerea unei alianţe cu Austro-Ungaria, ca interes particular. Monarhia dualistă dorea să stopeze avansul Imperiului Țarist în Balcani şi să îşi conserve poziţiile în această regiune.[30]

Naţionalismul era, în epocă, nu numai o ideologie în plină ascensiune ci şi un curent care s-a opus tuturor imperialismelor. A doua jumătate a secolului al XIX-lea a reprezentat şi perioada de înflorire a naţionalismelor europene. Indiferent de forma în care s-au manifestat, naţionalismul reprezintă un fenomen de maximă intensitate şi amploare. Ca viziune pentru politica internaţională arhitectura graniţelor şi de securitate pe continentul european naţionalismul propunea o altă ordine care trebuia să o înlocuiască pe cea imperială cu formula echilibrului de putere ce dominase lumea timp de o sută de ani. Ordinea imperială a putut gestiona crizele începutului de secol XX, însă, nu a putut fi evitate creşterea tensiunilor în ecuaţia generală a balanţei de putere pe continentul european. După criza bosniacă se intensifică antagonismul dintre Serbia şi Austro-Ungaria pe de o parte, iar pe de alta Bulgaria şi Turcia, nemulţumite de compromisul european după războaiele balcanice, s-au orientat spre Tripla Alianţă, România s-a apropiat de Antantă.[31]

Militarismul, cu *ideologia ofensivei,* domina la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea mentalul colectiv, dar al liderilor politici ai marilor puteri. Acest fapt a întărit convingerea că diplomaţia nu oferea calea propice de satisfacere a intereselor politice, economice şi

---

[29] Antonello Biagini,Giovanna Motta, The First World War: Analysis and Interpretation, Volume 2, p. 260
[30] Ibidem, pp. 260-261
[31] Gheorghe Platon, coord., *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, Bucureşti, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 20.

strategice. Astfel că izbucnirea primei conflagraţii mondiale nu a fost un accident nefericit legat de asasinarea prinţului moştenitor la tronul Monarhiei Duale[32]. A fost rezultatul unor calcule geopolitice şi a unor planuri de campanie elaborate cu mult timp de a se întâmpla acest eveniment nefericit. A fost considerat momentul potrivit atât din punct de vedere al justificării conflictului în opinia publică cât şi al strategiilor militare deja elaborate în viziunea unui război fulger. Referindu-se la acest aspect James D. Fearon crede că „Most historians and political scientists who study war dismiss as naive the view that all wars must be unwanted because they entail destruction and suffering. Instead, most agree that while a few wars may have been unwanted by the leaders who brough them about-World War I is sometimes given as an example-many or perhaps most wars were simply wanted. The leaders involved viewed war as a costly but worthwhile gamble”[33].

Din această perspectivă a analizei nici participarea micilor puteri la conflagraţia mondială nu a fost o hotărâre conjuncturală ci un calcul politic şi militar atent efectuat. Referindu-se la acest aspect Glenn E. Torry afirma: „Intervenţia României în Primul Război Mondial n-a fost în primul rând o reacţie la situaţia militară din vara anului 1916, nici măcar la ofensiva Brusilov. Ea a fost urmarea unei decizii politice calculate de a face un pas hotărâtor în misiunea de unificare naţională a ţării“.[34] Strategia de război a României, intitulată Ipoteza Z, fusese elaborată, în mare secret, de către Marele Stat Major, sub atenta supraveghere a lui Ionel I.C. Brătianu preşedintele Consiliului de Miniştri, în cei doi ani de neutralitate activă şi negocieri dure care s-au desfăşurat de la data Consiliul de Coroană din 3 august 1914, care a hotărât neutralitatea „cu arma la picior”[35] şi declaraţia de război din 27 august 1916 contra Austro-Ungariei pentru eliberarea românilor din Transilvania, Banat, Crişana şi Bucovina.

---

[32] A se vedea pe larg, Robert John Weston Evans, Hartmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First War,* Oxford, Clarendon Press, 1991; Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, London, MacMillan Press Ltd., 1977; D.C.B Lieven, *Russia and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983; F.V. John Keiger, *France and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983; Richard Bosworth, *Italy and the Approach of the First World War*, New York, St. Martin´s Press, 1983; A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984; Samuel R. Jr Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, MacMillan, 1991.

[33] James D. Fearon, *Rationalist Explanations for War*, in International Organization, Vol. 49, No. 3, Summer, 1995, p. 383

[34] Glenn E. Torrey,*România în Primul Război Mondial*, Meteor Publising, p. 349

[35] *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, Bucureşti, 1986, vol. V, p. 339.

Evoluţiile militare de pe toate cele trei teatre de operaţiuni nu s-au derulat aşa cum planificatorii militari le-au programat în cele două tabere. În august 1914, constata istoricul Glenn E Torrey, „all of the belligerents were suffering from what one commentator has called the short war of illusion"[36]. Această iluzia trecut foarte repede şi conflagraţia a intrat într-o zodie a confruntărilor sângeroase de uzură. Este foarte greu de afirmat şi astăzi faptul că, în august 1916, pentru vreuna dintre taberele angrenate în conflictul mondial se contura victoria.[37] Din această perspectivă pentru fiecare dintre beligeranţi un spor de resursă umană şi de suport logistic pentru bătăliile ce urmau a se da păreau a fi hotărâtoare.

Pentru liderii politici de la Bucureşti această situaţie nu a fost una confortabilă deoarece de alegerea care se făcea depindea realizarea intereselor naţionale. Fiecare dintre cele două tabere nu precupeţea niciun mijloc pentru a-l atrage pe premierul Brătianu într-o parte sau alta. Reacţia autorităţilor de la Berlin şi Viena la tratativele pe care guvernul român le purta cu reprezentanţii Antantei a fost promptă. Prin reprezentanţii lor la Bucureşti au promis că „în cazul unui rezultat victorios al războiului, România va primi Basarabia, ceea ce pentru regatul României reprezintă stăpânirea nelimitată a gurilor Dunării şi o foarte importantă creştere a puterii"[38].

Până la un punct Ion I.C. Brătianu a jucat strălucit tactica omului indecis în privinţa taberei cu care urma să se alieze România. În timp ce negocia dur cu Antanta, el liniştea Puterile Centrale cu jurământul neutralităţii. Acest lucru era sesizat şi de Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel ambasadorul Imperiului Ţarist la Bucureşti. Într-o telegramă secretă transmisă ministrului rus de externe acesta explica poziţia premierului român în relaţiile comerciale pe care guvernul român le avea cu cel bulgar şi otoman: „Eu i-am spus lui Brătianu că, din explicaţie, văd la el, în special, o grijă de a nu irita duşmanii noştri şi că s-ar părea că el ar uita că unele acţiuni ale guvernului român, surprinzătoare pentru statele Antantei, incontestabil, trebuie să provoace nemulţumirea acestora"[39].

Abil, Ion I.C. Brătianu stimula manifestaţiile antantofile din Bucureşti, pentru a-i convinge pe reprezentanţii Austro-Ungariei şi Germaniei cât de

---

[36] Glenn E. Torrey, *Romania's Entry into the First World War: The problem of Strategy*, in The Emporia State Research Studies, The School of Graduate and Professional Studies of the Emporia State University no. 4, vol. XXVI, Spring, 1978, p. 5, online https://esirc.emporia .edu/ bitstream/handle/123456789/311/136.pdf?sequence=1 accesat la 5 septembrie 2016

[37] Andrei Miroiu, *op., cit.,* p. 3

[38] Arhivele Naţionale Române, fond Microfilme, Austria, rola 220, c. 961

[39] Arhiva Consiliului Naţional Pentru Studierea Arhivelor Securităţii (ACNSAS), fond, Informativ, dosar 1090336, f. 182-184, in Vadim Guzun, op., cit., pp. 282-284

greu îi era să rămână neutru. Lăsa să se scurgă către ambasadorii Antantei informaţii despre presiunea exercitată de adepţii neutralităţii absolute (P.P. Carp) sau ai intrării alături de Puterile Centrale.[40] Ţinea să facă şi mai de preţ atragerea României, deşi se convinsese de mult că doar Antanta garanta împlinirea idealului naţional.[41] Pe de altă parte presa din capitalele statelor beligerante interesate de atragerea României în conflict se întrecea în ameninţări privind soarta României dacă nu optează o dată, în avertismente asupra riscului de a tot cumpăni şansele de realizare a interesului naţional.[42]

Acestea sunt împrejurările politice şi evoluţiile geostrategice în care guvernul român a negociat intrarea ţării în război alături de Antanta. Cele două părţi au avut interese convergente: România urmărea să elibereze teritoriile locuite de români (Transilvania, Bucovina, Banat), stăpânite de Austro-Ungaria; Antanta (în primul rând Franţa) dorea să creeze un nou front de luptă pentru Puterile Centrale, care să le oblige să reducă efectivele de pe celelalte fronturi, cu deosebire de pe cel francez. Opinii apropiate de acest punct de vedere întâlnim şi la unii istorici ruşi care afirmă că „Учитывая то, что произошло в Трансильвании и Бессарабии после краха Австро-Венгрии и России, можно предположить, что Румыния могла бы одержать блестящую победу, какая ожидала ее в 1918 г., так и не ввязавшись в войну и не потеряв ни единого солдата. Возможно, было достаточно просто дождаться, когда империи истребят друг друга. Но утверждать это с полной уверенностью нелегко, тем более трудно было предположить такой вариант в 1916 г. Так что после Брусиловского прорыва Румыния решилась вступить в войну на стороне Антанты”.[43]

Negocierile au fost extrem de complexe şi anevoioase[44] datorită faptului că pe de o parte premierul român dorea garanţii şi angajamente clare in satisfacerea intereselor româneşti iar pe de alta Rusia şi Franţa doreau o intrare cât mai rapidă a armatei române în război. O telegramă secretă din 15/28 iulie 1916 a directorului Cancelariei diplomatice de pe lângă Marele Stat major al Comandamentului Suprem către ministrul de

---

[40] Ibidem, f. 124;

[41] Ion Cristoiu, 1914-1916: Ionel Brătianu sau geniul de a aştepta, in Historia.ro, online http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/1914-1916-ionel-br-tianu-geniul-tepta

[42] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, in Vadim Guzun, op., cit., pp. 298-299

[43] Демьянов Сергей, *Румыния в Первой мировой войне*, on line http://www.world-history.ru/countries_about/2351.html

[44] Dumitru Preda, Ştefan Pâslaru, România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare, vol. I, 1914-1916, Editura Militară, Bucureşti, 1996, pp. 6 - 7;

externe rus arată că nici una dintre părţi nu era dispusă a face un compromis pentru finalizarea negocierilor. În telegramă se preciza de către Basili - directorul Cancelariei - că „românii la propunerea diplomatică au făcut contrapropunere, care diferă foarte mult de textul nostru, şeful Statului Major subliniază necesitatea de a nu ceda atât în ceea ce priveşte datoria României de a cuceri singură teritoriile ce îi vor fi repartizate după război, cât şi în ceea ce priveşte faptul că, dacă România nu va ataca până la 1 august toate obligaţiile noastre cad".[45] Tactica presiunilor făcute de aliaţi nu a dat roade deoarece sub pretextul plecării „la ţară" premierul român a întrerupt negocierile pentru a permite negociatorilor de a discuta contrapropunerile guvernului român[46]. La 27 iulie / 9 august ministrul rus la Bucureşti, Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel, vine cu o nouă propunere de text a Convenţiei politice. „Citind memorandumul prezentat de mine-menţiona Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel către ministrul de externe rus - Brătianu deodată s-a indispus şi a declarat că art. 5 din proiectul nostru nu îi dă speranţe să realizeze complet aspiraţiile teritoriale ale românilor, pentru care România este gata să intre în război (...) În expunerile lui ulterioare Brătianu a început să vadă o năruire totală a planului pe care il pregăteşte demult şi şi-a exprimat intenţia de a dimisiona şi a renunţa cu totul la politică"[47]. Referitor la modul cum au decurs tratativele dintre România şi reprezentanţii Antantei unii istoricii ruşi consideră că „Однако по настоянию Англии и Франции 27 августа 1916 г. Румыния объявила войну Австро-Венгрии и начала самостоятельную операцию по овладению Трансильванией"[48]. Documentele din arhiva diplomatică a României publicate recent nu confirmă acest punct de vedere exprimat de istoricii militari ruşi.[49]

Negocierile au fost dificile şi din cauza faptului că relaţiile dintre România şi Imperiul Ţarist nu au fost tocmai strălucite în perioada anterioară. Пожалуй, наиболее сложными были румыно-российские отношения. В российском МИДе до 1897 г. господствовало убеждение, что Румыния рассчитывала на неизбежность австро-русского столкновения. Румыны, всячески избегали России и искали сближения лишь с Австрией и Германией, однако, полагали, что из-за Румынии ни Австрия, ни Германия

[45] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, in Vadim Guzun, op., cit., pp. 298-299
[46] Ibidem, f. 203
[47] Ibidem, f. 208-209
[48] См.: Зайончковский А. Мировая война 1914-1918 гг. Т. 2: Кампании 1916-1918 гг. М., 1938. С. 95, citat in Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия...in op., cit.*
[49] A se vedea şi Vadim Guzun, *op., cit.*, pp. 245-307

Россией отношения портить не будут. Весьма недоброжелательное внимание российской дипломатии привлекали военные притязания Румынии. Русско-румынские отношения оставались сложными едва ли не до начала первой мировой войны.[50]

Interesele părţilor aflate în negocieri au făcut ca la 4/17 august 1916, Ion. I.C. Brătianu, să încheie cu reprezentanţii Rusiei, Franţei, Angliei şi Italiei din Capitala României tratatele prin care România se obliga ca, cel mai târziu la 28 august, să declare război şi să atace Austro-Ungaria. Tratatul de alianţă politică şi Convenţia militară, stabileau că partenerii de coaliţie îşi luau obligaţia de a respecta inviolabilitatea frontierelor României aşa cum existau la data de 1 august 1914 şi „recunoscându-i dreptul istoric de a reintegra la vatra istorică provinciile istorice Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul şi Bucovina”[51] - aflate sub dominaţie austro-ungară. România a obţinut şi statutul de partener egal la tratativele de pace, fapt ce se va dovedi de o importanţă covârşitoare pentru un stat mic aliat.

În seara aceleiaşi zile, ministrul României la Viena - Edgar Mavrocordat -, a prezentat ministrului de Externe al Austro-Ungariei Declaraţia de război a României, în care se arăta că România a fost împinsă la acest act extrem „de dorinţa de a contribui la grăbirea sfârşitului conflictului şi sub imperiul necesităţii de a salvgarda interesele sale de rasă [de neam H.C.] se vede silită de a intra linie alături de cei care îi pot asigura realizarea unităţii sale naţionale”[52]. Declaraţia de starea de război a fost făcută imperiului Austro-Ungar, nu şi Germaniei sau Bulgariei, cu care România nu avea diferende teritoriale.

Diplomaţia rusă a receptat, în acel moment, corect interesele româneşti care au stat la baza negocierilor politice şi militare de aderare a ţării noastre la Antanta. Telegrama ministrului rus la Bucureşti Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel din data de 15/28 august 1916 expediată către ministrul rus de externe informa ce afirma premierul Ion I.C. Brătianu despre importanţa tratatelor semnate: „din momentul încheierii acestei convenţii problema României Mari a ieşit din faza etnografică şi a devenit o chestiune politică şi totuşi ea va fi realizată, chiar dacă România la început nu va avea succes”.[53] Evoluţiile politice din imperiul ţarist ca şi cele militare de pe teatrele de operaţiuni militare de pe frontul oriental au

---

[50] "Империи в мировой истории. Империи нового времени".Имперская политика и Балканы в конце XIX - начале XX вв, online www.novsu.ru/file/820528 accesat la 4 august 2014

[51] *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, Bucureşti, 1988, p. 694

[52] M.St.M. Serviciul Istoric, *România în războiul mondial 1916-1919*, vol I, Documente, Anexe, p. 5

[53] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, in Vadim Guzun, op., cit., pp. 220-222

modificat, ulterior, fundamental peisajul diplomatic în care România a trebuit să lupte pentru afirmarea intereselor sale naţionale.

Concluzii

Dacă analizăm perioada lungă a istoriei putem afirma că diplomaţia românească a intuit şi acţionat pentru realizarea intereselor naţionale în conformitate cu sensul evoluţiilor de pe continentul european şi nu în raport de psihofixaţiile de ordin istoric sau prejudecăţile şi stereotipiile care au apărut în decursul istoriei în relaţiile cu vecinii. Credem că au dreptate istoricii francezi Jean-Noël Grandhomme, Michel Roucaud şi Thierry Sarmant care afirmă că istoria alianţelor nu trebuie cercetată şi analizată prin prisma sentimentelor, prejudecăţilor şi mentalităţilor care îşi pun amprenta la un moment dat pe relaţiile dintre diferite popoare. Negocierile purtate de România cu Antanta pentru satisfacerea idealului de unitate naţională în primul război mondial s-au desfăşurat după principiul „chacune des parties y trouva son profit, à court ou moyen terme”[54]. Este una din lecţiile istoriei primului război mondial pentru români.

[54] Jean-Noël Grandhomme, Michel Roucaud et Thierry Sarmant, *La Roumanie dans la Grande Guerre et l'effondrement de l'armée russe, Edition critique des rapports du général Berthelot chef de la mission militaire française en Roumanie. 1916-1918,* L'Hannattan, 2000, p. 9

PRIZONIERI DE RĂZBOI ROMÂNI ÎN RUSIA (1914-1924)

Vasile SOARE

Datele despre numărul total al prizonierilor de război străini care au ajuns în Rusia în timpul Primului Război Mondial, aşa cum acestea sunt prezentate în literatura de specialitate, indică între 1,9-2,3 milioane de militari proveniţi din armatele austro-ungară, germană, bulgară şi turcă. Evidenţa acestor prizonieri a fost întocmită în Rusia Ţaristă de mai multe instituţii - Comitetul Central pentru prizonieri de război al Societăţii Ruse a Crucii Roşii, Direcţia Generală a Statului Major, Comandamentul Districtului Militar Moscova ş.a.

În literatura istorică sovietică, ca bază a fost luat tabelul *„Mişcarea efectivelor prizonierilor de război de la începutul războiului până la 1 septembrie 1917”*[55], întocmit de Statul Major General (în anul 1961), în care numărul prizonierilor străini a fost stabilit la 1.961.363 de persoane.

La sfârşitul războiului, în 1918-1919, Colegiul Central pentru problemele prizonierilor şi refugiaţilor (*Ţentroplenbej*) stabilise numărul prizonierilor străini în Rusia, prin verificarea cartotecilor existente, la 2,1-2,2 milioane de soldaţi şi ofiţeri din Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia. La rândul său, Crucea Roşie Internaţională a emis o cifră - fundamentată pe baza datelor culese şi prelucrate de reprezentanţii în Rusia ai organizaţiilor Crucii Roşii din statele neutre - de 2.342.378 prizonieri de război străini. Aceştia erau împărţiţi în funcţie de armatele din care proveneau astfel[56]:

Armate aparţinătoare	Date obţinute, prelucrate şi publicate de către:		
	Statul Major General rus	Ţentroplenbej	Crucea Roşie Internaţională
austro-ungară	1.736.794	1.876.038	2.104.146
germană	159.390	186.347	187.082
turcă	64.509	50.078	50.950
bulgară	670	183	200
Total	1.961.363	2.112.646	2.342.378

[55] Vezi *„Internaţionaliştî” (Trudiaşiesia zarubejnîh stran - uceastniki boribî za vlasti Sovetov)*, ed. A.Y. Manusevici (red. resp.), A.A. Barman, A.H. Klevanski, I.A. Hrenov, Ed. „Nauka”, Moscova, 1967, p. 14.
[56] *Ibidem*, p. 15.

De asemenea, istoricii ruşi şi din statele beligerante au publicat studii şi monografii care conţin informaţii privind structura pe naţionalităţi a militarilor luaţi prizonieri de către Rusia. Conform acestora, din armata austro-ungară au ajuns în prizonieratul rusesc 400-450.000 de austrieci, cca. 500.000 de unguri[57], 200-250.000 de cehi şi slovaci[58], 200-300.000 de iugoslavi, 120-150.000 de români[59] şi alte câteva mii de ucraineni galiţieni, italieni şi de altă naţionalitate. Din armata germană, în afară de militari germani, au căzut prizonieri şi *„cca.100.000 de polonezi, iar din armata turcă, în afară de militari turci - kurzi şi armeni. Soldaţii reprezentau aprox. 96%, iar ofiţerii - 4% din totalul prizonierilor de război"*[60].

Referitor la prizonierii români, este cunoscut faptul că în momentul intrării României în război la data de 15 august 1916, circa *„100.000* (unele surse indică 120.000) *de români ardeleni se găseau ca prizonieri în lagărele ruseşti, după ce fuseseră capturaţi sau dezertaseră în timp ce luptau în armata austro-ungară"*[61].

După cum se constată din sursele citate mai sus, numărul etnicilor români deţinuţi ca prizonieri de către Rusia este încă stabilit cu prea mare aproximaţie.

Din acest motiv, un prim aspect pe care comunicarea mea încercă să îl clarifice vizează tocmai cuantificarea cu cât mai mare exactitate a numărului de prizonieri *înregistraţi ca români* de către autorităţile ţariste în chiar momentul deţinerii acestora în lagărele din Rusia.

Plecând de la acest deziderat, am identificat în arhivele ruse documente care demonstrează că în momentul intrării României în război, în Rusia existau *deja peste 100.000 de prizonieri români*, mai precis etnici transilvăneni, bănăţeni şi bucovineni pe care autorităţile militare de la Petersburg îi considerau textual *„prizonierilor de naţionalitate română"*[62].

Pe 27 august 1916, ambasadorul Rusie la Bucureşti a transmis generalului Mihail Vasileevici Alexeev, o telegramă prin care şeful Statului Major al Marelui Cartier General (Stavka) era informat că *„Marele Cartier*

---

[57] A.A. Muller, Vengherskie naţionalistă v Velikoi Oktribrskoi soţialisticeskoi revoliuţii, „Voprosî istorii", nr. 7, iulie 1959, p. 22, http://dlib.eastview.com/browse/doc/6827706

[58] A.H. Hlevanski, *Iz istorii cehoslovaţkih politiceskih organizaţii v Rossii (1914 - fevrali 1917 gg.)*, „Ucionîe zapiski Instituta Slavianovedenia", tom XXV, 1962, p. 79.

[59] „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", 1959, p. 252.

[60] *„Internaţionalistî"*, l.c., p. 16

[61] *Enciclopedia României*, „Corpul voluntarilor ardeleni" *(sub voce)*, http://enciclopedia romaniei.ro/wiki/Corpul_Voluntarilor_Ardeleni

[62] Arhiva de Stat Istorico-Militară Rusă (în continuare, RGVIA), Fond 2003, Opis 2, dosar 547, f. 146.

General Român roagă să i se comunice numărul ofiţerilor şi soldaţilor de naţionalitate română care sunt deţinuţi în prizonierat la noi, întrucât (autorităţile române - n.n.) *doresc să iniţieze o cerere/solicitare ca aceştia să se întoarcă pentru a fi încadraţi în rândurile Armatei Române"*, diplomatul rus insistând în încheiere *„să nu se refuza notificarea / comunicarea acestor informaţii"*[63].

Urmare la acest demers (telegrama nr. № 9.346), peste doar 4 zile, pe 1 septembrie, generalul Averianov de la Stavka a comunicat - atât solicitantului (ambasadorul rus de la Bucureşti), cât şi comandamentului Armatei de Dunăre (DARMIA/ДАРМИЯ - Дунайская Армия) - faptul că *„numărul prizonierilor de naţionalitate română aflaţi în districtele militare de interior se ridică la 316 ofiţeri şi 104.236 grade inferioare. STOP. Retragerea românilor din locurile în care aceştia muncesc ar avea un impact extrem de nefavorabil asupra performanţelor fabricilor şi companiilor noastre care lucrează în domeniul apărării"*[64].

Puse în faţa acestor prime informaţii şi înţelegând opoziţia care se contura în comandamentele militare ruse, autorităţile române şi-au continuat demersurile (prin intermediul ambasadorului rus la Bucureşti), adresându-se de această dată Ministerului Afacerilor Externe de la Petrograd, care la rându-i a înaintat ţarului, spre aprobare, cererea românilor.

Dintr-o amplă scrisoare transmisă, pe 27 septembrie 1916, generalului Mihail Vasilevici Alekseev, de către generalul Piotr Aleksandrovici Frolov, adjunctul ministrului rus de război, rezultă că ţarul şi-a exprimat - prin rezoluţia olografă pusă, la 15 septembrie 1916, pe raportul ministrului rus de externe - acordul faţă de solicitarea Guvernului de la Bucureşti[65].

Cu toate că evoluţiile de pe Frontul românesc reclamau cu insistenţă sporirea efectivelor combatante, operaţiunea de trimitere în ţară a celor peste 100.000 de etnici români, foşti militari în Armata austro-ungară, ajunşi în primii doi ani de război prizonieri în Rusia, nu a avut ecou favorabil mai ales în rândurile decidenţilor militari ruşi de la Peterburg, Moghilev (unde Stavka îşi avea cartierul general) şi Bucureşti.

Pentru a-şi motiva refuzul de a accepta înrolarea în Armata Regală Română a etnicilor transilvăneni, bănăţeni şi bucovineni pe care îi deţineau ca prizonieri, generalii ruşi au invocat că: cei peste 100.000 de români lucrează în întreprinderi industriale de stat sau particulare care produc pentru nevoile frontului, iar scoaterea acestora din aceste locuri ar influenţa hotărâtor şi negativ producţia militară; aproape zilnic sosesc

---

[63] *Ibidem*, f. 144.
[64] *Ibidem*, f. 146.
[65] *Ibidem*, f. 225.

telegrame de la comandanţii districtelor militare prin care aceştia raportează că din lipsa mânii de lucru, unele fabrici sunt nevoite să-şi înceteze activitatea; nu existau suficiente garanţii că statul român îi va folosi pe aceştia pentru sporirea efectivelor propriei armate, existând posibilitatea ca ei să fie utilizaţi în domenii ce nu au legătură cu efortul comun de război; eliberarea din lagăre a prizonierilor români ar putea afecta, prin „contagiune", procesul aflat în plină derulare de constituire a celei de-a II-a Divizii de voluntari sârbi; odată creat acest precedent, asemenea solicitări ar putea veni şi din partea Franţei (pentru prizonierii originari din Alsacia şi Lorena) sau Italiei; satisfacerea acestei cereri ar putea genera, într-o manieră ce nu puteau fi încă prevăzută, reacţii negative sau nedorite din partea sârbilor, cehilor şi slovacilor.

În încercarea de a atenua refuzul aproape categoric al Ministerului rus de Război privind solicitarea aliaţilor români, generalul Frolov propunea comandantului Marelui Cartier General de la Moghilev (Stavka) o soluţie minimală, de compromis: să fie eliberaţi din lagăre şi trimişi în România doar prizonierii proveniţi din corpul ofiţeresc, sub rezerva garantării de către Guvernul României că aceştia vor fi încadraţi necondiţionat în armata regală.

Altfel spus, la dispoziţia autorităţilor de la Bucureşti urmau să fie trimişi în România mai puţin de 0,3% (adică 316 din totalul de 104.548 prizonieri) din etnicii români deţinuţi în august 1916 în lagărele din Imperiu[66].

Prin răspunsul generalului Aleksiev, transmis Ministerului rus de Război pe 2 octombrie 1916, Stavka s-a pronunţat ferm pentru soluţia menţinerii în Imperiu a cvasitotalităţii etnicilor români - care erau necesari pentru *„munca grea din fabricile noastre"* şi trimiterii în România *„pentru a satisface dorinţele aliaţilor noştri"* doar a ofiţerilor pentru care Guvernul României vor garanta că vor intra în rândurile armatei"[67].

Revenind la numărul de 104.548 prizonieri români confirmaţi de către Stavka ca deţinuţi în Rusia în august 1916, se impun câteva precizări.

În primul rând, în această cifră nu sunt cuprinşi decât prizonierii români aflaţi în evidenţa lagărelor din interiorul Rusiei, adică în lagărele / locurile de deţinere. Întrucât, după doi ani de război, structurile militare dislocate pe front deţineau în permanenţă cel puţin 10% din totalul prizonierilor capturaţi până în acel moment de la inamic (timp în care se realiza luarea în evidenţă primară şi interogarea lor, se constituiau convoaiele sau eşaloanele de trimitere în interiorul imperiului ori erau utilizaţi efectiv

[66] *Ibidem*, f. 225-226.
[67] *Ibidem*, f. 227.

pentru executarea lucrărilor de fortificaţii, amenajări şi reparaţii de drumuri şi căi ferate etc.), este de presupus că în această situaţie se găseau încă cel puţin 10.000 de prizonieri români.

În al doilea rând, în cei doi ani de campanie, circa 5% din totalul prizonierilor străini (inclusiv români) deţinuţi de către Rusia au decedat sau au fost repatriaţi (datorită invalidităţii) de regulă în alte state decât cele aparţinătoare.

În al treilea, dar nu ultimul rând, din august 1916 şi până la încetarea ostilităţilor pe frontul de vest (odată cu semnarea, la 3 martie 1918, a Tratatului de la Brest - Litovsk dintre Rusia Bolşevică şi Puterile Centrale), numărul prizonierilor din Armata austro-ungară a crescut cu încă 25-30%, ceea ce a contribuit implicit la mărirea până la aproape 150.000 a numărului românilor internaţi în lagărele ruseşti.

La scurt timp de la încheierea Primului Război Mondial, în Transilvania istorică - reintrată în urma actului de la 1 Decembrie 1918 în componenţa Regatului României - s-a declanşat o amplă operaţiune de inventariere a efortului uman de campanie al acestei vechi provincii româneşti, pe care l-am putea denumi acum prin sintagma *recensământ din poartă în poartă*:

La o populaţie de 2.979.614 locuitori ai Transilvaniei, au fost mobilizaţi şi au luat parte la război 484.374 bărbaţi (449.796 pe front şi 34.578 la partea sedentară, pentru servicii auxiliare).

Dintre aceştia, 41.739 au căzut pe câmpul de luptă parte la război, despre 11.275 se ştia că au murit în spitale ori în prizonierat, pe timpul pribegiei sau a îmbolnăvirilor şi doar 406.691 s-au întors acasă (25.406 ca invalizi, 37.898 răniţi sau bolnavi şi 343.387 sănătoşi).

Acest recensământ a înregistrat cu certitudine faptul că 29.839 dintre românii ajunşi pe front nu s-au mai întors acasă, ei fiind consideraţi - la 4 decembrie 1922, când a fost redactat acest laborios studiu - *„dispăruţi până astăzi”*[68].

Puşi în faţa unei asemenea cifre, se pune fireasca întrebare: în ce context au dispărut 30.000 de oameni atâta timp cât s-a realizat o cercetare detaliată în teren (la familiile aparţinătoare şi autorităţile administrative locale din toate cele 40 de oraşe şi 4.183 comune din interiorul arcului carpatic), care a fost ulterior corelată cu evidenţele şi documentele unităţilor militare austro-ungare în care aceştia au fost încadraţi pe timpul participării la război.

---

[68] Teodor V. Păcăiţan, *Jertfele Românilor din Ardeal, Banat, Crişana, Sătmar şi Maramureş*, „Transilvania”, an LIV, nr. 1-2, ian.-febr. 1923, pp. 32-50.

Mai întâi o precizare: în cei 406.691 foşti militari care *s-au întors acasă* sunt cuprinşi atât supravieţuitorii (valizi, invalizi şi măcinaţi de boli) de pe front, cât şi cei repatriaţii (până la sfârşitul anului 1922) din prizonieratul rusesc.

Din acest motiv, demersul meu a început prin a încerca să clarific cât mai multe aspecte posibile ale problematicii repatrierii foştilor prizonieri români internaţi în Rusia.

Aceasta cu atât mai mult cu cât documentatul specialist în domeniu, dr. Cornel Ţucă, a concluzionat într-o monografie dedicată exclusiv acestei teme[69] că „numărul prizonierilor români din armata austro-ungară repatriaţi din Rusia (până în anul 1922) în urma intervenţii statului român a fost de 24.262 persoane (19.516 prin Marea Baltică şi 4.746 prin intermediul Misiunii Militare din Siberia), respectiv că prin Stettin (port la Marea Baltică) şi ca urmare a derulării *Misiunii Nansen* au fost repatriaţi 17.427 ardeleni şi 1.084 bucovineni (pentru transportul cărora statul român a achitat suma de 10.707.665 lei), iar cei 4.746 românii recuperaţi de la Vladivostok au fost transportaţi pe mare până la Constanţa (1.545 ardeleni şi 1.024 bucovineni) sau în unele porturi italiene (1.573 ardeleni şi 273 bucovineni).

Luându-i în calcul şi pe cei cca. 10.000 de foşti prizonieri români repatriaţi din Rusia din iunie şi până la sfârşitul anului 1917, care au constituit Corpul voluntarilor ardeleni, parte componentă a Armatei Regatului României, rezultă că în total s-au întors din lagărele ruseşti doar circa 35.000 din români aflaţi în captivitatea rusă între 1914-1922.

Reamintind faptul că - în conformitate cu evidenţele realizate exclusiv de către autorităţile ruse, documente păstrate în arhivele moscovite de profil - în august 1916 în lagărele Imperiului Rus se găseau 104.548 prizonieri români, iar un an mai târziu numărul acestora a crescut, conform evidenţelor realizate de către Statul Major General Rus, la *„peste 120.000 de prizonieri etnici transilvăneni”*[70], se pune fireasca întrebare: *ce s-a întâmplat cu ceilalţi 70-85.000 de români* (diferenţa dintre cei cca. 105.000, respectiv 120.000 prizonieri comunicaţi de către autorităţile ruse şi totalul însumat al repatrierilor din 1917 şi 1921-1922 n.n.) *nerepatriaţi până la sfârşitul anului 1922?*

Fără a avea pretenţia că voi clarifica acest aspect atât de neclar astăzi, la aproape un secol de la încheierea Primului Război Mondial, voi

---

[69] Vezi Cornel Ţucă, *Prizonieri români din armata austro-ungară internaţi în Rusia. Problemele repatrierii*, Ed. Argonaut, Cluj Napoca, 2011.
[70] *„Internaţionalişti”*, l.c., p. 78.

prezenta onoratei asistenţe câteva documente inedite din Arhivele de Stat ale Federaţiei Ruse (GARF) şi Arhivele de stat istorico-militare ruse (RGVIA) care pot oferi indicii preţioase despre românii neîntorşi niciodată din captivitatea rusă.

Încă înainte de semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk dintre Puterile Centrale şi Rusia, acestea negociat (prin intermediari şi Crucea Roşie Internaţională) aspecte punctuale ale schimbului reciproc de prizonieri, câteva mii dintre aceştia fiind repatriaţi în state neutre sau neparticipante la război.

România, ca stat aliat al Rusiei, a făcut propriile demersuri pentru eliberarea prizonierilor transilvăneni şi bucovineni, dar aceste solicitări au fost refuzate de la bun început de către autorităţile de la Peterburg şi s-au finalizat - abia în vara anului 1917 - cu repatrierea celor 10.000 de români constituiţi în Corpul voluntarilor de la Darniţa şi Kiev.

Ruperea, de către nou instalata putere sovietică, a relaţiilor diplomatice cu România (1/13 ianuarie 1918) a însemnat practic anularea oricărei posibilităţi a autorităţilor de la Bucureşti de a se implica direct în recuperarea celor peste 100.000 de prizonieri proprii deţinuţi încă în lagărele ruseşti.

În primii trei ani postbelici, în timp ce foştii inamici ai Rusiei se deplasau şi acţionau - în virtutea articolului 6 al Tratatului de la Brest-Litovsk - pe întregul teritoriu al noii RSFSR, Ucrainei şi Belorusei pentru identificarea şi repatrierea propriilor cetăţeni, foştilor prizonieri care solicitau reîntoarcerea la familiile aflate în România le erau refuzate fără nici o explicaţie cererile individuale de repatriere.

Decizia privind restricţionarea repatrierii foştilor prizonieri originari din România a fost luată de către G.V. Cicerin, ministrul afacerilor externe al RSFSR în perioada 9 aprilie 1918-6 iulie 1923, şi K.B. Radek, preşedintele Colegiului Direcţiei Centrale pentru evacuarea populaţiei Ţentrevak în urma corespondenţei pe care aceştia au avut-o în perioada 29 decembrie 1921-9 ianuarie 1922[71].

Pe 31 decembrie 1921, Ţentrevak a transmis - către toate structurile administrative ale RSFSR - circulara secretă şi urgentă nr. 16.099 prin care s-a dispus *„interzicerea categorică a repatrierii foştilor prizonieri austrieci originari din Transilvania”*[72].

Ulterior, începând din vara lui 1922, structurilor teritoriale ale Ţentrevak li s-a comunicat faptul că *„datorită absenţei unui acord interguvernamental,*

---

[71] Gosudarstvennîi Arhiv Rossikoi Federaţii (în continuare, GARF), Fond 3333, Opis 3, dosar 412, f. 1 şi 4.
[72] *Ibidem*, f. 2 şi 3.

repatrierea cetăţenilor României şi Basarabiei nu se pune în practică" (comunicarea nr. 5.311 din 22 iunie 1922[73]), respectiv că *„nu se pune în practică trimiterea în ţară a prizonierilor originari din zonele intrate recent în componenţa României"* (comunicarea nr. 6.554 din 29 august 1922)[74].

Ca urmare, începând din vara anului 1922, sutelor de cereri de repatriere ale cetăţenilor români identificate recent în arhivele ruse li s-a răspuns (cel mai adesea prin intermediul organelor de miliţie locale) invariabil că *„deocamdată, solicitarea adresată organelor de stat ale RSFSR nu poate fi soluţionată favorabil"*[75].

În arhivele ruse sunt păstrate sute de documente care evidenţiază tratamentul diferit şi discriminatoriu la care au fost supuşi etnicii români atât pe timpul repatrierii mijlocite de către Naţiunile Unite, Crucea Roşie Internaţională sau misiunile occidentale ce au funcţionat în Extremul Orient, cât şi după anul 1922, când autorităţile sovietice au declarat că trimiterea prizonierilor străini în statele aparţinătoare s-a încheiat.

Unii dintre românii, incluşi deja în eşaloanele de repatriere, au fost radiaţi - de către echipa decidentă constituită la Moscova - din tabelele nominale aprobate deja de către comisiile speciale formate la nivelul unităţilor administrative din zonele în care mai funcţionau lagăre, între aceştia regăsindu-se Zălean Gheorghe, fost soldat în Regimentul 91 infanterie, originar din Bosanci, repartizat în eşalonul nr. 630/2, care urma să plece spre Petrograd pe 16 noiembrie 1921; Deici Petre, în vârstă de 41 ani, soldat din Regimentul 7 infanterie, originar din Timişoara şi Peter Iosif, de 28 ani, soldat din Regimentul 9 infanterie, ambii excluşi din eşalonul 628/1 cu care urmau să plece, pe 13 noiembrie 1921, spre locul de îmbarcare de la Marea Nordului, etc.[76]

Constatând că autorităţile ruse refuzau repatrierea tuturor foştilor prizonieri care solicitau întoarcerea la familiile care aveau domiciliul în România, cei originari din Transilvania sau Bucovina au apelat la un subterfugiu: în cererile pe care le redactau treceau ca destinaţie finală diferite localităţi din Ungaria.

Astfel, prin adresa nr. 4.281/924 din 6 septembrie 1922, Secţia administrativă a Sovietului Deputaţilor ţărani, muncitori şi soldaţi a Guberniei Tver a înaintat Direcţiei Centrale pentru Evacuarea Populaţiei (Ţentrevak) din Moscova un „tabel cu prizonierii români care doresc să meargă în

---

[73] *Ibidem*, f. 23.
[74] *Ibidem*, f. 25.
[75] GARF, Fond 3333, Opis 3, dosar 411 şi 412.
[76] GARF, Fond 3333, Opis 1a, dosar 39, f. 1-128.

ţară” la care s-au anexat cererile a trei etnici români (Benga Ioan a Ioan, Moise Coca a Ioan şi Terci Nicolai a Iosif) care cereau să fie repatriaţi la… Budapesta şi a unui neamţ (Meister Ştefan a Cristofor) care a trecut ca destinaţie…Kronstadt (Braşov)[77].

Emiterea de către Consiliul Comisarilor Poporului a Decretului din 1 aprilie 1918 privind acordarea cetăţeniei sovietice tuturor prizonierilor care o solicitau, însoţirea acestui act normativ de o propagandă agresivă şi sistematică pentru un trai liber şi fericit în noua societate a sovietelor şi-au făcut imediat efectul în rândurile celor aflaţi adeseori în captivitate.

Sute, dacă nu mii de etnici români, au acceptat să-şi recâştige libertatea cu preţul dobândirii noii cetăţenii, care se acorda în doar câteva săptămâni, cât dura completarea cererii şi a unei fişe autobiografice standardizate, obţinerea unei recomandări din partea secţiei lagărului în care lucra solicitantul, analizarea dosarului în comisia locală a *Ţentrplenbej* şi emiterea de către Administraţia Judeţeană a Muncitorilor şi Ţăranilor a Adeverinţei-cartotecă, document ce ţinea loc de act de identitate[78].

La solicitarea Comitetului Internaţional al Crucii Roşii nr. 2.847 din 3 august 1922, Secţia prizonieri străini din Direcţia Centrală pentru Evacuarea Populaţiei a confirmat (cu nr. 6.787 din 7 august 1922) că *„în unităţile administrative ale RSFSR se găsesc, în prezent, cu aproximaţie, nu mai mult de 3.000 prizonieri români, din care cea mai mare parte se află în Turkestan şi Siberia”*[79].

Cum între cei 3.000 de români menţinuţi cu forţa - la 4 ani de la încheierea războiului - în Rusia Sovietică şi cei 70-85.000 de români încă neîntorşi la familiile lor din România până la sfârşitul anului 1922 există o nepermisă diferenţă, am încercat să găsesc indicii despre prizonierii români decedaţi pe timpul prizonieratului.

Deşi va fi greu, dacă nu imposibil, să se ajungă la cunoaşterea documentată şi exactă a numărului total de etnici români decedaţi în timpul prizonieratului rusesc, câteva precizări metodologice se impun a fi făcute.

Conform istoriografiei ruse, în anii războiului, în Rusia au decedat 51.608 prizonieri, ceea ce reprezintă doar 2,63% din totalul străinilor ce au ajuns în lagărele ruseşti.

Dacă aceste cifre de mai sus ar fi corecte şi am aplica regula calculării mortalităţii românilor pe principiul ponderii acestora (de cca. 6,5%) în totalul prizonierilor din cele 4 armate europene, ar rezulta că

---

[77] GARF, Fond 3333, Opis 3, dosar 412, f. 22-31.
[78] GARF, Fond 393, Opis7, dosar 13, f. 3-5.
[79] GARF, Fond 3333, Opis 3, dosar 412, f. 26 şi 27.

numărul prizonierilor români morţi în lagărele din Rusia nu ar trebui să depăşească cifra de 4.000 decedaţi (150.000 x 2,63% = 3.945).

În acelaşi timp, studii recente, fundamentate pe documentele identificate în arhivele ruse, semnalează - pentru unele din cele cca. 400 de lagăre în care au fost deţinuţi prizonierii străini - o rată alarmant de ridicată a mortalităţii acestora.

Un caz edificator este cel al Lagărului Toţkoe, Regiunea Orenburg (lagăr în care a fost deţinut, între 1914-1917, scriitorul ceh Iaroslav Gaşek), în care din aprilie până în octombrie 1915 au murit în medie câte 80 prizonieri în fiecare zi, apoi în următoarele trei luni (noiembrie şi decembrie 1915, respectiv ianuarie 1916) numărul deceselor zilnice a crescut până la 120, ceea ce a contribuit la înregistrarea în total a 17.000 de decese, cauzate în principal de o mare epidemie de tifos exantematic ce s-a răspândit galopant în întreaga zonă. De asemenea, la Adratov, în iarna anului 1916 au decedat din cauza epidemiilor o treime din prizonierii deţinuţi în acest lagăr[80].

După cum este cunoscut, decesele prizonierilor străini în Rusia erau consemnate în registrele de stare civilă (*метрические книги*) păstrate la bisericile parohiale locale şi nicidecum la structurile cu atribuţii în domeniu Ţentrplenbej *(Центрпленбеж)* şi Ţentrevak *(Центрэвак)*. Este adevărat că, în arhivele constituite de către cele două entităţi ale administraţiei centrale *(Центрпленбеж* şi *Центрэвак)*, există tabele lunare sau decadale cu decedaţii din unele dintre lagăre, dar numărul acestora este atât de mic încât ele nu reflectă/acoperă decât 1-2 procente din totalul lagărelor existente şi intervalele de timp în care acestea au funcţionat.

În listele nominale, în care decedaţii sunt consemnaţi inclusiv cu naţionalitatea lor, ponderea românilor morţi în lagăre este de circa 2,5 ori mai mare decât ponderea avută de aceştia (*cca. 6,5%)* în totalul prizonierilor proveniţi din cele 4 armate europene. Exemple: 21 dintr-un total 128 decedaţi erau români (16,40%)[81], respectiv 24 din 152 morţi (15,78%) erau inventariaţi ca fiind de naţionalitate română[82].

Cum cea mai mare parte a arhivelor parohiale au fost distruse, arse sau au dispărut în contextul prigoanei declanşate în 1918 împotriva Bisericii Ortodoxe Ruse, este de presupus ca orice demers ştiinţific

---

[80] V.P. Motrevici, *Smertnosti voennoplennîh Pervoi mirovoi voinî i sovremennoe sostoianie ih zaharonenii na Ural*, „Voprosî ghermanskoi istorii", 2015, p. 27; şi A.S. Jarova, *Polojenie voennoplennîh Pervoi mirovoi voinî v Tobolskoi gubernii*, http://www.kurgangen.orglocal-fi nding/Pervaya Mirovaya/ Plen]

[81] GARF, Fond 3333, Opis 6, dosar 33, f. 1-44.

[82] *Ibidem*, f. 45-75.

pentru identificarea românilor decedaţi în Rusia pe timpul cât aceştia au avut statutul de prizonier (1921-1924) să fie sortit eşecului.

De asemenea, frecvenţa românilor în totalul foştilor prizonieri cărora li s-a aprobat căsătorirea cu localnice sau acordarea cetăţeniei sovietice este aproape dublă decât în cazul celorlalţi foşti prizonieri străini.

Explicaţia pentru aceste trei particularităţi rezidă exclusiv din realitatea că, în timp ce prizonierii celorlalte state au fost repatriaţi în primii trei ani după terminarea războiului, mii de românii au rămas captivi în URSS şi după desfiinţarea (în 1924) ultimelor lagăre constituite în anii Primului Război Mondial.

Cei cărora nu li s-a permis întoarcerea în România, ţara aparţinătoare, deşi formal au fost eliberaţi, au rămas *„prizonierii”* unui sistem care şi-a manifestat adeseori ostilitatea faţă de străinii consideraţi de prea multe ori *„duşmani ai poporului”.*

Cea mai dramatică prigoană împotriva străinilor ajunşi în Rusia în timpul Primului Război Mondial s-a produs în cadrul operaţiei cunoscute sub denumirea de Represiunile pe criteriul naţionalităţilor în URSS din anii 1937-1938.

Prin aplicarea Hotărârii din 17 august 1937 privind desfăşurarea *Operaţiei româneşti*, care îi viza pe „emigranţii şi dezertorii din România”, au fost condamnaţi 8.292 oameni, din care 5.439 au fost executaţi[83].

Aproape 20% dintre aceste victime ale represiunii staliniste erau etnici români ajunşi în prizonieratul rusesc în anii Primului Război Mondial, cărora li s-a refuzat - în condiţiile prezentate mai sus - repatrierea, iar peste două decenii de la încheierea ostilităţilor au fost identificaţi, de la caz la caz, până în cele mai îndepărtate colţuri ale Uniunii Sovietice, ca potenţiali spioni, trădători de ţară, terorişti, complotişti, clevetitori, duşmani ai orânduirii socialiste etc.

Am convingerea că aprofundarea cercetărilor arhivistice pentru aflarea destinului românilor nerepatriaţi de către puterea sovietică va putea contribuit la aflarea unor adevăruri ce ar putea explica - cel puţin parţial - diferenţele nepermis de mari dintre totalul prizonierilor români capturaţi pe timpul participării Imperiului Rus la prima conflagraţie şi numărul celor neîntorşi cu certitudine la familiile lor, adică a celor 29.839 de români înregistraţi în decembrie 1922 ca dispăruţi.

---

[83] N.G. Ohotin, A.B. Roghinski. „Bolşoi terror”: 1937-1938 gg. *Kratkaia hronika*, „30 oktiabrea”, nr. 74/2007, pp. 3-7.

PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ŞI SOARTA TEZAURULUI ROMÂNESC (ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR RUSO-ROMÂNE)

T.A. POKIVAILOVA

Primul Război Mondial a generat o multitudine de probleme dificile şi, uneori, greu de rezolvat. O astfel de problemă este cea referitoare la soarta tezaurului românesc, transferat din România în Rusia, în timpul Primului Război Mondial şi, în strânsă legătură cu ea, problema plăţilor mutuale dintre România şi Rusia, iar după Revoluţia din Octombrie 1917, cea dintre guvernele sovietic şi român.

Intrând în război de partea Antantei, în vara anului 1916 după multe ezitări, România, a început la scurt timp să se confrunte cu primele eşecuri militare. Trupele germane şi aliaţii lor din Alianţa Cvadruplă, au învins trupele române şi au ocupat o mare parte din teritoriul României. Ca urmare a ofensivei inamicului, instituţiile centrale ale ţării, Parlamentul, Guvernul, Casa Regală, Banca Naţională a României dar şi firmele private s-au mutat în zona de nord-est a ţării, în oraşul Iaşi. De asemenea, rezerva de aur a României a fost mutată la Iaşi. Acolo era instalat Comandamentul frontului românesc, condus de generalul D.G. Şerbacev, precum şi ambasada rusă.

În 21 noiembrie (4 decembrie) 1916, Bucureştiul se predă nemţilor. Armata Română a încetat să mai existe ca o forţă organizată. Pentru salvarea României a fost dislocată armata rusă, cu un efectiv de 500.000 de oameni.[84] Dislocarea s-a desfăşurat în condiţii extrem de grele: frigul iernii, greutăţi în aprovizionarea cu alimente, îmbrăcăminte de calitate slabă, starea deplorabilă a infrastructurii ş.a.m.d. Cu toate acestea, frontul românesc a rezistat până în vara anului 1917 datorită trupelor ruse.

Revoluţia din Februarie, care a început în Petrograd, s-a răspândit în regiunile de frontieră ale Rusiei şi a avut un impact direct asupra armatei ruse, care lupta pe front. Armata a început să se destrame, inclusiv pe frontul românesc. Soldaţii au părăsit frontul în număr mare şi s-au îndreptat spre est, spre casă. În astfel de condiţii nefavorabile a avut

[84] Meltiuhov M.I., *Bessarabski vopros mejdu mirovîmi voinami. 1917-1940,* Moscova, 2010, p. 15

loc evacuarea tezaurului românesc, a obiectelor de valoare şi a altor bunuri, într-un loc mult mai sigur. Alegerea a fost Rusia, cu toate că au existat şi alte propuneri. În acest sens, bancherul român, Mauriciu Blank, a propus ca tezaurul să fie depozitat în Anglia. El susţinea că Rusia se află în pragul revoluţiei şi nu este un stat sigur, în care să fie depozitat tezaurul.[85] Cu toate acestea, conducerea Băncii Naţionale a României a optat pentru Rusia. Bancherii au înţeles că în condiţiile unui război mondial, orice transport de aur era un lucru riscant dar au considerat că trimiterea tezaurului în Anglia este chiar mai riscantă decât în Rusia, deoarece în contextul în care căile de comunicaţii cu ţările nordice erau întrerupte, transportul ar fi trebuit să se realizeze pe cale maritimă, care era controlată de submarinele germane.

Al doilea eşalon cu tezaurul românesc a fost trimis la Moscova pe 27 iulie 1917[86]. În acel moment, situaţia politică din Rusia se schimbase radical. Monarhia căzuse, ţarul abdicase, iar la putere se instalase un guvern provizoriu. Printre valorile trimise la Moscova, în afara aurului, se mai regăseau bijuterii, tablouri, cărţi şi icoane vechi, arhivele Academiei Române şi ale Casei Regale, documente din arhiva de stat, depozitele Băncii Naţionale, precum şi odoarele mănăstirilor şi bunuri ale unor persoane particulare. Întreaga încărcătură a fost evaluată în lei aur, inclusiv arhivele, tablourile, cărţile, manuscrisele ş.a.m.d. deşi este dificil de apreciat în ce fel a fost determinată valoarea tuturor acestor bunuri. Oricum, în total s-a ajuns la o sumă enormă şi doar o parte din această sumă a fost acoperită de aur şi bijuterii. Astfel, aurul a fost estimat la 574.523,57 lei aur şi aproximativ la aceeaşi sumă au fost evaluate titlurile Băncii Naţionale.[87] Condiţiile în care s-a realizat transportul nu sunt cunoscute. Cu toate acestea, având în vedere situaţia dificilă de pe front,

---

[85] Mihai Gr. Romaşcanu., *Tezaurului Român de la Moscova*, Bucureşti, 2000. p. 24.

[86] Tezaurul a fost transmis în Rusia în două etape: la 12 şi 14 decembrie 1916 în 17 vagoane cuprinzând 1738 lăzi, cu un conţinut în valoare de 314 580.456 lei şi 84 de bani. Acestor lăzi li s-au adăugat altele două cu bijuteriile ale Reginei Maria, toate în valoare de 7 milioane de lei. În zilele de 23-27 iulie 1917 (deja după revoluţia din februarie), a fost trimis la al doilea eşalon cu părţi ale Tezaurului României: 24 de vagoane, bunurile având o valoare de inventar de 7,5 miliarde de lei. Sub paza unei unităţi de cazaci trenul a ajuns cu bine la Moscova, la 3 august 19 conform Serghei Golubiţki, *Rumînskoe zalato*, accesibil pe http://www.timpul.md/articol/un-jurnalist-rus-in-premiera-spune-adevarul-despre-tezaurul-romaniei-de-la-moscova-noi-suntem-nite-hoi-45108.html?action=print, a se vedea şi Ioan Scurtu*, Tezaurul României de la Moscova*, ed. Univers enciclopedic, Bucureşti, 2014, n.t.

[87] T.A. Pokivailova, *Rossisskoe-rumînskoe otnoşenia v godî Pervoi mirovoi voinî i problemî vaimorasciotov // Pervaia mirovaia voina i sudibî narodov Ţentralnoi i Iugo-Vostocinoi Evropî,* Moscova, 2015, p. 605

nu există o certitudine cu privire la integritatea deplină a tezaurului românesc. Trenul a sosit la Moscova în data de 03 august 1917. Lăzile cu obiecte de valoare au fost depozitate, la fel ca şi în cazul primului eşalon în Kremlin. În cadrul primei inventarieri a tezaurului românesc, depozitat în Kremlinul din Moscova, autorităţile sovietice, au constatat următoarele: toate uşile şi încuietorile erau în stare bună, tipăriturile în stare integrală, nefiind identificată vreun fel de daună din exterior, indicând faptul că nu au existat niciun fel de infiltraţii în depozite. Cu toate acestea, lazile erau aşezate în dezordine. La inspecţia iniţială s-a constatat că împreună cu bijuteriile, de multe ori chiar amestecate cu acestea, se aflau haine de blană deja mâncate de molii şi acoperite de mucegai, îmbrăcăminte, lenjerie, încălţăminte veche şi uzată, veselă din metal, porţelan şi sticlă, linguri din aluminiu, hârtie pentru tipărirea bancnotelor (108 cutii), cutii cu cerneală tipografică uscată ş.a.m.d. De asemenea, se mai aflau şi opt lăzi cu vin şi chiar două lăzi cu praf de puşcă.[88] Aşa cum am menţionat mai sus, toată încărcătura, transportată la Moscova, inclusiv aceste bunuri, au fost evaluate în lei aur. Prin lăzi însă nu s-a găsit aur. Dar ce s-ar fi putut întâmpla cu aurul? Informaţii veridice pe acest subiect nu există. Există o versiune, potrivit căreia, în decembrie 1917, colonelul din armata canadiană, D.V. Boilieu (în unele lucrări se face referire la acesta ca aparţinând serviciilor secrete britanice) şi căpitanul serviciilor secrete britanice, G. Hill, au reuşit, la cererea trimisului român C. Diamandy, să transporte din Moscova în Iaşi o parte a tezaurului. Lingourile şi bijuteriile au fost împachetate pentru mascare în coşuri obişnuite din răchită. Bancnotele, tipărite în Rusia pentru guvernul român, au fost disimulate în partea superioară a mai multor cupeuri ale vagoanelor de cale ferată. „Comoara nepreţuită", după cum scrie G. Hill în cartea sa de amintiri „Moia şpionskaya jizni - Viaţa mea de spion", „am transportat-o fără escortă pe toată calea ferată a Moscovei, prin regiuni în care nu exista niciun fel de lege şi unde izbucnise un război civil"[89]. Cât de mult aur au reuşit să transporte, nu se ştie. Potrivit unor date neconfirmate se vorbeşte despre o treime din întreaga rezervă de aur. Deşi nu contestă faptul că au fost transportate bancnote în România, aspect prezentat în cartea lui G. Hill, istoricii români nu confirmă prezenţa aurului în acel tren[90]. Conform unei alte versiuni, aurul

---

[88] Gosudarstvenîi arhiv Rossisskoi Federaţii (GA RF). F. 8301. Op. 1 (1923-1924. Osobaia komissia ŢK VKP (b) po razrobotke rumînskih ţennostei) P.35, D.10 L.35; D.12 l.56; D.14 L.69.
[89] Hill George, *Moia şpionskaya jizni*, Moscova, 2000, pp. 144-172.
[90] Voicu M., *Tezaurul României de la Moscova. Inventarul unei istoriei de o sută de ani*,

românesc, împreună cu rezervele de aur ale Rusiei, a fost transportat în anul 1918, în Kazan şi Nijni Novgorod şi a ajuns, în cele din urmă, în mâinile lui Kolceak. Este cunoscut faptul că bolşevicii au reuşit să recupereze o parte din acest aur dar nu avem date despre cantitatea de aur românesc care s-a aflat în depozitele din Kazan şi care apoi a fost evacuat în Siberia, deşi există documente care confirmă că bolşevicii au început să folosească aurul românesc încă de la începutul anului 1918.[91]

După ruperea relaţiilor diplomatice dintre Rusia şi România în 13 (26) ianuarie 1918, interesele României şi Rusiei au fost reprezentate de Ambasada Franţei. Astfel, i-au fost înmânate consulului francez la Moscova, P.E. Labonne, cheile de la două depozite existente în Kremlinul din Moscova, unde erau păstrate valorile româneşti. Sub pretextul că pe lângă bunurile româneşti, în depozite se mai aflau şi bunuri ruseşti, cheile depozitelor i-au fost luate consulului francez de către reprezentantul Comisariatului Popular al Afacerilor Externe din Moscova, V.M. Fritche, care a scos bunuri din aceste depozite.[92]

La sfârşitul anului 1917 şi începutul lui 1918 relaţiile dintre România şi Rusia Sovietică erau extrem de tensionate. În ajunul anului nou (1918), în Petrograd, la ordinul guvernului sovietic, a fost arestat trimisul român C. Diamandy, însă, la presiunea ambasadelor străine, acesta a fost eliberat după două zile. În privinţa intrării trupelor române în Basarabia, care din anul 1812 a fost parte a Imperiului Rus, în data de 13 (26) ianuarie 1918, Consiliul Comisarilor Poporului a adoptat o hotărâre prin care dispunea:

„1. Toate relaţiile diplomatice cu România se suspendă. Ambasada României şi în general toţi agenţii autorităţilor române sunt expulzaţi peste hotare pe cea mai scurtă cale.
2. Tezaurul României, păstrat la Moscova, este declarat intangibil pentru oligarhia română. Puterea sovietică îşi asumă răspunderea pentru păstrarea acestui fond şi îl va returna în mâinile poporului român.
3. Fostul comandant suprem al frontului român Şcerbaciov, răsculat contra revoluţiei, este declarat duşman al poporului şi pus în afara legii”[93].

Pe acest fond, se poate observa că la jumătatea anilor 60 ai secolului al XX-lea, conducerea politică şi istoriografia românească au

---

Bucureşti, 2016. pp. 137-139.

[91] Sirotkin V.G., *Zarubezhnoe zoloto Rosii,* Moscova, 1999, pp. 407-443.

[92] Pokivailova T.A. *Taina Cheilor de la depozitele Kremlinului de la Moscova* // *In memoriam* Florin Constantiniu, *Smerenie. Pasiune Credinţă*, Bucureşti, 2013. p. 508.

[93] Dokumentî Vneşnei politiki SSSR, T. 1, dok. 52, Vinogradov V.N., Ereşenko M.D., Semenova L.E.m Pokivailova T.A. *Bessarabia na perekrestke Evropeiskoi diplomatii*, Moscova, 1996, pp. 198-199.

dezvoltat un fel de teză conform căreia „puterea sovietică va returna tezaurul în mâinile poporului român". Această teză s-a transformat într-un argument, care le-a permis să insiste asupra restituirii rezervei de aur având în vedere că începând cu anul 1948, în România, puterea a trecut în mâinile clasei muncitoare şi a fost instaurată Republica Populară.[94] O astfel de interpretare ridică obiecţii. Faptele demonstrează că în perioada 1917-1918 guvernul sovietic nu s-a limitat doar la unele declaraţii şi note, adresate autorităţilor române. Acesta nu avea de gând să retrocedeze Basarabia şi nici să accepte formarea şi instalarea unui guvern nou fapt confirmat de documentele din arhivele ruseşti, în special protocoalele şedinţelor Consiliului Comisarilor Poporului (CCP), păstrate în Arhiva de istorie socio-politică a Federaţiei Ruse (RGASPI).[95] O astfel de variantă privind rezolvarea problemei Basarabiei corespundea în întregime doctrinei Partidului Comunist Rus (bolşevicii) cu privire la revoluţia mondială. La ordinul personal al lui V.I. Lenin a fost înfiinţat un organ special - Colegiul Suprem pentru problemele ruso-române, care trebuia să funcţioneze în Odessa, unde în acea perioadă a fost instalată puterea Sovietelor, şi pe Frontul Român. În data de 18 ianuarie, la şedinţa CCP s-a discutat problema privind recunoaşterea viitorului guvern sovietic româno-basarabean. Analizarea documentelor adoptate evidenţiază că a fost vorba despre înfiinţarea pe teritoriul Basarabiei a unui guvern sovietic. Propuneri cu privire la această problematică au avut V.G. Cicerin şi Ornatski. Aceştia au întocmit proiectul unui decret privind recunoaşterea viitorului guvern român (basarabean) - rus pe care l-au prezentat consiliului solicitând aprobarea documentului care la punctul 3 prevedea că: „guvernul muncitorilor şi ţăranilor Republicii Socialiste Ruse salută primul guvern socialist româno-basarabean al sovietelor, exprimând bucuria în privinţa consolidării rândurilor revoluţiei de către un nou aliat socialist. Guvernul socialist rus transmite în întregime întreaga rezervă de aur şi toate bunurile fostului guvern al Regatului României, care se află în Sovietele Republicii Ruse". Proiectul a fost respins, întrucât prevederile sale au fost considerate premature. În ziua următoarea, pe data de 19 ianuarie 1918, la solicitarea lui Hr. Rakovski şi a revoluţionarului român M. Bujor a fost analizat finanţarea revoluţiei române, în valoare de 10 milioane de ruble (aur). La procesul verbal a fost anexată o listă cu

---

[94] Scurtu I, *Tezaurul de la Moscova*. Bucureşti, 2013, pp. 57-58; Betea Lavinia, *Alexandru Bărlădenu despre Dej, Ceauşescu Iliescu*. Bucureşti, 1997, pp. 159-174.

[95] Protocolul şedinţei Consiliului Comisarilor Poporului RSFSR. Noiembrie 1917- martie 1918, Moscova, 2006

cerinţe, cu menţiunea: transmis personal lui Mejniski.[96] Nu se cunoaşte dacă această hotărâre a CCP a fost sau nu a fost executată iar documente referitoare la acest subiect nu au fost găsite până în prezent. Totuşi, cu câteva zile mai devreme, în 15 ianuarie 1918, la o reuniune a Comitetului CCP, a fost audiat un raport privind anihilarea contrarevoluţiei române. În rezoluţia, adoptată la finalul reuniunii, se menţiona: „să se aprobe propunerea comisiei de activităţi şi să se aloce Colegiului Superior ruso-român pentru problemele româneşti şi basarabene cinci milioane de ruble din banii româneşti confiscaţi la Moscova". Documentul conţine şi o adnotare: „cele cinci milioane de ruble luate se acoperă din Fondul român confiscat. Preşedintele CCP, V. Ulianov (Lenin). Şeful Consiliului Comisarilor Poporului, Bonci-Bruevici.[97]

În data de 16 ianuarie 1918, în conformitate cu rezoluţia CCP, la Departamentul Trezoreriei de Stat, i-a fost trimisă o scrisoare lui D.P. Bogolepov, cu următorul conţinut: „Stimate tovarăşe, Consiliul Comisarilor Poporului a hotărât, în şedinţa sa, să aloce cinci milioane de ruble din fondurile Trezoreriei de Stat, Colegiului Superior Român pentru problemele româneşti şi basarabene, cu acoperirea acestei sume din Fondul român, confiscat la Moscova. Comunicându-vă această hotărâre a Consiliului, vă rugăm să luaţi măsuri pentru realizarea, cât mai rapidă, a acestei alocări, ţinând seama ca un milion să fie dat în bancnote româneşti".[98] Rezoluţia CCP, trimisă la Departamentul Trezoreriei de Stat, cu privire la alocarea celor cinci milioane de ruble Colegiului Superior pentru problemele ruso-române a fost semnată de V.I. Lenin.

În data de 21 decembrie 1918, şeful departamentului din România al Comisariatului Popular al Afacerilor Externe, V.I. Şenşev, i-a scris lui Hr. Rakovski: „Tot ce aţi însărcinat cu privire la Colegiul Superior a fost îndeplinit".[99] În legătură cu pretenţiile României pentru returnarea rezervele de aur transportate în timpul primului război mondial în Rusia, guvernul sovietic a prezentat contrapretenţiile sale fundamentate pe datoriile pe care România le are faţă de Rusia pentru armament, uniforme etc. şi pentru alte bunuri ale armatei ruse care au rămas pe teritoriile Românei şi Basarabiei. În documente, elaborate de către departamentele implicate în calculul datoriilor României faţă de Rusia, s-a subliniat că bunurile

---

[96] *Ibidem* Protocolul, nr. 50, pt. 3, p 230, 232,244. Documentul indicat a fost folosit pentru prima data de către istoricul şi academicianul român, Florin Constantiniu.
[97] *Ibidem* Protocolul, nr. 47 din 15 ianuarie 1918, punctul 11. pp. 118-119.
[98] *Ibidem* Protocolul, nr. 47 din 15 ianuarie 1918, punctul 11. pp. 118-119.
[99] Arhiva de politică Externă a Federaţiei Ruse (mai departe AVPRF). F.04. Op. 35. P. 227. D. 52870. L. 19.

armatei ruse care au rămas pe teritoriile României şi Basarabiei nu au fost transportate nicăieri: nici în Germania, nici în Austria şi nici în Ucraina. Românii, de asemenea, nu au refuzat să recunoască că aceste bunuri aparţin Rusiei şi trebuie să fie trimise în Rusia, precum şi că în cazul folosirii lor de către partea română, să fie achitată contravaloarea acestora din contul Trezoreriei Române.[100] În acelaşi timp, nici referitor la bunurile, destinate României şi care au fost lăsate în Ucraina, lucrurile nu au stat chiar atât de bine: bunurile au dispărut treptat, întrucât nemţii le-au transportat în Germania, iar austriecii în Austro-Ungaria, ba chiar şi ucrainenii au înclinat să le considere ca fiind proprietate personală. Mai mult decât atât, partea ucraineană s-a adresat guvernului român cu rugămintea de a recunoaşte pentru Puterea Ucraineană[101] dreptul asupra tuturor bunurilor armatei ruse, abandonate pe teritoriul României şi Basarabiei şi de a permite Ucrainei să transporte din România alimentele şi uniformele, rămase după ce armata rusă a părăsit frontul român[102].

Puterile Antantei (Marea Britanie, Franţa, Italia şi SUA), în scrisorile adresate guvernului român din 3/16 martie şi 24 mai/08 iunie 1918 au menţionat că, guvernul român are obligaţia să restituie bunurile ruse abandonate în România şi că recunosc pentru România doar dreptul de a depozita temporar bunurilor ruse, care sunt considerate ca având o situaţie similară cu bunurile româneşti, lăsate în Rusia. Puterile aliate au avansat propunerea de a crea o comisie interaliat care să vegheze respectarea drepturilor legale ale Rusiei ca deţinătoare a acestor bunuri, precum şi să inventarieze şi să gestioneze aceste bunuri. În acelaşi timp, România a fost considerată drept depozitar al acestor bunuri, iar aliaţii drept creditori. Este important faptul că Puterile Aliate au considerat aceste bunuri ca proprietate a vechiului stat rus, nu ca proprietate a diferitelor state independente, care au apărut după revoluţie. Prin urmare, pretenţiile noilor state ruseşti nu au fost soluţionate. În acelaşi timp, Puterile Antantei au declarat că îşi menţin poziţiile anterioare, confirmând dreptul României asupra bunurilor sale pe care le-a lăsat în Rusia.[103]

---

[100] AVPRF. F. 0125. Op. 6 P. 101. D.16/2. T. 1. L. 5.

[101] În aprilie 1917, sub influenţa evenimentelor care s-au desfăşurat după revoluţia rusă din februarie, în Kiev a fost înfiinţat Congresul Partidului Naţional al Ucrainei, care a ales Consiliul Central Ucrainean (Rada Centrală a Ucrainei). În 7(20) noiembrie 1917, Rada a proclamat înfiinţarea Republicii Populare Autonome Ucraina în cadrul Rusiei Federale. În 22 ianuarie 1918, Rada a proclamat Republica Ucraineană liberă şi suverană. În contrast, la Kiev a fost înfiinţat guvernul sovietic, condus de Hr. Rakovski.

[102] AVPRF. F. 0125. Op. 6. P. 101. D. 16/2. T.1. L.5

[103] AVPRF. F. 0125. Op. 6. P. 101. D. 16/2. T.1. L. 8-8ob.

Toate bunurile armatei ruse, împrăştiate de-a lungul frontului, au fost depozitate în centre din marile oraşe precum Bolgrad, Batushansk, Bălţi, Roman, Soroca şi altele. Generalul D.G. Şerbaciov a dat spre păstrare românilor depozitele cu bunurile armatei ruse, care conţineau stocuri uriaşe de arme, armament, muniţie, uniforme şi produse alimentare, destinate aprovizionării trupelor ruse. După cum a menţionat generalul. N. Monkevici, de comun acord şi în colaborare cu comandamentul român a fost programată să aibă loc inventarierea echipamentului trupelor ruse.[104]

Cu toate acestea, în pofida măsurilor organizatorice la scară foarte largă luate de comanda armatei ruse, în practică, acţiunile comisiilor de lichidare s-au confruntat cu mari dificultăţi şi obstacole. Situaţia s-a tensionat din ce în ce mai mult în legătură cu introducerea pe teritoriul Basarabiei a trupelor române în anul 1918, după cum reiese din rapoartele şi informările care au ajuns la comandamentul rus şi la conducătorii comisiilor de lichidare. Cel mai adesea, cereri similare au fost făcute de reprezentanţii Republicii Moldoveneşti, precum şi de reprezentanţii Ucrainei care însă au fost respinse de comandamentul Frontului Român, care considera că toate bunurile militare aparţin Rusiei şi nu vreunei părţi a acesteia şi susţinea că aceste bunuri trebuie înregistrate în scopul păstrării.[105]

De la intrarea României în război de partea puterilor Antantei, în august 1916, guvernul rus a oferit aliatului său ajutoare semnificative: a livrat armament, a aprovizionat Armata Română cu alimente, uniforme şi medicamente, a construit şi a reparat drumurile şi căile ferate. În Arhiva de Politică Externă a Federaţiei Ruse se regăseşte un număr mare de documente care atestă acest lucru.

La rândul său, şi guvernul sovietic a emis pretenţii faţă de România cu privire la cantitatea mare de bunuri, aparţinând armatei ruse, abandonată pe teritoriul românesc fapt confirmat de numărul relativ mare de rapoarte, informări şi referate.

Astfel de rapoarte şi alte documente despre bunurile ruseşti, sustrase sau date spre păstrare autorităţilor române, au ajuns atât la departamentul de mobilizare al comandamentului rus, din multe oraşe şi localităţi româneşti şi basarabene, precum Tiraspol, Chişinău, Bacău, precum şi la diferite departamente: sanitar, intendenţă, artilerie etc.[106]

La mijlocul lunii februarie 1918, rezistenţa armată a trupelor române

---

[104] *Ibidem*
[105] *Ibidem* L.18, 18ob, 19, 19ob.
[106] *Ibidem* L. 55, 55ob, 56, 56ob, 57.

din Basarabia şi înaintarea Armatei Roşii în Ucraina, precum şi progresul său către Basarabia au determinat guvernul român să intre în negocieri cu reprezentanţii puterii sovietice. Guvernul sovietic a fost, la rândul său, interesat să rezolve conflictul cu România. Prin intermediul reprezentanţilor misiunilor militare ale Angliei şi Franţei, al colonelului din serviciile secrete britanice, George Boyle, precum şi al parlamentarilor români, reţinuţi în Odessa, au fost stabilite contacte cu guvernul român. Pe 24 februarie (5 martie) 1918, Consiliul Comisarilor Poporului din regiunea Odessa, drept răspuns la propunerea misiunilor militare ale Angliei şi Franţei privind tratativele cu România, a făcut următoarea declaraţie, care a fost înaintată guvernului român: „Guvernul român este obligat să facă o declaraţie formală, referitoare la evacuarea armatei române de ocupaţie din Basarabia, în primul rând, evacuarea localităţilor Bender şi Jebrian. Armata de ocupaţie trebuie ca în curs de două luni să îşi reducă efectivele la 10 mii de oameni, ale căror sarcini vor include paza depozitelor româneşti şi căilor ferate”.[107] De asemenea, în declaraţie s-a evidenţiat că „Poliţia din oraşe şi sate va fi formată din miliţia locală, cu efective din populaţia locală. Pe măsura evacuării armatei române, forţele armate ruse vor ocupa poziţiile evacuate pentru menţinerea ordinii. Comandamentul militar român renunţă la orice fel de intervenţie în viaţa politică şi internă a Basarabiei. Nu poate face arestări şi nu poate îndeplini funcţii care aparţin autorităţilor locale alese. România se obligă să nu întreprindă acţiuni militare sau orice alt fel de acţiuni ostile şi să nu susţină astfel de acţiuni în relaţie cu Sovietele Federaţiei Ruse”. De asemenea, după cum se menţionează în document, o comisie, care va fi formată din reprezentanţi ai Rusiei, României, Franţei, Angliei şi SUA, va acţiona pentru medierea şi soluţionarea diferendelor dintre ruşi şi români”.[108]

În 1918, Marea Britanie, Franţa şi Statele Unite ale Americii au considerat intrarea trupelor române în Basarabia drept o măsură temporară, pur militară, determinată de necesităţile de război. După cum sublinia trimisul francez la Iaşi, Saint Aulaire, în telegrama transmisă în data de 5/18 martie consulului francez la Chişinău, Sarre: „Toţi colegii mei, toţi trimişii altor puteri aliate şi chiar eu însumi sunt împuternicit să vă informez oficial că intrarea trupelor române în Basarabia este o pură măsură de război, cu scopul asigurării funcţionării normale a spatelui frontului ruso-român, în conformitate cu regulile existente în toate statele care luptă. Din acest motiv, intrarea trupelor române în Basarabia nu poate influenţa

[107] Vinogradov V.N., Ereşenko M.D., Semenova L.E, Pokivailova T.A., doc. Nr. 19
[108] *Ibidem* p. 213.

actuala situaţie politică din Basarabia, nici viitoarea soartă a acestei ţări". De asemenea, în Declaraţia-acord era prevăzut şi faptul că în cazul în care Armata Română ar trebui să se retragă pe teritoriul rus, aceasta va găsi acolo adăpost şi alimente precum şi că în situaţia declanşării unor acţiuni militare paralele împotriva Puterilor Centrale şi a aliaţilor acestora, se va stabili un contact direct între Marele Comandament Militar al armatei sovietice şi Comandamentul român.

În 5-9 martie 1918, între Rusia Sovietică şi România a fost semnat un acord integral prin care guvernul român s-a angajat, ca în termen de două luni, să-şi retragă trupele din Basarabia. Acordul a fost semnat din partea română de către preşedintele Consiliului de miniştri şi ministrul afacerilor externe român, generalul A. Averescu, iar din partea rusă de către preşedintele Colegiului Suprem Autonom al Consiliului Comisarilor Poporului pentru chestiunile ruso-române, Hr. Rakovski, precum şi de reprezentanţii Rumcerod[109], Consiliul Comisarilor Poporului din regiunea Odessa şi comandantul suprem al frontului rus de sud.[110] După semnarea acordului, generalul A. Averescu a declarat că el consideră „că din această zi conflictul a fost soluţionat".[111]

Astfel, se poate aprecia că prin intermedierea puterilor Antantei, conflictul ruso-român a fost lichidat. Principalul lucru pe care l-a obţinut Rusia Sovietică în negocierile cu România, a fost faptul că România s-a angajat să îşi retragă trupele de pe teritoriul Basarabiei. În aprilie 1918, la departamentul din România al Secretariatului Popular pentru Afaceri Externe (NKID) a sosit o notă de la departamentul pentru România al Direcţiei Generale pentru achiziţii străine, în care era precizat faptul că Republica Sovietică trebuie să primească garanţii în ceea ce priveşte recuperarea acestei datorii (se are în vedere datoria României faţă de Rusia, acumulată în anii Primului Război Mondial - T.P.). Nota preciza că „din obiectele, comandate de la noi până în prezent, nimic nu a fost exportat în România fără acordul prealabil al Departamentului pentru aprovizionarea României de pe lângă Direcţia Generală pentru achiziţii străine. Totodată, până la clarificarea relaţiilor între Rusia şi România, şi atingerea nivelului lor din trecut, nu ar trebui să fie eliminată interdicţia impusă pe rezerva de aur a guvernului român, a cărui livrare a fost temporar întârziată în scopul de

---

[109] Rumcerod - Comitetul Executiv Central al Sovietelor Frontului Român, Flotei Mării Negre şi regiunii Odessa, creat pentru controlul asupra situaţiei de pe frontul român, inclusiv a celei din Basarabia.
[110] *Ibidem* Doc. Nr. 14, p. 287; Doc. 21, 23, 24. pp. 215-217.
[111] *Ibidem.*

a asigura prin această modalitate ca România să îşi plătească datoria pe care o are faţă de noi.[112] Ulterior, problema recuperării tezaurului şi, în general, a bunurilor româneşti de pe teritoriul Rusiei, a fost abordată pornindu-se de la perspectiva soluţionării problemei decontărilor reciproce dintre guvernele sovietic şi român.

În 1921, problema aurului românesc a fost analizată la tratativele ruso-române din Varşovia. În 1934-1935, în condiţiile îmbunătăţirii relaţiilor româno-sovietice, având în vedere semnarea acordului de pace între cele două ţări, României i-au fost returnate documentele de stat şi de arhivă, precum şi o parte din lucrurile de valoare. În anul 1956, în conformitate cu inventarele existente, toate valorile istorico-artistice, inclusiv tablourile renumiţilor pictori români precum Grigorescu, Aman, Luchian, Andreescu şi alţii au fost returnate României.

Problema privind returnarea rezervei de aur a fost pusă de partea română şi în continuare, însă de fiecare dată partea sovietică / rusă a prezentat propriile contraargumente, punând problema pe seama decontărilor reciproce.

[112] AVPRF. F. 0125. Op. 6. P. 101. D. 15/1. L. 36

ASPECTE DIPLOMATICE ALE RELAȚIILOR ROMÂNO-RUSE ÎN PERIOADA NEUTRALITĂȚII 1914-1916

Mihail DOBRE

O formulă lansată de Lordul Palmerston într-un discurs susţinut în 1848 în Camera Comunelor a Parlamentului de la Londra avea să devină una dintre axiomele acţiunii de politică externă a Imperiului britanic. Palmeston afirma atunci că „*Nu avem aliaţi eterni şi nu avem duşmani permanenţi. Interesele noastre sunt eterne şi permanente, iar aceste interese este de datoria noastră să le urmărim*”. Totuşi, era această formulă valabilă numai pentru diplomaţia britanică? În mod sigur, nu. Această formulă se aplica de altfel şi acţiunii de politică externă pe care o mare putere precum Imperiul ţarilor şi un stat mic precum România le desfăşurau în promovarea intereselor lor specifice în perioada anterioară şi în timpul primului război mondial.

I. Factorul rus în decizia de politică externă a României la începutul războiului

La momentul în care Austro-Ungaria declanşa războiul împotriva Serbiei - era ziua de 28 iulie 1914 -, România şi Rusia se aflau în două aranjamente politico-strategice opuse: România avea, încă din 18/30 octombrie 1883, un tratat de alianţă cu Austro-Ungaria, tratat la care Germania a devenit parte încă din ziua semnării lui, iar Italia (cel de-al treilea membru al Triplei Alianţe) a aderat nu după mult timp; la rândul ei, Rusia avea încă de la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea acorduri politice şi militare cu Franţa, iar din 1907 şi cu Marea Britanie, ele formând împreună sistemul de alianţe denumit Tripla Înţelegere.

Dar lucrurile nu fuseseră întotdeauna aşa. România şi Rusia fuseseră aliate în războiul pe care Imperiul ţarilor l-a purtat cu Imperiul otoman în 1877-1878. Deşi victorioase în război şi cu obiectivele esenţiale realizate prin prevederile stipulate în Tratatul de pace de la Berlin din 1/13 iulie 1878, neîncrederea s-a instalat în elita politică de la Bucureşti ca urmare a faptului că Rusia a propus, iar marile puteri ale vremii au acceptat, ca trei judeţe din Basarabia istorică - Cahul, Ismail şi

Bolgrad - să treacă de la statul român la acela rus[113]. Orientarea politico-strategică a României din deceniile ce au urmat a fost centrată pe relaţia cu Germania şi Austro-Ungaria, iar tratatul bilateral româno-austro-ungar din 1883 avea o clauză finală potrivit căreia Germania devenea parte la acel tratat de la momentul semnării lui, asumându-si „aceleaşi angajamente faţă de care Înaltele Părţi Contractante s-au obligat în mod reciproc prin stipulaţiile tratatului …"[114].

De fapt, atitudinea progermană a celei mai mari părţi a establishmentului politic de la Bucureşti îşi avea originea tocmai în neîncrederea cu care era privită Rusia în societatea românească, mai ales după vexaţiunile produse de imperiul ţarilor la finalul războiului purtat în comun contra Turciei în 1877-1878 - ceea ce în diplomaţia română era cunoscut sub numele de „procedeul Gorceakov" -, când statul rus nu a ezitat să solicite şi să obţină revendicări teritoriale pe seama fostului aliat. Filogermanii români - în esenţă acele personalităţi care nu împărtăşeau punctul de vedere al guvernului liberal şi care era axat primordial pe rezolvarea problemei unităţii naţionale, în principal prin unirea cu teritoriile locuite de români din Austro-Ungaria - aveau o viziune diferită cu privire la priorităţile României la momentul respectiv, în sensul că acordau prioritate problemei securităţii naţionale şi vedeau în Rusia principala ameninţare pentru existenţa statului român[115].

Totuşi, trecerea timpului a făcut ca asperităţile din perioada imediat ulterioară Congresului de pace de la Berlin să se mai tempereze - vizita ţarului Nicolae al II-lea la Constanţa în 1/14 iunie 1914 fiind o expresie a acestei tendinţe -, iar orientarea progermană a fost la rândul ei ponderată de faptul că nu puţini erau liderii politici şi de opinie din România care aveau puternice afinităţi franceze, prin educaţie, cultură şi interese de diverse naturi. Iar Franţa a devenit aliata Rusiei de la finalul secolului al XIX-lea.

Pe acest fundal, este limpede de înţeles că la Consiliul de Coroană

---

[113] Articolul 19 al tratatului de la San Stefano din 19 februarie/3 martie 1878 prevedea cedarea Dobrogei către Rusia, care nedorind să o anexeze, „îşi rezerva facultatea de a o schimba contra părţii din Basarabia detaşată prin tratatul din 1856". Mai apoi, articolul 45 al tratatului de la Berlin vorbea de „retrocedarea" de către Principatul României a „porţiunii din teritoriul Basarabiei detaşată de Rusia în urma tratatului de la Paris din 1856" (în Pierre Albin, *Les Grands Traités politiques. Recueil des principaux textes diplomatiques depuis 1815 jusqu'à nos jours*, Librairie Felix Alcan, Paris, 1912, pp. 197 şi 224).

[114] Textul tratatului, în *Documente diplomatice române*, seria I, volumul 11, *1883*, Editura Academiei, Bucureşti, 2006, pp. 476-478.

[115] Cf. Florin Constantiniu, *Vae victis: o reevaluare a poziţiei lui P.P. Carp şi C. Stere (1914-1916)*, în „Revista istorică", tom IV, nr. 9-10, septembrie-octombrie 1993, pp. 927-931.

din 21 iulie/3 august 1914, care avea să decidă atitudinea României faţă de război, urmau să se confrunte tocmai cele două principale curente în politica externă şi de securitate a statului român: cea filo-germană şi cea filo-antantistă. Regele Carol I a putut constata atunci că opţiunea sa filo-germană era puternic minoritară, iar decizia Consiliului a însemnat susţinerea pentru poziţia guvernului liberal condus de Ionel Brătianu, astfel încât România a rămas în neutralitate. De fapt, în afara suveranului, din cei 20 participanţi la Consiliu, numai liderul conservator Petre P. Carp a susţinut intrarea în război alături de Germania şi Austro-Ungaria. Petre Carp avea să fie foarte direct şi explicit în motivarea opţiunii sale: „... care este interesul statului român, să triumfe slavismul sau să triumfe germanismul? Evident, germanismul. Izbânda slavismului ar fi moartea noastră”[116].

Decizia pentru neutralitate însemna de fapt o despărţire a României de foştii aliaţi, iar ministrul austro-ungar la Bucureşti, Ottokar Czernin nu îşi făcea iluzii atunci când îl informa pe ministrul de externe de la Viena, Leopold von Berchtold că „nu mai este nimic de aşteptat din partea României” şi că „numai succesele noastre pe teatrele de război vor decide dacă şi când România ni se va ralia”[117]. Mai mult încă, decizia Consiliului de Coroană avea semnificaţia ei particulară, care aducea România alături de celălalt mare neutru european de la începutul războiului mondial, anume Italia. Ambele îşi motivaseră nealăturarea la Puterile Centrale pe caracterul defensiv al angajamentelor lor faţă de acele puteri, după cum ambele erau interesate să coopereze cu Antanta în vederea satisfacerii obiectivelor lor naţionale. În plus, nici una dintre ele nu putea să-şi permită o confruntare deschisă cu Puterile Centrale.

II. „Oferta” rusă pentru România din vara anului 1914. Acordul Sazonov-Diamandy

În acel context, marile puteri ce compuneau Antanta nu au ezitat să întreprindă imediat demersuri menite să atragă România în război de partea lor, iar în numele Antantei prima s-a mişcat Rusia. Astfel, încă din 17/30 iulie 1914, şeful diplomaţiei ruse Serghei Sazonov trimitea instrucţiuni ministrului său la Bucureşti, Stanislas Poklevski-Koziel într-o formă explicită: „Dacă găsiţi că este posibil să definiţi cu mai multă precizie profiturile pe care România poate conta dacă ar lua parte la războiul contra Austriei, atunci puteţi declara în mod definitiv lui Brătianu că

[116] Vezi I.G. Duca, *Memorii,* vol. I, Editura Expres, Bucureşti, 1992, p. 56.
[117] Telegrama Czernin către Berchtold din 6 august 1914, în *Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 juillet 1914-27 août 1916,* Vienne, 1916, pp. 5-6.

suntem gata de a avea în vedere alipirea Transilvaniei la România"[118]. Apoi, imediat după Consiliul de Coroană de la Sinaia, Sazonov a făcut un pas mai departe prin decizia de a-i înmâna lui Constantin Diamandy, ministrul României la Petrograd, proiectul unui tratat româno-rus, ale cărui prevederi vorbesc de la sine: Rusia garanta României, la semnarea păcii, teritoriile din monarhia austro-ungară locuite de români; România promitea o cooperare imediată contra Austro-Ungariei; România se angaja să nu încheie pace cu Austro-Ungaria decât de acord şi simultan cu Rusia[119]. Mai mult, Rusia a solicitat - şi a primit cu promptitudine - sprijinul Franţei şi Marii Britanii pentru propunerea de concesii teritoriale pe care o înaintase României[120]. Ionel Brătianu a reacţionat cu precauţie, spunând lui Poklevski-Koziel că nu poate face mai mult decât ceea ce se decisese la Consiliul de Coroană, de aceea a luat act de propunerile părţii ruse şi a evocat faptul că, în contextul conflictului european, România „trebuie să-şi mărginească sforţările sale la păstrarea neutralităţii... şi la menţinerea echilibrului balcanic"[121].

Faţă de reacţia pozitivă a lui Poklevski-Koziel[122], partea română a tatonat disponibilitatea conducerii ţariste de a oferi aceleaşi concesii şi numai în schimbul unei „neutralităţi binevoitoare", ceea ce a şi obţinut pe canale diplomatice şi ulterior le-a văzut reflectate formal într-un acord încheiat la 18 septembrie/1 octombrie 1914[123]. Sazonov îşi informa reprezentantul diplomatic la Bucureşti despre încheierea acordului, al cărui conţinut îl prezenta în modul următor: „1. Rusia se va opune oricărui atentat

---

[118] Telegrama nr. 1556 din 17/30 iulie 1914, de la Sazonov pentru Poklevski-Koziel, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917. D'après les Archives du Ministère des affaires étrangères à Pétrograd*, Payot, Paris, 1928, p. 170.

[119] *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe* (în continuare: *Arhiva MAE*), fond Primul Război Mondial, 71/1914 E2, partea a II-a, vol. 32, file 67 şi 82-83, telegramele nr. 855 din 23 iulie/5 august 1914 şi, respectiv, 874 din 26 iulie/8 august 1914, de la C. Diamandy pentru Ion I.C. Brătianu.

[120] Telegrama nr. 1750 din 27 iulie/9 august 1914, de la Sazonov pentru ambasadorii la Paris şi Londra, după cum şi telegrama de răspuns a lui Izvolsky, ambasadorul rus la Paris, nr. 265 din 29 iulie/11 august 1914, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, pp. 171-172.

[121] Cf. Constantin Kiriţescu, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, Bucureşti, 1940, p. 6.

[122] Disponibilitatea ministrului rus în acest sens, pe baza instrucţiunilor din telegrama trimisă de Sazonov, nr. 2817 din 9/22 septembrie 1914, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 177.

[123] Textul final al acordului în scrisoarea nr. 112 din 18 septembrie/1 octombrie 1914 adresată de Sazonov lui Diamandy, în *Arhivele Naţionale ale României* (în continuare: *ANR*), fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar nr. 126/1920, filele 127-128 (scrisoare citită de ministrul de externe Take Ionescu în şedinţa Senatului din 18 februarie 1921).

contra integrităţii (teritoriale) actuale a României. 2. Rusia recunoaşte României dreptul de a-şi încorpora acele provincii austro-ungare a căror populaţie este română, şi această delimitare va fi stabilită în Bucovina de o comisie specială şi alcătuită pe principiul majorităţii matematice a populaţiei. 3. România va putea ocupa teritoriile amintite îndată ce va găsi necesar. 4. Rusia se însărcina să obţină asupra acestui punct consimţă-mântul guvernelor francez şi englez. 5. În schimbul tuturor acestora, România va păstra până la momentul ocupării acestor provincii o neutralitate binevoitoare faţă de Rusia. 6. Până în momentul alipirii de către România a teritoriilor de care este vorba, se va ţine cel mai profund secret asupra tuturor acestor puncte". În acest context, Sazonov cerea lui Poklevsky-Koziel să îi indice lui Brătianu că „sub titlul de neutralitate binevoitoare noi înţelegem că România pune capăt trecerii pe teritoriul său a muniţiilor şi aprovizionării duşmanilor noştri şi a prietenilor lor, şi că dimpotrivă ne facilitează oricum ajutorul pe care îl aducem Serbiei. Ar fi bine ca Brătianu să ne confirme cel puţin că acesta este sensul pe care România îl dă promisiunii sale de neutralitate «binevoitoare»"[124].

Acordul „Sazonov - Diamandy" s-a dovedit a fi plin de semnificaţii pentru evoluţia ulterioară a raporturilor României cu Antanta, având o greutate specială în determinarea opţiunilor ulterioare ale părţii române.

III. Dialogul sincopat româno-rus în anii neutralităţii României

Perioada ce a urmat a fost marcată de presiuni exercitate în acelaşi timp de ambele tabere în conflict, dar mai ales de puterile Antantei[125]. Pentru România, al cărei guvern făcuse deja opţiunea pentru Antanta[126], cei doi ani de neutralitate au fost dominaţi de două linii de acţiune: coordonarea cu Italia în vederea unei eventuale intrări simultane în război; şi obţinerea din partea Antantei a condiţiilor care să permită satisfacerea intereselor naţionale are statului român. În ambele, rolul şi

---

[124] Telegrama nr. 3028 din 20 septembrie/3 octombrie 1914, de la Sazonov pentru ambasadorul la Bucureşti, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, pp. 179-180.

[125] Este interesant că ambasadorii statelor din Antanta au supus pe omologii români unui adevărat pressing diplomatic, care era ritmat şi de evoluţiile de pe teatrele de operaţii. În mod sugestiv, ambasadorul englez la Petrograd afirma că „România nu ar trebui să aştepte prea mult ca să ajungă să merite ironia că «a venit în ajutorul învingătorilor»". *ANR*, fond Casa Regală, dosar nr. 52/1914, fila 99, telegramă nr. 1396 din 3/16 noiembrie 1914, Diamandy pentru Porumbaru.

[126] Ion Gh. Duca remarca faptul că, în toamna anului 1914, „politica lui Brătianu era bine determinată, el socotea intrarea noastră în acţiune alături de Antanta ca sigură, dar nu înţelegea ca noi să intrăm decât într-un moment prielnic şi după ce vom fi obţinut toate garanţiile în privinţa revendicărilor şi în privinţa eficacităţii intervenţiunii noastre militare". I.G. Duca, *op.cit*, pp. 121-122.

interesul Rusiei apar a fi fost cu totul speciale.

1. De fapt, apropierea româno-italiană nu a fost privită cu ochi buni de conducerea de la Petrograd, mai ales în condiţiile în care unii oficiali ruşi bănuiau existenţa unei politici ambivalente a Romei în raport cu participanţii la războiul mondial. Faţă de această situaţie, primul ministru, Ionel Brătianu îl asigura pe ministrul rus la Bucureşti, la 27 ianuarie/9 februarie 1915, că „Relaţiile noastre amicale cu Italia, departe de a-l nelinişti pe Sazonov, ar trebui să-i apară acestuia astfel precum ele sunt fondate pe aspiraţii naţionale identice în detrimentul Austro-Ungariei. Este fals că Italia s-ar fi înţeles cu Germania, iar pregătirile sale au acelaşi ritm ca ale noastre; în aceste condiţii, în loc să ne suspecteze, diplomaţia Triplei Antante ar face mai bine să nu neglijeze Italia, foarte dispusă a nu rămâne neutră până la sfârşit. Rolul Italiei este astăzi cu atât mai considerabil cu cât intrarea sa în joc nu lasă nici o îndoială, chiar şi celor mai avizaţi, asupra rezultatului final”[127]. În scurt timp, Ministerul de externe rus avea să transmită ministrului român la Petrograd, Diamandy, „regretul că România şi-a îndreptat privirile către Roma făcând într-o anumită măsură să depindă intrarea sa în acţiune de atitudinea Italiei”[128].

Încercarea guvernului român de a îşi sincroniza cu Italia demersurile de asociere la Antanta, cu scopul evident de a putea maximiza şansele recunoaşterii intereselor sale naţionale legitime, nu s-a putut concretiza în anul 1915. Italia a intrat singură în război prin termenii tratatului încheiat cu puterile Antantei la Londra, la 26 aprilie 1915 (stil nou), tratat în legătură cu care nu a informat partenerii români, şi aceasta în pofida existenţei a două acorduri, semnate în 10/23 septembrie 1914 şi, respectiv, 24 ianuarie/6 februarie 1915, care stipulau explicit că cele două părţi „se angajează să se concerteze în a lua aceeaşi atitudine pentru apărarea intereselor lor respective în acţiunea lor, pentru menţinerea neutralităţii, ca şi în eventualitatea unei medieri sau în cazul că nu va fi posibil să se păstreze neutralitatea ca urmare a faptului că interesele lor respective ar fi ameninţate sau lezate”[129]. Deşi partea română a solicitat în mod explicit explicaţii, totuşi, nici primul ministru, nici ministrul de externe de la Roma

---

[127] *ANR*, fond Casa Regală (oficiale), dosar nr. 17/1915, telegramă nr. 177 din 27 ianuarie/9 februarie 1915, trimisă de Ion I.C. Brătianu lui C. Diamandy.

[128] *Idem*, dosar nr. 22/1915, telegramă nr. 365 din 13/26 februarie 1915, trimisă de C. Diamandy lui E. Porumbaru.

[129] *ANR*, Fond Casa Regală, dosar nr. 61/1914, fila 1, „Accord signé par Son Excelence Monsieur Ion I.C. Brătianu et le baron (Carlo) Fasciotti, le 10/23 Sept. 1914”, şi fila 9, „Accord signé par Son Excelence Ion I.C. Brătianu et le baron (Carlo) Fasciotti, le 24 Janvier / 6 Février 1915”.

nu au clarificat de ce guvernul italian nu informase partea română cu privire la negocierile pentru intrarea Italiei în război[130]. Deşi guvernanţii de la Roma s-au menţinut într-o atitudine reţinută în această problemă, în dialogul cu corpul diplomatic italian au apărut diverse detalii, iar ambasadorul Tomasso Tittoni ar fi mers până acolo încât să spună omologului său român la Paris, Al. Lahovary că „ruşii s-ar fi opus la informarea României cu privire la negocierile Italiei cu Tripla Înţelegere"[131].

În ansamblu, însă, intrarea Italiei în război modifica esenţial planificarea strategică a Bucureştiului, iar conform celor spuse la 2/15 mai 1915 de Ionel Brătianu ministrului italian Fasciotti, după acţiunea individuală a Romei „puteai să faci România să acţioneze numai dacă făceai Rusia să cedeze faţă de revendicările teritoriale româneşti"[132].

2. După acordul ruso-român din septembrie 1914, care fixase parametrii naţionali, poziţia Rusiei faţă de autorităţile de la Bucureşti nu trăda foarte multă încredere. De altfel, chiar în timpul în care se încheia „acordul Sazonov - Diamandy", Baronul Moriz Schilling, şeful cancelariei Ministerului rus de externe, îl lăsa pe ministrul român Diamandy să înţeleagă că „exista o anumită nelinişte că mărirea României prin noi teritorii din Monarhie să nu trezească veleităţile noastre asupra Basarabiei"[133]. O lună mai târziu, în octombrie 1914, în plină presiune germană ca România să permită transportul pe teritoriul său a armamentului destinat Imperiului Otoman, ministrul de externe Sazonov nu ezita să îi aducă în atenţie în mod amical lui Diamandy că, „potrivit obligaţiilor neutrilor, guvernul român trebuie nu numai să interzică tranzitul pe teritoriul său al muniţiilor germane destinate Turciei, ci şi să sechestreze aceste trimiteri de îndată ce ele pătrund pe teritoriul nostru"[134]. Pe de altă parte, Rusia, ca de altfel şi ceilalţi aliaţi din Antanta, tatona autorităţile

---

[130] În cursul unei vizite la Roma, negociatorul militar al guvernului român, colonelul Rudeanu remarca faptul că nici regele, nici Salandra, nici Sonnino „nu au furnizat o explicaţie clară" pentru atitudinea Romei în această problemă, cf. Telegrama nr. 748 din 12/25 mai 1915, Ghica pentru Brătianu, în *Arhiva MAE*, fond Roma, vol. 40 (copie olografă).

[131] *Biblioteca Naţională, Colecţii speciale*, fondul Saint-Georges, arhiva N. Filodor, dosar 3382 (CCCXCVI/4), fila 15 (rezumat olograf).

[132] *ANR*, Fond Casa Regală, dosar nr. 61/1914, fila 8, convorbirea din 2/15 mai 1915 a lui I.I.C. Brătianu cu ministrul italian la Bucureşti, baronul Carlo Fasciotti.

[133] *Arhiva MAE*, fond Primul Război Mondial, 71/1914 E2/2, vol. 32, telegrama nr. 1096 din 13/26 septembrie 1914, Diamandy pentru Porumbaru. Diplomatul român conchidea că „aceste nelinişti ale dlui Schilling ar explica preferinţa anumitor cercuri influente aici în favoarea ideii conservării unei Ungarii puternice şi fără aspiraţii naţionale alături de Rusia în locul unei Românii extinse".

[134] *Ibidem*, telegrama nr. 1321 din 24 octombrie/ 5 noiembrie 1914, Diamandy pentru Porumbaru.

române asupra momentului în care România urma să intre în război, iar aceste întrebări erau puse inclusiv la cel mai înalt nivel, însuşi ţarul Nicolae al II-lea chestionându-l direct, în ianuarie 1915, pe ministrul României la Petrograd: „Continuă pregătirea voastră? Putem şti data aproximativă a intrării voastre în acţiune?”[135]. Mai mult încă, partea rusă era interesată de o cooperare în plan militar, ministrul Poklevski-Koziel sugerând, în luna februarie 1915, ca România să trimită ofiţeri în Rusia „pentru a studia planuri de cooperare militară”, propunere refuzată prudent de Ionel Brătianu pe motivul caracterului ei prematur[136]. În sfârşit, preocupările conducerii de la Petrograd se refereau înainte de orice la perspectiva ca presiunile germane să producă efecte asupra României, iar când, în februarie 1915, partea rusă a intrat în posesia unui document ce relata despre un demers german prin ataşatul militar al României la Berlin şi Sazonov a încercat să verifice dacă asemenea presiuni ar putea avea vreo înrâurire asupra părţii române, Diamandy nu a înlăturat suspiciunile: „În convorbire am spus interlocutorului meu că nu trebuie să fie mirare în această privinţă. Este de presupus că Germania nu stă cu mâinile încrucişate la noi. … Am adăugat că diplomaţia rusească ştie că nu s-au dat numai sfaturi, dar s-au făcut şi promisiuni teritoriale considerabile pe socoteala Rusiei, după cum Rusia ne-a îndreptat privirile către teritoriile austro-ungare”[137].

Dincolo de aceste momente de dialog tensionat[138], perioada cea mai intensă şi mai plină de conţinut a interacţiunii româno-ruse din cei doi ani de neutralitate română a fost aceea legată de comunicarea de către partea rusă în primăvara anului 1915 a ofertei Antantei în ceea ce priveşte revendicările teritoriale ale României. MAE rus a transmis părţii române, la 1/14 mai 1915, un *Aide-mémoire*[139] care, încă de la început, reamintea acţiunile Antantei faţă de România: „În orice caz, Franţa şi

---

[135] *ANR*, fond Casa Regală, dosar nr. 13/1915, telegramă nr. 79 din 14/27 ianuarie 1915, C. Diamandy pentru E. Porumbaru, privind audienţa cu ţarul Nicolae II desfăşurată la Tarskoe Selo.

[136] *Idem*, dosar nr. 17/1915, telegramă nr. 177 din 27 ianuarie/9 februarie 1915, de la I.I.C. Brătianu pentru C. Diamandy.

[137] *Idem*, dosar nr. 20/1915, telegramă nr. 255 din 6/19 februarie 1915, de la C. Diamandy pentru I.I.C. Brătianu.

[138] În diplomaţia franceză, starea raporturilor româno-ruse era pusă pe seama inflexibilităţii Rusiei. Astfel, ministrul francez la Bucureşti, Blondel, aprecia în aprilie 1915 că „Rusia... trebuie să arate mai mult pacifism pentru a disipa amintirile pe care le-a lăsat anul 1878”. Cf. telegrama lui Blondel pentru ministrul de externe Delcassé nr. 183 din 10/23 aprilie 1915, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917,* p. 187.

[139] *ANR*, fond Casa Regală, dosar nr. 24/1915, *Aide-mémoire* de la MAE rus, Petrograd, 1/14 mai 1915.

Anglia au dat deja probele sentimentelor lor faţă de România - prima, facilitându-i armamentul, ce a de-a doua, acordându-i un împrumut pe piaţa din Londra[140]. Rusia, la rândul ei, a marcat intenţiile sale amicale, semnând cu România acordul din 18 septembrie/1 octombrie 1914 care a stabilit principiul pe baza căruia trebuie reglată anexarea de către părţile contractante a teritoriilor austro-ungare". Pornind de aici, nota diplomatică rusă preciza caracterul propunerii pe care tocmai voia să o prezinte: „Conformându-se acestui principiu care întemeiază pe majoritatea etnică repartiţia teritoriilor în chestiune, Guvernul imperial crede că trebuie schiţată linia următoare care, în teză generală şi cu excepţia unor rectificări de detaliu, ar putea să servească la indicarea viitoarelor achiziţii ale României". În continuare în *Aide-mémoire* a fost definită frontiera viitoare a statului român în eventualitatea intrării în război de partea Antantei, de la punctul cel mai de nord, în Bucovina, şi până la frontiera existentă la acel moment a României pe Dunăre, pentru a adăuga apoi următoarea precizare: „Dlui. Sazonov îi place să creadă că, de partea sa, poporul român, la care sentimentul naţional este atât de dezvoltat, va înţelege mai bine ca oricare altul obligaţia morală pentru Rusia şi pentru Serbia de a-şi rezerva teritoriile în care co-naţionalii lor sunt, la rândul lor, în majoritate, cum este cazul în Bucovina septentrională şi în Banatul occidental".

Documentul rus nu conţinea însă liniile de frontieră dorite de către guvernul român - anume graniţă pe Prut în Bucovina şi pe Tisa în Banat[141] -, iar la obiecţiile în acest sens ale Bucureştiului, MAE rus a revenit cu un nou *Aide-mémoire*, în 21 mai/3 iunie 1915. În noul document, partea rusă lua act de faptul că „România este dispusă să cedeze Bulgariei o parte din Dobrogea până la linia Dobrici - Balcic", cu speranţa că „aceste bune intenţii vor ajuta la consolidarea raporturilor de bună-vecinătate între România şi Bulgaria". Partea rusă arăta apoi că „în ceea ce priveşte teritoriile pe care România ar putea să le obţină dacă intră în război, fără amânare, împotriva Austro-Ungariei, dl. Sazonov are regretul să constate că Guvernul Român nu face în mod suficient dreptate princi-

---

[140] Atât acţiunile Franţei de furnizare de armament părţii române, cât şi împrumutul de 150 milioane lei acordat României de către Banca Angliei au cântărit greu în procesul de decizie politică al autorităţilor române. In ceea ce priveşte împrumutul, încă din acea epocă s-a apreciat că el avea o semnificaţie care depăşea cadrul strict financiar. Pentru I.G. Duca, „în realitate din acest moment datează alianţa noastră cu puterile Triplei Înţelegeri. De atunci înainte nu mai putea fi vorba de o adevărată neutralitate a României". Cf. I.G Duca, *op.cit.,* p. 175.

[141] Poziţie a României cunoscută de Sazonov, cf. telegrama nr. 2040 din 20 aprilie/3 mai 1915, Sazonov pentru ambasadorii la Paris, Londra şi Bucureşti, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917,* p. 189.

piului naţionalităţilor, pe care, de altfel, îl invocă el însuşi pentru a justifica aspiraţiile sale. Din acest punct de vedere, abandonarea de către România a revendicărilor sale în ce priveşte regiunea Tisa de Sus nu poate să rezolve problema, căci, în afara acestei regiuni foarte limitate, guvernul român continuă să reclame vaste teritorii locuite de o incontestabilă majoritate rusă sau sârbă". Nota diplomatică rusă se încheia cu disponibilitatea guvernului de la Petrograd de a aduce câteva amendamente la linia-frontieră trasată în *Aide-mémoire*-ul din 1/14 mai 1915, „dar pentru aceasta va trebui ca Guvernul român, de partea sa, să se arate animat în mod real de dorinţa de a ajunge la un acord pe o bază echitabilă ţinând cont de responsabilităţile pe care Rusia şi Serbia le au fiecare faţă de co-naţionalii lor respectivi"[142].

Reacţia părţii române nu s-a lăsat aşteptată, iar Bucureştiul nu a ezitat să prezinte conducerii de la Petrograd raţiunile solicitărilor sale teritoriale, într-un *Aide-mémoire* adresat părţii ruse la 30 mai/12 iunie 1915. În documentul român se preciza că „Principiul naţionalităţilor formează baza revendicărilor noastre (…). Suntem deci constrânşi, în aplicarea acestui principiu, să ţinem cont de necesitatea esenţială de a asigura o bună frontieră. (…) Nici o frontieră nu satisface mai bine această nevoie comună celor două state decât o frontieră naturală şi nu este nimic mai bun decât un fluviu, mai ales un mare fluviu. Aceasta este considerentul care ne obligă să insistăm ca Dunărea să separe teritoriul nostru de acela al Regatului Sârb. Acelaşi raţionament se impune pentru frontiera noastră în Bucovina. Prutul, care constituie deja acum unica noastră frontieră cu Rusia, este în mod firesc indicat drept limită a posesiunilor ruseşti în Bucovina". Potrivit acestei notei diplomatice, „Guvernul român consideră că nu se poate cere unei ţări cele mai grele sacrificii pe care le presupune războiul fără a-i asigura pentru viitor deplina securitate a dezvoltării sale. El nu crede că acest rezultat este posibil decât dacă o frontieră naturală îl pune la adăpost de orice conflict cu vecinii. Acesta este scopul pe care îl urmăreşte şi această apărare eficace a propriilor sale interese va fi profitabilă şi pentru regatul Serbiei". Guvernul român reafirma în acest document că, în măsura în care obţinea frontiera pe Dunăre şi din dorinţa de a trăi în amiciţie cu Serbia, „el s-a oferit in mod spontan... să renunţe în favoarea Bulgariei la teritoriul Dobrici - Balcic", pentru „a facilita negocierile Serbiei cu Bulgaria"[143].

---

[142] *ANR*, fond Casa Regală, dosar nr. 25/1915, copie a *Aide-mémoire* de la MAE rus, nr. 943 din 21 mai/3 iunie 1915.
[143] *Ibidem*, dosar nr. 27/1915, *Aide-mémoire* din 30 mai /12 iunie 1915.

Schimbul de mesaje Bucureşti - Petrograd nu lăsa să se întrevadă realizarea rapidă a unui acord. Totuşi, în luna iulie 1915, sub presiunea situaţiei militare şi ca urmare a insistenţelor aliaţilor săi, Rusia a consimţit „să satisfacă toate cerinţele impuse de Brătianu, cu condiţia ca România să se angajeze din acest moment să nu mai lase să treacă nici o aprovizionare militară pentru duşmanii noştri şi să ne dea un mijloc de a veghea noi înşine la aceasta, şi de asemenea ca un însărcinat cu afaceri să fie trimis fără întârziere la marele cartier general pentru a elabora o înţelegere militară care să stabilească data şi condiţiile de intrare în război a României”[144].

IV. În 1916, „Situaţia cere românilor să se alăture nouă acum sau niciodată”

România nu a intrat în război decât în vara anului 1916, dar elementele politice privind revendicările sale teritoriale fuseseră acceptate de Rusia şi celelalte puteri din Antanta încă din luna iulie 1915. La mijlocul anului 1916, Antanta s-a decis să mute strategic decisiv în raporturile cu România, iar ministrul francez la Bucureşti, Jean-Camille Blondel îi cerea, la 16/29 iunie 1916, lui Ionel Brătianu ca România să intre în război[145]. Guvernul român continua însă linia prudentă de manifestare şi îşi promova cu cerbicie condiţiile pe baza cărora intenţiona să se alăture Antantei, iar aceste condiţii au fost sintetizate de Brătianu, la începutul lunii iulie 1916, sub forma a patru principii, în modul următor: ofensivă comună a aliaţilor pe toate fronturile; sosirea prin Arhanghelsk şi Vladivostok a muniţiilor (ziua mobilizării depinzând de ziua în care urmau să înceapă a sosi în ţară muniţiile); intrarea armatei ruse în Bucovina; acţiunea armatelor din Salonic ori ocuparea Rusciuk-ului de către ruşi (România neputând lupta pe două fronturi)[146].

În această situaţie, acţiunea esenţială de determinare a reacţiei României avea să fie pusă în practică de Rusia, în numele Quadruplei Înţelegeri. Solicitarea rusă a luat forma unui adevărat ultimatum transmis

---

[144] Telegrama nr. 3756 din 21 iulie/2 august 1915, Sazonov pentru ambasadorul la Bucureşti, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 199.

[145] *ANR*, Fond Casa Regală, dosar nr. 38/1916, fila 3, rezumatul comunicării din 16/29 iunie 1916 a lui Blondel. Poklevsky-Koziel a informat şi el în aceeaşi zi la Petrograd despre demersul lui Blondel, cf. telegrama nr. 406 din 16/29 iunie 1916, în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 204.

[146] Telegramă din 3 iulie 1916, de la Brătianu pentru Lahovary, în *Biblioteca Naţională, Colecţii speciale*, fondul Saint-Georges, arhiva N. Filodor, dosar 3386 (CCCXCVI/8), fila 3 (rezumat ograf). La fel, în *I Documenti Diplomatici Italiani* (în continuare: *DDI*) quinta serie: 1914-1918, volume VI, Roma, 1988, doc. 67 (telegrama nr. 1338/225) din 4 iulie 1916, p. 40.

în 18 iunie/1 iulie 1916 de către şeful marelui stat major rus, generalul Mihail Alekseev, prin intermediul ataşatului militar rus la Bucureşti, colonelul Tatarinov. În mesajul său, Alekseev arăta că „Intrarea în acţiune a României în acest moment va avea o valoare corespondentă în dezvoltarea comună a eforturilor Puterilor Aliate, ceea ce nu se va întâmpla în cazul în care decizia sa va fi amânată pentru o perioadă nedefinită. Situaţia cere românilor să se alăture nouă acum sau niciodată". Alekseev îi cerea de asemenea lui Tatarinov să explice părţii române că formula «momentele favorabile, odată pierdute, nu se repetă» era valabilă în acel caz, şi că „acum în mod precis situaţia militară este cea mai favorabilă unei intrări în acţiune a românilor. Dacă vor să aştepte o mai mare slăbire a austriecilor, noi nu vom mai avea nici o nevoie de o cooperare română…"[147]. Mesajul forte al generalului Alekseev, cu formula ultimativă «acum sau niciodată», avea să fie reluat în scurt timp de comandantul şef al armatei franceze, generalul Joseph Joffre, care cerea ataşatului său militar la Bucureşti să comunice că „valoarea intervenţiei române depinde de data la care va avea loc intrarea sa în acţiune, astfel situaţia cere armatei române să intervină acum sau niciodată" şi încheia prin a arăta că Franţa „împărtăşeşte pe deplin maniera de a vedea a Înaltului Comandament Rus şi estimează că România trebuie să ia parte acum sau niciodată"[148].

În faţa solicitărilor primite de a-şi clarifica poziţia, Brătianu a acceptat intrarea în acţiune, dar a continuat în a cere satisfacerea exigenţelor de natură militară pentru participarea armatei române la război, după cum şi încheierea unui tratat politic care să garanteze României achiziţiile teritoriale în limitele formulate în cursul anului 1915[149]. Se intra astfel în faza finală a pregătirilor pentru intrarea României în război.

V. Rusia şi problema „modelului italian" al acordului Antantei cu România

În acel context, una din temele ce trebuiau soluţionate era modul formal în care statul român urma să se asocieze la Antanta. Opţiunea asocierii României la Tratatul de la Londra din 1915 a figurat drept una dintre variantele de lucru. Conform ministrului italian la Bucureşti, Carlo Fasciotti, la 2 iulie 1916 Brătianu a cerut să i se comunice „în ce mod am aderat noi la Antanta. Insistând asupra acestei cereri el a repetat că nu

---

[147] *ANR*, Fond Casa Regală, dosar nr. 16/1916, telegrama nr. 3253 din 18 iunie/1 iulie 1916 a generalului Alekseev.
[148] *Idem*, dosar nr. 17/1916, rezumat al telegramei din (19 iunie/) 2 iulie 1916 a generalului Joffre.
[149] Atmosfera de ansamblu a momentului adoptării deciziei asocierii la Antanta, în I.G. Duca, *Memorii*, vol. II, Editura Helicon, Timişoara, 1993, p. 131 şi urm.

dorea să ştie ce condiţii au fost realizate, ci numai care este natura şi forma aderării noastre şi ce garanţii specifice (dincolo de pactul de a nu încheia pace separată) au fost date pentru efectiva realizare a acelora dintre aspiraţiile noastre care au fost acceptate de aliaţii noştri"[150]. În ziua următoare, Fasciotti se punea de acord cu ceilalţi reprezentanţi diplomatici ai Antantei la Bucureşti (Blondel, Barclay şi Poklevsky) să trimită guvernelor o telegramă identică. În acea telegramă se cereau următoarele: „1). La cererea lui Brătianu rugăm să ne permiteţi să-l facem să cunoască în ce mod a avut loc aderarea Italiei la Antanta şi ce garanţii au fost date Italiei pentru realizarea aspiraţiilor sale naţionale; 2). Să ne autorizaţi să-i dăm lui Brătianu cuvântul de onoare în numele nostru şi al guvernelor noastre că se va menţine secretul absolut asupra negocierilor şi asupra eventualului acord; 3). Să ne informaţi dacă trebuie sau nu să cerem aderarea României la tratatul de la Londra"[151]. Prima reacţie a ministrului de externe Sonnino a fost de a veni în întâmpinarea dorinţelor părţii române, astfel că îşi informa diplomaţii din statele Antantei şi de la Bucureşti că „nu am obiecţii cu privire la aderarea României la Tratatul de la Londra. Vă autorizez să vă puneţi de acord pentru aceasta cu colegii voştri şi să acţionaţi în conformitate cu instrucţiunile care asupra acestui punct o sa vă parvină de la respectivele guverne"[152]. Mai târziu, Sonnino revenea asupra acestei teme, atunci când îşi informa diplomaţii din statele Antantei şi de la Bucureşti cu privire la solicitarea ministrului rus de externe Sazonov de a nu se mai trata separat cu Brătianu „până nu se ajunge la o înţelegere între cele patru puteri cu privire la bazele acordului dorit", iar unul dinte punctele propuse de ministrul rus de externe ca bază a tratativelor cu România se referea tocmai la problema aderării la tratatul de la Londra. Potrivit ministrului italian, „Sazonov nu crede că este de dorit ca România să se adauge celor cinci puteri deja angajate, considerând imprudent, după experienţa din ultimul an, să subordoneze eventual încheierea păcii generale bunului plac al României". De aceea, Sonnino a decis să modifice instrucţiunile transmise anterior: „Am fost de acord cu Sazonov că ar fi de preferat ca România să nu participe la Tratatul de la Londra, punând-o prin aceasta pe aceeaşi poziţie cu Belgia şi cu Serbia; dar este bine ca încă de acum, pentru economia timpului, să fie prevăzut cazul în care Brătianu pune drept condiţie absolută o astfel de participare şi să se notifice în prealabil

[150] *DDI,* volume VI, doc. 58 (telegrama nr. 1310/220) din 2 iulie 1916, p. 35.
[151] *Ibidem*, doc. 63 (telegrama nr. 1323/223) din 3 iulie 1916, p. 38.
[152] *Ibidem*, doc. 75 (telegrama nr. 908) din 6 iulie 1916, p. 46.

răspunsul final care să îi fie dat”[153]. În final, Italia, Franţa şi Marea Britanie s-au pliat la formula propusă de Rusia, care s-a reflectat în acordurile care aveau să lege România de Antanta.

VI. Rusia şi semnarea acordurilor de alăturare a României la Antanta

Tratatul politic şi convenţia militară[154] aveau să fie semnate la 4/17 august 1916, ele dând satisfacţie solicitărilor teritoriale şi operaţionale ale părţii române şi stabilind ca dată de intrare în acţiune ziua de 15/28 august 1916. Ministrul rus Poklevsky-Koziel a acţionat în numele Antantei, iar raportul lui cu privire la acest moment vorbeşte de la sine: „Pentru a se evita orice publicitate, semnarea a avut loc în casa lui Vintilă Brătianu, unde m-am dus cu toate exemplarele înţelegerii politice şi ale convenţiei militare, deja semnate de ambasadorii şi ataşaţii militari ai statelor Antantei, şi unde mă aşteptau Brătianu, fratele său Vintilă, Duca, ministrul instrucţiunii publice, şi Diamandy, ambasadorul României la Petrograd. Când documentele pe care le adusesem fuseseră citite cu voce tare şi Brătianu le semnase, Brătianu a declarat în termeni emoţionali că el acorda o importanţă enormă la ceea ce tocmai făcuse, nu numai pentru că spera că aceasta va ajuta la realizarea dorinţelor naţiunii române, dar şi pentru că o înţelegere semnată între Rusia şi România inaugura pentru aceste două ţări o eră nouă de prietenie şi încredere, în care el vedea o garanţie în plus pentru bunăstarea viitoare a ţării sale”[155].

---

[153] *Ibidem*, doc. 92 (telegrama nr. 921) din 10 iulie 1916, pp. 57-59.

[154] *ANR*, Fond Casa Regală, dosar nr. 20/1916, Convenţia secretă a României cu Antanta. Despre textul convenţiilor politică şi militară şi contextul semnării lor în 4/17 august 1916, în Constantin Minesco, *L'Action diplomatique de la Roumanie pendant la guerre*, SGI, Paris, 1922, pp. 41-42 şi 43-46 (note de subsol).

[155] Telegrama lui Poklevsky nr. 505 din 5/18 august 1916 (trimisă din Ungheni), în *Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917*, p. 210.

BASARABIA ÎN ANII PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

V.I. GROSUL

În data de 19 iulie/1 august 1914, Germania a declarat război Rusiei, iar Basarabia a resimţit imediat consecinţele acestui moment, deşi la început nu s-au desfăşurat operaţii militare pe teritoriul său. Mai târziu, aceste operaţii au afectat doar regiunile sale nordice şi, într-o măsură mai mică, pe cele sudice. La scurt timp după declanşarea Primului Război Mondial, în Basarabia a fost instituită starea de asediu iar starea de război efectiv a intrat în vigoare la sfârşitul lui iulie 1914 când administraţia basarabeană, condusă de guvernator, a fost angrenată în sprijinul activ al frontului. În perioada 1912-1915 guvernatorul Basarabiei a fost M.E. Ghilhem, iar între anii 1915-1917 M.M. Voronovici. Nu de puţine ori, între autorităţile militare şi civile au apărut diferite diferende, fiind determinate de cele mai multe ori de deteriorarea constantă a situaţiei materiale a unui procent mare al populaţiei.

Guvernul rus a început mobilizarea districtelor militare de la graniţa cu Austro-Ungaria în data de 16/29 iulie, adică înainte de declararea războiului, iar în ziua următoare 17/30 iulie a fost declarată mobilizarea generală. Pentru început, această decizie a determinat Germania să transmită în data de 18/30 iulie un ultimatum Rusiei, prin care solicita încheierea mobilizării până la orele 12 ale zilei de 19/31 iulie, apoi, întrucât guvernul rus nu a răspuns la acest ultimatum, a urmat declararea oficială a războiului. Desigur, mobilizarea s-a desfăşurat şi în Basarabia, Herson, Podolsk şi alte gubernii.

Există izvoare care atestă avântul patriotic, care a cuprins atunci anumite categorii sociale ale populaţiei din Basarabiei, în special la nivelul populaţiei urbane. Cea mai mare însufleţire se putea observa în staţiile de cale ferată, de unde plecau trenurile cu recruţi. În data de 27 iunie, pe stil vechi, 9 august pe stil nou corespondentul ziarului „Glasul Chişinăului" menţiona: „La gară se întâmplă ceva incredibil. Mereu sunt trimise eşaloane de trupe. Soldaţii merg pe stradă însoţiţi de soţii şi copii, iar când sunt urcaţi în vagoane, se ridică plângând şi strigând".[156]

---

[156] Morozan V.V., *Bessarabskoe obschestvo i mestnaia pressa letom 1914: oşuţenie*

Desigur, viaţa în regiune s-a schimbat brusc. Dintr-o dată au apărut probleme de toate felurile. Un număr semnificativ de clienţi ai băncilor locale s-au grăbit să-şi retragă banii. Mulţimile de deponenţi se adunau la sediul Băncii de Stat şi la sucursalele băncilor comerciale, solicitând restituirea banilor. Printre aceştia erau destul de mulţi deponenţi care urmau să fie încorporaţi care, de regulă, îşi transferau banii rudelor. La început preţurile fructelor locale au scăzut, întrucât, înainte de începerea războiului acestea erau livrate în cantităţi mari în Austro-Ungaria iar odată cu războiul această piaţă de desfacere, destul de importantă, a fost pierdută. În general, însă, preţurile pentru produsele alimentare au început să crească. La sfârşitul primei săptămâni de război, zahărul s-a scumpit cu 80 de copeici/pud, iar ceaiul cu 45 de copeici/kg. Chiar în prima zi de război a s-a trecut la concedierea personalului din întreprinderile mici, iar croitorii, negustorii, măcelarii şi alţi comercianţi au început să solicite de la clienţii lor obişnuiţi plata datoriilor şi au refuzat să ofere servicii pe datorie.[157]

În data de 21 iulie situaţia din Zadnestrovie (teritoriul dincolo de Nistru, n.t.), în special din Tiraspol, a fost prezentată de ziarul „Dnestrovski Krai" care relata despre faptul că viaţa în cercurile comerciale din Tiraspol a îngheţat complet, comerţul este slab, iar cei care aveau conturi curente în bănci, au primit toate contribuţiile. Publicaţia a scris, de asemenea, despre încorporarea mai multor personalităţi publice din Tiraspol. La Tiraspol, pentru început, la fel ca în Chişinău, a prevalat entuziasmul patriotic. Seara, în oraş, pe str. Pokrovski a avut loc o demonstraţie patriotică la care au participat 1.000 de persoane. Demonstranţii scandau lozinci: „Trăiască Rusia şi Serbia! Trăiască Rutenia Mare!".[158]

Pregătirile militare directe au vizat în primul rând sudul Basarabiei, în teritoriile riverane Dunării. Acest lucru era justificat, în primul rând, de necesitatea acordării de ajutor aliatului Rusiei - Serbia. Încă din 3 august, la Dunărea de Jos se formează un corp expediţionar cu destinaţie specială condus de căpitanul de rangul întâi M. Veselkin. Principala sa misiunea era aprovizionarea Serbiei cu tot necesarul pentru ducerea războiului, în primul rând cu arme şi muniţii, de care armata sârbă avea nevoie cu disperare, precum şi cu alimente. Primul convoi fluvial a fost trimis în Serbia încă din 30 septembrie şi a ajuns în siguranţă acolo în data de 8 octombrie, unde a descărcat toate proviziile. Al doilea convoi, similar, a ajuns în data de 11

---

nadvigaiuşesea katrastofî // Rossia v godî pervoi mirovoi voinî 1914-1918, Moscova, 2014, p. 367.

[157] *Ibidem*

[158] Poluşin, V., *Tiraspol na grani stoletii. Ştrihi k istoricheskomy portretu naroda na Dnestre. Kinga vtoraia*, Tiraspol, 1996, pp. 648-650

noiembrie. Până în toamna anului 1915, când Bulgaria a intrat în război de partea Germaniei, astfel de convoaie plecau frecvent din Rusia spre Serbia.[159]

Corpul expediţionar cu destinaţie specială a urmărit, de asemenea, consolidarea poziţiilor armatei ruse la Dunărea de Jos, ridicarea de fortificaţii şi construirea de diferite tipuri de amenajări genistice de-a lungul frontierei cu România. În apropierea satului Giurgiuleşti, unde râul Prut se varsă în Dunăre, a fost instalată o baterie de artilerie puternică, dotată cu tunuri grele. În sarcina acestei baterii intra controlul asupra zonei de importanţă strategică situată între oraşele - porturile de pe Dunăre - Reni şi Galaţi. Între Reni şi Ismail, vizavi de mănăstirea Ferapontov, la malul Dunării a fost ridicat un dig şi s-a construit un pod de pontoane pentru situaţia în care era necesar un transfer de trupe ruse în România. Mai mult decât atât, putem spune că aceste amenajări au avut un dublu scop. Ele serveau atât pentru ducerea operaţiilor militare comune cu România împotriva Turciei cât şi pentru o eventuală confruntare cu România, în situaţia declanşării unei acţiuni ofensive rapide la Dunărea de Jos.[160]

Consiliul de Coroană al României s-a întrunit în data de 3 august 1914, la Sinaia. Regele Carol care a pledat pentru participarea la război de partea Puterilor Centrale a fost susţinut, doar, din motive pur politice de P.P. Carp, unul dintre liderii conservatorilor români. Majoritatea membrilor consiliului au pledat pentru neutralitatea României în cadrul războiului care deja începuse. Ţările Antantei au perceput această decizie cu satisfacţie, în timp ce reprezentanţii Germaniei şi Austro-Ungariei au declarat că vor considera România drept o putere aliată.[161] În România, însă, au existat forţe, care au desfăşurat acţiuni de agitaţie antirusească. Printre acestea se numără filiala bucureşteană a Uniunii pentru Eliberarea Ucrainei, înfiinţată în Lvov, în august 1914. Aceasta a publicat în septembrie 1914 un manifest în care invoca lupta comună a popoarelor ucrainean şi român împotriva autocraţiei ruse. În planurile Uniunii pentru Eliberarea Ucrainei a intrat şi organizarea debarcării în Basarabia de Sud a unor forţe comune al armatei turce şi voluntarilor ucraineni.[162]

În campania din anul 1914, în teatrul european de est au fost desfăşurate 4 dintre cele mai mari operaţii. Acestea au fost operaţiile din Prusia de Est, Galiţia, Varşovia - Ivangorod şi Łódź. Prima, s-a încheiat fără succes

---

[159] Velmojko A., *Pervaia mirovaia voina i Bessarabia //* http://topor.ad/ua/ pervaya-mirovaya-voyna-i-bessarabiya/
[160] *Ibidem.*
[161] *Istoria Basarabiei*, Chişinău, 2001, p. 72.
[162] Kuşko A., *Taki V., Grom O. Bessarabia v sostave Rossisskoi imperii 1812-1917,* Moscova, 2012, pp. 353-354.

pentru armata rusă, deşi aceasta a acordat un mare ajutor aliaţilor săi, care acţionau în Franţa, atrăgând asupra sa un număr mare de trupe germane. În urma operaţiei din Galiţia, armata rusă a înregistrat succese remarcabile în luptele împotriva Austro-Ungariei. Pe timpul acesteia a fost ocupată Galiţia şi Lvovul, precum şi o porţiune din partea austriacă a Poloniei. fel a avut legătură cu ea. Ultimele două operaţii s-au desfăşurat în principal pe teritoriul Poloniei şi au fost duse împotriva trupelor germane.

La toate aceste operaţii au participat nativi din Basarabia, care se regăseau în aproape toate diviziile şi regimentele armatei ruse. În total, pe toată perioada Primului Război Mondial, Basarabia a dat armatei ruse, potrivit diferitelor surse, de la 250 la 300 de mii de soldaţi şi ofiţeri. Printre aceştia au fost peste 20 de generali: K. Muntianov, M. Cantacuzino, M. Krupenski, M. Adabaş, G. Gavriliţa, A. Grossul - Tolstoi, M. Donici, V. Cantacuzino, G. Kortazzi, A. Moruzi, M. Muntianov, M. Standinţki, A Cherchez, amiralul A. Nemitts şi alţii.[163]

Având cea mai apropiată poziţie de spatele frontului, armata Basarabiei a început să joace un rol din ce în ce mai semnificativ în organizarea serviciului medical pentru ajutorarea soldaţilor bolnavi şi răniţi. Pe teritoriul Basarabiei a fost construită o reţea de spitale militare. Deja în data de 25 august 1914, la Tiraspol soseşte primul lot de soldaţi răniţi ai regimentului Hitomirski. La gară, aceştia au fost întâmpinaţi de o mulţime de oameni.[164] Un spital special se înfiinţează şi în Chişinău, însă timp de două luni acolo nu au fost trimişi răniţii. Primul grup de militari răniţi a ajuns la Chişinău în seara zilei de 7 octombrie 1914. În aşteptarea trenului, la gară s-au strâns câtva mii de oameni. Mulţimea îşi întâmpina conaţionalii scandând: „Ura!”. După debarcare răniţii au fost trimişi la spital cu tramvaiul, iar cei care aveau răni minore au fost invitaţi la restaurant, unde le-a fost oferit ceai şi dulciuri.[165] Ulterior, la Chişinău au fost aduşi răniţi în mai multe rânduri.

Astfel, de la începerea Primului Război Mondial şi până în septembrie 1917, în armata rusă au fost mobilizaţi nu mai puţin de 250.000 de locuitori ai Basarabiei, care reprezentau aproape 50% din populaţia de sex masculin, aptă de muncă, din regiune. Mulţi locuitori ai guberniei au fost implicaţi în activităţi specifice de pregătire pentru apărare. În vederea construcţiei structurilor defensive s-a efectuat mobilizarea forţată a populaţiei urbane din raioanele aflate în apropierea frontului. Astfel, începând cu luna

---

[163] Grosul V, *Moldavskie vîhodţî v Rossii novogo vremeni*, Chişinău, 2016, p. 63.
[164] *Ibidem,* p. 654.
[165] Morozoan V, *Bessarabskoe Obşestvo*, p. 368

aprilie 1916, pentru construcţia lucrărilor defensive din nordul Basarabiei au fost trimişi peste 125.000 de oameni şi 15.000 de căruţe. În martie 1916, la lucrările de construcţii erau implicaţi 100.000 de oameni. În judeţul Hotin, încă din 1914 au fost folosite 27.083 de căruţe, faţă de 2.192 de căruţe folosite în 1913, adică de 13 ori mai mult. O situaţie similară a fost şi în alte judeţe, deşi Hotinul a contribuit cel mai mult, întrucât prin el trecea linia frontului.

De asemenea, existau şi alte forme semnificative de ajutor material, acordate de gubernie armatei. Potrivit cifrelor, Basarabia se clasa pe locul şase din toate guberniile şi regiunile Rusiei la recolta de cereale ceea ce reprezenta 3% din pâinea produsă în ţară. În mod tradiţional, Basarabia ocupa primul loc în ceea ce priveşte producţia de castraveţi. În anul 1915, suprafaţa cultivată cu cereale a scăzut uşor faţă de anul 1914, însă recolta a fost mai bună, de aceea producţia de cereale din acel an a crescut cu mai mult de 4 milioane de puduri. Cu toate că suprafaţa cultivată a continuat să se reducă şi în anul 1916, recoltele acestui an au fost, de asemenea, mai mari decât în anul anterior, însumând peste 141 de milioane de puduri de cereale alimentare şi ovăz. Reducerea suprafeţei cultivate şi diminuarea populaţiei aptă de muncă din mediul rural s-au reflectat în mod vizibil, în anul 1917. În general, în perioada Primului Război Mondial, suprafaţa cultivată s-a redus de la 2.301 mii de hectare în anul 1913, la 2.152 de mii de hectare în anul 1916, adică cu 9%. Dintre acestea, cele cu ovăz însumau aproximativ 70 de mii de hectare.[166] O cantitate semnificativă de ovăz a fost destinată pentru susţinerea cavaleriei ruse.

În plus, în Basarabia se cultivau mei, rapiţă, floarea-soarelui, sfeclă de zahăr, hrişcă, mazăre, linte şi fasole, care erau, de asemenea, utilizate pentru nevoile armatei. În 1917 din 450.000 de gospodării ale Basarabiei, 98 de mii (21,6%) reprezentau ţărani fără pământ, iar 190,3 mii (42,2%) săracii împroprietăriţi cu 5,5 de hectare. În acelaşi an, pentru achiziţionarea de pâine pentru armată din Basarabia trezoreria aloca lunar 30-40 de milioane de ruble, uneori chiar mai mult. Însă, ca urmare a diferitor tipuri de maşinaţiuni, o parte semnificativă a acestor fonduri a ajuns în buzunarele marilor deţinători de terenuri şi furnizorilor de pâine pentru armată, care au strâns averi de milioane.

Un rol important a avut Basarabia şi în alte sectoare ale agriculturii. Ea a ocupat primul loc în ţară în ceea ce priveşte suprafaţa podgoriilor şi producţia de vin. În ajunul Primului Război Mondial, suprafaţa podgoriilor

---

[166] Şemiakov D.E., *Ocherki ekonomiceskoi istorii Bessarabii epohi imperializma*, Chişinău, 1980, pp. 79-81

din Basarabia era de aproximativ 70 de mii de hectare[167]. În perioada 1910-1913, în gubernie se produceau anual în medie 7,6 milioane de găleţi cu vin.[168] Basarabia se remarca, de asemenea, prin producţia unor cantităţi mari de spirt, care era folosit pe scară largă de armată. De asemenea, aici se recolta o cantitate semnificativă de fructe şi fructe de pădure, iar o mare parte a fructelor erau livrate armatei în formă uscată, dintre acestea, detaşându-se, prin cererea mare, prunele basarabene. O reputaţie binemeritată aveau şi nucile, unde Basarabia ocupa primul loc în Rusia ca şi cantitate recoltată. Suprafaţa livezilor Basarabiei în ajunul războiului era de 46 366 de mii de hectare.

O importanţa majoră pentru armată a avut-o producţia basarabeană de tutun. În secolul al XIX-lea, Basarabia a ocupat primul loc în Rusia, în privinţa producţiei de tutun, însă la începutul secolului al XX-lea, a coborât pe locul al patrulea din punct de vedere al suprafeţelor cultivate şi pe locul al cincilea din punct de vedere al producţiei totale a acestei culturi. Însă, în urma războaielor din Balcani şi pe fondul reducerii producţiei de tutun din Turcia, Grecia şi alte ţări balcanice, producţia de tutun din Basarabia a crescut semnificativ. Creşterea ulterioară a producţiei de tutun din Basarabia a avut loc în perioada Primului Război Mondial, când armatei îi erau livrate în mod regulat loturi mari de tutun, fapt la care a contribuit şi poziţia mai apropiată de front. Armatei îi erau livrate din Basarabia şi cantităţi însemnate de peşte, ale cărui capturi erau semnifi-cative pe Dunăre, deşi, după ce linia frontului s-a stabilit pe acest fluviu, au apărut unele dificultăţi.

Potrivit datelor statistice ale anului 1916, în Basarabia erau 503 mii de cai, 106 mii de boi, 2.200 mii de oi, 507 mii de porci şi 19 mii de capre. Având în vedere scăderea generală a activităţii de creştere a ovinelor, care era ocupaţia tradiţională a ţăranilor moldoveni, în această perioadă creşterea ovinelor ocupa totuşi o poziţie semnificativă. În anul 1915, la 100 de persoane din populaţia rurală erau 65 de oi, în contextul în care în Rusia, în medie numărul era de două ori mai mic. Creşterea bovinelor era dezvoltată mai mult în judeţele sudice, decât în cele nordice. În perioada războiului s-au efectuat rechiziţii repetate pentru armată. Pentru nevoile armatei au fost folosite şi produsele avicole şi apicole moldoveneşti.

Industria moldovenească era slab dezvoltată şi aproape că nu existau mari întreprinderi industriale. În anul 1913, volumul producţiei întreprinderilor meşteşugăreşti şi industriale basarabene a depăşit cu puţin 13 milioane de ruble, în timp ce volumul producţiei agricole era de

---

[167] *Istoria narodnogo hoziaistva Moldavskoi SSR (1812-1917)*, Chişinău, 1977, p. 283.
[168] Şemiakov D.E., *Ocherki ekonomiceskoi istorii Bessarabii*, p. 260.

118 milioane de ruble. Pe timpul războiului majoritatea întreprinderilor industriale şi meşteşugăreşti au fost reorganizate în mod militar, însă, în general, producţia industrială din gubernie a întâmpinat o serie de greutăţi. Dacă la data de 1 iulie 1914, în Basarabia existau 148 de întreprinderi mai importante, în primăvara anului 1917 au fost închise 72 definitiv şi 18 temporar. În ansamblu, războiul a dat o lovitură economiei basarabene, cu toate că a şi stimulat relativ creşterea producţiei în unele sectoare economice cum ar fi morăritul, fabricarea cherestelei, fabricarea pielii, producţia de încălţăminte, de tutun şi de vin.

În perioada 1914-1917 a crescut foarte mult rolul căilor de comunicaţii basarabene, în special al celor feroviare. Pe acestea erau transportate trupele, răniţii şi bolnavii, precum şi un număr mare de diferite tipuri de mărfuri. În anul 1912, lungimea liniilor de cale ferată era de 804 de verste.[169] În Basarabia existau patru noduri feroviare ale Căilor Ferate de Sud-vest: Bender - Ungheni; Bender - Reni; Rîbnița - Novoseliţa şi Mogilev pe Nistru - Ocniţa. Pe timpul războiului s-a remarcat intensificarea construc-ţiei căilor ferate în gubernie). În total au fost construite aproximativ 400 verste de noi linii de cale ferată, 310 verste căi ferate secundare şi 200 verste de căi ferate militare, cu ecartament îngust.

La începutul lunii ianuarie 1918, lungimea totală a căilor ferate cu ecartament larg din Basarabia era de 1.200 de verste[170]. În perioada războiului căile ferate din Basarabia erau deservite de 286 de locomotive cu depoul principal la Bender iar lungimea liniilor ferate era cea mai mare din zona de sud-vest a Rusiei.[171]. Societatea Căilor Ferate din Akkerman, redenumită Societatea Căilor Ferate din Basarabia, cu un capital în anul 1912 de 6.625 de mii de ruble, şi-a mărit activele în luna ianuarie 1918 până la 138,8 milioane de ruble, adică de 21 de ori mai mult. În mai 1917 Societatea Căilor Ferate din Basarabia avea 20 de mii de muncitori în interiorul guberniei Basarabia. De asemenea, la construcţia şi exploatarea căilor ferate erau folosiţi soldaţii batalioanelor de căi ferate care, până declanşarea războiului, fuseseră încadraţi ca muncitori la întreprinderile industriale şi căile ferate. În septembrie 1917, pe Frontul Român se aflau 14 batalioane de căi ferate, un parc de căi ferate şi o companie de căi ferate. Acestea, aveau în componenţă 25 de mii de soldaţi.

În scopuri militare erau folosite, de asemenea, şi căile navale ale

---

[169] Veche unitate de măsură rusă -верста- echivalentă cu 1,0668 km. O verstă pătrată are 1,138 km² - n.t.
[170] *Istoria narodnogo hoziaistva Moldavskoi SSR (1812-1917),* p. 298.
[171] *Ibidem*, p. 299.

Basarabiei. Fluviul Dunărea şi râurile Nistru şi Prut au fost navigabile pe întreaga lor lungime din Basarabia. Oraşele port principale erau Akkerman (actualul Cetatea Albă - Ucraina), Ismail, Chilia Reni, satul Vilkovo. Debarcadere importante se mai aflau în Bender dar şi alte oraşe. De asemenea, existau şi câteva debarcadere pe Prut. În Basarabia a funcţionat şi o companie de navigaţie ruso-dunăreană cu capital de stat al cărei număr de angajaţi a ajuns, în perioada războiului, până la circa 6 mii. Volumul transporturilor flotei fluviale basarabene în anul 1911 era de 68,6 milioane de puduri. Pe râuri se transportau aproape de două ori mai puţine mărfuri, decât pe căile ferate.

Lungimea drumurilor neasfaltate în anul 1912 era de 4.649 de verste, iar lungimea totală a şoselelor asfaltate în anul 1917 a ajuns la 387 de verste. În scopul accelerării transportului trupelor şi livrărilor de materiale militare, în perioada războiului au fost realizate lucrări speciale pentru mărirea lungimii şi îmbunătăţirii calităţii căilor de transport terestre. Au fost construite poduri şi pasaje noi. În anul 1917, peste râul Nistru a fost construit podul Dubăsari cu o lungime de 251 metri care împreună cu estacada depăşea 550 metri. Pe râul Prut au fost construite poduri în raioanele Reni, Ţuţora, Vădul lui Isac, Albiniţa, Kahul, Şivina (Văleni), Sculeni, Leovo, Nemţeni, Fălciu, Stănileni, Vădeni şi Sărata-Razeşi.[172] Deşi Primul Război Mondial a dat o lovitură puternică cifrei de afaceri în comerţul exterior basarabean, totuşi a consolidat relaţiile comerciale cu armata rusă.

În general, în timpul războiului, situaţia financiară a populaţiei a continuat să se deterioreze. În anul 1916, în Chişinău, suprafeţele cultivate, în comparaţie cu anul 1913, s-au redus cu 50%, iar în Orhei cu 60%.[173] Salariul mediu din gubernia Basarabia în anul 1913 era de 235 de ruble pe an, iar în anul 1915 de numai 184 de ruble pe an, adică 15,6 ruble pe lună. Preţurile au început să crească constant astfel că în martie 1917, în comparaţie cu anul 1913, preţurile au crescut de 6-12 ori. La sfârşitul anului 1917 un funt de pâine coaptă costa în Chişinău 22 de copeici, în comparaţie cu două copeici în anul 1913, scumpindu-se, astfel, de 11 ori. În acelaşi timp, calitatea pâinii s-a înrăutăţit. Lipsa acută de alimente din anul 1917 s-a resimţit nu numai în oraşele ţinutului, ci şi în satele sale.

Pe timpul războiului, au crescut vizibil taxele de stat şi cele ale zemstvei. Taxele de stat asupra terenurilor au crescut, în anul 1917, comparativ cu anul 1910, de peste patru ori, iar cele judeţene de 2,5 ori.

---

[172] Şemiakov D.E, *Ocherki ekonomiceskoi istorii Bessarabii*, p. 136.
[173] *Evropa i Rossia v ogne Pervoi mirovoi voinî. K 100 -letiu nachala voinî*, Moscova, 2014, p., 587

Deteriorarea considerabilă a situaţiei majorităţii ţărănimii este sugerată de creşterea numărului de raţii, care erau distribuite numai celor mai sărace familii ale soldaţilor din satele basarabene. În data de 1 septembrie 1917, în aceste sate s-au distribuit 568 de mii de raţii (la aproximativ 150 de mii de gospodării ţărăneşti sărace).

Întrucât Basarabia era o gubernie din imediata apropiere a frontului, acest lucru a condus la creşterea semnificativă a numărului trupelor încărtiruite. În unele sate, numărul soldaţilor şi al muncitorilor care lucrau în armată a depăşit numărul populaţiei locale, compus în mare parte din bătrâni, femei şi copii. Acest lucru a condus inevitabil la intensificarea achiziţiilor de alimente, furaje şi vite. Între timp, preţurile au crescut din ce în ce mai mult, în pofida acţiunilor comisiei pentru combaterea speculei şi scumpirilor.[174]

În perioada 1914-1915, cea mai apropiată regiune basarabeană de zona de operaţii militare a fost cea din nord, adică judeţul Hotin. La sud, după cum am mai menţionat, s-a realizat legătura cu Serbia, care se afla în luptă. Însă, pe fondul procesului de consolidare a Puterile Centrale, Bulgaria a încheiat o serie de acorduri secrete în anul 1915 cu Germania şi la scurt timp şi cu Turcia astfel încât în data de 1/14 octombrie 1915, Bulgaria a intrat în Primul Război Mondial de partea Puterilor Centrale, fapt ce a creat o serie de pericole suplimentare pentru frontiera de sud-vest a Rusiei. Acesta a fost unul dintre motivele principale ale sosirii ţarului Nicolae al II-lea în zonă care, după ce a făcut o inspecţie trupelor din Odessa, a renunţat definitiv la planul de desant al flotei şi forţelor terestre ruse în Turcia. Această aşa-zisă „expediţie din Bosfor" a fost plănuită încă din anii '80-'90 ai secolului anterior şi avea ca obiectiv ocuparea unei poziţiei înaintate de către Rusia în Bosfor, la confluenţa cu marea Neagră.[175] După inspecţie, ţarul a călătorit cu trenul spre Reni, făcând o oprire în Tiraspol şi la staţia Kulm.[176].

În august 1916, România a trecut de partea Antantei. Acest lucru s-a întâmplat după ofensiva de succes a Frontului rus de Sud-Vest, condus de generalul A.A. Brusilov, care în data de 22 mai/4 iunie a rupt frontul în raionul Luţk şi a avansat aproximativ 80-120 de km. În urma acestei operaţii, trupele ruse au ocupat Galiţia de Sud şi întreaga Bucovină şi au avansat în direcţia României dinspre nord-est. Părea că situaţia ar fi trebuit să se îmbunătăţească. Dar, în realitate, situaţia s-a deteriorat

---

[174] Poluşin V., *Tiraspol na grani stoletii*, pp. 673-674.
[175] Rîbacenok I.S., *Zakat velikoi derjavî. Venşniaia politika Rossii na rubeje XIX-XX vv. Ţeli, zadaci i metodî,* Moscova, 2012, pp. 260-263.
[176] Velimojko A., *Pervaia mirovaia voina i Bessarabia*.

semnificativ în Basarabia.[177] Trupele române au suferit o înfrângere zdrobitoare şi două-treimi ale teritoriului ţării au fost ocupate de inamic. Inamicul a fost oprit datorită contribuţiei trupelor ruse şi în a doua jumătate a anului 1917 frontul s-a stabilizat fiind organizat Frontul român, condus de generalul D.G. Şerbaciov, care se întindea pe o lungime de 430 de verste din teritoriul Moldovei[178]. Din această lungime de front, la început aproximativ 30 de verste au fost apărate de Armata a 2-a română, condusă de generalul A. Averescu. Din 609 batalioane care acopereau Frontul român, doar 74 erau româneşti, celelalte erau unităţi ale armatei ruse. În luna iulie 1917, trupele ruse ocupau un front de 390 km, iar cele române de 70 km.

La sfârşitul anului 1916, situaţia strategico-militară a Basarabiei s-a înrăutăţit semnificativ. Ameninţările veneau nu doar dinspre nord, ci şi dinspre sud, întrucât trupele bulgare, susţinute de unităţile germane, intraseră în nordul Dobrogei şi se apropiaseră de Dunărea de Jos, reprezentând un pericol pentru Basarabia. Situaţia a ajuns în punctul în care în anul 1917, nemţii trăgeau şi bombardau relativ frecvent cartierele Ismailului.[179] Zona operaţiilor militare s-a extins destul de evident şi la vest, unde frontul, la finalul anului 1916, se stabilizase. În data de 27 august 1916, România a declarat război doar Austro-Ungariei, însă acest lucru nu s-a soldat cu efectul scontat astfel că la scurt timp, respectiv în data de 30 august şi 1 septembrie, guvernele Germaniei, Bulgariei şi Turciei au declarat război României.[180] Rusia a fost nevoită să trimită resurse umane considerabile, inclusiv alimente, furaje, uniforme, arme, muniţii, pentru susţinerea armatei române, precum şi a unui număr mare de refugiaţi români, care s-au stabilit în Rusia, inclusiv pe teritoriul Basarabiei.

Cu toate acestea, în Rusia, situaţia se înrăutăţea din ce în ce mai mult.[181] Generalul Golovin, a punctat faptul că atât în armată, cât şi în ţară s-au simţit pierderile, suferite în anul 1916, care se ridicau la 2.060.000 de morţi şi răniţi, precum şi 334.000 de prizonieri. În continuare acesta a mai evidenţiat: „Aceste pierderi au fost cu atât mai dureroase cu cât ele au avut drept consecinţă directă şi înfrângere credinţei şi încrederii maselor populare în Guvern şi în Aliaţi”.[182] Ţara s-a îndreptat

---

[177] Mai mult în Vinogradov V.N., *Rumînia v godî pervoi mirovoi voinî*, Moscova, 1969; Deac A., *Toaca. Lupta poporului român împotriva cotropitorilor 1916 - 1918*. Buc., 1978.
[178] Vinogradov V.N., Ereşenko M.D., Semenova L.E., Pokivailova T.A., *Bessarabia na perekrestke Evropeiskoi diplomatii. Dokumentî i materialî*, Moscova, 1996, p. 169.
[179] Velimojko A., *Pervaia miurovaia voina v Bessarabia.*
[180] *Istoria Bessarabii (ot istokov de 1998 goda)*, p. 76.
[181] Golovin N.N., *Voenîe usilia Rossii v mirovoi voine.* Jukovski - Moscova, 2001, p. 332.
[182] *Ibidem*, p. 330.

spre o revoluţie inevitabilă şi această revoluţie nu putea să nu afecteze Basarabia, care în acea perioadă făcea parte din Imperiul Rus.

Revoluţia din februarie 1917 s-a încheiat rapid şi, la prima vedere, în mod neaşteptat. Această rapiditate şi respectiv lipsă de violenţă au fost observate şi de diplomatul român, G. Creţeanu, care se afla atunci la Petrograd şi care a menţionat şi faptul că revoluţia a fost receptată pozitiv de toate clasele societăţii, cu excepţia poliţiei".[183] Revoluţia din februarie a avut o influenţă notabilă şi asupra evenimentelor din Basarabia. A fost sărbătorită prin demonstraţii de masă ale locuitorilor şi soldaţilor, dislocaţi în unităţile din Basarabia în special în Chişinău, Bender şi Orhei. [184] Primul miting de susţinere a revoluţiei din Petrograd a avut loc la Chişinău în data de 10 martie. Demonstranţii au ieşit pe străzi cu steaguri roşii şi cântând cântece revoluţionare. Aceştia aveau propriile motive de a fi nemulţumiţi, întrucât Basarabia făcea parte din acele gubernii ale ţării, unde decalajul dintre bogaţi şi săraci era izbitor.[185]

Cu toate acestea, comisar al guberniei Basarabia a devenit marele moşier, K. Mimi, figură proeminentă a zemstvei basarabene, care pe timpul războiului s-a ocupat în mod activ de aprovizionarea armatei. Adjunctul său era, de asemenea, un mare moşier, V. Kristi, care a devenit ulterior secretar de gubernie. V. Kristi era fiul fostului guvernator al Orlovului, apoi al Moscovei, senatorul G.I. Kristi, de origine basarabeană, care a participat la războiul ruso-turc din 1877-1878.[186] Dintre cei opt comisari, care conduceau administraţiile judeţene, cinci erau moşieri.[187]. Era de înţeles că o astfel de autoritate nu putea conta pe sprijinul maselor populare, extrem de revoltate atunci pe clasele exploatatoare.

În paralel, la fel ca în întreaga Rusie, în Moldova a avut loc un proces de formare a Sovietelor, care erau constituite în acelaşi timp cu Guvernul provizoriu din Petrograd şi care ar fi trebuit să-şi coordoneze într-un anume fel acţiunile cu acesta. La început, între Soviete şi Guvernul provizoriu a existat un dialog, deşi chiar şi atunci au fost diferenţe notabile în evaluarea evenimentelor din Rusia şi soluţiile propuse la diverse probleme cu care se confruntă ţara. În primele zile ale revoluţiei Comitetul executiv al Sovietului din Petrograd şi Comitetul provizoriu al Dumei de Stat,

---

[183] Ivănescu D. *Documente privind participarea României la primul război mondial* // Revistă de istorie a Moldovei. 1991, № 4(8), p. 57.
[184] *Pobeda Sovetskoi vlasti v Moldavii*, Moscova, 1978, p. 63.
[185] Boiko P., *Poslednîi bastion revoluţii 1917 goda //* Boiko P., *Zapiski istorika*, Chişinău, 2014, p. 45.
[186] Mitropolitul Arsenii, *Dnevnik 1902-1903, tom 2*, Moscova, 2012, pp. 318-319.
[187] Levit I. *Dvijenie za avtonomiu Bessarabii v 1917*, Chişinău, 1997, p. 4.

ulterior transformat în Guvern provizoriu, au acţionat ca doi parteneri cu drepturi egale.[188] Dualitatea puterii a fost un lucru real, cu atât mai mult, cu cât „Sovietul din Petrograd îşi însuşea în mod clar rolul de controlor”.[189]

Primele Soviete ale deputaţilor muncitorilor din Basarabia au fost înfiinţate în luna martie, în Bender şi Chişinău. Tot atunci au fost înfiinţate Sovietele deputaţilor soldaţilor, care ulterior s-au unit cu Sovietele deputaţilor muncitorilor. Deja în data de 8 martie 1917 a avut loc prima şedinţă a Sovietului deputaţilor muncitorilor din Bender. Preşedintele Sovietului deputaţilor muncitori din Bender a fost ales O.N. Bliţ, reprezen-tantul Societăţii muncitorilor din instituţiile de comerţ şi industrie. În Sovietul din Bender, un rol vizibil îl aveau lucrătorii căilor ferate şi acest lucru nu a fost întâmplător, având în vedere numărul mare de muncitori ai nodului feroviar din Bender.[190] Sovietul deputaţilor muncitori din Bender a fost primul Soviet din Moldova. În data de 11 martie a avut loc prima şedinţă a Sovietului deputaţilor soldaţi din Bender. De remarcat faptul că la şedinţă au participat conducătorii Comitetului executiv temporar al Sovietului deputaţilor muncitorilor. Ulterior, în Bender a avut loc o şedinţă comună a celor două Soviete, iar în 18 martie s-a ales Comitetul executiv unit al Sovietului deputaţilor muncitorilor şi soldaţilor, din care făceau parte 19 soldaţi şi 18 muncitori - reprezentanţi a peste trei mii de muncitori ai oraşului şi a 10 mii de soldaţi ai garnizoanei din Bender.

Ceva mai târziu faţă de Bender se înfiinţează şi Sovietul din Chişinău. Alegerile deputaţilor în Sovietul deputaţilor muncitori au avut loc la Chişinău în data de 9 martie 1917 şi s-au desfăşurat fără incidente. În total, în cadrul Sovietului din Chişinău au fost aleşi 50 de deputaţi, care reprezentau peste trei mii de muncitori. În data de 13 martie la sediul bibliotecii orăşeneşti a avut loc prima şedinţă organizată a Sovietului iar în data de 19 martie se alege comitetul executiv al acestuia, compus din 15 persoane.

Sovietul din Chişinău al deputaţilor soldaţi a fost înfiinţat în data de 24 martie. Unirea celor două Soviete a avut loc la sfârşitul lunii aprilie, începutul luni mai 1917. Organismul permanent al Sovietului a fost comitetul său executiv, format din două secţii - muncitorească şi militară.[191]

Sovietele au continuat să se înfiinţeze în lunile aprilie, mai şi chiar în iunie 1917. Este vorba despre Sovietele din Bălţi, Briceni, Gângeşti, Grigoriopol, Dubăsari, Edineţ, Călăraşi, Leovo, Ocniţa, Orhei, Rezina, Soroca,

---

[188] Starţev V., *27 februarie 1917*, Moscova, 1984, pp. 223-225.
[189] *Ibidem*, p. 225.
[190] *Istoria Pridnestrovskoi Moldavskoi respubliki. Tom 2. Pervaia ceasti*, Tiraspol, 2001, pp. 13-14.
[191] *Chişinev. Enţiklopedia. A-YA,* Chişinău, p. 287.

Ungheni, Ceadâr-Lunga şi alte oraşe. În data de 4 mai a fost lansat primul număr al ziarului „Izvestia" Kişinevskogo Soveta rabocih i soldatskih deputatov *(„Izvestia" al Sovietului deputaţilor soldaţi şi muncitori din Chişinău).*

În 1917, pentru prima dată în Basarabia a fost sărbătorită în mod public ziua de 1 mai. În această zi au avut loc demonstraţii şi mitinguri în Chişinău, Bender, Orhei, Ungheni, Rezina şi alte localităţi ale guberniei. De remarcat faptul că demonstraţia de 1 mai din Rîbniţa a fost susţinută de demonstranţii din Rezina, situată pe malul drept al Nistrului. Locuitori din Rezina au ajuns în Rîbniţa şi au participat la un miting comun în faţa Sovietului din Rîbniţa. Această demonstraţie a ţinut până târziu şi pe timpul ei au fost cântate cântece revoluţionare precum „La Marseillaise" şi „Warszawianka".

Procesul revoluţionar a cuprins şi acest ţinut, revigorând în mod vizibil mişcarea socială. Aceasta a căpătat un caracter social şi naţional. În timpul lucrărilor agricole a început confiscarea pământului şi inventarului agricol, au fost introduse noi taxe ceea ce i-a determinat pe ţăranii să refuze plata arendei. Reprezentanţii acestora au participat la mai multe congrese al ţăranilor, inclusiv la Primul Congres al Ţăranilor din Basarabia, care a avut loc la Chişinău în perioada 21-23 mai 1917. La congresele ţărăneşti judeţene din perioada mai-iunie au fost înfiinţate Sovietele judeţene ale deputaţilor muncitori, care s-au unit treptat cu Sovietele deputaţilor soldaţi şi care au înfiinţat comitete executive comune. În data de 20-26 septembrie 1917, în Chişinău, a avut loc Congresul Sovietelor deputaţilor soldaţi şi muncitori din Basarabia. Toamna, mişcarea ţărănească s-a consolidat. În ţinut a avut loc un proces de formare al organizaţiilor bolşevice, precum şi a organizaţiilor altor partide.

În fiecare lună se intensifica mişcarea anti-război, care a cuprins unităţile militare dislocate în Moldova. Prima acţiune mai semnificativă a acestora a avut loc înainte de Revoluţia din Februarie. Astfel, în decembrie 1916, soldaţii regimentului 12 infanterie din Caucaz, dislocat în Akkerman au refuzat să meargă pe front şi au opus rezistenţă armată, iar în 21-23 februarie 1917, o revoltă a izbucnit şi în centrul de recrutare al garnizoanei din Bender. Mişcări similare ale soldaţilor au avut loc şi în alte regiuni ale Rusiei. Lucrurile au ajuns până în punctul în care pe timpul luptelor din decembrie de la capul de pod Riga toţi soldaţii Corpului 2 Armată din Siberia au refuzat să iasă la atac. La sfârşitul anului 1916, potrivit datelor oficiale, numărul dezertorilor din armată ajunsese la 1,5 milioane de oameni.[192]

O anvergură fără precedent pentru Basarabia au căpătat mişcările

[192] Puşkareva I.M., *fevralskaia burjazno - demokraticeskaia revoluţia 1917 v Rosmii*, Moscova, 1982, p. 91.

naţionale, în special cele moldovenească şi ucraineană deşi, încep de asemenea să îşi susţină revendicările şi alţi locuitori ai guberniei - bulgarii, găgăuzii, evreii, nemţii şi polonezii.

Problema agrară devenise foarte acută astfel că în acea perioadă existau trei probleme principale - pacea, pământul şi relaţiile etnice, probleme care s-au păstrat după revoluţia din februarie şi au condus în mod inevitabil ţara într-o nouă revoluţie.

În data de 25 octombrie/7 noiembrie 1917 Comitetul Militar-Revoluţionar din Petrograd, organism al Sovietului din Petrograd, sprijinit de unităţile garnizoanei din Petrograd, Garda Roşie şi echipajele Flotei Mării Baltice, răstoarnă Guvernul provizoriu, preia puterea în Petrograd şi o predă în ziua următoare celui de-al doilea Congres al Sovietelor deputaţilor soldaţi şi muncitori din întreaga Rusie. În acest fel s-a încheiat perioada puterii duale. În data de 25 octombrie la ora 2 şi 35 de minute[193], în şedinţa Sovietului din Petrograd, liderul bolşevicilor, V.I. Lenin a declarat: „Revoluţia muncitorească şi ţărănească, despre necesitatea căreia discutau tot timpul bolşevicii, s-a încheiat”.[194] Congresul a predat conducerea ţării Sovietului Comisarilor Poporului - guvernul sovietic, condus de V.I. Lenin. În acelaşi timp, în data de 25 octombrie, autoritatea Sovietelor este instituită şi în Ivanovo - Voznesenskie - Orehovo - Zuevo, Briansk, Lugansk, Minsk şi în alte locuri ale imensei Rusii - fapt ce confirmă că o nouă revoluţie era gata să izbucnească.

În fiecare zi, numărul oraşelor şi raioanelor care au recunoscut autoritatea Sovietelor a crescut din ce în ce mai mult. Totuşi, Basarabia, în virtutea specificului ei, a făcut parte din acele periferii ruseşti, unde autoritatea Sovietelor a fost instituită mai târziu, faţă de Rusia Centrală. Prima localitate a Moldovei, unde puterea a fost transferată Sovietelor a fost Ungheni, care se remarca printr-o influenţă bolşevică evidentă. Acest lucru s-a întâmplat la sfârşitul lunii noiembrie 1917 când la alegerile pentru Adunarea Constitutivă Rusă, din 3.020 de persoane, care au participat la vot, 1.472 au votat pentru bolşevici. Sovietul din Ungheni era condus de bolşevicul A.F. Soloviov[195]. De asemenea, tot atunci puterea sovietelor a fost instituită în Briceni, Ocniţa, Larga şi Lipcani[196]. Cu toate acestea se poate spune că în Moldova procesul de transfer al puterii către Soviete a fost întârziat dar despre acest subiect este necesară o discuţie specială.

---

[193] *Velikaia Oktiabrskaia soţialisticeskaia revoluţia. Enţiklopedia. Izdanie tretie, dopolnenoe*, Moscova, 1987, p. 358
[194] Lenin V.I., *Poln.cobor.soci, T. 35,* p. 2
[195] *Pobeda Sovetskoi vlasti v Moldovii*, p. 187
[196] *Ibidem.*

RELAȚIILE RUSO-GERMANE ÎN TIMPUL ŞI DUPĂ PRIMUL RĂZBOI MONDIAL ŞI IMPLICAȚIILE LOR ASUPRA ROMÂNIEI

Adrian POP

Încă de la începutul primei conflagraţii mondiale, Puterile Centrale au încercat să submineze capacitatea inamicului stimulând forţele ţariste democratice şi revoluţionare şi mişcările naţionale ale popoarelor neruse din Imperiul ţarist, mai ales a celor din zona europeană şi de sud-vest. Obiectivul urmărit de Germania era îndepărtarea Rusiei de frontierele estice ale Germaniei prin demantelarea teritoriilor vestice ale Rusiei locuite compact de naţiuni neruse şi formarea fie a unor state naţionale suverane, fie punerea lor sub un protectorat german şi austro-german. În cea de a doua variantă, ţările situate între Rusia şi Germania şi între Marea Baltică şi Marea Neagră trebuiau transformate în state-tampon („Pufferstaaten") şi puse sub control german în vederea diminuării presiunii Kremlinului asupra Europei Occidentale. Liniile directoare ale acestui scenariu, supranumit al „decojirii portocalei" („Orangenschalen"), care presupunea practic revenirea Rusiei la graniţele statuate de Petru cel Mare şi manipularea dreptului popoarelor la auto-determinare, se cristalizaseră în septembrie 1914 în cercurile diriguitoare ale Puterilor Centrale în general şi ale Germaniei în special. În acel moment, popoarele neruse din Imperiul ţarist, totalizând circa 75 de milioane de locuitori sau aproximativ 57% din populaţia Imperiului reunea peste 100 de naţiuni, popoare şi grupuri etno-lingvistice răspândite prevalent în părţile de vest şi sud ale Imperiului. În cadrul Imperiului rus, un teren propice pentru acţiunile de subminare din interior a inamicului îl ofereau cu precădere teritoriile cuprinse în aşa-numitul istm ponto-baltic, din Finlanda şi provinciile baltice, până în Polonia, Basarabia şi Ucraina, dar şi regiunile caucaziene şi central-asiatice. Scenariul „decojirii portocalei" a fost receptat pozitiv de grupuri de exilaţi proveniţi din Imperiul ţarist refugiaţi în Germania, Austro-Ungaria, precum şi alte ţări cu statut de neutralitate. Au fost formate o serie de comitete naţionale şi birouri de presă finlandeze, poloneze, ucrainene, georgiene, turco-tătare, etc. care au intrat în contact cu Berlinul şi au primit sprijin material din partea sa pentru a organiza grupuri înarmate capabile de a lupta alături de Puterile

Centrale pe frontul estic[197]. La Berna, în 1916, s-a înfiinţat chiar o Ligă a popoarelor neruse din Rusia. Unul din reprezentanţii săi de frunte, avocatul finlandez F. Wetterhoff (1878-1922) a elaborat chiar un plan de revoltă a popoarelor neruse din Rusia, plan ce a fost trimis la 25 iunie 1915 către Ministerul de Externe al Reich-ului şi şeful Marelui Stat Major al armatei germane. Planul a servit drept punct de pornire pentru propria concepţie strategică a decidenţilor politico-militari germani - Cancelaria Reichului, Ministerul german de Externe şi Serviciul Secret al armatei - privitoare la scoaterea Rusiei din război. Sarcina coordonării tuturor factorilor implicaţi în acest plan a revenit secţiei politice a Ministerului de Externe, coordonate de subsecretarul de stat Arthur Zimmermann, ce avea în compunerea sa şi reprezentanţi ai armatei. Relaţia personală de prietenie care îl lega pe Zimmermann de împăratul Wilhelm al II-lea, precum şi promovarea sa ca ministru de Externe în 1916 i-au sporit rolul pe care acesta l-a jucat în direcţionarea politicii externe a Reichului şi implementarea efectivă a planului, cu sprijinul unor diplomaţi şi ofiţeri din Berlin, Berna, Stockholm şi Copenhaga şi al unor jurnalişti şi experţi în studii răsăritene.

Unul dintre pionii de bază ai implementării planului a fost baronul Gisbert von Romberg, ambasadorul german în capitala Elveţiei. El a reuşit să atragă în jurul său un număr semnificativ de personalităţi politice, culturale şi formatori de opinie, precum şi emigranţi din Imperiul condus de ţarul Nicolae al II-lea, care se erijau fie în purtătorii de cuvânt ai popoarelor neruse, fie în cei ai forţelor democrate, radicale şi antiţariste din Imperiul ţarist. Între aceştia din urmă se numărau şi bolşevicii conduşi de Lenin. Pentru atragerea lor în grupul său, baronul von Romberg a mizat atât pe serviciile de mediere ale unui fost bolşevic eston, Alexander Kesküla, cât şi pe deruta generală ce domnea în rândurile social-democraţiei ruse. La conferinţa ţinută la 6 martie 1915, în exilul din Elveţia, conducerea bolşevică şi-a dat acordul pentru „colaborarea” cu Puterile Centrale pentru o „pace separată”, ca premisă pentru declanşarea revoluţiei[198]. Ambasada germană din Elveţia vărsa importante subsidii bolşevicilor, socialiştilor revoluţionari şi, în general, tuturor revoluţionarilor ruşi interesaţi într-o slăbire a ţarismului. Depozitate la Reichsbank, fondurile erau transmise prin intermediari grupurilor de „colaboratori” emigranţi sau rămase încă în Rusia. Distribuirea lor

[197] Teodor Pavel, *Între Rusia ţarilor şi Germania wilhelmiană,* Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996, pp. 85-106.

[198] Teodor Pavel, „Romanian-Russian Relationships between 1917-1918 and the Right of the Central and Eastern European Peoples to Self-Determination”, în George Cipăianu et Vasile Vesa (Sous la direction de), *La fin de la Premiérre Guerre mondiale et la nouvelle architecutre géopolitique européenne*, Presses Universitaires de Cluj, Cluj-Napoca, 2000, pp. 34-35.

către beneficiari se făcea prin intermediul unor bănci sau firme de import-export din capitala Rusiei şi capitalele unor ţări neutre, precum Banca „Siberia" din Petrograd, băncile „Max Warburg" şi „Nija" din Stockholm sau firma de import-export a socialistului Alexander Israel Lazarievici Helphand (având pseudonimul Parvus) din Copenhaga. Lenin, pentru a nu se discredita în ochii mişcării socialiste internaţionale, primea subsidiile prin mijlocirea unui „intermediar al unui intermediar" - asistentul lui Parvus în firma din Copenhaga, socialistul bolşevic de etnie poloneză Yakov Ganetsky (transliterat şi Ganetzki sau Hanecki) cunoscut şi ca Jakub (Jakob) Fürstenberg, care de fapt era unul din oamenii săi de încredere. Astfel, prin acest „canal roşu", până la revoluţia din octombrie 1917, potrivit evaluării lui Eduard Bernstein, un binecunoscut social-democrat german, bolşevicii au intrat în posesia echivalentului a circa 50 de milioane mărci aur[199].

Este însă demn de menţionat faptul că până la intrarea SUA în război, în aprilie 1917, Reichul german a oscilat între menşevici şi bolşevici pentru a-şi atinge scopurile. Abia după ce guvernul Kerenski a decis continuarea războiului în condiţiile critice create de intrarea SUA în război, Berlinul a decis să apeleze la serviciile grupului extremist al internaţionaliştilor ruşi. Aşa s-a ajuns la faimoasa expediere de către autorităţile germane, din ordinul Kaiserului, pe calea ferată, a lui Lenin şi a compatrioţilor lui, într-un „vagon sigilat" al unui tren de primă clasă, de la Zurich prin Germania, Suedia şi Finlanda, la Petrograd[200]. Între cei care l-au însoţit pe Lenin în acest voiaj de circa 3.000 km se aflau, alături de soţia sa, nume ilustre de revoluţionari ruşi, precum şi doi ofiţeri ai armatei germane, mascaţi sub identităţi false ruseşti.

Reîntors la Petrograd, Lenin a lansat celebrele „Teze din aprilie", care cereau imperativ trecerea întregii puteri politice în mâinile Sovietelor de deputaţi. După eşecul tentativei de lovitură de stat bolşevică din iulie 1917, Lenin s-a refugiat în Finlanda. În perioada premergătoare Revoluţiei din octombrie, a iniţiat contacte cu ofiţeri superiori ai armatei germane. Cu sprijin german, Lenin a tipărit broşurile şi ziarele ce aveau să răspândească ideile bolşevice în rândul maselor. Când suferinţele cauzate de război au adus poporul rus la limita suportabilităţii, printr-o lovitură de stat, în octombrie 1917, bolşevicii au preluat puterea, înlocuind revoluţia democrată cu o dictatură bazată pe violenţă şi teroare.

Pacea încheiată cu Puterile Centrale, la 3 martie 1918, la Brest - Litovsk, era, fără îndoială, o pace-dictat. Ea poate fi însă privită şi ca una

---

[199] Richard Pipes, *Scurtă istorie a revoluţiei ruse,* Editura Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 113-143.
[200] Gerhard Schiesser, Jochen Trauptmann, *Russisch Roulette. Das deutsche Geld und die Oktoberrevolution*, Verlag Das Neue Berlin, Berlin, 1998, pp. 125-144.

oneroasă acceptată dinainte de către bolşevici ca preţ al sprijinului substanţial, indirect şi direct, al Germaniei pentru preluarea puterii politice în Rusia[201]. Germania se vedea, în sfârşit, recompensată pentru investiţiile substanţiale din anii anteriori, putându-şi transfera acum nestingherită trupele din Est, pe frontul francez. Însă, chiar şi după această dată, Germania va continua să-i finanţeze pe bolşevici, temându-se că un eşec al lui Lenin ar putea însemna perspectiva nedorită a reluării războiului în Est. Ambasadorul Germaniei la Moscova, contele Wilhelm von Mirbach, aprecia că politica de antantă cu Rusia Sovietică costa lunar Germania circa 3 milioane mărci aur[202]. Sume considerabil mai mari au fost transferate bolşevicilor prin intermediul său pentru înrolarea ca mercenari, în Armata Roşie, a soldaţilor germani şi din fosta monarhie austro-ungară, inclusiv români transilvăneni, căzuţi prizonieri la ruşi, precum Gheorghe Borş, care a participat la asaltul Palatului de Iarnă şi a devenit unul din membrii gărzii de corp a lui Lenin[203].

Încă de la începuturile revoluţiei bolşevice, visul secret al lui Lenin l-a constituit revoluţia mondială. În 1918-1919 regimuri de tip sovietic au preluat efemer puterea în Finlanda (Republica Muncitorească Finlandeză), Estonia (Republica Sovietică Estonă), Lituania (Republica Sovietică Lituaniană), Ungaria (Republica Ungară a Sfaturilor) şi Germania (Republica Sovietică din Bremen şi Republica Sovietică din Bavaria).

Port-drapelul revoluţiei mondiale în Europa trebuia să fie Germania, o ţară puternic industrializată şi cu un proletariat suficient de dezvoltat, pe care Moscova o socotea o pradă relativ uşoară pentru ideile bolşevice. La congresul de constituire a Partidului Comunist din Germania (Liga „Spartakus") din 30 decembrie - 1 ianuarie 1919, trimisul partidului bolşevic, Karl Radek, a numit proletariatul german „*fratele mai mare* al muncitorimii din Rusia", exprimându-şi speranţa „că în curând se va întruni la Berlin Consiliul Mondial al Muncitorilor, forul victoriei definitive a partidului ce se opunea războiului"[204].

---

[201] Dmitri Volkogonov, *Lenin. O nouă biografie,* Editura Orizonturi şi Editura Lider, Bucureşti, 1994, p. 221.

[202] Klaus Wiegrefe, Florian Altenhöner, Georg Bönisch, Heiko Buschke, Wladimir Pyljow, Anika Zeller, „Die Deutschen und die Revolution. Lenin und der Kaiser", Spiegel Special Geshichte 4/2007, *Der Spiegel,* www/spiegel.de/spiegel/spiegelspecialgeshichte/d-54841257.html.

[203] Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. I, 1917-1918*, coord. Florian Tănăsescu (în continuare *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. I*), Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1995, pp. 324-325.

[204] Ernst Nolte, *Războiul civil european 1917-1945. Naţional-socialism şi bolşevism,* Editura Runa - Grupul Editorial Corint, Bucureşti, 2005, p. 73.

În condiţiile haosului şi mizeriei economice provocate de prăbuşirea regimului imperial şi de pierderea războiului, planul bolşevic părea că are sorţi de izbândă. Incitaţi de agenţi trimişi de Lenin, unii dintre soldaţii germani reîntorşi de pe front au aderat la ideea revoluţiei proletare. Alţii, dimpotrivă, s-au înrolat în unităţile organizate de fostul Stat Major al armatei imperiale. Cu ajutorul acestora, tentativa de revoluţie proletară în Germania a fost, în cele din urmă, înăbuşită.

Visul leninist al revoluţiei mondiale continua însă să fie activ. Din primăvara lui 1919, principalul său instrument de transpunere în practică l-a constituit Internaţionala a III-a Comunistă sau Kominternul. Cel puţin o parte din fondatorii săi erau în fond nişte necunoscuţi lipsiţi de legitimitate. Partidele comuniste pe care pretindeau că le reprezintă erau de-abia formate sau inexistente cu totul - cazul partidelor comuniste mongol şi elveţian. Deşi lipsiţi de un mandat real, aceştia sunt oamenii care vor pune bazele organizaţiei ce se va dovedi, până la autodesfiinţarea sa formală din 1943, vârful de lance al exportului de revoluţie. Alcătuit din partide comuniste care nu erau decât simple *secţii* ale sale, Kominternul nu va irosi nici un prilej de a disemina în Europa germenii revoluţiei bolşevice. Principalele sale curele de transmisie erau înşişi agenţii Internaţionalei a III-a, organizaţi pe principiul unei societăţi secrete.

Nu întâmplător, primul lider al Kominternului a fost Karl Radek, un apropiat al lui Lenin, lider al Partidului Comunist din Germania - ţara în care revoluţia mondială trebuia să izbândească pentru prima oară. Cu ajutorul său şi a lui Zinoviev, Lenin va face, în octombrie 1923, o ultimă tentativă de a exporta revoluţia bolşevică în Germania. Cuprinsă de o gravă criză economică, Germania prezenta condiţii favorabile unei atari întreprinderi. Sub îndrumarea agenţilor Kominternului, comuniştii germani au provocat atunci grave tulburări interne pregătindu-se activ pentru războiul civil menit a le netezi drumul către putere. Astfel, din însărcinarea Kominternului au fost create „un Aparat-M (Militar) şi un Aparat-N (Informaţii), precum şi o Organizaţie Politico-Militară (MP) specială, ca organizaţie de cadre, pentru constituirea unei Armate Roşii. Un general sovietic a devenit şef al MP la nivel de Reich, iar Germania a fost împărţită în şase zone MP, în fruntea cărora, alături de responsabili nemţi, se aflau, de asemenea, în calitate de consilieri, şi generali sovietici. Concomitent a fost creat un aparat cu sarcini pe linie de terorism, Aparat-T, care urma să lichideze agenţii şi să organizeze atentate izolate, în vederea pregătirii terorii în masă"[205].

La Moscova se puneau mari speranţe în acest *octombrie german.*

---

[205] *Ibidem*, p. 105.

În scrisoarea pe care a adresat-o unuia din fruntaşii comuniştilor germani, August Thalheimer, Stalin scria: „Iminenta revoluţie din Germania este cel mai important eveniment al zilelor noastre. Pentru proletariatul din Europa şi America, victoria revoluţiei în Germania va avea o importanţă mai mare decât a avut-o revoluţia rusă în urmă cu şase ani. Fără îndoială, victoria proletariatului german va muta centrul revoluţiei mondiale de la Moscova la Berlin”[206].

Tentativa de revoluţie comunistă în Germania a eşuat însă din nou. Represiunea care i-a urmat, la care au participat şi socialiştii germani, rămâne exemplară prin duritatea sa. După octombrie 1923, speranţele bolşevicilor privind iminenţa declanşării unei revoluţii în Germania, ca început al revoluţiei mondiale, se spulberă definitiv. Lenin va adopta o politică realistă, pentru ca, după moartea sa, Stalin să impună - din momentul obţinerii controlului deplin asupra partidului, în 1929 - teza „construirii socialismului într-o *singură ţară*”: Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste. Mesianismul revoluţionar era pus, temporar, între paranteze.

Aflată în vecinătatea imediată a Rusiei bolşevizate, România nu putea fi ocolită de tentativa de export de revoluţie. În cazul său, în intervalul 1917-1919, aceasta a trecut prin trei etape distincte, caracterizate prin niveluri crescânde de duritate şi complexitate. Într-o primă etapă, derulată din primăvara până în toamna anului 1917, s-a produs contactul societăţii româneşti, în forme şi pe canale diverse, cu ideile bolşevice. În a doua etapă, inaugurată de revoluţia bolşevică din octombrie 1917 şi încheiată prin desăvârşirea statului naţional unitar român la 1 decembrie 1918, statul român s-a confruntat direct cu structurile statale sovietice. În cea de a treia etapă, din decembrie 1918 şi până în decembrie 1919, tentativa de bolşevizare a României a căpătat ţeluri mai clar exprimate care în esenţă urmăreau dezagregarea României Mari, în condiţiile noi generate pe plan intern de definirea mai clară a poziţiei unor lideri socialişti şi social-democraţi români şi, pe plan extern, de multiplicarea centrelor şi grupurilor bolşevice din afara ţării (Moscova, Odessa, Harkov, Poltava, Budapesta, Sofia, Viena şi Berlin) cu acţiune convergentă asupra României, proliferarea partidelor comuniste prin sciziunea formaţiunilor politice socialiste şi social-democrate şi crearea centrului unic de comandă al mişcării comuniste reprezentat de Komintern.

Sursele de penetrare ale bolşevismului în România au fost trupele ruseşti ce acţionau pe frontul din Moldova, foştii prizonieri români din Rusia care s-au reîntors în România şi, într-o mai mică măsură, soldaţii

[206] Apud Ernst Nolte, *op. cit*, p. 107.

germani. Dintre toate acestea, cea mai importantă sursă rămân soldaţii ruşi bolşevizaţi cantonaţi în Moldova. Prin intermediul acestora au fost stabilite contacte cu socialiştii români, îndeosebi cu cei din Iaşi şi din împrejurimile acestuia - ce aveau să fie monitorizate scrupulos şi consemnate într-un raport ale Siguranţei Generale din aprilie 1917[207]. Tot prin mijlocirea lor au fost răspândite o serie de manifeste care incitau populaţia la revoltă împotriva ordinii de stat „burgheze" şi formei de guvernământ monarhice - precum cele din iunie, iulie şi decembrie 1917[208]. Prin intervenţia lor directă au fost eliberaţi, în contextul manifestaţiei prilejuite de sărbătoarea internaţională a muncii, la 1 mai 1917 stil nou (18 aprilie, stil vechi), doi fruntaşi socialişti - Cristian Racovski şi Mihail Gheorghiu-Bujor - ce aveau să joace roluri cruciale în perioada imediat următoare în tentativa de sovietizare a României[209]. Şi tot trupele ruseşti din Moldova, în contextul creat de înrăutăţirea semnificativă a relaţiilor dintre autorităţile române şi cele sovietice în perioada decembrie 1917-ianuarie 1918 se vor transforma în instrumente directe ale implementării scenariului bolşevizării României, conturat în liniile sale esenţiale încă înainte de preluarea puterii politice în Rusia de către Soviete.

În fapt, după revoluţia din octombrie 1917 şi, mai ales, după iniţierea, la 20 noiembrie/3 decembrie 1917, a tratativelor preliminare de pace între Rusia, Germania şi Austro-Ungaria la Brest - Litovsk, armatele ruseşti s-au transformat în bande anarhice lipsite de conducători care, găsind în Basarabia primul lor refugiu, s-au dedat la jafuri şi devastări. Astfel, ele s-au dovedit nu doar incapabile de a menţine frontul în condiţiile reorientării armatelor germane şi austro-ungare disponibilizate de pe frontul din Est către frontul român şi a organiza demobilizarea pentru retragere, dar au şi afectat grav aprovizionarea curentă a trupelor române[210]. În aceste circumstanţe, Sfatul Ţării al Republicii Democrate Moldoveneşti a solicitat guvernului român de la Iaşi un ajutor militar de urgenţă, În acest context s-au produs şi primele ciocniri între armatele române şi cele ruse.

La 1/14 decembrie 1917, în mica localitate basarabeană Leova, situată pe malul stâng al Prutului, bande înarmate ruseşti au atacat garda militară românească ce asigura paza depozitului de cereale, ucigându-l pe comandantul acesteia. Incidentul a provocat intervenţia unui detaşament

---

[207] *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. I*, pp. 217-220.
[208] *Ibidem,* pp. 241-244, 250, 303.
[209] *Ibidem,* pp. 221-224.
[210] *Ibidem,* pp. 206, 298-299, 385.

al armatei române care a ocupat localitatea şi i-a pedepsit pe cei vinovaţi de producerea lui, ceea ce va provoca, la rândul său, reacţia autorităţilor bolşevice de la Petrograd. Drept urmare, pe tema acţiunilor anarhice ale soldaţilor ruşi şi a măsurilor de autoapărare româneşti, în a doua jumătate a lunii decembrie 1917 şi începutul anului 1918 se va ajunge la un schimb de note divergente între Troţki şi Legaţia României[211].

În ultima zi a anului 1917, Troţki adresa o scrisoare guvernului rus prin care solicita arestarea personalului Legaţiei şi Misiunii Militare Române din Petrograd. În aceeaşi zi de 31 decembrie 1917, în numele guvernului Comisarilor Poporului, V.I. Lenin semna ordinul de arestare[212]. Arestarea ministrului plenipotenţiar al României la Petrograd, Constantin Diamandy, a determinat, la 1 ianuarie 1918 stil vechi, protestul solidar al corpului diplomatic acreditat la Petrograd, în frunte cu decanul corpului diplomatic, ambasadorul american Davis-Rowland Francis şi intervenţia sa în bloc în favoarea eliberării imediate a trimisului extraordinar al României, precum şi a personalului misiunii sale[213]. Ulterior, la 13 ianuarie 1918 stil vechi (26 ianuarie stil nou), considerând ineficace arestarea temporară a lui Diamandy, Consiliul Comisarilor Poporului va reveni asupra deciziei sale, hotărând ruperea relaţiilor diplomatice cu România, expulzarea personalului Legaţiei României, confiscarea tezaurului României depus la Moscova şi declararea generalului Dmitri Grigorovici Scerbacev - din aprilie 1917 comandant al armatelor ruse de pe frontul român şi adjunct al regelui Ferdinand, care se pusese la dispoziţia guvernului ucrainean şi milita pentru continuarea luptei alături de Antantă - „duşman al poporului şi pus în afara legii”[214]. Curând, trupele române vor fi angrenate în bătălii dure pentru eliberarea unor localităţi ocupate de trupele bolşevice precum Bender, Ismail, Chilia şi Vâlcov în ianuarie 1918[215] sau Hotin în ianuarie 1919[216]. Astfel, între România şi Rusia Sovietică se instaurase *de facto*, chiar dacă nu fusese şi declarată ca atare - *de jure* -, starea de război[217].

---

[211] *Ibidem,* pp. 307-308; Ministerul Afacerilor Externe al României şi Ministerul Afacerilor Externe al Federaţiei Ruse, *Relaţiile româno-sovietice, vol I, 1917-1934*, ed. Dumitru Preda (în continuare *Relaţiile româno-sovietice, vol I*), Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1999, pp. 6-9.
[212] *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. I*, pp. 330-331.
[213] *Relaţiile româno-sovietice, vol I,* pp. 10-13.
[214] *Ibidem*, p. 17.
[215] *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. I*, p. 359-364, 370-371.
[216] Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. II, 9 decembrie 1918-31 decembrie 1919* (în continuare *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. II*), Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, Bucureşti, 1997, pp. 126-128.
[217] *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. I,* p. 388.

În general, unităţile Armatei Române s-au dovedit imune propagandei bolşevice, dispreţuind anarhizarea sectorului apărat de trupele ruseşti şi părăsirea frontului de către acestea ori pactizarea cu armatele germane[218]. Mai mult decât atât, în contextul creat, pe de o parte, de semnarea de către România, la 18 martie 1918, a preliminariilor păcii de la Buftea iar, pe de altă parte, de declanşarea la 25 mai acelaşi an a rebeliunii corpului de armată cehoslovac din Rusia împotriva puterii sovietice, Corpul Voluntarilor Români, format anterior la Kiev, a adresat în iulie 1918, de la Vladivostok, un Apel către „ofiţerii, subofiţerii şi soldaţii români din Rusia" proveniţi din Ardeal, Banat, Crişana, Bihor, Maramureş şi Bucovina de a continua lupta împotriva Puterilor Centrale alături de Armata Cehoslovacă pentru eliberarea teritoriilor româneşti strămoşeşti. De asemenea, tot în vara lui 1918, Corpul Voluntarilor Români a adresat o Scrisoare-apel către prizonierii români din Rusia prin care îi îndemna să plece voluntari pe frontul francez pentru a lupta pe mai departe împotriva duşmanilor ţării. Drept urmare, la 24 august 1918, se semna la Celiabinsk un Tratat de colaborare între Consiliul Naţional Român şi Consiliul Naţional Cehoslovac, secţia din Rusia, ce definea responsabilităţile celor două organisme privind modul de organizare şi acţiune al Corpului Voluntarilor Români[219].

Se cuvine însă menţionat faptul că au existat şi cazuri izolate de dezertori din Armata Română ce vor fi folosiţi, către mijlocul lunii februarie 1918, de bolşevicii din Odessa, pentru constituirea unui batalion „revoluţionar"[220].

Din unghiul de vedere al impactului intereselor convergente ale militarismului german şi bolşevismului rus asupra situaţiei geopolitice a României, este simptomatic faptul că unul dintre principalii lideri români social-democraţi care au asigurat legătura la vârf dintre factorii politici interni şi cei externi ai încercării de sovietizare a României, medicul socialist român Cristian Racovski, lider al P.S.D.R. până la intrarea României în Primul Război Mondial, a fost deopotrivă un agent al Berlinului şi al Moscovei. Acest personaj, bulgar de origine (tatăl său dobândise proprietăţi în Dobrogea), care organizase manifestări anti-războinice de susţinere a neutralităţii României, ce serveau intereselor Puterilor Centrale, se afla în 1917 la Iaşi în stare de arest la domiciliu datorită legăturilor sale cu serviciile secrete germane, ce erau de notorietate nu doar pentru autorităţile statului român, ci şi pentru publiciştii presei

[218] *Ibidem,* p. 104.
[219] *Ibidem,* pp. 470-472, 479-483.
[220] *Ibidem,* p. 377.

vremii[221]. După ce autorităţile ruseşti încercaseră fără succes să obţină eliberarea sa în schimbul unor concesii, trupele ruse cantonate la Iaşi l-au eliberat împreună cu un alt fruntaş socialist, Mihail Gheorghiu Bujor, la 18 aprilie/1 mai 1917, ajutându-l apoi să treacă ilegal frontiera de stat a României în Rusia. Acolo a promovat rapid în ierarhia sovietică de partid, ocupând diferite demnităţi şi funcţii, între care şi pe cea de preşedinte al Consiliului Comisarilor Poporului din Ucraina, remarcându-se ca un constant promotor al unor acţiuni antiromâneşti. Prin toate acţiunile sale, Racovski a militat pentru dezagregarea statului naţional unitar român, bolşevizarea României şi integrarea sa într-o prezumtivă viitoare republică federativă comunistă balcanică. În viziunea sa, revoluţia bolşevică trebuia să fie declanşatoarea revoluţiei europene care, în primă instanţă, trebuia să cuprindă România - mai întâi Moldova, ulterior Valahia ocupată de nemţi - de unde mai apoi ar fi urmat să se extindă în toate ţările balcanice[222].

Din perspectiva derulării ulterioare a evenimentelor, se pare că eliberarea sa de către trupele ruseşti la 1 mai 1917, concomitent cu desfăşurarea nu doar în capitala Moldovei, ci şi în alte localităţi de pe teritoriul său (Roman, Bacău, Tecuci, Mărăşeşti, Domneşti, ş.a.) a unor manifestări dedicate zilei internaţionale a muncii nu a fost câtuşi de puţin întâmplătoare, ea încadrându-se în acest scenariu de anvergură. Cel dintâi obiectiv al acestui plan îl constituia declanşarea unor ample acţiuni propagandistice, prin intermediul difuzării de manifeste elaborate de structurile bolşevice create de românii bolşevizaţi din Odessa în frunte cu M.Gh. Bujor. Autointitulat Comitetul de Acţiune Social-Democrat Român, grupul bolşevic român din Odessa s-a dovedit extrem de activ în răspândirea ideilor bolşevice şi în incitarea populaţiei României la revoltă împotriva „ordinii burgheze”[223]. O dovedesc manifestul redactat în iunie 1917 prin care populaţia era incitată „*să se libereze de oligarhie şi monarhism*”[224], cel elaborat în iulie 1917 prin care românii din Odessa erau îndemnaţi să participe la un miting „internaţionalist”[225], cel lansat la 16 noiembrie 1917 prin intermediul publicaţiei grupului bolşevic român din Odessa, „Lupta”, ce îndemna populaţia locală la revoltă[226], memoriul-apel din 4 decembrie 1917 adresat „revoluţiei ruse” prin care se solicita sprijin pentru schimbarea

---

[221] *Ibidem,* p. 233, nota 6.
[222] *Ibidem,* pp. 292, 297.
[223] Costin Feneşan, *Sub steag străin. Comuniştii şi Partidul Comunist din România în arhiva Kominternului (1919-1924)*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011, p. 134 şi urm.
[224] *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. I,* p. 238.
[225] *Ibidem*, pp. 254-257.
[226] *Ibidem*, pp. 284-285.

ordinii social-politice din România având drept ţel final „crearea Republicii Federative Balcanice”[227] sau manifestul semnat de Racovski şi Bujor şi adresat din Petrograd la 16 ianuarie 1918 „poporului român” prin care muncitorii, ţăranii şi soldaţii români erau incitaţi la răsturnarea prin forţă a guvernului din România[228].

Extrem de virulentă şi penetrantă a fost propaganda bolşevică desfăşurată prin intermediul ziarului „Lupta” în localităţile din sudul Basarabiei, situate aproape de graniţa ruso-română (Ismail), precum şi în cele din Deltă (Chilia şi Sulina), unde Racovski înfiinţase personal cluburi socialiste înainte de război şi reuşise să atragă de partea sa o bună parte din populaţia locală de origine rusă - lipovenii[229].

În iulie 1917, M.Gh. Bujor, în numele Comitetului de Acţiune Social-Democrat Român din Odessa, a întreprins o serie de demersuri pentru reînfiinţarea secţiunii Iaşi a Partidului Social-Democrat (P.S.D.) pentru a masca activitatea bolşevică pe teritoriul Moldovei, înfiinţarea unor tipografii clandestine, recrutarea de noi adepţi, răspândirea materialelor de propagandă bolşevică şi organizarea unor reuniuni conspirative, precum cea de la Ungheni - Ruşi, în vederea coordonării întregii activităţi bolşevice pe teritoriul Moldovei[230].

Un alt obiectiv major al centrului revoluţionar din Odessa îl constituia corelarea acţiunilor sale cu acţiunile antiromâneşti ale Moscovei[231] promovate şi coordonate de aşa-numitul Rumcerod (“Comitetul Executiv al Sovietelor de pe Frontul Român, din Flota Mării Negre şi din Regiunea Odessa”), organism politico-militar creat de Soviete în 1917 în vederea bolşevizării României. Subordonat „Înaltului Colegiu pentru Lupta Împotriva Contrarevoluţiei de la Sud”, organism cu atribuţii guvernamentale, ce reprezenta guvernul central în întreg Sudul Rusiei şi în a cărui conducere figurau şi doi reprezentanţi ai grupului de la Odessa (inclusiv Bujor)[232], Rumcerodul avea, la rândul său, în subordine, mai multe structuri[233].

În contextul creat de revoluţia bolşevică, la 28 noiembrie 1917 Racovski adresa o scrisoare guvernului rus prin care-i solicita sprijin în încercarea de sovietizare a României. Din perspectiva dorinţei de a prezenta legitim demersul său, este instructiv a nota că, deşi la începutul scrisorii

---

[227] *Ibidem*, p. 293.
[228] *Ibidem*, pp. 364-365.
[229] *Ibidem*, pp. 271-277.
[230] *Ibidem*, pp. 246-251.
[231] *Ibidem*, p. 224, nota 6.
[232] *Ibidem*, p. 330.
[233] *Ibidem*, p. 257, nota 9.

se prezenta ca vorbind în numele „socialiştilor democraţi români", ulterior, în cuprinsul său, Racovski se erija în purtător de cuvânt al poporului român, care „încredinţează, de asemenea, soarta sa guvernului socialist al Rusiei"[234].

În decembrie 1917- ianuarie 1918, liderii grupului român bolşevic de la Odessa s-au deplasat la Petrograd. În discuţiile dintre Racovski şi Lenin din data de 5/18 ianuarie 1918, evoluţia situaţiei din Basarabia a ocupat un loc central. În urma acestei călătorii, grupul român bolşevic de la Odessa a primit încuviinţarea Moscovei de a se organiza şi militar - un deziderat aflat pe agenda sa încă din vara anului 1917. Drept urmare, au fost înfiinţate două batalioane „revoluţionare", iar Secţia sa Militară a fost transformată şi rebotezată Comitetul Militar-Revoluţionar Român. Batalioanele grupului s-au alăturat trupelor ruseşti revoluţionare ce acţionau pe linia Dunării, la Sulina, Chilia, Vâlcov şi Ismail, precum şi în interiorul Basarabiei, la Bender. Ulterior, după pacea de la Brest - Litovsk, majoritatea membrilor săi s-au încadrat în noile formaţiuni militare ale Armatei Roşii, participând la războiul civil în localităţi precum Razdelnaia, Tiraspol, Kiev, Kerson, Nikolaev, Poltava, Taurida - Crimeea, Harkov, Novorossiisk, precum şi în regiunile Donului, Caucazului şi Moscovei[235].

Cu acelaşi prilej, Lenin a discutat cu Bujor planul arestării şi asasinării regelui Ferdinand. Cu îndeplinirea planului a fost însărcinat un comando bolşevic condus de comisarul Simeon Grigorevici Roşal (Rochal), care se evidenţiase prin atrocităţile comise în primăvara anului 1917 în calitate de comandant al fortăreţei Kronstadt de lângă Petrograd. Roşal avea misiunea de a se deplasa la Iaşi pentru a prelua conducerea armatei ruse de pe teritoriul României, a-i asasina pe regele Ferdinand şi pe generalul Scerbacev, a aresta guvernul român şi a proclama România republică sovietică. Acţiunea trebuia coordonată şi sprijinită de grupul român revoluţionar de la Odessa. După cum informa o telegramă cifrată trimisă de Consulatul General al României din Odessa Ministerului Afacerilor Străine de la Iaşi, la 21 decembrie 1917, „socialiştii şi dezertorii noştri, susţinuţi de bolşevici şi de evrei", au decis declanşarea acţiunii lor „pentru republică şi împotriva oligarhiei române" la Odessa, prin iniţierea unor acţiuni represive „contra burgheziei române şi a conducătorilor ei stabiliţi aici" şi a ofiţerilor din localitate[236]. Tentativa de asasinare a regelui Ferdinand la Iaşi a eşuat însă înainte de a fi declanşată, Roşal fiind arestat în noaptea de 8/21 spre 9/22 decembrie 1917 de garda generalului Scerbacev.

---

[234] *Ibidem*, p. 291.
[235] *Ibidem*, pp. 229-230, 232-233.
[236] *Ibidem*, pp. 308-309.

Cu toate acestea, autorităţile de la Petrograd anticipau victoria revoluţiei comuniste în România, aşa după cum o atestă redactarea prealabilă încheierii acţiunii de sovietizare a unui proiect de decret, anexat la Protocolul din 18 ianuarie 1918 stil vechi, care saluta „primul Guvern Socialist Româno-Basarabean al Sovietelor" (fiind lăsat un spaţiu necompletat pentru componenţa sa nominală) şi punea la dispoziţia acestuia „întreg fondul de aur existent şi toate bunurile fostului guvern regal român, aflate pe teritoriul Republicii Ruse a Sovietelor"[237], în deplin acord cu hotărârea Consiliului Comisarilor Poporului din 13 ianuarie 1918 stil vechi.

După crearea la Moscova, pe parcursul primei jumătăţi a anului 1918, a noi structuri instituţionale, precum Colegiul Suprem pentru Problemele Ruso-Române şi Lupta Împotriva Contrarevoluţiei în Sudul Rusiei (cunoscut şi sub denumirea de Înaltul Colegiu), Partidul Ţărănesc Revoluţionar Român, Grupul Român de pe lângă Partidul Comunist (bolşevic) din Rusia şi publicaţiile „Comunist" şi „Scânteia", cele mai importante activităţi şi acţiuni de sovietizare a României, finanţate cu generozitate de către bolşevici, se vor derula sub coordonarea şi cu concursul lor.

Un episod semnificativ denotă, o dată în plus, că românii bolşevizaţi din Rusia îşi finanţau parţial activităţile şi din resurse ce-şi aveau originea pe teritoriul României, din acest punct de vedere ei nefăcând altceva decât să copieze modelul bolşevicilor ruşi, ce destinaseră o parte a Tezaurului României, confiscat la Moscova, aceluiaşi scop[238]. După ce, la 27 ianuarie 1918, a închis Consulatul General al României de la Odessa, rechiziţionând clădirea sa şi instalând în ea cancelaria Colegiului Suprem şi a Comitetului Revoluţionar Român, Cristian Racovski nu a ezitat să ordone arestarea în masă a tuturor românilor (exceptând femeile) refugiaţi acolo (printre care „mai mulţi parlamentari, un general şi alţi înalţi funcţionari"), devastarea sediului, trierea arhivei sale urmată de sustragerea documentelor importante (inclusiv a celor ce-l vizau direct) şi, mai ales, însuşirea unor însemnate sume de bani, depozite în lei şi cecuri în ruble, ce se aflau în custodia consulului general I. Greceanu[239]. Ulterior, în momentul arestării lui Bujor de către autorităţile române, o parte din aceste sume se vor găsi asupra lui, comunistul român intenţionând să le folosească pentru intensificarea propagandei bolşevice[240].

---

[237] *Protokolî zasedanii Soveta Narodnîk Komissarov RSFR, noiabr 1917-mart 1918 gg.,* ed. Iu. N. Amiantov, V.M. Lavrov, A.Ţ. Pokrovski, ROSSPEN, Moscova, 2006, p. 234.
[238] *Ibidem*, pp. 218-219, 247.
[239] *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. I,* pp. 435-439, 484-485.
[240] *Ideologie şi structuri comuniste în România, vol. II*, p. 91.

După încheierea Primului Război Mondial, recursul la bolşevism a căpătat conotaţii noi, devenind - aşa după cum subliniau documentele epocii - „cea din urmă armă de luptă a Germaniei învinse”[241]. Berlinul, Budapesta şi Sofia s-au raliat acţiunilor Moscovei, întreţinând agenţi plătiţi pentru a provoca în România, mai ales în rândurile muncitorimii şi militarilor, agitaţii şi tulburări, sperând că astfel vor genera un climat fertil dezagregării statului român recent reîntregit.

În 1919, presiunea bolşevică externă şi internă asupra statului român s-a accentuat. Asupra României se acţiona convergent din mai multe centre de putere comunistă din Rusia Sovietică, Ucraina şi Republica Ungară a Sfaturilor, cărora li se adăugau capitalele Germaniei, Austriei şi Bulgariei. La Moscova acţionau Partidul Ţărănesc Revoluţionar Român, Grupul Român de pe lângă Partidul Comunist (bolşevic) din Rusia, Comitetul Revoluţionar Comunist (alias Comitetul Comunist Român) şi, prin fuziunea tuturor grupurilor de români bolşevizaţi din capitala Rusiei Sovietice, Grupul Comunist Român[242]. La Odessa activau Comitetul de Acţiune Social-Democrat, Comitetul Militar Revoluţionar Român, Biroul Basarabean din Odessa şi Grupul Comunist Român din Odessa[243]. La Kerson (Herson) acţiona Comitetul Româno-Basarabean al Grupului Comunist din Kerson, subordonat Biroului Basarabean din Odessa[244]. La Budapesta acţionau Grupa Comunistă Română din Ungaria şi Ardeal, Fracţiunea Socialistă Internaţională Română din Ungaria şi Grupa Socialistă a Ardelenilor, Bănăţenilor şi Bucovinenilor[245].

Periculoasă era şi presiunea comunistă din interiorul provinciilor istorice ale României Mari. În Transilvania şi Banat acţionau emisarii Budapestei, care îşi făceau simţită prezenţa destabilizatoare mai ales la Oradea şi, în general, în comitatul Bihorului, prin intermediul unor structuri precum Comitetul Revoluţionar Român din Oradea, Partidul Ţărănesc Revoluţionar Român, filiala din Oradea a Partidului Comunist din Ungaria şi Comisiunea Dirigentă Vremelnică a Consiliului Muncitorilor din Comitatul Bihorului, precum şi în secuime, prin intermediul Sovietului Secuiesc[246]. În Basarabia activau oamenii Moscovei şi ai Odessei. În Maramureş acţionau emisarii Kievului. În Bucovina îşi desfăşurau activitatea - cu mai puţină eficienţă - trimişi ai Moscovei şi ai Kievului. În Dobrogea existau

---

[241] *Ibidem*, pp. 98, 102.
[242] *Ibidem*, pp. 110-111, 229-258.
[243] *Ibidem*, pp. 300, 313.
[244] *Ibidem*, pp. 211-214.
[245] *Ibidem*, pp. 93-94, 105-109, 219-221, 298-299.
[246] *Ibidem*, pp. 181, 204-209.

infiltrări comuniste bulgăreşti. Iar în Vechiul Regat acţionau Partidul Socialist din România şi grupuri comuniste ilegale autonome[247]. Rândurile acestora din urmă au fost întărite de cei ce activaseră, precum M.Gh. Bujor, în afara ţării şi care, întorcându-se în ţară, solicitau sprijinul Internaţionalei a III-a Comuniste pentru intensificarea propagandei bolşevice. Ulterior, grupurile comuniste ilegale autonome se vor integra în Partidul Socialist.

În Transilvania, sub influenţa directă a comuniştilor lui Béla Kun, intensificarea propagandei bolşevice începea deja să-şi facă simţite efectele în rândurile soldaţilor, tinerilor ofiţeri, minerilor şi chiar ale unor autorităţi administrative locale[248]. La constituirea la Oradea, la 16 februarie 1919, a filialei Partidului Comunist din Ungaria, participase însuşi Béla Kun[249]. Iar la 23 martie 1919, la doar două zile după proclamarea Republicii Ungare a Sfaturilor, autorităţile maghiare adresau muncitorilor din România, Serbia şi Bulgaria o chemare la înfăptuirea imediată a revoluţiei proletare[250]. O ofensivă conjugată a Armatei Roşii şi a Armatei Republicii Ungare a Sfaturilor ar fi trebuit să facă joncţiunea pe teritoriul României şi să determine astfel instituirea puterii Sovietelor atât în România, cât şi, prin contagiune, în Bulgaria vecină. În aprilie 1919, un raport secret al Brigăzii de Siguranţă Cluj, care reuşise să infiltreze Grupul Comunist Român de la Budapesta, consemna faptul că Racovski avea concentraţi la graniţa Basarabiei 25.000 de bolşevici înarmaţi, dintre care 8.000 erau foşti prizonieri austro-ungari. Cu sprijinul logistic şi material al Budapestei, Racovski urma să aducă această forţă de intervenţie în Ungaria, de unde, împreună cu trupele guvernului maghiar, urma să atace dinspre nord-vest România[251]. Şansa istorică a făcut însă ca această acţiune să fie în cele din urmă defazată, iar Armata Română, în urma unei puternice contraofensive, să ajungă să defileze, în august 1919, pe străzile Budapestei.

Între timp, în localităţi cheie din Basarabia, au avut loc mai multe încercări de provocare artificială a unor răscoale, precum cea de la Hotin, din ianuarie 1919, sau cea de la Bender din mai 1919. Crearea, la 5 aprilie 1919, a Biroului Organizatoric al Comuniştilor din Basarabia de pe lângă C.C. al P.C. (b) din Rusia urma să faciliteze materializarea unui vast plan al Moscovei de recuperare, prin diversiuni şi forţă, a Basarabiei. La implementarea sa s-a trecut la finele lunii aprilie 1919. La Odessa s-a

---

[247] *Ibidem*, pp. 286, 340-344.
[248] *Ibidem*, pp. 119-120, 129, 131-132.
[249] *Ibidem*, p. 175.
[250] *Ibidem*, pp. 202-204.
[251] *Ibidem*, p. 220.

constituit aşa-numitul Guvern Muncitoresc-Ţărănesc Provizoriu al Basarabiei, care, prin manifestul din 10 mai 1919, anunţa iminenta intervenţie a armatei ruso-ucrainene în România[252]. Într-adevăr, la 1 mai 1919, guvernele Rusiei şi Ucrainei adresaseră un ultimatum României somând-o să evacueze imediat Basarabia[253], iar la 11 mai unităţi ale Armatei Roşii au trecut Nistrul la sud de Tiraspol îndreptându-se spre Bender unde, la 27 mai, au provocat timp de câteva ore incidente armate locale[254].

Astfel de acţiuni vor continua şi în anii ce vor urma. De pildă, în 1924, a fost provocată în Basarabia diversiunea de la Tatar - Bunar, ce făcea parte dintr-un plan mai amplu de provocare a unei revoluţii bolşevice de-a lungul întregului istm ponto-baltic. Tot în scop de diversiune, în acelaşi an, a fost creată pe teritoriul R.S.S. Ucrainene, Republica Socialistă Sovietică Moldovenească la care, în cazul reuşitei revoluţiei, ar fi trebuit reataşată Basarabia. În 1926 Cominternul a lansat teza „moldovenismului" - presupusa identitate istorică, culturală şi lingvistică separată a moldovenilor în raport cu românii. Tot în scop de diversiune antiromânească s-a încercat crearea unor partide comuniste provinciale, iar Partidului Comunist Român i-a fost impusă susţinerea tezei „autodeterminării" până la despărţirea de statul român a unor teritorii socotite „străine", ceea ce-i va atrage, din partea autorităţilor statului român, scoaterea în afara legii.

Între timp, implementarea scenariului anexării istmului ponto-baltic, ce animase Germania încă din 1914, va fi favorizată de cursul ascendent al relaţiilor sovieto-germane. Iniţiată de cercurile militare ale celor două puteri începând din 1919, apropierea sovieto-germană avea să fie continuată, în plan politico-diplomatic, prin semnarea tratatului de la Rapallo din aprilie 1922, ce a pus capăt izolării politico-diplomatice a Kremlinului pe plan internaţional. Situaţia a făcut ca ţările situate între Rusia Sovietică şi Germania şi între Marea Baltică şi Marea Neagră, între care şi România, să se găsească pe întreg parcursul perioadei interbelice în situaţia geopolitică a statelor-tampon, aflate la întretăierea sferelor de influenţă ale celor două mari puteri. Împărţirea lor de către Moscova şi Berlin prin anexele secrete ale Pactului Molotov - Ribbentrop de la 23 august 1939 nu va mai fi decât o problemă de timp şi conjunctură istorică favorabilă.

---

[252] *Ibidem*, pp. 217, 268-271.
[253] *Ibidem*, pp. 265-279.
[254] *Ibidem*, p. 217.

COLABORAREA ECONOMICO-MILITARĂ RUSO-ROMÂNĂ, ÎN PERIOADA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (alimente, aprovizionare, infrastructură)

Maksim Victorovici OSIKIN

Cooperarea dintre Imperiul Rus şi Regatul României în perioada Primului Război Mondial s-a realizat sub forma unei alianţe cu caracter ambiguu şi contradictoriu, însă, cu toate acestea, clar exprimate (cel puţin până la sfârşitul anului 1917). Istoriografia celor două ţări, dar şi analiza diverselor momente pozitive ale relaţiilor de cooperare, ridică periodic problema „preţului acestei cooperări". În România, există un curent care face trimitere la presupusele datorii imense ale ruşilor faţă de români, pentru întreţinerea armatei ruse care a luptat în România. În Rusia se susţine faptul că armata rusă s-a aflat pe teritoriul României, pentru a proteja, mai presus de toate, interesele României şi chiar a ajutat românii din punct de vedere material, în orice mod posibil.[255] Este greu să determini acest „preţ" din mai multe puncte de vedere, aşa cum este greu să faci o comparaţie, de exemplu, între aprovizionarea aliatului cu alimente şi sângele soldaţilor vărsat pe teritoriul vecinului.

Din aceste considerente, trebuie pus accentul pe cooperarea dintre cele două state, în domeniul economico-militar, într-o perioadă dificilă din Primul Război Mondial care, practic a durat mai mult de un an - din august 1916 până la sfârşitul anului 1917. Această problemă poate fi analizată pe mai multe paliere ale colaborării - aprovizionare cu diferite materiale, infrastructură şi alimente.

Încă de la începutul Primului Război Mondial şi din momentul în care România şi-a declarat neutralitatea, aceasta din urmă a continuat să negocieze cu puterile ambelor blocuri politico-militare combatante, fiecare din acestea fiind interesată să atragă România în război de partea sa. În ceea ce priveşte Imperiul Rus, acesta a fost interesat să colaboreze cu România pentru livrarea ajutoarelor ruseşti în Serbia. În acest sens,

---

[255] T.A. Pokivailova, *Rossisskoe-rumînskoe otnoşenia v godî Pervoi mirovoi voinî i problemî vaimorasciotov // Pervaia mirovaia voina i sudibî narodov Ţentralnoi i Iugo-Vostocinoi Evropî,* Moscova, Institut Slaianovedenia RAN, 2015, pp. 606-607.

partea rusă a fost obligată să facă concesii din motive politice, trecând peste legea aplicată pe timp de război. De exemplu, în primăvara anului 1915, România a cumpărat din Rusia pentru nevoile armatei sale două mii de vagoane de grâu, al cărui transport era interzis, la fel ca şi pentru alte tipuri de cereale. Cu toate acestea, în data de 3 aprilie, ministrul afacerilor externe, S.D. Sazonov, i-a solicitat prim-ministrului I.L. Goremîkin să permită transporturile către România, deoarece prin intermediul acestora vor fi efectuate şi transporturile către Serbia. Consiliul de Miniştrii a aprobat solicitarea în şedinţa din 7 aprilie, dar în anumite condiţii, şi anume ca grâul rusesc să nu fie revândut unui alt stat, în special Germania şi Austro-Ungaria. Mai mult decât atât, în anul 1915, România a cumpărat din Rusia 316.920 de puduri de peşte la care s-au adăugat încă 37.000 de puduri la începutul anului 1916. În data de 27 mai 1916, însă, prin registrul special, al Consiliului de Miniştri au fost interzise transporturile către România de carne, peşte şi grăsimi, de care avea nevoie armata.[256]

Un alt produs de interes pentru români au fost caii. Consilierul inspectorului pentru artilerie al Frontului român, generalul A.N. Vinogradski, susţinea că „problema cailor era destul de acută, ca urmare a numărului mic şi, în general, a calităţii slabe a cailor din România. În unele cazuri se apela la boi, care erau folosiţi pentru a tracta artileria grea românească, şi la căruţe”.[257] La sfârşitul anului 1914, negustorul Feinberg, care anterior mai făcuse comerţ cu România, a cumpărat şase mii de cai de la negustorii de cai din guberniile Tambovsk şi Voronej - pentru artilerie şi căruţe de prima categorie - cu toate că Ministerul Agriculturii i-a solicitat lui Goremîkin să anuleze achiziţia destinată românilor, întrucât armata rusă avea nevoie de cai.[258]

Deoarece imperativele dure ale politicii au primat, solicitarea oficială a guvernului român, în acord cu Marele Cartier General şi Ministerul Afacerilor Externe, a fost aprobată iar misiunea militară condusă de colonelul Paianu a primit acordul pentru achiziţie şi transport. Astfel, 7.000 de cai au fost cumpăraţi pentru România de negustorul Gagheibaisutov, iar aceşti cai au fost trimişi în România pe navele corpului expediţionar cu destinaţie specială comandat de contraamiralului M.M. Veselkin. Până la data de 6 februarie 1915, deja au fost transportaţi 2.669 de cai.[259]

Pentru a evita interdicţia, comercianţii au cumpărat caii sub pretextul

---

[256] Arhivele istorice ruse de stat (RGIA). F.1276, Op. 11, D. 1252, L.2-3, 14, 25-25ob, 64.
[257] Arhiva de Stat a Federaţiei Ruse (GARF), F. 6260, Op. 1, D. 2, L. 16.
[258] Arhiva rusă de stat de istorie militară (RGVIA), F. 369, Op. 12, D. 3, L. 13.
[259] GARF, F. 102, Op. 73, DE. 229, L. 11, 17, 19, 23.

livrării lor către armata sârbă. În ceea ce priveşte exportul cailor, achiziţionaţi prin misiunea lui Paianu, transportul lor a întârziat deşi încă din luna februarie 1916, românii ceruseră permisiunea să transporte cei 6000 de cai achiziţionaţi. Printre altele, întârzierea a fost determinată şi de faptul că cererea a fost supusă spre examinare în cadrul Consiliului de Miniştrii care, în pofida lipsurilor semnificative de cai de cavalerie pentru armata rusă, şi-a dat acordul însă doar pentru 2.000 de cai.[260]

În toamna anului 1915, românii doreau să achiziţioneze 4.000 de tone de oţel, însă au fost refuzaţi, deoarece din punctul de vedere al ruşilor, acest lucru ar fi afectat în mod semnificativ necesităţile departamentului militar - „foamea după metal" devenise deja o realitate, iar armata rusă, după retragerea din 1915, avea nevoie de cantităţi mari de armament şi muniţie. Desigur, partea română a recurs la presiuni, comunicând, faptul că austro-ungarii le-au propus astfel de livrări dar au refuzat propunerile, într-un context în care „aprovizionarea României cu echipamentele militare care nu îi ajungeau" putea fi considerată drept „una dintre condiţiile esenţiale ale trecerii ei de partea noastră". Totuşi, o serie de materiale (sodă, prelate, frânghii, cauciucuri pentru autovehicule, piese de schimb pentru aeroplane) au fost livrate de ruşi (de exemplu 10.000 m de frânghie în martie 1916[261]). În general, până în primăvara anului 1916, partea rusă nu a refuzat românilor achiziţionarea produselor alimentare (cu excepţia untului), a cailor sau altor materiale (nitrat). Ruşii au acţionat pentru limitarea achiziţiilor româneşti din Rusia, însă interdicţii directe nu au fost instituite.

Situaţia privind colaborarea reciprocă şi tranzacţiile cu materiale pentru scopuri militare, s-a schimbat brusc odată cu intrarea României în război, în luna august 1916. În primul rând, au fost încheiate acorduri între aliaţi; în al doilea rând, susţinerea aliatului, se subînţelege, era o condiţie pentru obţinerea victoriei; în al treilea rând, acţiunile comune, umăr la umăr, ale trupelor ruse şi române trebuiau susţinute de resurse suficiente. Prin urmare, din acest moment transporturile ruse (dar şi cele ale aliaţilor, care efectuau tranzitul prin Rusia) au început să fie livrate în cantităţi mari. Deja în luna august, românii au solicitat 1.000 de tone oţel şi 20.000 de tone de fontă, iar la începutul lui octombrie, câte 50 de tone de fontă zilnic.[262]

Luând în considerare faptul că Rusia s-a angajat să furnizeze

---

[260] *Osobîe jurnalî Soveta ministrov Rossiskoi imperii. 1916 god,* Moscova, Ed. ROSSPEN, 2008, p. 80-82

[261].RGVIA, F. 369, Op. 1, D. 95, L. 28, 66

[262] *Ibidem*, L. 389.

României mărfuri primite de la aliaţi prin porturile Arhanghelsk şi Vladivostok, la jumătatea lunii octombrie 1916, guvernul român a invocat „necesitatea deosebit de urgentă pentru livrarea a 3.000 de tone de materiale lunar pe cale ferată, din Vladivostok, destinate Ministerului de Război”.[263] Odată cu intrarea României în război au fost trimise comenzi şi cereri pentru materiale militare - materie primă pentru producerea prafului de puşcă, explozibili, diverse metale, obiecte sanitare, materiale de intendenţă şi de artilerie, cărbune şi altele.

În noiembrie 1916, românilor le-au fost trimise 5 vagoane cu staniu pentru producerea conservelor şi au fost executate trei comenzi de scurte îmblănite care însumau un număr total de 100.000 de bucăţi.[264]

Şi românii au acordat un ajutor concret părţii ruse. Desigur, posibilităţile economice ale Rusiei şi României nu erau comparabile, însă conducerea română a făcut multe, pentru a nu avea datorii faţă de ruşi. De exemplu, răniţii ruşi din Dobrogea au fost trimişi la spitalele bucureştene, iar în data de 7 noiembrie au fost iniţiată o petiţie pentru a se primi aprobarea transportului de produse petroliere în Basarabia, unde „se resimte acum o lipsă acută de produse petroliere pentru nevoile industriei locale”.[265]. În special, petrolul era necesar fabricilor din Odessa, care lucrau pentru armată. Totodată, în noiembrie 1916, românii au solicitat 5 vagoane de cărbune, „din cauza lipsei de combustibil pentru căile ferate române, cauzată de lipsa rezervelor de petrol din Moldova”.[266] Ca urmare, în data de 13 noiembrie, românilor le-au fost cedate 30.000 de tone de cărbune.

Aprovizionarea cu alimente şi echipament a detaşamentului rus din Dobrogea, condus de generalul A.M. Zaioncikovski (Corpul 47 armată), care sosise în România încă din august 1916, ar fi trebuit să se realizeze prin grija Districtului Militar Odessa.[267] Însă, aproape imediat după sosirea ruşilor românii au început să furnizeze unităţilor ruse alimente şi furaje. În data de 19 august, comandantul transmisiilor militare a telegrafiat directorului Cancelariei Diplomatice din cadrul Marelui Cartier General că „în baza condiţiilor instituite în ultima perioadă, apare necesitatea de a impune şi menţine legătura dintre căile ferate ruse şi române pentru o posibilă rezolvare rapidă a mai multor

[263] RGVIA, F. 2000, Op. 1, D. 6082, l. 55
[264] RGVIA, F. 369, Op. 1, D. 95, L. 385, 437, 497.
[265] RGIA, F. 1276, Op. 12, D. 1555, L. 4.
[266] GARF, F. 1783, Op. 2, D. 653, L. 16.
[267] RGVIA. F. 499, Op. 3, D. 1643, L.9

probleme de diferite tipuri, referitoare la transporturile efectuate în condiţii de război". La conferinţa ruso-română din 8-12 septembrie s-au realizat acorduri şi au fost semnate înţelegerile corespunzătoare. Materialele pentru Corpul 47 au fost transportate pe cheltuiala părţii române, iar ruşii au plătit doar pentru tranzitul în Bucovina (aprox. 500 de verste). De asemenea, românii au informat că sunt gata să vândă pâine pentru Armata a 9-a din Bucovina.[268]

Bineînţeles, livrările reciproce s-au dovedit a nu fi gratuite şi pentru că era imposibil să calculezi totul, o mare parte a mărfurilor şi serviciilor erau luate doar în evidenţă urmând ca plăţile între aliaţi să se facă ulterior. În ceea ce priveşte partea rusă, deja în data de 14 septembrie, ministrul de război a dispus Direcţiei Generale a Statului Major General „luarea într-o evidenţă separată a mărfurilor livrate guvernului român". Responsabilitatea pentru evidenţa mărfurilor livrate românilor o avea, în principal, Direcţia Generală Intendenţă, astfel încât pentru necesităţile românilor, în primă instanţă, au fost livrate bunuri de intendenţă - în primul şi în primul rând alimente şi echipament. Este important de remarcat faptul că achiziţiile pentru partea română în interiorul Rusiei au fost efectuate fără costuri suplimentare, în conformitate cu preţurile interne, iar pentru unele produse au fost stabilite preţuri fixe în conformitate cu preţurile pieţei interne. De exemplu, în data de 8 noiembrie, intendantul principal, generalul K.N. Egorev a ordonat Uniunii Zemstvelor şi Uniunii Oraşelor să expedieze în România 50.000 de scurte îmblănite din numărul pregătit pentru Armata Română şi o comandă pentru un milion de seturi de lenjerie. Prin urmare, comenzile româneşti au fost făcute prin intendenţa rusă, astfel încât prin achiziţiile individuale şi intermediere să nu fie ridicate preţurile.[269]

În acelaşi mod s-au efectuat calculele şi pentru unele lucrări. De exemplu, şeful inginerilor armatei Frontului de Sud-Vest, generalul K.I. Veliciko a propus într-o telegramă adresată Marelui Cartier General, în data de 22 octombrie 1916, următoarea ordine a lucrărilor, care trebuiau realizate de unităţile ruse de geniu în România: „1. Toate lucrările trebuie efectuate şi plătite prin dispoziţia şefilor de lucrări, din creditul de construcţii rusesc, cu exercitarea controlului efectiv de către partea rusă; 2. Suma cheltuită trebuie rambursată de guvernul român în întregime Trezoreriei Ruse. Doar această ordine va asigura realizarea rapidă a lucrărilor, plata corectă a muncitorilor, organizarea meselor acestora şi

[268] RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 2120, L. 15, 60-62.
[269] RGVIA, F. 369, Op. 1, D. 95, L. 256, 531.

inspecţia sanitară, deoarece românii nu au nici o astfel de organizaţie şi nu au când să înfiinţeze rapid una". Întrucât muncitorii români (în data de 17 noiembrie lucrau 10.911 muncitori români şi 645 de căruţe, dintr-un necesar de 60.000 şi 6.000 de căruţe) nu aveau îmbrăcăminte călduroasă la data de 1 decembrie, Veliciko a solicitat să îi fie puşi la dispoziţie muncitori ruşi.[270]

La jumătatea lunii noiembrie 1916, ministrul de război, generalul D.S. Şuvaev a subliniat că „în ceea ce priveşte aprovizionarea, Armata Română trebuie analizată nu doar ca un aliat al armatei noastre, ci şi ca o armată care îndeplineşte sarcini comune cu armatele noastre, a căror rezolvare cu succes capătă în prezent o semnificaţie capitală. Prin urmare, satisfacerea la timp a cerinţelor guvernului român cu privire la distribuirea bunurilor aprovizionate trebuie să fie pusă pe picior de egalitate cu nevoile armatelor noastre".[271] În acest fel, odată cu evoluţia nesatisfăcătoare a operaţiilor militare din România, Armata Română a apelat din ce în ce mai mult la aprovizionarea cu echipamente şi alimente din Rusia, deoarece inamicul înainta rapid pe teritoriul României. Astfel, în data de 27 noiembrie, generalul Egorev a comunicat cartierului general al Frontului de Sud-Vest, căruia i se subordonau trupele ruseşti care acţionau în România, faptul că pentru Armata Română sunt livrate uniforme de la Moscova. În momentul respectiv deja fuseseră livrate 87.000 de mantale, 110.000 de cămăşi, 100.000 de pufoaice, 80.000 de şalvari, 100.000 de pantaloni din bumbac şi 31.000 de cizmuliţe scurte.[272] În total, în luna noiembrie 1916, armatei române i-au fost livrate 80.000 de perechi de cizme şi 100.000 de complete de uniforme.

Principala problemă în teatrul de operaţii din România, la sfârşitul anului 1916 a fost aprovizionarea cu alimente şi furaje a trupelor şi populaţiei civile. Toamna, românii au fost solicitaţi să pună la dispoziţie pentru transporturile ruseşti 12 trenuri la Iaşi şi 6 la Iţkani[273], însă în Imperiul Rus deja începuse criza alimentară care, deşi mai târziu, cu atât mai mult a avut un impact major asupra armatei ruse. Teatrul de operaţii militare din România, extrem de slab legat cu Rusia pe cale ferată din cauza diferenţelor de lăţime între ecartamentul căilor ferate ruseşti şi celor româneşti a devenit la trecerea dintre anii 1916-1917 cea mai problematică zonă de pe Frontul de Est în ceea ce priveşte aprovizionarea.

---

[270] RGVIA, F. 2006, Op. 1, D. 15, L.37, 134, 206
[271] RGVIA, F. 369, Op. 1, D. 95, L. 505
[272] RGVIA, F.2006, Op. 1, D. 15, L. 202.
[273] RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 464, L. 72.

Odată cu căderea Bucureştiului, numărul de refugiaţi a crescut dramatic şi toate aceste grupuri de persoane - potrivit diverselor estimări de la 1 până la 3,5 milioane de oameni - s-au deplasat spre nord-est, în întâmpinarea trupelor ruse care se îndreptau spre România. Amestecarea celor două mari fluxuri de oameni a condus inevitabil la îngreunarea procesului de aprovizionare. Căile ferate blocate au impus acordarea unei atenţii sporite mijloacelor locale - adică resurselor României. La sfârşitul lunii noiembrie, după cum au raportat lucrătorii căilor ferate ruse „incapacitatea şi lipsa de pregătire a căilor ferate române pentru transportul trupelor" a afectat concentrarea trupelor ruse, iar „speranţele guvernului român de a reface starea normală şi de a trece peste greutăţile, cauzate de evacuare, nu s-au confirmat".[274]

Plângerile trimise la Cartierul General rus evidenţiau că motivul pentru care au căzut transporturile a fost determinat de o serie de circumstanţe, cea mai semnificativă fiind aceea că reţeaua de căui ferate continua să fie administrată de români care au concentrat în Moldova întregul material rulant fără să acorde importanţă staţiilor de cale ferată şi drumurilor, astfel încât în decembrie 1916, chiar nu se mai puteau transporta mărfurile şi materialele necesare.[275] Cu toate acestea, românii nu au putut să cedeze ruşilor comanda propriei reţele de căi ferate, cel puţin din cauza faptului că trebuiau să organizeze evacuarea propriei populaţii. Astfel, în data de 17 decembrie, ministrul-delegat rus în România, A.A. Mosolov[276], a telegrafiat Marelui Cartier General solicitând ca ruşii, în cadrul unor comisii mixte, să preia comanda căilor ferate române şi să asigure paza acestora cu participarea reprezentanţilor români, pentru a nu le submina orgoliul. În luna decembrie 1916, românii au dat ruşilor în exploatare porţiunea Ungheni - Cristeşti - Nicolina, cu realizarea în Nicolina a unei exploatări mixte, paralele.[277] Pe timpul operaţiilor militare staţiile de frontieră româneşti Socola, Nicolina şi Iaşi erau considerate deschise şi puse „în legătură directă cu drumurile reţelei ruse".[278] Operarea în comun a căilor ferate era un compromis şi cu toate că nu a fost cea mai

---

[274] RGVIA, F. 2085, Op. 1, D. 15, L6ob.
[275] GARF, F. 601, Op. 1, D. 674, L. 5ob.
[276] Generalul locotenent A.A. Mosolov (1854-1939) a fost seful cancelariei imperiale ruse. El a semnat din partea Rusiei procesul verbel de tranmitere a tezaurului românesc, conform Serghei Golubiţki, *art.cit.*" Rumînskoe zalato, accesibil pe http://www.noidacii.ro/Noi,%20 Dacii!%20nr.%2077/Tezaurul.pdf consultat în 23.07.2017, A se vedea şi AA Mosolov, Misiunea mea în România, ed. Silex, Bucureşti, 1997, n.t.
[277] RGVIA, F. 2004, Op. 2, D.72, L.67.
[278] RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 2120, L447.

bună decizie, se pare totuşi că era singura soluţie adecvată la acel moment.

La sfârşitul anului 1916 conducerea politico-militară română s-a confruntat cu o dublă problemă. Pe de-o parte, trebuia, desigur, să îşi hrănească proprii oameni - restul armatei, recruţii şi refugiaţii iar pe de altă parte trebuia să aloce resurse trupelor proprii, care împreună cu trupele ruse trecuseră la defensivă împotriva ofensivei austro-germanilor, unicul scut între inamic şi restul teritoriului românesc. Pentru a combate foametea printre refugiaţi, românii au avut unele diferende cu ruşii, însă întotdeauna ieşeau în întâmpinarea acestor probleme conştientizând dependenţa de ajutorul rusesc. Principala observaţie care poate fi făcută este aceea că în perioada retragerii generale, alimentele şi furajele au fost livrate celor îndreptăţiţi, atât cât a fost posibil acest lucru.

Această dublă problemă generată de circumstanţele obiective ale lipsei generale de alimente, poate fi constatată în mai multe documente. De exemplu, telegrama reprezentantului militar rus de pe lângă Comandamentul român, generalul M.A. Beliaev, trimisă Marelui Cartier General în data de 26 noiembrie 1916, evidenţia că „Ministerul de Război şi Cartierul General Român solicită să se anunţe că odată cu retragerea în Moldova, atât a armatei, cât şi a unei părţi semnificative a populaţiei, trupele noastre nu pot conta pe alimentele din ţară şi trebuie să fie asigurate doar transporturi din Rusia”. Cu două zile în urmă, comandantul armatei a 9-a, generalul P.A. Leciţki, a cărui armată a luptat umăr la umăr cu românii în sudul Carpaţilor de la începutul toamnei, a telegrafiat că populaţia are alimente, însă nu doreşte să le vândă. De aceea, intendantul principal a solicitat „punerea în acord cu generalul Beliaev pentru a se efectua rechiziţii plătite în România, precum şi în Ţinutul Bălţi, aparţinând Moldovei, şi pe seama acestor mijloace să se formeze rezervele”.[279]

Intendenţii români, urmăreau să păstreze rezervele de furaje rămase pentru aprovizionarea propriilor trupe şi în luna decembrie 1916 au continuat să nu furnizeze produse ruşilor, „motivându-şi refuzul prin reglementările stricte ale conducerii de a nu da trupelor ruse produse”. De asemenea, au interzis serviciilor de intendenţă ruseşti să rechiziţioneze resurse din raioanele ocupate. La rândul său, în data de 9 ianuarie 1917, comandantul armatei a 4-a, generalul A.F. Ragoza, raporta adjunctului comandantului armatelor de pe Frontul Român, generalul V.V. Saharov: „La cererea adresată intendentului armatei române referitoare la unde, câte şi ce fel de produse ne poate oferi pentru hrana cailor, care se află în raionul său, acesta a răspuns că, din păcate, nu ne poate oferi nimic. La întrebarea

[279] RGVIA, F. 2009, Op. 1, D. 30, L. 87, 98.

corpurilor de armată, dacă acestea primesc de la intendenţa română alimente, s-a răspuns că în mod regulat nu primesc nimic, sau primesc fie întâmplător, fie în cantităţi nesemnificative”.[280]

Semnificaţia acestei neînţelegeri nu reflectă lipsa de dorinţă a părţii române de a-i ajuta pe ruşi, ci lipsa reală a resurselor, care erau insuficiente chiar şi pentru români. De aici porneşte şi insistenţa constantă a românilor care solicitau repetat organizarea transportului de alimente şi furaje pentru armatele ruseşti din Rusia, care a fost greu de realizat din cauza capacităţii limitate a infrastructurii de transport.

Neînţelegerile dintre aliaţi în problemele de aprovizionare, determinate de mai mulţi factori cu caracter obiectiv, au ieşit în cele din urmă la suprafaţă. La jumătatea lunii decembrie - în baza ordinului generalului V.I. Gurko, şef al Cartierului General al Comandantului Suprem - însărcinatul cu afaceri Mosolov s-a adresat prim-ministrului român, I. Brătianu cu rugămintea de a pune la dispoziţia ruşilor depozite şi a ridica interdicţia proprietarilor de terenuri români de a vinde cereale către trupele ruseşti. Deoarece nu a primit un răspuns, Mosolov a formulat din nou rugămintea, de data aceasta printr-o notă care reproducea o serie de argumente din telegrama lui Gurko. După două zile de discuţii cu miniştrii Afacerilor Interne, Proprietăţii de Stat şi Lucrărilor publice, care au făcut propuneri, s-a ajuns la un acord, „în virtutea căruia guvernul român se obligă să livreze în fiecare lună câte două mii de vagoane de cereale, un surplus de vite şi furaje, fiind şi de acord cu ocuparea tuturor clădirilor necesare pentru depozitele intendenţei noastre, având în vedere că atât cerealele, cât şi vitele şi furajele ar urma să fie înapoiate guvernului român”. Românii s-au angajat ca până la data de 1 ianuarie să „pună la dispoziţie o listă cu locurile şi cantitatea de cereale, gata de a fi date în primire intendenţei”. Din punctul de vedere al lui Mosolov, propunerea era avantajoasă din următoarele motive:

„1. prin achiziţionarea cerealelor de către guvernul român, preţurile nu vor fi ridicate iar domeniile de achiziţie vor fi împărţite corect;
2. rezervele de cereale scad, astfel că după achiziţionare, aceste rezerve, în special cele din depozitele britanice (recolte de anul trecut) vor rămâne întregi şi le vom putea folosi oricând. În cazul în care nu vom putea compensa altfel românilor cerealele lor atunci când va apare foametea, sau în cazul retragerii noastre, britanicii vor accepta distribuirea sau distrugerea acestor depozite.
3. dacă va fi acceptată propunerea românirilor, atunci aceştia ne vor

[280] RGVIA, F. 2086, Op. 1, D.70, L.20, 29, 63, 186.

ajuta în ceea ce priveşte morăritul şi transportul, fapt care din punct de vedere financiar, ar fi mult mai convenabil pentru trupe. Achiziţionarea directă va provoca în mod inevitabil nemulţumiri şi întrebări cu privire la faptul dacă a fost vândut excedentul sau cerealele necesare pentru moşieri.

4. datele statistice prezentate de ei arată în mod clar că populaţia, în luna aprilie, a epuizat toate rezervele de cereale. Din punctul meu de vedere, consider că doar ultimele două luni şi jumătate rămase până la noua recolta vor fi dificile pentru ei în privinţa cerealelor.
5. consider că dacă nu şi-ar îndeplini obligaţiile, atunci ne putem întoarce oricând la achiziţionarea directă a cerealelor".[281]

Văzând că aliaţii au ajuns la un compromis, în data de 25 decembrie 1916, Gurko, într-o telegramă adresată lui Mosolov şi Saharov a indicat prioritătile ruse în privinţa aprovizionării: „Vă rog să nu refuzaţi să explicaţi guvernului român că din partea mea nu au existat absolut nici un fel de ameninţări, eu doar consider necesar să explic per ansamblu ceea ce se întâmplă şi la ce împrejurări forţate va fi supusă armata, deoarece retragerea spre graniţele proprii poate fi apreciată ca fiind cauzată şi de lipsurile de alimente, situaţie care, în mare măsură, este generată de distrugerea căilor ferate române. Modul în care puteţi obţine produsele alimentare pentru armată, îmi este indiferent, atâta timp cât trupele au fost dotate cu toate cele necesare şi nu suferă de foame din moment ce în ţară există alimente. În ceea ce priveşte obligaţia de a restitui guvernului român cerealele, vitele şi furajele primite, sunt de părere că această promisiunea nu sunt în măsură să o îndeplinim... şi în ceea ce priveşte această problemă vă rog stăruitor să explicaţi guvernului român că nu poate fi ascuns faţă de trupe, faptul că în raioane există alimente şi furaje, pe care trupele nu le primesc. Această situaţie poate declanşa neînţelegeri grave, nemulţumirea trupelor şi afectarea stării lor de spirit şi în cele din urmă poate cauza chiar furturi. Nu contează cui aparţin rezervele, care există în ţară, fără a-i exclude şi pe britanici. Este necesar ca toate să fie folosite la scară largă, ceea ce este infinit mai bine, decât să le distrugi pe timpul retragerii, lăsând doar strictul necesare pentru hrana populaţiei şi însămânţarea câmpurilor".[282]

Pentru a simplifica cooperarea, românii au repartizat câte un comisar român pentru aprovizionare fiecărui corp de armată rus.[283] Şeful Statului

---

[281] RGVIA, F. 2086, Op. 1, D. 70, L. 156-159.
[282] *Ibidem*, L. 148-149.
[283] RGVIA, F. 2009, Op. 1, D. 30, L. 97ob

Major General român, generalul C. Cristescu, i-a prezentat lui Saharov, în data de 31 decembrie 1916, o listă cu comisarii guvernamentali de pe lângă corpurile de armată ruse, prezente pe Frontul român:

- Armata a 6-a: maior de intendenţă, G.T. Ioan (deputat) şi lt. de intendenţă I. Elefterie (deputat).
- Armata a 4-a: E Zaharia (inspector principal de administraţie), I. Ionescu (prefect Romanaţi), G. Mumuianu (prefect Constanţa) şi C. Bellu (prefect Teleorman).
- Armata a 9-a: N. Gâlcă (prefect Rm. Sărat), M. Berceanu (prefect Ialomiţa), C. Călugăreanu (poliţmaistru) şi N. Cănănău (poliţmaistru).[284]

Desigur, lucrurile nu au intrat imediat pe făgaşul cel bun. Astfel, în data de 20 ianuarie 1917, intendenţa Frontului român i-a telegrafiat lui Saharov: „permisiunea achiziţiilor tuturor produselor se loveşte de faptul că nu sunt instrucţiuni clare pentru comisarii guvernamentali astfel că deşi cantitatea produselor şi cărnii de vită, care pot fi vândute, trebuie stabilită de comisii speciale, acestea încă nu au fost formate. Raţionalizarea rezervelor alimentare nu a fost clar legiferată, aspect ce ar putea duce la abuzuri şi rezistenţă pasivă din partea autorităţilor civile”.[285] Referitor la vite, câţiva moşieri din România şi-au evacuat vitele în Moldova, fapt ce ar putea fi de folos în viitor pentru armată. Saharov a solicitat aprobarea acestei evacuări, iar Marele Cartier General a fost de acord.[286]

În ceea ce priveşte pâinea, situaţia a fost salvată într-o oarecare măsură de rezervele de grâu constituite anterior, achiziţionate în România de sârbi şi britanici, pentru a nu permite exportul grâului în Germania. În ajunul intrării României în război, guvernul român a vândut inamicului o parte din grâu, însă şi aliaţii au cumpărat o parte însemnată, ştiind că grâul nu poate fi exportat. La jumătatea lunii noiembrie, rezervele guvernului sârb, aproximativ 500 de mii de puduri de grâu şi orz, au fost livrate din Reni în Tiraspol „şi alte raioane din spatele frontului pentru a fi procesate în morile din Brăila”. În data de 30 noiembrie Egorev a atras atenţia comisarului districtual al Ministerului Agriculturii din regiunea de sud-vest, S.N. Gerbeli, „să adopte măsuri pentru folosirea acestor cereale pe plan local”. După ce Gerbeli a primit dispoziţia de a folosi aceste rezerve pentru aprovizionarea trupelor, împuternicitul şef pentru achiziţionarea alimentelor destinate armatei sârbe, M. Şainovici, a fost de acord să cedeze grâul

[284] Şef de poliţie, poliz-meister în germană n.t..
[285] *Ibidem,* L. 206.
[286] RGVIA, F. 2009, Op. 1, D. 30, L. 170.

ruşilor, cu condiţia înapoierii din Rusia a aceleiaşi cantităţi.[287]

În privinţa rezervelor de grâu britanice, în interiorul raionului Frontului român erau depozitate aproximativ 2 milioane de puduri de grâu. Reprezentantul guvernului britanic la Iaşi, căpitanul Pitts, l-a informat pe reprezentantul Ministerului rus al Agriculturii, Vişinevski, că „problemă privind cedarea rezervelor guvernului rus a fost în principiu rezolvată şi prezentată pentru luarea deciziei finale guvernului britanic, de la care se aşteaptă primirea împuternicirii pentru încheierea acordului". Grâul britanic a fost „pus la socoteală în cadrul resurselor totale ale guvernului român".[288] Deja la data de 7 ianuarie 1917, Mosolov a comunicat Cartierului General al Frontului român că britanicii sunt gata să ofere toate rezervele lor de grâu ruşilor, iar „despăgubirea poate fi realizată fie în bani, la preţul actual, fie prin cereale după deschiderea Dardanelelor".[289]

În decembrie 1916, când încă nu fusese stabilizată linia frontului în România, iar ruşii nu constituiseră spatele frontului armatei, una din problemele de prim plan a fost aceea a susţinerii logistice a trupelor. Rezervele se aflau în Odessa şi în depozitele de pe malul Nistrului, însă linia de cale ferată Bender - Ungheni -I aşi, era puţin probabil să poată deservi Armata a 9-a. Saharaov a menţionat că „odată cu pierderea căii navigabile pe Dunăre, o cale vitală pentru Frontul Român, armatele ruse sunt sortite înfometării având în vedere epuizarea rapidă a rezervelor locale".[290] Importanţa Odessei pentru Frontul român a crescut odată cu realizarea liniei Odessa - Akkerman, Basarabia - Leovo şi Arţiz - Ismail.[291]

Cu toate acestea, în toamna anului 1916, aprovizionarea cu alimente, atât a trupelor române, cât şi a celor ruse care luptau în România, era o sarcină prioritară a părţii române. Implicarea ruşilor în aprovizionare era în curs de realizare şi a devenit posibilă după stabilirea poziţiei frontului la începutul anului 1917.

În situaţia în care se recurgea la retragerea totală a trupelor ambelor armate era evident că fluxurile de refugiaţi ar fi îngreunat aprovizionarea trupelor. De aceea, Marele Cartier General le-a solicitat lui Mosolov şi Saharov, ca cel puţin muncitorii din zona imediată a frontului, care construiau fortificaţii, să fie aprovizionaţi de partea română, „în calitatea lor de apărători ai teritoriului român". De asemenea, Marele Cartier General a propus să

---

[287] *Ibidem*, L. 103-104, 132, 177.
[288] RGVIA, F. 2086, Op. 1, D. 45, L. 120-121.
[289] *Ibidem*, D. 70, L. 3.
[290] RGVIA, F. 2009, Op. 1, D. 30, L.164.
[291] RGVIA, F. 2004, op. 3, D.464, L.99ob.

amâne aducerea întăririlor române din spatele frontului, deoarece după ce rezervele locale se vor epuiza, căile ferate nu vor avea capacitatea să transporte alimentele necesare lor".[292] În principal, în decembrie 1916, în România au fost destinate frontului circa 1.800 de vagoane cu provizii şi alte materiale.[293]

Rezolvarea problemelor generale apărute în relaţiile ruso-române - evacuarea României, gestionarea refugiaţilor români, transportul din Arhanghelsk a materialelor destinate României, transportul materialelor evacuate din România în fabricile şi depozitele din Rusia - au impus formarea unui departament special de lucru pentru afacerile române pe lângă Marele Cartier General rus.[294] După căderea Bucureştiului şi retragerea trupelor ruso-române la graniţă, s-a pus problema evacuării populaţiei, a vitelor, a cerealelor, a echipamentelor agricole şi maşinilor întreprinderilor industriale în Basarabia rusească. Prin hotărârea Consiliului de Miniştrii din 9 decembrie 1916, a fost formată Consfătuirea Specială Interdepartamentală pentru realizarea rapidă a evacuării României, condusă de D.I. Zasadko. În data de 12 decembrie, ţarul Nicolae al II-lea a ordonat să se concentreze în mâinile lui Zasadko întreaga putere administrativă pentru desfăşurarea măsurilor preliminare şi executive de evacuare a României.

În primul rând, din România au fost evacuate uzinele şi materialele militare, evacuare pe care a ordonat-o generalul I.N. Tolmacev. [295] O mare parte din aceste materiale au fost preluate de către Direcţia Generală Artilerie şi trimisă în Rusia prin Cernăuţi, unde se afla coordonatorul acestei acţiuni, generalul N.V. Şuliga.[296] Referitor la materialele evacuate din România s-a susţinut că „toate materialele aparţinând armatei române, au fost supuse trecerii libere, inclusiv componentele atelierelor româneşti de stat, necesare armatei".[297]

Odată cu formarea Frontului Român la ordinul Marelui Cartier General din data de 5 decembrie 1916, armata română a intrat în compunerea frontului „din aceleaşi motive ca şi armata (rusă) a 6-a Dunăreană". Ca urmare, Direcţia Generală Tehnico-Militară „a introdus în planul de aprovizionare a armatei noastre din perioada 1917-1918, majorări de 10% pentru Armata Română".[298] Cu alte cuvinte, pentru această

[292] RGVIA, F. 2006, Op. 1, D. 15, L. 271.
[293] RGVIA, F. 369, Op. 13, D. 64, L. 595.
[294] RGVIA, F. 2003, Op. 2, D. 283, L.142.
[295] RGVIA, F. 369, Op. 6, D. 332, L. 1.
[296] RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 464, L. 453.
[297] RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 2120, L. 279a.
[298] RGVIA, F. 369, Op. 11, D.10, L.6.

perioadă, necesităţile armatei române au fost calculate la 10% din necesităţile armatei ruse.[299] În 1 ianuarie 1917 Marele Cartier General îi transmitea lui Saharov următorul ordin: „în urma distrugerii rezervelor din cauza luptelor dispuneţi realizarea, după posibilităţi, a calculului valorii bunurilor distruse cu participarea administraţiei române, în scopul preveniri ulterioare a unor cerinţe de despăgubire excesive”.[300]

Cu alte cuvinte, ambele părţi au colaborat una cu cealaltă nicidecum cu titlu gratuit şi au recurs la practica decontărilor reciproce. De exemplu, în decembrie 1916, românii au solicitat 2 mii de vagoane de zahăr, fiind susţinuţi de Mosolov. Ministerul Agriculturii însă a luat în considerare, după revoluţie (din februarie n.t.) posibilitatea de a oferi doar jumătate din cantitatea solicitată, deoarece în Rusia, zahărul devenise cel mai deficitar produs, care în anul 1916 au era distribuit pe cartelă. Pentru a-şi susţine cererea, românii au invocat faptul că în anul 1916, aceştia au cedat trupelor ruse „câteva sute de vagoane de zahăr, destinate populaţiei civile”.[301] În vara anului 1917, armatei române i-au fost cedate încă 100 de mii de puduri de zahăr iar populaţiei civile din România 40 de mii de puduri, la preţul fix stabilit în Rusia. Ruşii au menţionat că o parte din zahăr au dat-o românilor „cu titlu de împrumut”.[302]

Un alt exemplu: în 27 ianuarie 1917, intendenţa Frontului român a întrebat intendentul principal de câmp (Glavpolint) dacă există un acord cu aliaţii „pentru distribuirea produselor către unităţile şi ofiţerii armatelor română, franceză şi britanică, pe baza de reciprocitate“, în scopul „de a stabili modalitatea de calcul pentru produsele luate”. La telegrama din 27 ianuarie, intendentul a răspuns că „un astfel de acord nu există şi produsele trebuie acordate pe aceleaşi temeiuri, ca şi pentru trupele ruseşti, efectuând un calcul separat pentru produsele acordate unităţilor acestor armate, iar corpului ofiţeresc - cu titlu gratuit, la fel ca şi ofiţerilor ruşi”.[303]

În data de 2 ianuarie 1917, ca urmare a evoluţiilor de front, Direcţia Generală Intendenţă a înaintat un raport către Marele Cartier General în care se preciza că: „având în vedere situaţia schimbătoare din România, de la ambasada regală română a sosit în data de 22 decembrie, o nouă solicitare, care o înlocuieşte pe cea anterioară, privind materialele care urmează să fie livrate din Rusia în România. În noua solicitare a

[299] RGVIA, F. 369, Op. 1, D.215, L.51ob.
[300] RGVIA, F. 2086, Op. 1, D. 70, L. 195.
[301] GARF, F. 1783, Op. 2, D. 653, L.9, 67.
[302] Arhiva rusă de stat pentru economie (RGAE), F. 1943, Op. 6, D. 2316, L. 10, 101.
[303] RGVIA, F. 2086, Op. 1, D. 45, L. 97.

ambasadei române, unele bunuri solicitate anterior, nu mai sunt solicitate, altele sunt solicitate în cantitatăţi diferite iar termenul de livrare al tuturor bunurilor a fost indicat să fie cel mai scurt". Românii au cerut 200 de mii de mantale, 200 de mii de cămăşi de postav, 200 de mii de pantaloni de postav şi 400 de mii de mănuşi din lână. Când Armata Română a intrat în compunerea Fontului Român, românii au încetat să mai furnizeze separat anumite bunuri, aprovizionarea realizându-se prin intermediul intendenţei ruse. În luna ianuarie 1917, Direcţia Generală Intendenţă a stabilit o normă de aprovizionare a armatei române pentru 200 de mii de oameni.[304] Întrucât transporturile din Anglia şi Franţa destinate românilor au tranzitat teritoriul rus o parte din materialele destinate României, au fost date ruşilor, precum şi celorlalţi aliaţi. Din acest motiv, ruşii au înfiinţat Comisia pentru aprovizionarea armatei române, condusă de generalul G.M. Guiber von Greifenfelsdar, şeful uzinei de arme Sestroreţki. Însă pentru că acesta era prezent foarte rar în Petrograd, practic, Comisia a fost condusă de adjunctul său, general-maior V.G. Fedorov. În data de 22 decembrie 1916, Fedorov a transmis Direcţiei Generale Artilerie că cererile guvernului român sunt „adesea exagerate şi foarte nehotărâte". Românii adresau aceeaşi cerere tuturor aliaţilor: de exemplu, după primirea din partea Rusiei a 183 de mii de puşti, românii au cerut Rusiei încă 250 de mii, Franţei 300 de mii şi Angliei 300 de mii de puşti.[305]

În legătură cu transportul masiv de trupe pe Frontul Român, Căile Ferate de Sud-vest nu aveau posibilitatea să transporte în acelaşi timp şi materialele trimise din Anglia şi Franţa pentru Armata Română. Deja în noiembrie, pe drumurile sudice s-au adunat 500 de vagoane cu materiale de importanţă deosebită pentru români (trimise prin Arhanghelsk, Murmansk şi Vladivostok de către aliaţi), inclusiv peste 300 de vagoane cu arme şi muniţii. În România intrau foarte multe transporturi fapt care îngreuna coordonarea şi viteza de transport. De aceea, cele mai puţin importante (de exemplu sârma ghimpată) erau descărcate în magaziile şi depozitele din spatele frontului - Kermenciuk, Darniţa, Konotop, Herbinca, Romnî, Merefa şi Polevaia iar cele mai importante (de exemplu piesele de artilerie de 150 mm) erau trimise imediat pe front. Materialele destinate Frontului Român erau concentrate în următoarele depozite: piesele de artilerie, în Hermenciuk, cele de aviaţie, în Briansk, iar praful de puşcă şi dispozitivele explozive în Yaroslavl. Baza cu stocuri pentru toate tipurile de materiale era Odessa. Peste tot materialele erau

[304] RGVIA, F. 499, Op. 2, D. 1085, L.1-3, 12.
[305] RGVIA, F. 369, Op. 11, D.10, L.4.

gestionate de comisiile mixte ruso-române.[306]

Principalele materiale militare expediate din porturile Arhanghelsk, Vladivostok şi Murmansk destinate armatei române erau: puşti franţuzeşti, tunuri, uniforme, alimente, aeroplane, medicamente, camioane, instrumente de geniu, mijloace de artilerie, mijloace de telefonie şi telegrafiere, exploziv etc. S-a remarcat, în special, faptul că „produsele petroliere şi combustibilul achiziţionate în Rusia, vor fi trimise cu trenuri speciale, indiferent de încărcăturile sus-menţionate”.[307] Astfel, la jumătatea lunii martie 1917, materialele pentru România trimise prin Arhanghelsk, Murmansk şi Vladivostok nu au ajuns în Iaşi, ci în bazele Hermenciuk, Karlovka, Poltava şi Briansk - „pentru expedierea lor ulterioară în Odessa”. Avarierea căilor ferate ruse, în a doua jumătate a anului 1916, cauzată de supra-solicitare, a condus la blocarea eşaloanelor, astfel că materialele rămâneau în vagoane săptămâni întregi, blocând drumul şi neajungând la destinaţie.[308]

După căderea monarhiei ruse la începutul anului 1917, situaţia aprovizionării Frontului Român nu s-a ameliorat, deşi noile autorităţi revoluţionare au fost dispuse să iasă în întâmpinarea propunerilor transmise de români.

Transportul de alimente şi furaje pe Frontul Român (în vagoane)[309]

Luna	De trimis	Trimis	Procentaj % raportat la normă
Ianuarie	9 951	2.108	- 78,8
Februarie	11.844	4.539	- 62
Martie	19.964	8.371	- 58
Aprilie	19.320	8.773	- 55

Noul comandant suprem, generalul M.V. Alekseev, i-a telegrafiat lui Saharov în data de 12 martie: „lipsurile tot mai mari în aprovizionarea cu alimente a României necesită punerea rapid în aplicare a tuturor măsurilor posibile pentru a evita precedentele în legătură cu această situaţie. Având în vedere toate acestea, solicit elaborarea urgentă, împreună cu Cartierul General Român, cu guvernul şi cu participarea misiunii noastre, a unui plan detaliat de activităţi concrete în această direcţie”. Trebuia determinată cantitatea de alimente, furaje şi bunuri de

[306] RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 464, L. 1, 8, 55, 79, 460.
[307] RGVIA, F. 273, Op. 10, D. 3693, L. 30.
[308] RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 465, L.26, 132.
[309] GARF, F. 1778, Op. 1, D.312, L.179ob.

intendenţă (uniforme, pantofi) necesară românilor dar şi „să se afle ce cantitate de materiale poate fi transportată în România peste necesităţile armatei noastre”, să se identifice căile de evacuare în special „pentru deplasarea refugiaţilor în condiţiile lipsei de alimente din România”.[310]

Normalizarea colaborării a permis o mai bună cooperare între părţi în domeniul aprovizionării. Reprezentantul Armatei române de pe lângă Marele Cartier General, generalul Coandă, a transmis în data de 14 martie 1917 o notă a guvernului român, prin care românii solicitau livrări zilnice în termen de 15 zile a câte 6 trenuri cu furaje şi apoi până pe 15 iulie - 15 mii de vagoane de secară, 12 mii de vagoane de cereale de furaj, 5 vagoane de săpun, ulei etc. Cu toate acestea, în acel moment, aşa cum au menţionat ruşii „nici cantitatea totală a stocurilor de alimente, alocate frontului de către Ministerul Agriculturii, nici capacitatea de lucru a căilor ferate nu ne permit să ne îndeplinim în întregime nici nevoile armatei noastre de pe Frontul Român”, nevoile minime fiind de 324 vagoane pe zi, în timp ce capacităţile căilor ferate pe ruta Reni - Iaşi permiteau transportul a nu mai mult de 280 de vagoane. Cantitatea maximă care putea fi împărţită cu românii era de un tren la două zile. Prin urmare, nevoile urgente ale românilor îi puneau pe ruşi în imposibilitatea de a le îndeplini. Mai mult, comandamentul Frontului Român a primit indicaţia „să satisfacă nevoile trupelor române în funcţie de cantitatea de alimente şi stocurile de materiale pe care le avem la faţa locului, în mod egal cu trupele ruse, calculându-se separat tot ceea ce le-a fost dat românilor”.[311]

De asemenea, în luna martie românii au cerut o mie de vagoane de peşte sărat, 200 de vagoane de orez, 200 de arpacaş, 200 de diferite crupe, 30 de linte, 1500 de fasole, 100 de produse făinoase, 100 de untură, 100 de fructe, legume şi carne uscată, 30 de lumânări, 150 de săpun, 40 de ceai, 50 de cafea, 10 de ciocolată, 5 de frânghii, 100 de brânză, 10 de hamei, 20 de lapte condensat, 10 de compot, 50 de alune şi un milion de saci.[312] De asemenea, Saharov a permis românilor să cumpere cereale, vite şi fân din Basarabia, fapt care l-a pus pe comisarul districtual Gerbeli în imposibilitatea de a îndeplini sarcinile de aprovizionare cu pâine.[313]

Potrivit referatului ministrului agriculturii, A.I. Şingarev, autorităţile române şi trupele au efectuat achiziţii individuale de pâine şi grâu în guberniile Basarabia şi Herson „fără a lua în calcul nici preţurile fixe, nici

[310] RGVIA, F. 2004, Op. 3, D. 464, L. 373.
[311] RGIA, F. 457, Op. 1, D. 488, L.4-8.
[312] RGIA, F. 456, Op. 1, D. 246, L. 226-227.
[313] RGVIA, F. 2009, Op. 1, D. 123, L. 279-280.

regulile, stabilite de împuterniciţi, fapt ce a condus la o dezordine totală în folosirea resurselor acestor gubernii". Şingarev a propus românilor să renunţe la achiziţiile individuale de produse furajere, solicitând decontarea lor prin intermediul lui Gerbeli deoarece „aceasta este singura modalitate de a evita o criză alimentară atât la români, cât şi în armatele noastre atunci când constata lipsa totală de pâine pe care o avem"[314].

Neavând posibilitatea să expedieze părţii române produsele necesare, Guvernul provizoriu a permis românilor să efectueze achiziţii individuale în Siberia. De asemenea, românilor le-a fost permis să cumpere orice produse, în afara celor declarate proprietatea statului în conformitatea cu legea monopolului pe pâine din 25 martie. În anul 1917, Comisia alimentară română a primit dreptul de a cumpăra din Siberia, Vladivostok şi Harbin 245 de vagoane de produse nemonopolizate „pentru nevoile poporului român". Raportul Ministerului Agriculturii trimis birourilor din Siberia stipula: „acordaţi din partea voastră asistenţă completă în achiziţionarea de către aceştia a produselor nemonopolizate, aprovizionaţi cu produse din gama celor monopolizate sau asimilate în limitele regulilor generale şi în conformitate cu dispoziţiile speciale ale Ministerului Alimentaţiei, care vor fi făcute suplimentar". Românii puteau cumpăra: conserve de carne - 4 vagoane, conserve de peşte -4, legume - 4, carne uscată sau afumată - 10, peşte uscat - 10, legume uscate - 6, fructe - 20, bulion conservat - 4, orez - 50, ceai -10, cafea - 10, cacao - 2, ciocolată - 5, zahăr - 25, piper şi condimente - 5, brânză şi unt - 11, macaroane şi biscuiţi - 15, lumânări - 10, pantofi - 10, produse textile - 20.[315] În data de 24 iulie Departamentul de achiziţii şi aprovizionare cu carne, untură şi peşte şi comisia pentru produse congelate de pe lângă Ministerul Alimentaţiei, a transmis spre aprobare guvernului provizoriu un proiect de convenţie cu ministerul de război român privind organizarea procesului de uscare a cărnii pentru nevoile armatelor rusă şi română.[316] Era evident faptul că în acest caz cantitatea produselor alimentare nu era foarte mare astfel încât să poată fi depăşită criza de aprovizionare. În esenţă, aceste achiziţii nu puteau satisface necesităţile românilor, însă demonstrau bunele intenţii ale ruşilor şi dorinţa de a ieşi în întâmpinarea românilor în măsura posibilităţilor reduse pe care le aveau, deoarece în acea perioadă Rusia se confrunta cu o criza alimentară tot mai accentuată.

În ceea ce priveşte aprovizionarea cu materiale necesare părţii

[314] GARF, F. 6831, Op. 1, D. 50, l. 13, 26.
[315] GARF, F. 1783, Op. 1, D.24, L. 113.
[316] GARF, F. 1779, op. 1, D. 1515, L.1.

române în anul 1917 s-au furnizat: cămăşi - 950 de mii, izmene - 800 de mii, batiste - 300 de mii, cearceafuri -240 de mii, prosoape - 70 de mii, obiele de vară - 200 de mii de perechi, feţe de pernă - 140 de mii, saltele - 70 de mii, halate de spital - 100 de mii, aşternuturi de lână pentru ofiţeri - 2 mii, corturi de campanie pentru spitale - 400 de mii, obiele din pânză - 400 de mii, şosete din lână - 10 mii, bluze tricotate - 5 mii, pantaloni tricotaţi - 5 mii.[317] După cum se observă din aceste cifre, românii au mizat pe o armată din aproximativ 800 de mii de oameni.

În plus, s-a efectuat şi livrarea altor mărfuri. De exemplu, în data de 7 mai 1917, Direcţia Generală Intendenţă a comunicat intendentului din Districtul Militar Moscova, faptul că românilor urmează să le fie livrate încă 600 de bucătării militare de campanie.[318] În vara anului 1917, românii au cerut 500 de tone de cărbune şi 350 de tone de fier pentru fabricarea potcoavelor, deoarece în România, acesta materiale nu existau, iar trimiterea potcoavele din Rusia era imposibilă.[319] În iulie, românii au cerut să le fie date 1,2 milioane de pantaloni, 640 de mii de cămăşi de campanie, 375 de mii de mantale şi 800 de mii de mănuşi din lână.[320]

Necesarul de aprovizionare planificat al armatei române pentru perioada cuprinsă între 1 septembrie 1917 şi 1 iulie 1918 era: 700 de mii de vestoane, la fel de mulţi pantaloni de campanie, cămăşi, mantale şi mănuşi din lână, câte 1,4 milioane de cămăşi de corp şi izmene, 2,8 milioane de obiele de vară, 4,2 milioane de batiste, 2,1 milioane de prosoape, 1,4 milioane de cizme sau ghete cu benzi, 700 de mii de bidoane, 350 de mii de saci de merinde, 350 de mii de curele, 700.000 de obiele din pânză, câte 350 de mii de corturi, pufoaice şi pantaloni de bumbac, 50 de mii de scurte îmblănite, 700 de mii de pulovere şi indispensabili, 50 de mii de ghete din lână, 700 de mii de şalvari de vară, 500 de bucătării de campanie şi 5 mii de căruţe.[321]

Procesul revoluţionar din Rusia şi prăbuşirea treptată a frontului, care a început la sfârşitul verii, a obligat conducerea română să-şi raţionalizeze la maxim posibil resursele. La jumătatea lunii septembrie 1917, ruşii au pierdut dreptul şi posibilitatea de a cumpăra alimente şi vite pentru trupele ruse din România, iar în 29 septembrie 1917, Ministerul de război român transmitea Cartierului general al Frontului Român:

---

[317] RGVIA, F. 499, op. 2, D. 2154, L.5.
[318] *Ibidem*, L.50.
[319] RGVIA, F. 2004, op. 3, D. 465, L.13.
[320] RGVIA, F. 499, op. 2, D.1085, L.75.
[321] *Ibidem*, L. 79.

„Ministerul de război primeşte zilnic solicitări de la diferite unităţi şi de la delegaţii acestora cu privire la aprobarea achiziţiilor de pâine, furaje, legume şi vite, pe teritoriul nostru. Ministerul nu este în măsură să le îndeplinească solicitările, întrucât chiar şi cantităţile prevăzute în acord nu pot fi transportate decât cu mari greutăţi şi pierderi, atât pentru Armata Română cât şi pentru populaţia locală. Prin urmare, rugăm să nu refuzaţi să dispuneţi cu privire la încetarea trimiterii unor solicitări similare la ministerul de război". Cu toate acestea, unităţile ruse şi-au continuat achiziţiile pe teritoriul românesc chiar din proprie iniţiativă. După Revoluţia din Octombrie şi iniţierea demobilizării armatei ruse, problemele existente au început să dea naştere unor conflicte inevitabile, deoarece trupele ruse care plecau aveau nevoie de alimente în timp ce trupele române şi populaţia civilă urmăreau să-şi păstreze cât mai multe rezerve din cauza perspectivelor incerte ale încheierii armistiţiului cu Puterile Centrale. De exemplu, în data de 14 decembrie, partea română a insistat în faţa noului comandant al Frontului Român, generalul D.G. Şerbaciov, cu privire la problema interzicerii scoaterii vitelor din România de către detaşamentele ruse: „Având în vedere faptul că suntem lipsiţi de ultimele rezerve, avem onoarea să vă rugăm să aduceţi la cunoştinţa armatei ruse, că este interzis în mod categoric să transporte vitele din România în Basarabia. Posturilor româneşti (de jandarmi n.t.) li s-a ordonat să prevină săvârşirea unor astfel de încercări din partea detaşamentelor şi unităţilor ruse".[322]

În concluzie, cooperarea economico-militară ruso-română în perioada Primului Război Mondial a avut un caracter constructiv. Fără a face aprecieri asupra motivelor şi modului de intrare a României în război, trebuie remarcat faptul că documentele ruse de arhivă oferă o imagine univocă: în pofida diferitor dispute şi neînţelegeri, în general ruşii şi românii au încercat cât mai mult posibil să iasă unii în întâmpinarea celorlalţi în ceea ce priveşte cooperarea economică reciprocă.

La sfârşitul anului 1916, deşi Rusia însăşi avea nevoie, fără excepţie, de toate resursele, chiar şi de alimente, şi-a îndeplinit ireproşabil datoria de aliat. La rândul ei, România, care fusese afectată de distrugeri şi pierderea unei suprafeţe mari de teritoriu, a încercat, de asemenea, să îşi îndeplinească obligaţiile faţă de aliat. Lupta comună pe front a soldaţilor şi ofiţerilor ruşi şi români, umăr la umăr, a fost completată şi de cooperarea economică, în care fiecare parte a depăşit dezacordurile, străduindu-se să îşi îndeplinească în întregime datoriile de aliaţi ai coaliţiei antigermane.

---

[322] RGVIA, F. 2086, Op. 1, D. 17

PLANIFICAREA EVACUĂRII ÎN RUSIA A AUTORITĂȚILOR CENTRALE ROMÂNE (1916-1917)

Ilie SCHIPOR

Istoriografia română a manifestat o evidentă reticenţă fată de abordarea câtorva teme importante pentru înţelegerea corectă şi completă a participării Regatului României la Primul Război Mondial: cei 110.845 de militari români capturaţi de către trupele Puterilor Centrale[323], respectiv aproape 150.000 de etnici transilvăneni şi bucovineni ajunşi în prizonierat în Rusia; destinul zecilor de mii de cetăţeni români refugiaţi în Imperiul ţarist; cei peste 10.000 de dezertori din Armată; colaboraţionismul cu trupele şi autorităţile germane, austro-ungare, bulgare şi turceşti pe timpul prezentei acestora pe teritoriul naţional; evacuarea la est de Nistru a unei importante părţi din rezerva de materii prime, fabricile, stabilimentele industriale şi personalul de deservire a acestora şi - nu în ultimul rând - măsurile adoptate pentru pregătirea evacuării în Rusia a Familiei şi Casei Regale, Parlamentului şi Guvernului, ministerelor şi altor instituţii de stat, armatei şi celorlalte structuri de forţă ale României.

În opinia mea, cel puţin două sunt motivele care au contribuit la perpetuarea, timp de un secol, a acestei nefireşti şi neprofesioniste atitudini: arhicunoscuta „pudicitate" (şi duplicitate) a cercetătorilor români, care preferă să abordeze cu prioritate subiecte glorioase şi luminoase, punând „sub preş" ceea ce pare a fi mai puţin eroic sau demn pentru istoria naţională, respectiv nestudierea sistematică şi aprofundată a arhivelor naţionale şi mai ales a celor din Berlin, Viena, Ankara, Sofia, Moscova şi Sankt Petersburg în care se păstrează argumente imbatabile legate de adevăruri încă nespuse despre ceea ce este îndeobşte numit Războiul pentru Întregirea României.

Comunicarea îşi propune să semnaleze doar contextul general şi câteva dintre detaliile organizatorice în care a fost pregătită ampla operaţiune de evacuare în Rusia a regelui Ferdinand I, familiei şi curţii sale, Parlamentului, Guvernului şi ministerelor României, Armatei şi instituţiilor de

[323] Constantin Kiriţescu, *Istoria Războiului pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ed. a IV-a, vol. 1, Bucureşti, 1989, p. 543.

învăţământ militar, altor organisme statale, bancare şi deţinătoare de bunuri patrimoniale ale statului român.

Pentru coordonarea acestei ample operaţiuni, la Petersburg a fost creată Comisia interdepartamentală pentru unificarea tuturor măsurilor generate de posibilitatea evacuării României (*Межведомственное совещание по объединению всех мероприятий, вызываемых возможностью эвакуации Румынии*)[324].

Comisia a început să funcţioneze pe 10 decembrie 1916, sub preşedinţia senatorului Dmitri Ivanovici Zasiadko, şi a fost desfiinţată prin Decretul guvernului provizoriu din 16 iulie 1917, când funcţiile ei au fost transferate Comisiei de evacuare din cadrul Comitetului Special al Apărării.

Aceasta era împuternicită să elaboreze măsurile necesare şi să conducă nemijlocit acţiunile concrete privind evacuarea şi găzduirea în Rusia a Casei Regale, membrilor guvernului şi parlamentului, Băncii Naţionale, administraţiei centrale, armatei şi cercetaşilor români, unei părţi din instituţiile de învăţământ şi spitaliceşti, echipamentelor din fabrici şi uzine, materiilor prime şi resurselor zootehnice ale ţării.

Comisia interdepartamentală condusă de senatorul Zasiadko - din care făceau parte reprezentanţi ai: Cancelariei imperiale; ministerelor de război, interne, finanţe, sănătăţii şi comunicaţii; Băncii Rusiei etc. - a fost cea care a organizat şi deplasarea la Moscova (între 12 şi 21 decembrie 1916) a celor 17 vagoane (cu un număr de 1.738 cutii de valori, plus cele două casete conţinând bijuteriile Reginei Maria) constituite în primul transport al tezaurului României evacuat în Rusia[325].

De asemenea, ca urmare a evoluţiile nefavorabile de pe front şi a diversificării colaborării politico-militare româno-ruse, Comisiei i-au fost extinse competenţele şi în ceea ce privea: supravegherea deplasării şi sprijinirea (mai ales cu îmbrăcăminte, încălţăminte şi hrană) refugiaţilor români care au ales calea pribegiei în Rusia[326], revenirea în Imperiu a cetăţenilor ruşi care solicitau repatrierea[327]; evacuarea şcolilor militare, lazaretelor, uzinelor de armament (cu militarii şi muncitorii care le deserveau)[328]; asigurarea furajelor pentru animalele (bovinele, cabalinele, ovinele, caprinele) evacuate în sudul Rusiei[329]; combaterea epidemiilor, mai ales

[324] Arhiva Istorică de Stat a Rusiei (în continuare, RGIA), Fond 1277, Opis 1, dosarele nr. 1-18.
[325] RGIA, Fond 1277, Opis 1, d. 3 (11-26 dec. 1916; 167 file), 2 (21 dec. 1916-2 ian. 1917, 210 file) etc.
[326] RGIA, Fond 1277, Opis 1, d. 8 (14-18 ian. 1917; 158 file); d. 11 (28 ian. - 4 febr. 1917; 174 file).
[327] RGIA, Fond 1277, Opis 1, d. 10 (20-27 ian. 1917; 177 file).
[328] RGIA, Fond 1277, Opis 1, d. 13 şi14 (20-25 febr. 1917; 94 file).
[329] RGIA, Fond 1277, Opis 1, d. 12 (4-9 febr. 1917; 172 file).

a tifosului în rândurile refugiaţilor români[330] etc.

Costurile tuturor acestor operaţiuni de evacuare erau decontate de către statul român, pe baza calculelor făcute de către structurile ruse implicate, care se centralizau la această Comisie interdepartamentală[331].

Operaţiunea de evacuare a familiei şi Curţii Regale, Parlamentului, Guvernului şi ministerelor, a fost anticipată şi hotărâtă de către Marele Cartier General rus şi autorităţile de la Petrograd înainte ca aceasta să fie analizată şi convenită de către autorităţile române şi ruse.

Dintre multele argumente care susţin această realitate este de semnalat faptul că pe 10 decembrie 1916 (la numai 4 zile de la ocuparea - la 6 decembrie - Bucureştilor de către trupele Puterilor Centrale) Comisia Zasiadko a avut prima întâlnire de lucru[332], în timp ce primele demersuri oficiale pentru pregătirea evacuării în Rusia au fost întreprinse la mijlocul lui decembrie, după instalarea la Iaşi a autorităţilor statale româneşti.

Astfel, în Telegrama secretă nr. 868, transmisă din Iaşi pe 27 decembrie 1916, generalul Mosolov însărcinatul rus în România raporta următoarele:

Având în vedere faptul că Alteţa Sa Imperială (ţarul Nicolae al II-lea al Rusiei - n.n.) *şi-a manifestat disponibilitatea să ofere Majestăţile lor regelui şi reginei României, precum şi familiei acestora, ospitalitatea familiei imperiale ruse în Petrograd şi ţinând cont de primirea cu bucurie de către rege* (Ferdinand I al României - n.n.) *a veştii că Majestatea sa va putea fi - dacă evacuarea României va deveni necesară - alături de Guvernul său*, *consider că este necesar să analizeze propunerile mele în concordanţă cu dorinţele exprimate de către reprezentanţii acestora, Ştirbei* (Barbu Ştirbei, administratorul general al Domeniilor Coroanei - n.n.) *şi Catargi* (Henry Catargi, mareşalul Curţii Regale - n.n.)”[333].

Conform celor convenite de către diplomatul rus cu împuterniciţii autorităţilor române, regina urma să se deplaseze împreună cu familia la Petrograd, iar regele să rămână în România atâta timp cât va fi posibil şi să nu părăsească oraşul în care va funcţiona Guvernul decât în momentul în care această soluţie va deveni imperios necesară.

Având în vedere cele de mai sus, în telegramă erau prezentate solicitările Casei Regale ca în Petrograd să fie asigurate condiţiile necesare funcţionării reşedinţei Guvernului.

---

[330] RGIA, Fond 1277, Opis 1, d. 13 (13-17 febr. 1917; 210 file).
[331] RGIA, Fond 1277, Opis 1, d. 16 (19 ian.-11 mai. 1917; 215 file) şi d. 18 (registrul financiar al Comisiei).
[332] RGIA, Fond 1277, Opis 1 (10 dec. 1916 -16 febr. 1917; 98 file).
[333] Arhiva Istorică Militară de Stat a Rusiei (în continuare, RGVIA), Fond 2003, Opis 2, dosar 1084, f. 1-2.

Conform precizărilor părţii române, pe lângă familia regală urmau să fie evacuaţi: prinţul Ştirbei - administrator al Casei Regale; directorul Cancelariei - Butculescu, trezorierul Ionescu; Chirileanu - secretar; Henry Catargi - mareşalul Curţii Regale şi şambelanul şef Madgearu; colonelul Drosso, adjunctul acestuia; doctorii Eduard Romalo şi Mamulea *(cei care îl vor opera, pe 22 septembrie 1926, pe rege - n.n.)*; generalul Râmniceanu, comandorul Antonescu şi căpitanul Vârtejanu; secretarul Popescu şi adjunctul acestuia, Cazacu; damele de curte Procopiu, Cinca şi Lahovari; profesorii şi guvernantele prinţilor regali etc.

Dintre reprezentanţii regelui la Marele Cartier General român, urmau să plece la Petrograd generalul Mavrocordat, adjutantul Grecescu, colonelul Anghelescu, locotenent-coloneii Florescu şi Stârcea.

În total, personalul Curţii Regale a României care urma să evacueze la Petrograd însuma circa 150 de persoane („servitori de diferite categorii"), la care se adăugau 15 şoferi, 20 de curieri, 20 automobile, 16 atelaje, 16 cai etc.

Pentru îmbrăcăminte, atelaje, maşini şi bagaje de valoare erau necesare 10 vagoane şi încă pe atâtea pentru mobilier.

Se sugera că ar fi de dorit ca, în primul rând, să fie puşi la adăpost cei care vor ajunge în Palatul de Iarnă, iar ulterior să fie pregătită reşedinţa destinată găzduirii regelui şi membrilor guvernului.

De asemenea, s-a solicitat ca înainte de începerea evacuării, de la Curtea Regală a României să fie trimise la Petrograd două persoane, care să stabilească - împreună cu reprezentanţii guvernatorului - repartiţia pe persoane a spaţiilor puse la dispoziţie.

Majestăţile lor regele şi regina intenţionau să ia cu ei doar lucruri mici, nevoluminoase, eventualele utilităţi necesare putând fi indicate pe timpul preconizatei misiuni de recunoaştere efectuate de către reprezentanţii Curţii Regale. Pentru funcţionari şi servitori ar fi fost necesare până într-o sută de camere de dimensiuni mici în care să fie adăpostiţi circa 60 de persoane (angajaţi) cu familiile lor.

Se semnala faptul că unii dintre funcţionarii superiori ai Casei Regale (Butculescu, Catargi, Mavrodin etc.) aveau familii formate din două sau trei persoane, iar prinţul Ştirbei şi soţia urmau să se evacueze împreună cu cele 4 fete ale lor. În spaţiul de la Petrograd destinat Curţii Regale, trebuia să se asigure încăperi distincte pentru rege şi prinţul moştenitor, în cazul în care aceştia se vor muta acolo. În această situaţie, ei urmau să aibă în anturaj cel mult cinci persoane.

Deplasarea trebuia făcută cu cinci garnituri de tren: *prima* - cu destinaţia Petrograd - încărcată cu materiale ale Casei Regale (mobilier, bunuri de uz personal, atelaje etc.); *a doua* - dirijată spre localitatea destinată evacuării Guvernului - cu parte din mobilierul şi bunurile executivului

României; *a treia* în care urmau să fie îmbarcate circa 150 de persoane cu familiile acestora; *a patra* destinată transportului a 10 automobile, cailor şi atelajelor, iar în *garnitura cinci* - mixtă, formată din mai multe vagoane de pasageri şi 3 de bagaje - urmau să fie îmbarcaţi circa 40 de membri ai familiilor persoanelor deja evacuate, 90 de servitori şi bunuri ale acestora.

Alte două garnituri speciale - *a şasea* şi *a şaptea*, denumite „trenul regal" - erau destinate deplasării regelui şi anturajului său, în situaţia în care acesta ar fi părăsit România.

În sfârşit, într-o astfel de eventualitate, trebuia asigurată cea de-*a opta* garnitură pentru transportul a 10 automobile, mobilierului şi bunurilor suveranului român.

În încheierea telegramei (adresate ministrului şi şefului Cancelariei Curţii Imperiale), şeful Misiunii Imperiale Ruse în România a mai sugerat gruparea - la nevoie - a garniturilor nr. 3 şi 4 într-una singură.

Alte argumente care sugerează că partea rusă era cea care avea iniţiativa evacuării grabnice a autorităţilor române în Rusia sunt oferite de către generalului Henri Mathias Berthelot, şeful Misiunii militare franceze în România (octombrie 1916 - mai 1918 şi octombrie 1918 - mai 1919).

Acesta nota - pe 25 noiembrie 1916, în jurnalul său zilnic - că generalul Mihail Alekseevici Beliaev (reprezentantul Înaltului Comandament rus la Marele Cartier General Român) ar fi declarat, la prima sa întâlnire cu colaboratorii săi apropiaţi, că „Noi nu suntem veniţi aici pentru a face a ne lupta", iar pe 4 ianuarie 1917 consemna (după ce luase contact nemijlocit, timp de două luni, cu reacţiile trupelor de pe front şi intenţiile structurilor ruse de comandament) că „Am ideea vagă că, mai nou, ultimul gând al camarilei ruse este de a lăsa Armata Română să se bată sau să prelungească lupta ca, după victoria aliaţilor, să pozeze în eliberatori şi să pretindă Moldova drept preţ al concursului lor, nimic altceva"[334].

Această gravă supoziţie a generalului francez era fundamentată pe multe constatări anterioare directe, considerate iniţial bizare, dar care dovedeau existenta unor serioase diferenţe între scopurile politico-militare ale aliaţilor ce luptau umăr la umăr pe Carpaţi, la Dunăre şi Marea Neagră:

Pe 12 decembrie 1916, după ocuparea Bucureştilor, când Curtea regală, Guvernul, şi autorităţile centrale române se retrăgeau spre Iaşi, iar trupele româno-ruse se repliau în sudul Moldovei, generalul Vladimir Victorovici Saharov, comandant al Armatei de Dunăre (din 19 octombrie 1916 şi apoi, din 13 decembrie 1916, adjunct al Regelui Ferdinand I la

[334] *General Henri Berthelot and Romania*, *Mémoires et Correspondance*, 1916-1919, ed. Glenn E. Torrey, East European Monographs, Boulder, New York, 1987, pp. 21 şi 37.

comanda armatelor aliate de pe Frontul românesc) a decis să-şi stabilească cartierul general la Chişinău (de unde s-a întors la Marele Cartier General Român abia pe 17 decembrie), alegere care l-a făcut pe generalul Berthelot să se întrebe „Da de ce nu merge la Herson sau în Caucaz? Aceasta este o glumă (*C'est une plaisanterie*)".

De neînţeles păreau a fi şi unele soluţii şi decizii adoptate de către comandamentele ruse pentru frontul românesc, între care hotărârea Stavka referitoare la reorganizarea armatei române între Nipru şi Bug, pe care generalul francez le eticheta, pe 19 decembrie 1916, drept „Idee caraghioasă. Este de neconceput…"[335].

În ianuarie 2017, prin decizia Comisiei senatorului Zasiadko s-a dispus ca - în caz de evacuare - oraşul Herson să fie locul de dislocare a membrilor Familiei şi Curţii Regale, Parlamentului, Guvernului şi celorlalte instituţii centrale ale României. La Herson s-a înfiinţat o comisie specială, destinată organizării acestei operaţiuni căreia i-au fost puse la dispoziţie „credite relevante" pentru acoperirea cheltuielilor ocazionate de pregătirea locaţiilor destinate evacuaţilor români.

Familia regală urma să fie găzduită în Palatul guvernatorului, iar ceilalţi demnitari şi personalul de însoţire a acestora în alte clădiri sau încăperi din oraş.

Întrucât preconizata evacuare nu a mai avut loc, iar cheltuielile lunare pentru funcţionarea comisiei şi chiria spaţiilor rezervate se ridicau la 10.000 ruble pe lună, comisarul Guberniei Herson a sugerat - pe 17 martie 1917 - Ministerului Afacerilor Interne ca începând cu data de 1 aprilie să înceteze funcţionarea comisiei care se ocupa de pregătirea evacuării autorităţilor române şi să se renunţe la rezervarea spaţiilor destinate cazării acestora.

Iniţial, prin decizia lui M.E. Iacevski, adjunctul ministrului afacerilor interne, termenul propus a fost extins cu o lună, respectiv până la 1 mai 1917. Apoi, constatându-se că nu se preconiza declanşarea pregătitei evacuări, s-a hotărât sistarea (începând cu data de 6 mai 1917) a activităţii Comisiei Interdepartamentale conduse de către senatorul Zasiadko şi păstrarea la Herson a unui nucleu operativ - format dintr-un şef şi 3 agenţi - care să se ocupe de aspectele curente ale fostei comisii speciale locale, precum şi de coordonarea tranzitului celorlalţi refugiaţi prin guberniile riverane.

Pentru acoperirea cheltuielilor ocazionate de sprijinirea refugiaţilor proprii pe teritoriul Imperiului rus şi pregătirea evacuării Familiei Regale, Parlamentului şi Guvernului României, statul român a pus la dispoziţia

[335] *Ibidem*, pp. 30, 32-33.

autorităţilor de la Peterburg suma de 3.000.000 de ruble, din care până la 20 iulie 1917 s-au cheltuit circa 1.500.000 ruble[336].

Pregătirile pentru evacuarea autorităţilor centrale, dar şi a altor câtorva mii de funcţionari şi cetăţeni români au fost reluate la mijlocul lunii iulie 1917.

Pentru înţelegerea contextului şi similitudinilor celor două situaţii, semnalez că nu este o simplă coincidenţă faptul că în timp ce prima tentativă s-a finalizat cu plecarea la Moscova a primului transport din tezaurul României (12 şi 21 decembrie 1916) după care preconizata evacuare a autorităţilor române a dispărut din preocupările părţii ruse, cea din vara lui 1917 s-a concretizat în efectuarea celui de-al doilea transport al tezaurului (23-27 iulie 1917) şi mimarea ulterioară a pregătirilor pentru evacuarea familiei regale, Parlamentului, Guvernului şi altor categorii de funcţionari de stat ai României.

În acelaşi timp sunt şi câteva diferenţe de conţinut şi de amploare, care pun în evidenţă nu doar mutaţiile survenite în plan politic în Imperiu în prima parte a anului 1917, ci şi un nou mod de abordare - din partea autorităţilor de la Petrograd - a relaţiilor cu partenerii români.

Astfel, în documentele interne, emise de către autorităţile civile şi militare ruse, cei care urmau să fie evacuaţi (inclusiv familia regală şi demnitarii români) nu mai erau numiţi întotdeauna cu sintagma *oaspeţii noştri* (*naşi gosti*), ci erau indicaţi adeseori şi în mod generic drept *refugiaţi* (*bejenţî*).

Familia regală şi membri Guvernul României nu mai urmau să fie găzduiţi la Petrograd, pentru identificarea unui posibil alt loc de expediere a acestora făcându-se demersuri imperative şi repetate la conducătorii guberniilor din sudul Rusiei (solicitări refuzate de către aceştia sub diferite pretexte).

Numărul persoanelor luate în calcul, în iulie 1917, pentru evacuare depăşea 15.000 de persoane, în timp ce în decembrie 1916 aceştia totalizau - conform telegramei generalului Mosolov din 27 decembrie 1916 - doar 250 de oameni.

Conform calculelor ambasadorului Rusiei în România, Poklevski-Kozel, transmise Ministerului Afacerilor Externe de la Petrograd prin Telegrama nr. 741 din 23 iulie 1917[337], ar fi urmat să fie organizată evacuarea în Rusia pentru un total de 6.600 persoane: Curtea Regală, împreună cu servitorii - 250 de persoane (conform telegramei lui Mosolov din 27 decembrie 1916); Guvernul - 150 de persoane; funcţionari ai diferitelor ministere, care doresc să plece însoţiţi de familiile lor în oraşul în care va fi dislocat Guvernul -

[336] RGVIA, Fond 2003, Opis 2, dosar 1084, f. 8-10.
[337] *Ibidem*, f. 3.

5.000 de persoane; parlamentarii cu familiile lor - 1.000 de persoane; Corpul diplomatic din cele 10 misiuni, inclusiv funcţionarii de deservire - 250 persoane

În plus, conform opiniilor diplomatului rus, mai trebuiau luaţi în calcul: *5.000 de mici funcţionari* din domeniile poştă-telegraf, căile ferate şi alte asemenea ramuri economice, care „pot fi dislocaţi în oraşele învecinate sau în satele apropiate"; *circa 3.000 de refugiaţi* transilvăneni şi bucovineni „care mai întâi ar trebui adăpostiţi în cazărmi, iar mai apoi să fie trimişi la muncă": *un număr încă neprecizat de funcţionari* din cadrul Ministerului de Război cu familiile lor, *familiile ofiţerilor* din fabricile de armament *(dislocate deja pe teritoriul Rusiei - n.n.)*; *unii dintre români bogaţi*, care deja s-au stabilit de pe teritoriul Rusiei sau intenţionează să plece în străinătate.

În următoarele două zile, pe 24 şi 25 iulie 1917, de la Ministerul Afacerilor Interne au fost expediate *(sub semnătura lui D.M. Şcepkin şi Bulgakov - n.n.)* telegrame - către comisarii guberniilor Kiev, Herson, Ekaterinoslav şi Rostov, respectiv atamanului militar din Rostov pe Don - în care se solicita analizarea de urgenţă a condiţiilor de cazare în zonă „a zece mii de refugiaţi români, printre care se află Curtea Regală şi Guvernul României".

Răspunsurile venite de la autorităţile cărora li s-a solicitat imperativ să identifice locurile de găzduire a autorităţilor române nu erau deloc încurajatoare.

Şeful administraţiei Rostovului şi atamanul şef al Districtului Militar Don nici nu au răspuns la solicitare, iar comisarul Guberniei Ekaterinoslav a comunicat - pe 26 iulie 1916 - că „în oraş nu există cu siguranţă nici un spaţiu în care să în poată fi găzduită Curtea României şi de asemenea membrii Guvernului"[338]

Pe 25 iulie 1917, Comisarul Guberniei Herson a telegrafiat[339] Comisiei Speciale pentru evacuaţi de pe lângă Ministerul Afacerilor Interne de la Petrograd faptul că o comisie formată din reprezentanţi ai societăţii civile *(posibil Sovietului Soldaţilor, Marinarilor şi Muncitorilor Deputaţi - n.n.)* şi organismelor imperiale din gubernie a analizat solicitarea primită şi a decis că în oraş nu sunt condiţii pentru găzduirea Familia şi Curţii regale române, Parlamentului, Guvernului şi altor asemenea instituţii statale române.

Această imposibilitate era argumentată prin faptul că toate clădirile publice, instituţiile de învăţământ şi locaţiile private erau ocupate de spitale, în plus erau aşteptaţi să apară un număr mare de răniţi.

Mai mult decât atât, se preconiza o creştere în amploare şi diversitate

---

[338] *Ibidem*, f. 10.
[339] *Ibidem*, f. 5 şi 10.

a bolilor infecţioase, exista o lipsă acută a mijloacelor de subzistenţă / vitale pentru hrană şi a combustibilului, iar singura cale ferată care deservea Hersonul era în pericol.

După ce Ministerul rus al Afacerilor Externe a revenit, pe 28 iulie 1917, cu noi solicitări şi clarificări - privind totalul de 10.000 refugiaţi români şi faptul că această cifră includea regele, familia şi Curtea regală, Guvernul şi Parlamentul României - D.M. Şcepkin, adjunctul ministrul afacerilor interne, a intervenit direct la comisarul Guberniei Herson cerându-i ferm ca în cel mai scurt timp să fie adoptate „toate măsurile decisive pentru plasarea în oraşul Herson a regelui şi persoanelor din anturajul acestuia, a funcţionarilor Parlamentului şi Guvernului în apropierea oraşului, iar a celorlalţi evacuaţi în Nikolaev şi Elizavetgrad".

În respectivul context *(demersurile făcute nemijlocit de către adjunctul ministrului de interne - n.n.)*, s-a constatat că refuzul iniţial al conducătorilor Guberniei Herson *(numiţi după revoluţia din februarie 1917 - n.n.)* ţineau strict de „considerente şi motive pur politice".

Înaltul reprezentant rus pentru evacuarea României, F.N. Sterligov, a fost trimis urgent la Herson pentru a coordona toate măsurile necesare pregătirii acestei operaţiuni. Acestuia i-au fost pusă la dispoziţie suma de 300.000 ruble pentru acoperirea costurilor deplasării noilor evacuaţi.

Această sumă reprezenta doar un prim avans, cheltuielile urmând să fie calculate şi rambursate pe măsura derulării operaţiunii de evacuare.

Totodată, au fost transmise dispoziţii referitoare la sprijinirea evacuării către celelalte gubernii (Voronej, Kursk, Poltava etc.) aflate pe cele patru trasee de deplasare a evacuaţilor din România.

În dimineaţa zilei de 2 august 1917, la Odessa a fost convocat, de către Ministerul Afacerilor Interne, un grup de lucru împuternicit să analizeze aspectele preliminare privind evacuarea în Rusia a familiei şi Curţii regale, membrilor Parlamentului şi Guvernului României, precum şi a instalaţiilor care urmau să fie strămutate în interiorul Imperiului Ţarist.

Mai întâi, colonelul B.V. Bulgakov, împuternicitul Ministerului Afacerilor Interne, a participat - împreună cu S.G. Iuriţîn, comisarul Guberniei Herson - la şedinţa Comitetului Executiv al Sovietului Soldaţilor, Marinarilor şi Muncitorilor Deputaţi (Rumcerod), unde în prezenţa lor le-au fost „citite telegramele lui Ciheidze şi Ţeretelli, cu privire la necesitatea de a contribui la soluţionarea problemelor privind găzduirea în Herson a Curţii Regale, Parlamentului şi Guvernului României".

Apoi, Comitetul Executiv al Rumcerod a ales reprezentanţii proprii care să se alăture delegaţiei mixte ruso-română desemnată să stabilească concret măsurile necesare primirii în zonă a autorităţilor române evacuate.

În seara aceleiaşi zile de 2 august 1917, la Herson a avut loc o

întâlnire programată anterior la care au participat, din partea rusă, F.N. Sterligov - înaltul reprezentantul rus pentru evacuarea României, generalul-maior V.H. Ivaşcenko - din subordinea şefului Aprovizionării Armatelor Frontului Românesc şi S.G. Iuriţîn - comisarul Guberniei Herson, iar din partea română prefectul Ştefan Bellu, Sevastian Greceanu - consul general şi A.I. Diurbec - viceconsul la Odessa.

Din prezentările făcute în cadrul reuniunii, a rezultat că „au fost eliminate obstacolele în calea dislocării, în oraşul Herson şi în prezent, a oaspeţilor români".

În conformitate cu doleanţele exprimate deja, s-a conchis că „Familia regală poate fi găzduită în unul din spaţiile rezervate (Casele *Blajkov*, *Sokolov* şi *Talia*) ori în una din domeniile sau moşiile din apropierea Hersonului (*Falţ-Fein* sau „*Kazaţkoe / Cazaci*" ale cneazului Trubeţki)". Pe de altă parte, s-a ajuns la constatarea că „nici plasarea în Herson a Guvernului şi Parlamentului României nu prezintă dificultăţi"[340].

Pe 9 august 1917, generalului Lupescu de la Marelui Cartier General Român i-a fost comunicat Ordinul nr. 4.331 al generalului L.G. Kornilov, şeful Marelui Stat Major şi adjunct al regelui Ferdinand I (comandantul Frontului Român), referitor la măsurile privind „eventuala evacuare a teritoriului românesc"[341] prin care se dispunea că:

„1. Evacuarea sectoarelor care sunt aproape de inamic nu se vor putea face decât din ordinul şefilor armatelor respective.
2. În prima urgenţă vor fi evacuate autorităţile civile, Marele Stat Major şi Etapele. Marele Stat Major al Frontului de Sud interzice în mod categoric transportul de obiecte fără valoare militară; se vor putea transporta numai lucrurile de absolută şi strictă necesitate…..".

În luna august 1917 au fost actualizate, completate şi redactate în formă finală sutele de documente (repartiţia instituţiilor evacuate pe trenuri şi vagoane; grafice cu deplasarea garniturilor feroviare; localităţile şi uneori locaţiile / clădirile destinate cartiruirii evacuaţilor; tabele nominale cu personalul şi familiile evacuate etc.) ce constituiau *Planul evacuării forţate a României*, operaţiune care urma să se desfăşoare pe parcursul a 10-12 zile.

Conform situaţiei centralizatoare accepte de către ambele părţi în Şedinţa comună a comisiilor română şi rusă de evacuare din 18 august 1917, pentru evacuarea României urmau să fie asigurate două garnituri separate cu un total de 48 vagoane pentru rege şi Curtea regală, 512

[340] *Ibidem*, f. 11.
[341] RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 1, f. 177-179.

vagoane pentru demnitarii, funcţionarii şi personalul de deservire evacuat şi 7 trenuri sanitare (cu un total de 225 vagoane) pentru răniţi. Guvernului i se asigurau 2 vagoane cl. I, ministerelor 56 de vagoane (18 cl. I şi 36 cl. II), Parlamentului 30 de vagoane (5 cl. I, 15 cl. II şi 10 cl. III), Marelui Cartier General două eşaloane cu un total de 44 vagoane (14 cl. I, 20 cl. II şi 10 cl. III), Ministerului de Război 30 de vagoane (8 cl. I, 15 cl. II şi 7 cl. III), Corpului diplomatic 8 vagoane cl. I etc.

Pentru guvern, ministerele şi misiunile diplomatice evacuate la Herson s-au stabilit cu exactitate locaţiile (clădirile) care urmau să fie ocupate de către fiecare demnitar şi organ al administraţiei centrale (primului ministru Ion I.C. Brătianu i s-a rezervat Vila *Tropina* de pe str. Preobrajenskaia, vicepremierului Take Ionescu - Vila *Kovalenko* de pe str. Erdelevskaia, generalul Constantin Iancovescu, ministrul de Război în perioada 20 iulie 1917-5 martie 1918, urma să locuiască la Casa *Bredihina* de pe str. Dvorianskaia, iar Nicolae Titulescu, ministrul Finanţelor, în Casa *Kuman* din str. Torgovîi etc.).

Ministerele, Direcţia Generală a Poliţiei, Inspectoratul Jandarmeriei, Cancelaria Consiliului de Miniştri, Direcţia Căilor Ferate etc. erau dislocate în fostele lazarete nr. 3, 4, 7, 8 şi 15, respectiv în 3 gimnazii din oraş.

Reprezentanţelor diplomatice şi consulare ale Rusiei, Angliei, SUA, Franţei, Italiei, Belgiei, Spaniei, Serbiei şi Greciei li s-au rezervat camere şi spatii de lucru în opt hoteluri din Herson.

Regele Ferdinand urma să-şi stabilească Cartierul General la Odessa şi să fie însoţit de 92 de persoane (2 generali, 9 ofiţeri, 3 asimilaţi gradului de ofiţer, 37 personal de deservire şi 41 de escorte), iar Marele Cartier General a planificat să se deplaseze cu două eşaloane formate din 394 de vagoane (236 în eş. I şi 158 în eş. II) şi să evacueze în total 2.654 persoane[342].

Pentru recunoaşterea în teren spaţiilor de cazare rezervate familiei regale, Henry Catargi, mareşalul Curţii Regale l-a informat - pe 9 august 1917 - pe colonelul rus Berg că din ordinul Majestăţii Sale Regele „duminica viitoare, 13 august, voi părăsi Iaşiul cu destinaţia Odessa, unde voi ajunge pe 15, iar miercuri pe 16 voi pleca cu vaporul pentru a ajunge la Herson pe 17 august. Scopul acestei călătorii este să vizitez apartamentele rezervate la Odessa pentru Majestatea Sa Regele şi la Herson pentru Majestatea Sa Regina, de asemenea locuinţele destinate suitei în acest din urmă oraş". Pentru aceasta, şeful serviciului rus de evacuare era rugat să dispună anunţarea autorităţilor ruse competente despre această dublă vizită şi să i se rezerve la tren şi vapor locurile necesare pentru el

[342] RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 2, f. 24-60, 78-90, 105, 111-133.

şi încă două sau trei persoane însoţitoare[343].

După ce i-au fost prezentate rezultatelor acestei deplasări, regele a decis să locuiască în Odessa la Vila *Birnbaum*, fapt comunicat de către mareşalul Curţii Regale atât autorităţilor ruse, cât şi (prin telegramele din 29 august şi 1 septembrie) colonelului Prodan, trimisul special al autorităţilor române la Herson[344].

Pentru a se evita frecventele situaţii în care partea rusă nu-şi respecta angajamentele convenite şi asumate privind acţiunile comune în situaţia aplicării Planului evacuării României, pe 25 august 1917, lt. col. Stratilescu, şeful Serviciului de evacuări din cadrul Marelui Cartier General Român a solicitat omologului său rus, colonelul Berg (şeful Comisiei ruse de evacuări), confirmarea în scris a faptului că la ultima reuniune a celor două structuri s-a decis că „pe perioada de evacuare forţată, partea rusă va pune la dispoziţia Marelui Cartier General Român, în fiecare zi, câte 3 trenuri de marfă (a 40 vagoane fiecare) şi un tren de persoane (a 15 vagoane clase şi 3 de bagaje)”[345].

După aprofundarea şi revizuirea de către partea română a întregului *Program de evacuare forţată*, pe 4 septembrie 1917 s-a comunicat părţii ruse că pentru aplicarea acestuia sunt necesare „3.000 vagoane pentru materiale (muniţie, armament etc.), ceea ce revine la 75 trenuri (a 40 vagoane) şi mai sunt necesare încă 32 trenuri pentru transportul Curţii Regale, Marelui Cartier General, legaţiunilor, ministerelor etc.” Ca urmare se solicita şefului Comisiei ruse de evacuare „să binevoiţi a interveni către autorităţile superioare, cu rugămintea de a aprecia situaţia precară în care ne-am găsi dacă vom fi siliţi a ne evacua şi nu vom dispune de cel puţin 6 trenuri pe zi, care ar putea fi date 2 prin Reni şi 4 prin Ungheni”[346].

Încă din a doua jumătate a lui iulie 1917, autorităţile civile şi militare române au început să constate că prevederile Convenţiei[347] româno-ruse din 25 februarie/8 martie 1917 - document semnat de către generalul Aleksei Alekseevici Manikowski, în numele Ministerului de Război al Imperiului rus şi generalul Toma Paraschivescu, împuternicitul părţii române - erau interpretate şi aplicate abuziv în ceea ce privea evacuarea în Rusia a instalaţiilor, utilajelor, fabricilor din industria de armament şi a celor 15.000 de lucrători din aceste stabilimente ce produceau pentru front.

---

[343] RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 3, f. 119.
[344] *Ibidem*, f. 203 şi 231.
[345] RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 1, f. 272.
[346] *Ibidem*, f. 288-299.
[347] Arhivele Militare Române, Fond D.M.I.N., dosar 159, f. 26-29.

Pe 27 iulie 1917, Vintilă Brătianu, ministrul materialului de război, semnala Comisiei ruse de evacuare faptul că de la principiul „cesiunii maşinilor şi lucrătorilor neutilizaţi în ţară *(România - n.n.)* pentru a lucra în Rusia" s-a ajuns că „acum se stabilesc *(unilateral, de către partea rusă - n.n.*) condiţiunile eventualităţii unei evacuări forţate. De aceea credem că normele relative la evacuare să aveţi bunăvoinţă a le stabili în acord cu Comisiunea superioară de evacuări, în care delegatul nostru *(Tancred Constantinescu - n.n.*) reprezintă interesul şi punctul de vedere al statului român"[348].

În timp ce demersul oficial al ministrului român a fost - cum se spune - „aruncat la coş" (colonelul Berg a consemnat - pe documentul primit, drept rezoluţie - formularea *„La dosar"*), comandamentele ruse din România aplicau de câteva zile ordinul generalului Nikolai Nikolaevici Golovin, şeful Planificării operaţiilor Armatei, transmis prin telegrama strict secretă nr. 10.790 din 22 iulie 1917 *(difuzată ulterior la toate structurile Marelui Cartier rus din România - n.n.)* prin care se comunica faptul că „Guvernul Rus a hotărât să fie trimis la Iaşi propriul său reprezentant pentru a conduce transferarea în Rusia a echipamentelor şi muncitorilor din uzinele de armament şi întreprinderile industriale româneşti". Pentru aceasta „trebuie să se indice ce anume maşini/echipamente există, în ce întreprinderi şi în care oraş (din România - n.n.) se află fiecare dintre acestea, precum şi destinaţiile *(din Rusia - n.n.)* în care acestea trebuie fi trimise. *STOP*. În conformitate cu problemele menţionate mai sus, se solicită Marelui Stat Major al Frontului Românesc (Главкорум) să transmită ordine şi dispoziţii urgente corespunzătoare, având în vedere faptul că, în actuala situaţie, evacuarea *(echipamentelor şi lucrătorilor din industria de apărare - n.n.)* trebuie să înceapă imediat. *STOP*"[349].

Pe data de 31 iulie 2017, colonelul Berg raporta şefilor Aprovizionării (SNABKUM) şi Artileriei (ARTSNABRUM) trupelor ruse din Frontul Românesc că la Arsenalul, Pirotehnia şi Pulberăria Armatei române se aflau încă importante cantităţi de materii prime care puteau fi evacuate în Rusia: 56 t. fier, 30 t. oţel, 3 t. cositor, 45 t. alamă, 160 t. aramă, 1.022 t. plumb, 5 t. tablă, 30 t. zinc şi 10 t. antimoniu, care totalizau 1.381 tone şi necesitau pentru a fi transportate în 87 de vagoane ruseşti[350].

Pe 4 august 1917, Marele Cartier General Rus a informat Marele Cartier General român, Marele Stat Major şi Direcţiunea Muniţiunilor că - din ordinul generalului Holodovski, şeful Serviciului aprovizionare al Frontului

[348] RGVIA, Fond 2085, Opis 5, dosar 7, f. 28.
[349] RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 5, f. 1.
[350] RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 7, f. 47-49.

Român - „toată pulberea şi explozivele vor fi trimise la Poltava, toate maşinile statului român vor fi evacuate la Kremenciug, tunurile care sunt în bună stare, mitralierele, carabinele automate şi cele simple, toate obuzele încărcate şi cartuşele vor fi trimise la Odessa, unde va fi depozitul central, toate celelalte materiale, indiferent de unde provin, se vor trimite la Karlovka. Materialul care va veni din străinătate se va repartiza după aceeaşi normă” [351].

O zi mai târziu, acelaşi general rus a dispus ca „Pulberea şi toate explozibilele care sosesc de la Nord, pentru statul român *(materiale furnizate României, de către aliaţi, prin Rusia - n.n.)*, se vor trimite la Iaroslavl, iar materialele de intendenţă (stofe, bocanci, pânză, pielărie, conserve etc.) indiferent de unde vor sosi se vor trimite la Krinkov”[352].

Concomitent, la Stavka au fost redactate - de către generalul-maior V.A. Sviderski, şeful Biroului 1 aprovizionare - „Dispoziţiile Direcţiei Generale a Artileriei privind destinaţiile stabilite pentru trimiterea materiilor prime sosite din România[353]”.

Conform acestui document, materiile prime evacuate din România trebuiau să fie direcţionate astfel: *fierul* - la Arsenalul din Kiev; *cuprul* - la uzinele din Samara şi Petrograd; *salpetrul (silitra ciliană)* - la fabricile Serghievck din Raionul Ivaşcenko şi Şterovski (pentru a se preda inginerului Veinberg), respectiv la uzina chimică Doneţk; *azotatul de amoniu* - la uzinele Serghiev şi Ohta din Petrograd; *plumbul* - la fabrica de muniţii din Lugansk; *alama* - la fabrica de muniţii din Petrograd; *oţelul de creuzet* - la uzina Guberniei Samara; *antimoniul, acidul sulfuric, bumbacul şi celuloza* - la Şostka-Harkov; *explozibilii* urmau să fie repartizaţi ulterior de către Direcţia Generală a Artileriei.

Recunoaşterile efectuate în teren de către delegaţii autorităţilor române planificate să fie evacuate au constatat, în cvasitotalitatea cazurilor, că la Herson şi în celelalte localităţi destinate găzduirii zecilor de mii de militari şi civili nu existau condiţii minimale pentru dislocarea Armatei şi administraţiei române, fapt ilustrat şi în scrisoarea generalului Paraschiv Vasilescu, sub-şef al Marelui Cartier General român/şeful Marelui Stat Major, transmisă la 22 august 1917, colonelului Berg căreia i-a fost ataşat procesul verbal întocmit de către delegaţia comună a Ministerului de Război şi Marelui Stat Major care s-a deplasat la Herson prin care s-a constatat că „în acea localitate nu se pot cantona aceste servicii şi personalul care le compun”, motiv pentru care se solicita „să binevoiţi a ne

[351] *Ibidem*, f. 79 şi 80.
[352] *Ibidem*, f. 87.
[353] *Ibidem*, f. 334.

comunica localitatea care se destină pentru a cantona aceste servicii"[354].

Acest fapt confirmă atât veridicitatea argumentelor cu care şefii celor 4 gubernii din sudul Rusiei şi-au susţinut - cu o lună în urmă - refuzul de a găzdui evacuaţii şi refugiaţii români, cât şi faptul că autorităţile civile şi militare ruse de la Petrograd, Moghilev şi Iaşi au generat şi întreţinut permanent ideea retragerii iminente a autorităţilor statale române pentru ca, sub acest pretext, să evacueze în Rusia o parte importantă a întreprinderilor industriale, stabilimentelor producţiei de apărare, materiilor prime, armamentului, muniţiilor, explozibililor etc. atât de necesare pentru susţinerea efortului comun de apărare în campaniile din 1916-1917 de pe Frontul românesc.

Această realitate este ilustrată sintetic în conţinutul corespondenţei-interpelare pe care Marele Cartier General român a transmis-o, pe 17 august 1917, preşedintelui Comisiei Mixte de Evacuare (colonelul Berg, care a şi fost avansat trei luni mai târziu - pentru modul exemplar în care s-a ocupat de trimiterea în Rusia a unei mari părţi din industria de război şi resursele materiale ale României - la gradul de general), în care se arată că: „*Planul de evacuare prevede că pentru evacuarea persoanelor ce voiesc să plece în Rusia, să se prevadă zilnic un tren cu 15 vagoane* (de călători - n.n.) *şi 3 vagoane de bagaje. Până în prezent, nu s-a constituit nici un tren din această categorie.*

Cum în perioada de evacuare în care ne găsim s-a trimis aproape ½ din materialul în tabelele de evacuare (adică 1.454 din 3.103 vagoane) şi cum nu s-a evacuat nici un tren de persoane, cu onoare vă rugăm să binevoiţi a ne comunica rezoluţiunea D-voastră cu privire la acest punct prevăzut în proiectul de evacuare la litera D. (Capitolul Ordinea de urgenţă a evacuărilor)" [355].

Altfel spus, în vara anului 1917, când militarii români şi ruşi luptau împreună şi „*fără gând de retragere*", comandanţii lor - inclusiv regele Ferdinand I, comandantul suprem al Frontului Român - plănuiau evacuarea pe pământ străin a structurilor centrale ale statului român, iar zilnic plecau din România în adâncul Rusiei zeci şi chiar sute de vagoane încărcate nu doar cu materii prime şi echipamente industriale, ci şi cu tunurile, obuzele, mitralierele, carabinele, puştile, explozibilii şi cartuşele atât de necesare susţinerii efortului comun de apărare în atât de dramaticele şi des invocatele bătălii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz.

---

[354] *Ibidem*, f. 208.
[355] RGVIA, Fond 2085, Opis 4, dosar 3, f. 158.

DE LA IMAGINEA INAMICULUI LA CEA A ALIATULUI: EVALUAREA POLITICII ROMÂNIEI, DE CĂTRE OPINIA PUBLICĂ RUSĂ, ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (1912-1914)

Boris Sergheevici KOTOV

La începutul secolului al XX-lea relaţiile dintre Imperiul Rus şi Regatul României s-au derulat cu dificultate. Cele două ţări învecinate au intrat în blocuri politico-militare diferite: Rusia făcea parte din Antanta, iar România era strâns legată de Tripla Alianţă. Lupta comună cu Imperiul Otoman în războiul din 1877-1878, în urma căreia România a obţinut independenţa deplină faţă de Poartă, a rămas un episod de scurtă durată în istoria relaţiilor interstatale ruso-române. După terminarea acestui război, Bucureştiul a adoptat o poziţie antirusă şi, în luna octombrie 1883, a intrat într-o alianţă cu Austro-Ungaria şi Germania, îndreptată împotriva Rusiei.[356] Cauza acestei alianţe a fost înapoierea sudului Basarabiei către Rusia, în urma războiului ruso-turc, desprinsă de aceasta prin decizia Congresului de Pace de la Paris din 1856 şi cedată Principatului Moldovei (în 1862, după unirea Moldovei şi Valahiei, acest teritoriu a intrat în componenţa statului român). În pofida faptului că, în acelaşi timp, România a primit nordul Dobrogei și portul Constanţa cu susţinerea Rusiei, pierderea pământurilor basarabene a generat o reacţie extrem de dureroasă clasei române de dreapta şi unei părţi semnificative a societăţii româneşti, dând naştere unui sentiment antirus. Deşi după Congresul de la Berlin, Rusia, care era izolată şi pierdea în Balcani o poziţie după alta, nu se putea nici măcar gândi la nici un fel de expansiune în sud-estul Europei, teama faţă de Rusia şi faţă de spiritul panslavismului a continuat să definească cursul politicii externe a Bucureştiului la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea.

Sentimentul antirus din România a fost alimentat cu pricepere de Austro-Ungaria şi Germania, care erau interesate să ghideze politica externă şi aspiraţiile iredentiste ale tânărului stat român spre est, în

[356] Agaki Aleksei, *Prisoedinenie Rumînii k Troistvennomu soiuzu,* în *Problemî vnutri i vensnepoliticeskoi istorii Rumînii novogo i noveişego vremeni,* Chişinău, Ştinina, 1988, pp. 152-178.

direcţia Basarabiei ruse, astfel încât, în cazul unui război cu Rusia, să folosească împotriva ei Armata Română. Potrivit planurilor strategilor din Berlin şi Viena, România ar fi trebuit să devină o „barieră" între slavii de sud şi Rusia, blocând ultima cale rusă spre Balcani. Austro-Ungaria, aducând România în sfera sa de influenţă şi orientând-o spre Tripla Alianţă, a rezolvat încă o altă sarcină importantă: în acest fel a distras atenţia societăţii româneşti de la situaţia dificilă a mai multor milioane de români din Transilvania, supuşi discriminării şi maghiarizării forţate. Clasa română de dreapta a sacrificat pentru alianţa cu Austro-Ungaria, interesele compatrioţilor din acea zonă a Carpaţilor, renunţând la orice fel de susţinere a luptei românilor din Transilvania pentru drepturilor lor.

Încheind alianţa cu Austro-Ungaria şi Germania, conducătorii României au mizat pe faptul că, într-un viitor război cu Rusia, vor reuşi nu doar să-şi recapete sudul Basarabiei, ci şi să se unească cu toată această gubernie rusească până la Nistru. Alături de acest factor obiectiv, care a împins România în braţele Triplei Alianţe, era şi dependenţa ei de capitalul austro-german, care ocupase o poziţie puternică în cele mai importante sectoare ale economiei româneşti, inclusiv producţia petrolieră. Un rol important în determinarea politicii externe a statului dunărean l-au jucat şi simpatiile personale ale regelui Carol de Hohenzollern. Fiind german şi înrudit cu dinastia care conducea Prusia şi Imperiul German, din momentul urcării pe tronul românesc, în anul 1866, a folosit toate posibilităţile pentru consolidarea influenţei germane şi austriece în România. În virtutea cauzelor sus-menţionate, statul român, pe timpul mai multor zeci de ani, s-a aflat în sfera de influenţă politică a Triplei Alianţe.[357]

Situaţia a început să se schimbe în ultimii ani dinaintea Primului Război Mondial. Conflictul armat dintre Liga Balcanică (Bulgaria, Serbia, Grecia şi Muntenegru) şi Imperiul Otoman, care a izbucnit în luna octombrie 1912 şi s-a dezvoltat opt luni mai târziu într-un război interaliat, la care a participat şi România, a schimbat radical echilibrul de forţe din Balcani şi din Orientul Apropiat. O consecinţă a celor două războaie Balcanice din 1912-1913 a fost pierderea de către turci a majorităţii posesiunilor din Europa, consolidarea Serbiei şi Greciei, care au împărţit între ele partea leului din moştenirea otomană din Balcani, slăbirea Bulgariei şi deteriorarea maximă a relaţiilor dintre austrieci şi sârbi, care ameninţa menţinerea păcii în Europa. Amplificând la maxim contradicţiile

[357] Vinogradov Vladilen, *Rumînia: ot soiuza s Rossiei k soiuzu s Ţentralnîmi derjavami*, în *V porohovom pogrebe Evropî 1978-1914,* Moscova, Indrik, 2003, pp. 135-164.

dintre imperii, Războaiele Balcanice au devenit prologul şi cel mai important catalizator al războiului mondial din anul 1914.

Pentru politica externă românească şi relaţiile ruso-române, Războaiele Balcanice au devenit, de asemenea, un punct de cotitură. Temerile faţă de hegemonia bulgară din regiune şi dorinţa clasei române de dreapta de a participa la împărţirea teritorială a Peninsulei Balcanice, au determinat poziţia antibulgară a României şi intrarea ei în războiul interaliat de partea Serbiei şi Greciei. Acest lucru a dat naştere unor divergenţe serioase între România şi Austro-Ungaria, protectorul Bulgariei. Intenţia diplomaţiei austriece de a revizui termenii Tratatului de Pace de la Bucureşti, care s-a dovedit a fi avantajos pentru România, a fost percepută negativ în regat. Din acest moment, România a început să părăsească treptat blocul austro-ungar şi să se apropie de Rusia, o manifestare clară a acestui fapt fiind întâlnirea solemnă a ţarului Nicolae al II-lea cu regele Carol I al României, care a avut loc în portul Constanţă, în luna iunie 1914. Această întâlnire a însemnat o cotitură în cursul politicii externe a Bucureştiului, care s-a încheiat în august 1916 cu ruptura dintre România şi aliaţii săi, Germania şi Austro-Ungaria, şi intrarea acestei ţări în Primul Război Mondial de partea Antantei.

Tradiţional, societatea rusă a urmărit cu atenţie evenimentele din Balcani. Principalele informaţii despre evenimentele din străinătate le-a primit prin intermediul presei, care la graniţa dintre secolele al XIX-lea şi al XX-lea era principala sursa de informare în masă, instrumentul principal atât pentru formarea opiniei publice, cât şi pentru influenţarea acesteia. Un loc aparte în paginile ziarelor era ocupat de problemele de politică internă, însă în momentul izbucnirii unor crize internaţionale acute şi a unor conflicte, în centrul atenţiei se aflau problemele de politică externă. O astfel de situaţie s-a creat în toamna anului 1912, când Muntenegru, urmată de Serbia, Bulgaria şi Grecia, au declarat război împotriva Imperiului Otoman, cu intenţia de a-i alunga complet pe turci din Peninsula Balcanică şi de împărţi între ele acele teritorii din Europa, pe care Poarta şi le-a păstrat după Congresul de la Berlin din 1878.

În Rusia, intervenţia statelor balcanice creştine împotriva asupritorului lor de secole a declanşat un răspuns entuziast. În fiecare zi, ziarele au publicat editoriale şi pamflete, dedicate conflictului din Balcani, analize militare, rapoarte ale corespondenţilor de război din armatele statelor balcanice implicate, discuţii cu diplomaţi, atât ruşi, cât şi străini. Pagini întregi erau ocupate de telegramele Agenţiei Telegrafice din Sankt-Petersburg (SPA), precum şi ale agenţiilor străine de presă şi corespondenţilor acestora. O astfel de atenţie faţă de evenimentele dramatice din Balcani a fost determinată de mai multe cauze.

În primul rând, societatea rusă considera Europa de Sud-Est o zonă de interes major a Rusiei, luând în considerare rolului acesteia de eliberator în regiune. Victoriile răsunătoare ale bulgarilor, sârbilor, grecilor şi muntenegrenilor în faţa turcilor din toamna anului 1912 au fost percepute ca reprezentând încheierea misiunii istorice de eliberare a Peninsulei Balcanice, care a fost iniţiată şi realizată succesiv de însăşi Rusia, în cadrul războaielor ruso-turce din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea.

În al doilea rând, înfrângerea Turciei şi pierderea aproape completă a posesiunilor sale din Europa a introdus din nou pe ordinea de zi problema centrală legată de politica Rusiei din Orientul Apropiat - respectiv problema privind statutul strâmtorilor de la Marea Neagră, de a cărei rezolvare cu succes erau interesate clasele de dreapta ale Rusiei. În final, în al treilea rând, războiul izbucnit în Balcani, unde s-au intersectat interesele politice, strategice şi economice ale tuturor marilor puteri, a depăşit imediat graniţele unui conflict local. El a fost însoţit de intensificarea pe arena internaţională a competiţiei dintre cele două blocuri politico-militare, Antanta şi Tripla Alianţă, şi un timp a ameninţat ca va degenera într-un conflict armat la nivel european.

Politica României, care a jucat un rol important în evenimentele din Balcani în perioada 1912-1913, a devenit nu o dată, obiect de analiză critică în ziarele ruseşti. În primul rând, poziţia Bucureştiului în legătură cu conflictul armat care se declanşase în Balcani, a atras atenţia presei ruse în iarna anilor 1912-1913, atunci când guvernul lui T. Maiorescu a emis pretenţii teritoriale faţă de Bulgaria, solicitând, drept compensaţii pentru păstrarea neutralităţii, cedarea Silistrei şi a unei mari părţi mare din zona Dobrogei care aparţinea bulgarilor. După cum observă R. Hall în cercetarea sa despre războaiele balcanice, „anexarea Dobrogei a adus Bucureştiului o regiune agricolă bogată, precum şi întărirea controlului românesc al malului sudic al Dunării”.[358] Pretenţiile teritoriale ale României au fost însoţite de o creştere a nivelului de pregătire a armatei pentru intrarea în luptă. Politicienii din Bucureşti au profitat de momentul favorabil, creat atunci când aproape toată armata bulgară se afla în teatrul de operaţii tracic cu turcii, iar graniţa de nord a Bulgariei era complet deschisă pentru invazia trupelor române. Încrederea pe care conducerea României o avea în propriile forţe, în perioada conflictului pentru Dobrogea din 23 ianuarie (5 februarie)[359] 1913, a fost amplificată

[358] Hall Richard, *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War, London*, Routledge, 2000, pp. 77-78.

[359] Aici şi mai departe sunt indicate în paranteze datele conform calendarului pe rit nou

şi de reînnoirea tratatului secret de alianţă cu Austro-Ungaria.[360]

Pretenţiile României faţă de Bulgaria, care erau complicate şi fără acea situaţie extrem de tensionată din Balcani, au fost apreciate într-un mod cu totul negativ de aproape toată presa rusă. Cu toate că în septembrie 1912, Carol I a primit bastonul de feldmareşal al Rusiei, în amintirea acţiunilor comune ale celor două armate din perioada 1877-1878, opinia publică din Rusia nu a fost convinsă că noul feldmareşal rus nu îşi va trimite trupele împotriva Bulgariei, şi în ajutorul turcilor care erau în faţa unei înfrângeri. Acest conflict local româno-bulgar putea să declanşeze cu uşurinţă un război european, întrucât România se afla într-o alianţă militară cu Imperiul Habsburgic, iar Rusia avea, în mod tradiţional, legături strânse cu Bulgaria. Ziarele ruseşti au căzut de acord asupra faptului că România, ameninţând spatele frontului bulgar şi implicit - întreaga Ligă Balcanică, acţionează doar în calitate de unealtă a Austro-Ungariei, fiind un instrument cu ajutorul căruia Viena pune presiune asupra celor care au învins Turcia, în scopul de a le reduce pretenţiile teritoriale. Totodată, un laitmotiv pentru aproape toate articolele dedicate politicii României, a fost cel care sublinia situaţia dezastruoasă a românilor din partea maghiară a Imperiului Habsburgic. În acest fel, presa rusă dorea „să deschidă ochii" românilor în legătură cu faptul că direcţia „firească" a expansiunii statului român trebuia orientată spre regiunea care aparţinea de Austro-Ungaria, la vest de munţii Carpaţi, inclusiv că unirea era posibilă doar prin neutralitatea binevoitoare a Ligii Balcanice sau chiar în strânsă legătură cu aceasta.

Ziarul Partidului constituţional-democratic (al kadeţilor[361]) „*Reci*" (Discursul), constata în luna februarie 1913 că pericolul ofensivei române în interiorul Bulgariei este mai mare ca niciodată, evidenţiind că: „după victoriile balcanice împotriva Turciei şi în special după deplasarea sârbilor spre marea Adriatică, Austria face din România paravanul său prin care încearcă în mod sistematic să creeze un pretext pentru complicarea situaţiei din Balcani".[362] „*Reci*" exprima temerea că ofensiva armatei române în interiorul Bulgariei ar putea deveni piatra ce va declanşa avalanşa unui război la nivel european, susţinând că dacă Bucureştiul se va hotărî să facă acest pas riscant, acesta va avea o

(calendarul gregorian).

[360] Căzan Gheorghe Nicolae, Rădulescu-Zoner Şerban, *Rumänien und der Dreibund 1878-1914*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1983, p. 233

[361] Membrii Partidul Constituţional Democratic, erau cunoscuţi sub numele Kadeţi dat de iniţialele partidului (în limba rusă *Конституционная Демократическая партия*, prescurtat КД - KD, n.t.

[362] Reci, 5(18).II.1913.

singură semnificaţie: La Viena se consideră că a sosit momentul favorabil pentru provocarea Rusiei.

Un punct de vedere similar a exprimat şi ziarul autoritar liberal „Russkie vedomosti" (Buletinul Rusiei), controlat de kadeţi. Corespondentul său din Viena, P. Zvezdici (P.I. Rotenshtern) era sigur de faptul că România şi-a formulat cerinţele privind cedarea Silistrei, care avea o populaţie pur bulgară, doar pentru că a fost susţinută de Austria. „Mai mult decât atât, niciodată România, care la început a ezitat destul de clar, nu ar fi mers pe această cale de extorcări politice, dacă Austria nu ar fi obligat-o direct să facă acest lucru".[363] Incitând românii împotriva bulgarilor, diplomaţia habsburgică închidea astfel posibilitatea ca România să se alăture Ligii Balcanice şi, bazându-se pe resursele ei, să devină centrul tensiunilor (un „Piemont" pentru românii care trăiesc în Austria şi Ungaria.

În această problematică au fost de acord cu kadeţii şi octombriştii[364], care se temeau, de asemenea, de escaladarea conflictului româno-bulgar într-un mare război cu participarea marilor puteri. Portavocea „Uniunii 17 octombrie", ziarul „Golos Moskvî" (Vocea Moscovei) puncta că bulgarii nu vor ceda Silistra fără luptă şi în cazul în care românii vor încerca să folosească forţa pentru satisfacerea cerinţelor lor, Rusia va fi nevoită să răspundă la atacul făcut de români pe la spatele Ligii Balcanice prin introducerea trupelor sale în Moldova şi Valahia. Acest lucru, la rândul său, ar putea deveni un *casus belli* pentru Austro-Ungaria şi Germania. În acest fel, menţiona „Golos Moskvî", „în războiul european care se pregăteşte, României îi va aparţine rolul de iniţiator".[365]

Ziarul conservator „Moskovskie vedomosti" (n.t. Buletinul Moscovei) a comunicat că politica agresivă a Bucureştiului vă găsi un răspuns pe măsură la Viena şi Berlin unde se speră ca atacul asupra Bulgariei va conduce la distrugerea totală a României şi a Ligii Balcanice, precum şi a Rusiei. În legătură cu acest aspect, ziarul sublinia că românii nu au motive să se opună politicii Bulgariei, deoarece nu de Balcani, ci de teritoriile situate la vest de Carpaţi este legată expansiunea teritorială şi dezvoltarea României. Menţionând rolul provocator al ziarelor austriece şi nemţeşti, care aminteau constant românilor că principalul duşman al lor este Rusia,

---

[363] Russkie Vedomosti, 12(25).I.1913.

[364] Nume sub care erau cunoscuţi membri partidului *Uniunea 17 Octombrie* partid constituit de cei care au întocmit Manifestul din Octombrie pe care la sfârşitul anului 1905, ţarul Nicolae al II-lea a fost obligat să-l promulge. Manifestul dădea Rusiei o constituţie care prevede drepturi şi libertăţi civile pentru toţi cetăţenii inclusiv răspunderea miniştrilor în faţa ţarului, parlament ales printr-un vot larg, dar nu universal, n.t.

[365] Golos Moskvî, 6 (19).II.1913.

„Moskovskie vedomosti" scria: „Presa austriacă şi germană, susţinându-şi guvernele, doreşte să închidă ochii românilor în privinţa faptului că în Transilvania austriacă se află sub dominaţie străină 3 milioane de români. Acolo pot fi direcţionate aspiraţiile naţionale ale Regatului Român".[366]

Influentul ziar „Novoe Vremia" (Timpul Nou), apropiat de tabăra naţionaliştilor ruşi şi aripii de dreapta a octombriştilor, nu se îndoia de faptul că în spatele pretenţiile României pe seama Dobrogei bulgăreşti stă diplomaţia vieneză. O ciocnire între România şi Bulgaria, lichidarea posibilităţii ca România să treacă de partea Ligii Balcanice, distragerea atenţiei societăţii româneşti de la „adevăratele misiuni naţionale", legate de soarta românilor din Transilvania şi Bucovina, şi revendicarea unei regiuni etnice bulgare, care nu îi trebuie României - acestea este scopul unei alte intrigi austriece. „Evenimentele se dezvoltă cu o viteză extraordinară şi în viitorul apropiat vom vedea dacă judecata sănătoasă a românilor va rezista în faţa acestor ispite rele" - scria „Novoe Vremia" la sfârşitul anului 1912.[367]

„Russkoe Slovo" (Cuvântul Rus), în acea perioadă unul dintre cele mai informate şi populare ziare din Rusia presupunea că ministrul afacerilor externe al Imperiului Habsburgic, contele L. Berchtold, neprimind sprijin pentru planurile sale agresive nici din partea Germaniei, nici din partea Italiei, a decis să folosească România cea ascultătoare drept iniţiator al războiului cu Liga Balcanică.[368]. Ziarul susţinea că Rusia trebuie să facă totul pentru ca bulgarii să păstreze Silistra şi Dobrogea, instituind o blocadă paşnică pe litoralul românesc, în caz de necesitate. Dacă Rusia va capitula în faţa României în această problemă, atunci ar putea să fie pusă o cruce pe statutul ei de mare putere.[369] Totodată, ziarul sublinia că România va fi pusă la punct în timp oportun - „în interesul acestei ţări, care este direcţionată prin intrigile austriece spre un conflict cu Bulgaria, lăsând de-o parte perspectiva de a se uni vreodată în viitor pe cu compatrioţii din Transilvania şi Bucovina".

Cunoscut pentru legăturile sale strânse cu sferele guvernamentale, ziarul „Birjevîe Vedomosti" (Buletinul Birjei) nota că România, formulându-şi pretenţiile faţă de Bulgaria, ameninţă spatele frontului Ligii Balcanice într-un moment în care negocierile de la Londra dintre Turcia şi rivalii ei au stagnat şi în orice moment ar putea să se reia operaţiile militare. Faţă de această ameninţare ţările Antantei, protectoarele Ligii Balcanice, trebuie

[366] Moskovskie Vedomosti, 6(19).X.1912.
[367] Novoe Vremia, 18.XI(1.XII).1912.
[368] Russkoe Slovo, 17(30).X.1912.
[369] Russkoe Slovo, 30.XII.1912(12.I.1913).

să caute un răspuns clar şi direct iar „acest răspuns ar demonstra aliaţilor balcanici că interesele lor nu vor fi sacrificate de dragul noului pretendent la culegerea roadelor războiului”.[370] În acelaşi timp, ziarul nu excludea satisfacerea pretenţiilor româneşti însă doar „în cele mai mici limite”, fără a explica, însă, în mod concret ce limite sunt avute în vedere.[371]

Condamnând politica oficială a Bucureştiului, presa rusă a subliniat, în acelaşi timp, întorsătura favorabilă pentru Rusia în ceea ce priveşte starea de spirit din România. Ziarele au scris că tot mai mulţi români se îndoiesc de corectitudinea orientării spre blocul austro-german, care timp de 40 de ani nu a adus României nimic altceva decât tensiune în relaţiile cu Rusia şi izolare faţă de victorioasa Ligă Balcanică. Constatând că Bucureştiul se află acum la o răscruce între Puterile Centrale, pe de o parte, şi Antanta şi Liga Balcanică, pe de altă parte, presa rusă sublinia că de modul în care se va decide conflictul româno-bulgar, pe cale paşnică sau pe cale militară, depinde întregul curs viitor al statului român. Acţionând cu arma în mână împotriva bulgarilor, românii însuşi se vor lega pentru totdeauna de Imperiul Habsburgic, cu a sa politică antislavă şi antirusă; soluţionarea conflictului pentru Silistra pe cale paşnică va deschide românilor perspectiva aderării în viitor la Liga Balcanică, cu drepturi depline de membru şi posibilitatea, bazându-se pe ea, de a se lupta pentru eliberarea compatrioţilor săi din Transilvania şi Bucovina.

„Novoe Vremia” a atras atenţia asupra neînţelegerii permanente existente între simpatizanţii germanofili ai lui Carol I şi starea de spirit a cercurilor largi ale societăţii româneşti, care simpatizau în mod tradiţional Franţa, în calitate de putere romanică. Totodată, evidenţia că ultimul război care a demonstrat forţa popoarelor balcanice unite şi slăbiciunea Austriei, care nu a reuşit să obţină nimic din moştenirea otomană, a dat încă un impuls pentru schimbarea stării de spirit în România: „acolo se aud din ce în ce mai tare vocile care îndeamnă la unirea cu învingătoarele din Liga Balcanică”.[372] „Novoe Vremia” considera că Rusia ar trebui să sprijine orientarea României spre Liga Balcanică şi să acţioneze pentru consolidarea unei stării de spirit în acest sens în ţara vecină. Pentru realizarea acestui lucru, diplomaţia rusă trebuia să nu permită ciocnirea militară dintre Bulgaria şi România şi să rezolve conflictul dintre acestea în aşa fel încât să nu îi împingă pe bulgari să

[370] Birjevîe Vedomosti, 23.XII.1912(5.I.1913).
[371] Birjevîe Vedomostim 30,XII.1912(12.I.1913), 5(18).I.1913.
[372] Novoe Vremia, 18.XI(1.XII).1912.

atragă de partea Rusiei simpatia românilor.[373]

În luna decembrie 1912, „Golos Moskvî" a remarcat că România s-a transformat dintr-o dată într-un factor important al politicii europene: „toţi o curtează, toţi vor să se căsătorească cu ea" deoarece de cel cu care România va merge pe viitor „depind foarte multe"[374]. Totodată, ziarul octombriştilor sublinia că încă nu este târziu pentru România să facă o alegere şi să treacă la tabăra învingătorilor balcanici deoarece devenind membru al Ligii Balcanice, România se va putea lupta pentru drepturile românilor din Transilvania şi alte regiuni ale Imperiului Habsburgic. „În acelaşi timp, trebuie să dispară din obiceiul politic românesc servilismul jignitor, linguşirea vecinilor puternici, cu alte cuvinte, România încetează să joace rolul unui sărman linge-blide, asupra căruia, funcţie de necesitate, poţi să ridici tonul, aşa cum a făcut-o deseori Austro-Ungaria".[375]

Ideea apropierii de România pe considerente antiaustriece a împărtăşit-o şi ziarul „Utro Rossii" (Dimineaţa Rusiei), care reflecta interesele marii burghezii ruse, reprezentată de partidul progresiştilor. Renumitul om de ştiinţă slavist, A.L. Pogodin, sublinia în paginile acestui ziar că problema României - având în vedere starea relaţiilor ruso-austriece - are pentru Rusia o semnificaţie majoră. „Este necesar ca România să fie atrasă de Rusia - scria acesta - şi, desigur, nu doar printr-un un baston de feldmareşal, care nu poate fi o baghetă magică, ci şi prin relaţii mult mai concrete".[376] La ce se referea sintagma „relaţii concrete", Pogodin arată în continuare, sugerând faptul că românii vor putea rezolva problema Transilvaniei doar cu susţinerea Rusiei.

O părere mai puţin optimistă cu privire la perspectivele apropierii ruso-române a fost lansată de „Russkoe Slovo". Acest ziar nu credea în posibilitatea despărţirii dintre Bucureşti şi Viena, presupunând că va fi mai bine pentru Rusia să nu fie atrasă de idei tulburi cu privire la trecerea României de partea sa, întrucât acest lucru ar putea doar să îi alerteze pe bulgari. În niciun caz nu sunt justificate pretenţiile guvernului român faţă de vecinul său din sud, ele sunt convenabile doar Austriei, fapt care demonstrează clar cât de dependentă este încă politica Bucureştiului de directivele de la Viena.[377] Un punct de vedere similar a avut pe timpul Primului Război Balcanic şi „Birjevîe Vedomosti", care declara în

---

[373] Novoe Vremia, 7(20).III.1913.
[374] Golos Moskvî, 7(20).XII.1912.
[375] *Ibidem*.
[376] Utro Rossii, 30.XI(13.XII).1912.
[377] Russkoe Slovo, 30.XII.1912(12.I.1913).

februarie 1913: „România se află pe deplin sub influenţa Austriei şi, în cazul unui război al celei din urmă cu noi, România va fi aliatul ei indiscutabil împotriva noastră”.[378]

În timp ce presa analiza perspectivele dezvoltării relaţiilor ruso-române în contextul războiului care continua în Balcani, Ministerul Afacerilor Externe rus a căutat în mod activ variante de rezolvare a conflictului bulgaro-român. Poziţia sa în acest conflict a fost definită, mai înainte de toate, de două circumstanţe.

În primul rând, diplomaţia rusă, condusă de ministrul de externe, S.D. Sazonov, aspira la îmbunătăţirea relaţiilor cu Bucureştiul, care au rămas după Congresul de la Berlin reci şi distante. În memoriile sale, Sazonov a scris că atitudinea preventivă a Rusiei faţă de problema referitoare la asigurarea securităţii graniţelor dunărene ale României ar fi trebuit să devină „punctul de plecare” al apropierii ruso-române, care timp de aproape 40 de ani a fost deranjată de Viena şi Berlin, care susţineau propaganda antirusă în România şi care au răspândit temeri în societatea românească faţă de marele vecin de la est.[379] Apropierea României de Rusia şi alte ţări ale Antantei a ar fi condus în mod inevitabil la reorientarea politicii sale externe de la sud (Dobrogea) şi est (Basarabia) spre vest - în direcţia Transilvaniei maghiare şi Bucovinei austriece, cu populaţia lor predominant românească.

În al doilea rând, Ministerul Afacerilor Externe rus se temea de implicarea militară a României în războiul Ligii Balcanice cu Turcia, care ar fi pus Bulgaria şi aliaţii ei într-o situaţie foarte complicată şi, printre altele, ar fi condus la atragerea Austriei în război, deoarece era legată cu Bucureştiul printr-o alianţă militară. Pentru a nu permite această implicare şi complicaţii politice viitoare, era necesară rezolvarea pe căi diplomatice a divergenţelor bulgaro-române din cauza Dobrogei, chiar şi cu preţul câtorva concesii din partea Sofiei. Prin urmare, diplomaţia rusă a ocupat o poziţie destul de ambiguă: fără a respinge ideea compensaţiilor teritoriale pentru România pe seama Bulgariei, aceasta a căutat să limiteze aceste compensaţii la minim şi pe acest fundament să găsească o rezolvare paşnică a conflictului bulgaro-român.

La început, bulgarii au refuzat să ia în calcul cerinţele României însă disputa dintre Rusia şi Austro-Ungaria pentru atragerea simpatiei României a facilitat rezolvarea unor cerinţe formulate de români. Andrew Rossos subliniază în acest sens că „rezultatul rivalităţii ruso-austriece

---

[378] Birjevîe Vedomosti, 6(19).II.1913.
[379] Sazonov Serghei, *Vospominania*, Berlin, 1927, p. 127.

pentru obţinerea loialităţii Bucureştiului a depins de contribuţia acestora în atingerea scopurilor românilor"[380] şi de aceea Ministerul Afacerilor Externe rus a sfătuit guvernul Gheşov să nu respingă în totalitate pretenţiile românilor şi să rezolve conflictul printr-un compromis, care în acele condiţii însemna mai multe sau mai puţine concesii teritoriale din partea Bulgariei.

În data de 6 februarie 1913, reprezentanţii a şase mari puteri s-au adresat guvernelor României şi Bulgariei, în cadrul Conferinţei de la Londra, cu propunerea de a supune diferendul dintre cele două ţări arbitrajului celor şase. Rezultatul unor medieri succesive, pe timpul cărora ţările Triplei Alianţe au insistat asupra satisfacerii cerinţelor românilor în totalitatea acestora iar ţările Antantei şi-au îndreptat eforturile spre diminuarea apetitului teritorial al românilor, a fost semnarea în data de 26 aprilie/9 mai 1913 a protocolului de la Sankt-Petersburg. Deciziile, stabilite prin protocolul de la Sankt-Petersburg, nu mulţumeau nici Bulgaria, nici România. Bulgarii erau nevoiţi să renunţe la marele oraş Silistra şi la o zonă de trei kilometri din jurul său iar românii trebuiau să se mulţumească doar cu acest oraş toate celelalte pretenţii teritoriale ale Bucureştiului asupra Dobrogei bulgare au fost respinse de marile puteri.[381] Ca urmare, ambele părţi s-au simţit ofensate: românii considerau că au primit prea puţin, iar bulgarii că au pierdut prea mult.

În acea perioadă s-au amplificat brusc divergenţele din interiorul Ligii Balcanice - între Bulgaria, pe de-o parte, şi Serbia şi Grecia, pe de altă parte. Chiar la o zi după semnarea Acordului de Pace de la Londra cu turcii, în data de 19 mai/1 iunie 1913, guvernele conduse de N. Pašić şi E. Venizelos au încheiat un acord secret de alianţă sârbo-grec îndreptat împotriva Bulgariei. Amorsarea conflictului a fost la încurajată de cercurile române de dreapta, care voiau să profite la maxim de situaţie în scopul dorit, respectiv să obţină de la Bulgaria tot sudul Dobrogei, până la linia Turtucaia - Balcic. Aşteptând începutul operaţiilor militare dintre Bulgaria şi Serbia, regele Carol I a semnat un ordin pentru mobilizarea armatei române deşi Bucureştiul nu se baza doar pe propriile baionete, ci şi pe ajutorul aliatului austriac. În acest sens, însă, politicienii români au suferit o mare dezamăgire. La Viena nu se dorea implicarea României în război de partea coaliţiei antibulgare deoarece acest lucru ar fi complicat

---

[380] Rossos Andrew, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan rivalries and Russian foreign policy 1908-1914*, Toronto, University of Toronto Press, 1981, p. 140.

[381] Jebokriţki Viktor, *Bolgaria v period Balkanskih voin 1912-1913 gg.*, Kiev, Ed. Kievskogo Universiteta, 1961, pp. 143-147.

extraordinar de mult situaţia Bulgariei, pe care austriecii o susţineau în secret, iar implicarea României ar fi contribuit la victoria Serbiei - principalul inamic al Imperiului Habsburgic. De aceea, diplomaţia austriacă, atât cât a fost în puterea sa, a încercat să împiedice Bucureştiul să rupă relaţiile cu Bulgaria şi să intre într-un conflict militar cu această ţară.[382]

Poziţia antisârbă a Austro-Ungariei a stârnit iritarea şi nemulţumirea cercurilor române de dreapta, care vedeau în Serbia unicul aliat împotriva Bulgariei şi de aceea nu doreau slăbirea statului sârb. Refuzul Vienei de a susţine expansiunea teritorială a României a declanşat un val de sentimente anti-austriece în această ţară, exprimate şi prin manifestaţii, care s-au declanşat în data de 3 iulie 1913, printr-o demonstraţie la Bucureşti pe timpul căreia s-au scandat lozinci precum: „Vrem război!", „Jos cu vicleana Austro-Ungaria!", „Ne-am săturat de custodia austriacă!".[383] Alianţa cu Imperiul Habsburgic nu era nici anterior populară în România - marea putere vecină era percepută, mai înainte de toate, ca un opresor al populaţiei româneşti din Transilvania. Comportamentul Austro-Ungariei în perioada celui de-al Doilea Război Balcanic din vara anului 1913 a stârnit animozitate în relaţiile austro-române, demonstrând contradicţiile profunde dintre cele două ţări.

Convinşi că există o slabă speranţă pentru implicarea austriacă, conducătorii României au decis să îşi atingă scopurile prin orice mijloace, respectiv printr-o alianţă cu Serbia şi Grecia. În data de 28 iunie/11 iulie trupele române au trecut graniţa, au ocupat Silistra şi au început să se deplaseze adânc în teritoriul bulgar. O parte dintre soldaţi au trecut Dunărea şi s-au îndreptat spre capitala Bulgariei, Sofia. Înţelegând lipsa unei perspective victorioase în cazul unui război pe două fronturi, Statul Major General bulgar a ordonat trupelor să se retragă, fără a opune rezistenţă românilor. Deşi Armata Română nu a fost nevoită să se lupte cu bulgarii, avansarea acesteia spre Sofia a fost principalul factor militar, care a conturat înfrângerea rapidă şi a determinat capitularea Bulgariei.

Veştile despre intervenţia activă a României au generat temeri în Rusia. Guvernul ţarist, căruia Bulgaria s-a adresat cu rugămintea de mediere, a încercat să oprească ofensiva trupelor române, însă acest demers nu a avut nici un rezultat. Astfel, conflictul însângerat din Balcani s-a extins atrăgând noi ţări. Invazia Bulgariei de către România fără a declara război a generat o reacţie negativă a majorităţii ziarelor ruse.

---

[382] Williamson Samuel, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, Bedford/St Martins, 1992, p. 144.
[383] *Istoria Rumînii 1848-1917*, Moscova, Nauka, p. 377.

Societatea rusă a perceput cu durere slăbirea unuia dintre statele slave, care avea strânse legături istorice cu Rusia şi care se bucura de protecţia ei. Mai mult, în paginile ziarelor era exprimată îngrijorarea legată de faptul că sârbii şi grecii, încurajaţi de susţinerea românească, vor manifesta intransigenţă faţă de Bulgaria, fapt care va îngreuna obţinerea unei păci reciproc acceptabile şi va pune astfel bazele unor conflicte viitoare.

„Utro Rossii" a considerat că acţiunile României sunt o bătaie de joc faţă de dreptul internaţional şi tradiţiile războiului. Potrivit acestui ziar, „ofensiva tâlhărească a României asupra Bulgariei creează un precedent, deoarece acest gest pare smuls în întregime din timpurile sălbatice ale evului mediu". Distrugând Bulgaria, duşmanii acesteia vor călca în picioare principiul echilibrului de putere în Balcani expus chiar de ei. „Asupra unui stat incapabil să răspundă, a cărui putere militară a fost anihilată de un duşman victorios, se năpustesc vecinii săi cu lăcomia unor jefuitori, încercând precum hienele laşe să îşi ia partea din pradă".[384] Totodată, „Utro Rossii" a sesizat contradicţia deplină între interesele Austro-Ungariei şi României în Balcani: în timp ce Bucureştiul aspiră la slăbirea Bulgariei, Viena, dimpotrivă, încearcă să întărească Bulgaria pe seama Serbiei.[385]

În perioada Războiului Balcanic ziarul kadeţilor, „*Reci*", cu orientare pro-bulgară manifestă, a condamnat cu hotărâre politica blocului sârbo-grec căruia i s-a alăturat şi România. Renumitul istoric şi sociolog rus, M.M. Kovalevski, a caracterizat în paginile acestui ziar comportamentul României ca fiind „de o viclenie nemaiîntâlnită", „o încălcare dură a neutralităţii din partea puterii, care nu a participat direct în războiul de eliberare şi care, cu atât mai mult, a primit deja prin intermediul Rusiei beneficii semnificative pe seama vecinului".[386] Kovalevski nu a fost de acord nici cu poziţia adoptată de o parte a elitei politice ruse care spera că intervenţia activă a României va duce la distanţarea de Austria şi Tripla Alianţă.

Ziarul octombriştilor, „Golos Moskva" a cerut acordarea de ajutor militar pentru Bulgaria împotriva României, avertizând că în caz contrar Rusia va pierde toată influenţa asupra statelor din Balcani care vor intra sub protectoratul Austriei.[387] Editorialistul acestui ziar, N.P. Mamontov sublinia că întărirea României pe seama Bulgariei nu răspunde nicidecum intereselor Rusiei: „România este o dezertoare, astăzi este cu noi, mâine

[384] Utro Rossii, 11(24).VII.1913
[385] Utro Rossii, 23.VII(5.VIII).1913
[386] Reci, 30.VI(13.VII).1913
[387] Golos Moskvî, 23.VI(6.VII).1913

este avangarda colaterală a Austriei".[388] Acesta a evidenţiat că pentru mobilizarea armatei române trebuia să se răspundă cu cele mai hotărâtoare măsuri, care ar fi stins dorinţa de război a Bucureştiului şi ar fi demonstrat politicienilor că Rusia nu va permite „smulgerea fără pedeapsă a celei mai bune porţiuni din carnea vie a Bulgariei slăbite de puteri".

„Birjevîe Vedomosti" a apreciat că cerinţele românilor asupra Silistrei sunt justificate deoarece fără Silistra românilor le-ar fi fost greu să îşi apere terenurile dunărene, însă nu vedeau ca fiind justificată ocuparea celorlalte zone din sudul Dobrogei. Potrivit ziarului, dorinţa românilor de a trasa graniţa pe linia Turtucaia - Balcic, nu poate fi fundamentată nici prin consideraţii strategice, nici prin argumente etnografice această acţiune având „un caracter pur agresiv" şi fiind explicată doar prin „cele mai pure intenţii de a pune stăpânire pe ceva vulnerabil".[389] „Birjevîe vedomosti" a cerut guvernului român să revină asupra deciziei, să dea dovadă de moderaţie şi să nu formuleze către bulgari cerinţe excesive, întrucât transformarea Bulgariei într-un duşman îndârjit, care va visa la revanşă, nu este in interesul României.[390]

„Novoe Vremia" evidenţia că în urma încercărilor Atenei şi Belgradului de a nu permite instaurarea hegemoniei bulgare în Balcani a apărut un nou hegemon - România, de care depinde în mare măsură reglementarea crizei balcanice. Ziarul a analizat şi mesajul ţarului bulgar, Ferdinand, prin care monarhul român era rugat să se implice în încheierea rapidă a păcii[391] ceea ce echivala cu recunoaşterea oficială a rolului excepţional al României, care se transformase „într-un conducător veritabil al sorţilor popoarelor balcanice".[392] La acest rol conducător renunţase diplomaţia marilor puteri şi astfel rolul a fost preluat de un stat mic, destul de slab, dar „condus de o voinţă puternică". Totodată, „Novoe Vremia" a menţiona că România va rămâne doar avangarda Austro-Ungariei.

Un punct de vedere diferit a fost exprimat de ziarul „Russkoe Slovo". Acesta a avut o atitudine foarte negativă faţă de politica bulgară şi ca urmare pe timpul celui de-al doilea Război Balcanic a susţinut Serbia şi

---

[388] Golos Moskvî, 23.VI(6.VII).1913
[389] Birjevîe Vedomosti, 6(19).VII.1913.
[390] Birjevîe Vedomosti, 12(25).VII.1913
[391] În data de 9 (22) iulie ţarul bulgar, Ferdinand, i-a trimis o telegramă regelui român, Carol, cu rugămintea de a înceta operaţiunile militare şi de a implica România în reglementarea conflictului dintre Bulgaria şi duşmanii ei - Serbia, Grecia şi Muntenegru. Practic, aceasta a fost recunoaşterea dominării politice a României în Balcani, care a reuşit să beneficieze la maxim de pe urma destrămării Ligii Balcanice şi a războaielor interaliate.
[392] Novoe Vremia, 7(20).VII.1913, dar şi în Novoe Vremia, 26.CII(8.VIII).1913.

Grecia. Ziarul percepea intervenţia României cu o doză de înţelegere, susţinând că: „Dacă în Balcani nu s-a început să se discute despre drepturile naţionalităţilor asuprite, ci doar despre echilibrul politic, atunci nu se poate renunţa la acest echilibru şi România are dreptul de a-şi spune cuvântul”.[393] Potrivit ziarului acţiunea guvernului de Bucureşti a însemnat practic despărţirea de Tripla Alianţă şi configurarea unei noi realităţi politice în Balcani, unde Austro-Ungaria îşi pierdea ultimul punct de sprijin de încredere. Schimbându-şi poziţia sceptică iniţială faţă de posibilitatea realizării unui „acord cordial” în relaţiile Rusiei cu România, ziarul „Russkoe Slovo” a salutat noul curs, independent de Austria, al politicii externe române.

În zilele războiului interaliat o poziţie diferită a avut-o presa de extremă dreaptă, care nu era de acord cu entuziasmul arătat de o parte a societăţii ruse faţă de ideile slavofile şi, ca urmare, solicita guvernului o implicare mai redusă în disputele balcanice. Astfel, „Russkoe Znamia” (Drapelul Rus) ziarul partidului „Ciornaia Sotnia” (Sutele Negre, partid monarhist care a existat între 1905-1917)[394], scria: „Şi ce treabă are poporul rus legat de cearta fraţilor între ei? Românii sunt ortodocşi, bulgarii la fel; regii lor sunt nemţi; nu există nici o diferenţă între ei, cu atât mai mult cu cât sunt ataşaţi de vicleana Austrie. Dacă Dobrogea va fi a bulgarilor sau a românilor - pentru Rusia este indiferent”.[395] Cu toate acestea şi „Russkoe Znamia” şi-a exprimat indignarea faţă de acţiunilor României, denumindu-le extrem de nepotrivite pentru o ţară creştină: „Este inadmisibil din punct de vedere moral să îţi jefuieşti vecinul în general; dar mai ales atunci când el este neajutorat”[396] - concluzionat ziarul.

Pe fondul intrării în război a României a crescut şi interesul opiniei publice ruse faţă de comportamentul Austro-Ungariei deoarece se aprecia ca nefiind exclus ca aceasta să se implice hotărâtor în război, pentru a nu permite distrugerea completă a Bulgariei şi pentru a stopa creşterea puterii Serbiei. În acest context, un interes major era cel referitor la cât de coordonate sunt acţiunile Bucureştiului şi Vienei în Balcani. În legătură cu acest aspect, în presa rusă s-au exprimat diferite puncte de vedere.

Potrivit ziarului „Novoe Vremia”, acţiunile agresive ale Bucureştiului au răspuns pe deplin planurilor reale ale cabinetului vienez. Invazia română în

---

[393] Russkoe Slovo, 25.VI(8.VII).1913.

[394] De fapt partidul se numea Uniunea Poporului Rus şi era cunoscut sub denumirea Sutele Negre. Mai mult în Christian Bouchet*, Originile national-bolsevismului rus,* accesibil pe http://www.rossia3.ru/romina/bolsevism, consultat în 03.08.2017, n.t.

[395] Russkoe znamia, 9(22).VII.1913.

[396] Russkoe znamia, 20.VII(2.VIII).1913.

Bulgaria adâncea prăpastia, care despărţea popoarele balcanice, şi permitea diplomaţiei austriece să-şi continue în această regiune politica tradiţională de tipul *divide et impera.*[397] Renumitul editorialist al ziarului „Novoe Vremia", M.O. Menşikov, nu credea că operaţiile militare împotriva Bulgariei au fost întreprinse de români fără coordonarea austriecilor şi împotriva voinţei lor. El a văzut în această acţiune o altă mişcare vicleană a diplomaţiei austriece şi anume pregătirea implicării austriece în război, în urma căreia Peninsula Balcanică putea fi împărţită între România şi Austro-Ungaria.[398]

Printre altele, în paginile acestui ziar puteau fi întâlnite şi puncte de vedere cu privire la natura relaţiilor dintre România şi Austria. Corespondentul ziarului „Novoe Vremia", D. Yanceveţki, care se afla la Viena şi putea lua pulsul evenimentelor, aprecia că intervenţia română a a fost o surpriză neplăcută pentru politicienii din Viena şi Budapesta, care acuzau românii că au trădat Tripla Alianţă şi au trecut de partea Antantei şi blocului sârbo-grec. Potrivit corespondentului, politica externă a Imperiului Dunărean a fost exercitată în acea perioadă doar în interesul uneia din jumătăţile sale - cea maghiară. Pentru maghiari, principalii duşmani erau sârbii şi românii care constituiau populaţia majoritară din Transleitania[399], şi ale căror aspiraţii ameninţau integritatea teritorială a statului maghiar. Bulgaria, spunea Yanceveţki, vedea în Budapesta singurul aliat împotriva sârbilor şi a românilor.[400]

Observaţiile lui Yanceveţki au fost confirmate şi de mesajele corespondentului la Viena al ziarului „Russkie Vedomosti", P. Zvezdici, care a scris că intrarea în război a României împotriva Bulgariei, a încălcat toate planurile Austriei din Balcani şi a făcut o impresie zguduitoare la Viena. „La Austria, au început deja să renunţe cei mai apropiaţi prieteni, ca şi cum ar fi sortiţi pieriri, acesta este sentimentul care a fost determinat de

---

[397] Novoe Vremia, 4(17).VII.1913.
[398] *Ibidem*.
[399] Ţările Coroanei Sfântului Ştefan (maghiară *Szent István Koronájának Országai, A Magyar Szent Korona Országai*, croată *Zemlje krune Svetog Stjepana*, slovacă *Krajiny Svätoštefanskej koruny*, germană *Länder der Heiligen Ungarischen Stephanskrone*) a fost numele oficial al vechiului Regat al Ungariei în cadrul dublei monarhii Austro-Ungaria înfiinţate în 1867. Numele neoficial era *jumătatea ungară a Dublei Monarhii* sau, din punctul de vedere al funcţionarilor şi juriştilor vienezi, Transleithania (în latină „Ţara de dincolo de Leitha"). Aceste ţări constituiau partea sud-estică a Austro-Ungariei şi aveau drept capitală regală Budapesta, conform https://ro.wikipedia.org/wiki/%C8%9A%C4%83rile_Coroanei_Sf%C3%A2ntului_%C8%98tefan, consultat în 24.07.2017, n.t.
[400] Novoe Vremia, 14(27).VII.1913.

intervenţia României".[401] Zvezdici amintea că Imperiul Habsburgic a avut întotdeauna o legătură strânsă cu România, fondată pe teama faţă de Rusia şi de panslavism. Când această legătură s-a deteriorat, Bucureştiul s-a întors brusc în direcţia inamicilor Austriei.

Corespondentul ziarului „Russkoe Slovo" din capitala Austro-Ungariei, L. Sokolovski comentând despre mobilizarea armatei române care tocmai începuse, susţinea că diplomaţia austriacă nu are nici un fel de legătură cu intervenţia antibulgară a României. Mai mult, nici ambasadorul austriac la Bucureşti, prinţul K. Furstenberg, nici ministrul afacerilor externe, contele L. Berchtold, nu au avut cunoştinţă despre pregătirea intervenţiei române în Bulgaria.[402] În analiza lui Sokolovski acţiunile independente ale României în Balcani, erau în dezacord cu Austria şi demonstrau că poporul român şi elitele române nu mai doreau să aducă jertfe la altarul Triplei Alianţe. Acest lucru devenea evident şi în Austria, unde se aduceau învinuiri jignitoare la adresa României, potrivit cărora aceasta se pregătea să joace în Balcani rolul „jandarmului rus".

În urma celui de-al doilea Război Balcanic, Bulgaria a suferit o înfrângere zdrobitoare şi a capitulat în data de 16/29 iulie 1913. Imediat după capitulare, sub conducerea prim-ministrului român, T. Maiorescu, au început la Bucureşti negocierile dintre Bulgaria, pe de-o parte, şi Serbia, Grecia, Muntenegru şi România, pe de altă parte, care s-au încheiat în data de 28 iulie/10 august prin semnarea unui acord de pace. Diplomaţia românească, asumându-şi rolul de arbitru suprem în disputa dintre bulgari şi duşmanii lor, şi-a atins toate obiectivele: Potrivit condiţiilor Tratatului de Pace de la Bucureşti, Bulgaria a cedat României aproximativ 7.500 km^2 până la linia Turtucaia - Balcic, cu o populaţie de aproximativ 250 de mii de locuitori, şi s-a angajat ca într-un termen de doi ani să demoleze toate fortăreţele de la graniţa româno-bulgară şi să nu mai construiască altele.

La terminarea celui de-al doilea Război Balcanic, România şi-a consolidat poziţia în Balcani. Aceasta ocupa primul loc printre ţările balcanice, din punct de vedere al suprafeţei (aprox. 140 de mii de km^2) şi al populaţiei (7.600.000 de locuitori).[403] Pentru a păstra ceea ce obţinuse, România ar fi trebuit să se bazeze pe Serbia şi Grecia şi să caute susţinere din partea Rusiei concomitent cu distanţarea progresivă de Austro-Ungaria.

---

[401] Russkie Vedomosti, 21.VI(4.VII).1913
[402] Russkoe Slovo, 21.VI.(4.VII).1913.
[403] Boeckh Katrin, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*, München, Oldenbourg, 1996, p. 70.

Alianţa cu aceasta din urmă a adus în mod clar puţine beneficii conducătorilor români, limitându-le libertatea de acţiune pe arena internaţională. Distanţa dintre România şi Austro-Ungaria s-a mărit şi mai mult în august 1913 când diplomaţia habsburgică a cerut o revizuire a Tratatului de la Bucureşti şi corectarea unora dintre cele mai grele decizii pentru Bulgaria. Cererea a fost susţinută şi de cel mai apropiat aliat al Austro-Ungariei, Germania. La Bucureşti însă propaganda austriacă în favoarea revizuirii acordului a provocat o iritare extremă dar şi intensificarea sentimentelor anti-austriece.

Diplomaţia rusă a ştiut să profite de conjunctura favorabilă pentru a slabi din ce în ce mai mult legăturile României cu Viena şi Berlinul, concomitent cu consolidarea propriilor poziţii la Bucureşti. În raportul către ţar din 23 noiembrie/6 decembrie 1913, Sazonov scria: „În Balcani, în cazul unor complicaţii la nivel european, noi ne-am putea baza pe Serbia şi poate chiar şi pe România. De aici reiese şi sarcina diplomaţiei noastre - să creeze condiţiile pentru o apropiere mai mare de România. Activitatea pe această direcţie trebuie să fie cât mai constantă şi pe atât de prudentă şi străină de orice pasiune inutilă”.[404]

Desprinderea României de Tripla Alianţă a fost foarte importantă şi din motive strategice. România lega teritorial Austro-Ungaria şi Germania de potenţialii ei aliaţi într-un război viitor - Bulgaria şi Turcia. „Atragerea României de partea sa - menţiona istoricul B.B. Kross - a însemnat pentru Rusia tăiere acestei căi şi despărţirea blocului Puterilor Centrale în două grupe izolate”.[405] Pierderea României ca aliat a însemnat pentru nemţi şi austrieci şi pierderea resurselor româneşti - pâine şi petrol. Semnificativ a fost şi faptul că România, după reformarea armatei, şi-a mărit în mod substanţial efectivele - până la 97 de mii de oameni pe timp de pace şi până la 382 de mii după mobilizare. Aceste forţe nu ar fi fost neimportante pentru Antanta în cazul uni război cu blocul austro-german. S-a dovedit însă, că şi neutralitatea României a slăbit Puterile Centrale şi a disponibilizat o parte din trupele ruse pentru acţiunile din estul Prusiei şi din Galiţia.

Lupta împotriva influenţei Triplei Alianţe la Bucureşti a fost uşurată de faptul că aspiraţiile expansioniste ale elitei româneşti s-au îndreptat

---

[404] Zaioncikovski Andrei, *Podgotovka Rossii k mirovoi voine v mejdunarodnom otnoşenii*, Leningrad, 1926, p. 397.

[405] Kross Boris, *Rumînia mejdu Troistvennîm coiuzon i Antantoi. Ocerki po istorii diplomaticeskoi boribî za Rumîniu i ee vneşnei politiki. 1908-1914,* Pskov, Pskovskii gosudarstvenii pedagogiceskii institut, 1996, pp. 81-82.

din ce în ce mai mult spre vest - în direcţia zonelor populate de românii din dubla monarhie habsburgică. Deşi guvernul român, manifestând prudenţă şi previziune, nu a declarat deschis revendicările asupra teritoriilor austro-ungare, a încurajat în secret propaganda iredentistă pe ambii versanţi ai Carpaţilor. Astfel, pe măsură ce semnele de slăbiciune ale Austro-Ungariei se înmulţeau, se înmulţeau şi contactele dintre cercurile politice din Bucureşti şi conducătorii mişcării naţionaliste române din Ungaria, care aveau legături tot mai strânse. În iarna dintre anii 1913-1914, cu susţinerea guvernului de la Bucureşti, deputaţii români din Dieta Ungariei au încercat să cadă de acord cu prim-ministrul Ungariei, I. Tisza, cu privire la unele măsuri pentru îmbunătăţirea situaţiei românilor din Transilvania. Negocierile, care au durat mai multe luni s-au încheiat cu un eşec din cauza refuzului ferm al părţii maghiare de a face concesii majore.[406].

În toamna anului 1913, pentru a îndrepta propriile greşeli din timpul Conferinţei de Pace de la Bucureşti şi pentru a menţine România în sfera de influenţă a Triplei Alianţe Ministerul Afacerilor Externe austro-ungar l-a trimis ambasador la Bucureşti pe contele O. Czernin, cunoscut pentru atitudinea sa filo-română şi oponent consecvent al politicii de maghiarizare a guvernului ungar. Însă misiunea lui Czernin nu a avut succes deoarece divergenţele dintre cele două state atinseseră un nivel foarte ridicat. Diplomatul austriac a înţeles foarte repede că acordul cu România s-a transformat într-o „bucată de hârtie”.[407] Linia de politică externă a Bucureştiului s-a orientat vizibil într-o direcţie defavorabilă diplomaţiei austro-ungare astfel că de la o orientare necondiţionată spre Tripla Alianţă, România a trecut la o poziţie de mijloc între Tripla Alianţă şi Antantă, dar cu o deschidere mai mare către aceasta din urmă. În acelaşi timp, criza balcanică dintre 1912-1913 a condus la o îmbunătăţire semnificativă a relaţiilor dintre Rusia şi România şi la apropierea reciprocă a acestora.[408] Acest proces a continuat şi în ultimele luni dinaintea Primului Război Mondial, când în România se afla la putere guvernul liberal al lui I. Brătianu.

Orientarea României spre Rusia a fost confirmată de vizitele reciproce ale reprezentanţilor dinastiilor care conduceau în cele două ţări. În luna martie 1914 moştenitorul tronului României, prinţul Ferdinand,

---

[406] *Istoria Vengrii. Tom 2.* Moscova, Nauka, 1972, pp. 475-477.

[407] Czernin Ottokar, *V dni mirovoi voinî. Memuarî ministra innostranîh del Avstro-Vengrii*, Snakt-Petersburg, Ed. Sankt-Petersburgskogo Universiteta, 2005, p. 98.

[408] Vinogradov Vladilen, *Rumînia: medlennîi dreif k Antante* în *V prohorovom pogreme Evropî 1878-1914*, Moscova, Indrik, 2003, pp. 360-374

împreună cu soţia sa şi fiul cel mare, prinţul Carol, au efectuat o vizită în Rusia, unde au fost primiţi cu ospitalitate şi o perioadă au locuit în reşedinţa de vară a Romanovilor din Ţarskoe Selo. Peste trei luni a urmat vizita de răspuns a monarhului rus în România. În data de 1/14 iunie 1914, ţarul Nicolae al II-lea, împreună cu împărăteasa Aleksandra Fedorovna, ţareviciul moştenitor şi fiicele lor, au sosit cu iahtul regal „Ştandart" din Odessa în portul român Constanţa. Aici, ţarul şi membrii familiei sale s-au întâlnit cu regele Carol I şi cu întreaga elită politică românească. Întâlnirea de la Constanţa s-a desfăşurat într-o atmosferă festivă, devenind un punct culminant al apropierii ruso-române înaintea Primului Război Mondial.

Din punct de vedere politic, având în vedere caracterul privat al aceste vizite, a ieşit totuşi în evidenţă prezenţa în suita ţarului a ministrului afacerilor externe, S.D. Sazonov. În cursul celor câteva zile cât s-a aflat în România, acesta a purtat tratative cu regele şi prim-ministrul, Brătianu. Cel mai important rezultat al acestor tratative a fost asigurarea dată de Brătianu că, în cazul unui război între Rusia şi Austro-Ungaria, izbucnit ca urmare a atacului celei din urmă asupra Serbiei, drumurile Rusiei şi României „s-ar întâlni din nou, întrucât România nu are nici o intenţie să permită slăbirea Serbiei".[409] Deşi România se considera din ce în ce mai puţin legată de obligaţiile faţă de Tripla Alianţă, până la trecerea ei definitivă în tabăra Antantei, în vara anului 1916, mai era mult. Reorientarea rapidă a cursului politicii externe a împiedicat rezistenţa germanofililor români conduşi de regele Carol, precum şi dependenţa economică a acestui stat de blocul austro-german. Politica lui Sazonov de separare a României de Tripla Alianţă a fost aprobată de către societatea rusă iar ideea apropierii de regat pe fundamente antiaustriece a fost un subiect foarte popular în ziarele de diferite orientări politice. Atitudinea presei ruse faţă de ţara vecină în ultimele luni dinaintea Primului Război Mondial s-a schimbat în mod semnificativ, devenind mult mai binevoitoare. Din paginile ziarelor au dispărut evaluările negative ale politicii româneşti, predominante pe timpul Războaielor balcanice. În Rusia, erau din ce în ce mai răsunătoare apelurile privind restabilirea Ligii Balcanice (de aceasta dată având în componenţă Serbia, Grecia, Muntenegru şi România), care ar fi devenit punctul de sprijin al Rusiei şi

[409] Kross Boris, Russko-rumynskiye diplomaticheskiye otnosheniya nakanune pervoy mirovoy voyny, v „Tretiy Mezhdunarodnyy s"yezd po izucheniyu stran Yugo-Vostochnoy Yevropy (Bukharest 4-10 sentyabrya 1974). Doklady i soobshcheniya sovetskoy delegatsii", Moscova, 1974, p. 11.

Antantei în Balcani precum şi o barieră în cale expansiunii blocului austro-german spre sud - pe direcţia Constantinopolului şi Salonicului. Făcând o analogie între încălcarea drepturilor românilor din Transilvania şi persecuţiile ruşilor din comitatele Ungariei din regiunea Carpaţilor, presa rusă a subliniat că ruşii şi românii au un duşman comun în persoana şovinismului maghiar şi expansionismului austriac.

În a doua jumătate a anului 1913 şi prima jumătate a anului 1914, ziarele făceau frecvent referire la creşterea rolului României în afacerile europene şi balcanice, evidenţiind că într-un viitor război pe continent, poziţia pe care o ocupă această ţară va deveni un factor esenţial pentru victoria unei coaliţii sau a alteia. Totodată, se exprima speranţa că reorientarea politicii româneşti, evidenţiată în timpul Războaielor Balcanice, va conduce această ţară în tabăra Antantei. Nu în ultimul rând, susţinere largă a ideii apropierii de Regatul României era legată şi de faptul că societatea rusă a observat cu indignare creşterea sentimentelor rusofobe şi pro-austriece în rândurile populaţiei Bulgariei care, după încheierea Păcii de la Bucureşti, a ieşit de sub influenţă Rusiei şi s-a apropiat vizibil de blocul austro-ungar. Stabilirea unor relaţii de prietenie cu România, precum şi consolidarea relaţiilor cu Serbia, părea a fi cel mai bun răspuns faţă de trecerea Bulgariei „nerecunoscătoare" în tabăra duşmanilor Rusiei.

La o jumătate de an după terminarea Războaielor Balcanice, ziarul „Novoe Vremia" scria că timp îndelungat România a fost percepută ca „un fel de copil vitreg al politicii internaţionale", însă, evenimentele dramatice din vara anului 1913 au schimbat în mod radical situaţia acesteia în Europa şi atitudinea marilor puteri faţă de ea. Discuţiile din cadrul Conferinţei de Pace de la Bucureşti „au subliniat încă o dată şi au confirmat categoric autoritatea incontestabilă, fără drept de apel a Bucureştiului în afacerile balcanice".[410] Potrivit ziarului, un rol la fel de important putea juca România şi în ceea ce priveşte afacerile monarhiei Austro-Ungare, care avea în componenţa sa cel puţin patru milioane de români. „Novoe Vremia" nu credea în rezolvarea pe cale paşnică a conflictului româno-maghiar, considerând că problema Transilvaniei nu poate fi rezolvată decât prin război.[411] Remarcând intensificarea tendinţelor centrifuge din interiorul Imperiului Habsburgic multinaţional, ziarul sublinia că „în astfel de condiţii ceasul Bucureştiului va suna foarte repede".[412]

În ianuarie 1914, „Novoe Vremia" a transmis cititorilor că România

[410] Novoe Vremia, 31.I(13.II).1914.
[411] Novoe Vremia, 17.II(2.III).1914.
[412] Novoe Vremia, 31.I(13.II)1914.

şi Serbia deja s-au înţeles în secret în privinţa împărţirii moştenirii habsburgice. Potrivit informaţiilor furnizate de acest ziar, încă din ajunul celui de-al doilea Război Balcanic, guvernele lui T. Maiorescu şi N. Pašić au încheiat un acord secret potrivit căruia toate posesiunile Austro-Ungariei, situate la nord de Dunăre şi Alpii Transilvaniei şi la est de râurile Tisa, populate de români, vor trece în sfera de influenţă a României, în timp ce pământurile, situate la nord de Dunăre şi la vest de râul Tisa vor trece în sfera de influenţă a Serbiei[413]. Potrivit ziarului „Novoe Vremia" zvonurile cu privire la încheierea acestui acord au produs un „efect zguduitor" în Viena şi Budapesta, unde principalul iniţiator al alianţei sârbo-române a fost indicat ca fiind ambasadorul rus la Bucureşti. N.N. Şebeko.[414]

Despre încercările diplomaţiei austriece de a-şi recăpăta poziţiile în România, afectate pe timpul Războaielor Balcanice, a relatat în februarie 1914 ziarul „Russkoe Slovo".[415] Potrivit publicaţiei, acest demers era confirmat de numirea lui Czernin în funcţia de ambasador la Bucureşti şi poziţia conciliatoare a prim-ministrului Ungariei, Istvan Tisza, în relaţia cu românii din Transilvania, ale căror solicitări, anterior, fuseseră ignorate total de oficialii de la Budapesta. Ziarul considera că principalul obstacol în calea unei politici independente a României continua să fie dependenţa economică foarte mare de Austro-Ungaria, care deţinea poziţii consolidate în sfera bancară, industria petrolieră, construcţia de căi ferate şi livrările de armament pentru Armata Română.

„Russkoe Slovo" amintea că eliberarea societăţii române şi a cercurilor române de dreapta de „hipnoza habsburgilor" a început încă din anul 1908, după ce austriecii au anexat Bosnia şi Herţegovina iar politica pro-bulgară a Vienei din perioada crizei balcanice din 1912-1913 a făcut ca sentimentele antiaustriece să se amplifice şi predomine în societatea românească. Această stare de fapt i-a obligat chiar şi pe conservatorii loiali Triplei Alianţe precum T. Maiorescu să-şi revizuiască într-o oarecare măsură politica. Totodată, ziarul sublinia că opozanţii orientării unilaterale spre Viena şi Berlin nu sunt nici pe departe antantofili convinşi şi că, oficial, aceştia pledează pentru politica „mâinilor libere". Ziarul „Russkoe Slovo" concluziona că România se află la o răscruce de drumuri şi „în momentul de faţă nu ştie pe cine va susţine şi împotriva cui

---

[413] Novoe Vremia, 30.XII.1913(12.I.19140

[414] 19140Informaţia privind încheierea unei convenţii secrete de alianţă între România şi Serbia nu a corespuns realităţii. Bucureştiul dorea să joace rolul de arbitru şi hegemon în Balcani, fără a fi legat de orice obligaţii de aliat.

[415] Russkoe Slovo, 6(19).II.1914.

va acţiona”.[416]

Interesul presei ruse faţă de România a crescut în primăvara anului 1914 odată cu vizita în Rusia a moştenitorului tronului României, prinţul Ferdinand. Văzând în această vizită o demonstraţie strălucită al noului curs independent al politicii externe române, ziarele au preamărit Hohenzollernii pentru disponibilitatea de a pune interesele naţionale care le-au fost încredinţate de ţară mai presus de sentimentele dinastice. Astfel, ziarul „Golos Moskvî”, evaluând greşit orientările politice şi simpatiile regelui român, l-a declarat pe Carol I ca fiind creierul mişcării pro-Antanta din România. Conform ziarului octombrist, datorită politicii sale „înţelepte şi pacifiste”, România a reuşit nu doar să joace un rol important în reglementarea crizei balcanice ci şi să ocupe o poziţie dominantă în regiune.[417] De asemenea, „Novoe Vremia” l-a elogiat pe monarhul român, susţinând că în timpul Războaielor Balcanice acesta a înţeles că „interesele naţionale ale poporului său necesită o nouă apropiere de Rusia şi, anticipând dorinţa celor mai buni oameni ai poporului său, a ales să meargă pe un posibil drum al unei uniuni mai de durată cu Rusia”.[418] Ziarul „Utro Rosii” a subliniat în mod special faptul că pe fiul cel mare al lui Ferdinand, prinţul Carol, în vârstă de 20 de ani, îl apropie foarte multe lucruri de Rusia: spre deosebire de tatăl şi de bunicul său încoronat, acesta este ortodox, la fel ca mama sa principesa Maria de Saxa-Coburg-Gotha, fiind şi nepot de gradul trei al lui Nicolae al II-lea.[419].

Tratând cu respect Dinastia română presa a acordat totuşi atenţie şi analizelor referitoare la trecerea treptată a României de partea Antantei.

„Russkoe Slovo” a mai evidenţiat că este puţin probabil ca Austro-Ungaria să rişte declanşarea unui război pe două fronturi - împotriva Rusiei şi a vecinilor ei balcanici. De aceea, atitudinea statelor balcanice şi, înainte de toate a României, în cazul unei confruntări militare între Rusia şi Austro-Ungaria, a devenit o problemă majoră a politicii europene. În acest context, ziarul a menţionat cu satisfacţie că în ultimul an şi jumătate, Bucureştiul s-a eliberat aproape în totalitate de sub tutela monarhiei Habsburgilor fapt demonstrat şi prin stabilirea unor relaţiei de prietenie cu Serbia şi cu Grecia în scopul asigurării echilibrului politic din Balcani.[420]

Informând despre încercările diplomaţiei germane de a organiza în

---

[416] *Ibidem*.
[417] Golos Moskvî, 16(29).III.1914.
[418] Novoe Vremia, 15(28).III.1914
[419] Utro Rossii, 12(25).III.1914.
[420] Ruskoe Slovo” 4(17).III.1914.

Balcani o coaliţie formată din Turcia, Albania, Grecia şi România şi orientată spre Tripla Alianţă, „Russkoe Slovo" evidenţia că România nu are nicio intenţie de a intra în combinaţia politică antisârbă deoarece România şi Serbia sunt adevăraţi aliaţi atât în faţa „imperialismului bulgar răuvoitor", cât şi faţa Austro-Ungariei, care persecută în graniţele sale milioane de sârbi şi români.[421] Ziarul aprecia că „Tratatul de la Bucureşti a definit poziţia internaţională a României pentru mulţi ani", poziţie fundamentată, în primul rând, pe antagonismul cu Bulgaria.

Aceleaşi circumstanţe au fost subliniate şi de ziarul „Reci" care arăta că principala problemă în relaţiile româno-austriece este sprijinul necondiţionat al Vienei faţă de Bulgaria. Însă, Bulgaria fiind o ţară puternică reprezintă un pericol major pentru România, care din punct de vedere al poziţiei sale geografice trebuie să se bazeze doar pe una din marile puteri - fie pe Austro-Ungaria, fie pe Rusia. „Acum, când Austro-Ungaria merge cu Bulgaria, României nu îi stă nimic în cale să se ţină de Rusia, cu atât mai mult cu cât acest lucru este avantajos pentru ea, deoarece mergând pe această cale va beneficia şi de ajutorul Serbiei".[422] Corespondentul în Austria al ziarului „Reci", M.B. Ratner, concluziona în primăvara anului 1914 că România este pierdută pentru Austria în calitate de aliat din cauza greşelilor diplomaţiei austriece, în special cele făcute de ministrul afacerilor externe, L. Berchtold: „intenţia vicleană de a păstra relaţiile de prietenie cu România şi în acelaşi timp de a intensifica opoziţia României faţă de „Marea Bulgarie" a condus în cele din urmă ca diplomaţia austriacă să se simtă confortabil între aceste două opţiuni".[423]

Relaţiile româno-austriece erau apreciate în acelaşi registru şi de ziarul „Utro Rossii" care, în luna martie 1914, scria: „Oricât s-ar complica evenimentele viitoare, România nu va apela la vecinul ei austro-ungar. În orice moment fatal, armata de jumătate de milion de oameni a României nu va fi de partea Triplei Alianţe".[424] Totodată se sublinia că odată cu ieşirea României din zona de influenţă Austro-Ungară, situaţia monarhiei Habsburgice devenea critică iar în Ungaria, care avea socoteli istorice vechi cu România, deja se vorbea despre necesitatea întăririi garnizoanelor şi constituirea de noi unităţi militare la graniţa de est, special împotriva României. Potrivit ziarului, pentru toţi austro-ungarii devenise clar faptul că visele de altădată despre cooperarea militară cu românii împotriva

[421] Russkoe Slovo, 4(17).IV.1914.
[422] Reci, 23.II(5.IV).1914.
[423] Reci 27.III(9.IV).1914.
[424] Utro Rossii, 12(25).III.1914.

Rusiei au luat sfârşit iar Viena şi Budapesta se aflau acum în faţa unei necesităţii imperioase şi anume elaborarea unui plan de apărare naţională.[425]

La rândul său „Novoe Vremia" menţiona că poziţia României printre statele balcanice a fost întotdeauna specială: „Legăturile dinastice au apropiat-o de Germania într-o perioadă când politica naţională îi cerea apropierea de Rusia".[426] Continuarea timp de 30 de ani a unei linii politice orientată spre Viena, Berlin şi Roma, arăta ziarul, a condamnat România la rolul de mic satelit în alianţă cu trei mari puteri, însă evenimentele din anul 1913 au demonstrat românilor, cât de greşită şi neproductivă pentru ţara lor era această orientare. [427] Constatând că atmosfera din relaţiile austro-române este otrăvită serios de politica continuă de asimilare forţată a românilor din Transilvania, „Novoe Vremia" transmitea în primăvara anului 1914 despre incidentele care urmau, unul după celălalt, punând paie pe foc în disputa româno-maghiară. Cele mai importante dintre acestea au fost eşecul negocierilor dintre guvernul maghiar şi românii din Transilvania care a evidenţiat că Budapesta nu are în intenţie garantarea drepturilor minorităţii române, şi aşa modeste, conferite prin legea din 1868 cu privire la drepturile egale ale minorităţilor[428], precum şi atentatul asupra episcopului S. Miklos.[429] Potrivit ziarului, aceste incidente au confirmat „acel abis al urii care, în cursul ultimelor luni, s-a acumulat între societatea maghiară şi cea românească"[430].

„Moskovskie Vedomosti" considera că Rusia şi România nu au nici un motiv pentru dispute arătând că principala cauză care a condus ca timp de câteva decenii între cel două state să se menţină relaţii reci a fost

---

[425] Utro Rossii, 20.III(2.IV).1914.
[426] Nvoe Vremia, 15(28).III.1914.
[427] Novoe Vremia, 16(29).III.1914.
[428] Novoe Vremia, 13(26).III.1914, 10(23).V.1914.
[429] În data de 11 (24) februarie, în oraşul unguresc Debrecen a avut loc un atentat asupra conducătorului maghiarizării prin biserică a românilor, episcopul Bisericii Unite, Stefan Miklos. Miklos nu a fost afectat de explozia coletului pe care l-a primit prin poştă însă câţiva din consilierii săi apropiaţi au fost ucişi. După cum a stabilit ancheta, coletul cu „maşina infernală" a fost trimis din Cernăuţi de către românii nemulţumiţi de decizia autorităţilor de a înfiinţa o nouă episcopiie uniată în oraşul Hajdúdorog şi de obligarea credincioşilor de naţionalitate română la o comuniune cu aceasta. Această episcopie, cu liturghia în limba maghiară, a fost înfiinţată în iulie 1912 cu aprobare de la Roma (Bula de «fideles Christi Graeci» Papa Pius al X). În pofida protestelor clerului şi enoriaşilor din România, episcopiei i-au fost arondate grupuri religioase pur româneşti, care numărau mai mult de 73 mii de români. Stabilirea unui episcopat în Hajdúdorog a fost percepută de românii care trăiesc în Ungaria, drept un atentat la libertatea religioasă şi încă un alt pas spre o maghiarizare forţată, de data aceasta în sfera religioasă.
[430] Novoe Vremia, 17.II(2.III).1914.

asociată intrigilor diplomaţiei de la Viena şi Berlin. Ziarul îşi manifesta speranţa că prin sosirea prinţului Ferdinand la Petersburg acesta „va avea posibilitatea să se convingă de faptul că un prieten mai sincer şi mai ocrotitor ca Rusia nu are poporul român”.[431] „Moscovskie Vedomosti” sublinia că România va avea multe beneficii de pe urma apropierii de Rusia. În primul rând, Bucureştiul va putea să apere mult mai convingător interesele românilor din Transilvania.

Un alt punct de sprijin pentru politica românească ar putea deveni Franţa, înrudită cu românii prin originea romană comună. Ziarul informa în acest sens, în primăvara anului 1914, despre vizitele frecvente la Bucureşti ale unor figuri proeminente franceze - academicianul Lacour Gayet, redactorul „Temps”, Tardieu sau generalul Pélissier, şi sublinia totodată că aceste simpatii, care au existat mereu în regatul dunărean, stârnesc nelinişte şi nemulţumire la Berlin şi Viena.[432]

Nici ziarul de extremă dreaptă „Zemşcina”[433] nu vedea motive care să determine existenţa unor stări conflictuale între Rusia şi România. Astfel, într-un articol dedicat sosiri oaspeţilor români, ziarul preciza că Rusia şi România nu au nimic de împărţit, mai mult subliniind că „în curând este posibil ca noi să avem un scop comun - eliberarea ruşilor şi românilor de sub asuprirea maghiară”.[434] Ziarul însă a precizat şi că timpul pentru acest lucru nu a venit încă, deoarece Rusia şi România nu aspiră acum „la nicio aventură“. Exprimând bucuria în legătură cu sosirea prinţului moştenitor al României în Rusia, „Zemşcina” aprecia că vizita va contribui la consolidarea încrederii reciproce dintre cele două ţări.

Entuziasmul societăţii ruse generat de perspectiva apropierii de România va atinge apogeul în luna iunie 1914, pe fondul ceremoniilor de la Constanţa. Aproape toate ziarele importante din Rusia au publicat în acele zile editoriale dedicate întâlnirii ţarului Nicolae al II-lea cu regele Carol I, în portul românesc. Editorialele prezentau interesele comune ale celor două ţări arătând un interes major pentru menţinerea în Balcani a *status quo*-ului stabilit prin Tratatul de la Bucureşti. Presa rusă a acordat o semnificaţie deosebită întâlnirii din Constanţa, evidenţiind că aceasta depăşeşte cu mult graniţele unui act obişnuit de curtoazie. În procesul de apropiere dintre Rusia şi România, presa a identificat o nouă premisă

---

[431] Moskovskie Vedomosti, 16(29).III.1914
[432] Moskovskie Vedomosti, 23.III(5.IV).1914.
[433] ,În perioada lui Ivan cel Groaznic *zemscina* desemna pământurile boierilor - era opusă *opricininei*, care desemna pământurile stăpânite de ţar, n.t.
[434] Zemşcina, 16(29).III.1914.

pentru consolidarea păcii europene. Amintind de lupta comună împotriva Imperiului Otoman, ziarele au subliniat că România a fost primul stat balcanic eliberat de sub dominaţia turcă cu sângele soldaţilor ruşi.

„Novoe Vremia" a acordat o mare atenţie atmosferei din perioada vizitei lui Nicolae al II-lea în România, insistând asupra acelor elemente care au conferit evenimentului o semnificaţie deosebită, precum faptul că monarhul rus a fost primit pe pământ românesc nu doar de membrii casei de dreapta a Hohenzollernilor şi de înalţii oficialii, ci şi de reprezentanţii poporului român - deputaţi, parlamentari din toate partidele, oameni de ştiinţă. La Constanţa, constata ziarul, s-a manifestat simpatia sinceră a societăţii române faţă de marele ei vecin, care a avut mereu o prezenţă activă în destinul popoarelor credincioase din Peninsula Balcanică. Subliniind caracterul ospitalier şi binevoitor al recepţiei, organizată pentru ţar şi familia sa „Novoe Vremia" scria: „La Constanţa cuplul imperial rus a fost primit cu onoruri nu doar de autorităţile oficiale române, obligate formal să facă acest lucru prin eticheta internaţională, ci şi de România ca naţiune".[435]

„Novoe Vremia" a apreciat la superlativ semnificaţia cotiturii politicii române înspre Rusia. Astfel, în ajunul vizitei de la Constanţa M.O. Menşikov evidenţia în paginile acestui ziar că apropierea de România a devenit cea mai semnificativă victorie diplomatică a Rusiei din ultima perioadă: „Chiar şi neutralitatea deplină (a României, n.t.) reprezintă pentru ea (Rusia, n.t.) o mare valoare în confruntările cu tripla coaliţie care vor urma"[436] menţiona publicistul. Câteva săptămâni mai târziu, în zilele tulburi care au urmat după asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, „Novoe Vremia" a scris că Tripla Alianţă nu mai poate conta pe România ca pe un avanpost de încredere în Balcani deoarece chiar şi nelegată de Rusia prin vreun acord, România va merge de acum la alături de Rusia în multe situaţii.[437]

„Russkoe Slovo" menţiona că Rusia are nevoie de puternica Românie în primul rând, ca o contrapondere la *Drang nach Osten*-ul austro-ungar, care ameninţă interesele Rusiei şi menţinerea păcii europene.[438] Acest ziar, renumit prin legăturile sale strânse cu Ministerul Afacerilor Externe rus şi care nu o dată a fost folosit pe post de organ semioficial, în ziua întâlnirii de la Constanţa a elogiat politica externă română în articolul

[435] Novoe Vremia, 3(16).VI.1914.
[436] Novoe Vremia, 29.V(11.VI).1914.
[437] Novoe Vremia, 17(30).VI.1914.
[438] Russkoe Slovo, 3(16).VI.1914.

„Bastionul păcii”.[439] În articol era subliniată dragostea de pace a României, condusă în acţiunile sale nu de interese egoiste înguste, ci de eforturi dezinteresate, îndreptate spre menţinerea şi consolidarea echilibrului politic în Peninsula Balcanică: „Pe parcursul întregii perioade grele de lichidare a moştenirii turce în Europa, România a jucat rolul de mediator şi pacificator... Pentru România, apropierea de Rusia este importantă, în primul rând, tocmai în virtutea acestei semnificaţi a Regatului Hohenzollernilor în calitate sa de bastion al liniştii în Orientul Apropiat”.[440]

„Golos Moskvî” arăta că „evenimentele recente au deschis ochii poporului român şi i-au arătat unde îi sunt prietenii şi unde îi sunt duşmanii”.[441] Starea de spirit a societăţii româneşti influenţată de persecuţia continuă a românilor din Ungaria şi de poziţia pro-bulgară a Vienei pe timpul Războaielor interaliate din vara anului 1913, a contat mult în orientarea României în direcţia Rusiei şi altor puteri ale Antantei. Meritul diplomaţiei ruse, potrivit presei, a constat în faptul că a reuşit să folosească starea de spirit a societăţii româneşti în aşa fel încât printr-o serie de paşi concreţi pentru apropierea celor două ţări. „Golos Moskvî” nu se îndoia de interesele comune ale celor două ţări în Balcani: şi Rusia, şi România au un scop comun - să asigure un echilibru solid în această parte a Europei pe baza respectării Tratatului de Pace de la Bucureşti.

Într-un articol dedicat festivităţilor de la Constanţa, „Moskovskie Vedomosti” menţiona că în ultimele luni, în relaţia românilor cu Austria a avut loc o schimbare bruscă evidenţiind că ziarele române erau pline de relatări despre situaţia grea a conaţionalilor din Austro-Ungaria. Totodată se sublinia că imperiul dualist nu este durabil şi ar trebui să se destrame, iar România duce o politică independentă în arena internaţională. Guvernul Brătianu, pe care „Moskovskie Vedomosti” îl caracteriza ca fiind un susţinător aprig al Triplei Alianţe, se lupta neputincios împotriva unor astfel de evidenţe şi era obligat să schimbe cursul politic al ţării. Cu toate acestea, ziarul nu s-a hazardat să anticipeze cât de mult se va distanţa România de Tripla Alianţă: „Egoismul naţional ar trebui să spună: dacă nu cu Tripla Alianţă, atunci fără ea, ceea ce nu înseamnă împotriva ei”.[442]

Imediat după încheierea vizitei de la Constanţa „Birjevîe Vedomosti” a publicat o serie de interviuri acordate corespondentului său, Insarov (E.N. Şelikin) de politicieni reprezentativi ai României: ministrul afacerilor

---

[439] Russkoe Slovo, 1(14).VI.1914.
[440] *Ibidem*.
[441] Golos Moskvî, 3(16).VI.1914.
[442] Moskovskie Vedomosti, 1(14).VI.1914.

externe, Porumbaru[443], fostul prim-ministru, Tache Ionescu[444], fostul ministru de finanţe şi lider al Partidului Conservator, Marghiloman[445] şi unul dintre liderii opoziţiei, conservatorul Filipescu.[446] Toate cele patru personalităţi de stat au salutat apropierea de Rusia, declarând că ambele ţări vecine au interese comune în Balcani, respectiv menţinerea păcii pe baza prevederilor Tratatului de la Bucureşti. Din propriile observaţii şi din discuţiile purtate cu politicienii români, Insarov a ajuns la concluzia că noua orientare a politicii externe române, liberă de obligaţii în relaţie cu Tripla Alianţă, se bucură de susţinerea principalelor forţe politice ale ţării, inclusiv a conservatorilor, care vreme îndelungată erau consideraţi susţinătorii necondiţionaţi ai Imperiului Austro-Ungar.

Evaluând concluziile întâlnirii de la Constanţa, Insarov scria că, în acel moment Bucureştiul nu intenţionează să rupă relaţiile cu Tripla Alianţă şi să intre în orbita Antantei subliniind că România va continua să oscileze între două coaliţii puternice, dar având mână liberă să aleagă. Totodată, Insarov concluziona că şi o astfel de politică a Bucureştiului răspunde pe deplin intereselor Rusiei, întrucât în acest fel este puţin probabilă reluarea convenţiei militare dintre România şi Austro-Ungaria. Insarov a subliniat că forţarea actualei stări de fapt şi solicitarea de la România a cât mai mult posibil, adică reorientarea totală a politicii sale externe spre Antanta, ar fi o mare greşeală a diplomaţiei ruse, care ar împinge din nou această ţară în braţele austriecilor. Din punctul său de vedere, Rusia nu ar trebui să se ocupe excesiv de apropierea cu România şi să dea uitării relaţiile cu restul statelor balcanice.[447]

O atitudine mai prudentă, mergând chiar spre scepticism, privind perspectivele apropierii ruso-române a avut ziarul kadeţilor, „Reci". Acest ziar a cerut societăţii ruse să nu se lase purtate de iluzii şi să nu tragă concluzii pripite cu privire la reorientarea totală a liniei politice a Bucureştiului: „Ar fi fost destul de prematur să accepţi fără niciun dubiu răcirea relaţiilor Bucureştiului cu Tripla Alianţă, mergând până la o rupere definitivă şi ireparabilă. Mai corect ar fi să ai în vedere una dintre metodele uzuale ale diplomaţiei balcanice cea a jocului pe două fronturi".[448] „Reci" a avertizat că în cazul în care Austria poate garanta Bucureştiului o *bucăţică gustoasă,* politicienii români „vor găsi vechiul

[443] Birjevîe Vedomosti, 3(16).VI.1914, ediţie de seară.
[444] Birjevîe Vedomosti, 4(17).VI.1914. ediţie de seară.
[445] Birjevîe Vedomosti, 10(23).VI.1914.
[446] Birjevîe Vedomosti, 10(23).VI.1914, ediţie de seară.
[447] Birjevîe Vedomosti, 10(23).VI.1914.
[448] Reci, 1(14).VI.1914.

drum deja bătătorit spre uşile cancelariei diplomatice de la Viena". Şi asta deoarece - concluziona ziarul - toate socotelile politice, bazate pe „prietenia„ cu România reprezintă speculaţii fantastice şi greu de realizat.

Un punct de vedere total opus a exprimat şi ziarul Sutelor Negre („Russkoe Znamia" n.t.), care nu îşi ascundea simpatia faţă de România din cauza politicii antisemite din această ţară. Ziare precum „Russkoe Znamia" şi „Zemşcina" şi-au exprimat cu entuziasm punctele de vedere privind demonstraţiile de prietenie ruso-române de la Constanţa şi au cerut diplomaţiei ruse să consolideze relaţiile cu Serbia şi România ca o contrapondere faţă de Austro-Ungaria şi „vasalul său balcanic", Bulgaria.

„Russkoe Znamia" saluta apropierea Rusiei de România, arătând că în acest fel privirile politicienilor şi militarilor români se vor îndrepta dinspre Basarabia spre Transilvania, fapt care în sine îi este favorabil Rusiei. Portavocea Uniunii Poporului Rus a comparat întâlnirea din Constanţa cu festivităţile din Kronstadt şi Toulon din 1891 şi 1893, care au devenit o expresie a naşterii Uniunii ruso-franceze.[449] „Prietenia dintre marea Rusie ortodoxă şi vecina ei, România ortodoxă, proclamată solemn la Constanţa, marchează începutul unei noi ere a echilibrului din Europa".[450]

Un alt ziar de extremă dreaptă, „Zemşcina" aprecia festivităţile de la Constanţa drept o demonstraţie a rupturii totale dintre România, pe de o parte şi Germania şi Austria, pe de altă parte, care a dus la formarea alianţei ruso-române. Amintind de frăţia de arme ruso-română în războiul împotriva Turciei din 1877-1878, acest ziar scria: „Sângele vărsat pentru o cauză comună asigură unirea popoarelor mai strâns decât cele mai solemne acorduri pe hârtie şi fie ca salvele tunurilor care se aud acum la Constanţa, să vestească în întreaga lume că această alianţă veche dintre Rusia şi România a devenit mai fermă şi mai vie ca niciodată."[451]

Rezumând datele sus-menţionate, se poate concluziona că în ultimii doi ani dinaintea Primului Război Mondial, atitudinea opiniei publice din Rusia faţă de România s-a schimbat dramatic. În perioada Primului Război Balcanic politica României a fost supusă unor critici dure în presa rusă, această ţară fiind percepută drept avangarda Austro-Ungariei în sud-estul Europei care promova, într-un mod obedient, o politică antislavă şi antirusă conform directivelor de la Berlin şi Viena. În zilele Războiului interaliat din vara anului 1913, evaluarea acţiunilor României în arena

[449] Russkoe znamia, 22.V(4.VI).1914
[450] Russkoe znamia, 4(17).VI.1914.
[451] Zemşcina, 1(14).VI.1914.

internaţională încă nu era atât de importantă. Evidenţiind creşterea contradicţiilor dintre România şi Imperiul Habsburgic, ziarele ruseşti au subliniat faptul că această situaţie oferă diplomaţiei ţărilor Antantei şansa de a atrage România de partea lor. Chiar după încheierea Tratatului de Pace de la Bucureşti, care a tras o linie de demarcaţie profundă între România, pe de-o parte, şi Bulgaria şi susţinătoarea ei Austro-Ungaria, pe de altă parte, în Rusia s-a remarcat că România începe să fie privită ca un posibil aliat într-un viitor război cu blocul austro-german.

Din analiza materialelor de presă din a doua jumătate a anului 1913 şi prima jumătate a anului 1914, reiese că ideea apropierii de România, s-a bucurat de o susţinere publică pe scară largă, fapt care a ajutat Ministerul Afacerilor Externe rus, condus de Sazonov, să orienteze politica rusă pe acest curs. O simpatie extrem de caldă a exprimat societatea rusă faţă de România pe timpul festivităţilor de la Constanţa, care au fost considerate ca fiind o demonstraţie a realizării alianţei ruso-române. Pe fondul entuziasmului general al presei care aprecia că a început o eră nouă a prieteniei ruso-române, s-au evidenţiat şi poziţii opuse precum cele exprimate de publicaţiile kadeţilor, care nu creditau o ruptură definitivă între România şi Austro-Ungaria, alegând să parieze pe Bulgaria. În general, rolul României într-un viitor război european a fost relativ exagerat de ziarele ruseşti, care considerau că funcţie de alegerea pe care o va face această ţară va depinde în mare măsură rezultatul confruntării dintre cele două coaliţii ale marilor puteri.

În mare măsură, presa din Rusia a prezentat mai mult dorinţe, atunci când aprecia reorientarea politicii externe române spre Antanta, ca fiind un fapt realizat. Întâlnirea de la Constanţa şi crearea unei atmosfere de încredere şi bunăvoinţă în relaţiile ruso-române a contribuit cu adevărat la atragerea României în tabăra Rusiei, Franţei şi Angliei. Însă, ar fi fost necugetat să se afirme că după Constanţa cursul politicii externe al acestei ţări s-a reorientat. Când s-a declanşat Primul Război Mondial, cercurile române de dreapta au hotărât cu ardoare să nu se grăbească, să analizeze în ce direcţie se dezvoltă evenimentele şi să intre în război, într-un moment în care rezultatul acestuia va fi mai sigur, şi de partea acelei coaliţii care se va dovedi mai puternică şi care va avea mai mult succes pe câmpul de luptă. Numai celebra spargere a frontului de către Brusilov, care a subminat capacitatea de luptă a armatei austro-ungare şi care a marcat transferul final al iniţiativelor strategice de la Puterile Centrale la Antanta, a pus capăt oscilării conducerii române.

IDEOLOGIE ŞI ACŢIUNE ÎN RAPORTURILE ROMÂNO-RUSE DIN TIMPUL PRIMEI CONFLAGRAŢII MONDIALE

Cătălin TURLIUC

Rezumat

Lucrarea îşi propune evidenţierea şi analizarea pe scurt a principalelor linii ideologice care au intrat în „joc" în timpul primei conflagraţii mondiale din perspectiva raporturilor româno-ruse, modul în care acestea au interferat şi au generat acţiuni în planul concret al acestor relaţii. Vom discerne modul în care principalele ideologii şi curente (doctrine) ale epocii: *naţionalismul* cu formele sale manifeste atunci, *liberalismul*, *conservatorismul*, *social democraţia*, *bolşevismul* „turnate" în cadrele pre-existente ale pan-românismului şi pan-slavismului au concurat în influenţarea decidenţilor şi a opiniei publice (atât cât aceasta exista şi se putea manifesta) în timpul războiului. Elementele comune, în primul rând confesiunea creştin ortodoxă, sunt luate în calcul din perspectiva *formei mentis* şi a unei dimensiuni spirituale potenţate de starea de conflict. Intervenţia noastră va fi centrată, firesc, mai mult pe dimensiunea ideologiei naţionale (naţionalismul cu pletora sa de forme şi manifestări) şi a modului în care propaganda epocii a fost impregnată de acesta, cu dorinţa evidentă de a obţine o mai mare solidaritate şi coerenţă la nivelul maselor cu obiectivele formulate de decidenţi şi elitele vremii. Metodologia folosită este cea a analizei de conţinut combinată cu tradiţionala perspectivă narativ-comparativă. Concluziile se concentrează asupra modului în care schimbările de accente în registrul ideologic combinate cu realitatea geopolitică au influenţat în mod consistent şi uşor sesizabil natura, conţinutul şi, de ce nu, ansamblul general al raportului şi relaţiilor româno-ruse în perioada Marelui Război.

***

Despre prima conflagraţie mondială s-a spus adesea că a fost una fără obiective majore ideologic formulate pentru toţi beligeranţii, în timp ce, cel de-al doilea război mondial a fost unul puternic marcat ideologic, ca şi „războiul rece" care i-a urmat. Eu cred însă că şi în cazul primului război mondial ideologia a jucat un rol care nu trebuie neglijat. De altfel, încă de la sfârşitul secolului al XVIII-lea, ideocraţii şi ideologiile au acompaniat propulsarea individului în avanscena istoriei. Lucrările specialiştilor din domenii diverse ale investigării câmpului social şi ale istoricilor oferă o diversitate ameţitoare de abordări şi poziţii diferite faţă de primul război mondial, cauzele şi consecinţele sale. Istoria evenimenţială şi factologică a acestui punct de răscruce al civilizaţiei moderne a lămurit aproape totul - pe ore şi minute - dar nu s-a ajuns la consens şi nici la o interpretare

cvasi-unitară. O explicaţie simplă a acestei stări de lucruri ar fi aceea că omenirea nu a trecut încă, în mod convenabil, de trauma pe care acest conflict a generat-o în ciuda unor conflicte de mai mare amploare care i-au succedat. Alte explicaţii pot fi găsite în urmele adânci din mentalul colectiv pe care „Marele Război" - cum este şi astăzi numit - le-a lăsat, inclusiv la nivelul ideologiei. În fine, faptul că această confruntare la scară planetară a fost prima desfăşurată în epoca industrială când totul a fost mecanizat, produs pe scară largă, inclusiv moartea, a generat o nouă realitate tehnologică care a marcat de atunci până astăzi dezvoltarea umanităţii. În opinia mea, rezilienţa de care dă dovadă amintirea şi fireşte interesul de cercetare pentru acest moment din destinul colectiv al omenirii rezidă, în primul rând, în faptul că de atunci am intrat într-o ordine mondială nouă care este încă de mare actualitate. Pentru a o defini, voi spune clar şi concis că ea este ordinea statelor-naţiuni, cărămizile fundamentale ale realităţii politice a lumii în care încă trăim. Nu negăm globalizarea sub toate aspectele ei, nici entităţile, fenomenele şi procesele transnaţionale, dar este evident că realitatea dominantă a lumii, chiar acum în deceniul doi al secolului nostru, este cea a statelor naţiune. Făcând această afirmaţie tranşantă rezultă în mod clar că naţionalismul - ideologie, doctrină sau artefact cultural, oricum l-am defini - stă la baza statului modern, a ordinii mondiale actuale şi că el este elementul de bază care a generat multe dintre evenimentele secolului trecut, inclusiv cel de care ne ocupăm aici. Evident, naţionalismul nu este singura cauză şi explicaţie a marii confruntări care a deschis „secolul scurt" sau „secolul extremelor", al „sârmei ghimpate" sau al „lagărelor" cum a mai fost numit secolul XX, nu sunt reducţionist şi nici căutător al unui mecanism determinist primitiv şi exclusivist, doresc doar să identific convenabil un fundal pe care s-au aşezat o multitudine de factori care au generat, accelerat şi propagat premisele şi desfăşurarea Marelui Război. Istoriografia a furnizat până acum o multitudine de explicaţii pentru geneza primului război mondial şi este corect să trecem aici în revistă măcar unele dintre ele: rivalităţi politice exacerbate de mecanismul unor mari alianţe cu interese geopolitice şi geostrategice diferite; cauze economice legate de difuziunea inegală a modernităţii; tensiuni interne legate de polarizarea excesivă a societăţilor; mentalităţi agresive şi disponibilitate pentru conflict având ca sorginte desfăşurarea unor conflicte locale coloniale; epuizarea „atractivităţii" epocii victoriene - aşa cum a mai fost numită - datorită propriilor sale limite şi rigidităţi în fine, falsa credinţă într-un „progres" fetişizat care nu permitea predicţii de tip catastrofic. Dincolo de toate acestea este însă cert că Primul Război Mondial a fost rezultatul unei decade de rivalitate între două mari alianţe şi a implicat, pentru prima

oară după războaiele napoleoniene şi cel din Crimeea, toate puterile importante ale lumii de atunci. A fost primul **război total**, în care beligeranţii au fost obligaţi să-şi mobilizeze toate resursele militare, industriale şi umane într-un conflict nemaiîntâlnit ca scară şi impact. Pierderile de vieţi omeneşti din Balcani - zona declanşării războiului - au fost enorme; economiile statelor au fost devastate atât de invazii şi jafuri, cât şi de nevoile purtării războiului; unele state au fost distruse şi au dispărut la sfârşitul conflictului iar altele au apărut sau şi-au desăvârşit unitatea naţională. Când războiul a izbucnit, cea mai mare parte a militarilor, ca şi a politicienilor secondaţi de opinia publică, au prezis un război scurt, de mişcare, care s-ar fi terminat până la Crăciunul anului 1914. Nimeni însă nu a evaluat corect efectul puterii sporite al armelor moderne, care au oferit avantaje uriaşe apărării poziţiilor. Iluzia unui „război scurt" a persistat şi s-a extins în cercurile militare, ca şi în cele politice şi ale opiniei publice în general. Aceasta nu însemna că liderii militari nu se aşteptau la pierderi grele, însă pentru marea lor majoritate, durata războiului a fost mult peste estimările lor. Populaţia civilă a ambelor tabere beligerante a întâmpinat iniţial războiul cu patriotism, însă entuziasmul a scăzut gradual odată cu pierderile uriaşe din marile bătălii şi, în special, datorită bătăliilor din cadrul războiului de poziţie, ale căror rezultate nu erau marcate de mari schimbări ale liniilor frontului.

În contextul celor afirmate îmi propun, în cele ce urmează, să relev pe scurt rolul ideologiei în raporturile româno-ruse din perioada primului război mondial. Abordarea mea va fi precedată de câteva necesare precizări conceptuale.

Naţionalismul a fost şi continuă să fie unul dintre cele mai controversate curente politice ale contemporaneităţii. De la geneza şi cristalizarea sa până astăzi naţionalismul exercită încă o notabilă atracţie. În ce constă însă această forţă de seducţie? Pentru a răspunde la această întrebare, măcar parţial, trebuie să distingem între naţionalismul ideologie, naţionalismul ca mişcare politică sau cel manifestat ca idee culturală. Deşi legate între ele, aceste aspecte impun o analiză specifică care va pune în evidenţă faptul că nu există un fenomen unitar numit *naţionalism.* Evident, trebuie să abordăm diferitele tipuri de naţionalisme şi contextele istorice în care au apărut pentru a descoperi care este structura discursurilor specifice. Au existat începând din momentul afirmării sale pe scena istoriei numeroase tentative de a defini naţionalismul. S-a spus chiar că numărul definiţiilor este proporţional cu numărul celor care s-au ocupat

de acest subiect[452]. Conotaţia politică actuală a conceptului de naţiune este întâlnită relativ târziu, secolele al XVIII-lea şi începutul celui de-al XIX-lea, şi este, limpede, o creaţie a modernităţii. Aşa apar şi conceptele înrudite: autodeterminare naţională, interes naţional, voinţă naţională, consens naţional etc. Toate acestea apar frecvent în propaganda destinată opiniei publice din ultimele veacuri.

Autodeterminarea naţională implică suveranitatea şi independenţa statului în raporturile cu celelalte state, precum şi capacitatea sa „de a formula legi şi de a-şi exercita jurisdicţia într-un teritoriu dat."[453] *Interesul naţional* este legat de evoluţia statului şi a sferelor sale de interes. Uneori este folosit şi ca substitut pentru *raţiune de stat,* cu semnificaţia că există o realitate care ar aparţine exclusiv statului. Mai problematic este conţinutul ideologic al acestui concept, întrucât aproape toate forţele politice vorbesc în numele interesului naţional, ca şi cum acesta ar fi o esenţă absolută, ceva anistoric care transcende generaţiile şi trebuie mereu afirmat. Dar există o realitate dincolo de indivizi, de interesele şi drepturile lor? Evident, un spirit liberal autentic va considera interesul naţional o abstracţie, o ficţiune utilă doar unei propagande populiste. Dintr-un punct de vedere academic, trebuie să specificăm de fiecare dată în ce sens folosim conceptele şi dacă ele acoperă o anumită realitate. *Voinţa naţională* ar fi expresia unui spirit sau specific naţional, întrupat fie de conducătorul politic, fie de popor. Şi aici apare aceeaşi problemă ca şi în cazul interesului naţional: trebuie să determinăm concret conţinutul său. *Consensul naţional* este de asemenea un concept problematic, pentru că presupune existenţa unui spirit, voinţă, interes comun, care ar acţiona într-o singură direcţie, făcând abstracţie de opiniile contradictorii ale indivizilor. Rezumând pe această linie de argumentare: naţiunea reprezintă un grup de oameni legaţi printr-o descendenţă comună, printr-o cultură, limbă, şi teritoriu comun; iar naţionalismul este o ideologie care foloseşte elementele apartenenţei şi identităţii colective pentru a legitima o strategie politică. Pe de altă parte, trebuie să menţionăm că în dreptul internaţional public nu există formulată o definiţie a naţiunii în ciuda faptului că dreptul la autodeterminare este consacrat şi promulgat în importante documente încă din perioada Marelui Război. Conceptul de naţionalism nu are un gen proxim uşor identificabil care să permită adoptarea unei singure definiţii. Este proteiform şi de aceea greu de fixat în cadre imuabile. Mai

---

[452] Vezi P.F. Sugar, *From Etnicity to Nationalism and Back Again,* în M. Palumbo şi W.O. Shanahan (eds.) „Nationalism: Essays in Honor of Louis L.Snyder", London, 1981, p. 67.
[453] Andrew Vincent, „Modern Political Ideologies", Blackwell Publishing, 2-nd Ed., 1995, p. 239

mult, naţionalismul are o forţă de regenerare internă care îl face să fie autonom ca forţă socială şi autosuficient în acelaşi timp. În mod funciar, naţionalismul subzistă accentuând mereu identitatea naţională pe care o potenţează constant dându-i o forţă stabilizatoare, centripetă, antientropică. Ce se află totuşi la baza acestei forme istorice de aglutinare socială care este naţiunea şi care a generat această vocaţie globalizantă a naţionalismului? Caracteristica cheie a naţiunilor şi care se găseşte în mai toate definiţiile date naţiunii este **transgeneraţionalitatea**[454]. Sentimentul transgeneraţionalităţii continue, amintiri şi memorii comune precum şi sentimentul împărtăşirii aceluiaşi destin sunt cele care reunite dau imaginea scopului pentru care există naţiunea. Naţiunile există ca să proiecteze trecutul (aşa cum este el rememorat colectiv de către comunitate) în viitor. Ele sunt continue proiecte pentru viitor şi au dreptul la autodeterminare tocmai pentru a-şi organiza şi administra viitorul. „Naţiunea este în acelaşi timp o amintire şi un ideal, o istorie, dar şi o profeţie, o profeţie creatoare" scria istoricul Henri Hauser în anul 1916[455].

Conceptul cheie al ideologiei naţionaliste este cel de identitate colectivă. „Identitatea colectivă” constituie una din supoziţiile esenţiale ale naţionalismului pentru cel puţin două motive: ea este matricea mitologiei şi ideologiei naţionaliste şi doi, poate fi o soluţie la „criza” identităţii individuale. Ca soluţie la criza identităţii individuale naţionalismul a fost opera intelectualităţii în căutarea rădăcinilor, dar a servit şi intereselor unor largi categorii sociale în căutarea aceloraşi rădăcini, chiar dacă aceste căutări aveau raţiuni diferite[456]. Anthony Smith, considera că această criză s-a datorat, în bună parte, provocării pe care Modernitatea a lansat-o tradiţiei şi religiei, odată cu apariţia statului modern şi datorită revoluţiilor din Europa occidentală. Ea era provocarea unei „legitimări duale”: legitimarea în termenii religiei şi tradiţiei moştenite versus legitimarea în termenii „raţiunii şi observaţiei”[457].În locul unei mitologii şi a unui imaginar cosmic divin, apare o nouă mitologie, cu pretenţii „raţionaliste”, care încearcă să întemeieze acţiunea şi gândirea umană dintr-o altă perspectivă. Unul din principiile esenţiale ale acestei noi mitologii este „istoricismul” care prezintă un tablou cuprinzător al universului, „fără să mai apeleze la un principiu extern al creaţiei... şi integrează în acelaşi

[454] Vezi, Anthony D. Smith, *Toward a Global Culture?* in Theory, Culture and Society, vol. 7, London, 1990, pp. 171-191, *idem*, National Identity, London, 1991
[455] Henri Hauser, Le Principe des Nationalites: ses origines historiques, Paris, 1916
[456] Anthony D. Smith, National Identity, pp. 97-8.
[457] Ibidem, p. 96

timp trecutul (tradiţia), prezentul (raţiunea) şi viitorul (perfectibilitatea)"[458]. Un asemenea tablou are virtuţi deosebite: oferă o explicaţie „fundamentală", o bază pentru afirmarea unei identităţi colective, în care identităţile individuale se pot integra, şi un principiu legitimator - se adresează întregii comunităţi. Legitimitatea politică a naţionalismului constă tocmai în supoziţia holistă cea care-i conferă influenţa persuasivă şi penetrantă. Pasul următor, al acestei logici, este considerarea democraţiei ca expresie (aparentă) a voinţei naţiunii. În fond, ceea ce a inspirat fervoarea revoluţionară din sec. XVIII şi până la ideologizarea drepturilor omului proces recent şi în plină desfăşurare astăzi, a fost tocmai discursul politic despre libertatea colectivă şi suveranitatea populară ca expresie a voinţei naţionale.

Ca matrice culturală a ideologiei naţionaliste, „identitatea colectivă" legitimează puterea politică şi mobilizează indivizii pentru participarea la viaţa publică în numele „binelui naţional". Miezul ideologiei naţionaliste ar putea fi rezumat în câteva propoziţii axiomatice: ***a.*** Lumea este formată din naţiuni, fiecare având propriul destin, o istorie şi o individualitate specific; ***b.*** Naţiunea este sursa întregii puteri politice şi sociale şi, de aceea, loialitatea faţă de naţiune trebuie situată deasupra tuturor celorlalte angajamente individuale; ***c.*** Libertatea şi realizarea individuală depinde de identificarea cu naţiunea; ***d.*** Naţiunile pot fi libere şi în siguranţă doar dacă dreptatea şi pacea sunt asigurate în întreaga lume[459].

În contextul lucrării de faţă trebuie să precizăm că din a doua jumătate a secolului al XIX-lea social - *darwinismul* şi-a pus amprenta asupra naţionalismului introducând în spectrul acestuia dimensiunea antropologică, cea care avea să conducă la tragediile secolului următor. Rasismul în toate formele sale de expresie şi cu toată pletora sa de variante, includ aici şi antisemitismul, şi-au găsit justificarea pretins ştiinţifică în slogane precum: cel mai adaptat supravieţuieşte, peştele mare înghite pe cel mic, superioritatea este determinată biologic ş.a.m.d. S-a ajuns astfel la situaţia aparent paradoxală în care naţionalismul nu a servit ca reper călăuzitor doar celor aflaţi în lupta pentru autodeterminare văzută ca necesară şi legitimă, ci şi ca instrument eficace al imperialismului care l-a distilat în formule încărcate etic precum: modern şi civilizat, misiunea civilizatoare, *manifest destiny* etc. oferind argumente existenţei imperiilor multinaţionale şi multietnice în formulele lor ierarhizatoare şi rigide.

Propaganda, ea însuşi instrument manipulator al autorităţii - în multe cazuri - sau al opoziţiei - în societăţile în care ea se putea manifesta

---

[458] Ibidem, pp. 96-97
[459] Ibidem, p. 74

mai mult sau mai puţin liber, a preluat acest filon naţionalist şi l-a exploatat, uneori până la exasperare, cu scopul limpede de a crea omogenităţi şi curente de opinie dominante care să fie cvasi imposibil de eludat. A rezultat de aici acumularea treptată a unor uriaşe cantităţi de „muniţie" socială şi naţională care aşteptau conjunctura potrivită pentru a exploda. După expresia lui Patrick Lamarque, aplicată secolului trecut, războiul şi propaganda"sunt ca doi şerpi care se încolăcesc pe sceptrul puterii"[460]

Pe harta imaginară a tectonicii principalelor ideologii şi doctrine care se manifestau în preajma şi în timpul primului război mondial in conexiune cu raporturile româno-ruse ne apar evidente: pan-slavismul şi pan-românismul; etno-naţionalismul românesc şi imperialismul rus; conservatorismul, liberalismul, social-democraţia, bolşevismul şi anarhismul toate acestea manifestându-se pe fondul existenţei unor regimuri politice care erau monarhia constituţională de factură occidental românească şi, respectiv, autocraţia urmată de un efemer regim burghezo-democratic şi de bolşevism. Dimensiunea rasială, milenarismul şi pacifismul nu pot fi nici ele excluse din această ecuaţie multiplă. Elementul comun important de evaluat şi subliniat era Ortodoxia cu dimensiunea raportului Stat-Biserică generat de simfonia bizantină, lucru valabil în Rusia până la instaurarea bolşevismului. În mod evident, această „hartă" a avut un profund caracter cinematic, situaţia din 1916 (anul intrării României în război) fiind cu totul alta în 1918 la sfârşitul conflagraţiei. Elemente precum „frăţia slavă" sau „frăţia ortodoxă" şi-au pierdut considerabil din forţa centripetă şi de atracţie în faţa posibilităţilor de a câştiga teritorii şi recte poziţii geopolitice şi geostrategice avantajoase (vezi, în contextul nostru, cazul Bulgariei).

Vom analiza, pe scurt fireşte, diacronic cum au evoluat lucrurile în raport cu tema abordată de noi neuitând, fireşte, că întotdeauna raporturile dintre marile puteri şi statele vecine mici sau mijlocii, ca şi acelea „frăţeşti" în care există un frate mai mare nu sunt nici pe departe unele echitabile sau juste pe de-a întregul. O vorbă popular mexicană are aici valoare peremptorie: „Marele păcat al Mexicului este că se află prea departe de Dumnezeu şi prea aproape de Statele Unite". Istoria a învăţat pe mulţi că e bine să ai mari puteri prietene dar nu e bine să fii în proximitatea lor geografică. Aceasta este probabil şi cauza pentru care

---

[460] Patrick Lamarque, *Technologies de communication: vers la guerre immediate*, Quaderni Storici, Nr. 39, 1999, Apud Andrei Vocilă, Comunicare şi propagandă în preajama şi în timpul primului război mondial, andreivocila.files.wordpress.com/2010/07/comunicarea-si-propaganda-in-preajma-si-in-timpul-primului-razboi-mondial.pdf

opiniile istoriografice se află adesea în polemică şi aprecierile trecutului diferă, uneori, sensibil.

În perioada premergătoare războiului când România edifica un stat naţional modern, de factură occidentală, liantul mobilizator la nivel general îl reprezenta dimensiunea naţională a proiecţiei unui stat care să cuprindă în graniţele sale toţi românii. Expresia cea mai puternică în acest sens era panromânismul, motivat etnonaţional, devenit obiectiv major în contextul în care panslavismul şi procesul maghiarizării forţate din teritoriile româneşti de peste munţi erau o ameninţare directă şi concretă la adresa idealului naţional românesc[461]. Dintre cele două, maghiarizarea forţată era considerată a fi prima şi cea mai periculoasă de o bună parte a elitelor şi a opiniei publice care considerau Transilvania ca fiind leagănul românismului. Aceasta este şi explicaţia cea mai credibilă a frământărilor din mediul politic şi opinia publică românească din perioada premergătoare intrării noastre în război, în 1916, când tabăra antantistă a avut vocea dominantă clamând cu necesitate eliberarea fraţilor de peste munţi, chiar cu riscul pierderii pe un timp nedefinit a celor de peste Prut, din Basarabia. Sentimentul diferenţei şi unicităţii (românii o insulă latină într-o mare slavă) fusese accentuat de cercetările filologice şi istorice încă din debutul „secolului lung"[462] în mediile culte şi apoi populare din spaţiul românesc şi acest lucru a avut drept consecinţă consolidarea conştiinţei naţionale care pătrunde în avanscenă preluând gradual locul celei confesionale odată cu procesul modernizării[463]. Situarea geopolitică, *trium confinum* şi poziţia în coridorul ponto-baltic nu au făcut decât să accentueze aceste sentimente şi credinţe.

Este un lucru larg acceptat faptul că toate statele moderne au în fibra lor constitutivă o dimensiune „revoluţionară" care motivează schimbarea la toate nivelurile. Masificarea politică (apariţia partidelor cu numeroşi membrii) şi ideologizarea sunt răspunsurile imediate şi necesare la marea problemă: Cum să gestionezi organizarea societăţii moderne şi

---

[461] Vezi în acest sens şi argumentarea mea din studiile cuprinse în vol. Cătălin Turliuc, Intertwined Destinies. Modern Romania and Its Ethnic Groups. Editura Junimea, Iaşi, 2003

[462] Secolul al XIX-lea, adesea numit al naţionalităţilor, mai este cunoscut şi drept secolul lung de unii istorici, limitele sale cronologice fiind Revoluţia franceză şi respectiv declanşarea primului război mondial.

[463] O componentă fundamentală a acestui proces alături de industrializare, birocratizare, omogenizare etc. este secularizarea. Vezi, Cătălin Turliuc, „Modernization and Regional Development in the 20th Century: The Case of Romania" in A. Martinelli, C. He (eds.), „Global Modernization Review. New Discoveries and Theories Revisited", World Scientific, New Jersey, London, Singapore, Beijing, Shanghai, Hong Kong, Taipei, Chennai, 2015, pp. 101-113

cum să controlezi tensiunile interne inevitabile care acompaniază acest proces? Ideologiile epocii la care ne referim în speţă liberalismul, conservatorismul şi social-democraţia, mai târziu comunismul, au formulat răspunsuri diferite la aceste chestiuni. În ceea ce priveşte subiectul nostru este de subliniat că, în general, curentul pacifist a fost ilustrat cu precădere de stânga spectrului politic preocupată mai ales de transformarea internă a societăţii. Pacifismul atât cât a existat şi s-a manifestat în acea perioadă a fost repede surclasat de dimensiunea naţională la scară cvasi-globală. Deşi adesea ocultată din motive ideologice sau de corectitudine politică dimensiunea rasială a jucat un rol important în preajma şi în timpul războiului. Reuniunea din decembrie 1912 a Consiliului de război al Germaniei, notele semnate de Wilhelm al II-lea, acţiunile Biroului Colonial britanic ş.a.m.d. dovedesc din plin forţa ideilor rasiste din epocă, ca şi o formă de milenarism manifestată mai ales în cazul german[464].

Intrarea României în război, după doi ani de neutralitate şi nenumărate promisiuni şi ameninţări proferate de ambele tabere beligerante, pe fondul ofensivei Brusilov (4 iunie - 20 septembrie, în realitate după 12 august 1916 ofensiva Brusilov a diminuat semnificativ) şi înfrângerea de la Turtucaia (1-6 sept. 1916) a condus la resetarea relaţiilor româno-ruse şi până atunci marcate în perioada neutralităţii, mai ales, de momente de neîncredere. Partea română cu recente amintiri nu tocmai plăcute de la 1877-1878 şi cu teama că în eventualitatea ocupării Strâmtorilor de către Rusia va fi sufocată în legătura sa maritimă cu Occidentul a manifestat o atitudine preventivă, o neutralitate binevoitoare, adesea deschisă şi încrezătoare în promisiunile aliaţilor în perioada 1914-1916. Comportamentul adesea greu de descifrat a lui Sazonov ca şi cel al generalului Mihail Alexeev şeful STAVKA (1915-1917) faţă de România şi eventuala ei intrare în război, momirea României cu teritorii locuite de români şi deţinute de adversari, dorinţa lui Ion I.C. Brătianu de a obţine garanţii clare şi ferme toate acestea şi încă multe altele, bine cunoscute, au creat fundalul general al raporturilor româno-ruse din perioada 1916-1917. Dezastrul militar iniţial românesc cu multiple cauze interne, dar provocat şi de nerespectarea de către aliaţi a promisiunilor făcute cu mare dezinvoltură (numărul militarilor aliaţi ce urmau a fi implicaţi, aprovizionarea cu muniţii şi materiale strategice, dezvoltarea unei ofensive din Salonic etc.) au pus presiune pe guvern şi liderii politici şi au accentuat starea de nemulţumire

[464] Vezi în acest sens interesantele dovezi şi argumentarea lui Philip D. Zelikow, Ernest R. May, „The Modern World: Global History since 1760", chp. 8.2 *Schizophrenic Germany*, 8.3 *The Balkans Whirlpool*, University of Virginia, iTunes U.

faţă de modalităţile de cooperare în lupta împotriva inamicului comun. Dincolo de înţelegerile secrete dintre marile cancelarii ale beligeranţilor (mai târziu cunoscute de toată lumea) şi în condiţiile în care „cordonul ombilical" lega ceea ce rămăsese din România cu Rusia, factorii decidenţi ai României de atunci au deplasat, punând la păstrare temporară, tezaurul României la Moscova şi au imaginat o rezistenţă potenţată şi de misiunea militară franceză în zona de est a ţării. Evoluţia rapidă a situaţiei interne din Rusia a afectat şi bulversat profund şi ceea ce s-a întâmplat în România. Bolşevizarea unui număr mare de militari şi anarhia creată astfel, încercarea de arestare a regelui Ferdinand de trupe ruse bolşevizate la Iaşi „capitala rezistenţei până la capăt", realitatea generală a frontului rusesc după evenimentele din octombrie-noiembrie 1917 au schimbat profund şi natura relaţiilor bilaterale. După o perioadă de cooperare incontestabilă, cu luminile şi umbrele ei, a intervenit o situaţie nouă, puternic marcată ideologic şi care a schimbat conţinutul şi substanţa reală a relaţiilor dintre cele două părţi cu determinante consecinţe pe termen lung şi la scară istorică. Altfel spus pe fondul promovării intereselor naţionale percepute ca legitime, dacă nu şi legale, de ambii parteneri şi pe fondul puternicei ideologizări a acestora, a diminuării accentuate şi vizibile a laturii confesionale, a intervenit spre sfârşitul conflagraţiei mondiale o ruptură profundă perpetuată şi necicatrizată în durata lungă a istoriei.

Câteva din concluzii, fie ele şi parţiale, se impun cu necesitate:

- Perioada din preajma şi din timpul primului război mondial a fost marcată de acutizarea confruntărilor ideologice pe fondul masificării politicii şi a unei competiţii politice din ce în ce mai agresive. Marile curente ideologice ale epocii au contribuit, în bună măsură, la amplificarea conflictelor interne şi externe;
- Combinat cu social-darwinismul naţionalismul a devenit după mijlocul veacului al XIX-lea un instrument exploziv în mâna factorilor decidenţi şi a manipulatorilor din epocă, mai cu seamă în cazul imperiilor multinaţionale şi ale naţiunilor dominante din cadrul acestora. Rasismul şi imperialismul cu toată pletora lor de manifestări au fost ingrediente active în combinaţia care a dus la conflict generalizat;
- Naţionalismul a fost şi este încă în diferite ocazii şi ipostaze un competitor al ideologiilor majore cunoscute de omenire. El trebuie considerat ca o importantă forţă socială autonomă putându-se combina cu oricare dintre ideologii fără a-şi pierde din forţa de atracţie pe care o exercită; el a fost prezent atât în marile imperii multinaţionale, cât şi la nivelul minorităţilor naţionale care doreau realizarea propriilor state-naţiune;
- Raporturile bilateral româno-ruse au fost profund marcate în perioada de care ne-am ocupat de ideologie, chiar dacă adesea ea a fost mai

puţin analizată fiind favorizate abordările geopolitice şi geostrategice;
- Colaborarea româno-rusă, mai ales cea militară, a constituit un element important în încercarea de apropiere a poziţiilor celor doi parteneri, dar înfrângerile de pe câmpul de luptă şi schimbările politice interne majore din Rusia au pus un mare bemol asupra acestui potenţial de sporită înţelegere şi încredere;
- Dincolo de posibilele interpretări divergente privind cauzele şi conţinutul colaborării româno-ruse din preajma şi din timpul primei conflagraţii mondiale trebuie reliefat efortul şi sacrificiul comun, solidarităţile create la nivel individual şi colectiv, dorinţa comună de victorie.

O cercetare mai aprofundată în direcţia urmată de mine în această lucrare este necesară pentru a completa convenabil puzzle-ul generat de dezbaterea istoriografică în jurul Marelui Război.

O cercetare mai aprofundată în direcţia urmată de mine în această lucrare este necesară pentru a completa convenabil puzzle-ul generat de dezbaterea istoriografică în jurul Marelui Război.

ROMÂNIA ŞI RUSIA, 1916-1917. CÂTEVA OBSERVAȚII ASUPRA RELAȚIILOR DE COMANDAMENT

Gavriil PREDA

Relaţiile de comandament au reprezentat o parte deosebit de importantă în ansamblul raporturilor multiple derulate de România cu puterile Antantei în timpul primului război mondial, fiind unul dintre instrumentele folosite pentru realizarea cooperării militare, promovării intereselor şi îndeplinirii obiectivelor specifice. Aspecte ale viitoarei colaborări militare dintre Armata Română şi cele aliate au fost discutate încă din perioada negocierii intrării României în război. În negocierile respective, partea română a cerut în mod insistent stabilirea unor principii privind colaborarea militară şi raporturile de comandament, cerinţă justificată de experienţa războiului din anii 1877-1878 şi de asimetria de putere existentă între România şi marii săi aliaţi[465]. Negocierilor dintre România şi puterile Antantei au avut o evoluţie sinuoasă, cu momente de tensiune, presiuni şi ameninţări din partea Franţei, Angliei şi Rusiei pentru a forţa guvernul de la Bucureşti să accepte condiţiile impuse de aceste mari puteri[466]. În cursul anului 1915, puterile Antantei au răspuns în cea mai mare parte favorabil revendicărilor teritoriale propuse de guvernul Brătianu. Acordul asupra condiţiilor militare cerute de guvernul român a fost principala temă a negocierilor din prima jumătate a anului 1916.

În primele luni ale anului 1916, discutarea condiţiilor militare solicitate de România s-a blocat din cauza opoziţiei Rusiei. Stavka considera că păstrarea neutralităţii României era mai folositoare pentru Rusia decât angajarea sa în război alături de armatele Antantei. În opinia generalului Mihail Alexeev, şeful Stavka, intrarea României în război avea două consecinţe negative majore pentru Rusia: prelungirea frontului oriental cu peste o mie de km şi obligarea armatei ruse să lupte împotriva Bulgariei[467].

---

[465] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediţia a III-a revizuită şi adăugită, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002, pp. 130-132.
[466] Vasile Vesa, *România şi Franţa la începutul secolului al XX-lea (1900-1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj Napoca, 1975, pp. 77-91.
[467] Vasile Popa, *Misiunea generalului Coandă la Stavka (1916-1917*), Editura Militară, Bucureşti, 2010, pp. 75-76.

Sub presiunea franco-engleză guvernul rus a devenit mai flexibil în negocierea condiţiilor unei convenţii militare. În februarie 1916, ataşatul militar rus la Bucureşti, colonelul A. Tatarinov, a fost autorizat de către generalul Alexeev să discute cu autorităţile militare române condiţiile unei convenţii militare. În cadrul discuţiilor au apărut divergenţe asupra planului de război al Românei împotriva Puterilor Centrale. Rusia dorea ca Armata Română să atace spre sud, în Bulgaria, în timp ce guvernul de la Bucureşti susţinea că scopul intrării României în război era eliberarea Transilvaniei şi nu cucerirea unor teritorii în Bulgaria. În această variantă de acţiune, trupelor ruse le revenea misiunea să participe la apărarea frontierei sudice româneşti împotriva unei ofensive bulgaro-germane. În aprilie 1916, guvernele rus, francez şi britanic s-au pus de acord pentru a încheia convenţia militară cu România[468].

Sprijinul militar în material de război şi forţe armate cerut de România pentru intrarea în război pornea de la evaluarea realistă a riscurilor generate de configuraţia şi lungimea frontului românesc, de capacitatea de luptă a armatei, de lipsa experienţei de război şi de potenţialul limitat al economiei româneşti de a susţine efortul de război. „Sunt hotărât să merg cu voi, dar la momentul meu potrivit şi cu garanţiile pe care le cere salvarea ţării mele", i-a spus I.I.C. Brătianu, în iunie 1916, contelui de Saint Aulaire, ministrul Franţei la Bucureşti[469]. Consecvenţa cu care I.I.C. Brătianu a solicitat garanţii militare şi politice ferme din partea Aliaţilor a provocat o puternică presiune din partea acestora asupra guvernului român. Acţiunea ultimativă a puterilor Antantei din lunile iunie-iulie 1916 era justificată de situaţia grea de pe frontul de vest şi de pe cel oriental[470]. Condiţiile cerute de guvernul român pentru semnarea convenţiei militare prevedeau: ofensivă a armatei române împotriva Austro-Ungariei pentru eliberarea Transilvaniei, trecerea la ofensivă a armatelor franco-engleze concentrate la Salonic cu opt zile înainte de intrarea României în război, ofensivă viguroasă a armatei ruse în Bucovina pentru a sprijini operaţiunile armatei române în Transilvania, flota rusă să asigure securitatea portului Constanţa şi să interzică orice acţiuni de debarcare a trupelor inamice pe ţărmul românesc, trimiterea unui corp de armată rus în Dobrogea pentru a coopera cu Armata Română împotriva forţelor bulgare, furnizarea de

---

[468] Dumitru Preda*, România şi Antanta. Avatarurile unei puteri mici într-un război de coaliţie*, Institutul European, Iaşi, 1998, pp. 16-18.
[469] Victor Atanasiu, Anastasie IOrdache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial*, Bucureşti, 1979, pp, 123-124.
[470] Ion Agrigoroaiei, *România în relaţiile internaţionale!916-1918*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2008, pp. 17-18.

către Aliaţi de armament, muniţie şi material de război.[471]

La 17 august 1916 (stil nou), s-a încheiat la Bucureşti Tratatul de alianţă dintre România, pe de o parte, şi Rusia, Franţa, Anglia şi Italia, pe de alta, prin semnarea a două convenţii: una politică şi una militară. Prin semnarea documentelor respective, România a primit recunoaşterea pe plan internaţională a dreptului său de a-şi integra în structura sa teritorială toate teritoriilor locuite de etnici români aflate sub stăpânirea austro-ungară. În acest context trebuie arătat faptul că responsabilii politici români din acel timp nu au reuşit să sesizeze neprincipialitatea şi incorectitudinea celor două puteri din Antanta cu care se negocia. Simultan cu negocierile cu România, Franţa şi Rusia au încheiat un acord secret la 29 iulie 1916 prin care cele două state se angajau să nu respecte prevederile convenţiei politice semnate cu România la viitoarea conferinţă de pace[472]. Intrarea României în război cu întregul său potenţial uman, militar şi economic a fost un mare succes politic al Antantei[473]. Angajarea armatei române în confruntare cu forţele Puterilor Centrale s-a făcut în condiţiile în care Antanta se afla într-o situaţie dificilă: pe frontul oriental armata rusă îşi epuizase toate resursele prin ofensiva Brusilov şi armatele germane şi austro-ungare intenţionau să treacă la contraofensivă, iar pe frontul de vest armata franceză rezista tot mai greu la Verdun în faţa trupelor germane. Intervenţia României a fost ca un paratrăsnet care a atras asupra sa diviziile Puterilor Centrale luate de pe alte fronturi şi din rezervă. Marile puteri ale Antantei au dorit intrarea României în război în primul rând prin prisma intereselor proprii, fără a evalua consecinţele dramatice la care putea fi expus noul lor aliat[474]. Atitudinea cinică a marilor puteri din Antantă faţă de România a fost plătită cu pierderi grele de vieţi omeneşti, de teritorii şi daune materiale suferite de Armata Română şi statul român în perioada septembrie-decembrie 1916.

Raporturile de comandament dintre România şi Rusia, în campania din anul 1916, au fost dominate de două mari probleme: susţinerea cu trupe ruse a frontului românesc pentru a rezista în faţa ofensivei trupelor germane, austro-ungare, bulgare şi turce şi asigurarea aprovizionării ritmice a armatei române cu armament, echipament şi muniţie. Din primele zile de după intrarea în război au apărut mari dificultăţi pentru Armata

---

[471] Ion M. Oprea, *România şi Imperiul Rus (1900-1916),* vol I, Editura Albatros, Bucureşti, 1998, p. 93.
[472] *Istoria politicii externe româneşti*, coord. Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 218.
[473] Dumitru Preda*, op.cit,* p. 117.
[474] I.C.Duca, *Memorii politice*, vol. II, Munchen, 1981, pp. 11-12; 28-29; Serghei Sazonov, *Les Années fatales. Souvenirs*, Paris, 1929, p. 286.

Română. Guvernul de la Bucureşti a constatat în scurt timp că fusese dezinformat, cu bună ştiinţă, de comandamentelor rus şi francez asupra capacităţii reale de luptă a armatei de la Salonic şi a potenţialului ofensiv al armatei bulgare. Evenimentele care au urmat au arătat incapacitatea armatei de la Salonic de a trece la ofensivă, forţa combativă a armatei bulgare sprijinită de trupe germane, dar şi neputinţa, lipsa de coordonare şi de voinţă din partea aliaţilor[475].

În campania din anul 1916 nu a existat un comandament unic care să coordoneze acţiunile militare şi să pună în aplicare măsurile adecvate cu evoluţia situaţiei de pe front. Convenţia militară prevedea că trupele române şi cele ruse „îşi vor păstra comandamentul lor propriu, zona lor de operaţiuni distinctă şi o independenţă totală în conducerea operaţiunilor”[476]. Convenţia militară respectivă făcea unele referiri la cooperarea de comandament dintre cele două armate în Dobrogea la articolele 2 şi 9. Astfel, la articolul 2 se menţiona că navele de război ruse care vor servi pe Dunăre vor coopera cu escadra de monitoare române sub ordinele Comandamentului Suprem al Armatei Române, detaliile cooperării urmând a fi stabilite în conformitate cu articolele prezentei convenţii. La articolul 9 se specifica faptul că trupele ruse prevăzute la art. 3 să coopereze cu Armata Română în Dobrogea „se vor afla sub ordinele Comandamentului Suprem al Armatei Române”[477].

În momentul încheierii convenţiei militare dintre România şi puterile Antantei nu exista în practică un comandament unic la nivelul alianţei. Cooperarea de comandament se asigura prin intermediul misiunilor militare. Această experienţă în domeniul cooperării militare dintre statele membre ale Antantei a fost reglementată prin articolul 13 al Convenţiei militare, conform căruia coordonarea acţiunilor armatelor române, ruse şi aliate şi atingerea mai sigură a scopurilor militare, impunea prezenţa unui reprezentant al armatei române pe lângă cartierele generale rus şi aliate, şi reciproc, a reprezentanţilor armatelor ruse şi aliate pe lângă cartierul general al armatei române. Cartierele generale ale armatelor ale armatelor aliate „trebuiau să se informeze reciproc şi în timp util asupra acţiunilor militare, repartizării trupelor şi mersului operaţiilor”[478]. Pentru realizarea unei bune cooperări cu aliaţii, autorităţile politice şi militare române au acordat o atenţie aparte misiunilor militare

---

[475] I.C. Duca, *op.cit*, pp. 38-39

[476] *România în Războiul Mondial 1916-1919, vol I, Documente-Anexe*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, Bucureşti,1934, p. 13 (*Convention Militaire*).

[477] Ibidem, pp. 12-13.

[478] Ibidem, p. 14.

aliate acreditate în România, şi implicit şi reprezentanţilor militari trimişi de Marele Cartier General român pe lângă înaltele comandamente aliate. Cele mai importante misiuni militare aliate prezente în România au fost: *Misiunea militară franceză*, condusă de generalul Henri Mathias Berthelot şi *Misiunea militară rusă*, condusă de generalul Mihail Alexevici Beleaev.

Realitatea câmpului de luptă a demonstrat însă că fiecare partener de alianţă a avut o perspectivă diferită asupra marilor probleme rezultate din desfăşurarea operaţiilor militare. Schimbul de informaţii şi rapoarte dintre marile cartiere generale român şi rus din perioada septembrie-decembrie 1916 a evidenţiat apariţia unor momente de tensiune, de neîncredere reciprocă, de suspiciune, ceea ce a necesitat întâlniri şi discuţii la cele mai înalte nivele militare şi politice, încheiate adesea fără a se ajunge la concluzii şi implicit acţiuni comune eficiente.

Situaţia militară a României a evoluat nefavorabil după scurta şi entuziasta ofensivă eliberatoare din Transilvania. La numai câteva săptămâni de la intrarea în război, Armata Română a pierdut bătălia de la Turtucaia (6 septembrie 1916) şi „capetele de pod" de la Bazargic şi Silistra (6-8 septembrie 1916) în urma ofensivei executate de Armata Bulgară sprijinită de divizii germane şi turce[479]. La începutul lunii septembrie 1916, Marele Cartier General român a constatat că Armata Română era lăsată singură, fiind nevoită să susţină două fronturi de aproape 1600 km. A fost primul semnat care a scos în evidenţă că aliatul rus, asemeni celorlalţi aliaţi, nu îşi respecta angajamentele asumate prin convenţie.

Autorităţile politice şi militare de la Bucureşti au făcut demersuri insistente la Petrograd, Paris, Londra şi Roma ca Armata Română să fie sprijinită logistic şi operativ. La 24 şi 27 august 1916, regale Ferdinand s-a adresat ţarului Nicolae II solicitând deplasarea trupelor ruse pe frontul din Dobrogea pentru oprirea ofensivei bulgaro-germană. La cererile repetate ale M.C.G. român, ale premierului I.I.C. Brătianu şi regelui Ferdinand, răspunsurile ţarului Nicolae II şi ale generalului Alexeev au fost doar îndemnuri şi sfaturi de calm[480], care nu compensau lipsa de trupe ruse pe frontul din Dobrogea[481].

La începutul lunii septembrie 1916, s-a încheiat concentrarea în Dobrogea a Corpului 47 armată rus, format din diviziile 61 infanterie şi 3 cavaleria ruse şi Divizia sârbă. Primele trupe ruse sosite pe Frontul dobrogean erau „divizii de mâna a doua"[482] şi chiar comandantul acestora,

---

[479] *Mémoires du général Broussilov. Guerre 1914-1918*, Paris, 1929, pp. 222-223.
[480] Vasile Popa, *op. cit*, p. 175
[481] Arhivele Militare Române, fond MCG, dosar 169, f. 119-121; 130-132.
[482] *Mémoires du général Broussilov..., op.cit*, p. 223.

generalul A.M. Zaioncicovski aprecia că „erau oase ce s-au aruncat României pentru a o determina să intre în Antantă”[483]. La 7 septembrie s-a constituit Armata de Dobrogea format din Corpul 47 armată rus şi Diviziile 9 şi 19 Infanterie şi Brigada 5 Călăraşi română, sub comanda generalului A.M. Zaioncicovski. Trimiterea tardivă şi insuficientă de trupe ruse pe Frontul dobrogean, calitatea lor inferioară, lipsa de iniţiativă a comandantului acestora, dar şi acţiunea ineficientă a Armatei de la Salonic, au permis forţelor bulgaro-germano-turce să atace puternic şi la sfârşitul lunii septembrie 1916 să ocupe aliniamentul Rasov-Cobadin-Topraisar-Tuzla. Inerţia Stavka se datora reticenţelor generalului Alexeev de a angaja trupe ruse în Dobrogea contra Bulgariei, dar şi pierderilor grele suferite de armatele ruse în Galiţia şi pe alte fronturi. Acţiunile ofensive ale grupării de forţe bulgaro-germano-turce a determinat oprirea ofensivei trupelor române din Transilvania şi a oferit Puterilor Centrale timpul necesar pentru aducerea de noi forţe de pe alte fronturi pe frontul din Transilvania. În aceste condiţii, Marele Cartier General român, supus unei puternice presiuni din partea unui inamic superior în forţe, dotare şi experienţă de război, şi-a amplificat demersurile pentru o cooperare cât mai strânsă şi completă cu Stavka, singurul dintre aliaţi care putea interveni direct pentru restabilirea situaţiei operativ-strategice şi pentru o mai mare încredere reciprocă.

La sfârşitul lunii septembrie 1916, generalul Alexeev a trimis prin intermediul colonelului Tatarinov către Marele Cartier General român o telegramă în care a expus considerentele sale asupra frontului românesc. În opinia şefului Stavka, se putea contura ipoteza că inamicul a ales România ca teatru principal al operaţiilor sale din considerente morale şi materiale, dar cantitatea de forţe româno-ruse era suficientă pentru o apărare eficientă, în pofida lipsei de artilerie şi mijloace tehnice a armatei române. Linia de apărare principală a armatei române, propusă de generalul Alexeev, trebuia să treacă pe aliniamentul Vatra Dornei, Braşov, Bucureşti, Dunăre, de unde rezulta părăsirea anumitor părţi ale teritoriului şi distrugerea proviziilor ce puteau fi capturate de inamic[484]. Marele Cartier General român nu putea fi de acord cu variante retragerii propusă de generalul Alexeev. Într-o telegramă din 23 septembrie 1916, generalul Alexeev sublinia necesitatea apărării Dobrogei şi consolidarea cu forţe suplimentare a acestui front[485]. Totodată Stavka a propus ca

[483] General G. Dabija, *Armata Română în războiul mondial. 1916-1918*, vol. I, Bucureşti, 1928, p. 282.
[484] Arhiva Naţională Istorică Centrală, fond Casa Regală, dosar 27/1916, f. 1-2.
[485] Vasile Popa, *op.cit*, p 162 (Documentul 44).

generalul A.M. Zaioncicovski să aibă comanda pe frontul din Dobrogea. Reacţia Marelui Cartier General român a fost prompt: Armata de Dobrogea are un singur comandant, generalul Averescu, coordonatorul acţiunilor acestei armate cu Armata 3 română[486].

De la începutul lunii octombrie şi până la sfârşitul anului 1916, evoluţia situaţiei operative pe frontal românesc a fost caracterizată de o ofensivă generalizată a forţelor Puterilor Centrale în scopul scoaterii României din război. Situaţia gravă cu care se confrunta România, a cărei armată era angajată pe două fronturi împotriva a zeci de divizii germane, austro-ungare, bulgare şi turce a găsit în Franţa un partener loial şi eficient. La jumătatea lunii octombrie a sosit în România Misiunea militară franceză condusă de generalul H.M. Berthelot, care a ajutat comandamentele şi trupele româneşti să transpună în practică principiile războiului modern. La scurt timp după sosirea misiunii militare franceze, Stavka a trimis în România o misiune militară, condusă de generalul M.A. Beleaev, care a fost percepută ca o contrapondere a Misiunii militare franceze[487]. Conform prevederilor Convenţiei militare, rolul Misiunii militare ruse era de asigura cunoaşterea şi informarea reciprocă dintre Stavka şi Marele Cartier General român privind evoluţia situaţiei operativ-strategice de pe front, o coordonare mai eficientă a acţiunilor militare. Documentele de arhivă, studii şi lucrări de memorialistică acreditează ideea că misiunea generalului Beleaev a fost îndeplinirea planurilor Stavka şi nu sprijinirea obiectivelor României[488]. Momentele de tensiune şi neîncredere care au apărut raporturile de comandament româno-ruse din lunile octombrie-decembrie 1916 legate de activitatea Misiunii militare conduse de generalul Beleav au avut ca punct de referinţă deficienţele şi inconsecvenţa manifestate de comandamentele şi trupele ruse în acţiunile de luptă din Dobrogea, amânările şi tergiversările legate de ofensiva Armatei 9 ruse în Bucovina, evitarea oricărei angajări ofensive pentru susţinerea apărării pe Olt, a bătăliei Bucureştiului, cât şi planul urgentării măsurilor de susţinere a trupelor române angajate în luptă cu forţele germane, austro-ungare, bulgare şi turce pe timpul retragerii către Moldova. Misiunea militară rusă condusă de generalul Beleaev a îndeplinit indicaţiile de Stavka, conform căreia „România se apără pe Siret". În asemenea circumstanţe s-a evidenţiat clar obiectivele politico-strategice urmărite de Rusia faţă de România în campania anului 1916. O Românie Mare devenea un obstacol

---

[486] *România în Războiul Mondial 1916-1919..., op.cit,* p. 661 (Documentul 420).
[487] *General Henri Berthelot. Memorii şi corespondenţă, 1916-1919*, Editura Militară, Bucureşti, 2012, p. 22.
[488] Vasile Popa, *op. cit,* pp. 100-101.

pentru politica rusă în Balcani; o Românie lipsită de resurse, cu armata distrusă, cu peste 2/3 din teritoriu ocupat de inamic, dependent economic şi militar putea fi şantajată şi manipulată după cum erau interesele Rusiei[489].

Stabilizarea frontului pe aliniamentul Vatra Dornei-Oituz-valea Şuşiţei-Focşani-Nămoloasa-Siret-Dunărea (braţul Sf Gheorghe)-Marea Neagră s-a reuşit la sfârşitul lunii decembrie 1916, în condiţii dramatice pentru Armata Română. După pierderea bătăliei Bucureştiului, marile unităţi române s-au retras sub presiunea inamicului până pe linia Siretului, înregistrând cele mai mari pierderi în această operaţie de retragere. Trebuie precizat că intervenţia eficientă a armatelor ruse în sprijinul Armatei române s-a făcut doar în ultima parte a campaniei anului 1916. Trupele ruse au intrat masiv în luptă pe frontul românesc abia la începutul lunii decembrie 1916 şi au avut un rol decisiv în oprirea ofensivei forţelor Puterilor Centrale pe aliniamentul Carpaţilor Orientali şi cotul Dunării la Galaţi. la sfârşitul campaniei anului 1916, frontul din România era apărat de Armatele 4,6, 9 şi 8 ruse şi Armata 1 română. Faptul că intervenţia hotărâtă a trupelor ruse s-a făcut abia pe aliniamentul Oituz - valea Şuşiţei - Focşani - Nămoloasa - Siret - Dunărea (braţul Sf Gheorghe) - Marea Neagră a fost considerată de contemporani drept o acţiune deliberată a înaltului comandament rus şi nu rezultatul evoluţiilor de pe câmpul de luptă[490].

Privită prin evoluţia situaţiilor de pe front, cooperarea de comandament româno-rusă în timpul campaniei din anul 1916 arată un evident decalaj între intenţie şi acţiune concretă din partea aliatului rus. Deşi, cei doi parteneri aveau un scop comun - înfrângerea armatelor inamice, strategiile acţionale urmate de cele două cartiere generale arată că ele nu au avut decât foarte puţine puncte de tangenţă. În istoriografie sunt autori care consideră că opoziţia dintre scopurile postbelice ale României şi Rusiei a fost cauza acţiunii întârziate a Armatei ruse pe frontul românesc, cu consecinţe dramatice pentru Armata Română[491]. Fără a elimina această abordare, trebuie luate în analiză şi alte elemente precum: efectivele Armatei române, dotarea precară a unităţilor şi marilor

---

[489] Ion M. Oprea*, op.cit,* p. 111.

[490] *General Henri Berthelot. Memorii şi corespondenţă, 1916-1919*, Editura Militară, Bucureşti, 2012, p. 128-130; General Victor Petin, *Drama României. 1916-198*, Editura Militară, Bucureşti, 2016, pp. 129-130; General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace şi război. 1884-1929*, Editura Cavallioti, Bucureşti, 2004, p. 246-248, General G Dabija, *Armata Română în războiul mondial. 1916-1918;* I.C. Duca, *Memorii politice*, Munchen, 1981, Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. 2, Ediţia a II-a, refăcută şi adăogită, Editura Casei Şcoalelor, 1926, pp. 344-350 s.a.

[491] Ion M. Oprea, *op. cit*, pp. 110-114; Dumitru Preda, *op. cit,* pp. 146-160; Constantin Kiriţescu, *op. cit*, pp. 344+349.

unităţi române cu armament modern, experienţa de război redusă a comandamentelor, configuraţia geografică a frontului românesc care cerea un consum foarte mare de trupe şi material de război; Rusia nu avea suficiente rezerve în forţe umane şi material de război în ultima parte a anului 1916, Stavka nu era interesată să angajeze forţe importante pe o direcţie strategică secundară, cum era evaluat din perspectiva sa, frontal românesc. Intervenţia tardivă a Armatei ruse la sfârşitul anului 1916 pe frontul românesc este explicată în istoriografie şi prin teza conform căreia la nivelul conducerii superioare ruse erau doar grupări: una ostilă Antantei, condusă de ţarina Alexandra Feodorovna, susţinută de Sturmer, unii generali din Stavka, Rasputin etc. şi o grupare loială aliaţilor occidentali şi României avându-l în fruntea sa pe ţarul Nicolae II. Existenţa celor doi poli de putere la Curtea imperială rusă a avut implicaţii grave asupra politicii externe ruse, afectând inclusiv relaţiilor militare cu România în campania din anul 1916[492].

În cursul anului 1917 raporturile de comandament româno-ruse s-au amplificat şi au cunoscut noi forme de manifestare. Aceste raporturi au vizat aspecte multiple, precum: întreţinerea efectivelor armatei ruse aduse pe teritoriul românesc (circa un milion de militar), relaţiile dintre unităţile şi marile unităţi ruse cu autorităţile române şi populaţie, pregătirea operaţiilor militare strategice pentru anul 1917, evoluţia situaţiei militare de pe front, procesul de refacere a armatei române, transformările politice petrecute în interiorul fostului Imperiu Ţarist, cooperarea pe timpul bătăliilor de la Mărăşti şi Mărăşeşti din vara anului 1917, procesul de dezagregare a marilor unităţi şi unităţi ruse de pe front.

La sfârşitul anului 1916 frontul românesc se găsea în prelungirea frontului rus care se întindea din Galiţia, prin Bucovina, pe aliniamentul Carpaţilor Orientali, pe valea Siretului până la Dunăre şi Marea Neagră. În circumstanţele, în care numărul trupelor ruse crescuse considerabil pe frontul românesc, Înaltul comandament rus, prin intermediul generalului Beleaev, a cerut ca Armata Română să treacă în subordinea generalului Zaharov, iar Marele Cartier General român să fie integrat în Stavka, ceea ce însemna practica desfiinţarea acestuia. Intenţiile Marelui Cartier General rus erau inacceptabile, fiind în contradicţie cu Constituţia română, conform căreia comanda armatei naţionale era prerogativa doar a regelui, dar şi cu prevederile Convenţiei Militare semnată de România cu puterile Antantei în august 1916. Refuzul autorităţilor române de a renunţa la o prerogativă care aducea atingere suveranităţii naţionale a avut sprijinul Franţei, Angliei, inclusiv al ţarului Nicolae II. Soluţia, acceptată de ambele

[492] Vasile Popa, *op.cit,* pp. 112-113.

comandamente prevedea: regele Ferdinand era „Comandantul de Căpetenie” al armatelor ce luptau pe teritoriul României ajutat de două state majore, unul român, pentru trupele române şi unul rus, pentru trupele ruse. Frontul român se afla în subordinea Comandamentului Suprem aliat din Răsărit, avându-l în frunte pe ţarul Nicolae II. Şeful trupelor ruse de pe frontul din România era şi adjunctul regelui Ferdinand. Campania din anul 1916 s-a încheiat pentru Armata Română printr-o grea înfrângere.

Refacerea Armatei române cu sprijinul aliaţilor se punea cu necesitate, într-un timp cât mai scurt, având în vedere că Armata Română fusese învinsă, dar nu distrusă[493]. Problema refacerii Armatei Române a scos în evidenţă puncte de vedere divergente între Stavka şi Marele Cartier General român. Stavka a solicitat ca Armata Română să se refacă pe teritoriul Rusiei, între Nistru şi Bug[494]. Propunerea a fost respinsă de autorităţile române cu argumente militare, materiale, politice şi morale. Ca urmare, Stavka a acceptat propunerea Marelui Cartier General român conform căreia refacerea diviziilor române urma să se facă, prin rotaţie, prin scoaterea de pe front, în judeţele din nordul Moldovei. Se cuvine subliniat faptul că refacerea armatei române s-a făcut sub protecţia celor patru armate ruse (Armatele 4, 6, 8 şi 9) care în iarna şi primăvara anului 1917 au apărat frontul din Bucovina până la Dunăre, iar diviziile Armatei 2 române au apărat sectorul Focşani-Oituz.

Prezenţa trupelor ruse pe teritoriul românesc, pe front şi în spatele frontului a dus la amplificarea relaţiilor dintre comandamentele române şi ruse. Pentru perfecţionarea colaborării de comandament au fost ataşaţi, la reciprocitate, ofiţeri de legătură pe lângă comandamentele marilor unităţi din cele două armate[495]. Ofiţerii de legătură aveau sarcina de a asigura colaborarea pe cele mai diverse planuri între cele două armate, în mod deosebit de informaţii asupra inamicului, coordonarea acţiunilor etc[496]. Problemele referitoare la întreţinerea trupelor ruse, cazarea şi hrănirea trupelor ruse, transportul, relaţiile cu populaţia şi autorităţile administrative române au fost soluţionate prin intermediul ofiţerilor români ataşaţi pe lângă serviciile de intendenţă din armata rusă[497]. Întreţinerea Armatei ruse în condiţiile unei ierni foarte grele a ridicat probleme foarte complicate având în vedere efectivele militarilor ruşi, cantităţile mari de alimente, combustibil, medicamente şi lemne de foc

---

[493] General C.N. Herjeu, *Studii şi critice militare. Din învăţămintele războiului dintre popoare (1916-1918*), vol II, Bucureşti, 1921, p. 226.
[494] Vasile Rudeanu, *op. cit*, pp. 261-261; Dumitru Preda, *op. cit*, pp. 182-184.
[495] Arhivele Militare Române, fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 716, f. 288-289
[496] Ibidem, fond 5417, dosar 423, f. 149, 179-180.
[497] Ibidem, dosar nr crt. 716, f. 337; 340-341; 391

necesare traiului, lipsa spaţiilor de cazare etc. Abuzurile şi actele de violenţă săvârşite de unii militari ruşi împotriva locuitorilor, a proprietăţilor, inclusiv asupra unor funcţionari români au creat imaginea unei armate de ocupaţie şi nu a uneia aliate[498].

Concomitent cu procesul de refacere a Armatei române, Înaltele comandamente aliate au trecut la elaborarea planurilor de operaţii strategice pentru anul 1917. Conferinţele interaliate de la Chantilly şi Petrograd au stabilit planurile de coordonare a operaţiilor militare de pe frontul de vest cu cele de pe frontul oriental. În acelaşi timp, autorităţile române au reuşit să depăşească obstacolele manifestate în relaţiile cu Rusia şi să dezvolte raporturi cât mai eficiente cu marele vecin şi aliat de la Răsărit. Era o atitudine realistă şi normală, care punea în prim plan interesele vitale ale ţării şi necesitatea păstrării alianţei cu statele membre ale Antantei[499]. Vizita primului ministru I.I.C. Brătianu la Petrograd, convorbirile cu ţarul Nicolae II, cu înalte personalităţi politice şi militare ruse, participarea sa la o şedinţă a conferinţei interaliate, au avut efecte favorabile asupra raporturilor de comandament româno-ruse, a cooperării militare, a îmbunătăţirii sprijinului logistic acordat Armatei române.

Revoluţia burghezo-democratică rusă a dus la schimbarea regimului politic în Rusia prin abdicarea ţarului Nicolae II, la 16 martie 1917. Noile autorităţi de la Petrograd au încredinţat pe aliaţi că Rusia îşi va respecta obligaţiile faţă de partenerii săi şi va continua operaţiile militare împotriva Puterilor Centrale[500]. Evenimentele produse în Rusia au fost urmărite cu mare atenţie şi îngrijorare de autorităţile române. Consecinţa cea mai gravă a transformărilor politice din Rusia a fost scăderea disciplinei în armata rusă. Procesul de dezagregare a marilor unităţi şi unităţi din armata rusă ca rezultat al actelor de insubordonare, dezertărilor, manifestărilor de pacifism etc. a dus la diminuarea, drastic a capacităţii de acţiune a trupelor ruse[501]. În acest scop, primul ministru I.I.C. Brătianu şi şeful Marelui Cartier General român, generalul C. Prezan, au făcut în aprilie 1917, o vizită la Petrograd şi au avut întrevederi cu importante personalităţi politice şi militare din guvernul rus. Oficialii români au primit asigurări pentru sprijinul în continuare al frontului românesc. O importantă realizare a acestor întrevederi a fost înlocuirea generalului V.V. Saharov cu generalul Dimitrie Scerbacev, mai energic şi mai coope-

---

[498] Ibidem, dosar 497/1916, f. 1-7 dosar 497/1916, f. 1-7
[499] Dumitru Preda, *op. cit*, p. 187.
[500] Ion Agrigoroaiei, *op. cit*, pp. 334-36; Arhivele Militare Române, fond 949, dosar 720, f. 99-109.
[501] Glenn E. Torrey, *Armata revoluţionară rusă şi România. 1917,* Editura Militară, Bucureşti, 2005, pp. 11-17.

rant[502]. Evenimentele de pe frontul din România au arătat că procesul de dezagregare a trupelor ruse de aici a avut o evoluţie aparte. Cei mai mulţi generali ruşi de pe frontul românesc erau ostili revoluţiei şi au încercat să menţină controlul şi disciplina asupra trupelor. Deşi fenomenul generator de dezordine al revoluţiei şi-a făcut efectul şi asupra trupelor ruse din România, cert este faptul că în primăvara anului 1917 diviziile ruse încă ţineau frontul. Procesul de destrămare al armatei ruse din România s-a accentuat în lunile mai-iunie 1917. În acest sens, generalul Şcerbacev arăta la conferinţa şefilor de front de la Moghilev din 15 mai 1917, că: „Această situaţie este dureroasă, în special pe frontal din România, unde războiul este mai dur decât pe alte fronturi. Guvernul român şi reprezentanţii Alianţei cunosc şi ţin seama de agitaţia care domneşte în armata noastră. Nu se mai are încredere în vigoarea armatei ruse. Îmi apăr încă autoritatea, dar dacă descompunerea armatei nu se opreşte, vom pierde pe aliaţii noştri şi ne vom face din ei duşmani. Armata noastră e bolnavă, dar ea poate fi vindecată”. [503]

În pofida fenomenului de descompunere a armatei ruse, a avut loc o îmbunătăţire apreciabilă a raporturilor de comandament româno-ruse. Generalul Scerbacev a avut o bună colaborare cu Marele Cartier General român, dar şi cu celelalte misiuni militare din România. A fost elaborat planul general de luptă ruso-român în vederea trecerii la ofensivă pentru eliberarea teritoriului românesc aflat sub controlul trupelor Puterilor Centrale. La 24 iulie 1917, Armata 4 rusă şi Armata 2 română au trecut la ofensivă, reuşind ruperea frontului, eliberarea a peste 100 km^2 şi capturarea a peste 3.000 prizonieri[504]. Ofensiva trupelor ruse a fost oprită ordinul lui Kernski care a cerut amânarea ofensivelor pe toate fronturile. Acest ordin a provocat o mare dezamăgire la comandamentele române şi ruse din Moldova[505]. În bătăliile de apărare duse de armatele 1 şi 2 române împotriva forţelor germane şi austro-ungare, în lunile august-septembrie 1917, la Mărăşeşti şi Oituz trupele ruse au avut o comportare extreme de neomogenă[506]. Au fost unităţi şi mari unităţi care au luptat în unele sectoare de front (trupe din Corpurile 7 şi 8 Armată, Divizia de cazaci Zamurskaia, artileria Corpului 8 Armată etc.). Pe ansamblu trupele armatei ruse s-au comportat mediocru, au luptat slab, au dezertat, au refuzat să intre în luptă, ceea ce a provocat nemulţumirea comandamentelor române, dar şi

---

[502] Dumitru Preda, *op. cit*, p. 190.
[503] General A.I. Denikine, *Le Déscomposition de l'armée et du pouvoir février-septembre 1917*, Paris, 1922, pp. 177-178.
[504] *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, Bucureşti, 1988, pp. 566-567.
[505] Glenn E Torrey, *op. cit*, p. 57.
[506] General Henri Berthelot..., *op. cit*, pp. 230-231, Constantin Kiriţescu, *op. cit*, pp. 587-590.

frustrarea celor ruse[507]. Pe acest fond s-a produs criza de comandament dintre generalul Constantin Cristescu şi generalul A.I. Ragoza în timpul bătăliei de la Mărăşeşti. Disciplina şi spiritul de sacrificiu al ostaşilor români a avut o influenţă benefică asupra unor regimente ruse. În pofida performanţelor slabe ale unităţilor ruse în bătăliile de pe frontul din Moldova, Marele Cartier General român a fost preocupat de păstrarea bunelor relaţii cu aliatul rus, considerând că nu erau benefice cooperării dintre cele două armate judecăţile ofensatoare şi evaluările nedrepte[508]. În pofida procesului avansat de destrămare, marile unităţi ruse nu deveniseră complet ineficiente. O parte din marile unităţi ale Armatei 4 ruse luptaseră împotriva trupelor germane. În acelaşi timp, armatele 6 şi 9 ruse au asigurat flancurile forţelor române şi ruse angajate în bătăliile de apărare Mărăşeşti şi Oituz, au reţinut pe fronturile lor importante efective inamice şi au limitat libertatea de manevră a forţelor adverse. Privită în ansamblul evenimentelor, contribuţia trupelor ruse la înfrângerea ofensivei forţelor germane şi austro-ungare pe frontul din Moldova nu poate fi eludată.

Starea disciplinară a Armatei ruse a cunoscut o ameliorare temporară către sfârşitul verii anului 1917. Comandantul Frontului de sud-vest, generalul Lev Kornilov, sprijinit de alţi înalţi responsabili militari ruşi au iniţiat o serie de măsuri menite să refacă ordinea şi disciplina în rândul trupelor. O evoluţia asemănătoare s-a înregistrat şi în rândul trupelor ruse de pe frontul românesc. Generalul Şcerbacev, comandantul trupelor ruse de pe frontul românesc, a reuşit împreună cu comandanţii Armatelor 4, 6 şi 9 ruse să reducă efectele propagandei bolşevice şi să realizeze o îmbunătăţire a disciplinei. Eforturile comandamente ruse pentru reinstaurarea autorităţii s-au soldat cu un eşec care a devenit tot mai evident în lunile octombrie - noiembrie 1917. Aprovizionarea precara cu alimente şi echipament produsă de dezordinea generalizată din armata rusă, uzura războiului, valul crescând de pacifism au redus în mod semnificativ dorinţa de luptă a trupelor ruse. În asemenea context, propaganda bolşevică a promovat anarhia şi contestarea oricărei autorităţi în afara celei date de soviete. În interiorul armatelor ruse de pe frontul românesc a apărut o situaţie foarte complicată, tensionată, caracterizată prin pierderea controlului asupra unităţilor şi subunităţilor de către comandamente şi ofiţeri[509].

---

[507] Glenn E Torrey, *op. cit*, p. 63.
[508] Petre Otu, *Mareşalul Constantin Prezan, vocaţia datoriei*, Editura Militară, Bucureşti, 2008, p. 183.
[509] Glenn Torrey, *op. cit*, pp. 71-79.

Concluzia pentru Marele Cartier General român era clară: marile unităţi ruse refuzau să mai lupte, ceea ce punea în pericol stabilitatea frontului. Complexitatea şi gravitatea situaţiei a fost bine înţeleasă de comandamentele germane, dovadă fiind descrierea sugestivă făcută de mareşalul Mackensen: „O divizie (rusească) rămâne total pasivă, alta negociază, a treia execută foc, iar a patra luptă şi soldaţii se împuşcă între ei. Românii nu ştiu cum să iasă din această dilemă”[510]. Mersul evenimentelor ducea la dezagregarea întregului front oriental. În consecinţă au fost elaborate de Marele Cartier General român mai multe planuri conform cărora unităţile române urmau să înlocuiască unităţile ruseşti în caz de abandonare a poziţiilor, din nordul Moldovei până la Galaţi.

La începutul lunii decembrie 1917 Armata rusă de pe frontul românesc practic nu mai exista. Comandamentele nu mai aveau nici o autoritate, iar unităţile ruseşti îşi pierduseră organizarea şi funcţionarea specifică unei armate. Aceasta se transformase în grupări înarmate, cu crezuri politice opuse, care vagabondau pe drumurile Moldovei, jefuind populaţia şi depozitele de alimente, răspândind teroarea şi haosul. Descompunerea armatei ruse a adus alte mari pericole pentru România. Trupele ruse voiau să provoace o revoluţie bolşevică şi in România, ameninţând siguranţa statului, regimul politic şi funcţionalitatea instituţiilor sale vitale - Dinastia, Guvernul, Parlamentul[511]. Acţiunile anarhice declanşate de trupele ruse bolşevizate la Iaşi împotriva regelui Ferdinand I şi a generalului Şcerbacev au fost reprimate energic de Guvernul român. Întreruperea relaţiilor de comandament dintre Armata Română şi Armata rusă a fost o consecinţă a procesului de dezagregare petrecut în interiorul unităţilor ruse de pe frontul din Moldova şi a pericolelor create asupra situaţiei statului român.

Desfăşurarea situaţie politice din Rusia şi ajungere la putere a lui Lenin, intensificarea procesului de descompunere a Armatei ruse, pierderea controlului comandamentelor ruse asupra trupelor, valul dezordinilor provocat în ţară de unităţile ruse au dus la destrămarea cooperării militare şi încetarea colaborării de comandament dintre cele două armate la sfârşitul anului 1917.

---

[510] Ibidem, p. 78, apud Mackensen, *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, Leipzig, Bibliotheks Institut, 1938, p. 338.
[511] Constantin Kiriţescu,*op. cit*, pp. 19-27

CORPUL VOLUNTARILOR ROMÂNI ARDELENI, BĂNĂȚENI ŞI BUCOVINENI DIN RUSIA (1916-1920)

Cornel GRAD

Fenomenul voluntariatului militar a debutat odată cu declanşarea Primului Război Mondial, fiind expresia voinţei politice şi militare a unor forţe ale naţiunilor discriminate de a se implica, în calitate de voluntari, în cadrul trupelor propriei naţiuni sau, prin dezertare şi trecere la inamic, alături de trupele fostului adversar, în lupta împotriva armatelor în care se aflau concentraţi membrii naţiunilor dominante.

Similar celui existent în cadrul altor popoare, voluntariatul românesc s-a manifestat şi a luat amploare prin formarea unităţilor (corpurilor) de voluntari alcătuite, cu deosebire, din românii transilvăneni şi bucovineni din armata austro-ungară luaţi prizonieri de trupele Antantei (ale Rusiei, în primul rând) şi care s-au oferit să participe la acţiuni militare alături de fraţii lor împotriva Puterilor Centrale[512]. În acest context, atât trupelor de voluntari recrutate în Rusia, cât şi celor preconizate să includă prizonierii din Franţa şi Italia (precum şi emigranţii români din America) le-a fost rezervat un rol deosebit, luându-se în considerare faptul că nimic nu ar fi putut influenţa mai puternic atitudinea Aliaţilor faţă de dorinţa de libertate a popoarelor monarhiei austro-ungare, decât lupta acestora cu arma în mână împotriva fostei lor „patrii vitrege".

În contextul situării în aceeaşi tabără militară, activitatea de mobilizare a voluntarilor în Imperiul Rus a avut o amploare deosebită[513] datorită atât faptului că aici s-a aflat majoritatea prizonierilor etnici români din armata

---

[512] Petru Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români din războiul pentru întregirea neamului*, Timişoara, 1922; Simion Gocan, *Contribuţia voluntarilor ardeleni din Rusia la înfăptuirea României Mari*. În: „Vestitorul", Nr. 9-10/1929, pp. 11-14; Eugenia Bârlea, *Atitudinea prizonierilor ardeleni din Primul Război Mondial faţă de corpurile de voluntari*. În: „Acta Musei Porolissensis", XXIII/II, 2000, pp. 167-178; Ion Agrigoroaiei, Sorin D. Ivănescu, Dumitru Ivănescu, Silviu Văcaru, *Stări de spirit şi mentalităţi în timpul Marelui Război. Corpurile de voluntari români din Rusia*, Iaşi, Editura Junimea, 2005.

[513] Vasile Dudaş, *Voluntarii Marii Uniri*, Timişoara, Editura Augusta, 1996, pp. 85-117; Ioan I. Şerban, *Voluntarii transilvăneni şi bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea neamului (1916-1919)*, Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2003; Cornel Ţucă, *Despre prizonieratul în Rusia al românilor din armata austro-ungară*. În: „Argesis", 2006, pp. 379-391.

austro-ungară, cât şi a vecinătăţii geografice favorabile unei încadrări mai rapide a celor înrolaţi în rândurile trupelor române.

Situaţia prizonierilor români din Rusia

În perioada 1914-1918, aproximativ 500.000 de etnici români din Transilvania şi Bucovina au fost încorporaţi în trupele Dublei Monarhii[514]. Dintre aceştia, zeci de mii au căzut prizonieri pe frontul rusesc, mulţi dintre aceştia fie de bunăvoie, fie datorită cursului nefavorabil al acţiunilor militare pentru monarhia bicefală austro-ungară. În total, astfel, au fost luaţi prizonieri de către trupele ruse, aproximativ 120.000 de prizonieri din rândurile etnicilor români. care, apoi, au fost răspândiţi în peste 1.000 de lagăre, aflate atât în partea europeană a Imperiului Rus, cât şi în Siberia. Deoarece, în proporţie covârşitoare, prizonierii etnici români erau, la origine, ţărani, aceştia au fost repartizaţi, mai ales, în zonele agricole. Deoarece mulţi dintre marii proprietari ruşi care foloseau ca mână de lucru prizonieri erau filogermani sau filoaustrieci, având mulţi dintre ei ascendenţă germană sau austriacă, supravegherea activităţilor lucrative pe domenii a fost, adesea, încredinţată unor ofiţeri aparţinând popoarelor respective. Regimul rezervat de autorităţile ruse etnicilor români prizonieri din Armata austro-ungară a fost unul foarte greu. Muncile grele la care au fost supuşi, alături de dorul de casă, hrana puţină (la limita supravieţuirii), gerurile iernilor ruseşti, abuzurile şi discriminările, precum şi bolile slab tratate (din cauza lipsei cvasi-generale de medicamente) au transformat prizonieratul acestora într-un calvar. Prizonierii români, terorizaţi de austrieci şi maghiari, deveniţi stăpâni peste cele mai multe lagăre, munceau 18-20 de ore zilnic şi erau plătiţi cu 20-25 de copeici pe zi şi 2 cămăşi pe an. Hrana lor era, aproape invariabil, constituită din pâine ca gunoiul, grâu fiert (caşa), negru şi murdar (de multe ori, amestecat cu nisip şi ciorbă, de felul unor lături, în care colcăiau gândacii). La Celiabinsk, spre exemplu, românii erau bătuţi cel mai rău, iar prizonierii slavi şi români făceau cele mai grele munci, în timp ce prizonierii maghiari şi austrieci erau protejaţi de autorităţi. Ca efect al precarelor condiţii umane şi sanitare, aceşti prizonieri erau foarte slăbiţi. Discriminarea mergea până într-atâta, încât reprezentanţii Crucii Roşii dădeau ajutoare românilor numai dacă aceştia se declarau maghiari, deoarece respectivele ajutoare erau împărţite, prioritar, ungurilor, germanilor şi polonezilor. Posibilităţile financiare, atât ale prizonierilor (soldaţi, subofiţeri sau ofiţeri), cât şi ale celor care s-au angajat, ulterior, ca voluntari, au fost

[514] Teodor V. Păcăţian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crişana, Sătmar şi Maramureş, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*. În: „Transilvania”, LIV, nr. 1-2 din ianuarie - februarie 1922, p. 38.

extrem de reduse şi abia dacă ajungeau pentru asigurarea supravieţuirii, limitându-se la micile solde plătite, conform normelor dreptului internaţional, de autorităţile ruse.

Perioada de neutralitate a României

La declanşarea Marelui Război, mulţi dintre politicienii, scriitorii, publiciştii şi profesorii din Transilvania au ales calea refugiului în Vechiul Regat, cu scopul de a organiza de aici lupta pentru eliberarea Transilvaniei. În fruntea lor s-au aflat vechiul memorandist Vasile Lucaciu[515] (1852-1922) şi poetul Octavian Goga[516] (1881-1938). Dată fiind închiderea graniţei României cu Rusia pe perioada neutralităţii, imigraţia ardelenească din Regat nu s-a putut interesa de soarta prizonierilor transilvăneni, consideraţi de statul român drept o problemă internă a Austro-Ungariei. De altfel, iniţiativa de organizare a prizonierilor români în unităţi de voluntari a premers intrarea României în război, apărând încă de la începutul conflagraţiei mondiale, deoarece mulţi dintre prizonierii aparţinând naţionalităţilor oprimate voiau să se alăture efortului militar de distrugere a Imperiului Dualist. În mare măsură, această iniţiativă a aparţinut intelectualilor aflaţi printre captivi şi refugiaţii transilvăneni din România, cu susţinerea grupărilor proantantiste din ţară. În condiţiile neutralităţii României această acţiune, însă, nu a avut sorţi de reuşită, dar a constituit un mesaj politic cu impact semnificativ pentru susţinătorii participării Armatei române la efortul de război. Conform celor scrise de ziarele ruseşti din epocă, simpla ştire a intrării României în război a făcut ca 40.000 dintre prizonieri să solicite înrolarea în trupele române, dar cererea acestora a fost respinsă de către autorităţile ţariste. Mai mult, cei care au insistat în continuare, cerând eliberarea şi înrolarea în Armata Română au avut de suferit.

În prima fază, şi autorităţile politice şi militare din România au tratat cu indiferenţă şi neîncredere iniţiativa unor intelectuali ardeleni, bănăţeni şi bucovineni din Rusia de a organiza unităţi de voluntari dintre prizonieri. Această atitudine se manifesta atât din cauza ignorării de către conducătorii militari a faptului că voluntarii puteau completa rândurile Armatei Române cu câteva zeci de mii de soldaţi având experienţa a 2-3

---

[515] Preot greco-catolic, importantă personalitate politică, culturală şi istorică a românilor ardeleni din perioada dualismului austro-ungar, militant pentru drepturile românilor din Transilvania, deputat în Parlamentul de la Budapesta şi în Parlamentul de la Bucureşti (vezi: Mihoc Blaga, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922), un luptător pentru Marea Unire*. Oradea, Editura Alibi SA, 1993; Tiron Albani,. *Leul dela Şişeşti*. Oradea, Editura Cercul Ziariştilor Oradea, 1936).

[516] Poet român, ardelean, militant pentru unirea Transilvaniei cu România, politician de extremă dreaptă, prim-ministrul României (28 decembrie 1937 - 11 februarie 1938), membru al Academiei Române.

ani de război, cât şi din cauza lipsei de înţelegere la adevărata valoare a semnificaţiei politice a voluntariatului (care reprezenta însăşi dovada vie a contestării Dublei Monarhii de către cetăţenii ei). Au fost cazuri când nu numai devotamentul ardelenilor şi bucovinenilor faţă de România a fost contestat, inoculându-e chiar şi suspiciunea că voluntariatul era un paravan pentru prizonierii din Rusia pentru a scăpa din captivitate sau pentru a facilita pătrunderea propagandei şi a spionajului statelor inamice în tabăra română. Atitudinea guvernului român s-a schimbat radical, însă, după şocul campaniei dezastruoase din 1916 şi declanşarea campaniei de refacere şi completare a armatei române. Asfel, încă din primăvara anului 1917, prizonierii români internaţi în lagărele ruseşti şi-au exprimat, liber şi deschis, dorinţa de se înrola pentru a lupta împotriva Puterilor Centrale. Comitetul românilor ardeleni şi bucovineni constituit din rândul acestora ar fi urmat să aibă ca scop constituirea unei unităţi militare operative de mărimea unui corp de armată structurat pe divizii, brigăzi şi regimente, destinate frontului din Moldova. Intelectuali transilvăneni şi bucovineni, precum Victor Deleu[517] (1876-1939), Pompiliu Nistor[518] (1883-1961), Vasile Chiroiu[519] (? -1922), Ion Vescan[520] (1877-1946), Emanuel Isopescu etc. s-au implicat personal în această iniţiativă, care, în prima fază, a depins de eforturile lor individuale.

Primul corp de voluntari

Primul Corp al Voluntarilor Ardeleni-Bucovineni din Rusia[521] s-a constituit, oficial, cu centrul la Darniţa (Kiev), în 16 martie 1917, ca urmare a ordinului emis de Ministerul de Război al României (23 februarie 1917), iar generalul Constantin Coandă[522] (1857-1932) a primit

---

[517] Avocat şi om politic, redactor al *Gazetei de Duminică* din Şimleu Silvaniei. După Marea Unire, a fost ales secretar general al Resortului Interne din Consiliul Dirigent, deputat, primar al Clujului (Vezi: Cornel Grad, Doru E. Goron, *Victor Deleu, iniţiatorul şi organizatorul Corpului Voluntarilor Români Ardeleni şi Bucovineni*. În: *1917. Pe Frontul de Est.* Coords: V.Fl. Dobrinescu, H. Dumitrescu. Focşani, Ed. Vrantop, 1997, pp. 131-142; Doru E.Goron, Ioan Ciocian, Valentin Dărăban, *Victor Deleu 1876-1939*. Zalău, Tehno-Print Zalău, 1999).

[518] Medic, care s-a remarcat în activitatea de iniţiere şi de redactare a *Declaraţiei de la Darniţa* (aprilie 1917).

[519] Avocat, fruntaş politic bănăţean; primul prefect român al Maramureşului, instalat la 28 aprilie 1919.

[520] Avocat, primul prefect român al judeţului Mureş-Turda, numit la 10 ianuarie 1919.

[521] Ioan I. Şerban, *Primul corp al voluntarilor transilvăneni şi bucovineni din Rusia*. În: „Apulum", XXVII, 1989, pp. 535-559.

[522] Vasile Popa, *Misiunea generalului Coandă la Stavka, 1916-1917*. Muzeul Militar Naţional „Regele Ferdinand I", Editura Militară, 2010;Vasile Popa, Ion Cerăceanu, Vasilica Manea, *Misiunea generalului Coandă la Kiev (1917 - 1918)*, Editura Militară, 2012.

acceptul STAVKA de a coordona această activitate (fără a i se preciza efectivele pe care avea dreptul să le recruteze).

În ziua de 5/18 martie, militarii români de la Darniţa au semnat, astfel, următorul angajament: „Subsemnaţii ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi de naţionalitate română, declarăm pe onoare şi conştiinţă, că voim să luptăm alături de Armata Română, pentru dezrobirea ţărilor noastre de sub dominaţiunea austro-maghiară şi alipirea lor la România. Prin acest angajament noi devenim ofiţeri, subofiţeri şi soldaţi români, cu aceleaşi drepturi şi datorii, ca şi cei din Armata Română..."

Tot la Darniţa, sub conducerea lui Victor Deleu (unul dintre iniţiatorii principali ai Corpului Voluntarilor), 250 de ofiţeri şi 250 de subofiţeri şi soldaţi voluntari au redactat, între 11-13 aprilie 1917, o *Declaraţie* (*memoriu-manifest*)[523], pe care au trimis-o tuturor guvernelor puterilor Antantei, precum şi reprezentanţilor presei naţionale şi internaţionale, precum şi partidelor româneşti. Ideile cuprinse în această *Declaraţie* reprezentau argumentarea voluntariatului românesc dedicat întregirii naţionale (de aceea s-au regăsit în documentele ulterioare elaborate atât de primul, cât şi de al doilea Corp de voluntari). În aceeaşi lună, delegaţia formată din Vasile Lucaciu, Ioan Moţa şi Vasile Stoica şi trimisă din ordinul Marelui Cartier General Român în Statele Unite ale Americii s-a oprit la Darniţa, unde i-a fost înmânat un exemplar al *Declaraţiei* pentru a fi publicat şi în ziarele americane, spre a susţine, şi pe această cale, unirea Transilvaniei cu România.

La data de 19 mai 1917, ca urmare a aprobării Guvernului Provizoriu Rus, sediul voluntarilor s-a mutat la Kiev, în localul unei şcoli (Liceul de fete din cartierul Podoli). Locotenent-colonelul Gh. Pietraru a coordonat la Kiev, ajutat de 34 de ofiţeri, *Serviciul voluntarilor de origine română din Rusia*. Restul voluntarilor a fost cazați în cazarma din cetatea Kievului, organizându-se şi utilându-se, în scurt timp, ateliere de croitorie şi cizmărie necesare echipării. Guvernul rus a pus la dispoziţia voluntarilor echipamentul cu care aceştia au fost dotaţi.

Primul eşalon (batalion) de voluntari transilvăneni şi bucovineni, format din 116 ofiţeri şi 1.200 de soldaţi, sub conducerea lui Victor Deleu, a plecat din Kiev spre Iaşi în 3 iunie şi a ajuns acolo în 7 iunie 1917, unde a fost întâmpinat cu mare entuziasm, iar a doua zi, 8 iunie, a depus

---

[523] Simion Gocan, *Contribuţia voluntarilor ardeleni din Rusia la înfăptuirea României Mari*. În: „Vestitorul", Nr. 9-10/1929, pp. 11-13; Voicu Şichet, *Manifestul de la Darniţa - prolog al Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*. În: „Eroii Neamului Serie nouă", Anul II, nr. 4 (5), Dec. 2010, pp. 10-13.

jurământul solemn faţă de patrie, în prezenţa întregii familii regale, a Guvernului, generalilor Constantin Prezan[524] (1861-1943), Nicolae Petala (1869-1947), Dmitri Şcerbaciov (1857-1932), comandantul trupelor ruse de pe Frontul Românesc), Henri Berthelot (1861-1931), şeful Misiunii Franceze în România, şi membrilor misiunilor diplomatice.

În 9 iunie, a fost constituită pe lângă Ministerul de Război, o comisie consultativă a ardelenilor şi bucovinenilor formată din Octavian Goga, Ion Nistor[525] (1876-1962) şi Leonte Moldovan[526] (1865-1943). La 14 iunie 1917, pe lângă Marele Stat Major al Armatei Române, s-a înfiinţat, la sugestia acestei comisii, biroul A.B. (ardeleni, bucovineni), în ale cărui atribuţii au intrat ţinerea evidenţei voluntarilor înrolaţi, precum şi recrutarea şi primirea altor voluntari din Rusia. Conducerea biroului a fost asigurată de către maiorul A. Romalo din Armata Română, iar membrii acestuia au fost sub-ocotenenţii Victor Deleu, Leonte Simion şi Vasile C. Osvadă[527] (1875-1931).

În activitatea de propagandă pentru recrutarea şi pregătirea morală a noilor voluntari o mare contribuţie a avut ziarul „România Mare”[528], organul de presă al Corpului de Voluntari Români din Rusia. Acest ziar săptămânal a apărut la Kiev, în perioada 20 iulie - 5 decembrie 1917, şi era trimis atât voluntarilor, cât şi unor personalităţi române aflate pe teritoriul rus.

La o lună după sosirea în ţară a primului eşalon, din Kiev a plecat spre Iaşi, al doilea detaşament, format din 100 de ofiţeri şi 544 soldaţi, iar între 27 iunie şi 20 august comisiile de recrutare aflate în circumscripţia militară a Moscovei au mai trimis în România încă 1.500 de voluntari. De la Iaşi, Voluntarii ardeleni au plecat pe front şi au participat la luptele de la Mărăşeşti, iar 129 dintre ei au fost decoraţi pentru vitejie.

Activitatea comisiilor de recrutare

Prin intermediul Legaţiei Române la Petrograd (condusă de Constantin Diamandy) s-a solicitat, la 8/21 martie 1917, crearea într-o primă fază a unei comisii mixte de recrutare. În etapa următoare, voluntarii respectivi ar fi urmat să primească documentele de liberă mişcare spre unul dintre

---

[524] Mareşal al României, erou al Primului Război Mondial, şef al Marelui Cartier General (decembrie 1916 - aprilie l918; noiembrie 1918 - aprilie 1920).

[525] Istoric şi militant unionist bucovinean, membru al comitetului de organizare a Adunării Naţionale de la Cernăuţi, care a hotărât unirea cu România; profesor la universităţile din Viena, Cernăuţi şi Bucureşti, membru al Academiei Române, ministru de stat.

[526] Profesor de istorie, avocat, jurnalist şi om politic român din Transilvania.

[527] Economist, publicist şi înalt funcţionar bancar.

[528] Ioan I. Şerban, *Gazeta România Mare, organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1917)*. În: „Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, nr. 8, 2004, pp. 175-182.

centrele de concentrare stabilite de către respectiva comisie de recrutare. Sediul Corpului Voluntarilor Români din Rusia a fost stabilit, de asemenea, la Darniţa. Printr-o înţelegere interguvernamentală, urma ca prizonierii de aici să fie duşi, ulterior, rapid spre un alt loc de concentrare din sudul Basarabiei. Statul rus era dispus, iniţial, să permită extrădarea doar a unui număr ce ar fi putut varia între 20.000 şi 40.000 de români. În 5/18 aprilie 1917, la intervenţia diplomatică a prim-ministrului român, Ion I.C. Brătianu, locotenent-colonelul Pietraru a reuşit să obţină acordul verbal al ministrului de război Gucicov de a fi recrutaţi un număr de 30.000 de voluntari. Noul şef al Marelui Cartier General rus, generalul Romanovski, a limitat, însă, recrutarea doar la 5.000 de prizonieri şi aceştia numai din circumscripţia militară a Moscovei (zonă unde se aflau circa 10.000 de prizonieri români). În realitate, aceasta a fost o piedică suplimentară, deoarece în zonă se găseau relativ puţini prizonieri şi majoritatea se aflau în alte centre industriale şi agricole. În a doua parte a lunii mai, în cadrul discuţiilor de la Iaşi privind definitivarea planului de campanie din 1917, I.I.C. Brătianu a solicitat, din nou, urgentarea încheierii formalităţilor pentru aducerea prizonierilor de origine română din armata austro-ungară, pe frontul din Moldova. Aprobarea de a recruta voluntari din toate lagărele de prizonieri până la efectivul de 30.000 a fost obţinută de către ataşatul militar al României abia la 22 august 1917, după numeroase intervenţii la Guvernul Provizoriu rus, Statul român a pierdut, astfel, timp preţios în perioada aprilie - august, pentru a obţine acordul autorităţilor ruse în ceea ce priveşte înrolarea efectivă a prizonierilor.

În afară de comisia mixtă iniţială, s-au creat, în total, alte 6 comisii, la Bahmut (I), Lazovka (II), Borisoglebsk[529] (III şi IV), Eleţ (V şi VI). Aceste comisii au inclus, de regulă, trei membri - un ofiţer al armatei române şi, dintre voluntari, un ofiţer şi un subofiţer. Comisiile, cărora li s-au atribuit regiuni întinse, aveau indicaţie de a acoperi cât mai multe localităţi şi de a propaga prin viu grai şi prin difuzarea publicaţiilor naţionale obiectivele voluntariatului. La 16 iunie, ajunseseră pe teritoriul rus toate cele 7

[529] Informaţii interesante despre activitatea acestei comisii oferă vicarul greco-catolic Iacob Popa, care, alături de maiorul Gheorghe Plesnilă şi sublocotenentul Ilie Cucu, a desfăşurat o intensă activitate pentru convingerea prizonierilor români din armata austro-ungară să se înscrie ca voluntari în Armata României (vezi: Mihai-Octavian Groza, *Activitatea vicarului Iacob Popa în Rusia pentru cauza românească. Recrutarea voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni (1917-1918).* În: „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis", 5, 2013, pp. 419-427; Minerva Lovin, *Câteva aspecte privind voluntariatul românilor ardeleni în Rusia, reflectat în memoriile vicarului Iacob Popa (1917-1918).* În: „StudiaUBBH", XLIII, 1998, nr. 1-2, pp. 123-131).

comisii, scopul acestora fiind acela de a urgenta recrutarea şi trimiterea voluntarilor în ţară. Numărul mic al subcomisiilor şi instabilitatea acestora, alăturate faptului că unii propagandişti au plecat cu primele eşaloane de voluntari în ţară, au făcut ca munca de propagandă să fie insuficientă. Deşi până în luna septembrie s-au înregistrat unele succese, datorită propagandei bolşevice şi ideilor pacifiste, care i-au făcut pe ardeleni să creadă că războiul se va termina repede şi ei vor pleca spre casă, ulterior, tot mai puţini prizonieri s-au înscris ca voluntari. Alte greutăţi au venit atât din partea celor fideli jurământului faţă de împărat, cât şi din faptul că majoritatea prizonierilor nu au fost conştienţi de cauza pe care erau chemaţi să o apere şi au crezut că, dacă participau la întrunirile organizate de comisiile de recrutare, vor fi recrutaţi cu forţa. De asemenea, situaţia prizonierilor care trăiau în gospodăriile ţărăneşti era destul de comodă şi nu mulţi dintre prizonieri erau dispuşi să-şi asume riscurile înrolării.

Funcţionând până în luna noiembrie 1917, respectivele comisii au reuşit, totuşi, să trimită pe teritoriul românesc 374 de ofiţeri şi 8.261 de soldaţi (11 batalioane), 22 de ofiţeri şi 1.460 de soldaţi rămânând în Rusia pentru servicii auxiliare de pază ale depozitelor Armatei Române. La 16/29 noiembrie 1917 s-au deschis la Kiev lucrările *Adunării naţionalităţilor din Austro-Ungaria*, dar, ca urmare a unui ordin venit de la Iaşi, locotenent-colonelul Pietraru a interzis voluntarilor încă aflaţi în Kiev să participe la acesta, motivul fiind acela de a nu exista acţiuni făţişe antiaustro-ungare, într-un moment în care România era presată să încheie un armistiţiu. Cu toate acestea, 3 delegaţi au participat la lucrări: ardelenii Sever Bocu[530] (1874-1951) şi Ghiţă Popp[531] (1883-1967), precum şi bucovineanul Filaret Doboş[532].

În momentul ajungerii Partidului Bolşevic la cârma statului rus, situaţia prizonierilor români şi a voluntarilor înrolaţi care au rămas pe teritoriul rusesc s-a înrăutăţit vizibil. În marea lor majoritate, voluntarii înrolaţi la Darniţa (deghizaţi în militari ruşi), au fost redislocaţi spre Chişinău şi de acolo au trecut în România. Încetul cu încetul, individual sau în grupuri mici, un număr de aproximativ 2.000 de voluntari angajaţi au reuşit să se strecoare spre Iaşi şi Chişinău.

---

[530] Politician român, economist, ziarist, redactor la ziarul „Tribuna" din Arad, fruntaş al Partidului Naţional Român, ulterior Partidul Naţional Ţărănesc, deputat reprezentant al Banatului, ministru în guvernul Iuliu Maniu.
[531] Avocat, ziarist, om politic.
[532] Profesor de istorie la liceul românesc din Cernăuţi, militant pentru unirea Bucovinei cu România, publicist, senator.

După ocuparea Kievului de către Armata Roşie (2 februarie 1918), Primul Corp de Voluntari a fost dizolvat, iar în 9 februarie Misiunea Militară Română condusă de generalul Coandă a fost arestată de bolşevici. Recrutarea s-a sfârşit la 8 ianuarie 1918, fiind trimişi să lupte în rândul trupelor româneşti un total de 8.513 voluntari. Oprirea recrutării nu s-a asociat, însă, şi cu stoparea activităţii de propagandă, deoarece aceasta a continuat să se desfăşoare în limitele posibilităţilor, voluntarii rămânând pe loc şi nemaifiind trimişi la Kiev. Un ordin circular emis de la comandamentul voluntarilor a îndemnat aceste comisii să-şi continue activitatea sub paravanul Crucii Roşii Române, pentru a ajuta cu bani şi medicamente prizonierii români bolnavi şi incapabili de muncă.

Ca urmare a izbucnirii Revoluţiei bolşevice din octombrie 1917, centrul Corpului Voluntarilor Români s-a mutat de la Darniţa la Hârlău. Acolo au fost formate trei noi regimente: *Turda*, *Alba Iulia* şi *Avram Iancu* (cu un efectiv de 12.000 de soldaţi). După semnarea armistiţiului dintre România şi Puterile Centrale a existat o încercare de a transfera pe Frontul de Vest întreg Corpul Voluntarilor Ardeleni-Bucovineni, Misiunea Militară Franceză angajându-se să suporte cheltuielile, însă, odată cu semnarea preliminariilor Păcii de la Buftea (18 martie 1918), aprobarea iniţială a fost retrasă şi generalul Alexandru Averescu[533] (1859-1938) a ordonat dezarmarea voluntarilor. La 28 februarie 1918, Corpul Voluntarilor a primit ordin să predea armamentul şi să demobilizeze treptat, ceea ce s-a întâmplat până la 1 mai. La Hârlău a continuat să funcţioneze o permanenţă care a avut grijă de depozitele de alimente. O parte dintre voluntari, totuşi, au plecat, până la urmă, odată cu francezii spre a lupta în cadrul legiunilor în curs de formare din Franţa şi Italia. Din cei aproximativ 20.000 de transilvăneni aflaţi, în martie 1918, în România, care trebuiau demobilizaţi, peste 10.000 erau cei proveniţi din prizonieratul rusesc, marea lor majoritate fiind ţărani.

Voluntarii ardeleni care rămăseseră în România au reintrat în luptă la 9 noiembrie 1918, alături de Armata Regală Română, şi au defilat la 1 decembrie în Bucureştiul eliberat, apoi au revenit în Transilvania, unde au servit sub ordinele Consiliului Dirigent, participând la campania pentru dezrobirea întregii provincii, inclusiv la războiul contra Republicii Ungare a Sfaturilor şi eliberarea Budapestei (în 4 august 1919) de sub teroarea bolşevică instalată de Bela Kun.

---

[533] Comandant al Armatei a II-a Române în Primul Război Mondial, mareşal, de trei ori prim-ministru.

Corpul II de Voluntari Români[534] s-a format începând din toamna anului 1917, în condiţiile extrem de complicate, generate de starea de haos din Rusia după Revoluţia / lovitura de stat din Octombrie (războiul civil, ieşirea Rusiei din război, în urma declarării armistiţiului şi semnării Păcii de la Brest-Litovsk cu Puterile Centrale). Serviciul român de recrutare a voluntarilor s-a desfiinţat în condiţiile critice de la începutul anului 1918, după ce voluntarii au primit bani în avans pe 2 luni (câte 1.000 de ruble fiecare), iar voluntarii s-au îndreptat, mai întâi, spre Irkutsk, dar au întâmpinat multe dificultăţi, fiind de două ori arestaţi ca suspecţi de către autorităţile bolşevice şi, ulterior, eliberaţi. În condiţiile proximităţii trupelor Puterilor Centrale, sperând să treacă în România cu ajutorul consulului român, s-au îndreptat, apoi, spre Moscova. În urma refuzului noilor autorităţi germane de a elibera permise pentru trecerea prin Ucraina, aceştia s-au văzut siliţi să se reorganizeze tot pe teritoriul rus, sub forma unui al doilea Corp de Voluntari, cu rol de reprezentare atât în Rusia, cât şi în Franţa.

După semnarea Tratatului de la Brest-Litovsk, Puterile Centrale au cerut guvernului bolşevic dezarmarea unităţilor de voluntari constituite din foşti soldaţi austro-ungari. Consideraţi de către statul austro-ungar dezertori şi trădători de ţară, la intrarea germanilor în Kiev (2 martie 1918), unii dintre voluntari au fugit spre Moscova, unde s-au făcut bolşevici de ocazie. Deşi numeroşi români aflaţi în zonele controlate de bolşevici au rămas credincioşi patriei lor şi au încercat să o servească în continuare, alţii - orbiţi de de propaganda bolşevică - s-au adunat în jurul unor comunişti, precum Mihail Gheorghiu Bujor, Cristian Rakovski şi alţi câţiva fugiţi în Rusia, într-o încercare de a constitui unităţi de voluntari care să lupte alături de comuniştii ruşi.

În acel context, din cauza posibilităţilor reduse de reîntoarcere în ţară şi a desfiinţării Serviciului român de recrutare a voluntarilor, mulţi prizonieri au rămas în Rusia, încercând să se regrupeze în zona controlată încă de trupele fidele ţarului Nicolae al II-lea, mai întâi, la Samara (în sudul

---

[534] Ioan I. Şerban, *Constituirea celui de al doilea Corp al Voluntarilor Români din Rusia (august 1918)*, I. În: „Apulum", XXXVI, 1998, pp. 449-460; II. În: „Apulum", XXXVII/2, 2000, pp. 153-164; Ioana Cazacu, *The Second Corp of Romanian Volunteers in Rusia*. In „Revista Română de Studii Baltice şi Nordice", II, 2010, nr. 1, pp. 111-118; Sabin Ivan, Elie Bufnea, *Cu voluntarii români în Siberia (1917-1920)*. In „Memoria", 2000, nr. 30, pp. 46-55; Elie Bufnea, *Cruciaţi, tirani şi bandiţi.* vol. 1. *În Rusia sovietelor*, vol. 2. *În Siberia lui Kolceak*, Baia Mare, Marist, 2008; Ioana Rustoiu, Gabriel Rustoiu, Smaranda Cutean, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920)*. Album, Baia Mare, Marist, 2010; Ionel Sigarteu, *Legiunea Română de Vânători transilvăneni şi bucovineni în războiul civil din Rusia (1918-1920)*. În: Astra Salvensis, An III (2015) Nr. 6; pp. 61-72.

Rusiei Europene), apoi la Irkutsk, în Siberia. În calitate de reprezentanţi ai guvernului român, ziariştii Voicu Niţescu[535] (1889 - după 1955?) şi Victor Branişte[536] (1874-1938) au plecat spre Siberia pentru a ajuta la formarea unui nou corp de voluntari dintre prizonierii români ai armatei austro-ungare. În secret, un grup de ardeleni oficial demobilizaţi din Armata Română, deghizaţi şi cu nume schimbate, au fost trimişi în Siberia cu acelaşi scop. Aceştia s-au împărţit, la rândul lor, în 3 grupuri, care s-au îndreptat spre Samara, făcându-se prieteni când cu bolşevicii, când cu albii, în funcţie de împrejurări. Printre alte misiuni, au avut şi sarcina de a continua propaganda în rândul prizonierilor români originari din Transilvania şi Bucovina, pentru ca aceştia să continue să se înroleze sau să se repatrieze în România. La început, fără resurse financiare semnificative, au primit finanţare prin intermediul Legiunii Cehoslovace şi al Misiunii Franceze.

Ca urmare a unei conferinţe desfăşurate la Moscova, s-a luat decizia ca ofiţerii români să se întâlnească la Samara, în data de 5 iunie 1918, dar, din cauza luptelor dintre cehoslovaci şi bolşevici, întâlnirea (conferinţa) a avut loc abia în 3 august 1918, la Celiabinsk, în Siberia. În scopul continuării luptei alături de Aliaţi împotriva Puterilor Centrale, la această conferinţă s-a decis crearea Corpului II de Voluntari Transilvăneni-Bucovineni şi, totodată, a fost format un Comitet Naţional Român cu rol executiv şi militar, sub conducerea lui Voicu Niţescu. Din acest comitet mai făceau parte: Valeriu Dimbu - desemnat şef militar, Nicolae Nedelcu - responsabil pentru afacerile externe, medicul Simion Gocan - responsabil pentru finanţe şi Corneliu Vaida - secretar. Tot atunci s-a format şi primul regiment, numit „Horia” (cu două batalioane: *Horia* şi *Mărăşeşti*) al noului Corp de Voluntari.

La 24 august 1918 a fost semnată de către Comitetul Naţional Român o înţelegere de colaborare şi sprijin reciproc cu Comitetul Naţional Cehoslovac. Cehoslovacii, fiind mai de mult timp organizaţi şi bine aprovizionaţi, s-au angajat să furnizeze, prin Corpul Ceh (care număra 35.000 de oameni), alimente, efecte militare şi armament, să acorde sprijin logistic unităţilor tehnice auxiliare şi să acopere cheltuielile de propagandă şi recrutare, inclusiv să completeze necesarul de ofiţeri, de care românii duceau lipsă. Aşa se explică detaşarea temporară a colonelului ceh

---

[535] Principalul organizator al Corpului II de voluntari (legionari) români din Siberia; director al *Gazetei de Transilvania* (1911-1914) din Braşov şi al *Gazetei Transilvaniei şi a Bucovinei”* din Celiabinsk (1918) şi Irkutsk (1919), om politic şi scriitor român, de origine ardeleană; ministru în diverse guverne din anii '30.

[536] Redactor la *Gazeta de Transilvania* (1907-1937) din Braşov şi la *Gazeta Transilvaniei şi a Bucovinei”* din Celiabinsk (1918) şi Irkutsk (1919).

Eduard Kadlec (1880-1961) la comanda Corpului Voluntarilor Români.

În primăvara anului 1919, Corpul românesc a fost transferat la Irkutsk (capitala Siberiei Răsăritene) şi reorganizat în batalioane independente, sub numele de *Legiunea Română de Voluntari Transilvăneni-Bucovineni* (cu un efectiv de aproape 3.000 de voluntari), care avea misiunea să acţioneze în conformitate cu ordinele Misiunii Militare Franceze din Siberia. În structura acesteia au intrat 3 batalioane: I „Horia", II „Mărăşeşti" şi III de Rezervă, două companii de mitraliere, o companie de pionieri şi o şcoală de grenadieri.

După apelul Comitetului Naţional Român din 15 august, numărul voluntarilor înrolaţi a ajuns la 5.000, organizaţi în 5 batalioane (unul în Kurgan şi patru în Petropavlovsk). Deoarece noilor voluntari veniţi în număr mare nu li s-au putut asigura hrană, îmbrăcăminte, bani şi adăpost, Voicu Niţescu a mers pentru a cere ajutor, conform înţelegerii din 24 august 1918, la Comitetul Naţional Cehoslovac din Ekaterinburg, dar demersul n-a avut succesul dorit, deoarece şi cehoslovacii se confruntau cu aceleaşi probleme.

Având drept obiectiv respectarea ordinelor venite din România de a evita orice implicare militară contrară interesului naţional românesc, Consiliul Naţional Român a intrat în conflict de interese cu colonelul Eduard Kadlec şi ofiţerii francezi, deoarece aceştia au intenţionat folosirea trupelor în lupta împotriva bolşevicilor. În ianuarie 1919, Voicu Niţescu a plecat în ţară pentru a organiza repatrierea voluntarilor şi prizonierilor din Siberia, astfel că, ulterior, situaţia voluntarilor a devenit extrem de dificilă. Eduard Kadlec a tratat, repetat, în mod inamical membrii Consiliului Naţional Român şi, în faţa amiralului Aleksandr Kolceak şi a generalului Pierre-Thiébaut-Charles-Maurice Janin[537] (1862-1946), i-a acuzat pe români de indisciplină în raport cu Comandamentul Aliat şi că ar fi de partea austriecilor şi bolşevicilor.

În luna martie a anului 1919 criza provocată de conflictul românilor cu Misiunea Militară Franceză a luat sfârşit, dar abia la 10 mai Guvernul României a comunicat generalului Maurice Janin acordul său ca Legiunea Română de Voluntari să lupte pentru cauza aliată, sub ordinele Misiunii. În consecinţă, la Irkutsk, Legiunea a intrat efectiv în acţiune şi a primit misiunea să apere cel mai periculos sector (aliniamentul Zima - Tulun - Nijniudinsk - Bairanokov - Taişeţ, cca 1.000 de kilometri) al căii ferate transsiberiene din Taiga, în ariergardă, pentru a asigura retragerea trupelor

[537] Conducătorul Misiunii Militare Franceze în Siberia, comandantul-şef al Legiunii cehoslovace din Rusia şi comandantul-şef al trupelor aliate de pe teritoriul rus.

cehoslovace şi poloneze, prin Transbaikalia, spre Vladivostok. Situaţia a devenit, între timp, dificilă, deoarece trupele poloneze (primele care intraseră în contact cu bolşevicii) au fost împinse înapoi, 500 de letoni au fugit şi cehoslovacii au refuzat să lupte. În retragere, legionarii români - confruntându-se, astfel, cu trupele bolşevice - le-au respins şi, datorită duritătţii lor în luptă, românii lor au primit de la localnici numele de „Divizia Sălbatică" (în rusă: *Dikaia Divizia*). Deşi în iarna 1919-1920 luptele dintre voluntari şi trupele comuniste s-au intensificat, datorită câştigării luptelor defensive de către români şi a imposibilităţii soldaţilor Armatei Roşii de a obţine un avantaj decisiv, s-a încheiat un armistiţiu între cele două părţi. Ca urmare a acestuia, trupele bolşevice s-au angajat să rămână 50 de kilometri în urma trupelor române din ariergardă (transportate în cinci eşaloane feroviare şi două trenuri blindate) şi să înainteze spre est doar pe măsura valorificării posibilităţilor de retragere ale Legiunii Române.

Pe parcursul anului 1919, victoriile trupelor Armatei Roşii, intervenţia în Siberia a trupelor japoneze şi înfrângerea contingentului antibolşevic al amiralului Kolceak au condus la încheierea unei serii de armistiţii, ceea ce a determinat instalarea unei stări de pace relativă şi la valorificarea posibilităţii de repatriere a unor contingente naţionale de prizonieri şi voluntari.

Timp de şapte luni (până în mai 1920, când au ajuns la Vladivostok şi s-au îmbarcat pe două nave engleze de război pentru drumul spre patrie), voluntarii români au reuşit, cu sacrificiul a peste 60 de morţi şi mulţi răniţi, să respingă atacurile forţelor bolşevice şi bandelor atamanului Semionov, sprijinit tacit de japonezi, care-şi urmăreau propriile scopuri anexioniste.

Pentru repatrierea tuturor prizonierilor români din fosta armată austro-ungară, deveniţi cetăţeni români în urma Conferinţei de Pace de la Paris, Guvernul Vaida-Voevod, la 31 decembrie 1919, a hotărât redirijarea a 100.000 dolari pentru acoperirea cheltuielilor de repatriere a voluntarilor şi înfiinţarea unei Comisii Militare Române în Siberia, constituită din căpitanul (asimilat cu grad de maior) Victor Cădere[538] (1891-1980) - însărcinat guvernamental cu depline puteri şi din sublocotenentul medic Raul Alevra. Cei doi delegaţi români urmau a fi agreaţi de către Comandamentul japonez de la Vladivostok şi, apoi, ataşaţi pe lângă generalul Maurice Janin. Sub raport juridic, situaţia importantului contingent de prizonieri transilvăneni şi bucovineni proveniţi din armata austro-ungară aflaţi pe teritoriul rus diferea în funcţie de statutul lor: fie înrolaţi în Legiune alături de Corpul

[538] Avocat, doctor în drept, profesor universitar, membru al mai multor instituţii ştiinţifice şi academice din străinătate, politician şi diplomat român.

expediţionar aliat, fie (cei mai mulţi) aflaţi în continuare ca prizonieri şi suportând, astfel, toate consecinţele acestui statut. România, în contextul intrării în compunerea ei a noilor provincii (Transilvania, Bucovina, Basarabia, Maramureş şi Banat), în anul 1919, a preluat repatrierea[539] tuturor acestora - atât a celor situaţi în partea europeană a Rusiei, cât şi a celor din Siberia. Această repatriere a avut un caracter amplu şi complex, implicând dificultăţi de regrupare şi deplasare a acestora, precum şi de asigurare a finanţării operaţiunilor. În sprijinul acestei acţiuni au venit Guvernul României, reprezentanţii militari români din Rusia, precum şi serviciul de Cruce Roşie. Prin grija statului român au fost repatriate de pe teritoriul rus circa 23.000-24.00 de persoane (peste 20.500 ardeleni, 2.400 bucovineni, câteva sute de civili membri ai familiilor de ofiţeri, basarabeni şi alţii).

La 28 august 1920, Misiunea Militară Franceză din Siberia şi-a încheiat activitatea. Concomitent, s-a sfârşit şi activitatea Comisiei Militare Române de repatriere a Legiunii în integralitatea ei (2466 militari, din care 122 ofiţeri şi 2.344 subofiţeri, gradaţi şi soldaţi). Primele două transporturi au fost îmbarcate pe navele „Trás-os-Montes" şi „Huntsgreen" şi au ajuns fără pierderi umane la Constanţa în 4 şi, respectiv, 7 iulie. Al treilea transport a ajuns la Triest în 15 octombrie 1920, cu nava americană „President Grant". Misiunea a contribuit şi la salvarea unei cantităţi semnificative de materiale de război depozitate la Vladivostok, comandate de România în Franţa, Anglia şi SUA şi care nu ajunseseră la destinaţie din cauza izbucnirii revoluţiei. Materialele respective, împreună cu o parte din materialul Legiunii, au fost vândute, banii obţinuţi fiind aduşi de către voluntari în ţară.

Spiritul de sacrificiu şi eroismul de care au dat dovadă voluntarii români din Siberia în îndeplinirea misiunilor încredinţate au fost răsplătite de Aliaţi cu 30 de medalii franceze, 40 de cruci de război cehoslovace, 31 decoraţii ruseşti, 7 decoraţii engleze şi italiene, iar de la statul român au primit medalii şi ordine precum *„Steaua României"*, *„Coroana României"*, *„Virtutea Militară"*, *„Bărbăţie şi Credinţă"*. Tuturor românilor combatanţi le-a fost conferită *„Bareta specială Siberia"*. Raportat pe naţionalităţi, românii ardeleni şi bucovineni din Rusia au dat un procent de 8,43% voluntari, cehii (mai bine organizaţi şi cu mijloace superioare) au dat 8%, iar iugoslavii 7,5%. După război, voluntarii români (incluzându-i şi pe cei proveniţi din Franţa şi Italia) s-au organizat în *„Uniunea foştilor voluntari*

---

[539] Cornel Ţucă, *Aducerea în ţară în 1920 a Legiunii de vânători ardeleni şi bucovineni din Siberia*. În: *Armata română şi patrimoniul naţional*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, Bucureşti, 2010; Cornel Ţucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internaţi în Rusia. Problema repatrierii*, Cluj-Napoca, 2011.

din Războiul pentru Întregirea neamului" şi au editat *„Gazeta Voluntarilor"*, care a apărut între anii 1923 şi 1937. Preşedinte al *Uniunii Foştilor Voluntari* a fost ales comandantul de la Darniţa, fostul sublocotenent Victor Deleu, funcţie pe care a deţinut-o până la sfârşitul vieţii. În perioada 29-30 septembrie 1923, la Bratislava a avut loc un *Congres al foştilor voluntari din România, Cehoslovacia şi Iugoslavia*, care a hotărât crearea *Federaţiei tuturor voluntarilor din ţările Micii Antante* (*Mica Antantă a Voluntarilor)* cu secretariatul la Praga.

În concluzie, înfiinţarea şi activitatea celor două corpuri/legiuni ale voluntarilor români ardeleni şi bucovineni (formate din prizonierii austro-ungari din Rusia) reprezintă un moment important al istoriei relaţiilor ruso-române din timpul Primului Război Mondial şi al Războiului Civil Rus. Totodată, aceste corpuri/legiuni ale voluntarilor ardeleni şi bucovineni constituie un capitol luminos al procesului de pregătire şi desăvârşire a Marii Uniri a tuturor românilor.

IMAGINEA RUSIEI ÎN ROMANUL „RUSOAICA" DE GIB MIHĂESCU

Ecaterina HLIHOR

A fost un moment in istoria literaturii române în care criticii căutau afinităţi între opere şi studii elaborate în România şi Uniunea Sovietică şi acolo unde nu existau. Astăzi lucrurile sunt diametral opuse şi nu este o stare normală în mişcarea de idei şi în schimburile culturale dintre popoarele europene.

În epoca dintre cele două războaie mondiale cînd relaţiile politice şi diplomatice dintre cele două ţări nu erau la un nivel extraordinar scriitorul Gib Mihăescu a scris o excelentă carte. A fost o perioadă în care stereotipurile românilor despre ruşi şi ale ruşilor despre români erau la fel de puternice ca şi astăzi şi erau şi atunci motivate politic. Acestea însă nu l-au influenţat pe scriitor. Guvernul sovietic nu recunoştea unirea Basarabiei cu România din 27 martie 1918. După mai puţin de un deceniu de la Marea Unire, într-un interviu din anul 1927, apărut în revista „*Viaţa literară*", Gib Mihăescu mărturisea că se simte oarecum înrudit cu scriitorii ruşi, aspect explicat de prozator prin temperamentul său de moldovean. Mai observa, în acelaşi interviu, că *„Rascolnikov al lui Dostoievski constituie un sumum de artă către care se poate năzui în operele contemporane*"[540]. Nu este un lucru ieşit din comun a vedea că, în fapt, „înrudirea" despre care vorbeşte Gib Mihăescu traduce, în esenţă, admiraţia, fascinaţia pe care a exercitat-o dintotdeauna cultura rusă asupra unor scriitori şi oameni de artă din România şi din întreaga Europă.

Unul dintre spiritele „rebele" ale epocii şi coleg de generaţie cu scriitorul, Emil Cioran (pentru care Rusia a reprezentat mereu o ispită, aproape o obsesie) observa, în 1939, că „*atât de mult s-a insinuat Rusia în lume, încât, de aici încolo, dacă nu orice drum duce la Moscova, Moscova ne va ieşi înainte pe orice drum. Spiritul rusesc este lipicios. Literatura rusă n-a isterizat un întreg continent?*"[541]. Filosoful român e convins de existenţa unui adevărat «*complex rusesc*», de care doar

[540] Gib Mihăescu, *Nuvele,* Ed. Albatros, Bucureşti, 1986, p. 37.
[541] Emil Cioran, *Schimbarea la faţă a României,* Humanitas, Bucureşti, 1990, p. 22.

timpurile viitoare ne pot elibera, pentru că, deocamdată, a constituit un capitol din autobiografia fiecărui individ al ultimelor decenii[542]. Spusele lui Cioran sunt confirmate în cultura europeană, mai precis germană, şi de traiectul artistic al marelui poet Rainer Maria Rilke, admirator al lui Ilia Repin, Lev Tolstoi, Leonid Pasternak, Boris Pasternak, Marina Ţvetaeva. A ţinut să-i cunoască personal, să fie în preajma lor, condus de multe ori de buna sa prietenă, Лу Андреас-Саломе, să corespondeze chiar în limba rusă cu aceştia. Rilke numea Rusia „моя духовная страна”, „страна сказка, населённая народом-братом, народом художником”[543]. „Чем я обязан Росии? Она сделала из меня того, кем я стал; из неё я внутренне вышел; все мои глубинные истоки - там!”; „Россия была в известном смысле основой моего восприятия и опыта”[544].

Sub zodia unui asemenea „complex rusesc” a scris şi Gib Mihăescu *Rusoaica*. La puţin timp după apariţia romanului său, în 1933, Şerban Cioculescu avea să spună că „*este o carte europeană, o construcţie care depăşeşte hotarele literaturii noastre*”[545]. Am adăuga chiar că intenţia dialogică declarată a textului lui Gib Mihăescu, „*cel mai înzestrat dintre romancierii noştri de şcoală rusească”*[546], face din această scriere un moment de referinţă al literaturii române, prin deschiderea către lumea *„slavismului vecin, resimţit nu numai ca pitoresc, dar şi ca sferă patetică de probleme”*[547], cum remarca Tudor Vianu. Valoarea scrierii constă însă în aceea că transcede sursele livreşti „declarate”, indicate de preferinţele literare, de astă dată ale personajului principal al cărţii, locotenentul Ragaiac, dislocat cu detaşamentul său pe Nistru ca să apere graniţa răsăriteană, ameninţată în 1918 de microbul ideologiei bolşevice. Amănuntul e legat de cea mai copleşitoare experienţă a scriitorului, Primul Război Mondial, la care acesta a luat parte în mod direct. Ca plutonier major, imediat după terminarea Şcolii de ofiţeri de la Botoşani, în 1917, Gib Mihăescu se află în iureşul de foc din linia întâi, de la Oituz, Mărăşti şi Mărăşeşti, în mijlocul ostaşilor săi. În anul următor, după încetarea luptelor, în loc să fie demobilizat, după cum ceruse, invocând

---

[542] Ibidem

[543] Райнер М. Рилке, *Дыхание лирики. Переписка с Мариной Цветаевой и Борисом Пастернаком. Письма 1926 года*, Арт-Флекс Москва, 2000, с. 6-7.

[544] Лев Озеров, *Из переписки Рильке, Цветаевой и Пастернака в 1826 году*, Вопросы литературы, № 4, 1978, с. 237.

[545] În Mihăescu, *op.cit.*, p. 41.

[546] Vladimir Streinu, *Pagini de critică literară,* Editura pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1969, p. 123-124.

[547] Tudor Vianu, *Arta prozatorilor români*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1988, p. 306.

motive de sănătate, este trimis pentru câteva luni, împreună cu o parte a regimentului, să asigure paza pe Nistru. Aici va lua naştere, într-o atmosferă de izolare şi incertitudine, ideea romanului său de mai târziu, avându-i ca personaje principale pe un tânăr locotenent, Ragaiac, ins complex şi contradictoriu, amestec de ficţiune şi realitate, dar şi o „rusoaică" a cărei existenţă este posibilă doar datorită imaginaţiei, trăirilor deosebit de intense, de tumultuoase, ale ofiţerului atins de „microbul" literaturii ruse.

Gib Mihăescu şi-a creionat eroul în acord cu trăsăturile specifice unei categorii socio-profesionale - militarii - care pare a nu se diferenţia în nici o altă societate a lumii din perioada dintre cele două războaie mondiale. Astfel, pentru soldaţii din sectorul său, dar şi pentru refugiaţii ce vin neîncetat de peste Nistru, Ragaiac este un ofiţer ca toţi ofiţerii, care vorbeşte „*limba tuturor locotenenţilor din lume*"[548], jargonul cazon potrivit unui ins preocupat să dea sau să execute ordinele superiorilor sau veşnic în căutare de aventuri galante cu „rusoaice" din măruntele târguri basarabene. La prima vedere, Ragaiac nu este decât un ins frivol, superficial, un Don Juan rătăcind pe malul Nistrului. Şi chiar în acest fel a fost receptat de-a lungul timpului de toţi exegeţii, fără excepţie. George Călinescu observa că *Rusoaica* lui Gib Mihăescu e un „*roman de analiză*" care surprinde „*virilitatea aventuroasă*", „*eroticul curat*", „*întreprinzătorul care se plictiseşte fără de femei*"[549]. Într-o tonalitate asemănătoare recepta şi Tudor Vianu scrierea ca fiind „*analiza obsesiei erotice a locotenentului de grăniceri Ragaiac*"[550]. La rândul său, Nicolae Manolescu se lasă „amăgit" de profilul „*soldatului fanfaron*", mai mult un Sancho Panza decât Don Quijote, care „*aleargă după Himera Prinţesei Îndepărtate şi vrea să ne convingă că stupidele lui aventuri au un mare conţinut spiritual*"[551]. Înclinăm să credem, mai degrabă, că este vorba de „o capcană" întinsă de scriitor posibililor săi critici. Gib Mihăescu a simţit nevoia de a recurge la *procedeul măştii frivolităţii* în cazul eroului său (care, de regulă, îşi tratează aventurile cu o rece detaşare, cu autoironie, convins de banalitatea, uneori aproape trivială, a existenţei sale), cu intenţia de a estompa funcţia estetică a acestuia, aceea de rezoneur al preferinţelor, al „slăbiciunilor" literare ale autorului. Propunem această grilă de lectură pentru *Rusoaica* lui Mihăescu.

---

[548] Gib Mihăescu, *Rusoaica,* Ed. Minerva, Bucureşti, 1990, p. 24.
[549] George Călinescu, *Istoria literaturii române,* Ed. pentru literatură, Bucureşti, 1968, pp. 296-297.
[550] Vianu, *op.cit.*, p. 302.
[551] Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe. Eseu despre romanul românesc,* Ed. 100+1 Gramar, Bucureşti, 1999, p. 202- 205.

Dacă Ragaiac are o slăbiciune, atunci aceasta nu sunt nici femeile, nici îndeletnicirile războiului, ci lectura, pentru că el e împătimit de literatură, mai cu seamă de cea rusă. *Война и мир* Л. Толстого, *Идиот*, *Преступление и наказание*, *Братья Карамазовы* Ф. Достоевского alcătuiesc un capitol din autobiografia - spirituală şi emoţională - a personajului, după cum reiese din confesiunile acestuia.

Păzind graniţa de pe Nistru de convoaiele nesfârsite de refugiaţi, locotenentul aşteaptă cu o răbdare infinită *o rusoaică*. Dar nu după una aievea, „*în carne şi oase*” tânjeşte el cu ochii aţintiţi la apele învolburate ale Nistrului, ci după o făptură coborâtă din paginile cărţilor citite în bordeiul încropit pe malul fluviului. *Tema lecturii,* ca şi *tema aşteptării* femeii mult visate dau adevărata vibraţie, tensiunea firului epic. „*De ce mă adânceam mai mult în lecturile mele, de aceea mă încredinţam tot mai mult că ea va veni. (...) Şi, pentru a o vedea mai bine, împrumutam fetei mult aşteptate când trăsăturile Avdotiei Alexandrovna, sora lui Raskolnikov, când ale Zinei, ori Dariei din Posedaţii (Demonii - n.n. C.H.), ale Nataşei din Război şi pace, ale Nastasiei Filipovna din Idiotul, ale Ekaterinei Ivanovna ori Gruşenka din Fraţii Karamazov sau ale Soniei din Crimă şi pedeapsă, pe care împrejurările de acum din ţara ei o scuzau mai mult decât orice pledoarie dostoievskiană. Apoi mă gândeam la copilele enigmatice din Andreev şi din întreaga literatură rusă(...). O subţirică studentă anarhistă aş fi vrut să se izbească de uşa mea, cu toată puterea corpului plăpând, speriată de realitatea idealului ei social.... eu visam o subţirică cazacă, palidă, cântând şi acompaniindu-se din ghitară, aşa ca în micile povestiri vânătoreşti ale lui Turgheniev*”[552]. Ragaiac, izolat de lume în vecinătatea stepei nesfârşite, confruntat cu realitatea dură a urmărilor războiului, dar şi cu dorul său după Rusoaică, aduce mult cu „individul ultimelor decenii”, marcat de stihia rusă, despre care aminteşte Cioran.

Pentru că Ragaiac e abia în ultimul rând autor şi personaj al confesiunilor sale şi eroul principal, bine înţeles, al romanului lui Gib Mihăescu. Tânărul locotenent trebuie receptat, înainte de toate, ca o creaţie, un *personaj modelat de autorii ruşi citiţi*. În acest sens, Ragaiac e o bună ilustrarea a ceea ce Vladimir Nabokov numea *одарённым читателем*, который *„не подчиняеся пространственным и временным законам. (...) Он не принадлежит ни к одной определённой нации или классу. Ни один общественный надзиратель или клуб библиофилов не может распоряжаться его душой. Его литературные вкусы не продиктованы теми юношескими чувствами, которые заставляют*

[552] Mihăescu, *Rusoaica*, p. 23.

рядового читателя отождествлять себя с тем или иным персонажем и «пропускать описания». Чуткий, заслуживающий восхищения читатель отождествляет себя не с девушкой или юношей в книге, а с тем, кто задумал и сочинил её. Настоящий читатель не ищет сведений о России в русском романе, понимая, что Россия Толстого или Чехова - это не усреднённая историческая Россия, но особый мир, созданный воображением гения. Настоящий читатель не интересуется большими идеями: его интересуют частности. Ему нравится книга не потому, что она помогает ему обрести «связь с обществом» (если прибегнуть к чудовищному штампу критиков прогрессивной школы), а потому, что он впитывает и воспринимает каждую деталь текста, восхищаясь тем, чем хотел поразить его автор, сияет от изумительных образов, созданных сочинителем, магом, кудесником, художником. Воистину лучший герой, которого создаёт великий художник - *это его читатель"*[553]. Parafrazându-l pe Nabokov, putem spune că, în calitatea lui de cititor, Ragaiac este cel mai bun personaj plăsmuit de scriitorii săi preferaţi. El nu se mulţumeşte în a-şi trăi viaţa doar în realitatea imediată, în „cercul strâmt" al sectorului pe care îl apără zi şi noapte de şirul nesfârşit de fugari ce caută un adăpost, o nouă patrie. Din odaia ticsită de romane ruseşti, de pe „*malul unui fluviu care desparte două ţări*", Ragaiac, „*ca în prada unei halucinaţii*"[554] îşi proiectează himera în imensitatea stepei. Romanul abundă în mici poeme în proză, în care peisajul tipic rusesc, planul infinit, cum l-a denumit Lucian Blaga, e impregnat de melancolie[555], de un dor nedefinit: „*Îmi plăcea adesea să mă aşez pe undeva pe malul fluviului şi să urmăresc jocul leneş al valurilor minuscule. Din drepturile astea, arar se vedea dincolo albul incandescent, în soare, al vreunei case la cine ştie ce depărtări. Afară de patrulele rare, extrem de rare, cu chivăre ţuguiate, părea că nimic nu mai însufleţeşte peisagiul adormit ca-n basme. Şi tocmai din peisagiul acesta încremenit, la un semn magic al destinului, avea să se întrupeze ea, Rusoaica"*[556].

De altfel, acţiunea se petrece mereu pe două planuri. Unul este al

---

[553] Владимир Набоков, *Лекции по русской литературе, on line https://www.livelib.ru/quote/672977*, accesat la 1 septembrie 2016

[554] Mihăescu, *op. cit*, p. 61.

[555] A se vedea studiul Anetei Dobre, *Orizontul spaţial ca „geografie a sufletului" în viziunea lui Lucian Blaga*, în voel. In honorem Virgil Şoptereanu, Editura Universităţii din Bucureşti, 2007, p. 55.

[556] Mihăescu, *op.cit.*, p. 23.

realităţii dureroase, concrete, a unui sector de pază la graniţa basarabeană, unde războiul este încă o realitate, prin neîntrerupta trecere din Rusia în România şi de aici înapoi a fugarilor, a spionilor, a simplilor amatori de haiducie şi contrabandă, într-o zonă sortită parcă neaşezării.

În romanul lui Gib Mihăescu se conturează imaginea unui rus copleşit, bulversat de forţa împrejurărilor, a evenimentelor cărora el nu li se poate sustrage - odată ajunşi pe malul românesc al Nistrului fugarii sunt obligaţi de grănicerii români, conform ordinelor şi regulamentelor, să se întoarcă pe *„ţărmul fără Crăciun al fluviului”,* în ţara care *„nu mai e pământul lui Dumnezeu”,* după cum observă Ragaiac. Scriitorul construieşte imaginea ruşilor prin ochii personajului principal, locotenentul Ragaiac, căruia i s-a dat ordin să se mute cu detaşamentul dintr-un orăşel basarabean într-o localitate de graniţă de pe malul Nistrului pentru a asigura paza şi a împiedica intrarea pe pământ românesc a persoanelor care se refugiau din spaţiul anarhiei creat de Revoluţia bolşevică.

Drama acestor nefericiţi era amplificată şi de existenţa unei imagini-clişeu care funcţiona în mentalul românesc din epocă - tot ceea ce vine de la răsărit este contaminat de virusul bolşevic. Sigur că acest stereotip se baza şi pe o realitate izvorâtă din dorinţa lui Lenin de a declanşa o revoluţie la nivelul continentului european. Unul dintre argumente ar fi fost şi cooperarea politică şi militară dintre conducătorii Revoluţiei bolşevice maghiare şi cei ruşi. Dar la fel de adevărat este că mulţi ruşi fugeau din calea acestui flagel. Era foarte greu pentru autorităţile militare române care supravegheau graniţa pe Nistru să discearnă între spionii trimişi de bolşevici pentru a răspândi microbul revoluţiei în România şi cei care fugeau din calea evenimentelor. Gib Mihăescu îşi construieşte naraţiunea pe acest conflict de imagine-stereotip şi imaginea reală a evenimentelor.

În roman noianul jalnic de refugiaţi ce încearcă să treacă fraudulos hotarul de ape al Nistrului este perceput de Ragaiac la modul vag, nedefinit, ca o mulţime gregară „*de nepoftiţi*”, „*grup de bolşevici*”, „*de contaminaţi cu ciumă*” - evident că ideologia egalitaristă e percepută în mentalul societăţii româneşti ca o boală socială de temut, care aduce cu ea dezordine, violenţă, „*spectrul foamei şi al mizeriei”*[557]*.* Este interesant că Ragaiac nu-i asociază cu ruşii adevăraţi şi nu-i numeşte niciodată *ruşi* pe *„mujicii neraşi şi nedormiţi, bărbi patriarhale, căciuli căzăceşti jegoase şi cu blana jupuită prin stuful miţelor sălbatice”.* Impresia puternică pe care o produc „*nepoftiţii”* asupra tânărului locotenent este de primitivitate. Ragaiac vede

[557] Mihăescu, *op.cit.*, pp. 14-15.

trecându-i prin faţă zilnic doar „*un trist convoi*”, un *„jalnic pohod”,* o mulţime de „*mutre negre şi zoioase”,* de care se izbeşte mereu, „*ca de indiferenţa albă a câmpului rusesc*”[558]. O familie de fugari nu evocă pentru erou decât imaginea unor sălbatici, indusă prin forţa de sugestie a cuvintelor „*trib”* şi „*patriarhal*”: „*Chiar şi astăzi o familie întreagă aşteaptă în bătătură percheziţia - ce vorbesc, un trib întreg: străbunic, bunici, părinţi, copii, nepoţi, porniţi toţi la drum, ca-n vremurile patriarhale... Cântecul este sfâşietor şi monoton, căci e acelaşi cântec pe care îl aud necontenit de când mă aflu aici, foame, persecuţii în masă, dărâmări de biserici ori de sinagogi, execuţii în masă, violuri şi deportări, cnut şi revolver...*[559]*”* Tabloul cataclismului lumii ruse recompus de litaniile refugiaţilor trimit la afirmaţia filosofului N. Berdiaev care numea orice revoluţie criminală, îndreptată fiind împotriva oamenilor şi a lui Dumnezeu: „*Коммунизм для меня был не только кризисом христианства, но и кризисом гуманизма*”[560].

Fugarii, odată ajunşi în punctul de control al lui Ragaiac, nu sunt, „*nu pot fi ruşi*”, şi prin urmare nici nu sunt numiţi cu acest etnonim în cuprinsul romanului. Teribilul cataclism social din Imperiul roşu, stihia Revoluţiei bolşevice i-a nimicit pe ruşii adevăraţi, întâi de toate inteligenţia, sufletele nobile din „*Война и мир*” Толстого или „*Отцы и дети”* Тургенева şi a făcut să apară un nou prototip. Este şi concluzia Н. Бердяева*: „В стихии большевистской революции меня более всего поразило появление новых лиц с небывшим раньше выражением. (...) появились совершенно новые лица, раньше не встречавшиеся в русском народе. Появился новый антропологический тип, в котором уже не было доброты, расплывчатости, некоторой неопределённости очертаний прежних русских лиц. (...) Новый антропологический тип вышел из войны, которая и дала большевистские кадры.(...) С людьми и народами происходят удивительные метаморфозы. Для меня это был новый и мучительный опыт*” [561].

Pentru gradatul de serviciu, cei care încearcă să traverseze fraudulos apa Nistrului sunt toţi, fără deosebire „bolşevici”, indivizi suspecţi, spioni. Păzitorii graniţelor văd în fugari „microbi”, „agenţi ai răului”, anarhişti, bolnavi

---

[558] Ibidem, p. 227.
[559] Ibidem, p. 175.
[560] Николай Бердяев, *Русская революция и мир коммунистический*, Самопознание, Москва, «ДЭМ», 1990, с. 215
[561] Николай Бердяев, *op.cit.,* с. 214

ce ar putea răspândi „ciuma roşie” şi în România, din beciurile unde organizează întruniri clandestine şi „şuşotesc”. Chiar şi insignifiantul grănicer de pe cealaltă parte a fluviului nu e perceput ca un „*rus”*, ci ca „*soldatul roşu”*[562], posibil agent, cu alte cuvinte, al bolşevizării, al uniformizării sociale.

Revoluţia rusă poate duce la amestecarea şi anularea trăsăturilor etnice ale „victimelor” ei, după cum arată dialogul burlesc dintre Ragaiac şi unul dintre refugiaţi, Ilia. Întrebat dacă e moldovean sau rus, acesta mărturiseşte că nu ştie:

— *„Tu zici că ştii moldoveneşte, dar nu eşti moldovean. Eşti ovrei? (...)*
— *Niet.*
— *Ştii moldoveneşte ori nu ştii? Îmi înăsprii vocea agasat.*
— *D-apăi că grăiesc.*
— *Cum te cheamă?*
— *Ilia.*
— *Ei, şi-atât?*
— *Atât... Pentru un suflet al lui Dumnezeu un nume e de-ajuns. (...)*
— *Ce spui, mă? Faci pe cugetătorul, ai? Eşti rus atunci?*
— *Suflet al lui Dumnezeu.*
— *Lasă pe Dumnezeu, răspunde ce te întreb: eşti rus?*
— *Oi fi şi rus. (...)*
— *Da maică-ta ce era? (...) moldoveancă, rusoaică...*
— *Poate o fi fost de amândouă felurile, că dacă era cu ruşii, grăia ruseşte, da cu moldovenii, moldoveneşte...”*[563]

Un lucru e cert: Ilia n-a fost curios, cât a fost în preajma mamei, sale să afle dacă ea e rusoaică sau moldoveancă. Asumarea uneia sau a alteia dintre identităţile etnice poate fi de-a dreptul un dezavantaj, o piatră de gât care să te ducă pe fundul fluviului sau, dimpotrivă, un colac de salvare, depinde pe care mal al Nistrului te afli. Pentru Ragaiac, omul ezitant şi nedefinit din faţa sa reprezintă, dincolo de o persoană suspectă, mai mult ca sigur un rus, pentru că „*maică-sa n-a apucat să-i spună că e moldovean”.* Judecând după cele câteva cuvinte de origine rusă care apar în dialogul dintre locotenent şi fugar - *„măi, ciolovec”, „paşol”, „barâşnia”, „carboave”, „moscal”, „ruscă”* - identitatea proiectată asupra suspectului este a unui rus. Singurul indiciu sigur pentru etnia lui Ilia este că face pe „cugetătorul”, cunoscută fiind înclinaţia ruşilor spre filosofare - un detaliu ce reprezintă un clişeu în modul de a-i atribui o identitate

[562] Mihăescu, *op.cit.*, p. 176
[563] Ibidem, p. 178

fugarului. Trăsăturile fizice ale acestuia se opun însă oricărei încercări de etichetare. Ele recompun mai degrabă imaginea caricaturală a insului sortit unui experiment social egalizator, în felul celui reconstituit în „*Cevengur*" al lui Andrei Platonov: „*cel care păşise înaintea grupului era înalt de statură; la reflexul promoroacei figura lui împrumuta sensuri imprecise, inconsistente, schimbătoare, un chip tăiat de linii dure şi multe, nesimetrice; ochii mici sub smocuri aspre de sprâncene. Sub nasul gros, de formatul şi culoarea unei pătlăgele vinete, individul era spân: de-o parte şi de alta a nărilor, alte două smocuri, ţepoase şi rare, încălecau colţurile buzelor. (...) Căciula de oaie, şuba cărămizie şi botforii din picioare erau ferfeniţă*"[564].

Al doilea plan, total paralel şi autonom de primul, este ţesut de imaginaţia lui Ragaiac, „prizonier" al cărţilor, sau, altfel spus, al bordeiului (substitut al bibliotecii) de pe malul pustiu al Nistrului, ticsit de tomuri - romanele lui Lev Tolstoi, Feodor Dostoievski, Leonid Andreev, Ivan Turgheniev. Prestigiul de care s-a bucurat întotdeauna literatura rusă printre români e un fapt de necontestat, pe care îl putem, în acelaşi timp, încadra în rândul celor mai atractive imagini-clişeu privitoare la ruşi. În sprijinul acestei idei ni se pare nimerit să amintim un celebru aforism al lui Lucian Blaga: „*Cel mai mare tezaur de experienţă cu privire la sufletul omenesc îl deţine Biserica Catolică. Iar mai apoi câţiva romancieri ruşi*"[565].

Marea literatură, în special cea rusă - prin idealurile ei de feminitate, întrupate de personaje ca Nastasia Filippovna din *Idiotul*, Duniaşa din *Crimă şi pedeapsă*, Katia şi Gruşenka din *Fraţii Karamazov*, Daria Pavlovna din *Demonii* - e chemată în ajutor de locotenentul ce ar vrea să „scape de setea de viaţă". Se ajunge astfel ca, permanent, femeile din viaţa tânărului ofiţer, Ghenea, Marusia, Niculina, Măriuca să fie confruntate, comparate cu eroinele din literatură. Comparaţia nu este, fireşte, în avantajul lor, întrucât fiecăreia îi lipseşte *„ceva", „la suflet, la corp*?...", locotenentul n-ar putea să spună. „Ajutorul" pe care-l aşteaptă Ragaiac de la Tolstoi, Turgheniev sau Dostoievski constă în puterea esteticului de a fi o punte de trecere de la realitate, uneori monotonă, absurdă, crudă, la idealul personal, de a-l conduce pe Ragaiac, „*prin adevărul celuilalt, care a trăit în altă epocă şi în alte împrejurări, având alte dorinţe sau temeri, la propriul adevăr*"[566]. În acest sens, Nicolae

[564] Ibidem, pp. 176-177
[565] Lucian Blaga, *Aforisme*, Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 299.
[566] Nicolae Manolescu, *Nostalgia esteticului*, în Istoria critică a literaturii române, Ed. Paralela 45, Piteşti, 2008, pp. 1454-1455.

Manolescu observă „*că nu ne cunoaştem niciodată atât de profund şi de complet un seamăn real, oricât de apropiat, pe cât cunoaştem un personaj de roman. Despre niciuna din iubitele noastre nu ştim atâtea câte ştim despre Emma Bovary*”[567]. Nici Ragaiac nu ajunge s-o cunoască cu adevărat pe vreuna dintre iubitele sale, substitute comune ale prototipului, ale Rusoaicei. De remarcat că personajele lui Gib Mihăescu interacţionează unele cu altele aproape doar în măsura în care au calitatea de cititori în original de literatură rusă, „ştiu” câte ceva despre „ceilalţi” din alte timpuri sau din alte zări, din *Suflete moarte, Taras Bulba*, povestirile lui Puşkin sau ale lui Lermontov. Dacă nu au citit, măcar au auzit, li s-a povestit, cum e cazul lui Iliad, care ştie de Rusoaică din poveştile camaradului Ragaiac... Amănuntul, deloc de neglijat, pare să-i fi apropiat, la o primă întâlnire, pe locotenentul cel nou, trimis ca să păzească graniţa de pe Nistru, de Niculina, fată de răzeş moldovean, şi de soţul acesteia, contrabandistul Serghie. Cel din urmă e vădit măgulit că o asemenea discuţie despre scriitorii ruşi are loc chiar sub acoperişul casei sale.

Imaginea rusoaicei mult aşteptate sugerează, la prima vedere, un clişeu, prin utilizarea unor figuri de stil cu o forţă de sugestie aparte. Rusoaica aşteptată de eroul cu ochii mereu aţintiţi la apele Nistrului poate fi o „*călăreaţă a stepei*”, „*cu vârful de migdală al ochilor oblici şi străpungători ca un hamger tătăresc*”[568]. Se observă că, în fapt, trăsăturile acestei fantasme nu sunt ruseşti, ci asiatice. Forţa de sugestie ne conduce către un spaţiu care este complet diferit de civilizaţia occidentală şi, prin urmare, greu de înţeles şi de acceptat. Această imagine-clişeu apare în Franţa secolului trecut şi este atât de puternică, încât este simţită şi astăzi[569].

Profilul rusoaicei, paradoxal, se construieşte, în paginile romanului, în absenţa acesteia, prin forţa de sugestie a visului, a misterului, a intuiţiei, a aşteptării nesfârşite: „*figura ei e veşnic estompată pentru mine; un văl înşelător o acoperă*”[570], observă Ragaiac. Trăsăturile ei nu se suprapun peste chipul nici unui personaj feminin din paginile scriiturii. Marusia, iubita locotenentului dintr-un orăşel basarabean, nu poate să fie, să se asemene, să se apropie de „*rusoaica întreagă*” din gândurile lui, în ciuda faptului că după mamă şi după tată era o „*rusoaică sadea*”.

---

[567] *Idem.*
[568] Mihăescu, *op.cit.*, p. 180.
[569] Leonte Ivanov, *Imaginea rusului şi a Rusiei în literatura română. 1840-1948*, Iaşi, Ed. Cartier, Chişinău, 2004, p. 102.
[570] Mihăescu, *op.cit.*, p. 154.

Pentru locotenentul care „a făcut cunoştinţă” cu eroinele literaturii ruse „*ea nu era decât o simplă basarabeancă. // Pe când rusoaica pe care o aşteptam, rusoaica din visurile mele... Doamne, ce distanţă...*”[571] Nici pătimaşa Niculina, fiică de târgoveţ moldovean şi nevastă de contrabandist rus, sau bruna Ghena Chersanova, fiica unui evreu bogat, fabricant de lichioruri, nici măcar Valia, singura rusoaică adevărată din roman, care trece fraudulos Nistrul însoţită de o vioară, simbol al dorinţei de a găsi şi de a da un sens spiritual încercărilor tragice trăite, nu întrunesc pe de-a-ntregul calităţile Rusoaicei. Toate la un loc, ca-ntr-un joc de puzzle lăsat neterminat, ar putea recompune chipul multiform al Rusoaicei, un fel de „pat al lui Procust” pentru celelalte chipuri feminine din roman. „*Pot s-o compun din bucăţi*”, mărturiseşte eroul, găsind o plăcere pătimaşă, dar şi estetică, în a căuta-o pe fantasma visurilor sale în mulţimea refugiaţilor ce-i trec zilnic prin faţă, în paginile clasicilor ruşi, Kuprin, Andreev, dar şi în aventurile galante care mai mult îl distrag de la prototip. În mod necesar, în acest joc Rusoaica e doar evocată, niciodată prezentă, pentru că Ragaiac aşteaptă „*un suflet de fată aşa cum stă scris în cărţile ruseşti”; „dacă ar fi venit rusoaica lui Turgheniev, a lui Dostoievski, a lui Tolstoi …”*[572]

Demersul eroului de a întrevedea chipul rusoaicei pe malul basarabean al Nistrului, şi nu „*din nehotărârea malului dimpotrivă*”[573] credem că e totuna cu încercarea lui Don Quijote - „prizonier” şi el al unei biblioteci, al clişeelor din romanele cavalereşti despre domniţe nobile - de a o găsi pe Dulcineea sa printre hangiţe şi grăjdărese. Ceea ce n-a înţeles Ragaiac, ci doar a intuit *din afară*, şi din această neînţelegere vine *tragismul*, şi nu frivolitatea aventurilor sale, este că iubirea la ruşi are *„ceva greoi, chinuit, întunecat* şi adesea inform”[574]. Nikolai Berdiaev găseşte o explicaţie pentru lipsa de formă, de autonomie a personajelor feminine ale lui Dostoievski, care l-au fermecat pe Ragaiac. După filosoful rus, „*iubirea nu valorează nimic în sine, ci este doar deschiderea căii tragice umane, încercare a libertăţii. (...) Femeia interesează doar ca element în destinul bărbatului. Spiritul uman este, înainte de toate, spirit masculin. Principiul feminin reprezintă doar un motiv din tragedia spiritului masculin, o tentaţie interioară a acestuia*”[575]. Ceea ce le apropie pe „rusoaica fără chip” a lui Gib Mihăescu de Nastasia Filipovna ori

[571] Mihăescu, *op.cit.*, p. 9.
[572] *Idem*, p. 157.
[573] *Ibidem*, p. 232.
[574] Nikolai Berdiaev, *Filosofia lui Dostoievski*, Ed. Institutul European, Iaşi, 1992, traducere din limba rusă de Radu Părpăuţă, p. 72.
[575] *Idem*, p. 73.

Gruşenka lui Dostoievski este faptul că ele nu au destin propriu, nu au viaţă de sine stătătoare, în ciuda faptului că sunt personaje principale. Ca să-l parafrazăm pe Berdiaev, ele pot fi importante doar ca tragedie masculină lăuntrică, ca *atmosferă în care se revarsă destinul bărbatului.*

Este evident că romanul scriitorului român constituie un discurs dialogic, implicit un construct livresc despre idealul feminin, legat de o imagine proteiformă, anamorfotică, potenţată şi de apropierea apelor Nistrului, graniţa învolburată cu stepa plină de mister, de unde *va apărea* ea, Rusoaica. De remarcat că, în general, elementul verbal prin care se fac referiri la aceasta e la timpul viitor, un timp al aşteptării, al speranţei - „*va sosi ea*”, „*va sosi singură”*, „*va veni”, „piciorul ei va cârmi pe gheaţă*”, „*se va întâmpla”.*

Rusoaica e un vis „*de departe*”, „*din necunoscut*”, o „*scumpă vedenie*”, „в белой вьюге, в снежном стоне”[576],care aduce mai degrabă - dincolo de toate trimiterile literare pe care *autorul*, şi nu naratorul-personaj, are grijă să le facă -, cu eroina lirică din *Стихи о прекрасной даме*, celebrul ciclu de poezii al lui Alexandr Blok. Unele fragmente din romanul lui Gib Mihăescu în care e evocată Rusoaica, implicit spaţiul nemărginit, stepa, par variaţiuni, ecouri din lirica marelui poet rus. Motivul căutării sau al aşteptării femeii iubite, într-un decor hibernal, pe malul unui râu îngheţat, de exemplu, pare a fi un liant între roman şi versurile lui Blok: *„Iarna trebuia să vină odată, mă gândeam. Atunci va sosi ea. Alunecând pe vadul de gheaţă lucioasă, printre tufişurile de chiciură, în cadrul iernatic, în care poate să-i stea bine unei rusoaice*”[577], sună gândurile lui Ragaiac. Tema Rusoaicei, a aşteptării femeii din vis se conjugă cu motivul iernii ruse, al gerului. Unul din laitmotivele romanului lui Mihăescu este acela că Rusoaica nu poate veni decât iarna, ca o adevărată prinţesă a zăpezii: „*La iarnă va veni”*[578]; „*Asta se va întâmpla la iarnă, Iliad, când Nistrul va îngheţa şi când totul încoace şi într-acolo va fi o mare de zăpadă... atunci piciorul ei va cârmi uşor pe puntea gheţei încoace...”*[579]; „*... rusoaica cealaltă cu picior înalt şi ochii oblici, care va veni înfăşurată în şuba ei enormă din împărăţia gerurilor*”[580] Monologurile lirice ale lui Blok sugerează aceeaşi apariţie inefabilă, o posibilă însufleţire a depărtărilor de gheaţă:

---

[576] А. Блок, *Стихи о прекрасной даме*, on line http://www.stihi-rus.ru/1/Blok/156.htm, accesat la 1 septembrie 2016
[577] Gib Mihăescu, *op. cit*, p. 29.
[578] Ibidem
[579] *Op.cit.,* p. 60
[580] *Op.cit.,* p. 61

„Ночью вьюга снежная
Заметала след.
Розовое, нежное
Утро будит свет.

Встали зори красные,
Озаряя снег.
Яркое и страстное
Всколыхнуло брег.

Вслед за льдиной синею
В полдень я всплыву.
Деву в снежном инее
Встречу наяву.” [581]

(5 декабря 1901)

Fata-morgana a stepelor, solidară cu orizontul infinit, imaginea rusoaicei ajunge să evoce, atât la Blok, cât şi la Gib Mihăescu, la modul metonimic, planul nemărginit, specific culturii ruse, după cum aprecia Spengler[582]. După filosoful german, orice cultură are ca substrat *un suflet,* iar modul de a se manifesta al acestuia corespunde unui simbol spaţial. Credem că scriitorul Gib Mihăescu a intuit perfect acest aspect, iar felul în care Ragaiac îşi proiectează fantasma în stepa necuprinsă e în deplin acord cu imaginea Rusiei întrezărite de Blok: „Ты и во сне необычайна. Твоей одежды не коснусь.Дремлю — и за дремотой тайна, И в тайне — ты почиешь, Русь. Живую душу укачала, Русь, на своих просторах ты, И вот — она не запятнала Первоначальной чистоты”[583]

Rusoaica mult aşteptată a lui Gib Mihăescu, în măsura în care *„nu are limpezime”* şi *„seduce prin* abisalitate”[584], poate fi receptată ca o alegorie a substratului culturii ruse, ca percepţie, intuiţie a scriitorului român asupra sufletului debordant prin vitalitate al acestei culturi.

Neputinţa lui Ragaiac de a-i atribui un chip concret eroinei e totuna cu imposibilitatea de a defini până la capăt specificul spiritului rus, de a-i atribui o formă. *„N-am absolut nici o formă”,* sună o mărturisire a filosofului

---

[581] Alexandr Blok*, op.cit.,* p. 75

[582] În Lucian Blaga, *Orizont şi stil,* Humanitas, Bucureşti, p. 63-73. Sunt semnificative numeroasele încercări ale lui Lucian Blaga de a converti specificul culturii ruse în plan spaţial: „*Noţiunea de geografie*: *faţă de Europa*, *Rusia nu este un şes, ci o nespus de lungă prăpastie*”, în Lucian Blaga, *Aforisme*, Humanitas, Bucureşti, 2008, p. 340.

[583] Александр Блок*, Русь, on line http://bytiye.ru/temy/blok-o-russia.html, accesat la 1 sept. 2016*

[584] Berdiaev, *op.cit.*, p. 76-77.

Vasili Rozanov, iar Lucian Blaga afirmă şi el că *„inima slavului n-are formă”*[585]. Ideea e indusă de Cioran întregii spiritualităţi ruse, debordând de o vitalitate care „*dă pe dinafară*”: *„Dacă noi nu mai avem suflet - observă filosoful român - ei, în schimb au de dat şi la alţii. Apropiaţi de rădăcinile lor, de acel univers afectiv în care spiritul încă nu s-a desprins de ţărână, de sânge, de carne, ei simt ceea ce gândesc (...). În fapt, ei nu gândesc, ci irump”*[586].

Dacă ar fi să o întâlnească „în carne şi oase”, poate printre sutele de fugare ce-i trec zilnic prin faţă, cu siguranţă reacţia eroului lui Gib Mihăescu ar fi: *„Nu e rusoaica! Strig la Iliad cu toată puterea, bătând cu putere în masă. Ha, ha, mersi d-aşa rusoaică”.* Sunt chiar cuvintele lui Ragaiac în momentul în care află că Iliad, colegul său din sectorul vecin (care, culmea ironiei, nici nu i-a citit pe clasicii ruşi, ştiind de „existenţa” Rusoaicei din povestirile camaradului său) a fost mai norocos decât el, pentru că în sectorul lui a nimerit o rusoaică, o tânără fată însoţită de o vioară. Dar în nici un caz musafira lui Iliad nu poate fi „*Rusoaica cea adevărată*”, aceasta nu poate traversa Nistrul îngheţat decât prin sectorul lui Ragaiac...

Respingerea, negarea vehementă a apariţiei concrete a Rusoaicei e asemănătoare cu fuga lui Ganin, personajul principal din *Машенка* (1926), romanul lui Vl. Nabokov, construit tot în jurul motivului aşteptării unei rusoaice (iubita din tinereţe) şi evocând aceeaşi perioadă istorică, a Revoluţiei bolşevice din 1917. Mai mult ca sigur, Ragaiac, ca şi Ganin, pe un peron de gară în Berlin, ar fugi, s-ar ascunde, singura reacţie „rezonabilă”, credem, în faţa unui vis iubit, a idealului. Atât că Maşenka aşteptată de Ganin „vine” din trecutul personajului, din adolescenţa petrecută în Rusia, dintr-o Rusie care, în mod tragic, nu mai există. Singura realitate acceptată de Ganin este cea a scrisorilor păstrate de la Maşenka, a amintirilor[587] în care e fixată odată pentru totdeauna imaginea fetei iubite, „*iar în afara acestei imagini o altă Maşenka nu mai exista şi nu putea să existe”*[588].

Rusoaica lui Ragaiac *nu* vine, pentru că ea e „departele”, şi nu

---

[585] Blaga, *Aforisme,* p. 171.
[586] Emil Cioran, *Ispita de a exista,* Humanitas, Bucureşti, 2007, p. 27.
[587] „*Umbra lui trăia în pensiunea doamnei Dorn, dar el se afla în Rusia, îşi retrăia amintirea ca pe o realitate. Timpul era pentru el desfăşurarea treptată a amintirii. Şi deşi romanul lui de dragoste cu Maşenka durase în anii aceia îndepărtaţi nu trei zile, nu o săptămână, ci mai mult, nu simţea vreo nepotrivire între timpul real şi timpul celălalt, în care trăise el*”, în Vladimir Nabokov, *Maşenka,* traducere de Adriana Liciu, Editura Albatros, Bucureşti, 1987, p. 93.
[588] Nabokov, *op.cit*., p. 167.

„aproapele" eroului, aspiraţia spre femeia care *va să vină*. *„Rusoaica mea (subl.n. - E.H.) trebuie să vină de departe, Iliad... În nici un caz dintr-un orăşel basarabean..."*[589], îşi apără Ragaiac visul în faţa camaradului. Că fantasma eroului său trebuie receptată ca o chemare a necunoscutului, ca miraj al spaţiului necuprins, semnalează însuşi Gib Mihăescu într-o scrisoare către traducătoarea sa slovacă: *„Când n-ai depărtări - spunea Gib Mihăescu - ţi le creezi, Rusoaica este o depărtare, s-a întâmplat să fie rusoaică, putea să fie tot aşa de bine o slovacă (...), cehă, o poloneză sau mai ştiu eu ce naţionalitate, dar o femeie, evident, îndepărtată, care să se deosebească de tot ce ai cunoscut, fără totuşi să ştii s-o defineşti, o femeie care ţi-ar putea aduce aşadar ceva nou şi neaşteptat"*[590].

Experienţa războiului, ca şi cea a lecturii, a iubirii se convertesc astfel în metafore ale cunoaşterii, implicit în metafore culturale în romanul lui Gib Mihăescu. Totodată, literatura, se dovedeşte, încă o dată, o sursă modernă, inepuizabilă de mituri, cum ar fi *mitul femeii ruse,* mai exact spus, *tema femeii ca destin al omului*[591]. Se poate constata, în concluzie, că deschiderea scriiturii lui Gib Mihăescu către spiritualitatea rusă depăşeşte intenţionalitatea „declarată" de scriitor sau de alter ego-ul său literar, Ragaiac. Textul lui Mihăescu s-a îmbibat nu numai cu multele drame ale celor nevoiţi să fugă peste Nistru din calea Revoluţiei bolşevice din 1917, dar şi cu aspiraţia către frumuseţea unei culturi de o vitalitate debordantă. Încă o dovadă a prea plinului de suflet al lumii ruse, care are *„de dat şi la alţii",* cum observa Emil Cioran. Gib Mihăescu nu avea cum să nu primească... Graniţele convenţionale trasate de ideologii şi prejudecăţi mai vechi şi mai noi nu sunt impermeabile şi nu se suprapun de regulă peste graniţele spirituale. *„Moscova ne va ieşi înainte pe orice drum"...*

---

589 Mihăescu, *op.cit.,* p. 253.
590 Gib Mihăescu, *Corespondenţa cu Suzana Dovalova*, apud Florea Ghiţă, Gib I. Mihăescu (Monografie), Ed. Minerva, Bucureşti, 1984, p. 204.
591 Berdiaev, *op.cit.,* p. 75.

PERCEPȚIA CELUILALT ÎN NEGOCIERILE DIPLOMATICE ROMÂNO-RUSE DIN PERIOADA PREMERGĂTOARE INTRĂRII ROMÂNIEI ÎN VÂLTOAREA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

Gabriel LEAHU

Introducere

În istoria secolului al XX-lea interesele unei naţiuni au fost promovate şi apărate în politica internaţionale printr-o gamă extrem de largă de mijloace şi metode de acţiune. Diplomaţia a ocupat un loc centrul în multe şi complicate împrejurări care au marcat acest secol. Academicianul Mircea Maliţa remarca faptul că „Diplomatul prin definiţie este cel care apără interesele ţării sale, cel care-i asigură supravieţuirea. Nu-l văd plimbându-se, nu-l văd la ceaiuri şi festivităţi, nu-l văd nici la ceremonii. Desigur că participă la ele. Partea protocolară însă e mai puţin esenţială. Locul său de muncă e la masa negocierilor[592]. Rezultatul acestor negocieri aşa cum ne arată istoria diplomaţiei au depins în foarte mare măsura de profesionalismul diplomatului şi arat lui de a negocia dar nu de puţine ori şi de modul cum a ştiut să treacă peste o serie de prejudecăţi, stereotipuri şi percepţii eronate formate în timp în mentalul colectiv despre partenerul de negocieri. Prin urmare are o mare importanţă modul cum percepem pe Celălalt în negocierea diplomatică. Diplomaţii care se aşează la masa negocierilor au în vedere interesele pe care trebuie să le promoveze (mandatul dat de autoritatea pe care o reprezintă, guvern, sef de stat etc.) dar au şi reprezentarea mentală a propriei lumi. Realitatea percepută e altceva decât realitatea în sine. În minţile noastre avem de exemplu reprezentări ale teritoriului statului(hărţi, fotograme etc.) pe care il reprezintă partenerul de negociere diplomatică şi nu teritoriul ca atare[593]. Fiecare persoana creează reprezentări personale

[592] Mircea Maliţa, *Rolul diplomaţiei în strategiile de supravieţuire a poporului român*, interviu luat de Dan Dungaciu, in Revista de Ştiinţe de Ştiinţe şi Relaţii Internaţionale, 2012, online http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/09/5-16-Interviu-Mircea-Malita.pdf accesat la 4 septembrie 2016

[593] Stefan Prutianu, *Antrenamentul abilitatilor de Comunicare, Limbaje ascunse*, Editura Polirom, Iasi, 2005, p. 207

unice ale realităţii în funcţie de capacitatea de a-şi reprezenta acea realitate şi de a transpune în coduri pentru a o comunica Celuilalt. Diplomatul nu operează cu realitatea, ci doar cu reprezentări mentale / percepţii. Acestea sunt filtrate / influenţate de cultura, valorile morale politice şi spirituale şi nu in ultimul rând de prejudecăţi, stereotipuri şi psihofixaţii istorice care există în mentalul colectiv al societăţii căreia îi aparţine diplomatul[594].

De aceea, atunci când dorim sa înţelegem poziţia sau comportarea unui diplomat în procesele de negociere nu este suficient sa cunoaştem informaţiile de care beneficiază, ci şi ceva din mediul cultural a respectivei persoane, de ce tip de stereotipuri şi prejudecăţi există în societatea o reprezintă partenerul de negociere. Stereotipurile desemnează astfel acele structuri mentale care selectează şi stochează informaţia, acele tipare care prefigurează răspunsul. Stereotipul este „ca un majordom la un bal mascat, care judeca dacă invitaţii au venit într-o ţinută adecvată. [595] Putină lume reuşeşte să se sustragă influenţei percepţiilor „virusate" de stereotipuri şi prejudecăţi ca să poată afirma că atlas mental al realităţii în care imaginile corespund automat cu lumea exterioară. In primul rând pentru că imaginile din mintea diplomatului reprezintă simplificări cognitive ale realităţii. Este important să cunoaştem aceste lucruri din perspectiva istoriei pentru a înţelege deciziile luate şi modul cum acestea s-au adecvat la realitatea istorică. Avertismentul lui Walter Lippmann este valabil şi astăzi: „Nu uitaţi greşelile istoriei pentru a nu le repeta.[596]" Care era imaginea Imperiului ţarist în societatea românească din perioada neutralităţii şi cum a influenţat aceasta pe oamenii politici care au negociat intrarea României în război? Ce percepţie aveau reprezentanţii imperiului rus asupra oamenilor politici cu care negociau şi mai ales despre valoarea armatei pe care doreau să o aibă ca partener? Cum au fost depăşite percepţiile negative de o parte şi de alta? sunt doar câteva întrebări pe care dorim să le aducem în discuţie din complexitatea negocierilor purtate intre guvernul de la Bucureşti şi reprezentanţii Antantei în special diplomaţii ruşi.

1. Imaginea Imperiului Ţarist în societatea românească a începutului de secol al XX-lea

În istoria recentă românii au avut o percepţie mai mult negativă despre Rusia deşi nu puţine au fost momentele în care a trebuit să

---

[594] Raymond Cohen, *Negotiating Across Cultures*, 2nd ed., Washington, 1997, p. 9-14

[595] Alina Bârgăuanu, Paul Dobrescu, *Mass-media şi societatea*, Editura Comunicare.ro, Bucuresti, 2003, p. 81

[596] Apud, Alina Bârgăuanu, Paul Dobrescu, *op., cit.,* p. 29-30

colaboreze. Perioada celor două conflagraţii mondiale sunt poate cele mai relevante din această perspectivă. Imaginea negativă care va altera percepţiile românilor despre ruşi nu este de dată recentă. Aceasta poate „poate fi cel mai uşor explicată prin sentimentul de insecuritate creat de marele vecin de la Est care a fost principalul inamic al statalităţii româneşti în epoca modernă,[597]" dar nu poate fi suficientă în a înţelege cum în anumite momente cei doi actori a trebuit să colaboreze. Unii specialişti ruşi consideră că imaginea negativă în occident a ruşilor îşi are originea în modul cum polonezii şi lituanienii i-au descris pe aceştia încă de la jumătatea secolului al XVI-lea. Polonezii fiind în conflict cu ruşii pentru stăpânirea unor teritorii i-au descris pe aceştia în lumea occidentală ca fiind barbari şi necivilizaţi.[598] Ulterior Rusia se afirmă ca o mare putere a continentului şi îşi asumă rolul de competitor pentru stăpânirea Balcanilor şi această imagine negativă s-a accentuat.[599]

Societatea românească nu a perceput Rusia şi rusul de-a lungul timpului în acelaşi mod. Au fost perioade când percepţia reciprocă a fost pozitivă dar şi negativă mai ales în epoca modernă şi contemporană. Asupra modului cum imaginea negativă a Rusiei a pătruns in mentalul colectiv românesc sunt opinii diferite. Istoricul Armand Goşu crede că imaginea negativă a Rusiei în România a fost, în fapt, un transfer de percepţie efectuat, la jumătatea secolului al XIX-lea, de la emigraţia poloneză de la Paris către „tinerii moldo-valahi aflaţi la studii acolo".[600] Aceştia îi aveau drept principali interlocutori pe polonezii emigraţi după revoluţia eşuată de la 1830, grupaţi în jurul lui Adam Czartoryski. Rusia avea o imagine negativă deoarece iniţiase şi participase la împărţirea succesivă a Poloniei anexând mari părţi din teritoriul Poloniei. Rusia a înăbuşit în sânge revoluţia poloneză de la 1830. Pentru români ruşii au avut o imagine fluctuantă în funcţie de modul cum a interacţionat cu elita politică şi societatea românească în general. Anexarea unei jumătăţi de Moldovă la 1812, care se suprapunea peste abuzurile repetatelor episoade de ocupaţie militară ţaristă dar mai ales experienţa colaborării politico-militare

---

[597] Florin, Abraham, *Transformarea Românei 1989-2006.Rolul factorilor externi*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2006, p. 185.

[598] Alexander V. Golubev, *Russian and European mutual perception: Foreign Policy stereotypes in historical perspective*, in Ray Taras, ed., *Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*, Routledge, london, New York, 2013, p. 55

[599] Ibidem, p. 58

[600] Armand Goşu*, Rusia e mai complicată*..., interviu cu Mircea Vasilescu, in Dilema veche, nr. 546, 31 iulie - 6 august 2014, online http://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/rusia-e-mai-complicata-dialog-cu-armand-gosu accesat la 2 septembrie 2016

din războiul de independenţă au marcat profund elita politică şi opinia publică românească şi au accentuat această imagine negativă a Rusiei ţariste. Acest fapt este subliniat şi în recente studii despre raporturile româno-ruse în timpul războiului din 1877: „В итоге Россия была вынуждена прибегнуть к достаточно серьёзной угрожающей риторике по поводу возможности разоружения армии Румынии, и той пришлось смириться с возвращением южной Бессарабии в состав Российской империи[601]".

Manifestările organizate în România prilejuite de centenarul răpirii Basarabiei de către Imperiul Ţarist când s-a decretat zi de doliu naţional[602] şi a celor organizate în Basarabia şi în capitala Imperiului rus pentru sărbătorirea „eliberării" acesteia de sub „jugul turcesc" şi „alipirii la creştina Rusie"[603] au accentuat imaginea negativă a Rusiei în mentalul colectiv.[604] Acest lucru este cu atât mai important cu cât în momentul izbucnirii primului război mondial emoţia îşi va pune amprenta pe întreaga comunitate românească. Decizia politică de a alege în ce tabără va trebui să intre România pentru a-şi realiza aspiraţiile naţionale de unitate naţională avea la bază un calcul politic şi strategic dar nu putea să ignore opinia publică. Presa timpului din România care era principalul vector de (re)formare a imaginii adversar/aliat în războiul în care România urma să se angajeze, s-a împărţit în două mari tabere, argumentând alegerea variantei pe care o susţineau.[605]

Presa antantofilă a încercat să reconstruiască imaginea Rusiei,

---

[601] Е.С. Хотьковой, С.М. Ермаков, В.Б. Каширин, Д.А. Мальцев, С.А. Михайлов, *Румыния: исторические истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства,* online http://www.perspektivy.info/print.php?ID=183639 accesat la 2 septembrie 2016

[602] Vitalie Văratec, *Documente diplomatice româneşti privind aniversarea centenarului anexării Basarabiei la 1912*,în *200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Ţarist: Consecinţele raptului teritorial pentru românii basarabeni. Materialele Simpozionului ştiinţific internaţional, Cahul 12-13 mai 2012*. Cahul, 2012, p. 299-300

[603] Ion Varta *101 salve de tun, în cinstea „alipirii" Basarabiei la Rusia ţaristă*. În: http://www.timpul.md/articol/101-salve-de-tun-in-cinstea-alipirii-basarabiei-la-rusia-tarista--31738.html accesat la 9 septembrie 2016

[604] A se vedea şi A. Cuşco*, Between nation and empire: Russian and Romanian competing visions of Bessarabia in the second half of the 19th and early 20th century*, Central European University, Budapest, 2008; Nicholas Dima, *Basarabia şi Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei*, Editura Prometeu, Chişinău, 1998; A. Cuşco, *Problema Basarabiei de Sud în discursul imperial rus după 1878: Viziuni ale alterităţii şi transferuri instituţionale*, în *Tratatul de pace de la Bucureştin din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinţei Internaţionale Chişinău, 26-28 aprilie 2012*, Editura „Pontos", Chişinău, 2012;

[605] Valentin Sîrghi, *Imaginea Rusiei în presa românească (1914-1916) şi idealul naţional. Transilvania sau Basarabia?* In Historia.ro, online http://www.historia.ro/exclusiv_web/articol/maginea-rusiei-presa-romaneasca-1914-1916-idealul-national-transilvania accesat la 9 sept. 2016

prin înlăturarea tuturor prejudecăţilor care circulau în societate referitoare la Imperiul rus şi care erau aduse în atenţia opiniei publice de ziarele care sprijineau intrarea României de partea Puterilor Centrale. Această întreprindere a ziarelor care sprijineau guvernul Brătianu a fost în mare măsură uşurată de faptul că în alianţă cu Rusia era Franţa, percepută în opinia publică românească, o soră latină mai mare, care a sprijinit timp de mai bine de o jumătate de secol nu numai ideea de unitate naţională ci şi cea de modernizare a ţării. Imaginea pozitivă a Franţei a fost transferată cu bune rezultate pentru a contracara pe cea negativă a Rusiei. Unele dintre aceste cotidiene, cum a fost de exemplu „Acţiunea", utiliza un ton radical în favoarea intervenţiei României în război de partea Antantei în care scop desfăşura şi o adevărată propagandă în favoarea Rusiei.[606] În paginile ziarului din data de 9 iulie 1915 cititorii aflau, de exemplu, că Imperiul ţarist a intrat în vâltoarea războiului mondial „ca să salveze micile naţiuni, care erau ameninţate de o moarte înceată şi dezonorantă" ce venea din partea Puterilor Centrale. Autorul care considera că Rusia îşi asumase o misiune de salvare a micilor naţiuni încerca să îşi convingă cititorii că „Rusia e o mare democraţie; dânsa e poate una dintre ţările cele mai democratice din lume" chiar dacă aşa cum recunoştea şi el era una „neliberală, o autocraţie democratică."[607] Misiunea de eliberarea a micilor state era exemplificată cu ocuparea de către armatele ţariste a Armeniei, parte a Imperiului otoman la acea dată. „Acţiunea" prezenta acest fapt drept o acţiune de eliberare întreprinsă de armatele Ţarului, îndemnând cititorii să salute „această dată ca o dată glorioasă pentru Rusia, ca o binecuvântare pentru omenire. Spre deosebire de acţiunile generoase ale Rusiei, armatele mumiei din Viena, întărite cu armata germană şi cu soldaţii lui Coburg din Sofia sfâşie un regat creştin […][608]". Din perspectiva studiilor de comunicare şi a tehnicilor de propagandă aceste acţiuni desfăşurată de o parte a presei cum a fost şi cea prezentată anterior nu putea să aibă impact pentru re-construcţia imaginii Rusiei din adversar în viitor aliat. Un asemenea experiment a eşuat şi in timpul celui de-al doilea război mondial când România a făcut o răsturnare de alianţe la 23 august 1944. Alteritatea preponderent negativă la adresa ostaşului sovietic, existentă în mentalul colectiv românesc ante 23 august 1944, n-a putut să fie înlocuită rapid cu una pozitivă, chiar dacă pentru această propagandă dusă de organele de

---

[606] Ibidem
[607] „Acţiunea", anul XIV, nr. 3605, Joi, 9 iulie 1915, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit.*, in *loc., cit.*
[608] „Acţiunea", anul XV, nr. 3874, 23 februarie, 1916, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit.*, in *loc., cit.*

presă ale partidului comunist şi de celelalte jurnale care făceau acelaşi lucru din ordin sau oportunism politic s-a desfăşurat în forme şi modalităţi care, de cele mai multe ori îmbrăcă forme agresive.[609]

Credibile şi cu impact în operaţiunea de schimbare a imaginii Rusiei ţariste au fost acele ziare care prezentau o imagine echilibrată şi credibilă a viitorului aliat. Ziarul „Adevărul" încerca să prezinte opţiunea României de intrare în Antanta nu prin argumente de ordin emoţional sau istoric ci a preferat o retorică raţională bazată pe analiză câştig-pierdere. În articolul intitulat sugestiv „De ce Ardealul?", se afirma că această provincie e mult mai industrializată, iar România şi-ar completa economia prin obţinerea sa. Basarabia, în schimb, era considerată ca o provincie eminamente agricolă, iar prin eventuala dobândire a sa România n-ar avea mult de câştigat, ci, din contră, caracterul agrar al ţării s-ar fi accentuat. Din alt punct de vedere, doar prin achiziţia Basarabiei, România şi-ar menţine forma geografică de „râmă", fiind uşor de rupt în două de un eventual atac viguros, pe când, prin unirea cu Transilvania, forma României s-ar rotunji, desăvârşindu-se: „Aceasta e completarea firească a României; aceasta e cetatea naturală a neamului pentru orice defensivă la care am fi expuşi"[610]. În ziarul „Adevărul", articolul intitulat „Ce a văzut domnul Filipescu în Rusia?", se afirma că „poporul rus are acea nobleţe de suflet care-l pune în fruntea popoarelor viitorului". Dragostea lor de patrie, de pământul natal mergea până acolo încât aceasta era asemuită cu mama: „Nici un popor n-a găsit o mai duioasă numire a ţării sale decât rusul. Ruşii numesc ţara lor Matuşca Rosia - Maica noastră!" Această dragoste de patrie îi însufleţeşte pe ruşi să lupte cu toată abnegaţia împotriva cotropitorilor nemţi: „Matuşca Rosia a fost insultată. Şi cum ar sta copiii ei reci şi neînsufleţiţi? Cum să nu pornească ei de la mic la mare să pedepsească pe pângăritorul ţării lor, al mamei lor?" Bineînţeles că acest devotament şi spirit de dreptate, idealuri nobile ce animă poporul rus în luptă vor fi răsplătite prin obţinerea victoriei finale: „Când astfel de idealuri călăuzesc popoarele în luptele lor, nu se poate să nu învingă, nu se poate să nu triumfe. Rusia va învinge. Matuşca Rosia îşi va vedea copiii fericiţi, ei vor zdrobi pe neamţ şi vor fi cetăţeni liberi şi neatârnaţi pe nemăsuratele întinderi ale pământului lor mănos şi bogat".[611]

---

[609] Constantin Hlihor, *Răsturnarea imaginii adversar-aliat în mentalul armatei române la 23 august 1944*, in Cetatea Bihariei, nr. 2, 2005, pp. 58-61

[610] „Adevărul", anul XXIX, nr. 10391, 14 februarie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit.*, in *loc., cit.*

[611] „Adevărul", anul XXXIX, nr. 10426, Duminică, 20 martie, 1914, citat în Valentin Sîrghi,

În operaţiunea de re-compunere a imaginii Rusiei în mentalul colectiv românesc nu trebuie omis interesul liderilor de la Sankt-Petersburg. Mijloacele şi metodele erau diverse de la cele oficiale prin intermediul reprezentanţilor Imperiului Ţarist la Bucureşti până la cele ce am putea spune astăzi că ţin de diplomaţia publică. Contele von Bülow, legatul german în România informa Ministerul de externe de la Berlin că în România în ultimul timp se constată un mare număr de negustori de icoane ruşi, care răspândeau ideile pan-slavismului pe teritoriul României: „Faptul că pan-slavismul face propagandă politică tocmai prin aceste icoane, nu este o metodă nouă în această zonă, locuită de popoarele oriental ortodoxe. Această practică de influenţare a concepţiilor religioase şi de altă natură ale oamenilor este utilizată aici din timpuri străvechi, încă din vremea Imperiului Bizantin. În Est, icoana este un mijloc extrem de eficient pentru inducerea de idei politice în rândul maselor."[612] Un an mai tîrziu acelaşi diplomat menţiona faptul că pe tot cuprinsul ţării este semnalată apariţia unor „emisari" ruşi - diverşi căldărari ambulanţi, vânzători de coase, iconari, veterinari etc. - care, cu toţii, ar fi insuflat ţăranilor „convingeri comuniste şi panslaviste".[613] Contele von Bülow se pare că avea o foarte bună percepţie asupra societăţii româneşti de vreme ce în scrisoarea sa către cancelarul Bismarck din 27 iunie 1888 atrăgea atenţia asupra faptului că „Firea ruşilor, aşa cum este ea, este mult mai pe gustul românilor decât cea prea scorţoasă şi oarecum trufaşă a austriecilor. Asta se întâmplă pentru că, deşi românilor nu le plac multe din însuşirile de care depinde puterea Rusiei, pe de altă parte ei posedă aproape toate slăbiciunile şi viciile ruseşti. Când românii şi ruşii se găsesc într-o încurcătură, şi asta se întâmplă nu rareori, ei se înţeleg reciproc numaidecât"[614].

Un alt mijloc utilizat a fost controlul direct a unor ziare. Potrivit informaţiilor pe care le aveau diplomaţii germani ruşii controlau prin legatul lor la Bucureşti Mihail Alexandrovici Hitrovo ziarele *L'Independence Roumaine* şi *Express Orient*, care „stau oricând la dispoziţia sa". Pe lângă acestea, Hitrowo se mai ocupa şi cu plasarea a diverse articole în ziarele româneşti, care nu îi erau aservite în mod oficial, reuşind astfel să influenţeze într-un mod subtil opinia publică din ţară în direcţia dorită de autorităţile ruse.[615]

---

op., cit., in *loc., cit.*

[612] Apud, Nicolae Ioniţă, *Imaginea relaţiilor româno-ruse din perioada 1878-1908 în documente diplomatice germane*, în Revista Arhivelor 1/2009, p. 163

[613] Ibidem, p. 164

[614] Ibidem, p. 167

[615] Ibidem, p. 171

Re-construcţia imaginii Imperiului rus în mentalul colectiv nu a fost o operaţiune uşoară şi pentru că elita politică românească a fost profund împărţită în ceea ce priveşte răspunsul la întrebarea care dintre cele două tabere aflate în conflict este mai favorabilă intereselor naţionale. Conservatorii şi adepţii intrării României în război alături de Puterile Centrale au continuat să promoveze imaginea negativă a Rusiei prin toate mijloacele, presa fiind şi în acest caz elementul forte. „Seara" - încă de la începutul războiului -, „Ziua" - înfiinţat după declanşarea conflagraţiei -, oficiosul conservator „Steagul" - din a doua jumătate a anului 1915 - şi „Minerva" - care a trecut după război în tabăra germanofilă -, erau cotidianele în paginile cărora se promova imaginea unei Rusii imperialiste ale cărei obiective în război intrau în profundă contradicţie cu interesele României.[616] În aceste ziare erau pe larg prezentate abuzurile comise de soldaţii ruşi în Bucovina în cadrul operaţiei conduse de generalul Brusilov contra armatelor austro-ungare: sate incendiate şi prădate, femei violate, averile ţăranilor jefuite.[617] De frica ruşilor, oamenii închideau magazinele şi părăseau localităţile. Un ţăran povestea cu groază comportamentul cazacilor pe care îi numea „diavoli în chip de om".[618]

Cu toate acestea în preajma izbucnirii primului război mondial imaginea Rusiei în România era îmbunătăţită considerabil, fapt evident chiar şi pentru observatori independenţi - precum legatul Italiei în România. Acesta îşi informa superiorii că prestigiul Imperiului Rus în rândul populaţiei şi a clasei politice româneşti era mult superior celui de care se bucura Austro-Ungaria deşi, aceasta din urmă, era un stat aliat celui român. Diplomatul italian identifica şi cauzele acestei situaţii. Una dintre acestea era şi faptul că „Austria are aici doar un ziar mic, abia citit de altcineva decât comunitatea germano-austriacă din România - *Rumänischer Lloyd*". O alta era de ordin financiar deoarece afirma diplomatul italian „aici nu se aude mai nimic de galbenii austrieci, deşi românii ar primi, chiar cu mai multă bucurie, guldenii decât rublele ruseşti"[619].

2. Percepţie şi erori de percepţie în negocierile de aderare a României la Antanta

În momentul începerii negocierilor de aderare a statului român la Antanta imaginea Împeriului ţarist în România suferise o deplasare de la

---

[616] Valentin Sîrghi, *op., cit.*, in *loc., cit*

[617] „Seara", anul IV, nr 1721, Sâmbătă, 1 noiembrie, 1914, citat in Valentin Sîrghi, *op., cit.*, in *loc., cit*

[618] „Ziua", anul II, nr. 149, Sâmbătă, 3 ianuarie, 1915, citat in Valentin Sîrghi, *op., cit.*, in *loc., cit*

[619] Nicolae Ioniţă, *op., cit.*, p. 168

negativ către pozitiv ceea ce constituia un bun cadru. Nu cunoaştem, până la această dată, o cercetare riguroasă pentru a cunoaşte cum au evoluat percepţiile despre România în mentalul colectiv, în epocă, şi nu cele din istoriografia rusă recentă a primului război mondial. Documentele de arhivă consultate de noi arată că avem de-a face cu două planuri distincte. Pe de o parte este percepţia oficialilor ruşi, mai ales a celor care nu avut un contact direct cu diplomaţii sau oamenii politici români şi mai ales în rândul militarilor, care nu a suferit modificări substanţiale în raport cu epoca anterioară. În „ochii" acestora România era un stat cu care se poate negocia de pe o poziţie de forţă deşi situaţia strategică în care se găseau armatele ţariste nu ilustrau acest lucru. Generalul Ianuşkevici împărtăşea, in aprilie 1915, opinia şefului său direct, Marele Duce Nikolai Nikolaevici, potrivit căruia „România trebuie făcută să înţeleagă că intervenţia sa poate fi acceptată dar pretenţiile ei sunt exagerate şi inacceptabile".[620] Aceeaşi atitudine de superioritate şi rigiditate in raporturile cu diplomaţii români o întâlnim la generalii ruşi şi în toamna aceluiaşi an când Stavka a trimis, printr-un oficial, la Bucureşti un plan de „cooperare militară gata făcut".[621]

Cel de-al doilea plan al percepţiilor se referă la modul cum au văzut elita politică românească oamenii de stat până la cel mai înalt nivel inclusiv a ţarului şi anturajul său şi diplomaţii ruşi de la Bucureşti. Imaginea Ţarului despre familia regală a României nu se datorează doar reprezentărilor pe care acesta le avea ca om politic şi lider al unei mari puteri ci şi de legăturile de rudenie pe care le avea prin căsătoria principesei Maria cu Ferdinand I care va intra în conştiinţa neamului ca *Regele Întregitor.* Despre percepţia lui Nicolae al II-lea despre România omul politic Nicolae Filipescu la întoarcerea din vizita la curtea ţarului, pentru a negocia intrarea României în război de partea Antantei avea să noteze că monarhul rus „Este bine dispus pentru România..."[622], iar Constantin Diamandy ministrul român în capitala imperiului nota remarca lui Nicolae al II-lea cu privire la necesitatea cuprinderii în graniţele politice ale României a românilor din Imperiul Austro-Ungar: „Revendicările Dvs., desigur, sunt populare şi suveranii au datoria de a asculta vox populi".[623]

Una dintre figurile cele mai interesante a diplomaţiei ruse care a

---

[620] Vadim Guzun, ed., *Intrarea României în Primul Război Mondial. Negocierile diplomatice în documente din arhivele diplomatice ruse. 1914-1916*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 60
[621] Ibidem, p. 61
[622] Apud, Vadim Guzun, *op., cit.*, p. 64
[623] Ibidem

negociat aderarea României la Antanta a fost Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel. A fost nu numai un ambasador care a ştiut cum să susţină „în modul cel mai corect interesele patriei sale" cum avea să remarce premierul Ion I.C. Brătianu fără ca acesta „să fie în paguba României".[624] A înţeles atât de bine spiritul românilor şi aspiraţiile lor naţionale încât a fost suspectat de cei care percepeau altfel pe români şi interesele lor. I.G. Duca, referindu-se la acest aspect, scria în memoriile sale despre Poklewsky-Koziel: „Cei de la Petersburg îl suspectau într-una, el era veşnic preocupat să le dovedească lealitatea" [625]. Având o imagine coerentă şi adecvată realităţii supra dimensiunii morale şi diplomatice a lumii politice de la Bucureşti ministrul rus a intuit trăsăturile de caracter a celui care şi-a luat răspunderea istorică de a alege tabără alături de care România să intre în Marele Război. Ion I.C. Brătianu, comunicând superiorilor săi informaţiile care interesau beligeranţii după Consiliul de Coroană de la Sinaia, încerca să risipească neîncrederea oamenilor politici ruşi în Brătianu şi imaginea unei *perfidii fără pereche* ce plana asupra ţării noastre în acele zile în ochii elitei politice ţariste: „Comunicându-vă cele expuse mai sus, în această minută grea, eu nu mă hotărăsc să fac concluzii personale, fiindcă, după exemplul Excelenţei Voastre [ministrul de externe imperial Sazonov], n-aş vrea încă să cred în posibilitatea *perfidiei fără pereche* a României"[626].

Ministrul rus la Bucureşti, Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel, avea o corectă reprezentare a capacităţii de analiză şi decizie a premierului român. Ion I.C. Brătianu nu era perceput ca un lider care ar acţiona sub impulsul emoţiilor generate de opinia publică sau a unor presiuni de ordin diplomatic pentru a lua o decizie politică. Telegrama expediată de diplomatul rus către ministerul său de externe cu nr. 270 din data de 6/19 septembrie 1914, prin care se informa despre amplele manifestări populare pentru intrarea imediată în război alături de Antanta, preciza că „Brătianu a declarat lui Filipescu că guvernul şi opinia publică a ţării tind, de fapt, către acelaşi scop, dar n-a sosit încă timpul de începe acţiunile..."[627] Premierul român a explicat raţiunile de ordin strategic şi militar, dar şi cele de ordin politic, ce îl determină să adopte o poziţie de expectativă. Ministrul rus la Bucureşti a sesizat faptul că pentru liderul român decizia în politică trebuie să se bazeze pe calculul politic al

[624] Ibidem, p. 63
[625] I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol., 1, Jon Dumitru Verlog, Munchen, 1981, p. 158
[626] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 10-13, in Vadim Guzun, *op., cit.*, pp. 124-125
[627] Ibidem, f. 47-49,

şanselor de a îţi îndeplini interesele naţionale într-o anumită conjunctură politică şi nu emoţia generată de manifestaţiile populare. El informa despre poziţia lui Brătianu: Dacă însă opinia publică va continua, cu ajutorul manifestaţiilor, să-l preseze cu putere, atunci el şi Partidul Liberal vor prefera să plece de la putere”.[628]

Această imagine a omului politic român va mai reveni în corespondenţa diplomatică a ministrului rus de la Bucureşti cu Ministerul Afacerilor Externe imperiale. O telegramă secretă din 15/28 iulie 1916, a directorului Cancelariei diplomatice de pe lângă Marele Stat major al Comandamentului Suprem către ministrul de externe rus, arată că nici una dintre părţi nu era dispusă a face un compromis pentru finalizarea negocierilor. În telegramă se preciza de către Basili - directorul Cancelariei - că „românii la propunerea diplomatică au făcut contrapropunere, care diferă foarte mult de textul nostru. Șeful Statului Major subliniază necesitatea de a nu ceda atât în ceea ce priveşte datoria României de a cuceri singură teritoriile ce îi vor fi repartizate după război, cât şi în ceea ce priveşte faptul că, dacă România nu va ataca până la 1 august toate obligaţiile noastre cad”.[629] Tactica presiunilor făcute de aliaţi nu a dat roade deoarece sub pretextul plecării „la ţară” premierul român a întrerupt negocierile pentru a permite negociatorilor de a discuta contrapropunerile guvernului român[630]. La 27 iulie/9 august ministrul rus la Bucureşti Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel vine cu o nouă propunere de text a Convenţiei politică. „Cititnd Memorandumul prezentat de mine - menţiona Stanislas Alfonsovici Poklewsky-Koziel către ministrul de externe rus - Brătianu deodată s-a indispus şi a declarat că art. 5 din proiectul nostru nu îi dă speranţe să realizeze complet aspiraţiile teritoriale ale românilor, pentru care România este gata să intre în război(...) În expunerile lui ulterioare Brătianu a început să vadă o năruire totală a planului pe care il pregăteşte demult şi şi-a exprimat intenţia de a dimisiona şi a renunţa cu totul la politică”.[631]

3. Concluzii

Scurta incursiune în studiul rolului pe care îl au percepţiile în raporturile dintre state ne arată câteva lucruri care îşi au valabilitatea în evoluţie istorică. Diplomaţia nu poate fi un instrument util politicii unui stat decât dacă se desfăşoară în cadrul unei forme de organizare acceptată

---

[628] Ibidem,
[629] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, op., cit., pp. 298-299
[630] Ibidem, f. 203
[631] Ibidem, f. 208-209

de toţi şi care comportă respectul reciproc al legilor şi cutumelor altor ţări. Promovarea intereselor naţionale este incompatibilă cu lipsa de cunoaştere a elitei politice ce guvernează la un moment dat o ţară sau a mentalităţilor, prejudecăţilor şi stereotipurilor ce domină la un moment dat societatea cu care interacţionezi. Bunele maniere sunt, întocmai ca şi în trecut, necesare între state. Diplomaţia este şi arta de a atrage simpatii pentru ţara ta şi de a o înconjura de prietenii care să-i protejeze independenţa şi interesele chiar dacă în istoria mai recentă sau mai îndepărtată au existat şi relaţii tensionate şi crize sau războaie.

IMAGINEA PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Anastasia Victorovna USACIOVA

Războiul poate fi înfăţişat în diferite moduri: ca un act de eroism, ca un eveniment grandios prin cruzimea lui sau ca o tragedie care mutilează vieţile şi sufletele oamenilor. Temei Primului Război Mondial i-au fost dedicate suficient de multe scrieri în literatura română, inclusiv scrieri de primă mărime. În lucrarea de faţă ne vom axa pe trei romane din perioada interbelică, foarte diferite, dar, în acelaşi timp, imperceptibil asemănătoare: romanul-epopee cu substrat social „*Întunecare*“[632] de Cezar Petrescu, jurnalul de amintiri din război „*Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*”[633] de Camil Petrescu şi romanul psihologic „*Pădurea spânzuraţilor*”[634] de Liviu Rebreanu. Aceste lucrări sunt importante nu numai pentru valoarea lor artistică incontestabilă, ci şi pentru că surprind fenomenul discreditării încă de pe atunci a mitului cultural ce începea deja să se formeze despre Primul Război Mondial, cel ce a dus la formarea României Mari.

Spre deosebire de o sumedenie de lucrări de o calitate îndoielnică, care glorificau Primul Război Mondial[635], autorii amintiţi îl descriu ca pe o înfrângere morală şi fizică a supravieţuitorilor lui, de aici şi drama principală. Războiul a lăsat o cicatrice în sufletul întregii generaţii tinere, care nu degeaba a fost numit „pierdută“: ca o urmare a pierderii idealurilor pentru care oamenii s-au înflăcărat în timpul războiului, vine înţelegerea faptului că nimeni nu s-a schimbat cu adevărat, că cei mai mulţi trăiesc din pasiuni şi profituri pe termen scurt, că schimbarea şi crearea unei societăţi echitabile pentru toţi nu sunt posibile în acel moment. Romanul

---

[632] Чезар Петреску. *Крушение*. Москва: Художественная литература, 1963; Cezar Petrescu, *Întunecare*, Editura Litera, Bucureşti, 2013.

[633] Камил Петреску. *Последняя ночь любви, первая ночь войны* // Камил Петреску. *Избранное*. Москва: Художественная литература, 1979; Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, Institutul European, Iaşi, 1997.

[634] Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*, Editura Litera, Bucureşti, 2010; Ливиу Ребряну. *Лес повешенных* // Ливиу Ребряну. *Избранное*. Москва: Художественная литература, 1987.

[635] Horia Gârbea, *Primul Război Mondial în literatura română*, în Apostrof, an. XXV, № 7 (290), 2014, on line http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2382.

lui Cezar Petrescu acoperă un deceniu din istoria României şi descrie speranţele şi aspiraţiile oamenilor din diferite clase, legate de război. Romanele lui Cezar Petrescu şi Liviu Rebreanu reprezintă două modalităţi diferite de a se raporta la linia frontului: eroii primului intră în Transilvania de partea Antantei, eroul celui de-al doilea, român din Transilvania, luptă în Armata Triplei Alianţe; eroii primului sunt întâmpinaţi cu braţele deschise de românii din cealaltă parte a frontierei, eroul celui de-al doilea se confruntă cu o dilemă: să-şi îndeplinească datoria militară, luptând cu cei de un neam cu el sau să devină dezertor, punându-şi în joc viaţa.

Romanul-epopee al lui Cezar Petrescu, „*Întunecare"*, publicat în 1927-1928, este, printre altele, o oglindă a evenimentelor şi a trăirilor umane din România perioadei 1916-1925. Unul dintre criticii timpului îl descria astfel: „*Dacă este posibil să numim un roman... icoana războiului nostru în toate manifestările sale..., cu eroismul poporului nostru, acesta va fi, fără îndoială, amplul roman al lui Cesar Petrescu*"[636]. Potrivit scriitorului Alexandru A. Philippide, romanul „*Întunecare"* este o operă unică pentru timpul său, ce ocupă un loc gol în literatura naţională[637]. În el sunt incluse toate tipurile sociale, ce puteau fi găsite în ţară în deceniul respectiv. Acţiunea se mută din capitală în provincie: cititorul vede vile luxoase şi sate sărace, devastate de război şi de boli, moartea soldaţilor pe front, chefurile ofiţerilor în spatele frontului, delirul naţionalist şi armata demoralizată. „*Cu astfel de personaje şi o asemenea atmosferă, romanul lui Cesar Petrescu este o adevărată oglindă a societăţii româneşti. În primul rând, acesta este un document de foarte bună calitate [al timpului]*"[638].

Într-o oarecare măsură, se poate spune că personajul principal din „*Întunecare*" este Primul Război Mondial: el influenţează vieţile personajelor în mod direct, le distruge şi le deformează, le „decorează" cu cicatrici şi le dă peste cap toate planurile. De exemplu, la începutul cărţii, în prolog, personajul principal Radu Comşa „*se simţea sănătos, viguros, puternic şi viaţa îi părea simplă, clară, fără a ascunde nici un fel de pericol*"[639]. Din război s-a întors cu două cicatrici pe faţă, cu o rană în piept şi cu întuneric în suflet, care l-au silit să se despartă de logodnică. Tânărul Mihai Vardaru, cel care îşi încredinţa rudele, înainte de a pleca pe front, că războiul este „*eliberarea forţelor vitale ascunse, manifestarea cea mai*

---

[636] Perpessicius, *Menţiuni critice, vol. III,* Fundaţia pentru literatură şi artă, Bucureşti, 1936, p. 32.
[637] Alexandru A. Philippide, *Întunecare, roman de Cezar Petrescu*, în Viaţa Românească, an XXI, № 2-3, 1929.
[638] Ibidem
[639] Чезар Петреску, *Крушение*, p. 47.

înaltă a vieţii"[640], plânge, după ce comite prima sa crimă, pentru ca apoi să moară, prin dispariţia sa infirmând propriile teorii copilăreşti despre război. Acţiunea romanului debutează în vara anului 1916, cu aproximativ o lună înainte ca România să intre în război. Tânărul avocat Radu Comşa se odihneşte într-o staţiune din Constanţa, este fericit şi mulţumit de viaţă: are o logodnică, Luminiţa, o amantă de care urmează să se despartă, e asociat la firma de avocatură a viitorului socru, Alexandru Vardar. Într-un cuvânt, are în faţă un viitor strălucit. Atunci când se anunţă mobilizarea, Comşa află că tata socru i-a aranjat un loc călduţ în minister, ceea ce îl face să sufere din cauza mustrărilor de conştiinţă. De aceea, în cele din urmă el pleacă pe front, unde este rănit, vede cum moare nepotul lui Vardar, Mihai, şi se întoarce la Iaşi temporar orb. După ieşirea din spital, Comşa rupe logodna, părăseşte firma de avocatură şi începe să frecventeze un cerc de revoluţionari. Cu toate acestea, în curând eroul îşi dă seama că ţara, istovită, nu este pregătită pentru revoluţie, iar înţelegerea acestui lucru îi umple sufletul de mânie şi indiferenţă. În epilog, se întoarce din nou la Constanţa pentru a-şi îngriji sănătatea, dar acolo întâlneşte fantome din trecut: Luminiţa, căsătorită şi având copii, vechiul său prieten cu fiul (pe care Comşa l-a lăsat cândva să petreacă noaptea pe drum în ploaie, uitându-şi promisiunea de a-l ajuta cu şederea peste noapte) şi alţi oameni. Aceste întâlniri îl aruncă în disperare, iar întunericul (posibil invidia faţă de aceia care au putut să-şi revină şi să-şi continue viaţa?) îi cotropeşte definitiv sufletul[641].

Romanul a fost caracterizat, nu fără motiv, ca fiind unul social: în el se reflectă şi opinia publică despre război. În general, participarea ţării la acesta a fost evaluată ca fiind „corectă" şi „legitimă", în primul rând „corectă" şi „legitimă", chiar „eroică", luând în considerare decizia regelui Ferdinand I, german prin naştere, de a se situa pe partea Antantei[642].

„— Asta este! Război! - exclamă Sachelarie[643] cu un zâmbet fericit, strângându-i lui Comşa ambele mâini"; „În sfârşit vom lupta pentru Transilvania noastră"; „... trăim o zi importantă! Un moment istoric! Copiii noştri ne vor ruga să le povestim"[644];...pentru mine, Transilvania devine o problemă vitală! S-a anunţat mobilizarea - arunc <...> tot ce îmi este mai scump - şi fac asta <...> pentru că de data aceasta ideea de libertate şi dreptate o

---

[640] Ibidem, p. 222.
[641] Nu întâmplător romanul are titlul „*Întunecare*".
[642] Horia Gârbea, *Primul Război Mondial în literatura română*, on line http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2382
[643] Sachelarie era ardelean, dezertor din armata austro-ungară de pe frontul din Galiţia.
[644] Чезар Петреску, *Крушение*, с. 77-79.

simt prin sufletele celor câteva milioane de oameni cu care eu sunt solidar!..."[645] - toate acestea le repetă, aflând despre mobilizare, tineri voluntari care pleacă la război, într-o fervoare plină de bucurie. Curând însă înflăcărarea trece, fiind înlocuită de conştientizarea ororilor războiului: „*Această iarnă militară le-a îngheţat sufletele, s-au transformat în animale persecutate, laşe, egoiste, mulţumite că au rămas vii, că au un acoperiş deasupra capului*"[646], „*A muri este ceva natural. A supravieţui - o întâmplarea! Se estimează că pe frontul european o persoană moare în medie la fiecare zece secunde, adică şase persoane la fiecare minut, trei sute şaizeci la fiecare oră, opt mii şase sute patruzeci în fiecare zi. Nu vorbesc despre răniţi şi bolnavi, despre suferinţa nesfârşită a celor care au rămas în urmă... Ce i-a făcut pe oameni să fie de acord cu o astfel de sinucidere în masă*?"[647] Autorul conturează deja această temă în capitolul al doilea: „*Poate că pentru o clipă* [tinerii care au discutat despre război şi au plecat ca voluntari - clarificarea noastră] *au simţit vag că pricina războiului este cu totul alta, dincolo de înţelegerea lor - că ei nu merg în mod voluntar pentru a elibera Transilvania ca eroi, ci că sunt trimişi la moarte*."[648]

Unii critici (de exemplu G. Călinescu, A. Piru, N. Manolescu) au fost nemulţumiţi de faptul că, practic, caracterele tuturor eroilor din roman sunt statice, nu există o dezvoltare, o creştere spirituală. De fapt, spre deosebire de personajele lui Tolstoi, din „*Război şi Pace",* cu care adesea a fost comparat „*Întunecare*", personajele lui Petrescu par să fie în epilog aceleaşi ca în prolog. Ele s-au maturizat sau au îmbătrânit, poate au devenit mai cinice, dar, în fapt, au rămas neschimbate. Schimbările pe care le vedem în cursul acţiunii (să zicem, la prima vedere, că personajul principal Radu Comşa şi-a revizuit convingerile, a înţeles multe în război) - nu sunt ale unei persoane, ci aparţin unui mental social. Dar acum, cu aproape 100 de ani mai târziu, acest lucru nu este privit ca un defect, ci, dimpotrivă, ca o calitate a operei. În aceasta şi constă, în opinia autorului, tragedia vieţii: se schimbă circumstanţele, decorul, au loc mari cataclisme - după care lumea şi insul revin la punctul de echilibru. Este, de asemenea, simptomatic faptul că acei eroi ai romanului, care, într-un fel, şi-au depăşit propriile limite, au pierit. Nu e de mirare că întunericul umple sufletul lui Radu Comşa, nu e de mirare că la

[645] Idem, p. 89.
[646] Idem. p. 185.
[647] Idem, p. 325.
[648] Idem, p. 95.

vârsta de 36 de ani se comportă şi gândeşte ca un bătrân. Iar sfârşitul romanului nu dă nici o speranţă: într-o încercare de a se îneca, Comşa se aruncă în lac, dar „*apa din lacul blestemat este atât de grea, încât nici nu acceptă corpul înecatului*"[649].

Dacă „*Întunecare*" relatează în primul rând despre Primul Război Mondial ca despre un cataclism social, romanul „*Ultima noapte de dragoste...*", scris în 1930, este parţial autobiografic, Camil Petrescu participând el însuşi la operaţiuni militare (a fost rănit în 1917, capturat, eliberat la 10 aprilie 1918, în tot acest răstimp acasă fiind considerat mort). Caracterul autobiografic al scrierii este confirmat în mod indirect şi de însemnările redactate la persoana întâi, pe câteva pagini, marcate cu caractere cursive, prezente în ambele părţi ale romanului („*La această zi, cea mai teribilă pentru mine, de fapt,..., m-am întors permanent chiar şi după război, ca un criminal la locul crimei*"[650]), fie în numele autorului însuşi, fie în numele eroului, Ştefan Gheorghidiu (până la sfârşitul cărţii nu este clar cui aparţin exact aceste reflecţii, Petrescu însuşi lăsând neclarificat acest aspect).

În aceste note sunt analizate bătăliile, sunt comparate impresiile proprii cu cele ale celorlalţi ofiţeri, există şi critici la adresa campaniilor militare: observaţii despre incompetenţa comandanţilor şi a serviciului de informaţii[651], despre slaba dotare a armatei[652].

După cum sugerează şi titlul, acţiunea debutează în noaptea de 14/27 august 1916, când România intră în război, şi se termină cu aproximativ o lună şi jumătate înainte de capitularea Bucureştiului. Romanul este împărţit în două părţi, scrise la persoana întâi: „*ultima noapte de dragoste*" şi „*prima noapte de război*". Eroul Ştefan Gheorghidiu, tânăr absolvent al Facultăţii de Filosofie, care a primit o moştenire frumoasă de la un unchi, este chemat pe front ca ofiţer ("*În primăvara anului 1916, ca sublocotenent proaspăt, întâia dată concentrat, luasem parte, cu un regiment de infanterie din capitală, la fortificarea văii Prahovei, între Buşteni şi Predeal*"[653]). În linii mari, avem de-a face cu un erou al timpului său: intelectual arogant, care dispreţuieşte în secret femeile şi deschis - banii (dar cu toate acestea nu renunţă la moştenire), se consideră mai inteligent şi mai înţelept decât mulţi, dezbătând plin de încredere despre

[649] Idem, p. 676.
[650] Камил Петреску. *Последняя ночь любви…* С. 278.
[651] Ibid, p. 258.
[652] Ibid. p. 308.
[653] Ibid. p. 3.

viaţă, analizând şi conştientizând fiecare emoţie. Din primul capitol aflăm că deja de câteva luni eroul se află la graniţă, îşi petrece timpul cu exerciţii, încercând în acelaşi timp să afle dacă soţia lui îl înşeală. Dar războiul schimbă totul. Iată, îl vedem alergând, într-o noapte de august, în timpul unui atac:*„Sunt înaintea tuturor milioanelor din neamul meu: în faţa mea cu o şosea, cu garduri, cu întuneric şi moartea plutind în toate.*"[654]

Moartea şi luptele sunt cele care îi ocupă acum gândurile, discuţiile din primele zile de război au fost înlocuite practic doar de întrebarea dacă s-au dat deja „*marile, adevăratele bătălii*" (aici se simte critica „mitului războiului"): „*Eu afirm că pentru noi, care stăm pe front şi vom continua să ne luptăm continuu, Dumnezeu ştie cât timp, pentru noi este doar un război. Iar pentru întreaga ţară, pentru cei care se plimbă acum prin Bucureşti, aşteptând, la o ceaşcă de cafea, ultimele ştiri, pentru întreaga armată română, acest lucru, desigur, este altceva. <...> - Dar acasă, toate astea nu produc nici o impresie? - Din perspectiva rasei umane, eşti interesant numai în cazul în care eşti ucis împreună cu alte zeci de mii. Dacă un oarecare scriitor descrie doar ciocnirile patrulelor, cartea lui pur şi simplu nu va fi citită*"[655].

Romanul se termină cu reflecţia după care tovarăşii de luptă sunt mai apropiaţi şi mai dragi decât mama şi sora „*pentru că numai acolo, în faţa morţii şi a cerului înalt, poţi să cunoşti un om*"[656]. Ştefan este rănit, se întoarce la Bucureşti, unde, indiferent faţă de soţia sa, îi pune în cont o mare sumă de bani şi îi dă casa lor din Constanţa cu toată proprietatea, „*cu alte cuvinte, întregul trecut*"[657].

Criticul şi scriitorul G. Călinescu în „*Istoria literaturii române de la origini până la zilele noastre",* scrisă în 1941, şi-a exprimat opinia potrivit căreia capitolele dedicate Primului Război Mondial prisosesc şi doar fac mai greoaie povestirea, considerând că naraţiunea ar fi arătat mult mai bine fără ele[658]. Dar oare aşa să fie? În opinia noastră, cele două părţi se completează reciproc, ele sunt componente interdependente în încercarea de autocunoaştere a protagonistului. Aceste două experienţe diferite, dragostea, măcinată de gelozie, şi războiul sunt la fel de importante pentru căutarea spirituală. Războiul constituie situaţia unei tensiuni limită

---

[654] Ibid. p. 197.
[655] Ibid. pp. 249-250.
[656] Ibid. p. 317.
[657] Ibid. p. 322.
[658] Dan Cristea, *Romanul lui Camil,* în Luceafărul de dimineaţă, № 27, 2009, online http://www.revista luceafarul.ro/index.html?id=1405&editie=66.

a omului, este „*mai ales sinceritate, aproape de pământ şi de piatră*"[659]. Aceasta este o experienţă care ne permite să ne reconsiderăm atitudinea faţă de lume şi să înţelegem propriul loc în ea, pentru că „*drama războiului nu e numai ameninţarea continuă a morţii, uciderea şi foamea, cât această permanentă verificare sufletească, acest continuu conflict al eului tău, care cunoaşte altfel ceea ce cunoştea într-un anumit fel*"[660]. Această nouă viziune îl forţează pe Gheorghidiu să perceapă dragostea şi gelozia care l-a chinuit întreaga primă parte a cărţii, ca o „*nebunie temporară*"[661], învelită în ceaţă, ca o amintire vagă dintr-o copilărie îndepărtată. În plus, în prima parte, vorbind despre sine, eroul foloseşte adesea metafore legate de moarte: „*am păstrat un calm mort*"[662], „*am văzut moartea în ochii mei, lipsa vieţii spaţiilor lunare*"[663], „*cu moartea în suflet, am înţeles adevărata semnificaţie a acestui mijloc de zi*"[664]. La începutul celei de-a doua cărţi, după ce a părăsit-o pe Ella şi cu câteva ore înainte de război, Gheorghidiu „*s-a simţit un pacient după o criză acută*"[665], devenind conştient pentru prima dată în viaţă de propriul corp, puternic şi sănătos[666].

În general, în acest roman războiul apare nu atât ca un eveniment istoric, ci ca un moment de cotitură în viaţa lui Gheorghidiu, obligându-l să privească altfel durerile şi grijile, să-şi revizuiască valorile şi, eventual, să se maturizeze. O reevaluare datorată războiului se produce şi în viaţa lui Apostol Bologa, eroul de douăzeci şi şase de ani din romanul „*Pădurea spânzuraţilor*", dar într-un mod diferit. Această carte, scrisă între 1919-1922, este dedicată fratelui lui L. Rebreanu, condamnat la moarte de către tribunalul militar austro-ungar, sub acuzaţia de dezertare şi spionaj. Emil Rebreanu a fost spânzurat la Ghimeş, pe 14 mai 1917. Romanul este un fel de încercare a scriitorului de a-şi imagina cum s-ar fi putut dezvolta evenimentele. Cu toate acestea, conform mărturisirii autorului, Apostol Bologa nu este întruchiparea artistică a lui Emil, dimpotrivă, prototipul a fost întreaga generaţie tânără, „*ezitările lui sunt fluctuaţiile noastre, ale tuturor, fără excepţie*".[667] Titlul romanului a fost inspirat de o

---

[659] Камил Петреску. *Последняя ночь любви*… С. 288.
[660] Idem, p. 297.
[661] Idem. p. 213.
[662] Idem. p. 9.
[663] Idem
[664] Idem, p. 161.
[665] Idem, p. 171.
[666] Idem, pp. 215-216.
[667] Clara Margineanu, *Literatură, psihologie şi viaţă*…, în Jurnalul Naţional, 03.05.2010,

fotografie ilustrând soldaţii cehi spânzuraţi de către austrieci într-o pădure, pe frontul italian. Această fotografie l-a obsedat mult pe scriitorul care auzise că românii din Transilvania au fost adesea condamnaţi la moarte prin spânzurare.[668]

Romanul are o structură circulară: începe şi se termină cu o scenă de spânzurare reală. Această carte este despre viaţă şi moarte, lumină şi întuneric, dragoste şi datorie, oameni şi fantome. Moartea intră în roman încă de la primele pagini: pe frontul rus, cehul pe nume Svoboda, sublocotenent în armata austro-ungară, este executat pentru că încercase să dezerteze. Pentru încercarea de a trece la români, este spânzurat, în ultimul capitol, personajul principal. Ironia face ca Bologa, român din Transilvania, al cărui tată i-a poruncit să nu uite niciodată că este român[669], să intre în armata austro-ungară ca voluntar, pentru a-şi impresiona logodnica, Marta, care avea o slăbiciune pentru bărbaţii în uniformă. La începutul romanului îl vedem pe Bologa convins că războiul este „*un adevărat generator de energie*"[670], „*o adevărată sursă de viaţă şi cel mai eficient instrument pentru selecţia naturală*"[671]. Primele îndoieli se insinuează însă în momentul executării lui Svoboda, iar când unitatea în care îşi făcea serviciul Bologa este transferată în Transilvania, se produce o fractură la nivelul psihicului eroului, care realizează că va trebui să lupte cu cei de acelaşi neam cu el. El hotărăşte să dezerteze la ruşi, dar este rănit şi trimis să se însănătoşească. Dupa ce se vindecă şi ajunge în Transilvania, se îndrăgosteşte de unguroaica Ilona, o ţărancă tânără de 17 ani, fiica unui tâmplar de coşciuge din partea locului, rupe logodna cu Marta şi, după un timp, se căsătoreşte cu Ilona. Li se promite propria casă cu o gradină, iar Bologa este numit din nou judecător într-un tribunal militar. S-ar fi părut că un deznodământ fericit nu este prea departe, dar eroul află că trebuie să-i judece şi să-i condamne la moarte pentru spionaj pe nişte ţărani români. Auzind această veste, Bologa se confruntă cu o dilemă: să-şi îndeplinească datoria de ofiţer, nesocotind porunca tatălui său, sau să treacă linia frontului la compatrioţii săi. Dezertează, dar, necunoscând terenul, începe să rătăcească, cade în mâinile propriilor camarazi şi acum chiar el trebuie să se prezinte în faţa tribunalului. Aflându-se în arest, Apostol îi spune pretorului cuvinte importante pentru înţelegerea

online http://jurnalul.ro/cultura/arte-vizuale/literatura-psihologie-si-viata-542589.html
[668] Ibidem
[669] Liviu Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*, p. 46.
[670] Ibidem, p. 28.
[671] Ibidem, p. 55.

stării sale interioare: „*Uneori este mai cumplit să-i judeci pe alţii decât să fii tu judecat*"[672]. Mergând spre locul de execuţie, eroul deja nu mai distinge vocile, gândindu-se doar la faptul că mai trebuie făcut încă un pas. Cu o clipă înainte de a muri, el vede cerul, vârfurile strălucitoare ale munţilor, luceafărul de dimineaţă, prevestind răsăritul şi aude preotul spunând: „*Primeşte, Doamne, sufletul robului tău, Apostol... Apostol... Apostol...*"[673].

Primul război mondial din „*Pădurea spânzuraţilor*" este un război al conştiinţei, prefacerile istorice devin evenimente ce s-au petrecut în sufletul omenesc. Acţiunile se desfăşoară nu în tranşee, ci în psihicul uman: întunericul alungă lumina, iar oamenii se transformă în fantome, literalmente - murind - şi figurativ - arzând pe dinăuntru. La fel ca în cazul lui Ştefan Gheorghidiu, războiul devine pentru Bologa o încercare la limita posibilităţilor umane. El este nevoit în permanenţă să aleagă între datoria faţă de stat şi devotamentul faţă de poporul căruia îi aparţine[674]. În notele la roman, Rebreanu menţiona: „*Apostol este un cetăţean: o părticică din marele <Eu> al statului; o rotiţă în mecanismul de stat; un cetăţean - nimic altceva decât o funcţie*"[675]. Potrivit scriitorului, statul nu cere iubire, ci îndeplinirea datoriei, devotament şi disciplină, în timp ce apartenenţa la popor presupune ataşament şi dragoste frăţească, idee ce traversează întregul text. Nu fără temei, gândindu-se la dezertare, Bologa vrea să plece anume la români: „*pentru ruşi el ar fi doar un simplu dezertor, dar pentru români - un frate*"[676]. Este impresionantă scena în care eroul apare ca translator la audierea unui prizonier compatriot şi aude de la acesta: „*Dacă ai fi român adevărat, n-ai trage în fraţi. Ai fi de partea cealaltă, nu de asta*"[677]. Anume aceste cuvinte îl obligă pe Apostol să reflecteze asupra propriilor fapte în acest război, doar tatăl său l-a învăţat că sentimentele trebuie să se potrivească cu gândurile, gândurile cu vorbele, iar vorbele cu faptele[678], cu toate acestea, însă, cursul evenimentelor îl face să nesocotească echilibrul dintre lumea interioară şi cea dinafară.

Pentru a concluziona, trebuie spus că scriitorii amintiţi descriu în mod intenţionat războiul nu ca pe un eveniment eroic, ci ca pe o tragedie

---

[672] Ibidem, p. 284.
[673] Ibidem, p. 314.
[674] Ibidem, p. 50.
[675] Clara Margineanu. *Literatură, psihologie şi viaţă*…, online http://jurnalul.ro/cultura/arte-vizuale/literatura-psihologie-si-viata-542589.html.
[676] Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraţilor,* ed. cit., p. 116.
[677] Ibidem, p. 148.
[678] Ibidem, p. 46.

care îl schilodeşte pe insul care nu a aspirat la o cariera militară, ci a participat la război ca voluntar, luptând pentru nişte idealuri. Războiul, chiar biruitor pe linia frontului, se transformă în pierderi grele, nu numai de vieţi omeneşti, dar şi morale, năruind sufletele celor care au trecut prin el. Aspirând la obiectivitate, scriitorii nu îi înfăţişează pe adversari ca pe Talpa Iadului. Dimpotrivă, ei subliniază inutilitatea şi cruzimea războiului, afirmând că în tranşeele inamicului se află tot oameni. De exemplu, este semnificativă scena din romanul „*Întunecare*", în care un soldat povesteşte că în zilele Paştelui ortodox şi catolic s-a ajuns la un armistiţiu nerostit şi s-au auzit cântări, nemţii şi românii au făcut schimb de pâine şi ţigări şi şi-au strigat urări: „*Hei, nemţilor, Hristos a înviat*! - *Adevărat, camarad*!" - *şi apoi toţi s-au băgat din nou în tranşee şi au început să aştepte când va apărea posibilitatea de a se ucide unul pe altul*"[679]. Înainte de a muri pe front, Mihai Vardaru de asemeni conştientiza: „*Am ucis un om... Nu-l cunoşteam, nimic rău nu mi-a făcut. <...> Doar că purta altă uniformă. Era tânăr ca şi mine, la fel ca mine - subofiţer. Poate că a venit pe front cu aceleaşi gânduri. Iar eu am îndreptat pistolul şi am tras!.. <...> Acum am înţeles că în război există un singur adevăr: cel care a ucis, niciodată nu va uita!..*"[680].

[679] Чезар Петреску. *Крушение*. С. 357.
[680] Ibidem, pp. 359-361.

РОССИЯ И РУМЫНИЯ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОИНЫ

Coordonatori:

Константин Хлихор

Шкундин Григорий Давидович

Василе Соаре

Стикалин Александр Сергеевич

Издательский дом **TφFαrm**

Бухарест 2018

ASOCIATIA SI FUNDATIA
ANASTASYA

«Не все верят в эффективности благотворительных актов или в конкретной причине, которые могут изменить мир. Но если в конце дня вы чувствуете себя обязанным предпринять подход, не позволяйте никому остановить вас и не ожидайте чтобы кто-то будет вам помочь.»

Михай Хлихор
Основатель Фонда Анастасия

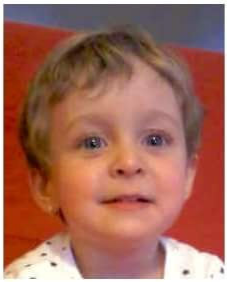

Фонд Анастасия

ПОСОЛЬСТВО РУМЫНИИ
В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

РУМЫНСКОЕ НАУЧНОЕ ОБЩЕСТВО
по
МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫМ ИССЛЕДОВАНИЯМ

ІИНСТИТУТ СЛАВЯНОВЕДЕНИЯ
РОССИЙСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК

РОССИЙСКАЯ АССОЦИАЦИЯ ИСТОРИКОВ
ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Научная конференция

РУМЫНИЯ И РОССИЯ ВО ВРЕМЯ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

29-30 сентября 2016 г.
Посольство Румынии В Российской Федерации
Москва, ул. Мосфильмовская, дом 64

АВТОРЫ

Д.Ю. КОЗЛОВ

Капитан 1 ранга, заместитель начальника Научно-исследовательского института военной истории Военной академии Генерального штаба Вооруженных Сил Российской Федерации. Президент Российской ассоциации историков Первой мировой войны. Автор более чем 150 опубликованных научных работ.

Основные публикации:

- Флот в румынской кампании 1916-1917 годов. СПб.: Издатель М.А. Леонов, 2003.
- Британские подводные лодки в Балтийском море. 1914-1918 гг. СПб.: ЛеКо, 2006.
- Сражение за Рижский залив. Лето 1915. М.: Цейхгауз, 2007.
- «Странная война» в Черном море (август - октябрь 1914 года). М.: Квадрига, 2009.
- (В соавторстве) Боевой и численный состав Рабоче-Крестьянского Красного Флота (Историко-статистическое исследование). М.: НИИ(ВИ) ГШ ВС РФ, 2012.
- Нарушение морских коммуникаций по опыту действий Российского флота в Первой мировой войне (1914-1917). М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2013.
- (В соавторстве) Россия в стратегии Первой мировой войны. Кн. 1. Россия в стратегии Антанты. СПб.: Издательство Русской христианской гуманитарной академии, 2014.
- (В соавторстве) Военные реформы в России (СССР): опыт и уроки (XVI - начало XXI вв.). М.: ВАГШ ВС РФ, 2014.
- Во главе действующего флота. Система управления морскими силами России
- накануне и в годы Первой мировой войны. М.: Нобель Пресс, 2014.
- (В соавторстве, рук. авторского коллектива) Вооруженные силы России в Первой мировой войне (1914-1917). В 2 т. М.: Мегаполис, 2014.
- (В соавторстве) Первая мировая война. Энциклопедический словарь. М.: Весь Мир, 2014.
- (В соавторстве) История органов управления боевой подготовкой Вооруженных Сил России (СССР). М.: АО «Красная Звезда», 2015.

Константин ХЛИХОР

Доктор исторических наук, профессор, автор курсов «Геополитика и геостратегия», «История XX ого века», «Общение в международнх конфликтах», прочитанных в Бухарестском университете и Христианском Университете им. Дмитрия Кантемира; председатель Румынского

научного общества междисциплинарных исследований в Бухаресте; старший научный сотрудник Института Румынской Революции 1989 года. Автор более чем 200 опубликованных научных работ.

Основные публикации:

- *Revoluţie şi tranziţie la români intr-un secol scurt. 1918-1989.* Editura Tritonic, Bucureşti, 2017.
- *România şi şocurile geopolitice ale războiului rece. 1980-1991*, Editura IRRD, 2016
- *România. Relaţiile cu vecinii în perioada războiului rece,* (editor), Editura Academiei Tehnice Militare, Bucuresti, 2015.
- *Revolutia Româna din Decembrie 1989 şi percepţia ei în mentalul colectiv. Obiectivitate şi subiectivitate. Neutralitate şi părtinire. Studii*, *(editor,)* Târgovişte, Cetatea de Scaun, 2014.
- *Geopolitical Perspectives and Development, EUBSR 2014 International Conference, Volume 1, 2014, eds., with Peter Kopecky, Italian Academic Publishing, Bagheria, Palermo, ITALY.*
- *Book of Proceedings International Conference on EU and Black Sea Region,* First Editions, (eds., with *Antonello Biagini, Andrea Carteny),* Giovani Mineo Editore, Bagheria, Italy, 2013.
- *International Relations. Approaces and Studies* (eds., with Mihai Retegan), Italian Academic Publishing, Bagheria, 2013.
- *Geopolitics. From a Classical to a Postmodern Approach*, Italian Academic Publishing, Bagheria, 2014.
- *Armata Roşie in Romania*, editie revăzută şi adăugită, ProUniversitaria, Bucureşti, 2012.
- *Geopolitica. De la clasic la postmodern, Karta Graphic, Ploiesti, 2011.*

Е.П. Василе СОАРЕ

Чрезвычайный и Полномочный Посол Румынии в Российской Федерации. 2002-2008 - Чрезвычайный и Полномочный Посол Румынии в Казахстане, с 2003 г. аккредитован также в Кыргызской Республике и в Республике Таджикистан. январь 2008 - октябрь 2011; 2013 - директор Управления Расширенной Европы и Управления Восточной Европы и Центральной Азии (страны СНГ). Август 1999 - май 2001 - заместитель директора Восточного Управления МИД-а Румынии (страны СНГ); Вице-президент Общества «Друмул Мэтэсий» (Шелковый Путь), Бухарест, 2012 г.

Основные публикации:

- *Tătarii în Asia Centrală - trecut şi prezent. Însemnările unui diplomat român*, în volumul *" Moştenirea istorică a tătarilor, vol. I, ed. Tasin Gemil şi Nagy Pienaru, Bucureşti, 2010.*
- *Islamul în Azerbaijan. Evoluţie istorică şi tendinţe actuale*, Contemporary Research in Turkology and Eurasian Studies. A Festschrift in Honor of Professor Tasin Gemil on the Occasion of His 70th Birthday, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2013

- *Prezenţa românilor în Kazahstan - istorie şi destin,* revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate", Bucureşti, 2007.
- *Stepa kazahă - pământ al făgăduinţei pentru românii basarabeni şi bucovineni la sfârşitul sec. XIX - începutul sec. XX*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate", Bucureşti, 2007
- *Românii din Kîrgîzstan*, revista „Memoria - Revista Gândirii Arestate", Bucureşti, 2007
- *Prizonierii români în lagărele de concentrare din Kazahstan între 1941-1950*, în Revista „NOINU", 2006.

Татьяна Андреевна ПОКИВАЙЛОВА

Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник Отдела истории Восточной Европы после Второй мировой войны, работает в Институте славяноведения с 1968 года.

Основные публикации:

- Краткая история Румынии: с древнейших времен до наших дней. М., 1987 (соавтор).
- Трансильвания - яблоко раздора между Венгрией и Румынией // Очаги тревоги в Восточной Европе: (драма национальных противоречий). М., 1994 (соавтор).
- Участие Румынии в антисоветской войне. Рост антивоенных, антинацистских и антифашистских настроений в румынском обществе (22 июня 1941 - лето 1943 г.)
- Нарастание недовольства в румынском обществе. Государственный переворот // Движение сопротивления в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. 1939-1945. М., 1995.
- Венгеро-румынский конфликт и советская дипломатия. 1940 - июнь 1941 года // Война и политика. М., 1999 (соавтор).
- Восточная Европа между Гитлером и Сталиным. 1939-1941 гг. М., 1999 (соавтор).
- XX съезд КПСС и политические конфликты в социалистических странах Восточной Европы: новые документы и проблемы российской историографии // Anii 1954-1960: Fluxurile şi refluxurile stalinismulei. Sighet. 8. Bucureşti, 2000.
- За кулисами борьбы за Трансильванию. Cluj-Napoca, 2003 (соавтор).
- Об отношении между Коминтерном и румынскими коммунистами (лето 1941 - осень 1943). Об одной неудавшейся миссии // Studii și materiale de istorie contemporană. Serie noua. Bucureşti, 2003. Vol. II.

Михаил ДОБРЕ

доктор исторических наук, дипломат МИД-а Румынии с 1991 года. Бывший чрезвычайный и полномочный посол Румынии при Святом Престоле и Суверенном Мальтийском Ордене (2002-2006). Доцент исторического факультета в Бухарестском университете. Опубликовал более 50 научных статей в Румынии и за рубежом.

Основные публикации:

- *România la sfârşitul Războiului Rece. Statut geopolitic şi opţiuni de securitate*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2011.
- *Relații diplomatice româno-italiene în perioada neutralității 1914-1915*, în „Revista Istorică", tom XXVII, 2016, nr. 1-2.
- *Ecouri diplomatice italiene la demersurile pentru intrarea României în Primul Război Mondial (1916),* în „Revista de istorie militară", nr. 5-6 (157-158), 2016.

Владислав Якимович ГРОСУЛ

доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент Международной Славянской Академии. Главный научный сотрудник института Российской истории РАН. Автор около 440 научных публикаций, в том числе 11 индивидуальных и 14 коллективных монографий.

Основные публикации:

- Очерки истории Тамани. М.: ИНСАН, 1996. (в соавт. с Н. Ф. Бугаем)
- Русофилы и русофобы в истории Молдавии // Россия и страны ближнего зарубежья, 1997.
- Международные связи российской политической эмиграции во второй половине XIX в. М.: РОССПЭН, 2001.
- Карагаш - минувший и нынешний (История одного приднестровского села). М.: ИРИ РАН, 2001.
- Русское общество XVIII-XIX вв. Традиции и новации. М., 2003.
- Образование СССР (1917-1924). М.: ИТРК, 2007 (2-е изд. 2012).
- Русское зарубежье в первой половине XIX в. М.: РОССПЭН, 2008.
- Общественное мнение в России XIX в. М.: АИРО-XXI, 2013.
- Труды по теории истории. М.: АИРО-XXI, 2014.
- Молдавское движение до и после образования Румынии (1821-1866). Кишинёв, 2014.

Адриан ПОП

доктор исторических наук. Профессор Факультета политических наук в Национальной школе политических и административных исследований, сотрудник European International Studies Association (EISA); сотрудник Central and East European International Studies Association (CEEISA); сотрудник World Futures Studies Federation; сотрудник International Political Science Association, (2012-2013); координирующий (Chair) The Millennium Project Romania Node; научный сотрудник Румынского научного общества междисциплинарных исследований, Бухарест.

Основные публикации:

- Prăbuşirea imperiului sovietic. „Lecţii" în retrospectivă (coordonator cu Constantin Corneanu şi coautor), Târgovişte, 2012.
- Facing the Challenges of Policy Research Through Training Strategists in Europe (with Muzaffer Vatansever, Igor Breitner and Mustafa Kutlay), Leonardo da Vinci Partnership Project International Strategic Research

Organization, Ankara, 2011
- Originile şi tipologia revoluţiilor est-europene, Bucureşti, 2010
- Spre o strategie europeană în bazinul Mării Negre. Cooperarea teritorială (coordonator, coautor Dan Manoleli), Bucureşti, 2008,
- Schisma Roşie. România şi declanşarea conflictului sovieto-iugoslav (1948-1950) (coautor Florin Constantiniu), Editura Compania, Bucureşti, 2007.
- România şi Republica Moldova - între Politica Europeană de Vecinătate şi perspectiva extinderii Uniunii Europene (coordonator, coautori Gabriela Pascariu, George Angliţoiu şi Alexandru Purcăruş), Bucureşti, 2006.
- Politica Europeană de Securitate şi Apărare - element de influenţare a acţiunilor României în domeniul politicii de securitate şi apărare (coautori Liviu Mureşan, Florin Bonciu), Bucureşti, 2004.
- Tentaţia tranziţiei. O istorie a prăbuşirii comunismului în Europa de Est, Editura Corint, Bucureşti, 2002.

Максим Викторович ОСЬКИН

Институт законоведения и управления Всероссийской полицейской ассоциации, Тула, доцент кафедры общих гуманитарных и социально-правовых дисциплин, кандидат исторических наук, Институт Законоведения и Управления ВПА

Основные публикации:
- Первая мировая война, Изд-во «Вече», Москва, 2010
- История Первой мировой войны, Изд-во «Вече», Москва, 2014
- Неизвестные трагедии Первой мировой. Пленные. Дезертиры. Беженцы, Изд-во «Вече», Москва, 2011
- Брусиловский прорыв, Изд-во «Эксмо», 2010
- Крах конного блицкрига. Кавалерия в Первой мировой войне, Изд-во «Яуза, Эксмо», 2009
- Крушение германского блицкрига в 1914 году. Цейхгауз, 2006

Илие СКИПОР

доктор исторических наук, министр-советник в Посольстве Румынии в Российской Федерации, научный сотрудник Румынского научного общества междисциплинарных исследований, Бухарест.

Основные публикации:
- *Trecerea Nistrului(1941). O decizie controversată*, coautor Florin Constantiniu, Bucureşti, Editura Albatros, 1995.
- *Războiul din golf. De la Adam la... Saddam.* București, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, 1991.
- *Istoria militară a poporului român*, vol. IV-VI, Editura Militară, București, 1988-1989, coautor.
- *România în anii primului Război Mondial* (în 2 volume), Editura Militară, București, 1987, coautor.
- *România în anii celui de-al doilea Război Mondial* (în 3 volume), Editura Militară, București, 1989, coautor.

Борис Сергеевич КОТОВ

Научный сотрудник Центра по изучению XIX в. Кандидат исторических наук.

Основные публикации:

- (в соавт.) Россия в Великой войне 1914-1918 годов. Образы и тексты // Под общ. ред. А.К. Сорокина, А.Ю. Шутова. М.: РОССПЭН, 2014
- Сарајевски атентат и јулска криза 1914. године у свјетлу руске штампе // Сарајевски атентат 1914. Ђоровићеви сусрети 2013. године. Међународни научни скуп историчара (Гацко, 19-21. септембар 2013. године). Београд, 2014. С. 224-232.
- Војната меѓу сојузниците во 1913 година и Букурешкиот мировен договор во огледалото на рускиот печат // Букурешкиот мировен договор, Македонија и Балканот. Меѓународен научен собир по повод 100-годишнината од потпишувањето на Букурешкиот мировен договор одржан на 31 октомври и 1 ноември 2013 година. МАНУ, Скопје, 2014. С. 99-107
- Межсоюзническая война лета 1913 года в восприятии русского общества (по материалам прессы) // Новая и новейшая история. 2015. № 3. С. 101-112.
- Сараевское убийство 1914 г. в зеркале российской прессы // Первая мировая война. Проблемы изучения и уроки истории. Материалы VIII Конвента РАМИ. 25-26 апреля 2014 г. М.: Изд-во «МГИМО-Университет», 2015. С. 46-62.
- (в соавт.) Австрийский вопрос в 1945-1955 гг. Документы советской эпохи // СССР и Австрия на пути к Государственному договору. Страницы документальной истории. 1945-1955 / под общ. ред. В.И. Якунина; авт.-сост. А.Ю. Ватлин, Б.С. Котов, А.К. Сорокин, А.А. Ширинянц, А.Ю. Шутов. М.: Политическая энциклопедия, 2015. - С. 3-21.

Каталин ТУРЛЮК

старший научный сотрудник Института истории им. А. Д. Ксенопола в Яссах, профессор, Университет им. А. И. Куза и Университет им. П. Андрея в Яссах. Автор более 300 научных публикаций, статей по истории, международным отношениям, евроатлантической интеграции.

Основные публикации:

- *Modernizare şi construcţie naţională în România. Rolul alogenilor 1832-1918),* în col. cu D. Vitcu şi D. Ivănescu, Editura Junimea, Iaşi, 2002.
- *Interwind Destinies. Modern Romania and Its Ethnic Groups*, Editura Junimea, Iaşi, 2003
- *Organizarea României moderne. Statutul naţionalităţilor 1866-1918. I. Identitate şi comunicare socială*, Editura Performantica, Iaşi, 2004
- *Organizarea României moderne. Statutul naţionalităţilor 1866-1918. II. Dilemele convieţuirii*, Editura Junimea, Iaşi, 2004.
- *România interbelică în paradigma europeană*, în col. cu I. Agrigoroaie, Gh. Iacob, O. Buruiană, Editura Universităţii „Al. I. Cuza" Iaşi, 2005.

Гавриил ПРЕДА
доцент Исторического факультета, Христианский Университет им. Дмитрия Кантемира, Бухарест; научный сотрудник Румынского научного общества междисциплинарных исследований, Бухарест.

Основные публикации:

- *Importanța strategică a petrolului românesc 1939-1947*, Editura Printeuro Ploiești, 2001
- *Războiul petrolului de la Ploiești*, (coautori Eugen Stănescu, Iulia Stănescu) Editura Printeuro Ploiești, 2003
- România în Organizația Tratatului de la Varșovia 1954-1968,vol 1-2, (coautor Petre Opris), Editura Institutul National pentru Studiul Totalitarismului, București, 2008-2009.
- 23 August în Prahova - documente, (coautori Eugen Stănescu, Iulia Stănescu) EdituraUniversităţii „Petrol Gaze” din Ploieşti, 2008
- Mitropolitul Pimen Georgescu. Viața și înfăptuirile sale (1853-1934), (coautor Aurel Pentelescu), Editura Printeuro, Ploiești, 2003
- The Romanian Michael the Brave. War Order Decorated Foreign Officers, Italian Academic Publishing, 2013

Корнел ГРАД
старший научный сотрудник Западного Университета «Василе Голдиш» в Араде. Специалист по современной истории Румынии. Автор многих работ, статей.

Основные публикации

- *Al doilea Arbitraj de la Viena,* Iaşi, Institutul European (Colecţia *Istorie şi diplomaţie*), 1998;
- *Istoria României. Transilvania. Vol. II (1867-1947)*, Cluj-Napoca, ”George Bariţiu”, 1999, (coautor);
- *1918/1919. Contribuţii sălăjene la Marea Unire,* Zalău, Ed. Limes 2000 (coautor);
- *Memorii, jurnale şi însemnări transilvane (1938-1989),* Zalău, Ed. Limes, 2000 (coautor);
- *Al II-lea Arbitraj de la Viena (30 aug. 1940). Poziţia armatei române,* Zalău, Ed. Limes - Colecţia *Historia - Diplomaţie*, 2000;
- *Sfârşit şi început de epocă. Korszakvég és korszakkezdet. The End and Beginning of an Era*. Zalău-Satu Mare, Ed. Lekton şi Muzeul Sătmărean, 1998;
- *Al II-lea Arbitraj de la Viena din 30 august 1940. Antecedente şi consecinţe - A második Bécsi döntés, 1940. Augusztus 30. Elczmények és következmények*, vol. tematic supliment al anuarului *Satu Mare. Studii şi Comunicări*, seria II, XXVII/II - Supplementum, Satu Mare, 2011.

Екатерина ХЛИХОР

доцент Факультета безопасности и обороны Национального университета обороны им. Кароля I-ого, в Бухаресте; автор курсов «Языковая политика и мултикултурализм», «Публичная дипломатия»; научный сотрудник Румынского научного общества междисциплинарных исследований, Бухарест.

Основные публикации:

- *Copilăria poetului şi poezia copilăriei*, Editura Universităţii Naţionale de Apărare, Bucureşti, 2003
- *Politica lingvistică şi de securitate în societatea contemporană,* Editura CTEA, Bucureşti, 2017
- *Diplomaţia publică în relaţiile internaţionale*, Editura Universităţii Naţionale de Apărare, Bucureşti, 2018.

Габриел ЛЯХУ

профессор Исторического Факультета, Христианский Университет им. Дмитрия Кантемира, Бухарест; директор Центра подготовки и повышения квалификации преподавателей «Grigore Tabacaru» Бакау, занимал должность генерального секретаря в Министерстве образования и научной исследования.

Основные публикации:

- *Expansiunea colonială în Africa, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, reflectată în corespondenţa diplomatică românească*, Editura Conexiuni, Bacău, 2000
- *Africa. Un continent disputat*, 1878-1912, E.D.P., Bucureşti, 2009
- *Romania and Egypt in the late nineteenth and early twentieth century*, în „Annales d'Univesitè Valahia Târgovişte, Section d'Histoire et d'Archèologie", tome XI, nr. 2
- *The origins of African Nationalism: E. W. Blyden*, în „Annales d'Univesitè Valahia Târgovişte, Section d'Histoire et d'Archèologie", tome XI, nr. 2, 2009 - indexată Scopus, Copernicus, Elsevier, ESEP.
- *The Dynamics of British Interests: From the Black Sea to the Suez Canal (The End of the 19th Century),* in "Challenges and Opportunities for a Multilateral Cooperation", Edited by Antonello Folco Biagini, Constantin Hlihor, Andrea Carteny, Mineo Giovanni Editore, 2012.
- *Revolta colonelului Ahmad Urabi Paşa în comunicarea diplomatica a legaţiilor României cu Ministerul Afacerilor Externe*, în Nicoleta Ciachir, Sorin Marcel Colesniuc, În amintirea unui istoric român, Nicolae Ciachir, Editura Etnologică, Bucureşti, 2016

Анастасия Викторовна УСАЧЁВА

Младший научный сотрудник Отдела современных литератур Центральной и Юго-Восточной Европы, работает в Институте славяноведения с 2009 года. Литературовед. Изучает литературные процессы в Румынии в 1990-2000-е годы, проблемы гендера в

литературе и вопросы национальной идентичности, творчество Эжена Ионеско.

Основные публикации:

- Эжен Ионеско - румынский писатель? (о книге С. Микулеску «Маски Эуджена Ионеску. Двенадцать ипостасей ионесканизма») // Славянский мир в третьем тысячелетии. Славянские народы: векторы взаимодействия в Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европе. М., 2010.
- Трилогия М. Кэртэреску «Ослепительный» в контексте румынского постмодернизма // Славянский мир в третьем тысячелетии. Межкультурный и межконфессиональный диалог славянских народов. М., 2011.
- Румынское литературоведение и критика 1990-2000-х гг. об Эжене Ионеско (к проблеме национальной и культурной идентификации) // Литературоведение и критика Центральной и Юго-Восточной Европы конца XX - начала XXI века. Идеи, методы, подходы. Серия: «Современные литературы стран ЦЮВЕ». М., 2011.

ПУБЛИКАЦИИ

Д.Ю. КОЗЛОВ
Русский черноморский флот в борьбе за добруджу осенью 1916 года: достижения, проблемы, уроки ..... с. 271

Константин ХЛИХОР
Румыния 1916-го года: между национальными стремлениями и геополитическими интересами великих держав..... с. 279

Василе СОАРЕ
Румынские военнопленные в России (1914-1924 гг.) ..... с. 290

Т.А. ПОКИВАЙЛОВА
Первая мировая война и судьба румынскогозолота(в контексте российско-румынских отношений) ..... с. 301

Михаил ДОБРЕ
Аспекты румыно-российских дипломатических отношений в период нейтральности Румыни 1914-1916 годах..... с. 312

В.Я. ГРОСУЛ
Бессарабия в годы Первой мировой войны ..... с. 326

Адриан ПОП
Российско-германские отношения во времени и после Первой мировой войны и их последствия для Румынии ..... с. 340

Максим Викторович ОСЬКИН
Русско-румынское военно-экономическое сотрудничество в годы Первой мировой войны (продовольствие, снабжение, инфраструктура) ..... с. 357

Илие СКИПОР
План эвакуации румынских государственных властей в Россию (1916-1917 гг.) ..... с. 376

Борис Сергеевич КОТОВ
От образа противника к образу союзника: оценка российским общественным мнением политики Румынии в преддверии Первой мировой войны (1912-1914 гг.) ..... с. 392

Каталин ТУРЛЮК
Российско-румынские отношения в период Первой мировой войны Влияние идеологии на выбор и принятие политических решений..... с. 430

Гавриил ПРЕДА
Румыния и Россия, 1916-1917 гг. Некоторые замечания по поводу отношений на уровне командований армий..... с. 439

Корнел ГРАД
Добровольческий корпус трансильванских, банатских и буковинских румын из России (1916-1920 гг)..... с. 447

Екатерина ХЛИХОР
Россия как культурная тема в романе «Русская» Джиба Михаэску..... с. 463

Габриел ЛЯХУ
Восприятие другой стороны в российско - румынских дипломатических переговорах в преддверии вступления Румынии в Первую мировую войну..... с. 479

Анастасия Викторовна УСАЧЕВА
Образ Первой мировой войны в румынской литературе..... с. 492

ПРЕДИСЛОВИЕ

Этот том исследований, объединивший вклад 16 исследователей и известных преподавателей истории из важнейших научно-исследовательских институтов и центров, а также университетов Российской Федерации и Румынии, стал результатом дискуссий, проведенных в ходе международной научной конференции на тему *«Румыния и Россия во время Первой Мировой войны»*. Она состоялась 29 и 30 сентября 2016 года в Посольстве Румынии в Москве. В хорошую организацию и проведение этого мероприятия внесли свой вклад *Посольство Румынии в Москве, Институт славяноведения Российской Академии Наук, Российская ассоциация историков Первой мировой войны* и *Румынское научное общество междисциплинарных исследований*.

Участие Румынии и России в Первой мировой войны было предметом исторических исследований нескольких поколений историков. Результатом этого стала впечатляющая и комплексная историография, которая отражает почти все аспекты и события, от военных и политико-дипломатических до социальных, экономических и повседневных аспектов румынского общества. Тем не менее, до сих пор осталось множество «белых пятен» в интерпретации событий, возникших вследствие идеологической «зашоренности» или под давлением каких-то сиюминутных политических интересов. Осталось еще много вопросов, в том числе затрагивающих военные и политико-дипломатические отношения и сотрудничество между союзниками, которые ожидают ответа в духе исторической правды в соответствии с принципом *«без гнева и пристрастия»*, распространенным тысячи лет назад в римской цивилизации. Некоторые из них связаны с характером румыно-российских отношений в период с 1914 по 1920 годы и с разрешением некоторых острых проблем, возникших в отношениях между этими двумя государствами.

Дискуссии об участии Румынии и России в Первой мировой войне на организованной в Москве конференции стали частью научных мероприятий, организованных по всей Европе, которые имели целью отметить столетие событий, оказавших решающее влияние на историю XX века. Но одновременно они были нацелены на расширение исследовательского поля, охватывающего события

Первой мировой войны, в историографии этих двух стран. На протяжении прошлого столетия на историографический дискурс как в Румынии, так и в Советском Союзе/Российской Федерации, в переменной степени влияли вненаучные обусловленности, из которых выделяются, в первую очередь, политический и идеологический факторы. Что касается подхода к участию Румынии и России в первом великом мировом конфликте и отношений между ними в межвоенные десятилетия, то можно утверждать, что он имел реактивный и воинствующий характер. Историописание превратилось в политическое оружие, предназначенное для того, чтобы служить в Румынии защитой политико-государственной системы, закрепленной Парижской мирной конференцией 1919-1920 годов, а в Советском Союзе, чтобы очернить и подорвать Великое объединение румынского народа, сосредоточив внимание на непризнании решений, принятых в Сфатул Цэрий 27 марта (9 апреля) 1918 года. После Второй мировой войны уже и в Румынии коммунистический режим жестоко подчинил себе историографию, которой манипулировал в смысле достижения некоторых идеологических и пропагандистских целей. Этот факт выразился в грубых фальсификациях в период так называемого социалистического интернационализма[1] и с некоторой близостью к исторической правде в «эпоху Николая Чаушеску»[2], но без освобождения историографического дискурса от политико-идеологических ограничений.

Падение коммунистического режима и в особенности 100-летие Первой мировой войны создали не только на международном уровне, но также и в Румынии и Российской Федерации, благоприятную возможность для того, чтобы переориентировать интерес к этому вопросу. Для историков важно не только переоценить пройденный длительный историографический путь, но, не в последнюю очередь, произвести необходимые изменения в перспективах дальнейших

---

[1] См., помимо прочего, Ion Gheorghiu, *Relaţiile româno-ruse în perioada neutralităţii României (1914 - august 1916)* // Исследования. Журнал истории, 1953, IV, год 6; Mihail Lascăr, *Pacea de la Buftea (1918), întruchipare a politicii militarismului german faţă de România*, Бухарест: Colecţia Societăţii pentru Răspândirea Ştiinţei şi Culturii, 1955; Vasile Liveanu, *Armistiţiul de la Focşani (1917)* // Исследования. Журнал истории, 1954, VII, № 4.

[2] См., помимо прочего, Mircea N. Popa, *Primul Război Mondial 1914-1918*, Бухарест, Научная и энциклопедическая редакция, 1979; Titu Georgescu, *Marile Puteri şi ţările mici în contextul PrimuluiRăzboiMondial şi al urmărilor sale imediate* // «Журнал истории», Том 28, № 7, 1976; George Protopopescu, *Planul de campanie al Marelui Cartier General Român pentru Primul Război Mondial* // «Acta Musei Napocensis», № IX, 1972.

исследований. Конференция на тему *«Румыния и Россия во время Первой мировой войны»* была проникнута этим духом, что проявилось не только в представленных темах, но и в дискуссиях, которые последовали за каждой презентацией.

Исследования, составляющие содержание этого тома, относятся к широкому кругу вопросов, касающихся Румынии и России в годы войны. Они связаны с анализом хода военных действий и связи между командованиями румынской и российской армий до тех, которые касались восприятия/образа *другого* как на уровне военных действий, так и в обществе в целом. Идеи и выводы, придающие устойчивость этим исследованиям, являются результатом тщательной работы по исследованию и анализу документов многих румынских и российских архивов, а также других источников с большой научной представительностью. Рассмотрены также и темы, связанные с исследованием средств массовой информации данной эпохи и литературы, а также воспоминаниями или ежедневными записями, сделанными участниками или наблюдателями военных и политико-дипломатических событий первого мирового конфликта.

Работа конференции была логистически поддержана посольством Румынии в Москве и финансово обеспечена ***Фондом «Анастасия»*** из Бухареста. Мы глубоко благодарны за эту помощь, без которой встреча между румынскими и русскими историками не могла бы состояться, равно как и не было бы возможным появление данного тома исследований. Мы благодарим всех тех, кто своими ходатайствами и усилиями организовал это научное мероприятие. Координаторы тома надеются, что результаты опубликованных исследований станут хорошей отправной точкой для определения новых читательских сетей, начиная с необходимости исторического самоанализа, не партийного или прославляющего, а ясного и объективного, чтобы иметь представление о событиях как можно ближе к образу, в котором разворачивались военные, политические и дипломатические действия Первой мировой войны.

РУССКИЙ ЧЕРНОМОРСКИЙ ФЛОТ В БОРЬБЕ ЗА ДОБРУДЖУ ОСЕНЬЮ 1916 ГОДА: ДОСТИЖЕНИЯ, ПРОБЛЕМЫ, УРОКИ

Д.Ю. КОЗЛОВ

Вступление Румынии в Первую мировую войну привнесло в стратегическую обстановку на Черноморском театре военных действий кардинальные изменения. Во второй половине кампании 1916 г. западная часть Черного моря стала важной, а в отдельные периоды важнейшей частью операционной зоны русского Черноморского флота (командующий - вице-адмирал А.В. Колчак), который решал в румынских водах широкий спектр задач. Одна из них - содействие русским и румынским войскам в ходе борьбы за Добруджу.

Военные действия в Румынии до конца 1916 г. имели маневренный характер, но, в отличие от Кавказского фронта, они приняли неблагоприятное для румын и их русских союзников направление. Поражение румынской армии и отход союзных войск к Дунаю оказали большое влияние на организацию и результаты совместных действий армии и флота на приморском и приречном направлениях.

Анализируя действия сил Черноморского флота у побережья Румынии и в нижнем течении Дуная, полезно помнить о том, что взаимодействие армии и флота в Добрудже имело целый ряд особенностей.

Прежде всего, совместные действия организовывалось не в обстановке успешного наступления, как это было, например, на побережье Лазистана в первой половине 1916 г., а в трудных условиях оборонительной операции, сопровождавшейся отступлением армии, потерей территории и баз. Флоту приходилось взаимодействовать не только с русскими, а и с румынскими войсками, что затрудняло - иногда до крайности - взаимоотношения морских и сухопутных начальников. Все это зачастую приводило к тому, что организация взаимодействия армии и флота оставляла желать много лучшего.

В ходе совместных сил армии и флота у побережья Лазистана весной и летом 1916 г. было достигнуто единство командования - морские силы, выделенной для содействия войскам (Батумский отряд кораблей), были оперативно подчинены общевойсковому начальнику, полностью ответственному за ведение наступательной

операции (начальнику Приморского отряда войск). Это обстоятельство немало способствовало целеустремленному применению сил флота, своевременной постановке задач, четкой организации взаимодействия. К сожалению, такого единства не было в Румынии. Например, общее руководство действиями Отряда судов особого назначения должно было осуществляться из главной квартиры румынского верховного командования через представителя русского флота капитана 1 ранга А.С. Зарина[3]. Однако румынская ставка не всегда находилась в курсе сложившейся на фронте обстановки, а с началом октябрьского наступления неприятеля вообще потеряла связь с Добруджинской армией.

Действия флота у румынского побережья протекали в условиях активного, хотя далеко не всегда эффективного противодействия авиации противника. Последняя энергично наносила удары по базам (Констанца, Черноводы, Сулина)[4], по аэродрому (близ Костанцы), а также по кораблям в море, что уже отмечалось в действиях «блокирующих» эсминцев у Босфора и гераклийского побережья в первой половине августа 1916 г.

В этой связи возник вопрос об организации противовоздушной обороны кораблей при действиях вблизи неприятельских берегов. Стало очевидным, что охранения и прикрытия кораблей от неприятельских подводных лодок и крейсеров недостаточно, и на повестку дня был поставлен вопрос об организации противовоздушной обороны как нового вида обороны корабельного соединения.

Кроме того, неприятель применял для борьбы с кораблями, обстреливавшими береговые объекты и позиции сухопутных войск, подводные лодки и полевую артиллерию. Реальной была и минная опасность - небольшие глубины позволяли широко использовать минное оружие как у баз, так в районах моря, примыкавших к флангу армии. Однако неприятель далеко не в полной мере реализовал эту возможность.

---

[3] Флотскому представителю, подчиненному начальнику Морского штаба верховного главнокомандующего и командующему Черноморским флотом, вменялось в обязанность *«доносить все вопросы о морской стратегической обстановке и морских операциях, связанных с военными действиями Румынии»*. Ему предписывалось передавать *«все директивы и приказы румынского верховного командования частям флота»*, через него же осуществлялась и обратная связь.

[4] Так, 10 октября в налете на Констанцу участвовали германских 18 самолетов, базировавшихся на Варну. Аэропланы сбросили порядка 170 бомб и большое количество стрел. В результате взрыва бомбы начался пожар склада бензина, но усилиями личного состава русских кораблей и береговых частей он был ликвидирован. Получил повреждения тральщик «№ 238», были потоплены две баржи румынского землечерпального каравана. (Российский государственный архив военно-морского флота (РГА ВМФ). Ф. 418. Оп. 1. Д. 902. Л. 77.)

Все эти обстоятельства наложили отпечаток на характер и результаты совместных действий, на выбор способов действий и тактических приемов, вызывали необходимость дополнительных обеспечивающих мероприятий.

В ходе румынской кампании 1916-1917 гг. флот Черного моря оказывал русским и румынским войскам в Добрудже содействие артиллерийским огнем на левом (приморском) и правом (приречном) флангах, перевозками войск и военного снаряжении, обороной морских сообщений, организацией переправ на Дунае, эвакуацией раненых, прикрытием флангов армии от воздействия морских и речных сил противника. Морская авиация, кроме того, вела тактическую разведку в интересах армейского командования, а также наносила бомбовые удары по неприятельским позициям и объектам. Самостоятельные действия сил флота свелись к нанесению артиллерийских ударов по портовой инфраструктуре Констанцы, Балчика и Коварны.

Говоря о поддержке войск приморского фланга армии и об участии флота в обороне Констанцы, заметим, что выделение специального отряда кораблей и подчинение его отдельно командующему флагману отвечало требованиям обстановки и задачам, возникшим перед флотом в связи с вступлением Румынии в войну. Однако малочисленный Отряд судов западной части моря (чаще его называли Отрядом судов особого назначения) оказался не в состоянии решить одновременно все поставленные задачи. Корабельная группа контр-адмирала Петра Ивановича Паттон-Фантон-де-Веррайона (к середине октября - линейный корабль «Ростислав», 5-й дивизион миноносцев («Звонкий», «Завидный», «Зоркий» и «Заветный»), два эсминца 3-го дивизиона («Лейтенант Шестаков» и «Капитан-лейтенант Баранов»), восемь тральщиков, четыре сторожевых катера, сетевой заградитель «Аю-Даг», две зенитные батареи, береговой авиационный отряд (четыре гидросамолета) и приданная дружина ополченцев) успешно защищала морские сообщения и поддерживала фланг армии до начала решительных боев на приморском направлении. К моменту же наступления неприятеля корабли, занятые обеспечением перевозок войск и снабжением Добруджинской армии, в первые сутки наступления противника - 19 октября[5] - не смогли должным образом поддержать войска, и это сказалось на исходе борьбы за Констанцу.

Столь скорое оставление Констанцы (город был эвакуирован 22 октября) было предопределено целым рядом серьезных недостатков

[5] Все даты приведены по новому стилю.

в подготовке ее к обороне. Сухопутная оборона базы находилась в зачаточном состоянии. Армейское командование не выделило для обороны города достаточного количества войск; 19-я румынская дивизия генерала Рашку, занимавшая приморский участок фронта, была деморализована в первых боях и не смогла закрепиться на подступах к Констанце. Единого командования силами в районе базы создано не было, а все инициативы моряков в этой части игнорировались. Не удалось установить надежную связь между кораблями и румынскими войсками.

Командование Отряда особого назначения нерешительно использовало линейный корабль «Ростислав» с его сравнительно мощной артиллерией (четыре 254-мм и восемь 152-мм орудий, не считая «противоаэропланных» пушек) - линкор выходил непосредственно к флангу армии лишь 21 и 22 октября. Кстати, на активное использование «Ростислава» с принятием *«всех мер охраны»* нацеливал контр-адмирала П.И. Паттона и командующий флотом (телефонограмма № 8720 от 6 октября 1916 г.)[6]. Опасения атак неприятельских подводных лодок, конечно, имели под собой основания, но командование отряда располагало силами и средствами для организации противолодочной обороны линейного корабля в ограниченном по площади районе боевого маневрирования, который, напомним, был прикрыт сетевыми заграждениями. Стрельба же из гавани Констанцы по невидимым целям оказалась недостаточно эффективной.

Отказ российской ставки от уничтожения топливных складов в Констанце отдал в руки противника громадные (по некоторым оценкам, до 475 тыс. тонн[7]) запасы нефти и нефтепродуктов. Уже через неделю после оставления города, когда растаяли надежды на его скорое возвращение, командующий Черноморским флотом получил директиву верховного главнокомандования уничтожить нефтехранилища артиллерийским ударом кораблей. 1 ноября крейсер «Память Меркурия», а затем эсминцы «Быстрый» и «Пылкий», 4 ноября «Память Меркурия» с эсминцем «Пронзительный», 20 ноября эскадренные миноносцы «Громкий» и «Быстрый», 3 декабря - «Громкий» и «Счастливый», преодолевая противодействие со стороны неприятельских береговых батарей и авиации, обстреляли топливные терминалы и портовые сооружения Констанцы, уничтожив значительные запасы нефтепродуктов[8].

---

[6] РГА ВМФ. Ф. 658. Оп. 1. Д. 2. Л. 88об.

[7] *Бологов Н.А.* Мировая империалистическая война 1914-1918 гг. Курс лекций, прочитанных в 1936-37 учебном году. Л.: Военно-морская академия РККА, 1937. С. 370.

[8] РГА ВМФ. Ф. 418. Оп. 1. Д. 902. Л. 122-125; *Новиков Н.* Операции флота против

Вместе с тем никак нельзя согласиться с немецким историком Г. Лореем, полагавшим, что *«русские морские силы воздерживались от действительного участия в поддержке сухопутной армии при обороне Констанцы»*[9]. Миноносцы и тральщики Отряда особого назначения, действуя с максимально возможным оперативным напряжением, существенно повысили устойчивость обороны войск приморского фланга армии в Добрудже и обеспечили переброску в Румынию новых войсковых соединений. В ходе румынской кампании моряками отряда были опробованы и внедрены в боевую практику некоторые новшества в организации взаимодействия с сухопутными войсками, например, подвижный (на автомобиле) береговой корректировочный пост. К сожалению, этот опыт не был востребован специалистами РККФ в межвоенный период, и первые на флоте мобильные корпосты были сформированы экспромтом во время обороны Таллина в 1941 г.

Вопросы высадки морских десантов во фланг и тыл наступающего неприятеля неоднократно ставились на повестку дня, однако так и не был реализованы по причине, прежде всего, отсутствия необходимых для этого войск. В то же время демонстрации высадки десанта как действенная мера отвлечения войск противника с направления главного удара и сковывания неприятельских резервов не получили должного применения из-за некоторой недооценки этой формы взаимодействия как морским, так и сухопутным командованием.

Оперировавший на Дунае отряд русских канонерских лодок («Донец», «Кубанец» и «Терец») под командованием капитан 1 ранга А.Ю. Свиньина, затем (с ноября 1916 г.) капитана 1 ранга А.С. Зарина, несмотря на неприспособленность кораблей этого класса для действий на реках, совместно с кораблями румынской речной флотилии (сами румыны называли ее «Дунайской дивизией» - «Divizia de Dunăre») контр-адмирала Болеску оказал весьма существенную помощь войскам правого фланга Добруджинской, а затем Дунайской армии. Корабли обеспечивали фланг и тыл сухопутных частей от воздействия австро-венгерской флотилии, поддерживали огнем оборонительные и контрнаступательные действия

берега на Черном море в 1914-1917 гг. М.: Воениздат, 1937. С. 100-103; *Васильев В.К.* Операции Черноморского флота против Констанцы в мировую войну // Морской сборник. 1925. № 4. С. 97-101; *Его же.* Констанцская операция // Морской сборник. 1934. № 8. С. 179-184; *Гадд А.О.* Боевая операция крейсера 1-го ранга «Память Меркурия» у Констанции в декабре 1916 г. // Морские записки (Нью-Йорк). 1963. Т. XXI. № 58. С. 95-98; *Langensiepen B., Nottelmann D., Krüsmann J.* Halbmond und Kaiseradler: Goeben und Breslau am Bosporus 1914-1918. Hamburg; Bonn; Berlin: Verlag E.S. Mittler & Song GmbH, 1999. S. 151.

[9] *Лорей Г.* Операции германо-турецких морских сил в 1914-1918 гг. / пер. с нем. М.: Госвоениздат, 1934. С. 242.

войск, вели контрбатарейную борьбу, отражали удары авиации противника. Экспедиция особого назначения под командованием контр-адмирала М.М. Веселкина перевозила войска, обеспечивала их снабжение и переправы, эвакуировала раненых. Минно-артиллерийскому отряду капитана 2 ранга И.П. Семенова, располагавшему весьма скромными силами и средствами, удалось, однако, в известной мере сковать действия австро-венгерской речной флотилии.

Использование карт с нанесением сухопутной обстановки и разбивкой на квадраты, выделение офицеров связи в штаб флангового армейского соединения, развертывание в боевых порядках войск наблюдательно-корректировочных постов - все это способствовало совершенствованию организации и повышению эффективности стрельб. Связь с сухопутными штабами и корректировка огня при стабильном фронте действовали вполне удовлетворительно, но с началом отступления, как правило, они нарушались, главный образом из-за скверной организации связи в румынских частях и отсутствия у наших союзников элементарного порядка в штабной службе. Потеря же связи резко снижала результативность огневой поддержки.

Вообще, ненадежная работа связи, зачастую не позволявшая своевременно открывать огонь и должным образом его корректировать, оставалась наиболее узким местом в организации артиллерийской поддержки приморского и приречного флангов армии. Не способствовала налаживанию должной организации взаимодействия и частая смена полевых частей, занимающих приморский (приречный) участок фронта. *«Опыт показывает, что взаимное понимание и «притирка» отношений требуют времени и налаживаются медленно, почему надо беречь сложившуюся организацию»*, - спустя десятилетие писал в курсе морской тактики выдающийся отечественный морской историк и теоретик М.А. Петров[10].

Многочисленные реорганизации командования силами флота на Дунае так и не привели к созданию оптимальной системы управления. В период решительных боев в Добрудже отряд канонерских лодок, румынская флотилия, минно-артиллерийский отряд и Экспедиция особого назначения не были подчинены единому командованию, что, конечно, не способствовало согласованности их действий. В то же время опыт объединения сухопутных и морских сил (формирований армии и морской пехоты, береговой артиллерии, кораблей и авиации) под командованием флотского командира - начальника обороны устьев Дуная контр-адмирала Свиты Е.И.В. С.С.

[10] *Петров М.* Морская тактика. Часть II. Бой. Л.: Редакционно-издательский отдел В.-Морских Сил РККФ, 1926. С. 215.

Фабрицкого, представляет большой интерес. Структуру сил обороны дунайских гирл, созданную в декабре 1916 г., без преувеличения можно назвать прообразом «оборонительного района» - формы оперативного построения разновидовой группировки войск и сил на приморском направлении, широко практиковавшейся в годы Великой Отечественной войны[11].

Одной из важнейших форм содействия флота войскам Добруджинской, а затем Дунайской армии стали перевозки войск и предметов снабжения в Констанцу и Сулину. Войсковые перевозки морем ускоряли переброску армейских частей на фронт и разгружали железнодорожный транспорт, возможности которого в этом районе были весьма ограниченными.

Всего флотом в конце 1916 г. и начале 1917 г. было перевезено около четырех пехотных дивизий и большое количество военного снаряжения и разного рода припасов, все перевозки прошли без потерь. В отличие от войсковых перевозок на анатолийское побережье в первой половине года, перевозки войск на румынском направлении осуществлялись в большинстве случаев небольшими эшелонами (полк - бригада), что было вызвано прежде всего обстановкой на фронте, гидрографическими особенностями района и ограниченностью транспортного тоннажа.

В отличие от войсковых перевозок на Кавказ, когда одним приемом перебрасывались целые дивизии, а обеспечение перехода транспортов перерастало в полноценную морскую операцию по защите судоходства, перевозки войск в Румынию небольшими эшелонами проводились в порядке повседневной боевой деятельности флота и, как правило, не требовали специальной подготовки и широкомасштабных обеспечивающих мероприятий. Обеспечение перевозок заключалось, главным образом, в организации противолодочной и противоминной обороны транспортов на переходе морем. Опыт перевозок в румынские порты, в отличие от анатолийских, остро поставил на повестку дня проблему противовоздушной обороны пункта высадки войск.

Оборона морской коммуникации, соединяющей русские порты юго-восточной части моря с Румынией, строилась по объектовому принципу и заключалась в организации непосредственного охранения судов и конвоев эскадренными миноносцами (до четырех единиц), а в отдельных случаях - для срыва возможного противодействия со стороны германо-турецких крейсеров - и оперативного прикрытия конвоев тяжелыми кораблями. Время и маршруты переходов выбирались таким образом, чтобы по возможности затруднить атаки

[11] См. подробнее: *Козлов Д.Ю.* Флот в румынской кампании 1916-1917 годов. СПб., 2003. С. 90-92.

неприятельских подводных лодок, которые вплоть до декабря 1916 г. действовали в этом районе.

В набеговых действиях кораблей на береговые объекты и порты противника обозначилась общая тенденция скрытного подхода к занятому неприятелем побережью в ночное время и внезапной артиллерийской атаки с рассветом и быстрый отход от побережья после решения задачи. Такая схема действий минимизировала возможность противодействия со стороны авиации и подводных лодок противника.

К сожалению, ценный боевой опыт, накопленный моряками Первой мировой войны, был далеко не в полной мере реализован в первые дни Великой Отечественной, когда перед черноморцами вновь встала задача артиллерийским ударом уничтожить нефтехранилища Констанцы - крупнейшего румынского порта. В ходе планирования и проведения набега кораблей отряда легких сил на Констанцу 26 июня 1941 г. были проигнорированы многие очевидные уроки событий 1916 г. - необходимость учета возможности энергичного противодействия со стороны береговой артиллерии, авиации и кораблей неприятеля, важность противоминного обеспечения ударной корабельной группы. Не вспомнили в 1941 г. и о том, что для достижения решительного результата огневой мощи артиллерии эсминцев или лидеров может не хватить (об этом свидетельствовали результаты набегов миноносцев 2 и 20 ноября и 3 декабря 1916 г.), и целесообразнее использовать для этого крейсер, тем более что последний мог вести огонь, не входя в опасный от мин район, и использовать для корректировки огня бортовой самолет. Все это привело к весьма спорному решению командования отказаться от нанесения удара артиллерией крейсера и поручить обстрел нефтехранилищ двум лидерам эсминцев и, в конечном счете, к гибели лидера «Москва» на румынском минном заграждении.

Несмотря на все недостатки и меньшую, в сравнении с действиями в юго-восточной части моря, успешность действий флота в румынских водах, опыт совместных действий армии и флота во второй половине 1916 г. очень поучителен. Опыт показал, что при проведении оборонительных операций на приморском направлении организация взаимодействия сил армии и флота встречает дополнительные трудности. Еще раз подтвердилась необходимость более тщательного подхода к организации командования, установлению взаимоотношений и взаимодействия между вооруженными силами союзных государств.

РУМЫНИЯ 1916-ГО ГОДА: МЕЖДУ НАЦИОНАЛЬНЫМИ СТРЕМЛЕНИЯМИ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИМИ ИНТЕРЕСАМИ ВЕЛИКИХ ДЕРЖАВ

Константин ХЛИХОР

1. Введение

Первая мировая война представлял собой любимое место для исторических исследований но и поле «тестирования» теорий и парадигм для анализа международных отношений, социологии и когнитивных наук общения. Дейл К. Копленд ссылаясь на этот аспект подчеркивал: *"Первая мировая война является, наверное, наиболее анализированным и спорным явлением в исследованиях и в изучении международных отношений.*"[12] Тем не менее, сто лет спустя от события, многими считаемое настоящим поворотным моментом XX-го века, *первая мировая война удивляет нас больше 40, 50 или 80 лет тому назад.*"[13] Мы считаем, что для нас интересно более хорошее знание и понимание его, потому что не только историки, но даже политики находят достаточно сходств между характеристиками международного общества периода до начала первой мировой войны и политической международной сцене наших времён.[14]

В марте 2014 года председатель Европарламента, Мартин Шульц, выявил огромное сходство между миром начала XX века и миром настоящим. Политик отмечал, что "в 1914 году, люди жили в быстро меняющемся мире. Мир с новым видом транспорта - автомобиль. Мир с новой средой - кино. Мир с новым средством коммуникации - телефон. А Карл Цукмайер писал: "Люди чувствовали себя в безопасности в мире прогресса, человечества (...), не было никаких предупреждающих знаков. И многие люди считали, что войне не может быть. К такому выводу пришли и некоторые историки. На вопрос журналиста из газеты Ziarul de

[12] Dale C. Copeland, *The Origins of Major War*, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2000, p. 56

[13] Frank Furedi, *The Great War: a Battle for meaning,* on line, http://www.frankfuredi.com/article/the_great_war_a_battle_for_meaning, accesat la 12 mai 2014.

[14] Scott D. Sagan, *1914 Revisited: Allies, Offense, and Instability,* in ”International Security”, no. 2, vol. 11, Autumn 1986, pp. 151-175; Walter S. Zapotoczny, *National Pride and National Positioning Made World War I Inevitable*, on line, http://www.wzaponline.com/WWIwas inevitible.pdf, accesat la 12 mai 2014.

Duminică, есть ли сходство между периодом до Первой мировой войны и нынешним, Маргарет Макмиллан ответила, что существуют несколько."[15] Во-первых, до Первой мировой войны, глобализация была видна, как и сегодня: нации были связаны торговлей, миграцием населения, средствами сообщения и многие считали тогда, - и я думаю, что многие считают и сегодня - что если люди настолько связаны друг с другом, огромные конфликты не могут вспыхнуть".[16] Российские военные историки, в исследовании, опубликованном в Военном Историческом Журнале, посвящённом столетию начала Первой мировой войны, также считают: „Изучение первой мировой войны не утратило своей актуальности и в наши дни, ибо оно непосредственно связано с решением одной из самых жгучих проблем современности - проблемы войны и мира. Поколение людей, живущее в век ядерного оружия, обращается к прошлому, чтобы лучше понять настоящее. И ему небезынтересно знать, как во втором десятилетии XX в. правящим кругам ведущих европейских государств удалось вводить народы в одну из величайших трагедий человеческой истории."[17]

Хорошее понимание воздействия Первой мировой войны на общество государств, вовлеченных в конфликт, но и мира в целом, может привести к лучшему пониманию современных международных политических событий. Этот конфликт не был похожим на все остальные военно-политические столкновения на континенте, между актерами, которые преследовали завоевания, чаще всего, территориальные в ущерб другим. Это была война империй с глобальным призванием[18]. Уже не было чрезвычайно важно, какой конечный территориальный выигрыш станет результатом (хотя для Конференции мира это не было незначительным, особенно для малых и средних государств), жизнено важным было кто контролирует торговые и стратегические пути из Европы, которая развивалась промышленно, в Африку, Азии и в другие регионы, представляющие

[15] Martin Schulz, *1914: the collapse of the old world order*, on line, http://www.europarl.europa.eu/the-president/en/press/press_release_speeches/speeches/sp-2014/sp-2014-march/pdf/1914-the-collapse-of-the-old-world-order, accesat la 31 mai 2014

[16] Margaret MacMillan, *„Nu prea învăţăm multe din istorie",* interviu de Virginia Costeschi, în „Ziarul de Duminică", din 18 sept 2015, online http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/margaret-macmillan-nu-prea-invatam-multe-din-istorie-de-virginia-costeschi-14718301 consultat la 4 august 2016

[17] Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия*, în «Военно-исторический Журнал», Опубликовано 08/07/2014, online http://history.milportal.ru/2014/07/rossiya-v-pervoj-mirovoj-vojne-problemy-i-protivorechiya/ consultat la 4 august 2016

[18] Robert Gerwarth, Erez Manela, *The Great War as a Global War: Imperial Conflict and the Reconfiguration of World Order, 1911-1923,* online http://scholar.harvard.edu/files/manela/files/diplomatic_history-2014-786-800.pdf consultat la 4 august 2016

стратегический интерес для добычи сырья и энергии и размещения промышленного производства и потребительских товаров. Борьба имперских интересов произошла на Балканах[19] между теми империями - царским и австро-венгерским - которые существенно пропустили вступление в политическую, экономическую и социальню современность.

Интересы малых и средних государств, участвующих в Первой мировой войне не совпадали с интересами великих держав, которые создали союзы; им пришлось выбирать решение, основанное на геостратегические развития „дня". Соотношения в союзнической политике объявляли переход от классической дипломатии, основанной на "gentelmen's agreement" к рациональному выбору, на основе политического расчета, для удовлетворения национальных интересов. Случай Румынии, которая перешла от блока Центральных Держав в Антанту, кажется, был самим очевидным. Период перехода от внешней политики, которая уровнялась на Центральные Державы, к достижению целей национального объединения путем включения в румынское государство территорий, населенных в основном румынами, всей Буковины, Трансильвании и Баната из Австро-Венгерской империи не был ни коротким, ни особенно легким[20]. Такая политика равновесия предполагала возобновление дружественных отношений с Россией - которая более трех десятилетий после аннексии Буджака в 1878 воспринималась дипломатией Бухареста в качестве главного противника - и отказ от модели безопасности, которая дала Румынии много лет мира и безопасности. Некоторые российские историки полагают, что сближение с Царской империей было связано с тем, что Румыния после балканских войн приобрела статус «жандарма Балкан»и главного гаранта неприкосновенности положений Бухарестского мира (1913). С этой точки зрения интересы Румынии совпадали с интересами России, которая была заинтересована в сохранении статус-кво на Балканах, и зто привело к большему сближению позиций двух стран и преодолению порога враждебности, которая накопилось после войны за независимость и Конгресса Мира в Берлине[21]. Визит 1 июня 1914 года царя Николая II в Румынию и его

[19] Manfried Rauchensteiner, *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914-1918*, Translated from the German by Alex J. Kay and Anna Güttel-Bellert, Böhlau Verlag Wien, Köln, Weimar, 2014 p. 17-21

[20] Andrei Miroiu, *Război şi alianţe: August 1916*, în „Revista de Istorie Militară", nr. 5-6(97-98), 2006, p. 5

[21] Б. Б. Кросс, Румыния между Тройственным союзом и Антантой. Очерки по истории дипломатической борьбы за Румынию и её внешней политики, 1908-1914 гг. / Б. Б. Кросс. Псков: Псков. гос. пед. ин-т, 1996, citat în ES Hotkovo, SM Ermakov, VB Kashirin, DA Malţev, SA Mihailov, *Румыния: исторические истоки и современное состояние*

встреча с королем Карлом I были шагами к изменению восприятия взаимоотношений.[22] Во время визита в Констанцу его сопровождали главные актеры будущих переговоров для присоединения румынского государства к блоку Антанты. Сердечная встреча двух монархов "вызвала ощеломление в Вене и Берлине."[23] Это был первым шагом в процессе переоценки восприятия *Другого* в динамике свой-чужой последних десятилетий истории румынско-русских отношений.[24]

2. Геополитические условия проведения Румынией переговоров с великими противоборствующими державами по достижуению национального интереса

Геополитическая картина момента вступления нашей страны в водоворот Первой мировой войны была результатом двух видов развёртываний. Первый возникал из убеждения лидеров великих держав, что имперская экспансия является подходящим инструментом который мог продвигать и удовлетворять политические и геостратегические интересы[25]. Такое мнение разделялось в общем общественным мнением[26]. Второй был создан уравнением *победа-поражение* сражений на трех основных фронтах: западный, восточный и Балканский фронт.[27]

Преобладающие мнения руководителей великих держав о

внешнеполитического позиционирования государства(România: origini istorice şi starea actuală a poziţiei de politică externă a statului) în «Перспективы. Электронный журнал», online http://www.perspektivy.info/history/rumynija_istoricheskije_istoki_i_sovremennoje_sostojanije_vneshnepoliticheskogo_pozicionirovanija_gosudarstva_2013-03-05.htm accesat la 5 august 2016

[22] A se vedea, Vadim Guzun, editor, *Intrarea României în primul Război Mondial: Negocierile diplomatice în documente din arhivele ruse,* 1914-1916, Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 34-39; С.Д. Сазонов
Воспоминания, Глава V Зарождение политической солидарности между Россией и Румынией, online http://dugward.ru/library/xxvek/sazonov_vospominaniya.html#pyat accesat la 5 august 2016

[23] Jean-Noël Grandhomme, *La Roumanie en guerre et la mission militaire Italienne (1916-1918),* în «Guerres mondiales et conflits contemporains», 4/2006 (n° 224), p. 15-33, online www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2006-4-page-15.htm. accesat la 5 august 2016

[24] A se vedea şi comunicarea sustinută de Gabriel Leahu, *Percepţia **Celuilalt** în negocierile diplomatice româno-ruse de la inceputul secolului al XX-lea*

[25] William Mulligan, *The Origins of the First World War*, Cambridge University Press, 2010, p.4o; Хрестоматия по истории международных отношений. Вып.1: Европа и Америка (В надзаг. В.И. Киселева, Л.Е. Кертман, М.Т. Панченкова, Е.Е. Юровскя. М., 1963. С. 254, citat în Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия...in op., cit.*

[26] Matthew A. Baum, Philip B.K. Potter, *The Relationships Between Mass Media, Public Opinion, and Foreign Policy: Toward a Theoretical Synthesis,* in «The Annual Review of Political Science», no. 11, 2008, p. 39-65,

[27] Constantin Hlihor, *Istoria secolului XX*, Comunicare.Ro, 2002, p. 41

международном порядке, вытекающие из идеологии империализма[28], противоречий и / или сотрудничество между великими державами для удовлетворения общих или частных интересов привело к формированию союзов, которые разделили мир на два военно-политических антагонистических блоков, Центральные державы и Антанта[29]. В Анатанте, интерес Франции был окружение Германии и предотвращение её приближения к французской колониальной империи. Возращение Эльзаса и Лотарингии были частным интересом. Общим интересом Царской империи был окружение и остоновление экспансии Двойной Монархии на Балканах, частный интерес был вызван желанием контролировать проливы Босфор и Дарданеллы, чтобы иметь доступ к Средиземном море. Общий интерес Британской империи состоял в сохранении европейского равновесия для того чтобы удержать свои колониальные владения. С другой стороны, в блоке Центральных держав общим интересом Германии был разрушение французско-русского окружения, а частным, сохранение союза с Австро-Венгрией. Двойная Монархия хотела остановить продвижение царской империи на Балканах и сохранить свои позиции в регионе[30].

Национализм был в эпохе не только возрастаюшей идеологией, но и течением, выступающим против всех империализмов. Вторая половина XIX века представляла собой и расцветом европейских национализмов. Какую бы форму выражения не имел, национализм представляет собой явлением крайней интенсивности и размаха. Как видение для международной политики, архитектуры границ и безопасности в Европе национализм предлогал другой порядок, который должен был заменить имперского, созданного на формуле равновесия сил, доминирующего мир в течение ста лет. Имперский порядок мог управлять кризисами начала XX- го века, однако, не смог избежать рост напряженности в общем уравнении баланса сил в Европе. После боснийского кризиса усиливается антагонизм между Сербией и Австро-Венгрией с одной стороны, а с другой, Болгария и Турция, недовольны европейским компромиссом после балканских войн, направились к Тройственномо союзу, а Румыния приблизилась к Антанте[31].

Милитаризм с идеологией наступления преобладал в конце

[28] Henri Kissinger, *Diplomaţia*, Editura All, 1999, p. 180
[29] Antonello Biagini,Giovanna Motta, The First World War: Analysis and Interpretation, Volume 2, p. 260
[30] Ibidem, p. 260-261
[31] Gheorghe Platon, coord., *Istoria Românilor*, vol. VII, tom II, Bucureşti, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 20.

XIX-го века и начале XX-го века в коллективном мышлении политических лидеров великих держав. Это усилило убеждение, что дипломатия не предлогала подходящюю путь для удовлетворения политических, экономических и стратегических интересов. Так что начало Первой мировой войны не было несчастным случаем, связанным с убийством наследника престола дуализма[32]. Оно было результатом геополитических расчетов и полевых планов, разработанных много раньше начала этого печального события. Начало войны считалось подходящим моментом как с точки зрения оправдания перед общественным мнением, так и военных стратегий уже разработанных в духе молниеносной войны. Ссылаясь на этот аспект, Джеймс Д. Ферон считает, что "Большинство историков и политологов, которые изучают войну надо увольнять за наивное мнение о том, что все войны должны быть нежелательными, так как они влекут за собой разрушения и страдания. Вместо этого, большинство согласны с тем, что в то время как некоторые воины, возможно, были нежелательными и Первая мировая война иногда дается в качестве примера, многие или, возможно, большинство войн просто хотелись. Лидеры, участвующих сторон рассматривают войну как дорогостоящее, но хорошую азартную игру. "[33]

С этой точки зрения участие малых держав в мировую войну не было конъюнктурном решением, а политическим и военным расчетом проведенным тщательно. Что касается этого аспекта Гленн Э. Торри утверждал: «вмешательство Румынии в Первую мировую войну не было прежде всего реакцией на военную ситуацию летом 1916 года, нет даже на наступление Брусилова. Это было результатом продуманного политического выбора сделать решительный шаг для выполнения задачи национального объединения страны."[34] Военная стратегия Румынии, под названием Гипотеза Z, была составлена глубоко секретно Генеральным штабом, под руководством Ионела И. Брэтиану, председателя Совета Министров, в те два года

[32] A se vedea pe larg, Robert John Weston Evans, Hartmut Pogge von Strandmann, *The Coming of the First War,* Oxford, Clarendon Press, 1991; Zara S. Steiner, *Britain and the Origins of the First World War*, London, MacMillan Press Ltd., 1977; D. C. B Lieven, *Russia and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983; F.V. John Keiger, *France and the Origins of the First World War*, MacMillan Press Ltd., 1983; Richard Bosworth*, Italy and the Approach of the First World War*, New York, St. Martin´s Press, 1983; A.J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848-1918*, Oxford University Press, 1984; Samuel R. Jr Williamson, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, MacMillan, 1991.

[33] James D. Fearon, *Rationalist Explanations for War*, in «International Organization», Vol. 49, No. 3, Summer, 1995, p. 383

[34] Glenn E. Torrey,*România în Primul Război Mondial*, Meteor Publising, p. 349

активного нейтралитета и жестких переговоров, которые велись после Коронного Совета 3-го августа 1914 года, на котором принято решение о нейтралитете "ружьё к ногу"[35], до объявления войны 27-го августа 1916 года Австро-Венгрии для освобождения румын из Трансильвании, Баната, Кришаны и Буковины.

Военные события на всех трех театрах военных действий не развивались как спланировали военные стратеги двух лагерей. Историк Гленн Е. Торри отмечал, что в августе 1914 года " Все воюющие стороны страдали от того, чего один комментаторов назвал короткой войны иллюзий."[36] Эта иллюзия прошла очень быстро и война вошла в знак зодиака кровавых истощающих столкновеиий[37]. Очень трудно утверждать даже сегодня, что в августе 1916 года вырисовывалась победа для любого из лагерей, участвующих в мировом конфликте. С этой точки зрения для каждого из воюющих сторон увеличение людских ресурсов и материально-технического обеспечения для будущих сражений казалось решительным.

Для политических лидеров Бухареста положение не было очень удобной потому, что от предстоящего выбора зависело достижение национальных интересов. Каждая из двух лагерей не жалела средств для того, чтобы привлекать премьера Брэтиану в ту или иную сторону. Ответ Берлина и Вены на переговоры румынского правительства с Антантой был быстрым. Через своих представителей в Бухаресте они обещали, что «в случае победоносного исхода войны, Румыния получит Бессарабию, что для королества Румынии означает неограниченное владение устья Дуная и значительное увеличение силы. "[38]

До поры до времени Ион И.К. Брэтиану блестяще исполнял тактику человека нерешившего с каким лагерем Румынии надо заключать союз. Одновременно с жёсткими переговорами с Антантой, он успокоивал Центральные державы с клятвой нейтралитета. Это было отмечено послом Царской империи, Станисласом Поклевским Козиелл, в Бухаресте. В секретной телеграмме, отправленной министру иностранных дел России он объяснял позиции премьер-министра Румынии в торговых отношений правительства Румынии с болгарским и турецким правительствами: "Я сказал Брэтиану, что по

---

[35] *Istoria militară a poporului român*, Editura Militară, Bucureşti, 1986, vol. V, p. 339

[36] Glenn E. Torrey, *Romania's Entry into the First World War: The problem of Strategy*, in «The Emporia State Research Studies», The School of Graduate and Professional Studies of the Emporia State University no. 4, vol. XXVI, Spring, 1978, p. 5, online https://esirc.emporia.edu/bitstream/handle/123456789/311/136.pdf?sequence=1 accesat la 5 septembrie 2016

[37] Andrei Miroiu, *op., cit.,* p.3

[38] Arhivele Naţionale Române, fond Microfilme, Austria, rola 220, c. 961

объяснениям я замечаю, особенно у него, заботу не раздражать наших врагов и, казалось бы, что он забыл, что некоторые действия правительства Румынии, удивительные для Антанты, несомненно, должны вызывать их недовольство".[39]

Ловкий, Ион И.К. Брэтиану поощрял демонстрации про-Антанты в Бухаресте, чтобы убедить представителей Австро-Венгрии и Германии, насколько трудно было ему оставаться нейтральным. Позволял вытекание информаций к послам Антанты о давлениях сторонников абсолютного нейтралитета (П.П. Карп) или союза с Центральными державами[40]. Он хотел делать более ценным привлечение Румынии, хотя был давно убежден, что только Антанта обеспечивала выполнение национального идеала[41]. С другой стороны, журналы из столиц воюющих сторон, интересующих в привлечении Румынии в конфликте, соревновались в угрозах о судьбе Румынии если не решится на конец, в предупреждениях о риске постоянного взвешивания шансов на достижение национальных интересов[42].

Такими были политические обстоятельства и геостратегические развития при которых румынское правительство вело переговоры по вступлению страны в войну вместе с Антантой. Обе стороны имели совподаюшие интересы: Румыния стремилась освободить территории населённые румынами (Трансильвания, Буковина, Банат), но находящиеся во владении Австро-Венгрии; Антанта (в первую очередь Франция), хотела создать новый фронт, который принуждал бы Центральные державы сократить войска с других фронтов, прежде всего с французского. Мнения, близкие к этой точки зрения, встречаем и у некоторых российских историков, которые утверждают: "Учитывая то, что произошло в Трансильвании и Бессарабии после краха Австро-Венгрии и России, можно предположить, что Румыния могла бы одержать блестящую победу, какая ожидала ее в 1918 г., так и не ввязавшись в войну и не потеряв ни единого солдата. Возможно, было достаточно просто дождаться, когда империи истребят друг друга. Но утверждать это с полной уверенностью нелегко, тем более трудно было предположить такой вариант в 1916 г. Так что после Брусиловского прорыва Румыния решилась вступить в войну на стороне Антанты."[43]

---

[39] Arhiva Consiliului Naţional Pentru Studierea Arhivelor Securităţii (ACNSAS), fond, Informativ, dosar 1090336, f. 182-184, în Vadim Guzun, *op., cit.*, p. 282-284.
[40] Ibidem, f. 124.
[41] Ion Cristoiu, *1914-1916: Ionel Brătianu sau geniul de a aştepta*, în Historia.ro, online http://www.historia.ro/exclusiv_web/general/articol/1914-1916-ionel-br-tianu-geniul-tepta
[42] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, op., cit., p. 298-299
[43] Демьянов Сергей, *Румыния в Первой мировой войне*, on line http://www.world-history.ru/countries_about/2351.html

Переговоры были чрезвычайно сложными и трудными, потому что, с одной стороны, румынский премьер-министр хотел четкие гарантии и обязательства[44] в удовлетворении румынских интересов, с другой Россия и Франция хотели очень быстрое вступление румынской армии в войну. Секретная телеграмма 15/28 июля 1916 года, отправленная директором Дипломатической канцелярии при Генеральном штабе Верховного Командования русскому министру иностранных дел утверждает, что ни одна из сторон не была готова пойти на компромисс, чтобы завершить переговоры. Директор канцелярии говорил, что "на дипломатическое предложение румыны ответили контрпредложением, которое значительно отличается от нашего текста, начальник Штаба подчёркивает необходимость не уступать от задачи Румынии сама завоевать территории, которые будут ей распределены после войны, и настаивать на точку зрения, что если Румыния не будет атаковать до 1 августа все наши обязательства падают".[45] Тактика давления со стороны союзников не сработала, потому что под предлогом "ухода в деревни" румынский премьер-министр прервал переговоры для того, чтобы позволять участникам обсудить контрпредложения румынского правительства[46]. 27 июля / 9 августа министр России в Бухаресте, Станислас Поклевский-Козиел, предлогает новый текст Политической конвенции. "Читая представленный мною меморандум - писал Станислас Поклевский русскому министру иностранных дел - Брэтиану вдруг расстроился и сказал, что статья 5 нашего проекта не дает ему надежды на полное достижение территориальных устремлений румын, для которых Румыния готова идти на войну (...). В его последующих выстпленях Брэтиану начал обрисовывать полный развал его давно подготовленного плана и выражать намерение выйти в отставку и отказаться совсем от политики"[47]. По поводу развития переговоров между Румынией и представителями Антанты некоторые российские историки считают, что "Однако по настоянию Англии и Франции 27 августа 1916 г. Румыния объявила войну Австро-Венгрии и начала самостоятельную операцию по овладению Трансильванией".[48] Документы дипломатических архив Румынии, недавно опубликованные, не

[44] Dumitru Preda, Ştefan Pâslaru, *România în timpul Primului Război Mondial. Mărturii documentare*, vol. I, 1914-1916, Editura Militară, Bucureşti, 1 996, p. 6-7.
[45] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, op., cit., p. 298-299
[46] Ibidem, f. 203.
[47] Ibidem, f. 208-209
[48] См.: Зайончковский А. Мировая война 1914-1918 гг. Т. 2: Кампании 1916-1918 гг. М., 1938. С. 95, citat în Дежурный по Редакции, *Россия в первой мировой войне: проблемы и противоречия...in op., cit.*

подтверждают точку зрения, высказанную российскими военными историками[49].

Переговоры были трудными и из-за того, что отношения между Румынией и Царской империей были не совсем блестящим в предыдущем периоде. Пожалуй, наиболее сложными были румыно-российские отношения. В русском МИДе до 1897 г. господствовало убеждение, что Румыния рассчитывала на неизбежность австро-русского столкновения. Румыны, всячески избегали России и искали сближения лишь с Австрией и Германией, однако, полагали, что из-за Румынии ни Австрия, ни Германия с Россией отношения портить не будут. Весьма недоброжелательное внимание российской дипломатии привлекали военные притязания Румынии. Русско-румынские отношения оставались сложными едва ли не до начала первой мировой войны[50].

Интересы сторон, которые вели переговоры привели к тому, что 4/17 августа 1916 года, Ион И.К. Брэтиану заключает с представителями России, Франции, Англии и Италии в столице Румынии договоры по которым Румыния принимает на себя объязанность, чтобы не позднее 28 августа, объявила войну и атаковала Австро-Венгрию. Договор о политическом союзе и Военная конвенция установливали, что партнеры по коалиции брали на себя обязаность уважать неприкосновенность границ Румынии, такими какими они были до 1 августа 1914 года и признавали "её историческое право на реинтеграции в историческом родном доме исторических провинций Трансильвания, Банат, Кришана, Марамуреш и Буковина»[51]- которые находились под австро-венгерским господством. Румыния получила статус равноправного партнера в мирных переговорах, что будет иметь первостепенное значение для небольшого государства союзника.

Вечером того же дня, румынский посол в Вене, Эдгар Маврокордат, представил министру иностранных дел Австро-Венгрии заявление войны где утверждалось, что Румыния была вынуждена на это крайное действие "желая содействовать ускорению завершения конфликта и под властью необходимости защиты интересов своей расы [нации- НС] вынуждена равнятся с теми, которые могут обеспечить достижение национального единства."[52] Декларации об

[49] A se vedea şi Vadim Guzun, *op., cit*., p. 245-307.
[50] "Империи в мировой истории. Империи нового времени".Имперская политика и Балканы в конце XIX - начале XX вв, online www.novsu.ru/file/820528 accesat la 4 august 2014
[51] *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, Bucureşti, 1988, p. 694
[52] M.St.M. Serviciul Istoric, *România în războiul mondial 1916-1919*, vol I, Documente, Anexe, p. 5

объявлении состояния войны была вручена Австро-Венгерской империи, а не Германии или Болгарии, с которыми у Румынии не было территориальных споров.

Русская дипломатия правильно восприняла, тогда, румынские интересы, которые создовали основу политических и военных переговоров по присоединению нашей страны к Антанте. Телеграмма министра России в Бухаресте, Станисласа Поклевского-Козиела, 15/28 августа 1916, русскому министру иностранных дел сообщала о том о чём премьер-министр Ион И.К. Брэтиану говорил касаясь важности заключённых договоров: "с момента заключения данной конвенции вопрос Великой Румынии вышел из этнографической фазы и стал политическим вопросом и она будет достигнута, даже если у Румынии не будет первоначальных успехов"[53]. Политические события в Царской империи а также военные события на театрах военных действий восточного фронта фундаментально изменили позднее дипломатический ландшафт, в котором Румыния должна была бороться для отстаивания её национальных интересов.

Итоги

Если проанализуем долгий период истории можем сказать, что румынская дипломатия интуитивно почувствовала и действовала для достижения национальных интересов в соответствии с развитиями событий на европейском континенте и не в соответствии с психическими фиксациями исторического порядка или предрассудками и стереотипами, которые возникают в истории в отношениях с соседами. Мы считаем, что правы французские историки Жан-Ноэль Грандом, Мишель Руко и Тьерри Сарман когда утверждают, что историю союзов не надо изучать и анализировать применяя чувства, предрассудки и склад ума, которые ставят отпечаток в какой-то момент на отношениях между разными народами. Переговоры Румынии с Антантой для достижения идеала национального единства в Первой мировой войне велись по принципу „chacune des parties y trouva son profit, à court ou moyen terme."[54] Это один из уроков истории Первой мировой войны для румын.

[53] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, op., cit., p. 220-222.

[54] Jean-Noël Grandhomme, Michel Roucaud et Thierry Sarmant, *La Roumanie dans la Grande Guerre et l'effondrement de l'armée russe, Edition critique des rapports du général Berthelot chef de la mission militaire française en Roumanie. 1916-1918,* L'Hannattan, 2000, p. 9.

РУМЫНСКИЕ ВОЕННОПЛЕННЫЕ В РОССИИ (1914-1924 ГГ.)

Василе СОАРЕ

Данные, указанные в специализированной литературе об общем количестве иностранных военнопленных, попавших в Россию во время Первой Мировой Войны указывают на количество между 1.900.000-2.300.000 военнослужащих, поступивших из австро-венгерской, немецкой, болгарской и турецкой армий. Реестр заключенных был создан в Царской России несколькими учреждениями - Центральным комитетом по военнопленным Российского общества Красного Креста, Главным управлением Генерального штаба, Командованием Московского военного округа и т.д.

В советской исторической литературе, была принята за основу подготовленная Генеральным штабом в 1961 году таблица о «Передвижении военнопленных с начала войны до 1 сентября 1917 года»[55], в которой число иностранных военнопленных было установлено на уровне 1.961.363 человека.

В конце войны в 1918-1919 гг., Центральная коллегия по делам пленных и беженцев («Центропленбеж») установила путём проверки существующих картотек количество иностранных военнопленных в России в размере 2.100.000-2.200.000 солдат и офицеров из Германии, Австро-Венгрии, Болгарии и Турции. В свою очередь, Международный Красный Крест объявил на основе данных, собранных и обработанных представителями в России организаций Красного Креста в нейтральных государствах цифру в 2.342.378 иностранных военнопленных. Они были разделены в соответствии с армиями, которым они принадлежали, как следует[56]:

Армии	Полученные, обработанные и опубликованные данные		
	Генштаб России	Центропленбеж	Международный Красный Крест
австро-венгерская	1.736.794	1.876.038	2.104.146
немецкая	159.390	186.347	187.082

[55] «Интернационалисты» (трудящиеся зарубежных стран - участники борьбы за власть советов)». редакционная коллегия: А.Я. Манусевич (отв. ред.). М.А. Бирман. А.Х. Клеванский. И.А. Хренов. Издательство «НАУКА». Москва. 1967. С. 14.
[56] Там же. С.15

турецкая болгарская	64.509 670	50.078 183	50.950 200
Всего	1 961 363	2 112 646	2 342 378

Кроме того, российские историки и те, из воюющих стран опубликовали исследования и монографии, содержащие информацию о национальности военных, взятых в плен Россией. По их словам, из австро-венгерской армии были взяты в плен 400-450.000 австрийцев, около 500.000 венгров[57], 200-250.000 чехов и словаков[58], 200-300.000 югославов, **120-150.000 румын**[59] и несколько тысяч галицких украинцев, итальянцев и представителей других национальностей. Из немецкой армии были взяты в плен кроме немецких солдат *«около 100.000 поляков, а из турецкой армии кроме турецких военных - курды и армяне. Солдаты представляли около 96%, а офицеры - 4% из всех военнопленных»*[60].

Что касается румынских военнопленных, известно то, что, когда Румыния вступила в войну 15 августа 1916 года, *«100.000 (некоторые источники говорят о 120.000) трансильванских румын находились в плену в российских лагерях после того, как они были захвачены или дезертировали из австро-венгерской армии»*[61].

Согласно указанным выше источникам, количество румынских военнопленных, находящихся в плену в России слишком грубо оценено.

По этой причине, один аспект, который в моём выступлении хотелось бы уточнить касается именно точной количественной оценке военнопленных, зарегистрированных царскими властями как *румынами* в момент их содержания в лагерях России.

Начиная с этого, мы нашли в российских архивах документы, которые подтверждают, что в момент вступления Румынии в войну, в России *уже было зарегистрировано более 100.000 румынских военнопленных*, в частности этнических из Трансильвании, Баната и Буковины, которых военные власти Петербурга считали, передаю дословно, *«пленных румынской национальности»*[62].

27 августа 1916 года, посол России в Бухаресте отправил генералу Михаилу Васильевичу Алексееву телеграмму, в которой сообщил

[57] Мюллер А.А. «Венгерские интернационалисты в Великой Октябрьской социалистической революции», «Вопросы Истории», №. 7, июль 1959, С. 22.
[58] Клеванский А.Х. «Из истории чехословацких политических организаций в России (1914 - февраль 1917 гг.). «Ученые записки Института славяноведения», т. XXV. 1962, С. 79.
[59] «Anuarul Institutului de istorie din Cluj», 1959, C. 252.
[60] «Интернационалисты», С. 16.
[61] *Enciclopedia României*, „Corpul voluntarilor ardeleni” *(s.v.)*, http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Corpul_Voluntarilor_Ardeleni
[62] Российский государственный военно-исторический архив (далее РГВИА), Фонд 2003, Опись 2, Д. 547, Л. 146.

начальнику Ставки Верховного Главнокомандующего, что *«румынская Главная Квартира просит сообщить количество находящихся у нас в плену офицеров и солдат румынской национальности, так как (румынские власти - ред.) хотят обратиться с запросом, об их возвращении, для того, чтобы они были набраны в ряды Румынской Армии»*. Российский дипломат настоял в заключение *«не отказать в передачи данных сведений»*[63].

Вследствие такого подхода (телеграмма №9346), всего за четыре дня, 1 сентября, генерал Аверьянов из Ставка сообщил, как заявителю (послу России в Бухаресте), так и Командованию Дунайской Армии (ДАРМИЯ), что *«число пленных румынской национальности, находящихся во внутренних военных округах составляет 316 офицеров и 104.236 сержантов. [СТОП]. Вывод румын из тех мест, где они работают отразиться крайне неблагоприятно на производительность наших заводов и предприятий, работающих на оборону»*[64].

Столкнувшись с такой первичной информацией и понимая оппозицию, которая сложилась в российских военных штаб-квартирах, румынские власти продолжили свои усилия (через посла России в Бухаресте), на этот раз, обратившись Министерству иностранных дел в Петрограде, который в свою очередь представил царю на утверждение просьбу румынской стороны.

Из обширного письма, отправленного 27 сентября 1916 г. генералу Михаилу Васильевичу Алексееву от имени заместителя российского военного министра генерала Петра Александровича Фролова выражается, что рукописной резолюцией от 15 сентября 1916 г. на докладе министра иностранных дел России царь согласился с просьбой Правительства в Бухаресте[65].

Хотя события на румынском фронте сильно требовали увеличение боевого состава, операция отправки в страну более чем 100.000 этнических румын - бывших солдат в австро-венгерской армии, попавших в первые два года войны в плен в Россию, не было хорошо воспринято в среде российских военных производителей решений в Петербурге, Могилеве (где была расположена Ставка) и Бухаресте.

В основу отказа от принятии заявки на участие в Румынской Королевской Армии этнических из Трансильвании, Баната и Буковины, содержанных в плену, российские генералы утверждали: (1) все более чем 100.000 румын работают на промышленных государственных или частных предприятиях, производящие продукцию для нужд фронта, а их удаление из этих мест скажется решительно и негативно на

[63] Там же. Л. 144.
[64] Там же. Л. 146.
[65] Там же. Л. 225.

военное производство; (2) почти ежедневно прибывают телеграммы от командующих военными округами, в которых сообщается, что они испытывают недостаток рабочей силы и вынуждены некоторые заводы закрывать; (3) нет достаточных гарантий того, что румынское государство будет их использовать, чтобы увеличить силы своей армии. Существовало опасение, что они могут быть использованы в областях, не имеющих отношение к совместными военными усилиями; (4) освобождение из лагерей румынских военнопленных может повлиять по принципу домино на находящийся на стадии реализации процесс создания 2-й дивизии сербских добровольцев; (5) раз создан прецедент, такие же запросы могут поступить из Франции (для военнопленных из Эльзаса и Лотарингии) или Италии; (6) удовлетворение этих требований может привести в непредвиденной или нежелательной манере к негативной реакции со стороны сербов, чехов и словаков.

В попытке смягчить почти категорический отказ российского Военного министерства на запрос румынских союзников, генерал Фролов предложил командующему Ставка в Могилеве минимальное, компромиссное решение: освободить и отправить в Румынию только военнопленных из офицерского корпуса, но только при получении от румынского Правительства гарантий о том, что они будут включены безоговорочно в царскую армию.

Другими словами, властям в Бухаресте должно было отправить в Румынию менее, чем 0,3% (т.е. 316 из всего 104.548 военнопленных) этнических румын, содержанных в августе 1916 г. в империи[66].

Ответом генерала Алексиева направленном в российское Министерство войны 2-го октября 1916 года, Ставка твёрдо высказалась за сохранение в Империи почти всех этнических румын, которые были нужны для «тяжёлой работы в наших заводах», а также за отправку в Румынию, чтобы пойти «навстречу нашим союзникам, только офицеров за которых румынское Правительство гарантирует, что они будут набираться в ряды армии»[67]. Возвращаясь к числу 104.548 румынских военнопленных, подтвержденных Ставкой в качестве содержанных в России в августе 1916 г., требуется некоторые уточнения.

Во-первых, эта цифра охватывает только румынских военнопленных, зарегистрированных в реестрах находящихся на территории России лагерей, то есть румын, находящихся в этих лагерях/местах содержания. Принимая во внимание, что после двух лет войны, военные структуры, развернутые на фронте содержали постоянно, по меньшей мере, 10% из всех военнопленных, захваченных до тех пор из рядов врага (осуществлялась их первичное принятие на учёт и

[66] Там же. Л. 225-226.
[67] Там же. Л. 227.

допрос, составлялись конвои или эшелоны для отправки на территорию империи или были фактически использованы для выполнения оборонительных сооружений, оснащений и ремонта автомобильных и железных дорог и т.д.) предполагается, что в данной ситуации находились по крайней мере 10.000 румынских военнопленных.

Во-вторых, за два года кампании, около 5% от всех иностранных военнопленных, в том числе румын, содержанных Россией погибли или были отправлены (из-за инвалидности), как правило, в другие страны, чем те, которым они принадлежали.

В-третьих, но не в последнюю очередь, с августа 1916 г. до прекращения военных действий на Западном фронте (после подписания 3 марта 1918 г. Брест-Литовского мирного договора между большевистской Россией и Центральными державами), количество военнопленных из австро-венгерской армии увеличилось еще на 25-30%, что способствовало увеличению до почти 150 000 числа румын, интернированных в российских лагерях.

Вскоре после окончания Первой мировой войны, в исторической Трансильвании, которая вернулась в состав Королевства Румынии после событий, произошедших 1-го декабря 1918 года, была запущена масштабная операция инвентаризации использованных во время кампании человеческих сил этой древней румынской провинции, процесс, которого можем сейчас назвать, как *«перепись с двери в дверь»*:

При населении Трансильвании в 2.979.614 жителей, были мобилизованы и приняли участие в войне 484 374 мужчин (449.796 на фронте и 34.578 во вспомогательных службах).

Из них 41.739 пали на поле боя, о около 11.275 военных было известно, что умерли в больницах или в плену, в период изгнания или из-за болезней и лишь 406 691 вернулся домой (25 406 - инвалиды, 37.898 - раненые или больные и 343.387 - здоровые).

Перепись позволила с уверенностью утверждать, что 29 839 из румын, которые были на фронте, не вернулись домой. 4 декабря 1922 г., когда было проведенное это трудоемкое исследование, они считались «пропавшими без вести до сегодняшнего дня»[68].

Столкнувшись с такой цифрой, возникает естественный вопрос. В каком контексте исчезли 30.000 человек, когда велось детальное исследование на поле (в семьях и местных органах власти во всех 40 городах и 4.183 муниципальных образований во внутри Карпатской дуги), которое потом было коррелированно с реестрами и документами австро-венгерских воинских частей, в которых они были зачислены во время участия в войне.

[68] Teodor V. Păcăiţan. «Jertfele Românilor din Ardeal, Banat, Crişana, Sătmar şi Maramurăş». «Transilvania». ian.-febr. 1923. №. 1-2. С. 32-50.

Сначала хочу уточнить: в число 406.691 бывших солдат, которые вернулись домой входят, как оставшиеся в живых (здоровые, инвалиды и больные) на фронте, так и репатриированные (до конца 1922 г.) из российсского плена.

По этой причине, мой подход начал с попытки пояснить как можно больше вопросов, связанных в репатриации бывших румынских военнопленных, интернированных в России. Тем более, что в монографии, посвященной исключительно этой теме, прославленный специалист Корнел Цука сделал вывод[69], что «число румынских военнопленных из австро-венгерской армии, репатриированных из России (до 1922 г.) после вмешательства румынского государства составило 24.262 человек (19.516 через Балтийское море и 4.746 через военную миссию в Сибири) и что через Штеттин (порт на Балтийском море) и после выполнения миссии Нансена были репатриированы 17.427 человек из Трансильвании и 1.084 из Буковины (для их перемещения, румынское государство выплатило 10.707.665 леев), а 4.746 румын, которые находились во Владивостоке, были доставлены морским путем в Констанцу (1.545 из Трансильвании и 1.024 из Буковины) или в некоторые итальянские порты (1.573 из Трансильвании и 273 из Буковины)».

Учитывая и тех, около 10.000 бывших румынских военнопленных, репатриированных из России с июня до конца 1917 г., которые составляли Корпус волонтеров из Трансильвании - часть армии Королевства Румынии, получается, что в общей сложности из российсских лагерей вернулись лишь около 35 000 румын, которые находились в плену в 1914-1922 гг.

Напоминая, что в соответствии с записями, сделанными исключительно российскими властями в документах, хранящихся в московских профильных архивах, в августе 1916 г. в лагерях российской империи насчитывалось 104.548 румынских военнопленных, а уже через год, согласно записям Русского Генерального Штаба, их число увеличилось до «более чем 120 000 военнопленных из Трансильвании»[70], возникает естественный вопрос: *что случилось с остальными 70-85 000 румынами (разница между около 105.000 и 120.000 военнопленных о которых сообщили российские власти и общее число репатриированных в 1917 г. и 1920-1922 гг.) не репатриированных до конца 1922 года?*

Не претендуя, что проясню этот вопрос, не решён до сих пор, почти в сто лет после Первой Мировой Войны, представлю Вам

[69] См. Cornel Ţucă. «Prizonieri români din armata austro-ungară internaţi în Rusia. Problemele repatrierii». Изд. Argonaut. Cluj Napoca. 2011.
[70] «Интернационалисты». С. 78.

некоторые документы из Государственного архива Российской Федерации (ГАРФ) и Государственного архива военной истории России (РГВИА), которые могут дать ценные подсказки о румын, которые не вернулись никогда из российского плена.

Еще до подписания Брест-Литовского договора между Центральными державами и Россией, велись переговоры (через посредников и Международный Красный Крест) по конкретным вопросам взаимного обмена пленными, тысячи из которых были репатриированы в нейтральные или не участвующие в войне государства.

Румыния - союзник России, предприняла усилия для освобождения военнопленных из Трансильвании и Буковины, но её запросы были изначально отклонены властями в Петербурге и были завершены только летом 1917 г. возвращением (на Родину) тех, 10 000 румын, которые составляли Корпус добровольцев из Дарницы и Киева.

Разрыв вновь установленной советской власти дипломатических отношений с Румынией (1/13 января 1918 г.) означал фактическую отмену любой возможности властей в Бухаресте непосредственно участвовать в возвращении своих более чем 100.000 военнопленных, которые по-прежнему содержались в российских лагерях.

В течение первых трёх лет после войны, в то время как в соответствии со 6 ст. Брестского договора бывшие враги России перемещались и действовали по всей территории новой РСФСР, Украины и Беларуссии для идентификации и репатриации своих граждан, бывшим пленным, которые требовали возвращения к семьям в Румынии были отказаны без объяснения индивидуальные запросы о репатриации.

Решение об ограничении репатриации бывших военнопленных родом из Румынии было принято министром иностранных дел РСФСР в период с 9 апреля 1918 г. по 6 июля 1923 г. Г.В. Чичериным и председателем Колледжа Центрального управления по эвакуации населения (Центрэвак) К.Б. Радеком после их переписки в период с 29 декабря 1921 г. по 9 января 1922 г[71].

31 декабря 1921 г. Центрэвак передал всем административным структурам РСФСР негласное и неотложное сообщение №16099, которым был установлен «категорический запрет репатриации бывших австрийских военнопленных выходцев из Трансильвании»[72].

Позже, начиная с лета 1922 г., территориальным структурам Центрэвака сообщили, что «из-за отсутствия межправительственного соглашения, репатриация граждан Румынии и Бессарабии не применяется»

[71] Государственный архив Российской Федерации (далее ГАРФ). Фонд 3333. Опись 3. Д. 412. Л. 1 и 4.
[72] Там же. Л. 2 и 3.

(сообщение № 5311 от 22 июня 1922 г.[73]), а именно, что «не применяется отправка в страну военнопленных родом из областей, вошедших в последнее время в состав Румынии» (сообщение №6554 от 29 августа 1922 г.)[74].

В результате, начиная с лета 1922 г., выявленные в последнее время в российских архивах сотни запросы о репатриации румынских граждан получили (чаще всего через органы местной милиции) неизменно такой ответ: «на текущий момент запрос в государственные органы РСФСР не может быть решен положительно»[75].

В российских архивах хранятся сотни документов, которые подчеркивают различное и дискриминационное отношение, к которому были подвергнуты этнические румыны, как во время репатриации при посредничестве Организации Объединенных Наций, Международного Красного Креста или западными миссиями, которые работали на Дальнем Востоке, так и после 1922 г., когда советские власти объявили, что отправка иностранных военнопленных в свои страны была завершена.

Некоторые румыны, которые уже были включены в эшелоны для репатриации, были стерты командой принимающей решения в Москве из именного списка, уже утвержденного специальными комитетами, сформированными на уровне административных районов, в которых ещё функционировали лагеря. Среди них был Залеан Георге - солдат 91-го пехотного полка, родом из Босанчи, зачислен в эшелоне № 630/2, который должен был ехать в Петроград 16 ноября 1921 г., а также Деичи Петре, 41 год - солдат 7-го пехотного полка, родом из Тимишоары и Петер Йосиф, 28 лет - солдат 4-го пехотного полка, которые были исключены из эшелона №628/1, который должен быть отправлен 13 ноября 1921 г. к месту посадки на корабль в Северном море и т.д.[76]

Отмечая, что российские власти отказывались от репатриации всех бывших военнопленных, которые просили вернуться к семьям, проживающим в Румынии, те родом из Трансильвании или Буковины прибегали к уловкам: в своих запросах указывали, в качестве конечного места назначения, различные населённые пункты в Венгрии.

Таким образом, в письме №4281/924 от 6 сентября 1922 г., Административный раздел Совета крестьянских, рабочих и военных депутатов Тверской губернии представил Центральному управлению по эвакуации населения (Центрэвак) в Москве «перечень румынских военнопленных, которые хотят вернуться в страну», к которому были

[73] Там же. Л. 23.
[74] Там же. Л. 25.
[75] ГАРФ. Фонд 3333. Опись 3. Д. 411 и 412.
[76] ГАРФ. Фонд 3333. Опись 1а. Д. 39. Л. 1-128.

прикреплены запросы трёх этнических румын (Бенга Иоан Иоан, Мойсе Кока Иоан и Терч Николай Иосиф), которые просили, чтобы быть репатриированы в... Будапешт, а также немца (Мейстер Штефан Кристофер), который указал в качестве пункта назначения... Кронштадт (Брашов)[77].

Издание 1 апреля 1918 г. Советом Народных Комиссаров декрета о предоставлении советского гражданства всем пленным, которые его запросят, сопровождение этого нормативного документа агрессивной и систематической пропагандой о свободной и счастливой жизни в новом советском обществе имели незамедлительный эффект среди тех, кто находился в плену.

Сотни, если не тысячи этнических румын согласились вернуть свою свободу за счёт приобретения нового гражданства, которое выдавалось в течение нескольких недель - время для подачи заявки, заполнения стандартизированной автобиографической анкеты, получения рекомендации из секции лагеря, где трудился заявитель, рассматривания документов в местной комиссии Центрпленбежа и выдачи окружной администрацией работников и крестьян удостоверенной карточки - документ, который служил в качестве документа, удостоверяющего личность[78].

По просьбе № 2847 от 3 августа 1922 г. Международного Комитета Красного Креста, Раздел иностранных военнопленных Центрального управления по эвакуации населения подтвердил (№ 6787 от 7 августа 1922 г.), что «в административных районах РСФСР в настоящее время находятся не более 3.000 румынских военнопленных, большинство из которых - в Туркестане и Сибири»[79].

Учитывая то, что между тех, 3.000 румын, которые в четыре года после окончания войны задерживались силой в Советской России и тех, 70-85.000 румын, которые ещё не вернулись к их семьям в Румынию до конца 1922 г. есть недопустимая разница, я попытался найти информацию о погибших во время плена румынских военнопленных.

Хотя будет трудно, может быть даже невозможно точно и документально, узнать общее число этнических румын, погибших в российском плену, требуются некоторые методологические уточнения.

Согласно российской историографии, в годы войны в России умерло 51.608 военнопленных, что составляет лишь 2,63% от общего числа иностранцев, попавших в российские лагеря.

Если указанные выше цифры являются правильными, и мы применим правило расчёта смертности румын по принципу доли

[77] ГАРФ. Фонд 3333. Опись 3. Д. 412. Л. 22-31.
[78] ГАРФ. Фонд 393. Опись 7. Д. 13. Л. 3-5.
[79] ГАРФ. Фонд 3333. Опись 3. Д. 412. Л. 26 и 27.

(около 6,5%) от общего числа военнопленных всех четырёх европейских армий, оказывается, что число румынских военнопленных, умерших в лагерях в России не должно превышать 4 000 человек (150.000 х 2,63% = 3.945).

В то же время, недавние исследования, основанные на найденные в российских архивах документы, свидетельствуют о тревожно высокого уровня их смертности в некоторых из около 400 лагерей, где задерживались иностранцы.

Показательным является случай лагеря в с. Тоцкое Оренбургской области (где в 1914-1917 гг. задерживался чешский писатель Ярослав Гашек), где в апреле-октябре 1915 г. умирали ежедневно в среднем 80 военнопленных, а в ближайшие три месяца (ноябрь и декабрь 1915 г. и январь 1916 г.) число ежедневных смертей увеличилось до 120, что привело к тому, что в одном лагере было зарегистрировано 17.000 смертей, в основном вызваны эпидемией тифа, которая быстро распространилась по всей территории. Кроме того, зимой 1916 г. в Адратове умерли из-за эпидемий треть военнопленных, содержащихся в этом лагере[80].

Как известно, случаи смерти иностранных военнопленных в России были записаны в метрических книгах, которые сохранялись в местных церквях, а не в ответственных структурах Центрпленбежа и Центрэвака. Правда, в архивах двух субъектов центральной власти (Центрпленбеж и Центрэвак) есть ежемесячные или ежедекадные списки умерших в некоторых лагерях, но их количество настолько мало, что они отражают / покрывают лишь 1-2% от общего числа существующих лагерей и интервалы, в которых они функционировали.

В номинальных списках умерших, где указаны, в том числе их национальности, доля умерших в лагерях румын примерно в 2,5 раза выше, чем их общая доля (около 6,5%) от числа военнопленных, идущих из четырёх европейских армий: 21 румын (т.е. 16,40%)[81] из всего 128 умерших; 24 румына (т.е. 15,78%) из 152 случаев смерти[82].

Поскольку большая часть архивов церквей была разрушена, сожжёна или пропала в контексте преследования, развязанного в 1918 г. против Русской Православной Церкви, предполагается, что любой научный подход, направлен на выявление погибших в России румын, имеющих статус пленного (1921-1924 гг.) обречён на провал.

---

[80] Мотревич В.П. «Смертность военнопленных Первой мировой войны и современное состояние их захоронений на Урале». «Вопросы германской истории». 2015. С. 27; Жарова А.С. «Положение военнопленных Первой мировой войны в Тобольской губернии». Электронный ресурс: http://www.kurgangen.orglocal-fi nding/Pervaya Mirovaya/ Plen]

[81] ГАРФ. Фонд 3333. Опись 6. Д. 33. Л. 1-44.

[82] Там же. Л. 45-75.

Кроме того, количество румын из общего числа бывших военнопленных, получивших разрешение на вступление в брак с местными женщинами или на получение советского гражданства, почти вдвое больше, чем в случае других бывших иностранных военнопленных.

Эти три ситуации объясняются исключительно тем, что в то время, когда пленные других стран были репатриированы в течение первых трёх лет после окончания войны, румыны оставались в плену до демонтажа в 1924 г. последних лагерей, созданных во время Первой мировой войны.

Те, которым не позволили вернуться в Румынию - страна их происхождения, хотя формально они были освобождены, остались пленниками нетолерантной системы, которая часто выражало свою враждебность по отношению к иностранцам, которые слишком часто считались «врагами народа».

Самое драматическое преследование иностранцев попавших в Россию во время Первой мировой войны произошло во время операции, известной как «Репрессия по «национальным линиям» в СССР 1937-1938 гг.

При применении приказа от 17 августа 1937 г. о проведении «*Румынской операции»* в отношении эмигрантов и перебежчиков из Румынии были осуждены 8.292 человек, в том числе приговорено к расстрелу 5.439 чел.[83].

Почти 20% этих жертв сталинских репрессий были этническими румынами, попавшими в российский плен в годы Первой мировой войны и которым, как представлено выше, было отказано в репатриации. После два десятилетия от окончания военных действий их выявляли, в разных случаях, в самых отдаленных уголках Советского Союза в качестве потенциальных шпионов, предателей, террористов, заговорщиков, клеветников, врагов социалистического строя и т.д.

Я убежден, что углубление архивных исследований для того, чтобы выяснить судьбу румын, не репатриированных советскими властями может способствовать нахождению правды, что могло бы объяснить, по крайней мере частично, непозволительно большие различия между общим количеством румынских военнопленных, захваченных во время участия Российской империи в Первой мировой войне и количеством тех, которые не возвратились к их семьям, т.е. тех 29.839 румын, которые в декабре 1922 г. числились как пропавшими без вести.

[83] Охотин Н.Г., Рогинский А.Б. «Большой террор»: 1937-1938 гг. Краткая хроника. «30 октября». № 74/2007. С. 3-7.

ПЕРВАЯ МИРОВАЯ ВОЙНА И СУДЬБА РУМЫНСКОГО ЗОЛОТА (В КОНТЕКСТЕ РОССИЙСКО-РУМЫНСКИХ ОТНОШЕНИЙ)

Т.А. ПОКИВАЙЛОВА

Первая мировая война породила много сложных, а порой и трудноразрешимых проблем. Одной из таких проблем стала судьба румынского золота, перемещённого из Румынии в Россию в годы Первой мировой войны и тесно связанная с этим проблема взаиморасчетов между Россией и Румынией, а после Октябрьской революции 1917 года между советским и румынским правительствами.

Румыния, вступив летом 1916 г. после долгих колебаний в войну на стороне Антанты, вскоре начала терпеть военные неудачи. Германские войска и их союзники по Четверному Союзу, разгромив румынские войска, оккупировали большую часть территории Румынии. В связи с наступлением неприятеля на северо-восток страны в г. Яссы переехали центральные учреждения страны, парламент, правительство, королевская семья, Национальный банк Румынии, частные фирмы. Золотой запас Румынии был также отправлен в Яссы. Здесь же находилось командование Румынским Фронтом во главе с генералом Д.Г. Щербачёвым и российское посольство.

21 ноября (4 декабря) 1916 г. немцам был сдан г. Бухарест. Румынская армия как организованная сила перестала существовать. На спасение Румынии была брошена 500 тысячная русская армия[84] Но условия, в которых шла переброска русской армии, были крайне тяжёлые: зимние холода, отсутствие поставок продовольствия, плохое обмундирование, плачевное состояние транспорта, бездорожье и т. д. Тем не менее, до лета 1917 г. румынский фронт удерживался русскими войсками.

Февральская революция, начавшаяся в Петрограде, докатилась до окраин России и оказала самое непосредственное влияние на русскую армию, сражавшуюся на фронтах. Армия начала разваливаться, в том числе и на Румынском фронте. Солдаты массами покидали фронт и устремлялись на восток, домой. Грабежи и разрушения

[84] *Мельтюхов М.И.* Бессарабский вопрос между мировыми войнами. 1917-1940. М., 2010. С. 15.

стали характерной чертой того времени. И в таких неблагоприятных условиях проходила эвакуация румынского золота, ценностей и другого имущества в более надёжное место. Выбор пал на Россию, хотя были и другие предложения. Так румынский финансист Морис Бланк предложил в качестве места размещения румынского золотого запаса Англию. Он утверждал, что Россия находится на пороге революции и является ненадёжным государством, где можно было бы разместить золотой запас[85]. Однако, руководство Национального банка Румынии отдало предпочтение России. Оно понимало, что в условиях мировой войны любая транспортировка золота являлась делом рискованным. Однако отправку золота в Англию оно посчитало ещё более рискованным, чем в Россию, так как коммуникации с северными странами были прерваны, и транспортировка должны была осуществляться в том числе и по морю, которое контролировалось германскими подводными лодками.

Второй эшелон с румынскими ценностями был отправлен в Москву 27 июля 1917 г. К этому времени политическая обстановка в России радикально изменилась. Монархия пала. Царь отрёкся от престола, и к власти пришло временное правительство. В Москву были отправлены, помимо золота, драгоценности в виде бижутерии, картины, старинные иконы и книги, архивы Румынской Академии и королевской семьи, документы государственного архива, депозиты Национального банка, а также имущество монастырей и частных лиц. Весь груз оценивался в золотых леях, в том числе и архивы, и картины и рукописи, и книги и т. д. Трудно сказать, каким образом определялась стоимость всего этого имущества. Поэтому в целом набегала огромная сумма, причём лишь часть этой суммы приходилась на золото и драгоценности. Так, золото оценивалось в 574 523,57 золотых лей и примерно на эту же сумму были оценены бумажные архивы Национального банка[86]. Условия транспортировки нам не известны. Однако, исходя из сложнейшей ситуации, сложившейся на фронте, нельзя с уверенностью утверждать о полной сохранности румынских ценностей. Поезд прибыл в Москву 3 августа 1917 г. Ящики с ценностями были размещены, как и в предыдущий раз, в кладовых Московского Кремля. В ходе первых инвентаризаций румынских ценностей, размещённых в кладовых Московского Кремля, проведённых уже при советской власти в 1923-1924 гг., констатировалось: все двери и замки оказались в исправности, печати в целостности,

[85] *Romnişcanu M.Gr.* Tezaurului Român de la Moscova. Bucureşti, 2000. P. 24.
[86] *Покивайлова Т.А.* Российско-румынские отношения в годы Первой мировой войны и проблемы взаиморасчётов // Первая мировая война и судьбы народов Центральной и Юго-Восточной Европы. М., 2015. С. 605.

каких-либо повреждений с внешней стороны не было, что свидетельствовало о том, что случайных проникновений в кладовые не было. Тем не менее, ящики лежали в беспорядке. При первоначальном осмотре было обнаружено, что наряду с драгоценностями, а часто и вперемешку с ними, находились меховые вещи, уже изъеденные молью и покрытые плесенью, одежда, бельё, старая поношенная обувь, металлическая, стеклянная и фарфоровая посуда, алюминивые ложки, бумага для печатания дензнаков (108 ящиков), ящики с засохшей типографской краской и т. д. Здесь же находились 8 ящиков с вином и даже 2 ящика с порохом[87]. Как я уже отмечала выше, весь груз, отправленный в Москву, в том числе и это имущество, оценивался в золотых леях. Золота среди ящиков не было. Что же могло случиться с золотом? Достоверных сведений на этот счёт нет. По одной из версий в декабре 1917 г. полковнику канадской армии Д.В. Бойлю (в некоторых работах он проходит как полковник английских спецслужб) и капитану английской разведки Дж. Хиллу удалось по просьбе румынского посланника К. Диаманди вывезти из Москвы в Яссы часть румынского золотого запаса и драгоценностей, упакованных для маскировки в обычные плетёные корзины, и бумажных банкнот, печатавшихся для румынского правительства в России, которыми доверху было набито несколько купе вагона, в котором они отправились в Яссы. Бесценные сокровища, как пишет в своей книге воспоминаний «Моя шпионская жизнь» Дж. Хилл, «мы без эскорта перевезли по всей Московской железной дороге через край, где не существовало никаких законов и где полыхала гражданская война»[88]. Сколько золота им удалось вывезти, не известно. По некоторым, не подтвержденным данным, до трети всего золотого запаса, Не отрицая факта транспортировки денежных банкнот в Румынию, описанного в книге Дж. Хилла, румынские историки не подтверждают наличие в этом поезде золота[89]. По другой версии румынское золото вместе с золотыми запасами России в 1918 г было вывезено в Казань и Нижний Новгород и попало, в конечном итоге, в руки Колчака. Известно и то, что только часть этого золота большевикам удалось отбить[90]. Данными о том, какое количество румынского золота находилось в хранилищах Казани, а затем было эвакуировано в Сибирь, мы не располагаем.

---

[87] Государственный архив Российской Федерации (ГА РФ). Ф. 8301. Оп. 1 (1923-1924. Особая комиссия ЦК ВКП(б) по разборке румынских ценностей) П. 35. Д. 10. Л. 35; Д. 12. Л. 56; Д. 14. Л. 69.

[88] *Хилл Дж.* Моя шпионская жизнь. Пер. С фр. М., 2000. С. 144-172.

[89] *Voicu M.* Tezaurul României de la Moscova. Invertarul unei istoriei de o sută de ani. Bucureşti, 2016. P. 137-139.

[90] См.: *Сироткин В.Г.* Зарубежное золото России. М., 1999. С. 407, 443.

Однако, документы свидетельствуют, что и большевики уже вначале 1918 г. начали тратить румынское золото.

После разрыва дипломатических отношении с Румынией 13(26) января 1918 г. интересы Румынии в России стало представлять французское посольство. В руки румынского консула в Москве П.Е. Лабонна были переданы ключи от двух кладовых Московского Кремля, где хранились румынские ценности. По крайней мере, дважды ключи от кладовых Кремля изымались у французского консула представителем НКИД в Москве В.М. Фричем и из кладовых выносились ящики под тем предлогом, что в кладовых наряду с румынскими вещами находилось также и российское имущество[91].

В конце 1917 г. - начале 1918 г. отношения между Румынией и Советской Россией крайне обострились. Накануне Нового (1918) Года в Петрограде по распоряжению Советского правительства был арестован румынский посланник К. Диаманди, который, однако, под давлением иностранных посольств, находившихся в России, через два дня был освобожден. В связи со вступлением румынских войск на территорию Бессарабии, которая с 1812 г. находилась в составе Российской империи, 13(26) января 1918 г,. Совет Народный комиссаров принял постановление, в котором говорилось: «1. Все дипломатические отношения с Румынией прерываются. Румынское посольство и все вообще агенты румынской власти высылаются за границу кратчайшим путём. 2. Хранящийся в Москве золотой фонд Румынии объявляется неприкосновенным для румынской олигархии. Советская власть берёт на себя ответственность за сохранность этого фонда и передаст его в руки румынского народа. 3. Восставший против революции бывший главнокомандующий Румынского фронта Щербачёв объявляется врагом народа и ставится вне закона»[92].

Заметим в связи с этим, что в середине 60-х гг. XX века в румынском руководстве и в национальной исторической науке утвердился своеобразный тезис о том, что «советская власть передаст золото в руки румынского народа» превратился в аргумент, позволявший настаивать на возвращении золотого фонда в Румынию, поскольку с 1948 г. власть в Румынии перешла в руки трудящихся и была установлении Народная республика[93]. Подобная интерпретация вызывает возражения. Факты свидетельствуют, что на рубеже 1917-

[91] *Pokivailova T.A.* Taina Cheilor de la depozitele Kremlinului de la Moscova // In memoriam Florin Constantiniu. Smerenie. Pasiune Credinţă. Bucureşti, 2013. P. 508.

[92] Документы Внешней политики СССР. Т. 1. Док. 52., *Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д. Семёнова Л.Е., Покивайлова Т.А.* Бессарабия на перекрестке Европейской дипломатии. М., 1996. С. 198-199.

[93] *Scurtu I.* Tezaurul de la Moscova. Bucureşti, 2013. P. 57-58; Betea Lavinia. Alexandru Bărlădenu despre Dej, Ceauşescu Jliescu. Bucureşti, 1997. P. 159-174..

1918 гг. советское правительство не ограничивалось только одними заявлениями и нотами, адресованным румынским властям. Оно не оставляло мысли вернуть Бессарабию силой и сформировать там новое правительство под видом «местной фирмы». Это подтверждают документы российских архивов, в частности, протоколы заседаний Совнаркома, хранящиеся в Российском государственном архиве социально-политической истории (РГАСПИ)[94]. Такой вариант решения бессарабского вопроса вполне соответствовал доктрине РКП(б) о мировой революции. По личному распоряжению В.И. Ленина был образован специальный орган - Верховная Коллегия по русско-румынским делам, которая должна была действовать в Одессе, где к тому времени была установлена власть Советов, и на Румынском Фронте. 18 января на заседании Совнаркома обсуждался вопрос о признании будущего советского бессарабско-румынского правительства. Анализ принятых документов показывает, что речь шла об установлении на территории Бессарабии советского правительства. С предложением по этому вопросу выступили В.Г. Чичерин и Орнатский. Они представили Совнаркому проект декрета о признании будущего румынского (бессарабского) советского правительства и обратились с просьбой утвердить текст документа. В нем говорилось (пункт 3): «рабоче-крестьянское правительство Российской социалистической Республики приветствует первое Румынско-бессарабское социалистическое правительство советов, образовавшееся в составе тт. … выражая радость по поводу усиления рядов революции новым социалистическим союзником. Российское социалистическое ^правительство передаёт в полное его распоряжение весь наличный золотой фонд и всё имущество бывшего румынского королевского правительства, находящийся в пределах Российской Республики Советов». Однако это предложение членами Совнаркома было отклонено, поскольку они, вероятно, посчитали его преждевременным. На следующий день 19 января 1918 г. по ходатайству Хр. Раковского и румынского революционера М. Бужора был рассмотрен вопрос о финансировании румынской революции в сумме 10 млн. руб. (золотом). К протоколу приложен лист исполнения с пометой: передано лично Менжинскому[95]. Было или не было исполнено это постановление Совнаркома ничего не известно и документов на этот счёт на сегодняшний день не обнаружено.

---

[94] Протоколы заседаний Совета Народных Комиссаров РСФСР. Ноябрь1917 - март 1918 гг. М., 2006.

[95] Там же. Протокол № 50. пункт 3. С. 230, 232, 244. Данный документ впервые был использован румынским историком, академиком Румынской Академии Фл. Константиниу.

Несколькими днями ранее, 15 января,1918 г., на заседании Совнаркома был заслушан доклад комиссии по подавлению румынской контрреволюции. В постановлении, принятом на заседании, говорилось: «утвердить предложенные комиссией мероприятия и ассигновать русско-румынской [Верховной] коллегии по румынско-бессарабским делам пять миллионов из арестованных в Москве румынских денег». Далее в документе имелась помета: «взятые пять миллионов рублей покрываются из арестованного румынского фонда. Председатель Совета Народных Комиссаров В. Ульянов (Ленин), Управляющий Делами Совета Народных Комиссаров Бонч-Бруневич»[96].

16 января 1918 г. в соответствии с постановлением Совнаркома в департамент Государственного казначейства на имя Д.П. Боголепова было направлено письмо, в котором говорилось: «Уважаемый товарищ, Совет народных Комиссаров на своём заседании постановил ассигновать из средств Государственного казначейства румынской коллегии по румынским и бессарабским делам пять мил. руб. с покрытием этой суммы из арестованного в Москве румынского фонда. Сообщая об этом постановлении Совета, просим Вас принять меры к скорейшему проведению этой ассигновки, причём один миллион выдать румынскими знаками»[97]. Постановление СНК, направленное в Департамент государственного казначейства, об ассигновании Верховной Коллегии по русско-румынским делам пяти млн. руб. подписал В.И. Ленин.

21 декабря 1918 г. Заведующий румынским отделом НКИД В.И. Шеншев пишет Хр. Раковскому: «Всё Вами порученное о Верховной Коллегии исполнено»[98]. В связи с претензиями Румынии вернуть золотой запас, перемещённый в годы Первой мировой войны в Россию, советское правительство выдвинуло свои контрпретензии, касающиеся долгов Румынии России за непоставленное вооружение, обмундирование и т. д. и оставленное на территории Румынии и Бессарабии имущество русской армии, В документах, подготовленных ведомствами, занимавшихся подсчетом долгов Румынии России, подчеркивалось, что оставшееся на территории Румынии и Бессарабии имущество русской армии никуда не вывозилось: ни в Германию, ни в Австрию, ни на Украину. Румыны также не отказывались признать это имущество русским, подлежавшим возвращению в Россию, а в случае его использования Румынией -

[96] Там же. Протокол № 47 от 15 января 1918 г., пункт 11. С. 118-119.
[97] Там же. Протокол № 47 от 15 января 1918 г., пункт 11. С. 118-119.
[98] Архив внешней политики Российской Федерации (далее - АВП РФ). Ф. 04. Оп. 35. П. 227. Д. 52870. Л. 19.

оплате за счет румынской казны[99]. В тоже время с имуществом, предназначенном для Румынии и оставленном на Украине, дела обстояли не столь благополучно: оно, имущество, постепенно исчезало, так как немцы вывозили его в Германию, а австрийцы в Австро-Венгрию. Да и украинцы были склонны рассматривать его как свою собственность. Более того, украинская сторона обратилась к румынскому правительству с просьбой признать за Украинской державой[100] право на всё имущество русской армии, оставленное на территории Румынии и Бессарабии и дать возможность Украине вывезти из Румынии продовольствие и обмундирование, оставленное после отхода русской армии с Румынского фронта[101].

Державы Антанты (Англии, Франции, Италии и США) в письмах к румынскому правительству от 3/16 марта и 24 мая/8 июня 1918 г. отмечали, что румынское правительство связано обязательствами в вопросе о возвращении русского имущества, оставленного в Румынии, и что они признают за Румынией лишь право на временное хранение русского имущества, которое рассматривается в качестве залога за румынское имущество, оставленное в России. Союзные Державы выступили с предложением создать Межсоюзную комиссию, призванную соблюдать законные права России как собственницы этого имущества, составления описи и заведования этим имуществом. При этом Румыния рассматривалась как складчик этого имущества, а союзников выступали кредиторами. Важно, что Союзные державы рассматривали это имущество как собственность старого русского государства, а не как собственность разных независимых государств, возникших в результате революции. Поэтому претензии новых русских государств не подлежали удовлетворению. В то же время Державы Антанты заявили о том, что они остаются на прежних своих позициях, подтвердив право Румынии на её имущество, оставленное в России[102].

Все имущество российской армии, разбросанное по фронту, складировалось в крупных городах и центрах, таких как Белград, Батушанск, Бельцы, Роман, Сороки и другие. Генералом Д.Г.

---

[99] АВП РФ. Ф. 0125. Оп. 6. П. 101. Д. 16/2. Т. 1. Л. 5.

[100] В апреле 1917 г. под влиянием событий, развернувшихся после февральской революции в России, в Киеве был созван съезд Украинской Национальной партии, который избрал Украинский Центральный Совет (УЦР). 7(20) ноября 1917 г. Рада провозгласила создание Украинской автономной Народной Республики (УНР) в рамках федеративной России. 22 января 1918 г. Рада провозгласила Украинскую Республику свободной и суверенной. В противовес этому в г. Харькове было создано советское правительство во главе с Хр. Раковским.

[101] АВП РФ. Ф. 0125. Оп. 6. П. 101. Д. 16/2. Т. 1. Л. 5.

[102] АВП РФ. Ф. 0125. Оп. 6. П. 101. Д. 16/2. Т. 1. Л. 8-8об.

Щербачёвым были сданы на хранение румынам склады российского военного имущества, содержащие громадное запасы оружия, вооружения, боеприпасов, обмундирования и продовольствия, предназначавшиеся для снабжения русских войск. Как отмечал генерал Н. Монкевич, по согласованию и в сотрудничестве с румынским командованием было намечено провести инвентаризацию снаряжения российских войск[103].

Однако, несмотря на весьма масштабные организационные меры, принятые командованием русской армии, на практике действия ликвидационных комиссий сталкивались с огромными трудностями и препятствиями. Ситуация ещё более обострилась в связи с вводом на территорию Бессарабии в январе 1918 г. румынских войск, о чём свидетельствуют донесения и рапорты, поступавшие российском командованию и руководителям ликвидационных комиссий. Чаще всего подобные требования предъявляли представители Молдавской Республики, а также представители Украины. Подобные требования Молдавской и Украинской Республик командованием Румынского фронта отклонялись, поскольку они считали, что все войсковое имущество принадлежит Российской державе, а не какой-либо её части, и что оно должно быть зарегистрировано с целью сохранения. Оно не может быть кому-нибудь передано лицами, охраняющими его»[104].

Со времени вступления Румынии в войну на стороне держав Антанты в августе 1916 г, российское правительство оказывало своему союзнику огромную помощь: поставляло оружие, снабжало румынскую армию продовольствием и обмундированием, медикаментами, строило и ремонтировало железные и грунтовые дороги. В Архиве внешней политики Российской Федерации находится огромное количество подобных документов.

Со своей стороны советское правительство предъявляло претензии к Румынии по поводу огромного имущества, принадлежавшего русской армии и оставленного на её территории. И подобные рапорты, донесения и доклады не были единичными.

Рапорты и акты о российском имуществе, разграбленном или переданном на хранение румынским властям поступали в демобилизационное ведомство российского командования и из многих румынских и бессарабских городов и населенных пунктов, таких как Тирасполь, Кишинев; Бакэу, а также от различных ведомств: санитарного, интендантского, артиллерийского и т. д.[105].

В середине февраля 1918 г. вооруженное сопротивление

[103] Там же.
[104] Там же. Л. 18, 18об., 19, 19об.
[105] Там же. Л. 55, 55об, 56, 56об, 57.

румынским войскам в Бессарабии и наступление Красной Армии на Украине, а также её продвижение в направлении Бессарабии заставило румынское правительство вступить в переговоры с представителями советской власти. Советское правительство было также заинтересовано в разрешении конфликта с Румынией. При посредничестве представителя военных миссий Англии и Франции полковника английских спецслужб Дж. Бойля, а также румынских парламентариев, задержанных в Одессе, были налажены контакты с румынским правительством. 24 февраля (5 марта) 1918 г. Совет народных комиссаров Одесской области в ответ на предложение военных миссий Англии и Франции о переговорах с Румынией сделал следующее заявление, которое было направлено румынскому правительству: «Румынское правительство обязуется сделать формальную декларацию, касающуюся эвакуации из Бессарабии оккупационной румынской армии. В первую очередь эвакуации Бендер и Жебриан. Оккупационная армия в течение двух месяцев должна быть сокращена до размера отряда в 10 тысяч человек, обязанности которых будут заключаться в охране румынских складов и путей железнодорожного сообщения»[106]. Кроме того, в заявлении говорилось: «Полиция в городах и местечках будет состоять из местной милиции, образованной из тамошних жителей. По мере эвакуации румынской армии русские военные силы займут эвакуированные места для поддержания порядка. Румынское военное командование отказывается от всякого вмешательства во внутреннюю и политическую жизнь Бессарабии. Оно не может производить аресты и не может исполнять функции, принадлежащие местным выборным властям. Румыния обязуется не предпринимать военных или других враждебных действий и не поддерживать таковые по отношению к Российской Федерации Советов». В документе также отмечалось, что комиссии, которая будет образована из представителей России, Румынии, Франции, Англии, Соединенных Штатов», будет вменено в обязанность разрешать все спорные случаи между русскими и румынами»[107].

В 1918 г. Англия, Франции и США рассматривали ввод румынских войск в Бессарабию как временную, чисто военную меру, вызванную потребностями войны. Как подчеркивал в своей телеграмме французский посланник в Яссах Сент Олер, направленной 5/18 марта французскому консулу в Кишинёве Сарре: «Все мои коллеги, все посланники других союзных держав и я сам уполномочен, заявить Вам официально, что вступление румынских войск в

[106] *Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семёнова Л.Е., Покивайлова Т.А.* Указ соч. Док. № 19.
[107] Там же. С. 213.

Бессарабию является чисто военной мерой с целью обеспечения нормального функционирования тыла русско-румынского фронта в соответствии с правилами, существующими во всех воюющих государствах. По этой причине вступление румынских войск в Бессарабию не может оказать влияние на существующую политическую обстановку в Бессарабии, ни на будущую судьбу этой страны». В соглашении предусматривалось также, что в случае, если румынская армия будет вынуждена отступить на русскую территорию, она там найдёт убежище и продовольствие. В случае военных параллельных действий против Центральных держав и их союзников, устанавливается непосредственный контакт между Высшим военным командованием советской армии и румынским командованием.

5-9 марта 1918 г. между Советской Россией и Румынией было подписано полноценное соглашение, по которому румынское правительство обязалось в двухмесячный срок вывести свои войска из Бесарабии. Оно было подписано с румынской стороны Председателем кабинета министров и министром иностранных дел Румынии генералом А. Авереску, а с российской - Председателем Верховной Автономной Коллегии Совнаркома по русско-румынским делам Хр. Раковским, а также представителями Румчерода[108], Совета Народных Комиссаров Одесской области, Главнокомандующим южным советским фронтом[109]. После подписания соглашения генерал А. Авереску заявил, что он «считает с сегодняшнего дня конфликт улаженным»[110].

Таким образом, можно считать, что при посредничестве держав Антанты российско-румынский конфликт был ликвидирован. Главное, чего добилась Советская Россия на переговорах с Румынией, являлся тот факт, что Румыния обязалась вывести свои войска с территории Бессарабии* апреля 1918 г. в Румынский отдел Народного секретариата по иностранным делам (НКИД) Из отдела по Румынии Главного управления по заграничному снабжению поступила записка, в которой говорилось, что Советскя республика должна себя, гарантировать в отношении возмещения нам этого долга (имеется в виду долг Румынии России, образовавшийся за годы Первой мировой войны - *Т.П.*). Было рекомендовано «из предметов, заказанных у нас до настоящего времени, ничего не было вывезено в Румынию без соответствующего разрешения

[108] Румчерод - Центральный исполнительный комитет Советов Румынского Фронта, Черноморского флота и Одессы, созданный для контроля за обстановкой на Румынском фронте, в том числе и в Бессарабии.
[109] Там же. Док. № 14. С. 287; Док. 21, 23, 24. С. 215-217.
[110] Там же.

Отдела по ликвидации снабжения Румынии при Главзагране. Вместе с тем до выяснения отношений между Россией и Румынией во всей их полноте в старое время не следует снимать запрета, наложенного на золотой фонд румынского правительства, выдачу какового временно задержать в видах обеспечения этим способом уплаты нам Румынией своего долга»[111]. Впоследствии проблема возвращения румынского золотого фонда, драгоценностей и, в целом, имущества румынского имущества, находившегося на территории России, перешла в плоскость решения вопроса о взаиморасчетах между советским и румынским правительствами.

В 1921 году вопрос о румынском золоте рассматривался на российско-румынских переговорах в Варшаве. В 1934-1935 гг. в условиях улучшения советско-румынских отношений в связи с подписанием мирного договора между странами Румынии были переданы архивные и государственные документы и некоторые ценные вещи. В 1956 г. в соответствии с имеющимися описями все историко-художественные ценности, в том числе и картины известных румынских художников, таких как Григореску, Амана, Лучиано, Андреску и других были возвращены Румынии.

Вопрос о возвращении золотого запаса поднимался румынской стороной и в дальнейшем, но каждый раз советская / российская сторона выдвигала свои контраргументы, переводя вопрос в поле взаиморасчётов

[111] АВР РФ. Ф. 0125. Оп. 6. П. 101. Д. 15/1. Л. 36.

АСПЕКТЫ РУМЫНО-РОССИЙСКИХ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ В ПЕРИОД НЕЙТРАЛЬНОСТИ РУМЫНИ 1914-1916 ГОДАХ

Михаил ДОБРЕ

Фраза лорда Пальмерстона в речи 1848 года в Палате общин в Лондоне стала одной из аксиом внешней политики Британской империи. Пальмерстон говорил в то время: «У нас нет неизменных союзников, у нас нет вечных врагов. Лишь наши интересы неизменны и вечны, и наш долг - следовать им». Тем не менее, является ли эта формула действительной исключительно для британской дипломатии? Конечно, нет. Эта формула применима в процессе преследования своих интересов одинакого как для внешней политики такой великой державы, как Российская империя так и длявнешней политики такого маленького государства, как Румыния в довоенный период Первой мировой войны.

I. Фактор влияния Российской империи напроцесс принятия решений в румынской внешней политике в период начала войны

Во время того как Австро-Венгрия объявлаля войну против Сербии - это был день 28 ого июля 1914 года - Румыния и Россия были вовлеченыв двух противоположных политико-стратегических договоренностях. С одной стороны, Румыния подписала с 18/30 октября 1883 года, договор о союзе с Австро-Венгрией, договор к которому Германия присоединилась со дня его подписания, и Италия (третий член Тройственного союза) вскоре после подписания. С другой стороны, Россия была с самого начала последнего десятилетия девятнадцатого века вовлечена вполитические и военные соглашения с Францией, а начиная с 1907 годас Англией и вместе образовалиальянс под названием Антанта.

Данная ситуация, однако, не всегда была таковой. Румыния и Россия были союзниками в войне, которую Российская империя вела против Османской империи в 1877-1878 гг. Несмотря на победу в войне и на то, что основные достигнутые цели были отражены в положениях Берлинского мирного договора с 1/13 июля 1878 года, недоверие Бухарестской политической элитыпо отношению к Российской Империи возникло, в связи с тем, что Россия предложила (и великие державы того времени поддержали инициативу), переход трех уездов

принадлежавших исторической Бессарабии - Кагул, Болград и Измаил - от румынского государства российскому[112]. Румынские стратегические и политические интересы в последующие десятилетия были сосредоточены на отношениях с Германией и Австро-Венгрией. В двустороннем договоре между Румынией и Австро-Венгрией с 1883 года, был пункт о том, что Германия становится участником этого договора при подписании, и что принимает «одни и те же обязательства которые договаривающиеся Стороны взаимно приняли положениями данного договора...»[113].

На самом деле, прогерманский настрои большей части Бухарестской политической элиты и руководства возник из-занедоверияс которым была расценена Россия в румынском обществе, особенно после вызывающих действий Российской Империи в концевойны которую совместно велипротив Турции 1877-1878 гг. В румынской дипломатии событие при котором русское правительство, без колебаний запрашивало передачу территорий от бывшего союзника было известно как "процесс Горчакова". Румынские прогерманы не разделяли точку зрения либерального правительства - которое было сосредоточено главным образом на решении вопроса национального единства, в основном за счет присоединения Австро-Венгергских территорий с румынским населением. Германофилы жевидели приоритет Румынии того времени в национальной безопасности, и по их мнению главной угрозой существования румынского государства была Российская Империя[114].

Тем не менее, негодования возникшие после Берлинского конгресса со временем умерились - визит царя Николая II в Констанцу 1/14 июня 1914 года, являлся подтверждением этой тенденции. Прогерманские тенденции в свою очередь смягчилисьеще в связи стем, что немало политических лидеров и общественных деятелей Румынии того времени имели родство с Францией, благодаря образованию, культуре и другим интересам, а Россия стала союзником Франции в конце XIX века.

В данном конткстe, однако совершенно очевидно, что Совет

---

[112] Статья 19 Договора Сан-Стефано 19 февраля / 3 марта 1878 г. предполагает передачу Добруджи России, которая не желая ее присоединение "сохраняет за собой право обмена на часть Бессарабии, что прописано в договоре 1856 г.». Потом, в статье 45 Берлинского Договора установлено "реституция" Княжеством Румынии " части бессарабской территории, отделенной от России после Парижского договора 1856 г.» (Пьер Альбин, Les Grands Traités politiques. Recueil des principaux textes diplomatiques depuis 1815 jusqu'à nos jours, Библиотека Феликс Алкан, Париж, 1912, стр. 197 и 224).

[113] Текст Договора, Documente diplomatice române (Румынские дипломатические документы), серия I, Том 11, 1883, Издательство Бухарестской Академий, 2006, стр. 476-478.

[114] Согласно. Флорин Константиниу Vae victis: o reevaluare a poziţiei lui P.P. Carp şi C. Stere (1914-1916) (Vae Victis: обзор положения П.П. Карп и К. Стере (1914-1916), «Исторический журнал", Том IV, №. 9-10 сентября-октября 1993 года, стр. 927-931.

Короны от 21 июля/3 августа 1914, который должен был определять отношение Румынии к войне, столкнулся с противостоянием этих двух взглядов на внешнюю политику и безопасность румынского государства: прогерманы и антантисты. Король Карол I тогда заметил, что его прогерманский выбор был сильно в меньшинстве, и решение Совета утвердило поддержку позиции либерального правительства во главе с Юнел Брэтиану. Таким образом, Румыния оставалась нейтральной. На самом деле, помимо государя, из 20 участников в Совете, только лидер консерваторов Петре П. Карп поддерживал вступление в войну на стороне Германии и Австро-Венгрии. Петре Карп очень прямо и явно вырозилсвой выбор следующими словамии: «...Каким является интерес румынского государства, победа славянства или германизма? Очевидно, что победа славянства над германизмом обозначает нашу смерть»[115].

Решение Румынии в пользу нейтралитета фактически означало потерю бывших союзников. Министр Австро-Венгрии в Бухаресте, Оттокар Чернин верно предвидел события, когда 24 июля /6 августа 1914 года, сообщил министру иностранных дел в Вене, Леополду фон Берхтольду, о том что: «от Румынии не приходится больше ничего ожидать» и «только наши успехи в войне решат, если и когда Румыния присоединится к нам»[116]. Более того, решение Совета Короны имело еще одно особое значение - Румыния приближалась кдругой большой европейской нейтральной стране в начале Первой мировой войны, а именно к Италии. Обе ониобосновали свой нейтралитет к Центральным державам необходимостью защищаться, но обе имели особые интересы в сотрудничестве с Антантой в целях достижениясвойх национальныхцелей. Кроме того, ни один из них не мог позволить себе открытую конфронтацию с центральными державами.

II. Российское «предложение» Румынии летом 1914 г. - Соглашение Сазонов-Дияманди

Державы Антанты, без колебаний, немедленно приняли меры, направленные на привлечение Румынии на свою сторону в войне, и от имени Антанты первой подошла Россия. Таким образом, уже с 17/30 июля 1914 года, руководитель русской дипломатической службы Сазонов Сергей отправил инструкции своему министру в Бухарест, Станислас Поклвский-Козелл: «Если вы считаете, что есть возможность поднять вопрос выгоды Румынии от участия в войне против Австрии,

[115] См. И.Г. Дука, Мемуары, т. I, Express Publishing, Бухарест, 1992, стр. 56.
[116] Телеграмма Чернина Берхтольда от 6 августа Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 juillet 1914-27 août 1916, Вена, 1916, стр. 5-6.

то вы можете объявить Братиану, что мы хотим рассмотреть вопрос присоединения Трансильвании к Румынии»[117]. Затем, сразу же после проведения Совета Короны в Синае, Сазонов передал Константину Дияманди, румынскому послу в Петрограде, проект румыно-русского договора, положения которого говорят сами за себя: Россия гарантирует Румынии, при подписании мирного соглашения, территории Австро-Венгерской монархии населенные румынами; взамен Румыния обещала непосредственное сотрудничество против Австро-Венгрии; Румыния обязалась не заключать мирное соглашение с Австро-Венгрией, кроме случая, если это будет согласовано с Россией и при непосредственном участии России[118]. Более того, Россия запросила - и оперативно получила поддержку Франции и Великобритании по поводу предложенных территориальных уступок Румынии[119]. Ионел Брэтияну отреагировал осторожно, заявив, Поклевскому-Козеллу что он не может обещатьбольше, чем будет принято в совете Короны, поэтому принял к сведению предложения российской стороны и ответил что в контексте европейского конфликта, Румыния «должна сохранить нейтралитет ...и поддерживать равновесие на Балканах»[120].

В след положительной реакции министра России Поклевский-Козелл[121], румынская сторона пыталась оценить настрой правящих Российской Империи в отношении предложенных территорриальных уступок в обмен на «благоприятный нейтралитет». Румыния получила положительный ответ на свое предложение по дипломатическим каналам, а затем ответ России был укреплен формально соглашениемот 18 сентября / 1 октября 1914 г[122]. Два дня спустя, Сазонов передал своему дипломатическому представителю в Бухаресте, что составление соглашения завершено и содержит следующее: «1. Россия будет

[117] Телеграмма 1556 от 17/30 июля 1914 г. от Сазонова для Поклевского-Козела в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917. D'après les Archives du Ministère des affaires étrangères à Pétrograd, Париж, 1928, стр. 170

[118] Архив Министерства иностранных дел (далее: Архив МИД) фонд Первой Мировой Войны, 71/1914 E2, часть II, Том 32, стр. 67 и 82-83 телеграмма № 855 от 23 июля / 5 августа 1914, соответственно 874 от 26 июля / 8 августа 1914 г. от K. Diamandy к Ион И.К. Брэтиану.\

[119] Телеграмма 27 июля 1750 / 9 Август 1914 от Сазонова послам в Париже и Лондоне, а также ответная телеграмма Извольского, посла России в Париже, № 265 от 29 июля / 11 августа 1914 г., в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 171-172.

[120] Согл. Константин Кирицеску, Preludiile diplomatice ale războiului de întregire (Дипломатическая прелюдия войны за территориальную целостность), Бухарест, 1940, стр. 6.

[121] Настрой российского министра в связи с этим, по поручению в телеграмме Сазоновым, № 9/22 2817 сентября 1914 года, в Documents diplomatiques secrets russes 1914-1917, стр. 177.

[122] Окончательный текст соглашения в письме № 112 от 18 сентября / 1 октября 1914 года от Сазонова Диаманди в Национальном архиве Румынии (далее: НАР), фонд председателя Совета Министров, папка № 126/1920, стр. 127-128 (письмо прочитано министром иностранных дел Таке Ионеску на заседании Сената от 18 февраля 1921 года).

противодействовать любым попыткам нарушения территориальной целостности нынешней Румынии. 2. Россия признает за Румынией право включить в свой состав австро-венгерские территории, население которых представляют румыны. Границы будут определены специальной комиссией в Буковине по принципу математического большинства состава населения. 3. Румыния будет начнет занимать указанные территории по своему усмотрению 4. Россия обязывается получить согласие по этому вопросу от французского и английского правительств. 5. В обмен на все выщеуказанное, Румыния до оккупации этих территорий будет соблюдать доброжелательный нейтралитет по отношению к России. 6. До присоединения Румынией выше указанных территорий, данные положения будут сохраняться в строжайшей секретности». В этом контексте Сазонов потребовалот Поклевский-Козеллова, передать Брэтиану, что под «благожелательным нейтралитетом мы понимаем то, что Румыния прекратит поставку на свою территорию боеприпасов и снабжения наших врагов и их друзей, и, наоборот, позволит нам помочь Сербиив любой форме. Было бы хорошопо крайней мере получить подтверждение от Брэтияну, что это действительно то, что Румыния подразумевает под обещанием «доброжелательного» нейтралитета»[123].

Соглашение «Сазонов-Дияманди» оказалось значимым для дальнейшего развития отношений между Румынией и Антантой, и было особым элементомв последующем определении румынских перспектив.

III. Румынско-русский диалог в период нейтральности Румынии

Последовавший периодбыл отмечен одновременным давлением сторон конфликтана Румынию, нов особенности держав Антанты[124]. Для Румынии, чье правительство выбрало с начала конфликта сторону Антанты[125], эти два года нейтралитета были отмечены двумя главными направлениями во внешней политике: сотрудничество с Италией для потенцияльного одновременного вступленя в войну; и контроль за исполнением условий со стороны Антанты, которые позволили

[123] Телеграмма 20 сентября 3028/3 октября 1914, от Сазонова послу в Бухаресте Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917 гг, стр. 179-180.

[124] Интересно, что послы Антанты провели настоящую дипломатическую кампанию, чтобы давить на своих румынских коллег, которая продвигалась в ритме событий на военном театре. Английский посол в Петрограде заявил, что "Румынии не стоит ждать слишком долго, так как это может обернуться тем, что ее вступление всего лишь "поможет победителям ". НАР, фонд Королевского дома, номер файла 52/1914, стр. 99, телеграммы № 3/16 1396 в ноябре 1914 г., Диаманди для Порумбару

[125] Ион Г. Дука отмечал что, осенью 1914 года "политика Братиану была хорошо определена, он считал, что наш вход в действие вместе с союзниками гарантирован, но считал что вступление должно происходить только в выгодный момент и после того, как мы получим гарантии выполнения наших требований и эффективность нашей военной интервенции ". И.Г. Дука, op.cit., стр. 121-122.

бы Румынии осуществить свои национальные интересы. В обоих случаях, роли и интересы России, по всей видимости, были особые.

1. На самом деле, румынско-итальянские отношения рассматривались Петроградом как неблагоприятные, особенно из-за того, что некоторые российские государственные лица подозревали двуличность политики Рима по отношению к участникам мировой войны. В этой ситуации, премьер-министр, Юнел Брэтиану заверил министра иностранных дел Российской Федерации в Бухаресте 27 января / 9 Февраля, 1915 г., что «Наши дружественные отношенияс Италией, не должны волновать Сазонова, даже наоборот, они основаны на одних и тех же национальных опасениях на счет Австро-Венгрии. Не может быть, чтобы Италия сотрудничала с Германией и ее подготовка к войне проводится в том же темпе, как и наша. В этих условиях, вместо того, чтобы подозревать нас, дипломатия Антанты бы лучше не пренебрегала Италией, котораяне желает оставаться нейтральной до конца войны.Сегодняшняя роль Италии более значительна с точки зрения того, что именно ее вступление окончательно решит результат войны»[126]. Мнение России не изменилось, и МИД России передал министру Румынии в Петрограде, Дияманди свое «сожаление, что Румыния направила свое внимание к Риму, и в определенной степени планирует свое вступление в войнув зависимости от действий Италии»[127].

Попытка Правительства Румынии синхронизировать свои усилия по присоединению к Антанте с Италией, с очевидной целью максимизации шансов осуществления своих легитимных национальных интересов, не реализовалась в 1915 году. Италия вступилав войну с заключением договора с державами Антанты в Лондоне, 26 апреля 1915 года (по новому календарю). О подписании договора, Италия не сообщила румынским партнерам, несмотря на существование двух соглашений, подписанных в 10/23сентябре 1914 года и 24 января / 6 февраля, 1915 г. в которых четко указано, что обе стороны «обязуются согласовывать свои действия в целях принятия одинаковых позиций в процессе зашиты своих интересов, для того чтобы соблюдать нейтралитет, в случае посредничества или, если сохранение нейтралитета невозможно в связи с тем, что их интересы будут под угрозой или принесут им вред"[128]. Несмотря на то, что румынская сторона запрашивала четкие объяснения, ни премьер, ни министр иностранных дел Италии не

[126] НАР, фонд Королевского Дома (официальный), номер файла 17/1915, телеграммы № 177 от 27 января / 9 февраля 1915 г., посланный Ионом И.К..Брэтиану к Дияманди
[127] Там же.файл № 22/1915, телеграммы № 365 13/26 февраля 1915 года послал К.Дияманди к Е. Порумбару.
[128] НАР, Фонд Королевского дома, файл № 61/1914, стр 1, „Accord signé par Son Excelence Monsieur Ion I.C. Brătianu et le baron (Carlo) Fasciotti, le 10/23 Sept. 1914", и стр 9, „Accord signé par Son Excelence Ion I.C. Brătianu et le baron (Carlo) Fasciotti, le 24 Janvier / 6 Février 1915".

пояснили, почему итальянское правительство не информировало румынскую сторону о переговорах о вступлении Италии в войну.[129] Несмотря на то, что правительство Рима сохраняло сдержанность в этом вопросе, в диалоге с итальянским дипломатическим корпусом были выяснены некоторые детали - посол Томассо Титтони даже говорил своему румынскому коллеге в Париже, Алэксандру Лаховари, что «русские выступили против того, чтобы информация о переговорах Италиис Антантой дошла до Румынии»[130].

В целом, вступление Италии в войну существенно изменило стратегическое планирование Бухареста, и это выражено вобращении Юнела Брэтиану 2/15 мая 1915 годапосле односторонних действий Рима, к итальянскому министру Фасчиоти: «Румыния будет действовать дальше только при условии что Россия гарантирует осуществление румынских целей относительно территорий»[131].

2. После российско-румынского соглашения с сентября 1914 года, которое установилонаправление национальныхинтересов, позиция России по отношению к бухарестским властям не отражала уверенность в своем партнере. Более того, даже когда будет подписано соглашение «Сазонов-Дияманди», глава канцелярии МИД России, Барон Мориз Шиллинг, дает министру Румынии Диаманди понять, что «есть некоторые опасения относительно того, что амбиции по увеличению территорий Румынской монархи могут распространиться и на Бессарабию»[132]. Месяц спустя, в октябре 1914 года под сильным немецким давлением на Румынию разрешить транзит оружия на своей территории для Османской империи, министр иностранных дел Сазонов оперативно осведомил Дияманди о том, что «в соответствии с обязательствами нейтралитета, Румынское правительство должно не только запретить транзит через ее территорию немецких боеприпасов для Турции, но и захватывать такие объекты, как только они попадают на нашу территорию»[133]. С другой стороны, Россия, а также другие союзники

[129] Во время посещения Рима лицо, ведущее переговоры со стороны правительства Румынии, полковник Рудяну, отметил, что ни король, ни Саландра, ни Сонино "не предложили четкого объяснения" позиции Рима в этом вопросе, согласно телеграмме. 748 12/25 май 1915 года Гика для Брэтиану, Архив МИД, Римский фонд, т. 40 (рукописная копия).

[130] Национальная библиотека, Специальные коллекции, фонд Сэн-Жорж, архив Н. Филодор, папка 3382 (CCCXCVI / 4), страница 15 (рукописное краткое содержание).

[131] НАР, Фонд Королевского дома, файл № 61/1914, стр. 8 разговор с 2/15 мая 1915 года между И.И.К. Брэтиану и итальянским министром в Бухаресте, барон Карло Фасчиоти.

[132] Архив МИД, фонд Первой мировой войны, 71/1914 E2 / 2, т. 32, Телеграмма. 1096 от 13/26 сентябре 1914 года Дияманди для Порумбару. Румынский дипломат пришел к выводу, что "эти опасения г-н Шиллинга могли бы объяснить предпочтение определенных влиятельных кругов в пользу сохранения сильной Венгрии, но без национальных стремлений вместе с Россией вместо расширения Румынии".

[133] Там же, телеграмма. 1321 от 24 октября / 5 ноября 1914 г., Дияманди для Порумбару.

Антанты, подталкивали румынские власти к скорейшему вступлению в войну. Давоение было в том числе и на самом высоком уровне, сам царь Николай II непосредственно запрашивая в 14/27 января 1915 года румынского посла в Петрограде: «Продолжается еше ваща подготовка? Можем ли узнать примерную дату вашего вступления в войну?»[134]. Более того, русская сторона была заинтересована в военном сотрудничестве - министр Поклевский-Козелл предложил Румыниив феврале 1915 года, послать своих офицеров в Россию «в целях изучения планов военного сотрудничества», но Юнел Брэтиану предусмотрительно отказался от данной инницияти́вы, ссылаясь на ее преждевременный характер[135].

Руководство Петрограда подозревало, что прежде всего немецкое давление могло повлиять на Румынию. Когда в феврале 1915 г. русская сторона получила документ, который сообщал о немецком демарше через военного атташе Румынии из Берлина, Сазонов попытался проверить, могло ли такое давление вызвать реакцию, и Дияманди не снял подозрения русской стороны: «я сказал своему собеседнику, что в этом нет ничего удивительного. Предполагается, что Германия не сидит со скрещенными руками...Я добавил, что русская дипломатия знает, что были даны не только советы, но и сделаны значительные территориальные обещания за счет России, также как Россия делала нам за счет австро-венгерских территорий»[136].

Помимо этих моментов напряженного диалога[137], наиболее интенсивный период насыщенных румыно-российских взаимодействии в течение двух лет нейтралитета Румынии, был связан с сообщением российской стороны весной 1915 о предложении Антанты касательно территориальных претензии Румынии. МИД России передал румынской стороне 1/14 мая 1915 года, официальную дипломатическую ноту[138] в которой были напоминания об изначальных обязательствах Антанты по отношению к Румынии: «В любом случае, Франция и Англия уже

---

[134] НРА, фонд Королевского дома, номер файла. 13/1915, телеграмма но. 79 на 14/27 января 1915 г., от Дияманди для Порумбару касательно приема с царем Николаем II в Царском Селе.

[135] Там же, файл но. 17/1915, телеграммы но. 177 от 27 января / 9 февраля 1915, от И.И.К. Брэтиану для Дияманди.

[136] Там же, файл но. 20/1915, телеграмма но. 255 6/19 февраля 1915 г. от К. Дияманди для И.И.К. Брэтиану.

[137] Французская дипломатия считала, что состояние румыно-русских отношений исходит из негибкости России. Таким образом, французский министр в Бухаресте, Блондель в апреле 1915 года говорил, что "Россия должна показать больше пацифизма, чтобы рассеять воспоминания оставшиеся с 1878". Согласно телеграмме Блонделя к министру иностранных дел Делькассе № 183 10/23 апреля 1915 года в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 187.

[138] НАР, фонд Королевского дома, номер файла. 24/1915, Памятная записка МИД России, Петроград, 1/14 мая 1915.

доказали свои намерения по отношению к Румынии - Франция предоставила вооружение, а Англия, предоставила кредит на Лондонском рынке[139]. Россия, в свою очередь, закрепила свои дружественные намерения, подписав соглашение с Румынией 16 сентября / 1 октября 1914 г. которое установило принцип на котором должны регулироваться присоединение Договаривающимися сторонами австро-венгерских территорий». Таким образом, дипломатическая помятка России определяла характер предложения, которое предстояло обсудить: «Соблюдая принцип разделения территорий на основе этнического большинства, правительство Российской империи полагает что, должны быть изложены общие линии границ, которые, кроме некоторых детальных поправок, могут служить указанием на будущие выгоды Румынии». В продрожении этой дипломатической записки была определена граница румынского государства в случае вступления в войну на стороне Антанты, а именно с самой северной точки т.е. Буковина, и до существовавшей границы Румынии в то время, Дуная. Потом было добавлено следующее утверждение: «Г-н Сазонов верит, что, в свою очередь, румынский народ, благодаря своему развитому национальному чувству, понимает лучше всего моральное обязательство перед Россией и Сербией сохранить территории, где их граждане в свою очередь, предстовляют собой большинствой, как в случае северной части Буковины и Западный Банат».

Пограничные линии изложенные в данном российском документе не соответствовали желаемым румынским правительством, т.е. - границы на реке Прут в Буковине и на реке Тиса в Банат[140] - и в ответ на возражения Бухареста в связи с этим, МИД России предоставил новую памятную записку, 21 мая / 3 июня 1915 года. В новом документе, русская сторона отметила, что «Румыния готова уступить часть Доброджи Болгарии до линии Добрич- Балчик» с надеждой, что «эти благие намерения будут способствовать укреплению добрососедских отношений между Румынией и Болгарией». Россииская сторона указывала, что «в отношении территорий которые Румыния может получить, если вступит в войну без опазданий против Австро-Венгрии, г-н Сазонов с сожалением отмечает, что правительство Румынии не

[139] Поставки вооружений Франции и 150 млн займа, предоставленного Румынии Банком Англии в значительной степени обозначили политическое решение румынских властей. О том что касается займа, считалось, что он имел больше значения, чем просто финансирование. И.Г. Дука, "на самом деле с этого момента начинается союз с державами Антанты. С этих пор мы больше не можем говорить об истинной нейтральности Румынии ". Согл. И.Г. Дука, op.cit., стр. 175.

[140] Позиция Румынии известна Сазонову, согласно телеграмме. 20 апреля 2040 / Май 3, 1915 г. Сазонов послу в Париже, Лондоне и Бухаресте, Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 189.

достаточно справедливо относитися к принципу национальностей, на который Румыния сама ссылается чтобы оправдать свои требования. С этой точки зрения, отказ Румынии от своих претензий на северный регион Тиса - не решает эту проблему, так как, кроме этого весьма ограниченного региона, румынское правительство продолжает претендавать на обширные территории с неоспоримым большинством русского или сербского населенния». Российская дипломатическая памятка заканчивалась выражением готовности правительства Петрограда, к внесению некоторых поправок на пограничной линии проведенной в памятной записке с 1/14 мая 1915 года «но для этого правительство Румынии должно, со своей стороны, доказать свое настоящее желание достичь соглашения на справедливой основе и учитывать обязательства, которые Россия и Сербия имеют перед своми соотечественниками»[141].

Реакция румынской стороны пришла без опозданий, и Бухарест уверенно отстаивал перед Петроградом причины своих территориальных претензий в памятной записке к российской стороне от 30 мая / 12 июня 1915 года. Румынский документ заявлял, что «в основе наших претензий на территории лежит принцип национальностей (...). поэтому мы обязаны уважать данный принцип, и внимательно рассматриваем существенную необходимость формирования стабильной границы. (...) Ни одна граница не удовлетворяет эту потребность лучше, чем природная граница между двумя нашими странами, и нет ничего лучше чем река, особенно большая река. И эта причина заставляет нас настаивать на том, чтобы Дунай разделял наши территории от сербского Королевства. То же самое рассуждение действительно для нашего пограничного региона в Буковине. Прут, наша единственная граница с Россией, отделяетестественным образомрусские владения от Буковины». Согласно этой дипломатической ноте, «Правительство Румынии считает, что стране нелзя принимать самые тяжелые жертвы которые приносит война, без полной гарантии безопасного будущего развития. Оно считает, что это возможно только если естественная граница защитит ее от любого конфликта с соседями. Это и есть цель, которую оно преследует и эффективная защита своих собственных интересов будет выгодна в том числе и для Королевства Сербии». Правительство Румынии подтверждает в этом документе, что, исходя из желания установления границы на Дунае и желания жить в дружбе с Сербией, «оно предлагает... отдать Болгарии территории Добрич, Балчик» для того, чтобы

[141] НАР, фонд Королевского дома, номер файла. 25/1915, Памятная записка копия МИД РФ, № 943 от 21 мая / 3 июня 1915.

«облегчить переговоры Болгарии с Сербиеи»[142].

Обмен сообщениями между Бухарестом и Петроградом не указывал на быстрое достижение соглашения. Тем не менее, под давлением военной ситуации и в связи с настойчивостью союзников, Россия согласилась. По указанию Сазонова, Поклевский-Козелл 21 июля / 2 августа 1915 года должен был«удовлетворить все требования Брэтиану, при условии, что Румыния немедленно остановит пропуск каких-либо военных грузов нашим врагам, и обеспечит нам возможность следить самим за этим процессом. А также чтобыу полномоченый представитель Румынии был немедленно отправлен в главные штаб-квартиры для того, чтобы определить дату и условия вступления Румынии в войну»[143].

IV. В 1916 году «Положение призывает румын присоединиться к нам сейчас или никогда"

Румыния вступила в войну только летом 1916 года, но политические аспекты своих территориальных претензий были подтверждены Россией и другими державами Антанты с июля 1915 г. В середине 1916 года союзники решили перейти к решающим стратегическим отношениям с Румынией и французский министр в Бухаресте, Жан-Камиль Блондель потребовал 16/29 июня 1916 года, от Ионела Брэтиану, вступление Румынии в войну[144]. Румынское правительство, однако, продолжало свою сдержанную политику и упорно продвигало условия, при которых она была намерена присоединиться к Антанте. Эти условия были оформлены Брэтианом в начале июля 1916 года в виде четырех принципов: общая атака союзников на всех фронтах; транспорт боеприпасов через Архангельск и Владивосток (мобилизация зависела от дня прибывания боеприпасов в страну); вступление Российских войск в Буковину; военные действия из Салоников или оккупации Русчюка русскими (Румыния не могла сражаться на двух фронтах)[145].

Главной задачей союза четырех было определение решения

---

[142] Там же, файл № 27/1915, Памятная записка от 30 мая / 12 июня 1915.

[143] Телеграмма. 3756 с 21 июля / 2 августа 1915, Сазонов для посла в Бухаресте Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 199.

[144] НАР, Фонд Королевского дома, файл № 38/1916, стр. 3, резюме уведомление с 16/29 июня 1916 Блонделья. Козел Поклевский проинформировал в тот же день в Петрограде о инициативе Блонделя согласно телеграмме. 406 16/29 июня 1916 года в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 204.

[145] Телеграмма от 3 июля 1916 от Брэтиану для Лаховари в Национальной библиотеке, Специальные коллекции, фонд архива Сен- Жорж, архив Н. Филодор, папка 3386 (CCCXCVI / 8) стр. 3 (ручное краткое содержание). Так же в I Documenti Diplomatici Italiani (дальше: DDI) quinta serie 1914-1918, том VI, Рим, 1988, док. 67 (Телеграмма. 1338/225) от 4 июля 1916 г., стр. 40

Румынии, и задача выявления окончательно решения была на России. Запрос России принял форму настоящего ультиматума посланного 18 июня / 1 июля 1916 Российским начальником штаба, генералом Михаилом Алексеевым, через российского военного атташе в Бухаресте, полковником Татариновым. В своем послании, Алексеев отметил, что «вступление Румынии в действие в это время будет иметь соответствующее значение в совместных усилиях союзных держав, чего не произойдет, если решение будет отложено на неопределенный срок. Ситуация призывает румын присоединиться к нам сейчас или никогда». Алексеев также просил от Татаринова объяснить румынской стороне, что пословица «раз потерявшеися благоприятные условия, не повторятся» действовала в этом случае, и что «военная ситуация настоящего времени является наиболее благоприятной для вступления румын в действие. Если вы хотите ждать большего ослабления австрийцев, мы больше не будем иметь какой-либо необходимости в румынском сотрудничестве...»[146]. Сильное обращение генерала Алексеева формулой ультиматума «сейчас или никогда», будет возобновлено 19 июня / 2 июля 1916 года главнокомандующим французской армии, генералом Жоффр, передавая через военного атташе в Бухаресте, что «ценность вступления Румынии зависит от того, когда это случится, поэтому ситуация требует вступления румынской армии сейчас или никогда» и закрыл свое обрашение тем, что Франция «полностью разделяет точку зрения русского верховного командования и считает, что Румыния должна участвовать сейчас или никогда»[147].

В ответ на запросы пояснить свою позицию, Братиано подтверждает решение о вступлении в войну, но по прежнему настаивает на выполнении условий для вступления, а именно требования военного характера, а также заключения политического договора, который гарантировал бы румынские границы сформировавшиеся в 1915 году[148]. Таким образом, Румыния вступает в заключительную фазу подготовки к войне.

V. Россия и проблема "итальянской модели" соглашения Антанты с Румынией

В этом контексте одной из проблем повестки дня было выяснение того, как будет румынское государство формально присоеденено к

[146] НАР, Фонд Королевского дома, папка №. 16/1916, Телеграмма. 3253 от 18 июня / 1 июля 1916 года генерала Алексеева

[147] Там же самое, файл нет. 17/1916, краткое содержание телеграммы (19 июня /) 2 юля, 1916 генерал Жоффр.

[148] Общая атмосфера при принятии решения о присоединении к Антанте была описана И.Г. Дукой, Мемуары, Издательство Геликон, Тимишоары, 1993, стр. 131 и далее.

Антанте. Одним из рабочих вариантов было присоединение Румынии к Лондонскому договору 1915 года. По словам итальянского министра в Бухаресте, Карло Фасчиотти, 2 июля 1916 года Брэтиано спрашивал у него «каким образом мы присоединились к Антанте? Настаивая на этом вопросе он повторил, что его не интересует какие условия были выполнены, а только характер и форма нашего членства, и какие конкретные гарантии (помимо пакта не заключать мир отдельно) были даны для эффективной реализации тех наших стремлений, которые были приняты нашими союзниками»[149]. На следующий день, Фасчиотти с остальными дипломатическими представителями Антанты в Бухаресте (Блондель, Барклай и Поклевский) согласились послать идентичные телеграммы своим правительствам. Данная телеграмма затрагивала следующие вопросы: «1). По просьбе Брэтиано, просим, позволить нам уведомить его, каким образом присоединилась Италия к Антанте и какие гарантии были даны Италии для удовлетворения своих национальных интересов; 2). Позвольте нам дать обещание Брэтиану от нашего имени и имени наших правительств, о том что будет соблюдаться абсолютная секретность наших переговоров и заключенных соглашений; 3). Сообщите нам, стоит ли просить о присоединении Румынии к Лондонскому договору»[150]. Первая реакция министра иностранных дел Сонино удовлетворяла пожелания румынской стороны, так что 6 июля 1916 (по новому календарю), он информировал своих дипломатов из стран членов Антанты и из Бухареста, о том что «мы не возражаем о присоединении Румынии к Лондонскому договору. Я разрешаю вам начинать переговоры с вашими коллегами и действовать в соответствии с инструкциями, которые будут приходить от соответствующих правительств»[151]. Тем не менее, 10 июля 1916 года (по новому кадендарю) Сонино возвращается к этому вопросу и информирует своих дипломатов стран членов Антанты и из Бухареста по запросу министра иностранных дел России, Сазонова, больше не рассматривать вопрос отдельно с Брэтиану «до тех пор, пока не достигнет соглашение между четырьмя державами по основам договора с Румынией». Один из пунктов, предложенных министром иностранных дел России в качестве основы переговоров с Румынией относился именно к вопросу о присоединении к Лондонскому Договору. По словам итальянского министра, «Сазонов не считает желательным вариантом присоединение Румынии к уже подписавшим, пяти сторонам, считая что согласно прошлогоднему опыту, решение

[149] *DDI,* том VI, документ 58 (Телеграмма. 1310/220) от 2 июля 1916 г., стр. 35.
[150] Там же док. 63 (Телеграмма. 1323/223) 3 июля 1916, стр. 38.
[151] Там же док. 75 (Телеграмма. 908) 6 июля 1916, стр. 46.

будет неблагоразумным, поскольку общее заключение мира может подчиниться воли Румынии». Поэтому Сонино решил внести поправки в ранее представленные инструкции: «Мы договорились с Сазоновым, о том что мы предпочли бы не допустить присутствие Румынии в Лондонском договоре, тем самым поставив ее в то же положение, как и Бельгию, Сербию; но в целях экономии времени, если Братиану будет категорически настаивать на участии в данном договоре, уведомить заранее об окончательном ответе, который будет ему дан»[152]. И, наконец, Италия, Франция и Великобритания остановились на предложенном Россией варианте, который был отражен в соглашениях, связывая Румынию с Антантой.

VI. Россия и подписание присоединения Румынии к Антанте

Политический договор и военная конвенция[153] были подписаны 4/17 августа 1916 года, удовлетворяя территориальные и оперативные претензии румынской стороны и устанавливая день вступления в бой Румынии - 15/28 августа 1916 года. Министр иностранных дел России, Поклевский-Коззел действовавал в качестве представителя Антанты, и его доклад по этому вопросу 5/18 августа 1916 гласит: «чтобы избежать какой-либо огласки, подписание состоялось в доме Винтилэ Брэтияну, куда я пошел со всеми копиями политического договора и военной конвенции уже подписанными послами и военными атташе государств Антанты. Там меня ждали Брэтиану, его брат Винтилэ, Дука -министр народного просвещения и Дияманди - посол Румынии в Петрограде. Когда документы, которые я привез были зачитаны в слух и Братиану подписал их, Братиану сказал в эмоциональных терминах, что он уделяет огромное значение тому, что только что сделал, не только потому, что надеется, что это будет способствовать достижению волеизъявления румынской нации, но и потому что соглашение, подписанное между Россией и Румынией обозначает новый век дружбы и доверия между этими двумя странами, век в котором он видит еще одну гарантию для будущего благосостояния своей страны»[154].

---

[152] Там же док. 92 (Телеграмма. 921) 10 июля 1916, стр. 57-59.

[153] НАР Фонд Королевского дома, папка нот. 20/1916, секретная конвенция Румынии с Антантой. О тексте конвенции и политическом и военном контексте описано в августе 4/17, 1916, Константин Минеско, L'Action diplomatique de la Roumanie pendant la guerre, SGI, Париж, 1922, стр. 41-42 şi 43-46 (сноски).

[154] Телеграмма Поклевского №.505 с 5/18 августа 1916 г. (отправлено из Унгень) в Documents diplomatiques secrets russes, 1914-1917, стр. 210.

БЕССАРАБИЯ В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

В.Я. ГРОСУЛ

19 июля (1 августа) 1914 года Германия объявила войну России и Бессарабия сразу ощутила ее воздействие, хотя поначалу на ее территории никаких военных действий не было. Да и позднее, эти действия коснулись лишь ее северных районов и, в меньшей степени, южных. Вскоре после начала Первой мировой войны в Бессарабии было введено осадное положение. На Бессарабию был распространен Военный устав, вступивший в силу в конце июля 1914 года. Бессарабская администрация во главе с губернатором была нацелена на активную помощь фронту. В 1912-1915 годах бессарабским губернатором был М.Э. Гильхен, а в 1915-1917 - М.М. Воронович. Нередко между военными и гражданскими властями возникали разного рода проблемы, зачастую обусловленные постоянным ухудшением материального положения основной массы населения.

Российское правительство начало мобилизацию пограничных с Австро - Венгрией военных округов 16 (29) июля, то - есть еще до объявления войны, на следующий день 17 (30) июля была объявлена всеобщая мобилизация. Собственно она и подтолкнула Германию вначале к предъявлению ультиматума России 18 (31) июля, в котором содержалось требование прекратить мобилизацию до 12 часов 19 июля (1 августа), а затем, поскольку российское правительство на этот ультиматум не ответило, последовало официальное объявление войны. Мобилизация, естественно, проводилась и в Бессарабской, Херсонской, Подольской и других губерниях.

Сохранились материалы о патриотическом порыве, охватившем определенные слои, прежде всего городского населения Бессарабии. Наибольшее оживление наблюдалось на железнодорожных станциях, откуда отходили поезда с новобранцами. Как отмечал корреспондент газеты « Голос Кишинева» 27 июля старого стиля, то - есть 9 августа по новому: « На вокзале творится нечто невероятное. Каждый раз отправляют эшелоны войск. Солдаты идут по улице вперемежку с женами и детьми и, когда их усаживают в вагоны, поднимается плач и вой»[155].

[155]Морозан В.В. Бессарабское общество и местная пресса летом 1914: ощущение надвигающейся катастрофы // Россия в годы Первой мировой войны 1914-1918. М.,

Естественно, жизнь в крае сразу поменялась. Сразу начались разного рода проблемы. Значительное число вкладчиков местных банков бросилось изымать свои средства. Толпы вкладчиков собирались у конторы Государственного банка и отделениях коммерческих банков, требуя возвращения своих денег. Среди них было немало таких вкладчиков кто подлежал призыву. Деньги они обычно переводили своим родственникам. Поначалу упали цены на местные фрукты, поскольку они в большом количестве поставлялись прежде в Австро - Венгрию и с началом войны терялся этот довольно емкий рынок сбыта. Но в целом сразу стали подниматься цены на продукты питания. К концу первой недели войны сахар подорожал на 80 коп.за пуд, чай на 45 коп. за килограмм. В первые же дни войны началось увольнение частного персонала в мелких учреждениях, а портные, лавочники, мясники и другие торговцы стали требовать от своих постоянных покупателей оплату долгов и отказывались предоставлять услуги в кредит[156].

Примерно в таком же духе передавала 21 июля обстановку в Заднестровье, в частности, в Тирасполе местная газета « Днестровский край». Она сообщала о том, что жизнь в коммерческих кругах Тирасполя совершенно замерла, торговля слабая, а те, кто имели текущие счета в банках, получали все вклады. Там также писалось о призыве на действительную службу нескольких популярных в Тирасполе общественных деятелей. В Тирасполе поначалу, как и в Кишиневе, царил патриотический подъем. Вечером в городе на Покровской улице состоялась патриотическая демонстрация, в которой приняло участие тысяча человек. Демонстранты выкрикивали лозунги: « Да здравствует Россия и Сербия! Да здравствует великая Русь!»[157].

Непосредственно военные приготовления коснулись прежде всего Южной Бессарабии, той ее территории, которая примыкала к Дунаю. Объяснялось это прежде всего необходимостью оказания помощи союзнице России - Сербии. Уже 3 августа на Нижнем Дунае формируется Экспедиция особого назначения во главе с капитаном первого ранга М. Веселкиным. Ее главной задачей было снабжение Сербии всем необходимым для ведения войны, прежде всего оружием и боеприпасами, в которых сербская армия остро нуждалась, а также продовольствием. Первый речной караван отправился в Сербию уже 30 сентября и благополучно прибыл туда 8 октября, где

2014, с.367.

[156] Там же.

[157] Полушин В. Тирасполь на грани столетий. Штрихи к историческому портрету города на Днестре.Книга вторая. Тирасполь, 1996., с. 648-650.

выгрузил все припасы. Второй подобный караван прибыл туда 11 ноября. Затем, вплоть до осени 1915 года, когда в войну на стороне Германии вступила Болгария, такие караваны из России шли в Сербию неоднократно[158].

Экспедиция особого назначения занималась также укреплением позиций русской армии на Нижнем Дунае, возведением укреплений и строительством разного рода инженерных сооружений вдоль границы с Румынией. Около села Джурджулешты, где река Прут впадает в Дунай, сооружается мощная батарея с тяжелыми крепостными орудиями. В задачу этой батареи входил контроль над стратегически важной местностью между городами - портами на Дунае - Рени и Галацем. Между Рени и Измаилом, напротив Ферапонтова монастыря, к берегу Дуная подвели дамбу и построили понтонный. мост на случай необходимости переправки русских войск в Румынию Причем это сооружение имело двойное назначение. При совместных боевых действях с Румынией против Турции или, наоборот, для противостояния Румынии, если будет предпринято стремительное наступление на Нижнем Дунае[159].

Коронный Совет Румынии собрался 3 августа 1914 г. в Синае. Король Кароль ратовал за участие в войне на стороне центральных держав. Но его поддержал из видных политических деятелей только П.П. Карп, один из лидеров румынских консерваторов. Большинство участников этого совещания высказалось за нейтралитет Румынии в уже начавшейся войне. Страны Антанты восприняли это решение с удовлетворением, тогда как представители Германии и Австро - Венгрии заявили, что они будут считать Румынию союзнической державой[160].В Румынии, однако, имелись силы, которые проводили антироссийскую агитацию. Среди них был бухарестский филиал Союза освобождения Украины, созданный во Львове в августе 1914 г. и издавший в сентябре 1914 года манифест, в котором призывал к общей борьбе украинского и румынского народов против российского самодержавия. В планы этого Союза освобождения входила организация десанта в Южной Бессарабии совместными силами турецкой армии и украинских добровольцев[161].

В кампании 1914 года на восточно - европейском театре было проведено четыре наиболее крупных операции. Это Восточно -

---

[158]Вельможко А. Первая мировая война и Бессарабия // uplhttp // topor.ad/ua/ pervaya-mirovaya-voyna-i-bessarabiya/

[159] Там же.

[160] История Бессарабии (От истоков до 1998 года). Киш., 2001, с.72.

[161]Кушко А., Таки В.,Гром О. Бессарабия в составе Российской империи 1812-1917. М., 2012, с. 353-354.

Прусская, Галицийская, Варшавско - Ивангородская и Лодзинская. Первая из них окончилась неудачно для русской армии, хотя она оказала большую помощь своим союзникам, действовавших во Франции, оттянув на себя значительное количество германских войск. В результате Галицийской битвы русская армия добилась значительных успехов в боях против Австро - Венгрии. В ходе ее была занята Галиция со Львовом и даже часть австрийской части Польши. Эта операция происходила вблизи от Бессарабии и определенным образом ее коснулась. Две последних операции проходили в основном на территории Польши и велись против германских войск.

Во всех этих операциях участвовали выходцы из Бессарабии, которых можно найти чуть ли не во всех дивизиях и даже полках русской армии. Всего во время Первой мировой войны Бессарабия дала русской армии по разным данным от 250 до 300 тыс. солдат и офицеров. Среди них было более 20 - ти генералов: К. Мунтянов, М. Кантакузен, М. Крупенский, М. Адабаш, Г. Гаврилица, А. Гроссул - Толстой, М. Донич, В. Кантакузен, Г. Кортацци, А. Морузи, М. Мунтянов, М. Стадницкиий, А. Черкез, адмирал А. Немитц и др[162].

Будучи ближайшим тылом действующей армии Бессарабия стала играть все более значительную роль и в организации медицинской службы для помощи больным и раненым войнам. На ее территории создается сеть военных лазаретов. Уже 25 августа 1914 года в Тирасполь прибывает первая партия раненых солдат Житомирского полка. На вокзале их встречала большая толпа народа[163].Специальный госпиталь учреждается и в Кишиневе, но в течение двух месяцев туда раненых не привозили. Первый состав с ранеными войнами прибыл в Кишинев 7 октября 1914 года поздно вечером. В ожидании поезда на вокзале собралась громадная толпа из нескольких тысяч человек. Публика с криками « Ура» встречала своих земляков. Далее их отправили в госпиталь на трамвае, а легко раненых пригласили в буфет, где устроили им угощение чаем и сластями[164]. В дальнейшем раненые все поступали и поступали.

Итак, с начала Первой мировой войны по сентябрь 1917 г. в русскую армию было мобилизовано не менее 250 тыс. жителей Бессарабии, что составляло около 50% мужского трудоспособного сельского населения края. Многие жители края были привлечены к оборонительным работам. Для строительства оборонительных сооружений производилась принудительная мобилизация гражданского населения прифронтовых районов.Так, с апреля 1915 по февраль

[162] Гросул В. Молдавские выходцы в России нового времени. Кишинев, 2016, с. 63.
[163] Там же, с. 654.
[164]Морозан В. Бессарабское общество, с. 368.

1916 на строительство оборонительных сооружений на севере Бессарабии было направлено свыше 125 тыс. человек и 15 тыс. подвод. В марте 1916 года на строительных работах находилось 100 тыс. человек. По Хотинскому уезду еще в 1914 году в качестве подводной повинности было привлечено 27083 подводы против 2192 подводы в 1913 году, то - есть больше в 13 раз. Аналогичное положение было и в других уездах, хотя на Хотинщину пали несколько большие испытания, поскольку по ней пройдет линия фронта.

Значительными были также и другие формы материальной помощи, оказанные губернией действующей армии. По валовому сбору зерна Бессарабия занимала среди всех губерний и областей России 6 - е место, на ее долю приходилось 3% производимого в стране хлеба. Бессарабия традиционно занимала первое место в стране по производству кукурузы. В 1915 году посевная площадь хлебов несколько сократилась по сравнению с 1914 годом, но урожай был лучше, и поэтому производство хлебов в этом году увеличилось более чем на 4 млн. пудов. Хотя посевная площадь продолжала сокращаться и в 1916 году, урожай этого года также был больше предыдущего, составив свыше 141 млн. пудов продовольственных хлебов и овса. Сокращение посевных площадей и уменьшение трудоспособного сельского населения заметно сказались в 1917 году. Вообще, в период Первой мировой войны посевная площадь сократилась с 2301 тыс. десятин в 1913 году до 2152 тыс. десятин в 1916 году, то - есть на 9%. Из них под овсом находилось около 70 тыс. десятин[165]. Значительная часть овса шла для поддержания русской кавалерии.

Кроме того, в Бессарабии возделывались просо, рапс, подсолнечник, сахарная свекла, гречиха, горох, чечевица и бобы, так же использовавшиеся в армейских нуждах. Из 450 тыс. крестьянских хозяйств Бессарабии безземельные крестьяне в 1917 году составляли 98 тыс. (21,6%), бедняки с наделом 5,5 десятины - 190,3 (42,2 %. В 1917 году на закупку хлеба для армии в Бессарабии ежемесячно ассигновывалось 30-40 и более млн. руб., выделяемых казной. Но в результате различного рода махинаций значительная часть этих средств оседала в карманах крупных землевладельцев, скупщиков и поставщиков хлеба для армии, наживавших миллионные состояния.

Существенной также была роль Бессарабии и в ряде других отраслей земледелия. Бессарабия занимала первое место в стране по площади виноградников и производству вина. Накануне Первой мировой войны площадь виноградников Бессарабии составляла

[165]Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии эпохи империализма. Киш,, 1980, с. 79-81.

около 70 тыс. десятин[166]. В 1910-1913 годах в губернии производилось в среднем ежегодно 7,6 млн. ведер вина[167]. Бессарабия отличалась также производством больших партий спирта, широко использовавшегося армией. В Бессарабии собиралось значительное количество фруктов и ягод, причем большая часть фруктов поставлялась армии в сушённом виде, из них особым спросом пользовался бессарабский чернослив. Заслуженной славой пользовался также и местный грецкий орех, по сбору которого Бессарабия занимала первое место в России. Площадь садов Бессарабии накануне войны составляла 46.366 тыс. десятин.

Большое значение для армии имело бессарабское табаководство. В XIX в. Бессарабия занимала первое место в России по производству табака, но в начале XX в. она перешла на четвертое место по посевным площадям и на пятое место по общему производству этой культуры. Однако, в связи с Балканскими войнами и сокращением производства табака в Турции, Греции и других балканских странах производство табака в Бессарабии заметно увеличилось. Дальнейшее увеличение производства табака в Бессарабии произошло во время Первой мировой войны, когда регулярно поставлялись крупные партии табака действующей армии, чему способствовала близость фронта. Армии также поставлялось значительное количество бессарабской рыбы, улов которой был особенно значителен на Дунае, хотя, после того как линия фронта подошла к этой реке, появились определенные сложности.

По данным на 1916 год, в Бессарабии было 503 тыс. лошадей, 106 тыс. волов, 240 тыс. коров, 2200 тыс. овец, 507 тыс. свиней и 19 тыс. коз. При общем падении роли овцеводства, традиционного занятия молдавских крестьян, в этот период оно еще было довольно значительным. В 1915 году на 100 человек сельского населения приходилось 65 овец, тогда как в среднем по России - в два раза меньше. Скотоводство было развито больше в южных уездах, чем в северных. Во время войны проводились неоднократные реквизиции скота для армии. На нужды армии шли также продукты молдавского птицеводства и пчеловодства.

Значительно слабее была развита молдавская промышленность. Крупных промышленных предприятий здесь почти не было. В 1913 году объем производства ремесленных и промышленных предприятий Бессарабии превысил 13 млн. рублей при объеме сельскохозяйственного производства в 118 млн. рублей. Во время войны большая часть промышленных и ремесленных предприятий перестроилась на военный лад, но в целом промышленное производство в губернии

[166] История народного хозяйства Молдавской ССР (1812-1917 гг.), Киш., 1977, с. 283.
[167] Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии, с. 260.

встретило ряд трудностей. Если на 1 июля 1914 года в Бессарабии было 148 наиболее значительных предприятий, то к весне 1917 года полностью закрылись 72 и временно - 18. В целом, война нанесла удар по бессарабскрой экономике, хотя и стимулировала некоторый подъем таких отраслей, как мукомольная, лесопильная, кожевенная, обувная, табачная и винодельческая.

В 1914-1917 годах чрезвычайно возросла роль бессарабских дорог, особенно железных. По ним перевозились войсковые части, раненые и больные, большое количество разного рода грузов. В 1912 году протяженность железнодорожных линий составляла 804 версты. В Бессарабии было четыре железнодорожных ветки Юго - Западных железных дорог: от Бендер до Унген, от Бендер до Рени, от Рыбницы до Новоселицы и от Могилева - на Днестре (ныне Могилев - Подольский, Украина) до Окницы. Во время войны отмечено интенсивное строительство железных дорог в губернии. Всего было построено около 400 верст новых железнодорожных линий. 310 верст вторых путей и 200 верст узкоколейных военно - полевых железных дорог. К январю 1918 г. общая протяженность ширококолейных железных дорог Бессарабии составила 1200 верст[168].

В это время Бендерский участок тяги имел 286 паровозов и был самым протяженным на Юго - Западных железных дорогах[169]. Во время войны Аккермансоке железнодорожное общество, вскоре преобразованное в Бессарабское железнодорожное общество с капиталом в 1912 году в 6625 тыс. рублей, увеличило свои активы к январю 1918 г. до 138,8 млн. рублей, то - есть в 21 раз. В мае 1917 года в Бессарабском железнодорожном обществе в пределах Бессарабской губернии числилось 20 тыс. рабочих. Кроме того, на строительстве и эксплуатации железных дорог использовались солдаты железнодорожных батальонов, которые до войны являлись кадровыми рабочими промышленных предприятий и железных дорог. В сентябре 1917 года на Румынском фронте находилось 14 железнодорожных батальонов, полевой железнодорожный парк и одна железнодорожная рота. В них состояло 25 тыс. солдат.

В военных целях использовались также и водные пути Бессарабии. Реки Дунай, Днестр и Прут были судоходными на всем протяжении их в Бессарабии. Портовыми городами являлись Аккерман(ныне Белгород - Днестровский, Украина), Измаил, Килия. Рени, поселок Вилково. Пристани находились в Бендерах и других городах.Кроме того имелось еще несколько пристаней по Пруту. В Бессарабии действовало казенное Русское Дунайское пароходство.

[168] История народного хозяйства Молдавской ССР (1812-1917), с. 298
[169] Там же, с.299.

В годы войны возросло число рабочих и служащих на речном пароходстве, достигнув в Бессарабии 6 тыс. человек. Грузооборот речного флота Бессарабии в 1911 году составлял 68,6 млн. пудов. По рекам перевозили всего лишь в два раза меньше грузов, чем по железным дорогам.

Протяженность грунтовых дорог в 1912 г. составляла 4649 верст, а общая протяженность шоссейных дорог в 1917 году достигла 387 верст. В целях ускорения передвижения армейских соединений и доставки военных грузов в период войны были проведены специальные работы по увеличению протяженности и улучшению качества сухопутных путей. Был построен ряд новых мостов и переправ. В 1917 году через реку Днестр был сооружен Дубоссарский мост протяженностью 251 метр, а вместе с эстакадой - более 550 метров. На реке Прут были построены мосты в районе Рени, Цуцоры, Вадул - луйИсак, Албиница, Кагул, Шивица(Валены), Скуляны, Леово, Немцены, Фальча, Станилешты, Ведены, Сарата - Резешть[170]. Первая мировая война резко ударила по оборотам бессарабской внешней торговли, но усилила торговые связи края с российской армией.

В целом же, во время войны материальное положение основной массы населения продолжало ухудшаться. Посевные площади в 1916 году по сравнению с 1913 годом в Кишиневском уезде сократились - на 50%, а Оргеевском - на 60%[171]. Средняя заработная плата рабочих Бессарабской губернии в 1913 году составляла 235 руб. в год, а в 1915 - только 184 руб. в год, то - есть 15,6 руб. в месяц. Постоянно росли цены. В марте 1917 года по сравнению с 1913 годом они повысились в 6-12 раз. Фунт печеного хлеба в Кишиневе в конце 1917 года стоил 22 копейки по сравнению с 2 копейками в 1913 году, подорожав, таким образом, в 11 раз. Одновременно качество хлеба значительно ухудшилось. Острую нехватку продовольствия в 1917 году ощущали не только города края, но и села.

Во время войны заметно возросли государственные и земские налоги. Обложение земли губернскими налогами в 1917 году возросло против 1910 года более чем в четыре раза, а уездными - в 2,5 раза. О значительном ухудшении положения большинства крестьянства свидетельствует увеличение количества пайков, выдававшихся только остро нуждавшимся семьям военнослужащих в селах края. На первое сентября 1917 года в селах Бессарабии выдавалось 568 тыс. пайков (на примерно 150 тыс. остро нуждавшихся крестьянских хозяйств).

---

[170]Шемяков Д.Е. Очерки экономической истории Бессарабии, с. 136.

[171] Европа и Россия в огне Первой мировой войны. К 100 - летию начала войны. М., 2014, с. 587.

Поскольку Бессарабия была прифронтовой губернией, то это привело к значительному увеличению постоев. В некоторых селах число солдат и работающих на армию рабочих превышало количество местного населения, состоявшего преимущественно из стариков, женщин и детей. Это неизбежно приводило к еще большему усилению реквизиций продовольствия, фуража и скота. изготовлялась пища. Тем временем цены все росли и росли, несмотря на наличие комиссии по борьбе с дороговизной[172].

В 1914-1915 годах наиболее близким к военным действиям регионом Бессарабии был ее север, то - есть Хотинский уезд. На юге, как отмечалось, осуществлялась связь с борющейся Сербией. Но постепенно шел процесс укрепления связей с центральными державами Болгарии, заключившей в 1915 году ряд тайных договоров с Германией, а вскоре и с Турцией. 1 (14) октября 1915 года Болгария вступила в Первую мировую войну на стороне центральных держав, что создало ряд дополнительных опасностей для Юго - Западной окраины России. По - видимому это стало одной из причин нового приезда в Молдавию императора Николая II. Проведя смотр войск в Одессе, он окончательно отказался от плана десанта русского флота и сухопутных войск в Турцию. Эта так называемая « Босфорская экспедиция» замышлялась еще в 80 - х 90 - х годах прошлого века и ставила целью устройство позиций России у Босфора при его впадении в Черное море[173]. Далее император направился на поезде в Рени, с остановками в Тирасполе и на станции Кульмская[174].

В августе 1916 г. на стороне Антанты выступила Румыния. Произошло это после успешного наступления российского Юго - Западного фронта во главе с генералом А.А.Брусиловым, который 22 мая (4 июня) прорвал фронт в районе Луцка и продвинулся на 80-120 км. В результате этой операции русские войска заняли Южную Галицию и всю Буковину и продвинулись в сторону Румынии со стороны Северо - Востока. Казалось, ситуация должна была улучшиться. Но, в действительности, положение в Бессарабии заметно обострилось[175]. Румынские войска потерпели сокрушительное поражение, и две трети территории страны были оккупированы противником. Неприятель был остановлен благодаря вмешательству русских войск. На рубеже 1917 года фронт стабилизировался[176].

---

[172] Полушин В. Тирасполь на грани столетий, с. 673-674.

[173]Рыбачёнок И.С. Закат великой державы. Внешняя политика России на рубеже XIX-XXвв.:цели, задачи и методы. М., 2012, с.260-263.

[174]Вельможко А. Первая мировая война и Бессарабия

[175] Подробнее см.: Виноградов В.Н. Румыния в годы первой мировой войны. М., 1969;Deac A.,Toaca. Lupta poporului român împotriva cotropitorilor 1916-1918. Buc., 1978.

[176] Виноградов В.Н., Ерещенко М.Д., Семенова Л.Е., Покивайлова Т.А. Бессарабия на

Был организован Румынский фронт во главе с генералом Д.Г. Щербачёвым, протянувшийся на 430 верст по территории румынской Молдовы. Из них первоначально лишь 30 верст обороняла румынская 2 - я армия генерала А. Авереску. Причем из 609 батальонов этой армии лишь 74 были румынскими, остальные являлись частями русской армии. На июль 1917 года русские войска занимали фронт в 390 км, а румынские - 70 км.

К концу 1916 года военно - стратегическое положение Бессарабии заметно ухудшилось. Угроза исходила не только с Севера, но и с Юга, поскольку болгарские войска, поддержанные немецкими частями, вступили в северную Добруджу и подошли к Нижнему Дунаю, представляя опасность для Бессарабии. Дело дошло до того, что в 1917 году немцы довольно часто обстреливали и бомбили жилые кварталы Измаила[177]. Заметно приблизилась зона военных действий и на западе, где фронт в конце 1916 года стабилизировался. 27 августа 1916 года Румыния объявила войну только Австро - Венгрии, но этот прием не дал желаемого успеха. Вскоре, соответственно 30 августа и 1 сентября, о состоянии войны с Румынией объявили правительства Германии, Болгарии и Турции[178]. Россия была вынуждена направить значительные средства, включая продовольствие, фураж, обмундирование, оружие, боеприпасы, на содержание румынской армии, а также большого числа румынских беженцев, осевших в России, в том числе и на территории Бессарабии.

Вместе с тем, в самой России ситуация все более ухудшалась.[179].Генерал Головин подчеркивал, что и в армии и в стране ощущались потери, понесенные в 1916 году, которые достигали 2.060.000 убитых и раненых и 344.000 пленных. И далее он добавлял: « Эти потери был тем более чувствительными, чем слабее было сознание в необходимости их для России; последнее же являлось непосредственным следствием того, что в народных массах доверие к Правительству и вера в Союзников были окончательно подорваны»[180]. Страна шла к неизбежной революции и эта революция не могла не коснуться Бессарабии, в то время составной части Российской империи.

Февральская революция 1917 года произошла быстро и, на первый взгляд, неожиданно. Эту быстроту и относительную ненасильственность подчеркнул и находившийся тогда в Петрограде

перекрестке Европейской дипломатии. Документы и материалы. М., 1996, с. 169.

[177]Вельможко А. Первая мировая война и Бессарабия.

[178]История Бессарабии (От истоков до 1998 года), с.76.

[179] Головин Н.Н. Военные усилия России в мировой войне. Жуковский - Москва, 2001, с.332.

[180] Там же, с. 330.

румынский дипломат Г.Крецеану, отметивший и тот факт, что революция была позитивно принята всеми классами общества, за исключением полиции[181]. Февральская революция оказала заметное влияние на события в Бессарабии. Отмечены многолюдные демонстрации жителей Бессарабии и солдат, расположенных здесь частей и соединений, приветствовавших революцию, в Кишиневе, Бендерах, Оргееве[182]. Первый многолюдный митинг в Кишиневе в поддержку революции в Петрограде состоялся 10 марта. Демонстранты выходили на улицу с красными флагами и пением революционных песен. У демонстрантов были свои основания быть недовольными, поскольку Бессарабия относилась к тем губерниям страны, где разрыв между бедными и богатыми был особенно разительным[183].

Однако, бессарабским губернским комиссаром стал крупный помещик, видный деятель бессарабского земства К. Мими, во время войны активно занимавшийся снабжением армии. Его заместителем был также крупный землевладелец В. Кристи, вскоре ставший губернским секретарем. В. Кристи - сын бывшего орловского, затем московского губернатора бессарабского происхождения, сенатора Г.И. Кристи, участвовавшего в русско - турецкой войне 1877-1878 годов[184]. Среди восьми комиссаров, возглавлявших уездные администрации, пять были помещиками[185]. Понятно, что такая власть не могла рассчитывать на поддержку широких народных масс, чрезвычайно настроенных тогда против эксплуататорских классов.

Параллельно, как и по всей России, в Молдавии шел процесс формирования системы Советов, которые были созданы одновременно с Временным правительством в Петрограде и должны были как - то координировать с ним свои действия. Поначалу между Советами и Временным правительством имел место диалог, хотя и тогда были заметны отличия в оценке событий в России и в предлагаемых решениях тех или иных проблем стоявших перед страной. В первые дни революции Исполком Петроградского Совета и Временный комитет Государственной думы, вскоре переросший во Временное правительство, выступали как два равноправных партнера[186]. Двоевластие было реальным, более того, «Петроградский Совет явно

[181]Ivănescu D. Documente privind participarea României la primul război mondial // Revistă de istorie a Moldovei. 1991, № 4(8), p. 57.
[182] Победа Советской власти в Молдавии. М., 1978, с.63.
[183] Бойко П. Последний бастион революции 1917 года // Бойко П. Записки историка. Киш., 2014, с.45.
[184]Митрополит Арсений (Стадницкий). Дневник 1902-1903. 2 том. М., 2012, с.318-319.
[185] Левит И. Движение за автономию Бессарабии в 1917 г. Киш., 1997, с.4.
[186] Старцев В. 27 февраля 1917. М., 1984, с.223-225.

присваивал себе роль контролера»[187]. Так, конечно, долго продолжаться не могло.

Первые Советы рабочих депутатов Бессарабии были созданы в марте в Бендерах и Кишиневе.Тогда же были созданы Советы солдатских депутатов, которые затем объединились с рабочими Советами.У же 8 марта 1917 года состоялось первое заседание Бендерского Совета рабочих депутатов. Председателем Бендерского Совета рабочих депутатов был избран О.Н. Блиц, представлявший Общество служащих торгово - промышленных заведении. В Бендерском Совете заметную роль играли железнодорожники и это не было случайностью, учитывая многочисленность рабочих и служащих Бендерского железно - дорожного узла[188]. Бендерский Совет рабочих депутатов стал первым Советом в Молдавии. 11 марта состоялось уже первое заседание Бендерского Совета солдатских депутатов. Примечательно, что на нем присутствовали руководители Временного исполкома Совета рабочих депутатов. Далее в Бендерах происходит совместное заседание двух Советов, а 18 марта избирается объединенный исполком Совета рабочих и солдатских депутатов, куда вошли 19 солдат и 18 рабочих - представителей более трех тысяч трудящихся города и десяти тысяч военнослужащих бендерского гарнизона.

Несколько позднее чем в Бендерах создается Совет в Кишиневе. Выборы депутатов в Совет рабочих депутатов Кишинева начались 9 марта 1917 года и были проведены по соответствующей норме. Всего в кишиневский Совет было избрано 50 депутатов, представлявших более трех тысяч рабочих. 13 марта в здании городской библиотеки состоялось его первое организационное заседание. Через день, 19 марта избирается его исполнительный комитет в составе 15 человек. Кишиневский Совет солдатских депутатов был создан 24 марта. Объединение двух Советов произошло в конце апреля - начале мая 1917 г. Постоянно действующим органом Совета был его исполком, состоявший из двух секций - рабочей и военной[189].

Советы продолжали создаваться в апреле, мае и даже в июне 1917 г. Это Советы в Бельцах, Бричанах, Ганчештах, Григориополе, Дубоссарах, Единцах, Калараше, Леово, Окнице, Оргееве, Резине, Сороках, Унгенах, Чадыр - Лунге и других городах.4 мая вышел первый номер газеты «Известия Кишиневского Совета рабочих и солдатских депутатов».

---

[187] Там же, с. 225.

[188] История Приднестровской Молдавской республики. Том 2. Первая часть. Тирасполь, 2001, с.13-14.

[189] Кишинев. Энциклопедия. А - Я. Киш., 1984, с. 287.

В 1917 году впервые в Бессарабии открыто был отпразднован день первого мая. В этот день состоялись демонстрации и митинги в Кишиневе, Бендерах, Оргееве, Унгенах, Резине и других населенных пунктах губернии. Интересно, что первомайская демонстрация в Рыбнице была поддержана демонстрантами из Резины, располагающейся по бравому берегу Днестра. Резинцы прибыли в Рыбницу и провели совместный митинг у здания Рыбницкого Совета. Эта демонстрация продолжалась до позднего вечера и сопровождалась революционными песнями « Марсельеза» и «Варшавянка».

Революционный процесс охватил и этот край, заметно оживив общественное движение. Оно приобрело социальный и национальный характер. В процессе аграрных вступлений началась конфискация помещичьих имений и инвентаря, крестьяне отказывались платить за аренду и вносить налоги. Их представители участвовали в ряде крестьянских съездов, в том числе в Первом губернском съезде крестьян Бессарабии, что происходил в Кишиневе с 21 по 23 мая 1917 года. На крестьянских уездных съездах в мае - июне были образованы уездные Советы крестьянских депутатов, которые постепенно объединялись с Советами рабочих и солдатских депутатов и создавали общие исполкомы. 20-26 сентября 1917 года в Кишиневе состоялся Бессарабский губернский съезд Советов рабочих и солдатских депутатов. Осенью аграрное движение усилилось. В крае шел процесс создания большевистских организаций, как и организаций других партий

С каждым месяцем усиливалось антивоенное движение, охватившее располагавшиеся в Молдавии воинские части. Первые крупные их выступления произошли еще до Февральской революции. В декабре 1916 года отказались выехать на фронт и оказали вооруженное сопротивление солдаты 12 - го Кавказского стрелкового полка, располагавшегося в Аккермане, а 21-23 февраля 1917 г. восстание вспыхнуло на распределительном пункте бендерского гарнизона. Подобные же выступления солдат происходили и в других регионах России. Дело дошло до того, что во время декабрьских боев на Рижском плацдарме отказались наступать солдаты 2 - го Сибирского корпуса. Целого корпуса! К концу 1916 года по официальным данным число дезертиров в армии достигло 1,5 млн. человек[190].

Небывалый для Бессарабии размах приобрели национальные движения, прежде всего молдавское и украинское, но также свои требования стали предъявлять и другие жители края - болгары,

[190]Пушкарева И.М. Февральская буржуазно - демократическая революция 1917 г. в России. М., 1982, с.91.

гагаузы, евреи, немцы, поляки. По - прежнему очень острым в был аграрный вопрос. Эти три главных вопроса - о мире, земле и национальных отношениях сохранились после Февральской революции и неуклонно вели страну к новой революции.

25 октября (7 ноября) Петроградский военно - революционный комитет - орган Петроградского совета, опираясь на части петроградского гарнизона, Красную гвардию и экипажи Балтийского флота, низвергает Временное правительство, берет власть в Петрограде и передает ее на следующий день Второму Всероссийскому съезду Советов рабочих и солдатских депутатов.Так было покончено с двоевластием. 25 октября в 2 часа 35 минут[191] на заседании Петроградского Совета вождь большевиков В.И.Ленин заявил: «Рабочая и крестьянская революция, о необходимости которой все время говорили большевики, совершилась»[192]. Управление страной съезд возложил на Совет Народных Комиссаров - советское правительство во главе с В.И. Лениным. Одновременно, 25 октября власть к Советам переходит в Иваново - Вознесенске, Орехово - Зуево, Брянске, Луганске, Минске и других местах огромной России - свидетельство того, что новая революция назрела.

С каждым днем число городов и районов признававших власть Советов все более увеличивалось. Однако Бессарабия, в силу ее специфики, относилась к тем российским окраинам, где власть к Советам переходила позднее, чем в Центральной России. Первым населенным пунктом Молдавии, где власть перешла к Советам стали Унгены, отличавшиеся заметным большевистским влиянием. Это произошло в конце ноября 1917 года. Там на выборах в российское Учредительное собрание из 3020 человек, принявших участие в голосовании, за большевиков проголосовали 1742. Совет в Унгенах возглавлял большевик А.Ф. Соловьев[193]. Тогда же в свои руки взяли власть Советы Бричан, Окницы, Ларги, Липкан[194]. Но процесс перехода власти к Советам в Молдавии затянулся и об этом необходим уже особый разговор.

---

[191] Великая Октябрьская социалистическая революция. Энциклопедия. Издание третье, дополненное. М., 1987, с.358.
[192] Ленин В.И. Полн.собр.соч.Т. 35, с. 2.
[193] Победа Советской власти в Молдавии, с. 187.
[194] Там же.

РОССИЙСКО-ГЕРМАНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ВО ВРЕМЕНИ И ПОСЛЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ РУМЫНИИ

Адриан ПОП

С самого начала Первой мировой войны, Центральные державы пытались дестабилизировать способности противника стимулируя демократические и революционные силы, равным образом национальные движения нерусских народов Царской империи, особенно в европейской зоне и на Юго-Западе. Целью Германии было отдаление России от восточных рубежей Германии, путём демонтажа западных территорий России, компактно заселенными нерусскими нациями, и либо формировать национальные суверенные государства, либо поставить их под немецкий и австро-германский протекторат. Во втором варианте, страны, расположенные между Германией и Россией, а также между Балтийским и Черным морем, должны были быть преобразованы в буферные государства (Pufferstaaten) и помещены под немецкий контроль, чтобы уменьшить давление Кремля на Западную Европу. Руководящие указания этого сценария, так называемая схема «чистка апельсина» (Orangenschalen), которые практически означали возвращение границ России на заявленные Петром Великим, сложились в сентябре 1914 года, с ведущими действиями центральных держав в целом и Германии в частности. В то время, нерусские народы Царской империи, подсчитывая около 75 миллионов человек, или около 57% населения империи, собирали вместе более 100 наций, народностей и этнолингвистических групп, широко распространенных в районах Западной и Южной Империи. В Российской империи, питательной средой для действий, подрывающих противника изнутри, являлись в основном территории, включённые в так называемом Понто-Балтийском проливе, из Финляндии и Прибалтики, до Польши, Бессарабии и Украины, но и в Кавказском регионе и Центральной Азии. Сценарий «чистка апельсина» был воспринят положительно группами изгнанных беженцев, прибывающих из царской империи в Германию, Австро-Венгрию и в странах со статусом нейтралитета. Были образованы несколько национальных комитетов и пресс-бюро - финский, польский, украинский, грузинский, турецко-татарский и т.д. которые

вступили в контакт с Берлином и получили материальную поддержку от него чтобы организовать вооруженные группы, способные сражаться вместе с Центральными Державами на Восточном фронте[195].

В Берне, в 1916 году, даже была создана Лига Нерусских Народов России. Один из ведущих представителей лиги, финский адвокат F.Wetterhoff (1878-1922), разработал даже план восстания нерусских народов России, план который был направлен в Министерство Иностранных Дел Рейха 25 июня 1915 года, и начальнику Генерального Штаба германской Армии. План послужил в качестве отправной точки для собственной стратегической концепции военно-политических немецких диссидентов - Рейх-канцелярия, Министерство Иностранных дел Германии и тайные службы Армии - относительно исключения России из войны. Роль координации всех тех, кто участвовал в осуществлении задач, перешла политическому отделу Министерства Иностранных Дел, координированным заместителем госсекретаря Зиммерманом, в состав которого входили и представители Армии. Личные дружеские отношения, которые связывали Зиммерманна и императора Вильгельма II-го, а также его продвижение в качестве министра Иностранных Дел в 1916 году, увеличили его роль в направлении внешней политики Рейха и эффективного осуществления плана с помощью дипломатов и офицеров из Берлина, Берна, Стокгольма и Копенгагена, а также некоторых журналистов и экспертов в области исследований Восточной Европы. Одной из основных фигур реализации плана был барон Ромберг, посол Германии в столице Швейцарии. Ему удалось привлечь вокруг него значительное число политических деятелей, культурных личностей и лидеров общественного мнения, а также иммигрантов из Империи, управляемой царем Николаем II, которые выдавались либо официальными представителями нерусских народов, либо представителями демократических сил, радикальных и анти-царских сил империи. Среди последних, считались и большевики во главе с Лениным. Чтобы привлечь их, барон Ромберг налегал на услуги посредника, социалистического эстонца Alexander Keskülа, в контексте общей суматохе, царившей среди российской социал-демократии. На конференции, состоявшейся при изгнании в Швейцарию, 6 марта 1915, большевистское руководство согласовало «сотрудничество» с Центральными Державами для «отдельного перемирия», в качестве предварительного условия для основания революции[196]. Посольство Германии в Швейцарии выплатило

[195] Teodor Pavel, *Между царской Россией и кайзеровской Германией*, Клуж University Press, Клуж-Напока, 1996, стр. 85-106
[196] Teodor Pavel, *Romanian-Russian Relationships between 1917-1918 and the Right of the*

значительные субсидии большевистским революционерам, социалистам - в целом всем русским революционерам, заинтересованным в ослаблении царской империи. Хранившиеся в Рейхсбанке, средства были направлены через посредников группы «пособников» эмигрантов, или все еще оставались в России. Распределение получателям производилось через банки или через фиктивные компании импорт-экспорта из столицы России и столиц нейтральных стран, такие как Банк Сибири в Петрограде, банки Max Warburg и Nija в Стокгольме, а также через компанию по импорт-экспорту социалиста Alexander Israel Lazarievici Helphand (с революционным псевдонимом *Parvus*) в Копенгагене. Чтобы не дискредитироваться в глазах международного социалистического движения, Ленин, получал субсидии через «посредника» - помощника Parvus в компании из Копенгагена, Yacov Ganetski (Ganetski или Hanecki) известный и как Jacub (Jacob) Furstenberg, польский большевик и социалист, который на самом деле был одним из его доверительных лиц. Используя этот «красный канал», до октябрьской революции 1917 года, по оценкам хорошо известного германского социал-демократа Эдуарда Бернштейна, большевики овладели эквивалентом примерно в 50 миллионов золотых марок[197].

Но стоит отметить, что пока Соединенные Штаты не вступили в войну в апреле 1917 года, германский рейх варьировал между меньшевиками и большевиками для достижения своих целей. Только после того, как правительство Керенского приняло решение продолжать войну в критических условиях, созданных Соединенными Штатами вступив в войну, Берлин прибегнул к услугам экстремистской группы русских интернационалистов. Данное стечение обстоятельств привело к развязке знаменитой отправке немецкими властями, от поручения Кайзера, Ленина и его группы по железной дороге, в «запечатанном вагоне» поезда первого класса из Цюриха через Германию, Швецию и Финляндию до Петрограда[198]. Среди тех, кто сопровождал его в этой почти 3000 километровой поездке были, помимо его жены, прославленные имена русских революционеров, а также два офицера немецкой армии, замаскированные под чужими русскими лицами. Вернувшись в Петроград, Ленин начал знаменитые

Central and Eastem European Peoples to Self Determination, в George Cipaianu и Vasile Vesa (Sous la direction de), *La fin de la Premierre Guerre mondiale et la nouvelle architecture geopolitique europeenne*, Presses Universitaires de Cluj, Клуж-Напока, 2000, стр34-35

[197] Richard Pipes, *Краткая история русской революции*, Изд. Humanitas, Бухарест, стр. 113-143

[198] Gerhard Schiessser, Jochen Trauptmann, *Russisch Roulette. Das deutsche Geld und die Octoberrevolution*, Verlag Das Neue Berlin, Berlin, 1998, стр. 125-144

«Апрельские тезисы», которые повелительным образом требовали переход всей политической власти в руки Совета депутатов. После провала попытки переворота большевиками в июле 1917 года, Ленин нашёл убежище в Финляндию. В следующий период, предшествующий Октябрьской революции, он инициировал контакты с высшими офицерами германской армии. С поддержкой Германии, Ленин напечатал брошюры и газеты, через которые распространялись большевистские идеи в массах. Когда страдания войны принесли русский народ к пределу выносливости, в результате октябрьского переворота 1917 года, большевики возвратили власть, заменив буржуазную революцию диктатурой, на основе насилия и террора.

Мир заключённый с центральными державами 3 марта 1918 г. в Брест-Литовске, был, несомненно, принудительным. Этот мир, однако, может рассматриваться и как обременительным, учитывая прежде всего, что большевики приняли его в качестве цены за существенные поддержки, прямые и косвенные, от Германии при захвате политической власти в России[199]. Германия была наконец, вознаграждена за значительные инвестиции в предыдущие годы, и теперь могла свободно переводить свои войска с востока на французский фронт. Но даже после всего этого, Германия продолжила финансировать большевиков, опасаясь, что провал Ленина может означать неприятную перспективу возобновления войны на востоке. Посол Германии в Москве граф *Wilhelm von Mirbach* определил, что германская *политика Антанты* с Советской Россией, стоила для Германии не меньше чем 3 миллиона золотых марок в месяц[200]. Значительно более высокие суммы были переданы через него большевикам для вербовки наемниками в Красную Армию бывших германских и Австро-венгерских солдат, а также трансильванских румын, заключённых русскими, таких как Георге Борш, который участвовал в штурме Зимнего Дворца и достиг поста телохранителя Ленина[201].

Ещё с момента создания большевистской революции, мечтой Ленина была мировая революция. В 1918-1919 годах режимы советского типа эфемерно взяли власть в Финляндии (Финская Рабочая Республика),

---

[199] Дм. Волкогонов, *Ленин.Новая биография*, Изд. Горизонт и Изд. Лидер, Бухарест, 1944, стр. 221

[200] Klaus Wiegrefe, Florian Altenhoner, Georg Bonisch, Heico Buschke, Wladimir Pyljow, Anica Zeller, *„Die Deutschen und die Revolution. Lenin und der Kaiser"*, Spiegel Special Geshichte 4/2007, *Der Spiegel*, www/spiegel.de/spiegel/spiegelspecialgeshichte/d-54841257.html

[201] Национальный Институт по Изучению Тоталитаризма, *Коммунистические идеологии и структуры в Румынии, т I, 1917-1918*, коорд. Флориан Тэнэческу (далее *Коммунистические идеологии и структуры в Румынии, т I,1917-1918*), Национальный Институт по Изучению Тоталитаризма, Бухарест, 1995, стр. 324-325

Эстонии (Эстонская Советская Республика), Литве (Литовская Советская Республика), Венгрии (Венгерская Республика Советов) и Германии (Бременская Советская Республика и Баварская Советская Республика).

Знаменосцем в Европе должна была стать Германия, промышленно развитая страна с достаточно развитым пролетариатом, которую Москва принимала за относительно легкую добычу для большевистских идей. На учредительном Съезде Коммунистической Партии Германии (Лига *Spartakus*), 30 декабря1918 - 01 января1919, представитель большевистской партии, Карл Радек, назвал германский пролетариат «*старшим братом* рабочих из России», выразив надежду на то «что в ближайшее время в Берлине состоится Всемирный Совет Рабочих, форум окончательной победы партии, которая выступала против войны»[202]. В условиях хаоса и экономического страдания, вызванных распадом имперского режима и проигрыша на войне, план большевиков казался удавшимся. Действительно, подстрекаемые агентами, посланными Лениным, некоторые немецкие солдаты, возвращаясь с фронта, присоединились к идее пролетарской революции. Другие же, наоборот, присоединились к частям, организованными Генеральным Штабом бывшей императорской армии. С помощью последних, попытки пролетарской революции в Германии были приглушены.

Идеи Ленина о мировой революции, тем не менее, продолжали быть активными. С марта 1919 года главным инструментом для преобразования в практику этих идей был Третий Коммунистический Интернационал или Коминтерн. По крайней мере часть его основателей были в состоянии не-легитимности. Коммунистические партии, интересы которых они утверждали, что представляют, были едва сформированы или вообще не существовали - как в случае монгольской и швейцарской коммунистических партий. Хотя у них отсутствовал реальный мандат, это были те люди, которые закладывали основу для организации, которая будет инициатором экспорта революции, до официальной самоликвидации в 1943. Состоящий из коммунистических партий, которые были просто *сегментами* Коминтерна, организация не упускала ни одной возможности для распространения зерна большевистской революции в Европе. Его основные каналы оповещения были агенты Третьего Интернационала, организованные по принципу тайного общества.

Не случайно, первым лидером Коминтерна был Карл Радек, близкий друг Ленина, лидер Коммунистической партии Германии - страна, где мировая революция должна была состояться в первую

[202] Ernst Nolte, *Европейская гражданская война, 1917-1945, Национал -социализм и большевизм*, Издательство Runa - Издательская Группа Corint, Бухарест 2005, стр.73

очередь. С его помощью и с помощью Зиновьева, Ленин осуществит в октябре 1923 года, последнюю попытку экспорта большевистской революции в Германию. Охваченная экономическим кризисом, Германия предоставляла благоприятные условия для начала революции. Под руководством агентов Коминтерна, немецкие коммунисты организовали тогда серьезные внутренние беспорядки, активно готовившись к гражданской войне, означающей не что иначе как их путь к власти. Таким образом, по поручению Коминтерна, были созданы «Аппарат М (военный) и Аппарат Н (информационный), а также специальная Военно-Политическая Организация (МП), как кадровая организация для создания Красной Армии. Один советский генерал стал руководителем МП в Рейхе и Германия была разделена на шесть зон МП, во главе которых, наряду с ответственными немцами, были также в качестве советников и советские генералы. Одновременно был создан аппарат по вопросам терроризма - Аппарат Т, который должен был ликвидировать агентов и организовывать отдельные атаки, выделенные в рамках подготовки к массовому террору»[203]. Москва придавала большие надежды действиям *октябрьской Германии*. В письме к одному из лидеров немецких коммунистов, August Thalheimer, Сталин писал: «Предстоящая революция в Германии является самым значительным событием нашего времени. Для европейского и американского пролетариата победа революции в Германии будет иметь большее значение чем русская революция шесть лет назад. Несомненно, победа германского пролетариата будет смещать центр мировой революции из Москвы в Берлин»[204]. Однако, попытка коммунистической революции в Германии, вновь потерпела неудачу. Репрессии, которые последовали, в которых участвовали и немецкие социалисты, остались образцом жестокости. После октября 1923 года надежды большевиков организовать революцию в Германии для начала мировой большевистской революции были разрушены навсегда. Ленин примет более реалистическую политику, которая приведет, после его смерти, «к построению Сталиным - с момента получения полного контроля над партией в 1929 году - социализма в *единой стране*»: Союз Советских Социалистических Республик. Революционный мессианизм временно был заложен в скобки.

Расположенная в непосредственной близости от большевистской России, Румыния не могла быть обойдена, в попытках экспорта революций. Между 1917-1919, она прошла через три отдельные фазы, характеризующиеся увеличением уровня жесткости и сложности. В первом этапе, проводившейся с весны до осени 1917

[203] *Ibidem (Там же)*, стр. 105
[204] Apud Ernst Nolte,соч., стр. 107

года произошел контакт румынского общества в различных формах и каналах с большевистскими идеями. Во втором этапе, который начался с окончанием революции в октябре 1917 года и кульминировал совершенством румынского национального государства 1 декабря 1918 года, румынские государственные учреждения столкнулись непосредственно с советскими государственными структурами. На третьем этапе, с декабря 1918 по декабрь 1919, попытка большевизации Румынии приобрела четко выраженные контуры, которые по существу стремились к распаду Великой Румынии, в новых условиях, порожденных внутренне, за счёт более четкого определения позиции социалистических и социал-демократических лидеров в Румынии, и внешне, при умножении центров и кластеров большевистского влияния за рубежом (Москва, Одесса, Харьков, Полтава, Киев, Будапешт, София, Вена и Берлин), действующие сходом на Румынию, распространении коммунистических партий путем разделения социалистических и социал-демократических политических формирований, а также создания единого центра управления коммунистического движения в лице Коминтерна.

Источниками проникновения большевизма в Румынии были российские войска которые действовали на Молдавском фронте, румынские заключенные из России, вернувшиеся на родину и, в меньшей степени, немецкие солдаты. Из них наиболее важным источником большевизма составлял российские солдаты, размещённые в Молдове. С их помощью были установлены контакты с румынскими социалистами, особенно в Яссах и вокруг него - которые будут скрупулёзно контролироваться и регистрироваться в отчёте Общей Безопасности, в апреле 1917[205]. Тоже при их помощью были распространены листовки, которые склоняли людей к бунту против «буржуазного» государства и монархии, в июне, июле и декабре 1917 года[206]. По их прямому вмешательству в контексте демонстрации по поводу международного дня труда 1 мая 1917 по новому стилю (18 апреля по старому стилю), были освобождены два социалистических лидера - Христиан Раковский и Михаил Георгиу Бужор - которые впоследствии будут играть решающую роль в попытках советизации Румынии[207]. Тоже российские войска из Молдовы в контексте ухудшения отношений между румынской и советской администрациями в период с декабря 1917 г. по январь 1918 г. будут преобразованы в прямые инструменты для реализации сценария большевизации Румынии, изложенный в его основных линиях еще до прихода к

[205] *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии*, Т.I, стр. 217-220
[206] *Ibidem*, стр. 241-244, 250, 303
[207] *Ibidem*, стр. 221-224

политической власти Советов в России.

На самом деле, после революции в октябре 1917 года и особенно после начала 20 ноября / 3 декабря 1917 года предварительных переговоров о мире между Россией, Германией и Австро-Венгрией в Брест-Литовске, российские войска превратились в анархические банды, лишенные лидеров, которые, найдя свое первое отступление в Бессарабии, предались грабежу и опустошению местностей. Таким образом, они не только оказались не в состоянии поддерживать преимущество в плане переориентации немецких и австро-венгерских армий с румынского фронта на востоке и организовать демобилизацию для вывода, но также серьезно повлияли на поставку румынских войск[208]. В этих условиях, Совет Страны Молдавской Демократической Республики просил срочную военную помощь от румынского правительства из Яссы и, в связи с этим, произошли первые столкновения между румынскими и российскими войсками. 1-14 декабря 1917 года, в небольшом бессарабском городке Леова, расположенном на левом берегу реки Прут, вооружённые русские банды напали на румынский военный караул охраняющий склад зерна и убили его командира. Инцидент вызвал вмешательство одного отряда румынской армии, который занял город и наказал виновных, что привело, в свою очередь, к ответу большевистских властей из Петрограда. В результате, это приведёт, во второй половине декабря 1917 - начале января 1918, к обмену расходящимися нотами между Троцким и посольством Румынии[209].

Обращает на себя внимание факт, что в последний день 1917 года Троцкий обращается с письмом к правительству с просьбой об аресте румынского посольского персонала и румынской военной миссии в Петрограде. В тот же день, 31 декабря 1917 года, во имя правительства Народных Комиссаров, В.И. Ленин подписывает приказ на арест[210]. Арест полномочного министра в Петрограде, Константина Диаманди, определил, 1 января 1918 (по старому стилю), протест солидарности дипломатического корпуса в Петрограде во главе с деканом корпуса американским послом Davis-Rowland Francis и его вмешательство в пользу немедленного освобождения чрезвычайного посла Румынии и персонала его миссии[211]. Впоследствии, 13 января 1918 года по старому стилю (26 января по

[208] *Ibidem*, стр. 206, 298-299, 385

[209] *Ibidem*, стр. 307-308; Министерство Иностранных Дел Румынии и Министерство Иностранных Дел Российской Федерации, *Румыно-советские отношения,* том I, 1917-1934, изд. Думитру Преда (далее *Румыно-советские отношения, том I*), Энциклопедическое Издательство Бухарест, 1999, стр. 6-9

[210] *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. I*, стр. 330-331

[211] *Румыно-советские отношения, том I*, стр. 10-13

новому стилю), считая неэффективным арест Диаманди, Совет Народных Комиссаров отменит свое решение, действуя разрывом дипломатических отношений с Румынией, высылкой сотрудников румынской Делегации, конфискацией сокровищ Румынии, находящихся в Москве, и заявив генерала Дмитрия Григорьевича Шчербачева - с апреля 1917 года командующий русскими войсками на румынском фронте и заместитель короля Фердинанда - который был в распоряжении украинского правительства и выступал за продолжение борьбы наряду с Антантой, обявленым «Врагом народа и вне закона»[212]. Вскоре румынские войска будут задействованы в жестоких боях за освобождение оккупированных большевистскими войсками таких городов Бендеры, Измаиль, Килия и Валков в январе 1918 г[213]. или Хотине в январе 1919 г.[214] Таким образом, между Румынией и Советской Россией образовалась - *де-факто* - даже если оно не было объявлено как таковым - *де-юре* - состояние войны[215].

Подразделения румынской армии в целом показали себя иммунными к большевистской пропаганде, презирая анархию в секторе защищаемом российскими войсками, покидая их или принимая фронт с немецкой армией[216]. Более того, в контексте созданным, с одной стороны, подписанием Румынией, 18 марта 1918 года, предварительного мира в Буфтеа, а с другой стороны, началом, 25 мая того же года, восстания Чехословацкого армейского корпуса против Советской Власти, Румынский Корпус Добровольцев, созданный ранее в Киеве, обратился в июле 1918 года, из Владивостока, с призывом к румынским офицерам, сержантам и солдатам из России, которые были родом из Ардеал, Банат, Кришана, Бихор, Марамуреш и Буковина продолжить борьбу против Центральных Держав наряду с Чехословацкой Армией для освобождения территорий румынских предков. В то же лето 1918 года, Румынский Корпус Добровольцев направил письмо-призыв румынским заключенным из России, в котором настоятельно призвал их идти добровольцами на французский фронт чтобы и дальше бороться с врагами страны. В результате, 24 августа 1918 года, в Челябинске состоится подписание договора о сотрудничестве между Национальным Советом Румынии и Национальным Советом Чехословакии (секция из России), который

---

[212] *Ibidem*, стр. 17

[213] *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т.I*, стр.359-364, 370-371

[214] Национальный Институт по Изучению Тоталитаризма, *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т.II*, 9декабря1918 - 31декабря1918 (далее *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т.II*), Национальный Институт по Изучению Тоталитаризма, Бухарест, 1997, стр.126-128

[215] *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т.I*, стр.388

[216] *Ibidem*, стр. 104

определил обязанности обоих органов, касающихся режима Организации и деятельности корпуса добровольцев[217].

Тем не менее, были отдельные случаи дезертирства из армии румынских солдат, которые будут использоваться, к середине февраля 1918 года, большевиками в Одессе, чтобы сформировать батальон «революционеров»[218].

С точки зрения влияния сходящихся интересов германского милитаризма и русского большевизма на геополитическую ситуацию Румынии, показательно, что одним из главных лидеров румынских социал-демократов, которые были связаны с верхней частью политизации внутренне и внешне при советизации Румынии, доктор и румынский социалист, Христиан Раковский, лидер СДПР, до вступления Румынии в Первую Мировую Войну, был агентом как Берлина, так и Москвы. Этот персонаж, болгарского происхождения (его отец приобрел недвижимость в Добруджа), организовавший манифестации против войны и в поддержку нейтралитета Румынии, которые служили интересам Центральных держав, находился в 1917 году в Яссах, под домашним арестом, из-за его связей с немецкими секретными службами, пресловутыми не только для румынской государственной власти, но и для печати того времени[219]. После того, как российские власти безуспешно пытались добиться его освобождения в обмен на уступки, российские войска, оккупировавшие Яссов, освободили его вместе с другим ведущим социалистом, Михаил Георгиу Бужор, 18 апреля/1 мая 1917 года, помогая ему нелегально перейти государственную границу Румынии с Россией. Там он быстро повысился в иерархии партии Советского Союза, занимая разные функции и посты, включая Председателя Совета Народных Комиссаров Украины, и проявляя себя как постоянный организатор антирумынских действий. Всей своей деятельностью, Раковский отстаивал распад румынского национального государства, большевизацию Румынии и ее интеграцию в будущую коммунистическую балканскую федеративную республику. По его мнению, большевистская революция должна была перейти в европейскую революцию, содержав Румынию - Молдову, в первую очередь, а затем Валахию, оккупированную немцами - а затем оттуда расширяться во всех балканских странах[220].

В свете последующих событий, кажется, что его освобождение российскими войсками 1 мая 1917, совместно с проведением не

[217] *Ibidem*, стр. 470-472, 479-483
[218] *Ibidem*, стр. 377
[219] *Ibidem*, стр. 233 нота 6
[220] *Ibidem*, стр. 27

только в столице Молдовы, но и в других местах на своей территории (Роман, Бакэу, Текучь, Мэрэшешть, Домнешть и др.), мероприятий, посвященных первому маю, никак не было случайным, а было частью этого сценария с далеко идущими последствиями. Первой целью этого плана было образование более широкой пропаганды путем распространения листовок, полученных от структур, созданных румынскими большевиками в Одессе, во главе с М.Г. Бужором. Называя себя Действенным Комитетом румынской социал-демократической партии, румынские большевики Одессы оказались весьма активными в распространении большевистских идей и в подстрекательстве населения Румынии к бунту «буржуазного строя»[221]. Доказательством этому являются: Манифест, составленный в июне 1917 г. который подстрекал население «*к освобождению от олигархии и монархизма*»[222], а также тот что был разработан в июле 1917 г. в котором румынам из Одессы был обращен призыв принять участие в акции «интернационалист»[223], манифест выпущенный 16 ноября 1917 путем публикации большевистской группы из Одессы «Бой», который призвал местное население к восстанию[224], статья- призыв от 4 декабря 1917 года которая обращается к «русской революции» с просьбой оказать поддержку для изменения социально-политического порядка в Румынии, имея в качестве своей заключительной цели создание Балканской Федеративной Республики[225], Манифест подписанный Раковским и Бужором, обращенный из Петрограда 16 января 1918 года «румынскому народу», который подстрекал румынских рабочих, крестьян и солдат к свержению силой правительства Румынии[226].

Чрезвычайно опасной и распространенной была большевистская пропаганда, осуществленная газетой «Борьба» в населенных пунктах на юге Бессарабии, расположенной недалеко от российско-румынской границы (Измаил) и в дельте (Килия и Сулина), где были созданы до войны, лично Раковским, социалистические клубы, и которым удалось привлечь значительную часть местного населения российского происхождения - старообрядцев[227].

В июле 1917 года М.Г. Бужор, от имени Действенного Комитета социал-демократов румынской Одессы, предпринял ряд шагов для

---

[221] Костин Фенешан, *Под чужим флагом. Коммунисты и Коммунистическая Партия Румынии в архиве Коминтерна (1919-1924)*, Энциклопедическое Издательство Бухарест, 2011, стр. 134 и след.
[222] *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т.I*, стр.238
[223] *Ibidem*, стр. 254-257
[224] *Ibidem*, стр. 284-285
[225] *Ibidem*, стр. 293
[226] *Ibidem*, стр. 364-365
[227] *Ibidem*, стр. 271-277

восстановления раздела ПСД Яссы, чтобы замаскировать деятельность большевиков в Молдове, создание подпольного книгопечатания, вербовав новых последователей, распространяя большевистские пропагандистские материалы и организуя конспиративные встречи, так как одна из Унген-Рус, для координирования всей большевистской деятельности в Молдове[228]. Другой важной задачей революционного центра в Одессе было координирование своих действий с антирумынскими действиями Москвы[229], продвигаемыми так называемым РУМЧЕРОД («Исполнительный комитет Советов Румынского фронта, Черноморского флота и Одесской области») - военно-политический орган, созданный Советами в 1917 году с целью большевизации Румынии. Подчиненный «Высокому Колледжу для борьбы против контра-революции с Юга», правительственный орган, представляющий центральное правительство на Юге России и в чье руководство входили и два представителя группы из Одессы (в том числе Бужор)[230], РУМЧЕРОД имел, в свою очередь, под своей ответственностью, больше структур[231].

В контексте большевистской революции, 28 ноября 1917 г. Раковский обратился с письмом к российскому правительству, в котором просил поддержку в попытках советизации Румынии. Желая законно представить своё заявление поучительно отметить, что, хотя в начале письма он выступает от имени румынских социалистических демократов, впоследствии Раковский настроил себя под пресс-секретаря румынского народа, который «доверяет свою судьбу социалистическому правительству России»[232].

В декабре 1917 - январе 1918, лидеры румынской большевистской группы из Одессы отправились в Петроград. В переговорах между Раковским и Лениным от 5/18 января 1918, события в Бессарабии занимают центральное место. В результате этой поездки румынская большевистская группа в Одессе получила согласие Москвы на проведение и военных операций - дезидерат который стоял на повестке дня еще с лета 1917 года. В результате были созданы два «революционных» батальона, а Секция Военного Ведомства Одессы была переименована в румынский Военно-Революционный Комитет и батальоны группы присоединились к революционным российским которые действовали на линии Дуная в Сулине, Килии, Вилкова и Измаила, а также внутрь Бессарабии, в Бендерах. Позже после

[228] *Ibidem*, стр. 246-251
[229] *Ibidem*, стр. 224, нота 6
[230] *Ibidem*, стр. 330
[231] *Ibidem*, стр. 257, нота 9
[232] *Ibidem*, стр. 291

мира в Брест-Литовске, большинство ее членов были заняты новыми воинскими формированиями Красной армии, принимая участие в гражданской войне в округах, таких как Раздельная, Тирасполь, Киев, Николаев, Херсон, Полтава, Крым, Таврида-Харьков, Новороссийск, а также в регионах Дона на Кавказ и в Москве[233].

Поэтому же случаю, Ленин обсуждал с Бужором, план ареста и убийства короля Фердинанда. Выполнение плана было поручено командованию во главе с большевиком Семьоном Григорьевичем Рошалем, который был известен зверствами, совершенными им весной 1917 как командир крепости Кронштадт вблизи Петрограда. Рошаль имел задачу поехать в Яссы, командовать российской армией в Румынии, убить короля Фердинанда и генерала Щербачёва, арестовать румынское правительство и провозгласить Румынию - Советской Республикой. Действие должно было быть согласовано и при поддержке революционной группы в Одессе. Как сообщается в зашифрованной телеграмме, посланной Генеральным консульством Румынии в Одессе Министерству Иностранных Дел в Яссах, 21 декабря 1917 года «наши социалисты и дезертиры, при поддержке большевиков и евреев» решили начать свои действия «за Республику, и против олигархии Румынии» в Одессе, инициируя репрессивные действия «против румынской буржуазии и ее лидеров, обоснованных здесь» и против местных офицеров[234]. Покушение на короля Фердинанда в Яссах, однако, не состоялось, а Рошаль был задержан и арестован генералом Щербачёвым.

Однако, власти в Санкт-Петербурге предвидели победу коммунистической революции в Румынии, как показало предварительное редактирование, до заключения действий по советизации, проекта постановления, прилагаемому к Протоколу от 18 января 1919 по старому стилю, который приветствует «первое Румыно-Бессарабское Социалистическое Советское Правительство", (оставляя пустое пространство для его номинального состава), передав в его распоряжение «весь существующий золотой фонд и все блага бывшего королевского правительства Румынии, расположенных на территории Российской Советской Республики»[235], в полном согласии с решением Совета народных комиссаров от 13 января 1918 по старому стилю.

После создания в Москве, в первой половине 1918 года,

---

[233] *Ibidem*, стр. 229-230, 232-233

[234] *Ibidem*, стр. 308-309

[235] *Протоколы заседаний Совета Народных Комиссаров РСФР*, ноябрь 1917 - март 1918 г., Изд. Ю.Н. Амиантов, В.М. ЛАВРОВ, А.Ц. Покровский, ROSSPEN, Москва, 2006, стр. 234

новых институциональных структур, таких как Верховный Совет по Русско-Румынским Проблемам и Борьбе с Контрреволюцией на юге России (Верховный Совет), Крестьянская Партия Революционеров Румынии, Румынская Группа в Коммунистической Партии (большевистской) России, Коммунистическая Румынская Группа и газеты «Коммунист» и «Искра», самая важная деятельность советизации Румынии, щедро финансировалась большевиками и проводилась под ихним наблюдением и с их руководством.

Значительный эпизод показывает, еще раз, что румынские большевики из России частично финансировали свою деятельность и из ресурсах, происходящих из Румынии, с этой точки зрения они копировали модели русских большевиков, которые использовали часть Сокровищ Румынии, конфискованное в Москве, с той же целью[236]. После того, как 27 января 1918 года закрыл Генеральное Консульство Румынии в Одессе, а в здании приказал установить Верховный Совет и Революционный Комитет Румынии, Христиан Раковский, не колеблясь приказал массовые аресты всех румын беженцев, за исключением женщин, (в том числе нескольких депутатов, одного генерала и других высших должностных лиц), опустошение здания, вывоз архива, кроме важных документов (в том числе тех касавшихся его непосредственно) и, в частности, приобретение большого количества денежных депозитов в леях и чеки в рублях, которые находились под стражей генерального консула И. Гречану[237]. Позже, когда румынские власти арестовали Бужора, часть этих денег были найдены при нём, в частности для использования их в большевистской пропаганде[238].

После Первой мировой войны, призыв к большевизму приобрел новые коннотации, став, как современные документы подчеркивают, «последним оружием побежденной Германии»[239]. Берлин, Будапешт и София сплотились к действиям Москвы, вводя агентов, чтобы вызвать в Румынии, особенно среди рабочего класса и военных, беспорядки и неприязнь, надеясь, что это создаст благодатный климат для разъединения недавно объединенного румынского государства.

В 1919 году большевистское внутреннее и внешнее давление на румынское государство было ужасным. Румыния находилась под действиями множества центров власти из Советской России, Советской Республики Венгрии и Украины, к которым добавлялись

[236] *Ibidem*, стр. 218-219, 247
[237] *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т.I*, стр.435-439, 484-485
[238] *Коммунистическая идеология и структуры в Румынии, Т. II*, стр. 91
[239] *Ibidem*, стр. 98, 102

столицы Германии, Австрии и Болгарии. В Москве действовали Крестьянская Партия Революционеров Румынии, Румынская Группа в Коммунистической Партии (большевистской) России, Румынский Революционный Коммунистический Комитет, и -путём слияния всех групп румынских большевиков в Российской столице - Коммунистической Румынской Группой[240]. В Одессе действовали Действенный Социал-Демократический Комитет, Бессарабское Бюро в Одессе, Коммунистическая Румынская Группа в Одессе и Военный Революционный Комитет Румынии[241]. В Херсоне действовал Румынско-Бессарабский Комитет Коммунистической Группы Херсона, подчинённый Бессарабскому Бюро из Одессы[242]. А в Будапеште - Румынская Коммунистическая Группа из Венгрии и Трансильвании, Румынская Международная Социалистическая Фракция из Венгрии и социалистические группы выходцев из Ардеала, Бэната и Буковины[243]. Однако опасным было и коммунистическое давление внутри исторических провинций Великой Румынии. В Трансильвании и Банате действовали эмиссары Будапешта дестабилизирующее присутствие которых чувствовалось особенно в Орадя и в общем, в районе Бихора, через такие структуры как: Румынский Революционный Комитет в Орадя, Румынская Крестьянская Революционная Партия, филиал Коммунистической партии Венгрии в Орадеа и Временная Управляющая Комиссия Совета Рабочих в районе Бихор, а также в Секей через Совет Секей[244]. В Бессарабии были люди Москвы и Одессы. Марамуреш был под действиями эмиссаров Киева. Несмотря на менее эффективные результаты, в Буковине действовали посланники Москвы и Киева. Болгарская коммунистическая инфильтрация проникала в Добруджу. А в Старом Королевстве действовали Социалистическая партия Румынии и нелегальные коммунистические автономные группы[245]. Их ряды были усилены такими как М.Г. Бужор, которые раньше активировали за пределами страны и, возвращаясь в страну, призывали к поддержке III-его Коммунистического Интернационала для активизации большевистской коммунистической пропаганды. Позже незаконные коммунистические группы будут интегрироваться в Социалистическую Партию.

В Трансильвании, под непосредственным влиянием коммуниста Бела Куна, большевистская пропаганда начинает чувствоваться

[240] *Ibidem*, стр. 110-111, 229-258
[241] *Ibidem*, стр. 300, 313
[242] *Ibidem*, стр.211-214
[243] *Ibidem*, стр.93-94, 105-109, 219-221, 298-299
[244] *Ibidem*, стр.181 204-209
[245] *Ibidem*, стр. 286, 340-344

среди солдат, молодых офицеров, шахтеров и даже местных административных органов[246]. При формировании в Орадя, 16 февраля 1919 года, филиала Коммунистической Партии Венгрии, участвовал сам Бела Кун[247]. А 23 марта 1919 года, всего через два дня после провозглашения Венгерской Республики Советов, венгерские власти обратились к работникам в Румынии, Сербии и Болгарии призывая к немедленной реализации пролетарской революции[248]. Согласованное наступление Красной Армии и Армии Советов Венгерской Республики должны были осуществить переход в Румынию и таким образом привести к установлению советской власти как в Румынии, так и, по цепной реакции, в соседней Болгарии. В апреле 1919 года секретный отчет Бригады Безопасности Клужа, который сумел проникнуть в Румынскую Коммунистическую Партию в Будапеште, пишет, что Раковский сосредоточил на границе Бессарабии 25,000 вооруженных большевиков, из которых 8000 были бывшие австро-венгерские заключенные. С технической и материальной поддержкой Будапешта, Раковский принес бы эти силы вмешательства в Венгрию, где, вместе с венгерскими правительственными войсками, должен был атаковать Румынскую Армию с Северо-Запада[249]. Исторический шанс, однако, показывает, что румынская армия, после мощного контрнаступления, достигла, в августе 1919 года, улиц Будапешта.

В то же время, в ключевых местах Бессарабии, было предпринято несколько попыток искусственного вызова восстаний, таких, как восстание в Хотине в январе 1919 года, а также в Бендерах, в мае 1919 г. Создание, 5 апреля 1919 года, Организационного Бюро Коммунистов Бессарабии, в приложение к ЦК КП (б) России, будет способствовать материализации обширного плана Москвы восстановления, путем диверсий и силы, территории Бессарабии. Его реализация была начата в конце апреля 1919 г. В Одессе было сформировано так называемое Временное Правительство Рабочих Крестьян Бессарабии, которое, своим манифестом 10 мая 1919 года, объявило о скором вмешательстве русско-украинской армии в Румынию[250]. Действительно, 1 мая 1919 года, правительства России и Украины выдвинули ультиматум Румынии, указав ей немедленно покинуть Бессарабию[251], и 11 мая части Красной Армии перешли

[246] *Ibidem*, стр.119-120, 129, 131-132
[247] *Ibidem*, стр. 175
[248] *Ibidem*, стр. 202-204
[249] *Ibidem*, стр. 220
[250] *Ibidem*, стр. 217, 268-271
[251] *Ibidem*, стр. 265-279

Днестр южнее Тирасполя, в направлении Бендер, где 27 мая вызвали несколько местных вооруженных инцидентов[252].

Такие действия продолжались и в последующие годы. Например, в 1924 году в Бессарабии была вызвана диверсия в Татар-Бунаре, которая была частью более крупного плана, чтобы вызвать большевистскую революцию вдоль всего Понто-Балтийского истма. Кроме того, в целях отвлечения, в том же году была создана на территории Украинской С.С.Р, Молдавская Советская Социалистическая Республика, к которой, в случае успешной революции, была бы прикреплена Бессарабия, а в 1926 году Коминтерн привлек тезис «*молдовенизма*» - предполагаемая историческая идентичность, культурная и языковая отдельность молдаван от румын. Тоже с целью антирумынской диверсии предпринимались попытки создать провинциальные коммунистические партии, а Румынской Коммунистической Партии был наложен тезис «самоопределения» - до отделения от румынского государства территорий, которые, считались «чужими», что привело бы, со стороны румынских властей, государство вне закона.

В то же время, реализация сценария аннексии Понто-Балтийского истма, которую Германия планировала с 1914 года, будет фаворизирована восходящим курсом советско-германских отношений. Начатое военными кругами, с 1919 года, немецко-советское сближение, будет продолжено через политико-дипломатические каналы, подписанием Договора Рапалло в апреле 1922 года, положившим конец политико-дипломатической изоляции Кремля на международном уровне. Ситуация привела страны, расположенные между Советской Россией и Германией, а также между Балтийским и Черным морем, среди которых и Румыния, на протяжении всего меж-военного периода, в геополитическом положении буферных территорий на пересечении сфер влияния двух основных держав. Их разделение между Москвой и Берлином тайными приложениями пакта Молотова-Риббентропа 23 августа 1939 года будет только вопросом времени и благоприятной исторической конъюнктуры.

[252] *Ibidem*, стр. 217

РУССКО-РУМЫНСКОЕ ВОЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ГОДЫ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (ПРОДОВОЛЬСТВИЕ, СНАБЖЕНИЕ, ИНФРАСТРУКТУРА)

Максим Викторович ОСЬКИН

Сотрудничество Российской империи и Румынского королевства в годы Первой мировой войны носило неоднозначный, противоречивый, но тем не менее - четко выраженный союзнический характер (по крайней мере до конца 1917г). Историография обеих стран, наряду с изучением разнообразных положительных моментов союзного взаимодействия, периодически ставит проблему «цены сотрудничества». В Румынии существует тезис о якобы громадных долгах русских перед Румынией за содержание русской армии, воевавшей в Румынии. В России указывается, что русская армия, находясь на территории Румынии, защищала, прежде всего, интересы Румынии, а также всячески помогала румынам материально[253]. Определить эту «цену» затруднительно по многим условиям, так как трудно сопоставить, например, снабжение союзника продуктами питания и пролитую на территории соседа кровь военнослужащих.

Представляется, что следует сделать упор на сотрудничестве двух государств в военно-экономической сфере в тяжелое время - период Первой мировой войны, которое фактически длилось немногим более года - с августа 1916 по конец 1917 гг. Можно рассмотреть данную проблему по нескольким направлениям такого сотрудничества - снабжение, инфраструктура, продовольствие.

С началом Первой мировой войны и объявлением нейтралитета Румынии, последняя продолжала торговать с державами обоих враждующих военно-политических блоков, каждый из которых был заинтересован втянуть Румынию в войну на своей стороне. Что касается Российской империи, русские были заинтересованы в сотрудничестве Румынии в доставке русских грузов для Сербии. Поэтому, русская сторона была вынуждена идти на уступки, по политическим причинам переступая через законодательство военного времени. Например, весной 1915г. румыны закупили в России для

[253] См. Покивайлова Т.А. *Российско-румынские отношения в годы Первой мировой войны и проблемы взаиморасчетов* // Первая мировая война и судьбы народов Центральной и Юго-Восточной Европы: очерки истории. М., Институт славяноведения РАН. 2015. С. 606-607.

нужд своей армии 2 тыс. вагонов пшеницы, вывоз которой, равно как и прочих зерновых, был запрещен. Тем не менее, министр иностранных дел С.Д. Сазонов 3 апреля просил премьер-министра И.Л. Горемыкина выпустить этот хлеб в Румынию, так как через нее идут грузы в Сербию. Совет министров в заседании 7 апреля разрешил, но при условии, что русская пшеница не будет перепродана какому-либо другому государству, под которым имелись в виду Германия и Австро-Венгрия. Помимо того, в 1915г. Румыния купила в России 316 920 пуд рыбы, и еще 37 тыс. пуд в начале 1916г. В итоге, лишь 27 мая 1916г. особым журналом Совмина был воспрещен вывоз в Румынию мяса, рыбы и жиров, в которых нуждалась армия[254].

Еще одним товаром для румын стали лошади. Помощник инспектора артиллерии армий Румынского фронта ген. А.Н. Виноградский вспоминал, что в Румынии «остро стоял конский вопрос, вследствие незначительного количества и вообще неудовлетворительного качества румынских лошадей. Некоторым подспорьем являлись волы, которыми пользовались для запряжки румынской тяжелой артиллерии и обозов»[255]. В конце 1914г. ранее торговавший с Румынией торговец Файнберг закупил у конеторговцев Тамбовской и Воронежской губерний 6 тыс. лошадей - артиллерийских и обозных 1-го разряда, хотя Министерство земледелия просило Горемыкина отказать румынам в покупке, так как в лошадях нуждалась русская армия[256].

Однако, политика была сильней, и по официальному ходатайству румынского правительства по соглашению со Ставкой и МИДом миссии во главе с полковником Паяну было дано разрешение. Помимо того, 7 тыс. лошадей для Румынии закупил купец Гагеибаисутов, и эти лошади отправлялись в Румынию на судах Экспедиции особого назначения под командованием контр-адмирала М.М. Веселкина. До 6 февраля 1915г. уже было вывезено 2 669 лошадей[257].

Дабы избежать запрета, торговцы покупали лошадей под предлогом поставки для сербской армии. Что касается вывоза лошадей, закупленных миссией Паяну, дело затянулось - еще в феврале 1916г. румыны просили дать им вывезти купленные 6 тыс. лошадей. Между тем, данный вопрос был вынесен на рассмотрение Совета министров, который, невзирая на обозначившуюся нехватку кавалерийских лошадей и для русской армии, дал разрешение на 2 тыс. лошадей[258].

---

[254] Российский государственный исторический архив (РГИА). Ф. 1276. Оп. 11. Д. 1252. Л. 2-3, 14, 25-25об., 64.
[255] Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). Ф. 6260. Оп. 1. Д. 2. Л. 16.
[256] Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). Ф. 369. Оп. 12. Д. 3. Л. 13.
[257] ГАРФ. Ф. 102. 2-е делопроизводство. Оп. 73. Д. 229. Л. 11, 17, 19, 23.
[258] *Особые журналы Совета министров Российской империи. 1916 год.* М., Росспэн. 2008. С. 80-82.

Осенью 1915г. румыны хотели купить 4 тыс. тонн стали, но им было отказано, так как по мнению русских, этим был бы нанесен явный ущерб потребностям военного ведомства - «металлический голод» уже становился реальностью, а для русской армии, отступавшей в кампании 1915г., требовалось много вооружения и боеприпасов. Разумеется, румынская сторона прибегнула к давлению, сообщая, что австро-германцы уже предлагали такие поставки, но румыны отклоняли их предложения, «снабжение Румынии недостающими ей предметами военного снаряжения» - «одним из непременных условий своего выступления на нашей стороне». Тем не менее, некоторые материалы в необходимых объемах (сода, брезенты, веревки, шины для автомобилей, материалы для аэропланов) русские все-таки продавали (например, 10 тыс. метров брезента в марте 1916г[259]). В целом, вплоть до весны 1916г. русская сторона не отказывала румынам в приобретении продуктов питания (кроме сливочного масла) и лошадей, а также и других материалов (селитра). Русские старались ограничивать румынские закупки в России, но прямых запретов не было.

Ситуация с взаимным сотрудничеством и сделками по материалам военного назначения, резко изменилась с вступлением Румынии в войну в августе 1916г. Во-первых, на то существовали общесоюзные договоренности; во-вторых - поддержка союзника, разумеется, была вкладом в общую копилку победы; в-третьих, совместные действия плечом к плечу русских и румынских войск, должны были быть обеспечены надлежащим количеством ресурсов. Следовательно, с этого момента русские (а также и общесоюзные, следующие транзитом через Россию) грузы стали поставляться в больших количествах. Уже в августе румыны запросили 1 тыс. тонн и 20 тыс. вагонов чугуна, а в начале октября - по 50 тонн чугуна ежедневно[260].

Учитывая, что Россия обязывалась поставлять для Румынии грузы от союзников из портов Архангельска и Владивостока, в середине октября 1916г. румынское правительство оценивало «в 3 тыс. тонн самую крайнюю необходимость ежемесячной доставки по Владивостокской железной дороге материалов, предназначенных для военного министерства»[261]. С вступлением Румынии в войну, посылались заказы и запросы на военные товары - вещества для выработки пороха, взрывчатые вещества, различные металлы, предметы санитарного, интендантского и артиллерийского снабжения, уголь и проч. В ноябре 1916г. румынам передали 5 вагонов жести для производства консервов, а также приступили к выполнению трех заказов на

[259] РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 95. Л. 28, 66.
[260] Там же. Л. 389.
[261] РГВИА. Ф. 2000. Оп. 1. Д. 6082. Л. 55.

полушубки для румын общим количеством 100 тыс. штук[262].

Определенную помощь и румыны оказывали русской стороне. Конечно, экономические возможности России и Румынии были несопоставимы, однако румынское руководство сделало многое, чтобы не остаться в долгу перед русскими. Например, русские раненые из Добруджи отправлялись в бухарестские госпитали, а 7 ноября было возбуждено ходатайство, чтобы получить разрешение румын на вывоз нефтяных продуктов в Бессарабию, где «ощущается ныне острый недостаток в нефтяных продуктах для нужд местной промышленности»[263]. В частности, нефть требовалась для одесских мельниц, работавших для армии. В свою очередь, в ноябре 1916г. румыны просили дать 5 тыс. вагонов угля, «ввиду недостатка топлива для румынских железных дорог, вызванного отсутствием запаса нефти в Молдавии»[264]. В результате, 13 ноября румынам было уступлено 30 тыс. тонн угля.

Довольствие прибывшего в Румынию уже в августе 1916г. русского Добруджанского отряда ген. А.М. Зайончковского (47-й армейский корпус) должно было производиться распоряжением Одесского военного округа[265]. Однако, почти сразу румыны также стали поставлять русским продовольствие и фураж, снабжая русские подразделения. Уже 19 августа Главный начальник военных сообщений телеграфировал директору Дипломатической канцелярии в Ставке, что «при установившихся в последнее время условиях возникает необходимость навязать и поддерживать непосредственные сношения между русскими и румынскими железными дорогами для возможно спешного разрешения разного рода вопросов, касающихся совершаемых по военным обстоятельствам перевозок». На русско-румынской конференции 8-12 сентября были достигнуты соглашения и подписаны соответствующие договоренности. Грузы для русского 47-го корпуса перевозились за счет румынской стороны, а русские платили только за транзит в Буковину (около 500 верст). Румыны также сообщили, что готовы продавать хлеб для 9-й армии в Буковине[266].

Конечно, взаимные поставки оказывались не бесплатно. Подсчитать всего было невозможно, но большая часть грузов и услуг все-таки подлежала учету и последующей оплате между союзниками. Что касается русской стороны, то уже 14 сентября 1916г. военный министр приказал ГУГШ «взять на отдельный учет грузы, отправляемые

[262] РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 95. Л. 385, 437, 497.
[263] РГИА. Ф. 1276. Оп. 12. Д. 1555. Л. 4.
[264] ГАРФ. Ф. 1783. Оп. 2. Д. 653. Л. 16.
[265] РГВИА. Ф. 499. Оп. 3. Д. 1643. Л. 9.
[266] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 2120. Л. 15, 60-62.

румынскому правительству». Ответственность за учет поставляемых румынам грузов прежде всего несло Главное интендантское управление (ГИНТУ), так как на первых порах для румынских нужд поставлялись предметы интендантского довольствия - в первую голову вещи. Примечательно, что закупки для румынской стороны внутри России производились без наценки, по внутренним ценам, а на те предметы, на которые были введены или вводились твердые цены - по твердым ценам. Например, 8 ноября Главный интендант ген. К.Н. Егорьев дал наряд Земскому и Городскому союзам на высылку в Румынию 50 тыс. полушубков из числа заготовленных для румынской армии и заказ на 1 млн. комплектов белья. При этом румынские заказы шли через русское интендантство, дабы самостоятельными закупками не взвинчивать цены[267].

Тем же способом производились расчеты и за работы. Например, начальник инженеров армий Юго-Западного фронта ген. К.И. Величко в телеграмме в Ставку от 22 октября 1916г. предлагал следующий порядок работ, которые должны были вестись русскими саперными подразделениями в Румынии: «1. Все работы следует вести, оплачивая их распоряжением руководителей работ из русского строительного кредита при участии русского фактического контроля; 2. Истраченная сумма должна целиком возмещаться русской казне румынским правительством. Только этот порядок обеспечит скорое производство работ, правильную плату рабочим, организацию их питания и санитарного надзора, ибо румыны никаких соответственных организаций не имеют и быстро создать не могут». Так как румынские рабочие не имели теплой одежды (на 17 ноября - 10 911 румынских рабочих при 645 подводах, а требуется 60 тыс. рабочих и 6 тыс. подвод), 1 декабря Величко просил предоставить в его распоряжение русских рабочих[268].

В середине ноября 1916г. военный министр ген. Д.С. Шуваев указал, что «румынская армия в вопросах снабжения должна быть рассматриваема не только как нашей союзной армией, но и как выполняющая общие с нашими армиями задачи, успешное разрешение которых в настоящее время приобретает первостепенное значение. Поэтому своевременное удовлетворение заявлений румынского правительства об отпуске предметов снабжения должно быть поставлено на один уровень с удовлетворениями потребностей наших армий»[269]. Таким образом, с неудовлетворительным развитием военных действий в Румынии румынская армия все больше переходила на вещевое

[267] РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 95. Л. 256, 531.
[268] РГВИА. Ф. 2006. Оп. 1. Д. 15. Л. 37, 134, 206.
[269] РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 95. Л. 505.

довольствие России, так как противник быстро продвигался по румынской территории, захватывая инфраструктуру. Так, 27 ноября Егорьев сообщал в штаб Юго-Западного фронта, которому пока подчинялись действовавшие в Румынии русские войска, что для румынской армии высылается обмундирование из Москвы. На данный момент уже выслано: 87 тыс. шинелей, 110 тыс. походных рубах, 100 тыс. телогреек, 80 тыс. шаровар, 100 тыс. ватных брюк, 31 тыс. «полусапог с вязаными бинтами»[270]. Всего в ноябре 1916г. румынской армии было передано 80 тыс. пар сапог и 100 тыс. комплектов обмундирования.

Основной проблемой на румынском театре военных действий (ТВД) в конце 1916г. стало продовольственное и фуражное снабжение войск и мирного населения. Осенью румыны обязывались подавать для русских перевозок 12 составов на Яссы и 6 на Ицканы[271], однако в Российской империи уже начинался продовольственный кризис, который чем дальше тем больше сказывался на действующей армии. Румынский ТВД, чрезвычайно слабо связанный с Россией железными дорогами, что усугублялось разницей в ширине русской и румынской колеи, на рубеже 1916/1917г. стали наиболее проблемным участком Восточного фронта в деле снабжения.

С падением Бухареста наметившееся ранее беженское движение, резко усилилось, причем вся эта масса - по разным подсчетам от 1 до 3,5 млн. чел., двинулась на северо-восток, навстречу двигавшимся в Румынию русским войскам. Встречное перемешивание двух больших людских потоков неминуемо вела к затруднениям в снабжении. Забитые железные дороги вынуждали обратить пристальное внимание на местные средства - то есть, на ресурсы Румынии. В конце ноября, как рапортовали русские железнодорожники, «полная неналаженность и неподготовленность румынских железных дорог к перевозкам войск» мешала сосредоточению русских войск, а «надежды румынского правительства восстановить нормальное положение и покончить с затруднениями, созданными эвакуацией, не оправдались»[272].

Отправляемые в русскую Ставку жалобы считали, что причиной падения подвоза стало то обстоятельство, что железные дороги остались в руках румын, которые перегнали в Молдавию весь подвижной состав, забив станции и пути так, что за декабрь 1916г. вообще нельзя было двинуть грузов[273]. Тем не менее, румыны не могли передать русским управление своей железнодорожной сетью хотя бы уже только потому, что им требовалось организовать

[270] РГВИА. Ф. 2006. Оп. 1. Д. 15. Л. 202.
[271] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 72.
[272] РГВИА. Ф. 2085. Оп. 1. Д. 15. Л. 6об.
[273] ГАРФ. Ф. 601. Оп. 1. Д. 674. Л. 5об.

эвакуацию. Так, 17 декабря русский посланник в Румынии А.А. Мосолов телеграфировал в Ставку, что следует передать румынские железные дороги в русское управление и под русскую охрану с участием румынских членов в смешанных комиссиях, дабы не подрывать их самолюбие. В декабре 1916г. румыны передали в русскую эксплуатацию участок Унгени - Кристешти - Николино, с устройством в Николино смешанной параллельной эксплуатации.[274] На время военных действий считались открытыми и включенными «в прямое сообщение с дорогами русской сети», румынские пограничные станции Сокола, Николино и Яссы.[275] Разумеется, решение о совместных действиях русских и румынских железнодорожников являлось компромиссным, а потому не самым лучшим, но, как представляется, другого решения и не могло быть.

В конце 1916г. румынское военно-политическое руководство оказалось перед двойственным выбором: с одной стороны, требовалось, разумеется, прокормить собственных людей - остатки армии, новобранцев и беженцев. С другой - надлежало делиться с русскими войсками, ведшими оборонительные бои с наступавшими австро-германцами и служившими единственным щитом между неприятелем и оставшейся румынской территорией. Чтобы не допустить голода среди беженцев, румыны делились с русскими по остаточному принципу, но неизменно идя навстречу в случае жестких требований, сознавая свою зависимость от русской помощи. Главное - в период общего отхода продовольствие и фураж фураж доставлялись всем адресатам, пока была возможность.

Данная двойственность, проистекавшая из объективных условий общей нехватки продовольствия, прослеживается по документам. Например, телеграмма русского военного представителя при румынском командовании ген. М.А. Беляева в Ставку от 26 ноября 1916г. сообщала, что «Румынская Главная Квартира и военное министерство просят поставить в известность, что с отходом в Молдавию как армии, так и значительной части населения, войска наши не могут рассчитывать на средства продовольствия страны и должны быть обеспечены только подвозами из России». Спустя два дня командарм-9 ген. П.А. Лечицкий, чья армия дралась плечом к плечу с румынами в Южных Карпатах с начала осени, телеграфировал, что у населения продовольствие есть, но оно не хочет продавать. Поэтому Главный интендант просил «распоряжения по соглашению с генералом Беляевым произвести платную реквизицию в пределах Румынии, также в Белецком уезде прилежащей Молдавии, и за счет

[274] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 2. Д. 72. Л. 67.
[275] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 2120. Л. 447.

этих средств образовать запасы»[276].

Румынские интенданты, стремясь сохранить оставшиеся запасы продфуража для довольствия собственных войск, и в декабре 1916г. продолжали отказывать русским в выдаче продуктов, «мотивируя свой отказ имеющимся строгим предписанием начальства не давать русским войскам продуктов» и запрещая русским интендантским службам выяснять ресурсы занимаемых районов. В свою очередь, 9 января 1917г. командарм-4 ген. А.Ф. Рагоза докладывал Помощнику главнокомандующего армиями Румынского фронта ген. В.В. Сахарову: «на запрос интенданту румынской армии где, сколько и каких продуктов он может нам предоставить для довольствия нашей конницы, находящейся в его районе, последний сообщил, что, к сожалению, не может нам дать ничего. На запросы корпусов, получают ли они от румынского интендантства продовольствие, последовал ответ, что регулярно ничего не получают, а если и были получки, то случайные и в незначительном количестве»[277].

Смысл сложившихся трений заключался не в нежелании румынской стороны как таковой помогать русским, а в объективной нехватке ресурсов, которых было недостаточно и для самих румын. Отсюда и постоянная настойчивость румын в организации подвоза продовольствия и фуража для русских армий из России, что в свою очередь, было тяжело сделать из-за слабости транспортной инфраструктуры.

Трения между союзниками по вопросам снабжения, ставшие следствием совпадения многих факторов объективного характера, в конце концов вышли на самый верх. В середине декабря, выполняя распоряжение Начальника штаба Верховного главнокомандующего (Наштаверх) ген. В.И. Гурко, Мосолов обратился к румынскому премьер-министру И. Братиано с просьбой передать русским склады и снять запрет местным румынским землевладельцам продавать зерно для русских войск. Не получив ответа, Мосолов повторил просьбу, но уже - нотой с жесткими выражениями из телеграммы Гурко, на что получил ответные упреки в угрозах со стороны русских. После двухдневного обсуждения проблемы с румынскими министрами внутренних дел, государственных имуществ и публичных работ, внесших свои предложения, - было решено соглашение, «в силу которого румынское правительство обязуется поставлять по 2 тыс. вагонов в месяц зерна, избыток скота и фуража и соглашается на занятие всех нужных нам помещений под склады нашего интендантства с тем, чтобы как зерно, так и скот и фураж были бы возвращены

[276] РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 30. Л. 87, 98.
[277] РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 70. Л. 20, 29, 63, 186.

румынскому правительству». Румыны обязались до 1 января «предоставить список мест и количество зерна, готового к приему интендантством». Данное предложение, с точки зрения Мосолова, являлось выгодным по следующим причинам:

«1. при скупке румынским правительством зерна цены будут менее вздуваться, и правильнее будут распределяться районы закупки.
2. запасы зерна уменьшатся, так же как и при покупке, что важно при оставлении нами этих местностей, причем английские склады (урожая прошлого года) останутся целыми и мы их можем приобрести во всякое время, если бы мы не могли румынам возместить их зерно, когда население стало бы голодать, а в случае нашего отступления англичане уничтожат эти склады.
3. румыны, если принять их предложение, будут помогать нам в смысле перемола и доставки, что в денежном отношении, казалось бы, будет выгоднее для войска, чем покупка, которая неминуемо вызовет пререкания о том, продан ли излишек или необходимое для землевладельцев зерно.
4. из приложенных статистических данных видно, что у населения к апрелю иссякнут все зерновые запасы. Со своей стороны, думаю, что лишь последние полтора-два месяца до нового урожая у них будут затруднения в зерне.
5. считаю, что если бы румыны не исполнили своих обязательств, то всегда можно вернуться к порядку покупки зерна»[278].

Видя, что союзники пошли на компромисс, 25 декабря 1916г. Гурко в телеграмме Мосолову и Сахарову расставил приоритеты в снабжении, как это виделось со стороны России: «Прошу Вас не отказать разъяснить румынскому правительству, что с моей стороны абсолютно никаких угроз не делалось, а я лишь считаю необходимым объяснить картину того, что происходит и к чему силой обстоятельств будет принуждена армия, ибо отход к своим границам может по необходимости произойти вследствие недостатка в продовольствии, в чем в значительной степени виновна разруха румынских железных дорог. Способ, каким можно достигнуть получения всего продовольствия для армий, для меня безразличен, лишь бы войска были обеспечены всем необходимым и не голодали в то время, когда в стране продовольствие имеется. Что касается обязательства вернуть румынскому правительству забираемое зерно, скот и фураж, то я полагаю, что это обещание мы не в состоянии будем выполнить… и по этому вопросу убедительно прошу разъяснить румынскому правительству, что от войск скрыть нельзя, что в районе имеется продовольствие и

[278] РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 70. Л. 156-159.

фураж, которые в то же время войска не получают. На этой почве возможны серьезные недоразумения, неудовольствие войск, положение духа войск и наконец даже грабеж. Совершенно безразлично, кому принадлежат запасы, имеющиеся в стране, не исключая и англичан. Необходимо ими всеми пользоваться широко, что гораздо лучше, чем при отступлении уничтожать, оставляя лишь строго необходимое на пропитание населения и обсеменение полей»[279].

Дабы упорядочить взаимодействие, к каждому русскому корпусу румыны прикомандировали 1 румынского комиссара по снабжению[280]. Исполняющий обязанности начальника румынского Генерального штаба генерал К. Кристеско 31 декабря 1916г. представил Сахарову список румынских правительственных комиссаров при армейских корпусах русских армий Румынского фронта:

- 6-я армия: майор запаса Г.-Т. Иоан (депутат) и поручик запаса И. Элефтерие (депутат).
- 4-я армия - Э. Захариа (главный инспектор администрации), И. Попеску (префект Романаци), Г. Мумуяну (префект Констанцы) и С. Беллу (префект Телеорман).
- 9-я армия - Н. Галкы (префект Сырат), М. Берцеану (префект Ялоницы), К. Кыллугыреану (полицмейстер) и Н. Кынаныу (полицмейстер)[281].

Конечно, система не сразу вошла в свое русло. Так, 20 января 1917г. интендантство Румынского фронта телеграфировало Сахарову: «разрешение покупки всех продуктов сводится на нет общей инструкцией комиссарам правительства, согласно которой количество продуктов и скота, кои могут быть проданы, определяется особыми комиссиями, еще не сформированными. Нормировка количества продовольственных запасов точно не установлена, что может вызвать злоупотребления и пассивное противодействие гражданских властей»[282]. Что касается скота, то некоторые землевладельцы Румынии эвакуировали скот в Молдавию, что в будущем можно было бы использовать для армии. Сахаров просил разрешить эту эвакуацию, и Ставка согласилась[283].

В отношении хлеба, в определенной степени ситуацию спасли ранее образованные запасы хлеба, закупленные в Румынии сербами и англичанами, чтобы не допустить вывоза этого хлеба в Германию. Накануне вступления Румынии в войну румынское правительство продало товарную часть хлеба неприятелю, но союзники закупили

[279] Там же. Л. 148-149.
[280] РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 30. Л. 97об.
[281] РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 70. Л. 113об.
[282] Там же. Л. 206.
[283] РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 30. Л. 170.

некоторое его количество, причем зная, что вывезти хлеб все равно не смогут. В частности, запасы сербского правительства в середине ноября вывозились из Рени в Тирасполь «и другие тыловые районы для перемола на месте в Браиловских мельницах» в размере около 500 тыс. пуд пшеницы и ячменя. 30 ноября Егорьев указал окружному уполномоченному Министерства земледелия в юго-западном регионе гофмейстеру С.Н. Гербелю «принять меры к использованию этого зерна на месте». Главноуполномоченный по закупке продовольствия для сербской армии М. Шайнович согласился уступить этот хлеб русским, с последующим возвратом в России в том же количестве, после чего Гербель получил распоряжение использовать этот хлеб для довольствия войск[284].

Что касается английского хлеба, то в пределах войскового района Румынского фронта имелось около 2 млн. пуд английской пшеницы. Представитель английского правительства в Яссах капитан Питтс заявил представителю российского Министерства земледелия Вишневскому, что «вопрос об уступке ее русскому правительству принципиально решен и представлен на окончательное решение английского правительства, от которого ожидается получение полномочий для заключения договора». Британская пшеница подлежала «зачету в общий ресурс румынского правительства»[285]. Уже 7 января 1917г. Мосолов сообщал в штаб Румынского фронта, что англичане готовы передать свои запасы пшеницы русским, а «возмещение может быть произведено или теперь деньгами по современной цене или зерном после открытия Дарданелл»[286].

В декабре 1916г., пока позиционный фронт еще не установился, а русские не образовали тылов действующих в Румынии армий, на первый план выдвинулась задача доставки продуктов войскам. Запасы находились в Одессе и пунктах по Днестру, однако железнодорожная линия Бендеры - Унгени - Яссы, едва могла обслуживать одну 9-ю армию. Сахаров указывал, что «с утратой водного пути по Дунаю Румынский фронт должен также базироваться на эту линию, и ввиду скорого истощения местных средств, русские армии обречены на голодовку»[287]. Значение Одессы для Румынского фронта увеличивалось и в связи с постройкой линий Одесса - Аккерман, Бессарабская - Леово и Арцыз - Измаил[288].

Однако в целом, осенью 1916г. приоритет в продовольственном

[284] Там же. Л. 103-104, 132, 177.
[285] РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 45. Л. 120-121.
[286] Там же. Д. 70. Л. 3.
[287] РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 30. Л. 164.
[288] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 99об.

снабжении как самих румын (что естественно), так и русских войск, воевавших в Румынии, принадлежал румынской стороне. Отладка снабжения румынского ТВД со стороны русских только-только происходила, и довести ее до конца стало возможным лишь с установлением позиционного фронта в начале 1917г.

В ситуации общего отхода войска обеих армий и беженцы перемешивались, что путало пути подвоза. Поэтому, Ставка требовала от Мосолова и Сахарова, чтобы хотя бы рабочие прифронтовой полосы, строившие тыловые укрепления, были приняты на румынское довольствие - «как пришедшие на защиту румынской территории». В свою очередь, Ставка предлагала оттянуть в тыл румынские пополнения, так как после того как местные запасы иссякнут, все равно железные дороги не в силах будут подвозить необходимое им продовольствие»[289]. В целом, в декабре 1916г. в Румынию было назначено 1800 вагонов с грузами[290].

Общие проблемы во взаимоотношениях с румынами - эвакуация Румынии, устройство румынских беженцев, переотправка грузов для Румынии из Архангельска, распределение эвакуированных из Румынии грузов по русским заводам и складам - вызывали необходимость создания особого делопроизводительного отделения по румынским делам при русской Ставке[291]. После падения Бухареста и отступления русско-румынских войск к границе, встал вопрос об эвакуации населения, скота, зерна, сельскохозяйственных орудий и машин, правительственных учреждений, промышленных предприятий из русской Бессарабии. Постановлением Совета Министров от 9 декабря 1916г. было образовано Особое междуведомственное совещание для ближайшего соображения вызываемых возможностью эвакуации Румынии мероприятий во главе с сенатором Д.И. Засядко. 12 декабря император Николай II повелел сосредоточить в руках Засядки всей распорядительной власти по проведению подготовительных и исполнительных мер по эвакуации Румынии.

Прежде всего, из Румынии эвакуировались заводские предприятия и военные грузы[292], эвакуацией которых ведал ген. И.Н. Толмачев. Главная часть грузов поступала в ведение Главного артиллерийского управления (ГАУ) и направлялась в Россию через Черновицы, где находился координировавший эти действия генерал Н.В. Шульга[293]. О пропуске грузов, эвакуируемых из Румынии говорилось:

[289] РГВИА. Ф. 2006. Оп. 1. Д. 15. Л. 271.
[290] РГВИА. Ф. 369. Оп. 13. Д. 64. Л. 595.
[291] РГВИА. Ф. 2003. Оп. 2. Д. 283. Л. 142.
[292] РГВИА. Ф. 369. Оп. 6. Д. 332. Л. 1.
[293] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 453.

«грузы, принадлежащие румынской армии, все подлежали свободному пропуску, в том числе и составляющие оборудование казенных румынских мастерских, нужных для армии»[294].

С созданием Румынского фронта по приказу Ставки от 5 декабря 1916г., румынская армия вошла в его состав «на тех же основаниях, как и [русская] 6-я Дунайская армия». Поэтому Главное военно-техническое управление «внесло в план снабжения нашей армии на 1917-1918гг. 10% надбавки для румынской армии»[295]. То есть, при исчислении заготовок разного плана на этот период, потребность румынской армии бралась в размере 10% от потребностей русской армии[296]. Характерно указание Ставки от 1 января 1917г. Сахарову: «предписываю при уничтожении запасов по военным обстоятельствам вести по возможности учет уничтоженному имуществу при участии румынской администрации в видах предотвращения впоследствии чрезмерных требований о вознаграждении за уничтоженные запасы»[297].

Иными словами, обе стороны отнюдь не безвозмездно сотрудничали друг с другом, а также стремились к практике взаимозачетов. Например, в декабре 1916г. румыны попросили 2 тыс. вагонов сахара, что было поддержано Мосоловым. Однако Министерство земледелия уже после революции сочло возможным дать только половину затребованного, так как в России сахар стал первым дефицитным продуктом, на который в 1916г. вводились карточки в городах. При этом румыны ссылались на то, что в 1916г. они уступили русским войскам «несколько сот вагонов сахару, предназначенных для гражданского населения»[298]. Летом 1917г. румынской армии было уступлено еще 100 тыс. пуд сахара, и гражданскому населению Румынии - 40 тыс. пуд, причем сахар передавался по установленной в России твердой цене. Русскими подчеркивалось, что часть сахара давалась румынам «в возврат заимообразно отпущенного»[299].

Другой пример: интендантство Румынского фронта в конце января 1917г. запросило Главного полевого интенданта (Главполинт), имеются ли соглашения с союзниками «относительно отпуска продуктов частям и офицерам румынской, французской и английской армий, на началах взаимности», дабы «установить порядок расчета за забираемые продукты». Телеграммой от 27 января Главполинт ответил, что «такого соглашения не имеется и что продукты следует

[294] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 2120. Л. 279а.
[295] РГВИА. Ф. 369. Оп. 11. Д. 10. Л. 6.
[296] РГВИА. Ф. 369. Оп. 1. Д. 215. Л. 51об.
[297] РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 70. Л. 195.
[298] ГАРФ. Ф. 1783. Оп. 2. Д. 653. Л. 9, 67.
[299] Российский государственный архив экономики (РГАЭ). Ф. 1943. Оп. 6. Д. 2316. Л. 10, 101.

отпускать на одинаковых основаниях, как и русским войскам, ведя отдельный учет выданному частям войск этих армий, а офицерскому составу - за наличный расчет или бесплатно, как и русским офицерам»[300].

Новую ситуацию подводил доклад по ГИНТУ от 2 января 1917г.: «ввиду изменившегося положения Румынии, от королевского румынского посольства 22 декабря поступило, взамен прежнего, новое требование на вещи и материалы, подлежащие высылке из России в Румынию. В новом требовании румынского посольства одни просимые ранее предметы теперь совершенно не испрашиваются, другие испрашиваются в ином количестве, срок доставки всех предметов указан кратчайший». Румыны просили передать им 200 тыс. шинелей, 200 тыс. суконных походных рубах, 200 тыс. суконных шаровар, 400 тыс. шерстяных перчаток. Когда румынская армия вошла в состав Румынского фронта, румынам перестали отдельно высылать те или иные предметы снабжения, а снабжение теперь шло через русское интендантство. В январе 1917г. ГИНТУ установило норму снабжения румынской армии на 200 тыс. чел.[301]

Часть материалов для Румынии передавалась русскими, а часть - другими союзниками, причем грузы из Англии и Франции шли для румын транзитом через русскую территорию. Поэтому, русскими была создана Комиссия по снабжению румынской армии во главе с начальником Сестрорецкого оружейного завода ген. Г.М. Гибер фон Грейфенфельсом. Но так как он редко бывал в Петрограде, то фактически Комиссию возглавлял его помощник генерал-майор В.Г. Федоров. 22 декабря 1916г. Федоров сообщал в ГАУ, что ходатайства румынского правительства «нередко преувеличены и весьма неопределенны». Румыны делали один и тот же запрос всем союзникам: например, после получения от России 183 тыс. винтовок, румыны просили у России еще 250 тыс., у Франции - 300 тыс. и Англии - 300 тыс. винтовок[302].

В связи с массовыми перевозками войск на Румынский фронт, Юго-Западные железные дороги не имели возможности своевременно подвозить грузы для румынской армии, присланные из Англии и Франции. Уже в ноябре на южных дорогах скопилось свыше 500 вагонов с грузами особой важности для румын (доставляемые из Архангельска и Владивостока от союзников), в том числе более 300 вагонов с оружием и боеприпасами. В Румынию шло очень много грузов, и все они подойти не могли. Поэтому, менее важные (например, колючая проволока) выгружались в тыловых базисных магазинах и складах - Кременчуг, Дарница, Конотоп, Гребенка, Ромны, Мерефа,

[300] РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 45. Л. 97.
[301] РГВИА. Ф. 499. Оп. 2. Д. 1085. Л. 1-3, 12.
[302] РГВИА. Ф. 369. Оп. 11. Д. 10. Л. 4.

Полевая. Более важные (например, 150-мм орудия) - немедленно отправлялись на фронт. Тыловые базы для грузов для Румынского фронта: артиллерийские - Кременчуг и Карловка, инженерные - Полтава, вещевые интендантские - Кременчуг, авиационные - Брянск, Ярославль - порох и взрывчатые вещества. Запасная база для всех грузов - Одесса. Везде грузами ведали смешанные русско-румынские комиссии[303].

Порядок и номенклатура высылки румынской армии боевых материалов из портов Архангельска, Владивостока и Мурманска был следующим: французские винтовки, орудия, предметы обмундирования и продовольствия, аэропланы, лекарства, грузовики, инженерные инструменты, артиллерийские принадлежности, телефонные и телеграфные материалы, порох и т.д. Особо отмечалось, что «топливо, нефтяные продукты, приобретенные в России, будут отправляться с особыми поездами, независимо от вышеуказанных грузов»[304]. Поэтому, с середины марта 1917г. грузы для Румынии из Архангельска, Мурманска, Владивостока шли не в Яссы, а в базы Кременчуг, Карловка, Полтава, Брянск - «для дальнейшего их переотправления в Одессу». Начало разрухи российских железных дорог, вызванное их перенапряжением во второй половине 1916г., создавало заторы из эшелонов, ввиду чего грузы неделями оставались в вагонах, занимали пути, но не могли пробиться к пунктам назначения[305].

После падения российской монархии в начале марта 1917г., ситуация со снабжением Румынского фронта не улучшилась, хотя новые революционные власти охотно шли навстречу румынским предложениям. Подвоз продовольствия и фуража на Румынский фронт (в вагонах):[306]

Месяц	Следовало подвезти	Фактически подвезено	В %% против нормы
Январь	9 951	2 108	- 78,8
Февраль	11 844	4 539	- 62
Март	19 964	8 371	- 58
Апрель	19 320	8 773	- 55

Новый Верховный главнокомандующий ген. М.В. Алексеев 12 марта телеграфировал Сахарову: «растущий недостаток продовольственных припасов в Румынии требует скорейшего осуществления всех возможных мероприятий для борьбы с создавшимся в связи с этим положением. Ввиду сего прошу безотлагательно

[303] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 1, 8, 55, 79, 460.
[304] РГИА. Ф. 273. Оп. 10. Д. 3693. Л. 30.
[305] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 465. Л. 26, 132.
[306] ГАРФ. Ф. 1778. Оп. 1. Д. 312. Л. 179об.

выработать совместно с румынскими Главной квартирой и правительством и при участии нашей миссии детальный план конкретных мероприятий в этом направлении». Следовало выяснить необходимое румынам количество продовольствия, фуража и интендантского имущества (форма, обувь), «выяснить какое количество грузов фактически может по условиям транспорта быть подвезено в Румынию сверх необходимого для нужд нашей армии», определить пути эвакуации, и особенно - «на случай движения беженцев под влиянием недостатка продовольствия в Румынии»[307].

Упорядочение сотрудничества позволило наладить взаимодействие сторон в деле снабжения. Представитель румынской армии при русской Ставке генерал Коанда 14 марта 1917г. передал записку румынского правительства, в которой румыны требовали ежедневной поставки в течение 15 дней по 6 поездов фуража, и затем до 15 июля - 15 тыс. вагонов ржи, 12 тыс. зернофуража и 5 мыла, масла и т.д. Тем не менее, в данный момент, как отмечали русские, «ни общее количество продовольственных запасов, назначенных фронту Министерством земледелия, ни работоспособность железных дорог не позволяют нам полностью удовлетворить даже потребность наших армий Румынского фронта», минимальная потребность которых составляет 324 вагона в сутки, в то время как можно подавать по возможностям железных дорог на Рени и Яссы не более 280 вагонов. Максимум, что можно выделить румынам - 1 поезд в 2 дня. Следовательно, насущные потребности румын наталкивались на невозможность русских их удовлетворить. Тем не менее, командованию Румынского фронта было дано указание «удовлетворять румынские войска в мере имеющихся у нас на местах продовольственных и вещевых запасов наравне с русскими войсками, ведя отдельно учет всему выданному румынам»[308].

Также, в марте румыны просили дать 1 тыс. вагонов соленой рыбы, 200 вагонов риса, 200 перловой крупы, 200 разных круп, 30 чечевицы, 1500 бобов, 100 мучных продуктов, 100 сала, 100 фруктов, овощей и сушеного мяса, 30 свечей, 150 мыла, 50 чая, 50 кофе, 10 шоколада, 5 веревок, 100 сыра, 10 хмеля, 20 сгущенного молока, 10 компота, 50 орехов и 1 млн. мешков[309]. Кроме того, Сахаров разрешил румынам закупать зерно, скот и сено в Бессарабии, что ставило продовольственную организацию под руководством Гербеля в невозможность выполнять назначенные заготовки хлеба[310].

[307] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 464. Л. 373.
[308] РГИА. Ф. 457. Оп. 1. Д. 488. Л. 4-8.
[309] РГИА. Ф. 456. Оп. 1. Д. 246. Л. 226-227.
[310] РГВИА. Ф. 2009. Оп. 1. Д. 123. Л. 279-280.

По докладу министра земледелия А.И. Шингарева румынские власти и войска производили самостоятельные закупки хлебов в Бессарабской и Херсонской губерниях, «не считаясь ни с твердыми ценами, ни с правилами, установленными уполномоченными, что ведет к полному беспорядку в использовании средств этих губерний». Шингарев предлагал отказать румынам в самостоятельных закупках продфуража, делая расчет на посредничество Гербеля - «это единственный выход избегнуть продовольственного кризиса как у румын, так и в наших армиях при выяснившемся общем недостатке хлебов у нас»[311].

Не имея возможности доставить румынской стороне затребованные продукты, Временное правительство разрешило румынам произвести самостоятельные закупки в Сибири, а также румынам было разрешено покупать любые продукты, кроме тех, что объявлялись собственностью государства по закону о хлебной монополии от 25 марта. В 1917г. румынская Продовольственная комиссия получила право закупить в Сибири, Владивостоке и Харбине 245 вагонов немонополизированных продуктов «для нужд румынского населения». Отношение Министерства продовольствия продовольственным органам Сибири гласило: «окажите со своей стороны полное содействие в закупке ими немонополизированных [продуктов], снабдите продуктами из числа монополизированных или взятых на учет в пределах общих правил и по специальным нарядам Министерства продовольствия, которые будут сделаны дополнительно». Румыны могли купить: мясные консервы - 4 вагона, рыбные консервы - 4, овощи - 4, сушеное или копченое мясо - 10, сушеная рыба - 10, сушеные овощи - 6, фрукты - 20, консервный бульон - 4, рис - 50, чай - 10, кофе - 10, какао - 2, шоколад - 5, сахар - 25, перец и др. пряности - 5, сыр и масло - 11, макароны и бисквиты - 15, свечи - 10, мыло - 10, обувь - 10, мануфактурный товар - 20[312]. Или: Отдел заготовки и снабжения мясом, салом и рыбой и организации холодильного дела при Министерстве продовольствия 24 июля внес во Временное правительство проект конвенции с румынским военным министерством по организации сушки мяса для нужд русской и румынской армий[313]. Разумеется, это количество продуктов питания являлось слишком небольшим, чтобы преодолеть кризис снабжения. Смысл этих закупок заключался не в удовлетворении румынских потребностей вообще, а в том, чтобы показать стремление русских пойти навстречу румынам в размерах своих малых возможностей, ибо в России в это время прогрессировал продовольственный кризис.

[311] ГАРФ. Ф. 6831. Оп. 1. Д. 50. Л. 13, 26.
[312] ГАРФ. Ф. 1783. Оп. 1. Д. 24. Л. 113.
[313] ГАРФ. Ф. 1779. Оп. 1. Д. 1515. Л. 1.

В отношении вещевого довольствия требования румынской стороны на 1917г. составляли: рубах - 950 тыс., исподних брюк - 800 тыс., платков носовых - 300 тыс., простынь - 240 тыс., утиральников - 70 тыс., летних портянок - 200 тыс. пар, наволочек - 140 тыс., матрацев - 70 тыс., халатов госпитальных - 100 тыс., одеял шерстяных офицерских - 2 тыс., палаток госпитальных - 400 штук, суконных портянок - 400 тыс., шерстяных носков - 10 тыс., вязаных фуфаек - 5 тыс., вязаных брюк - 5 тыс.[314] Как видно из этих цифр, румыны рассчитывали на армию около 800 тыс. чел.

Помимо того, шла поставка и других грузов. Например, 7 мая 1917г. ГИНТУ сообщало окружному интенданту Московского военного округа, что румынам следует передать еще 600 походных кавалерийских кухонь[315]. Летом 1917г. румыны просили 500 тонн угля и 350 тонн железа для изготовления подков, так как в Румынии этих материалов не имелось, а получить сами подковы в России не удалось[316]. В июле румыны просили отпустить им 1,2 млн. шаровар, 640 тыс. походных рубах, 375 тыс. шинелей, 800 тыс. шерстяных перчаток[317].

Проектируемая ведомость снабжения румынской армии на период с 1 сентября 1917 по 1 июля 1918г.: 700 тыс. гимнастерок, столько же походных шаровар, рубах, шинелей и шерстяных перчаток, по 1,4 млн. нательных рубах и исподних брюк, 2,8 млн. летних портянок, 4,2 млн. носовых платков, 2,1 млн. утиральников, 1,4 млн. сапог или ботинок с бинтами, 700 тыс. фляг, 350 тыс. вещевых мешков, 350 тыс. ремней, 700 тыс. суконных портянок, по 350 тыс. палаток, телогреек и ватных брюк, 50 тыс. полушубков, 700 тыс. фуфаек и кальсон бумазейных, 50 тыс. валенок, 700 тыс. летних шаровар, 500 походных кухонь, 5 тыс. повозок[318].

Революционный процесс в России и начавшийся в конце лета постепенный развал фронта вынудил румынское руководство сконцентрировать максимум возможных ресурсов в своих руках. В середине сентября 1917г. русские потеряли право и возможность покупать продовольствие и скот для русских войск в Румынии, а 29 сентября 1917г. румынское военное министерство сообщало в штаб Румынского фронта: «Военное министерство получает ежедневно прошения от разных частей и их делегатов о разрешении покупок на нашей территории хлебов, фуража, овощей и скота. Министерство не в состоянии удовлетворять этим требованиям, так как даже

[314] РГВИА. Ф. 499. Оп. 2. Д. 2154. Л. 5.
[315] Там же. Л. 50.
[316] РГВИА. Ф. 2004. Оп. 3. Д. 465. Л. 13.
[317] РГВИА. Ф. 499. Оп. 2. Д. 1085. Л. 75.
[318] Там же. Л. 79.

количества, потребованные в договоре, могли быть доставлены лишь с большим трудом и ущербом для румынской армии и местного населения. Прошу поэтому не отказать распорядиться о прекращении подачи подобных требований в военное министерство». Тем не менее, русские части продолжали закупки и на румынской территории уже по собственной инициативе. После же октябрьского переворота и начавшейся демобилизации русской армии, противоречия стали выливаться и в явные конфликты, так как уходившим русским войскам чем-то надо было питаться, но остававшимся румынским армиям и мирному населению требовалось оставить для себя как можно больше ресурсов в силу неясной перспективы заключенного с Центральными державами перемирия. Например, 14 декабря румынская сторона настаивала перед новым командующим Румынским фронтом ген. Д.Г. Щербачевым об издании запрета на вывод скота из Румынии русскими отрядами: «ввиду того, что мы этим лишаемся последних запасов, честь имеем просить Вас довести до сведения русских армий, что им категорически воспрещается уводить скот из Румынии в Бессарабию. Румынским постам приказано препятствовать русским отрядам и частям совершать подобные поступки»[319].

Таким образом, русско-румынское военно-экономическое сотрудничество в годы Первой мировой войны носило весьма конструктивный характер. Не давая оценки вступлению Румынии в войну как таковому, надо отметить, что русские архивные документы дают однозначную картину: невзирая на разнообразные трения и недопонимания, в целом и русские и румыны стремились в максимально возможной степени идти навстречу друг другу в отношении взаимной экономической поддержки.

К концу 1916г. Россия сама нуждалась во всех без исключения ресурсах, даже и в продовольствии, но безупречно выполняла союзнический долг. В свою очередь, Румыния, уже потерпевшая разгром и потерю большей части территории, также старалась выполнять свои обязательства перед союзником. Совместная борьба на фронте русских и румынских солдат и офицеров плечом к плечу, дополнялась и экономическим сотрудничеством, в котором каждая сторона, преодолевая объективные тенденции негативного характера, стремилась полностью выполнить свой долг союзника по антигерманской коалиции.

[319] РГВИА. Ф. 2086. Оп. 1. Д. 17. Л. 55, 77, 292.

ПЛАН ЭВАКУАЦИИ РУМЫНСКИХ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ВЛАСТЕЙ В РОССИЮ (1916-1917 ГГ.)

Илие СКИПОР

Румынская историография не придавала должного внимания некоторым темам, важным для более глубокого понимания участия Королевства Румынии в первой мировой войне. Среди таких тем судьба 110.845 румынских солдат[320], взятых в плен армиями стран Центрального Блока, и соответственно почти 150.000 выходцев из Трансильвании, Баната и Буковины, попавших в плен в России; судьбы десятков тысяч румынских граждан, оказавшихся в качестве беженцев в Российской Империи; судьбы свыше 10.000 дезертиров из румынской армии; коллаборационизм населения в отношении войск и властей Германии, Австро-Венгрии, Болгарии и Турции во время их присутствия на румынской территории; эвакуация к востоку от Днестра значительной части запасов сырья, промышленных предприятий вместе с обслуживающим их персоналом и не в последнюю очередь принятые меры по подготовке к эвакуации в Россию Королевской семьи, Парламента и Правительства, министерств и других государственных учреждений, армии и других силовых структур Румынии.

С моей точки зрения, есть по крайней мере два мотива, которые способствовали в течение целого века, прошедшего по окончании войны, сохранению того непрофессионального и неестественного подхода, в соответствии с которым румынские исследователи предпочитали заниматься светлыми и героическими сторонами национального прошлого, как бы стыдясь того, что кажется не таким героичным и не столь достойным для национальной истории. Это сказывалось, соответственно, на недостаточно глубоком и систематическом изучении как национальных архивов, так и архивов Берлина, Вены, Анкары, Софии, Москвы и Санкт-Петербурга, где хранится обилие пока не введенного в научный оборот материала, касающегося войны за объединение румынских земель.

Целью нашего сообщения является как напоминание о значимости избранной темы, так и прояснение некоторых деталей

[320] Constantin Kiriţescu, *Istoria Războiului pentru întregirea neamului (1916-1919)*, ed. a IV-a, vol. 1, Bucureşti 1989, p. 543.

подготовки операции по эвакуации в Россию короля Фердинанда I, членов его семьи, двора, Парламента, Правительства и Министерств Румынии, Армии и военных учебных заведений, других государственных учреждений, банков, промышленных предприятий оборонного значения, а также государственных ценностей, имеющих значение с точки зрении национального культурного наследия.

Для координирования этой обширной операции, в Петербурге было созвано Межведомственное совещание по объединению всех мероприятий, вызываемых возможностью эвакуации Румынии[321].

Совещание начало работать 10 декабря 1916 г., под председательством сенатора Засядко Дмитрия Ивановича, и функционировало вплоть до принятия Декрета временного правительства от 16 июля 1917 г., когда её функции были переданы Комиссии по эвакуации в рамках Специального Комитета Обороны.

Эта комиссия была уполномочена разрабатывать нужные меры и непосредственно руководить конкретными действиями, касающимися эвакуации и размещения в России румынской Королевской семьи, членов правительства и Парламента, Национального банка, центральной администрации, армии и разведывательной службы, некоторых учебных и больничных заведений, оборудования фабрик и заводов, сырья и животноводческих ресурсов страны.

Комиссия Засядко - в которую входили представители царской Канцелярии, военного министерства, министерства внутренних дел, финансов, здравоохранения, коммуникаций, Российского Банка и другие - организовала перевоз в Москву (с 12 по 21 декабря 1916 г.) 17-ти вагонов (в них было 1.738 ценных коробок плюс две кассеты с драгоценностями Королевы Марии), что составляло первую партию эвакуированного в Россию румынского золота[322].

Кроме того, исходя из неблагоприятных вестей с фронта и разнообразия военно-политического сотрудничества между Румынией и Россией, компетенции Комиссии были расширены, это касалось, в частности, таких вещей как: наблюдение за проездом и поддержка (особенно одеждой, обувью и едой) румынских беженцев, решивших эмигрировать в Россию[323]; возвращение в Российскую Империю российских граждан, которые просили о репатриации[324]; эвакуация военных училищ, военных госпиталей, заводов по производству

[321] Российский государственный исторический архив (далее РГИА), Фонд 1277, Опись 1, дела № 1-18.
[322] РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 3 (11-26 дек. 1916 г; 167 лл.), 2 (21 дек. 1916 г - 2 янв. 1917 г, 210 лл.) и др.
[323] РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 8 (14-18 янв. 1917 г; 158 лл.); d. 11 (28 янв. - 4 февр. 1917 г; 174 лл.)
[324] РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 10 (20-27 янв. 1917 г; 177 лл.)

оружия (вместе с военными и рабочими, которые там работали)[325]; обеспечение корма для животных (коровы, овцы, лошади, козы), эвакуированные на Юг России[326]; борьба с эпидемиями, особенно с тифом среди румынских беженцев и др.[327].

Деньги за всё это были заплачены румынским государством, согласно расчётам, выполненным российскими комиссиями, которые работали в этой межведомственной Комиссии[328].

Операция по эвакуации Королевской семьи и Королевского Двора, Парламента, Правительства и министерств была разработана и утверждена ставкой Верховного командования и властями Петрограда до того, как она была проанализирована и утверждена румынскими и российскими властями.

Среди множества аргументов, которые подтверждают эту реальность, можно отметить тот факт, что 10 декабря 1916 г. (через 4 дня после того, как Бухарест был оккупирован войсками Центральных Держав - это произошло 6 декабря) Комиссия Засядко имела первое рабочее заседание[329], в то время как первые официальные демарши, связанные с подготовкой эвакуации румынских властей в Россию, были приняты в середине декабря, после их переезда в Яссы (3/4 декабря 1916г.; 2/21 ноября по старому стилю).

Так, в секретной телеграмме под номером 868, переданной из Ясс 27 декабря 1916 г., генерал Мосолов, российский посланник в Румынии, передавал следующее[330]:

«В виду того, что Государю Императору благоугодно было предложить Их Королевским Величествам Королю и Королеве с семейством гостеприимство Его Величества в Петроград, а если бы Их Королевским Величествам угодно было, то в том городе, где будет находиться их Правительство в случае необходимости эвакуировать Румынию, считаю нужным сообщить предложения согласованные с желаниями Стирбея (Барбу Штирбей - генеральный администратор королевских домов) и Катаржи (Генри Катаржи - гофмаршал Королевского двора)».

Согласно решениям, принятым российским дипломатом и представителями румынских властей, Королева должна была выехать вместе с семьёй в Петроград, а Король должен был остаться в Румынии до тех пор, пока это возможно, и не оставлять города, где

[325] РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 13 и 14 (20-25 февр. 1917 г; 94 лл.)
[326] РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 12 (4-9 февр. 1917 г; 172 лл.)
[327] РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 13 (13-17 февр. 1917 г; 210 лл.)
[328] РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 16 (19 янв.-11 мая 1917 г; 215 лл.) и Д. 18 (кассовая книга)
[329] РГИА, Фонд 1277, Орись 1, Д. 1 (10 дек. 1916 г -16 февр. 1917 г; 98 лл.)
[330] Российский государственный военно-исторический архив (далее РГВИА), Фонд 2003, Опись 2, Д. 1084, Л. 1-2.

будет работать Правительство, пока это не будет опасно для жизни.

Имея в виду вышесказанное, в телеграмме содержались пожелания Королевского Дома, чтобы в Петрограде были созданы необходимые условия для функционирования Правительства.

Согласно уточнениям румынской стороны, помимо Королевской семьи должны были быть эвакуированы: Принц Штирбей - администратор Королевского Дома; директор Канцелярии - Биткулеску, казначей - Ионеску; Кирилеану - секретарь; Генри Катаржи - гофмаршал Королевского Дома, шеф камергеров - Мадгеару; полковник Дроссо, его помощник; врачи Эдуард Ромало и Мамилеа (те, которые оперируют потом Короля 22 сентября 1926 г.); генерал Рымничеану, командор Антонеску и капитан Выртежану; секретарь Попеску и его заместитель Казаку; придворные дамы Прокопиу, Чинка и Лаховари; профессора и гувернантки принцев и т.д.

Среди представителей Короля в Ставке Командования румынской армии должны были уехать в Петроград генерал Маврокордат, адъютант Греческу, полковник Ангелеску, подполковники Флореску и Стырчя.

Всего персонал Королевского Дома Румынии, который должен был эвакуироваться в Петроград, состоял из 150 персон (обслуживающий персонал разных категорий), к которым прибавлялись 15 водителей, 20 курьеров, 20 машин, 16 упряжек, 16 лошадей и т.д.

Для одежды, упряжек, машин и ценных багажей нужны были 10 вагонов и столько же и для мебели.

Румынская сторона предпочла бы, чтобы в первую очередь были бы предоставлены жилища тем, кто будет принят в Зимнем Дворце, речь идет о приготовлении резиденции для Короля и членов Правительства.

Было также изъявлено желание, чтобы еще до начала эвакуации от Королевского Двора Румынии были бы посланы в Петроград два человека, которые бы занялись вместе с представителями губернатора распределением предоставленных жилищ.

Их Величества Король и Королева желали взять с собой лишь маленькие вещи, не громоздкие, о чем должны были заявить во время своей командировки в Петроград представители Королевского Двора.

Для функционеров и обслуживающего персонала понадобилось бы до 100 небольших комнат, где бы обосновалось около 60-ти человек (служащие) с их семьями.

Отмечалось также, что некоторые высокопоставленные служащие Королевского Двора (Буткулеску, Катарджи, Мавродин и др.) имели семьи из двух-трёх человек, а принц Штирбей должен был эвакуироваться с женой и четырьмя дочерями.

Особенно достойные жилища предстояло предоставить в

Петрограде для Короля и Принца, которые должны были иметь в своём окружении не более пяти человек.

Переезд должны были делать пятью поездами: первый - до Петрограда, поезд, загруженный вещами Королевского Двора (мебель, личные вещи, упряжки и т.д.); вторым был поезд, направленный к месту расквартирования Правительства - с мебелью и имуществом, относящимся к исполнительной власти Румынии; в третьем должны были ехать 150 человек и их семьи; четвёртый - поезд для 10 автомобилей, лошадей и упряжек, в пятом поезде, состоящем из большого количества вагонов для пассажиров и трёх для багажа, должны были следовать свыше 40 членов семей уже эвакуированных лиц, 90 человек из обслуживающего персонала и их вещи.

Другие два поезда, шестой и седьмой, названные «королевскими поездами», были бы предназначены для эвакуации Короля и его окружения, в том случае, если бы Король покинул Румынию.

И в этом случае также должны были подготовить и восьмой поезд, для транспортировки десяти автомобилей, мебели и ценностей румынского Короля.

В конце телеграммы (адресованной министру и начальнику Канцелярии Императорского Двора) начальник Представительства Российской Империи в Румынии посоветовал - в случае надобности - объединить третий и четвёртый поезда.

Другие факты, которые приводят к мысли о том, что российская сторона была заинтересована в быстрой эвакуации властей Румынии, предоставлены генералом Генри Матиасом Бертло, начальником французской военной миссии в Румынии (октябрь 1916 - май 1918 гг. и октябрь 1918 - май 1919 г.). Он записывал 25 ноября 1916 г. в своём журнале, что генерал Михаил Алексеевич Беляев (представитель Главнокомандующего России при Главном Штабе Румынии) якобы заявил на первой встрече со своими близкими сотрудниками, что «Мы не приехали сюда, чтобы делать вид, что воюем», а 4-го января 1917 г. он записывал, (после того как непосредственно, в течение двух месяцев, мог изучить настроения войск на поле военных действий и намерения командования русских войск), что «У меня сложилось впечатление, что последняя мысль российской камарильи, это позволить румынской армии воевать или продолжить военные действия, чтобы после победы союзников, делать мину победителей и претендовать на Молдавию как награду за победу и больше ничего другого»[331].

Это серьёзное предположение французского генерала было основано на некоторых более ранних утверждениях, казавшихся

[331] См. General Henri Berthelot and Romania, *Mémoires et Correspondance*, 1916-1919, составитель Glenn E. Torrey, East European Monographs, Boulder, New York, 1987, С. 21 и 37.

сначала странными, но они доказывали существование некоторых серьёзных расхождений в военно-политических целях союзников, которые воевали вместе в Карпатах, на Дунае и на Черном Море.

12 декабря 1916 г., после взятия Бухареста, когда Королевский Двор и Правительство, центральные власти Румынии отходили к Яссам, а румыно-российские войска отступали на юг Молдавии, генерал Владимир Викторович Сахаров, командующий Дунайской Армией (с 19 октября 1916, а потом, с 13 декабря 1916 г., заместитель Короля Фердинанда I в качестве командующего союзными войсками на румынском фронте) решил разместить ставку командования в Кишинёве (откуда вернулся к ставке лишь 17 декабря). Этот выбор удивил генерала Бертло и заставил его сказать: «А почему он не поехал в Херсон или на Кавказ? Ведь это шутка».

Бессмысленными казались некоторые меры и решения, принятые штабами русской армии в отношении румынского фронта, среди которых было и решение Ставки по поводу реорганизации румынской армии между Днепром и Бугом, которое французский генерал оценивал 19 декабря 1916 как «Странная идея. Она неприемлема ….»[332].

В январе 1917 г. Комиссией сенатора Засядко было принято решение о том, что в случае эвакуации город Херсон будет местом дислокации Королевской Семьи и Королевского Двора, Парламента, Правительства и других центральных структур власти Румынии.

В Херсоне была создана специальная комиссия, которая должна была заниматься этим и в ее распоряжение были выделены «значительные (релевантные) кредиты», чтобы покрыть все расходы по подготовке помещений для эвакуированных людей из Румынии.

Королевская семья должна была быть размещена во дворце губернатора, а остальные эвакуированные в других зданиях города.

А так как эвакуация не состоялась, а расходы на содержание комиссии и аренду квартир поднялись до 10.000 тысяч рублей в месяц, то губернский комиссар Херсона подал идею 17 марта 1917г. Министерству Внутренних Дел, чтобы, начиная с 1 апреля прекратить работу комиссии, которая занималась подготовкой эвакуации румынских властей, и отказаться от резервирования квартир для них.

Для начала, согласно решения, принятого Михаилом Эдуардовичем Ячевским, заместителем министра внутренних дел, дата аренды продлилась на один месяц, то есть до 1-го мая 1917 г. Потом, поняв, что эвакуация пока не начинается, решили приостановить работу комиссии (начиная с 6 мая 1917 г.) из Херсона и заменить её оперативной

[332] Там же. С. 30, 32 и 33.

ячейкой - сформированной из начальника и трех агентов, которые бы занимались текущими делами бывшей комиссии, а также координированием транзита других беженцев из соседних губерний.

Для покрытия расходов, предназначенных для поддержки румынских беженцев на территории Российской Империи и подготовки эвакуации Королевской семьи, Парламента, Правительства, румынское государство предоставило властям Петербурга сумму в количестве 3.000.000 рублей, из которых до 20 июля 1917г. были потрачены 1.500.000 рублей[333].

Подготовка к эвакуации центральных органов, а также нескольких тысяч служащих и румынских граждан была возобновлена в середине июля 1917г.

Чтобы понять контекст и сходство этих двух ситуаций, уточняю, что это не просто простое совпадение, и что в то время как первая попытка закончилась отправкой в Москву первого эшелона с золотым запасом (12-21 декабря 1916 г.), исчезла заинтересованность российской стороны в эвакуации румынских властей. Вторая попытка, предпринятая в июле 1917 г., проявилась в отправке второго эшелона с золотым запасом (23-27 июля 1917г.) и создании видимости подготовки к эвакуации Королевской семьи, Парламента, Правительства и других категорий государственных служащих Румынии.

С изменением политической обстановки в Российской Империи в первой половине 1917 г. изменилось отношение Петрограда к своим партнерам. Так, во внутренних документах, изданных военными и гражданскими российскими властями, те, которые подлежали быть эвакуированными (включая Королевскую семью и высокопоставленных румынских лиц) не всегда назывались синтагмой «наши гости», а назывались нередко «беженцами».

Королевская семья и члены Правительства Румынии уже не должны были быть поселены в Петрограде, для этого делались ходатайства к руководителям южных губерний Российской Империи (но эти просьбы были отклонены под разными предлогами).

Количество персон, взятых в расчёт в июле 1917г. для эвакуации, превышало 15.000 человек, в то время как в декабре 1916 г. оно составляло согласно телеграмме Мосолова от 27 декабря 1916г. - лишь 250 человек.

Согласно подсчёту посла Российской Империи в Румынии, Поклевского-Козела, переданного Министерству Иностранных Дел из Петрограда телеграммой под номером 741 от 23 июля 1917 г.[334], должна были быть эвакуированы в Россию всего 6.600 человек:

[333] РГВИА. Фонд 2003. Опись 2. Д. 1084. Л. 8-10.
[334] Там же. Л. 3.

Королевская семья, вместе с прислугой в 250 человек (согласно телеграмме Мосолова от 27 декабря 1916); Правительство - 150 человек; служащие разных министерств, которые хотели выехать вместе с семьями в город, куда было бы эвакуировано Правительство - 5.000 человек; депутаты с их семьями - 1.000 человек; Дипломатический корпус из десяти стран, включая обслуживающий персонал - 250 человек.

Более того, согласно мнению русского дипломата, надо было учитывать ещё 5.000 тысяч мелких служащих в области почты и телеграфа, железной дороги и других экономических отраслей, которые «могут быть размещены в соседних городах или близлежащих сёлах»; свыше 3.000 беженцев из Трансильвании и Буковины, «которые должны быть сначала поселены в казармах, потом посланы на работу»; неопределённое количество служащих военного министерства с семьями, семьи офицеров предприятий по производству оружия (дислоцированных к тому времени уже на территорию России); некоторые богатые граждане Румынии, которые уже поселились на территории России или хотели выехать в другие страны.

В последующие два дня, то есть 24 и 25 июля 1917 г., от Министерства Внутренних Дел были посланы (за подписью Д.М. Щепкина и Булгакова) телеграммы комиссарам губерний Киевской, Херсонской, Екатеринославской и Ростовской, и военному атаману из Ростова-на-Дону, в которых ходатайствовали относительно срочного изучения условий поселения на этих территориях «десятка тысяч румынских беженцев, среди которых и Королевский Дом, и Правительство Румынии».

Ответ от российских властей, к которым обратились, чтобы выяснить места для поселения румынских властей, был не утешителен.

Градоначальник Ростова и атаман Войска Донского не дали ответа, а комиссар Екатеринославской Губернии сообщило 26 июля 1916 г. о том, что в городе не имеется ни одного здания, где могли бы быть поселены Королевский Двор Румынии и члены Правительства[335].

25 июля 1917 г. Комиссар Херсонской Губернии телеграфировал Специальной Комиссии по делам беженцев при Министерстве Внутренних Дел в Петрограде[336], что комиссия, сформированная из «членов гражданского общества» (т.е., возможно, из представителей Совета солдатских, матросских и рабочих депутатов) и государственных структур, проанализировала просьбу и решила, что в городе нет условий для размещения Королевской Семьи и Двора, Парламента и Правительства, а также и других государственных структур.

Отказ был аргументирован тем, что все общественные здания,

[335] Там же. Л. 10.
[336] Там же. Л. 5 и 10.

школы и частные дома были заняты госпиталями, кроме того, ещё ожидалось большое количество раненых. Более того, ожидалась вспышка инфекционных болезней, не хватало жизненно важных средств для существования, в том числе еды и горючего, а единственная железная дорога, которая обслуживала Херсон, была под угрозой.

После того, как Министерство Иностранных Дел Российской Империи вернулось 28 июля 1917 г. с новыми пожеланиями и уточнениями, касающимися 10.000 тысяч румынских беженцев (эта цифра включала в себя и Королевскую Семью и Королевский Двор, Правительство, Парламент Румынии), заместитель министра внутренних дел Д.М. Щепкин лично ходатайствовал перед комиссаром Херсонской Губернии, жёстко прося того, чтобы в кратчайший срок принять «все решительные меры, чтобы разместить в городе Херсон Короля и его окружение, функционеров Парламента и Правительства в пригороде, а остальных эвакуировать в Николаеве и Елизаветграде».

В этом же контексте (из ходатайств, предпринятых заместителем министра внутренних дел) выяснилось, что отказ руководителей Херсонской Губернии (назначенных после февральской революции 1917 г.) исходил строго из «политических соображений и обоснований».

Представитель России, отвечавший за эвакуацию Румынии, Ф.Н. Стерлигов был послан срочно в Херсон, чтобы координировать все необходимые меры по осуществлению этой операции. Ему были предоставлены 300.000 тысяч рублей для обеспечения переезда эвакуированных. Эта сумма являлась лишь авансом, а все затраты должны были быть рассчитаны и возвращены по мере развёртывания эвакуации.

В то же время были переданы указания, касающиеся поддержки идеи эвакуации и в другие губернии (Воронеж, Курск, Полтава и др.), находившиеся на всех четырёх путях, установленных для передвижения эвакуированных из Румынии.

Утром, 2-го августа 1917г. в Одессе была созвана МВД рабочая группа, уполномоченная проанализировать предварительные аспекты эвакуации в Российскую Империю Королевской Семьи и Двора, членов Парламента и Правительства Румынии, а также промышленного оборудования, которое должно было быть перевезено внутрь Российской Империи.

Полковник Генерального Штаба Владимир Иванович Булгаков и представитель МВД принимали участие вместе с комиссаром Херсонской Губернии С.П. Юрицыным в заседании Исполнительного Комитета Совета Солдатских, Матросских и Рабочих депутатов (Румчерод), где в их присутствии были прочитаны телеграммы Николая Семёновича Чхеидзе и Ираклия Георгиевича Церетели по поводу разрешения проблем, касающихся принятия и обеспечения жилищем в

Херсоне Королевского Двора, Парламента и Правительства Румынии.

После этого Исполнительный Комитет Румчерода выбрал собственных представителей, которые должны были влиться в состав румыно-российской делегации, уполномоченной принять конкретные меры по размещению на соответствующей территории эвакуированных румынских властей.

Вечером того же дня, то есть 2-го августа 1917 г., в Херсоне состоялась заранее запланированная встреча, в которой принимали участие с российской стороны: Ф.Н. Стерлигов (возглавлявший с российской стороны комиссию по эвакуации), генерал-майор В.Н. Иващенко из комиссии по Обеспечению Армий Румынского Фронта, С.Г. Юрицын - комиссар Херсонской Губернии. С румынской стороны - префект Штефан Белу, генеральный консул Себастиян Гречеану и вице-консул в Одессе А.И. Диурбек.

Из выступлений, прозвучавших во время совещания, проистекало, что были «устранены все препятствия в деле дислокации в г. Херсоне в настоящее время наших румынских гостей».

В соответствии с высказанными пожеланиями был сделан вывод о том, что «Королевская семья сможет прибыть в зарезервированные дома (дома Блажкова, Соколова и Талия) или в одно из поместий близ Херсона (имение Фалц-Фейна или имение Казацкое князя Трубецкого)». С другой стороны, на заседании пришли к выводу о том, что «размещение в Херсоне Правительства и Парламента Румынии реально»[337].

9 августа 1917 г. генералу Лупеску из Генерального Штаба Румынии был передан приказ под номером 4331 от генерала Корнилова Лавра Георгиевича, начальника Генерального штаба и помощника Короля Фердинанда I, командующего Румынским фронтом, по поводу мер, касающихся «возможной эвакуации с румынских территорий»[338]. Предложенные им меры сводились к:

«1.Эвакуацию тех территорий, которые находятся в непосредственной близости от врага, можно будет осуществить только по приказу начальников соответствующих войск.

2. В первую очередь будут эвакуированы гражданские власти, генеральный штаб армии Главный штаб Южного фронта категорически запрещают перевоз вещей, не имеющих военной ценности; могут быть перевезены лишь вещи первоочередной необходимости…»

В августе 1917 г. были актуализированы, дополнены и отредактированы сотни документов (документы о распределении подлежащих эвакуации институций по поездам и вагонам; графики с

[337] Там же. Л. 11.
[338] РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 1. Л. 177-179.

передвижением железнодорожных составов; иногда также документы с указанием мест дислокации и даже помещений, где будут размещены эвакуированные части; номинальные списки подлежавших эвакуации лиц и членов их семей). Эти документы составили план вынужденной эвакуации Румынии, операции, которую предстояло провести в течение 10-12 дней.

В соответствии с централизованным планом, принятым обеими сторонами на совместном заседании российско-румынской комиссии от 18 августа 1917г., для эвакуации из Румынии должны были быть предоставлены два отдельных эшелона с 48-ми вагонами для короля и Королевского двора, 512 вагонов для сановников, служащих и обслуживающего персонала и 7 госпитальных поездов (с 225-ти вагонами) дл раненых. Правительству предоставлялось два вагона первого класса, министерствам 56 вагонов (18 вагонов первого класса и 38 вагонов второго класса), парламенту 30 вагонов (5 первого класса, 15 второго класса и 10 третьего класса), большому генеральному штабу два эшелона с 44 вагонами (14 первого класса, 20 второго класса и 10 третьего класса), военному министерству - 30 вагонов (8 - первого класса, 15 - второго класса, 7 - третьего класса), дипломатическому корпусу - 8 вагонов первого класса и тд.

Для правительства, министерств и дипломатических представительств, подлежавших эвакуации в Херсон, были установлены с точностью здания, где должно было быть поселено каждое высокопоставленное лицо и орган центральной администрации (например, для премьер-министра Иона И.К. Брэтиану была зарезервирована вилла Тропина на ул. Преображенской, для вице-премьера Таке Ионеску вилла Коваленко на ул. Ерделевская, для генерала Константина Янковеску, который был военным министром с 20 июля 1917 г. по 5 марта 1918 г., был предназначен дом Бредихина на ул. Дворянской, а для министра финансов Николае Титулеску - дом Кумана на ул. Торговой и т.д.)

Министерства, генеральная дирекция полиции, инспекторат жандармерии, канцелярия совета министров, дирекция железных дорог и др. должны были быть размещены в бывших военных госпиталях №№ 3, 4, 7, 8 и 15, а также в 3 гимназиях города.

Дипломатическим и консульским представительствам России, Англии, США, Франции, Италии, Бельгии, Испании, Сербии и Греции были зарезервированы комнаты и рабочие офисы в 8 гостиницах Херсона.

Король Фердинанд должен был разместить свой генеральный штаб в Одессе, короля должны были сопровождать 92 человека (два генерала, 9 офицеров, 3 человека занимавших офицерские должности, 37 человек обслуживающего персонала и 41 человек

эскорта). В соответствии с подсчетами, генеральный штаб должен был перемещаться в 2 эшелонах, состоящих из 394 вагонов (236 в первом эшелоне и 158 во втором). Таким образом, общее число эвакуированных лиц должно было составить 2654 человека[339].

Для того чтобы узнать на месте, какие объекты предназначались для королевской семьи, маршал королевского двора Генрих Катарджи информировал 9 августа 1917 г. русского полковника Берга о том, что согласно приказу его величества короля, «в следующее воскресенье, 13 августа, я покину Яссы в направлении Одессы, куда прибуду 15 августа, а в среду, 16-го, я поеду на корабле, чтобы прибыть в Херсон 17 августа. Цель этой поездки - осмотр квартир, зарезервированных в Одессе для его Величества Короля и в Херсоне для ее Величества Королевы, а также жилищ, предназначенных для королевского кортежа в этом городе». Для этого начальника российской службы эвакуации попросили предупредить российские компетентные власти об этом двойном визите и зарезервировать для Катарджи на поезде и корабле места для него и еще двух-трех сопровождающих лиц[340].

После того как ему были представлены результаты этой поездки, король решил жить в Одессе в вилле Бирнбаума, об этом факте маршал Катарджи сообщил русским властям, а также (посредством телеграмм от 29 августа и 1 сентября 1917 г.) полковнику Продану, специальному представителю румынских властей в Херсоне[341].

Для того, чтобы избежать той довольно распространенной ситуации, когда русские власти не соблюдали договоренностей, касающихся совместных действий по осуществлению плана эвакуации Румынии, 25 августа 1917 г. подполковник Стратилеску, начальник службы эвакуации в рамках генерального штаба Румынии, попросил от российского партнера полковника Берга, начальника российской комиссии по эвакуации, письменного подтверждения того факта, что на последнем российско-румынском совещании по проблемам эвакуации было решено, что «в период насильственной эвакуации российская часть предоставит румынскому генеральному штабу каждый день по три товарных поезда (по 40 вагонов каждый) и один пассажирский поезд (с 15 вагонами для пассажиров и 3 для багажа)»[342].

После более глубокой проработки и пересмотра румынской частью Программы вынужденной эвакуации 4 сентября 1917 г. было сообщено российской части комиссии, что для осуществления этой

[339] РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 2, Л. 24-60, 78-90, 105, 111-133.
[340] РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 3, Л. 119.
[341] Там же. Л. 203 и 231.
[342] РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 1. Л. 272.

эвакуации нужны «3 тыс. вагонов для товаров (вооружения, амуниции и т.д.), что означало 75 поездов (по 40 вагонов), а также еще 32 поезда для королевского двора, генерального штаба, иностранных посольств, министерств и т.д.». В соответствии с этим поступила просьба к начальнику российской комиссии по эвакуации, чтобы он «изволил попросить высшие инстанции дать оценку той плачевной ситуации, в которой мы бы находились, если бы мы должны были эвакуироваться и у нас будет меньше, чем 6 поездов в день, из которых два последовали бы через Рени и 4 через Унгены»[343].

Еще со второй половины июля 1917 г. гражданские и военные румынские власти начали осознавать, что предписания румыно-российской конвенции от 25 февраля/8 марта 1917 г.[344] (документ, подписанный генералом Алексеем Алексеевичем Маниковским от имени министерства обороны Российской империи и уполномоченным с румынской стороны генералом Томой Параскивеску) интерпретируются и применяются самовольно в том, что касается эвакуации в Россию оборудования заводов военной индустрии и 15 тыс. работников предприятий, производивших для фронта.

27 июля 1917 г. министр военной промышленности Винтиле Брэтиану дал знать российской комиссии по эвакуации, что вместо «принципа переведения в Россию машин и работников, которые невозможно использовать в Румынии», на практике российской стороной создаются условия, делающие возможным осуществление насильственной эвакуации. Он выражал далее надежду, что российская сторона проявит добрую волю в том, что касается соблюдения норм осуществления эвакуации, о которых стороны договорились в ходе работы комиссии, на заседаниях которой румынский делегат (Танкред Константинеску) представлял интересы и точку зрения румынского государства[345].

В то время как официальный демарш румынского министерства был, можно сказать, брошен в корзину (полковник Берг чиркнул на полученном документе резолюцию «В дело»), командование российских войск в Румынии руководствовались уже несколько дней приказом генерала Николая Николаевича Головина, начальника планирования военными операциями российских войск, переданным строго секретной телеграммой под номером 10.790 от 22 июля 1927 г. (переданной потом всем подразделениям Генеральным Штабом российских войск в Румынии). В ней сообщался тот факт, что «Правительство Российской Империи решило отправить в Яссы

[343] Там же. Л. 288-299.
[344] Военные Архивы Румынии. Фонд D.M.I.N. Д. 159, Л. 26-29.
[345] РГВИА. Фонд 2085. Опись 5. Д. 7. Л. 28.

своего представителя, для того чтобы руководить переездом в Российскую Империю оборудования и рабочих с предприятий по производству оружия и с других промышленных предприятий Румынии». Для этого было нужно указывать, какие именно предприятия и оборудование имеются и в каком именно городе Румынии они находятся, а также места в России, куда они должны были быть перевезены. В соответствии с выше указанными проблемами, было передано ходатайство Генеральному Штабу Румынского Фронта, чтобы он передал срочные приказы и соответствующие указания, имея в виду тот факт, что в данной ситуации эвакуация оборудования и рабочих из оружейной промышленности должна была начаться немедленно[346].

31 июля 1917г. полковник Берг докладывал начальникам Обеспечения СНЕБАКУМ и Артиллерии АРТСНАБАКУМ российских войск с румынского фронта, что в арсенале пиротехники и пороха румынской армии находятся существенные запасы сырья, которые могли быть эвакуированы в Россию, речь шла о 56 тоннах железа, 30 т стали, 3 т олова, 45 т латуни,160 т меди, 1022 т свинца, 5 т жести, 30 т цинка и 10 т сурьмы, всего 1.381 т, которые могли быть перевезены в 87 российских вагонах[347].

Генеральный Штаб Российской армии информировал 4 августа 1917г. ставку Верховного Главнокомандующего, Генеральный штаб Румынской армии и управление вооружений о том, что, согласно приказу генерала Холодовского, начальника обеспечения Румынского фронта Российской армии, весь порох и взрывчатые вещества будут отправлены в Полтаву, все машины, принадлежавшие румынскому государству, будут эвакуированы в Кременчуг, всё находящееся в хорошем состоянии стрелковое и артиллерийское оружие (пушки, карабины, пулеметы и т.) и боеприпасы (бомбы, патроны) будут отправлены в Одессу на центральный склад, а все остальные материалы вне зависимости от того, где они производятся, будут отправлены в Карловку. Материал, который прибудет из-за границы, предполагалось распределить в соответствии с теми же самыми нормами[348].

Днем позже этот же российский генерал приказал, чтобы порох и все взрывчатые вещества, которые поставляются для румынского государства с севера (т.е. материалы, которые поставляются от союзников через Россию), были отправлены в Ярославль, а материалы, предназначенные для обмундирования (одежда, обувь, ткани и т.д.), медикаменты, продукты питания, независимо от того,

[346] РГВИА. Фонд 2085. Опись 4. Д. 5. Л. 1.
[347] РГВИА, Фонд 2085, Опись 4, Д. 7, Л. 47-49.
[348] Там же. Л. 79 и 80.

откуда привезены, должны быть направлены в Кринков[349].

В то же время в Ставке были отредактированы генерал-майором Свидерским Владимиром Александровичем, начальником службы обеспечения, Директивы Генерального управления артиллерии, касавшиеся места размещения сырья, прибывшего из Румынии[350].

Согласно документу, сырье, подлежавшее эвакуации из Румынии, должно было быть отправлено следующим образом: железо - в киевский Арсенал, медь - на заводы Самары и Петрограда, селитра - на заводы Иващенко и Штеровского в Сергеевске и соответственно на химический завод в Донецке, азотно-аммониевые вещества на сергеевский и охтинский заводы в Петрограде, олово - на фабрику вооружений в Луганске, латунь - на оружейный завод в Петрограде, сталь для тигельных конструкций - на завод в Самарской губернии, сурьма, сера, хлопок и целлюлоза - в Шостку в районе Харькова, горючие вещества должны были поступить в распоряжение Генерального управления артиллерии.

Ознакомительные поездки представителей румынских властей в Херсон и другие места предполагаемой дислокации румынской армии и административных учреждений в большинстве случаев приводили к выводу о том, что там не было минимальных условий для их нормального размещения. Этот факт можно проиллюстрировать письмом начальника генерального штаба генерала Василеску, переданным 22 августа 1917 г. полковнику Бергу вместе с протоколом заседания комиссии военного министерства и ставки главнокомандования, которая выезжала в Херсон, где убедилась в том, что в этом городе нет условий для размещения всех этих служб и обслуживающего персонала. На этом основании в письме содержалась просьба «соизволить указать другие места, где могли бы быть размещены все эти службы»[351].

Этот факт подтверждает справедливость аргументов, на основании которых главы 4 губерний юга России месяцем ранее обосновали свой отказ принять эвакуированных и беженцев из Румынии. В то же время подтверждается и тот факт, что российские гражданские и военные власти постоянно развивали и поддерживали идею неизбежной эвакуации в Россию румынских властей, чтобы под этим предлогом эвакуировать в Россию значительную часть промышленных предприятий (особенно оборонной индустрии), сырья, вооружения, амуниции, взрывчатых веществ и т.д., столь необходимых для поддержки общих оборонительных усилий в ходе

[349] Там же. Л. 87.
[350] Там же. Л. 334.
[351] РГВИА, Фонд 2085, Опись 4, Д. 7, Л. 208.

кампании 1916-1917 гг. на румынском фронте.

Эта реальность хорошо иллюстрируется содержанием письма (интерпелляции), которое ставка Румынского военного командования передала 17 августа 1917 г. председателю совместной комиссии по эвакуации (полковник Берг через три месяца продвинулся по службе, получив генеральский чин, очевидно, именно за тот примерный способ, каким осуществлялась переправка в Россию военной индустрии и материальных ресурсов из Румынии). В этом письме отмечалось, что план эвакуации предусматривает, что для эвакуации всех лиц, желающих выехать в Россию, необходим ежедневно поезд с 15 вагонами для пассажиров и 3 вагонами для багажа, однако к настоящему времени не сформирован ни один поезд такой категории. Как говорилось далее в письме, в условиях происходящей эвакуации к настоящему времени отправлена примерно половина товарных вагонов (1454 из 3103 вагонов) и не был эвакуирован ни один поезд с пассажираит, а потому румынская сторона просила российскую сторону «соизволить информировать» ее относительно выполнения именно этого пункта, предусмотренного подписанным соглашением о порядке срочной эвакуации под пунктом D[352].

Иначе говоря, летом 1917 г., когда румынские и российские солдаты воевали вместе без какой-либо мысли об отступлении, их командование (включая верховного командующего Румынским фронтом короля Фердинанда I) планировали осуществить эвакуацию за границу центральных структур румынского государства, и ежедневно уезжали вглубь России десятки и сотни вагонов, загруженных сырьем и промышленным оборудованием, а также различным вооружением и боеприпасами, столь нужными для поддержки общих оборонительных усилий в дни драматических сражений под Мэрэшть, Мэрэшэшть и Ойтузом.

[352] РГВИА, Фонд 2085, Опись 4, Д. 3, Л. 158.

ОТ ОБРАЗА ПРОТИВНИКА К ОБРАЗУ СОЮЗНИКА: ОЦЕНКА РОССИЙСКИМ ОБЩЕСТВЕННЫМ МНЕНИЕМ ПОЛИТИКИ РУМЫНИИ В ПРЕДДВЕРИИ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ (1912-1914 ГГ)

Борис Сергеевич КОТОВ

В начале XX в. отношения между Российской империей и Румынским королевством складывались непросто. Соседние страны входили в разные военно-политические блоки: Россия являлась частью Антанты, а Румыния была тесно связана с Тройственным союзом. Совместная борьба с Османской империей в войне 1877-1878 гг., в ходе которой Румыния добилась полной независимости от Порты, осталась кратковременным эпизодом в истории русско-румынских межгосударственных связей. После завершения этой войны Бухарест занял антироссийскую позицию и в октябре 1883 г. заключил альянс с Австро-Венгрией и Германией, направленный против России[353]. Причиной этого было возвращение России по итогам русско-турецкой войны Южной Бессарабии, отторгнутой от нее решением Парижской мирной конференции 1856 г. и переданной Молдавскому княжеству (в 1862 г. после объединения Молдавии и Валахии эта территория оказалась в составе румынского государства). Несмотря на то, что одновременно Румыния при поддержке России получила Северную Добруджу с портом Констанца, потеря бессарабских земель вызвала крайне болезненную реакцию румынского правящего класса и значительной части румынского общества, породив устойчивые русофобские настроения. И хотя после Берлинского конгресса Россия, оказавшаяся в изоляции и терявшая на Балканах одну позицию за другой, и думать не могла больше ни о какой экспансии в Юго-Восточной Европе, страх перед Россией и призраком панславизма продолжал определять внешнеполитический курс Бухареста в конце XIX и начале XX вв.

Антирусские настроения в Румынии умело подогревались Австро-Венгрией и Германией, которые были заинтересованы в том,

[353] Агаки Алексей, *Присоединение Румынии к Тройственному союзу,* в “Проблемы внутри- и внешнеполитической истории Румынии нового и новейшего времени”, Кишинев, Штиинца, 1988, с. 152-178.

чтобы направить внешнеполитическую активность и ирредентистские устремления молодого румынского государства на восток, в сторону российской Бессарабии, а в случае войны с Россией - использовать против нее румынскую армию. По планам венских и берлинских стратегов, Румыния должна была стать «барьером» между южными славянами и Россией, преграждая последней путь на Балканы. Австро-Венгрия, вовлекая Румынию в орбиту своего влияния и пристегивая ее к Тройственному союзу, решала еще и другую важную задачу: таким образом она отвлекала внимание румынской общественности от тяжелого положения нескольких миллионов трансильванских румын, подвергавшихся дискриминации и насильственной мадьяризации. Румынский правящий класс фактически принес в жертву союзу с Австро-Венгрией интересы соплеменников по ту сторону Карпат, отказавшись от какой-либо поддержки борьбы румын Трансильвании за свои национальные права.

Заключая союз с Австро-Венгрией и Германией, правители Румынии рассчитывали, что в будущей войне с Россией им удастся не только вернуть южные районы Бессарабии, но и присоединить всю эту российскую губернию вплоть до Днестра. Наряду с этим важным объективным фактором, толкавшим Румынию в объятия Тройственного союза, была ее зависимость от австро-германского капитала, завоевавшего прочные позиции в ведущих отраслях румынской экономики, в том числе в нефтедобыче. Немаловажную роль в определении внешнеполитического курса придунайского государства играли и личные пристрастия короля Кароля Гогенцоллерна, который, сам будучи немцем и родственником правившей в Пруссии и Германской империи династии, с момента своего воцарения на румынском троне в 1866 г. использовал все возможности для укрепления в Румынии германского и австрийского влияния. В силу отмеченных выше причин румынский государственный корабль на протяжении нескольких десятилетий двигался в фарватере политики Тройственного союза[354].

Ситуация начала меняться лишь в последние годы перед Первой мировой войной. Вооруженный конфликт между Балканским союзом (Болгария, Сербия, Греция и Черногория) и Османской империей, разразившийся в октябре 1912 г. и переросший спустя восемь месяцев в Межсоюзническую войну с участием Румынии, радикально изменил расстановку сил на Балканах и Ближнем Востоке. Следствием двух Балканских войн 1912-1913 гг. стала потеря турками практически всех своих владений в Европе, усиление Сербии и Греции, поделивших

[354] Виноградов Владилен, *Румыния: от союза с Россией к союзу с Центральными державами,* в “В «пороховом погребе Европы» 1878-1914”, Москва, Индрик, 2003, с. 135-164.

между собой львиную долю османского наследства на Балканах, ослабление Болгарии и крайнее обострение австро-сербских отношений, угрожавшее сохранению европейского мира. Чрезвычайно усилив межимпериалистические противоречия, Балканские войны стали прологом и важнейшим катализатором мировой войны 1914 года.

Для румынской внешней политики и российско-румынских отношений Балканские войны также стали поворотным пунктом. Опасения болгарской гегемонии в регионе и желание румынского правящего класса принять участие в территориальном переделе Балканского полуострова предопределили антиболгарскую позицию Румынии и ее вступление в Межсоюзническую войну на стороне Сербии и Греции. Это вызвало серьезные разногласия между Румынией и Австро-Венгрией, покровительствовавшей болгарам. Стремление австрийской дипломатии пересмотреть условия Бухарестского мирного договора, оказавшегося очень выгодным для Румынии, было крайне негативно воспринято в королевстве. С этого момента начинается постепенный отход Румынии от австро-германского блока и сближение с Россией, ярким проявлением которого стала торжественная встреча царя Николая II и короля Кароля I в румынском порту Констанца в июне 1914 г. Данная встреча обозначила поворот во внешнеполитическом курсе Бухареста, который завершился в августе 1916 г. разрывом Румынии с ее союзниками Германией и Австро-Венгрией и вступлением этой страны в Первую мировую войну на стороне Антанты.

Российское общество традиционно внимательно следило за происходящим на Балканах. Основную информацию о событиях за рубежом оно получало через прессу, являвшуюся на рубеже XIX-XX вв. главным источником массовой информации, важным инструментом как формирования общественного мнения, так и его репрезентации. Главное место на страницах газет занимали вопросы внутренней политики, но в моменты острых международных кризисов и конфликтов в центре внимания оказывались внешнеполитические вопросы. Именно такая ситуация сложилась осенью 1912 г., когда Черногория, а вслед за ней Сербия, Болгария и Греция начали войну против Османской империи, намереваясь полностью вытеснить турок с Балканского полуострова и поделить между собой те территории в Европе, которые Порта сохранила после Берлинского конгресса 1878 г.

В России выступление балканских христианских государств против их векового притеснителя вызвало живейший отклик. Газеты ежедневно публиковали передовые статьи и фельетоны, посвященные балканскому конфликту, военные обзоры, отчеты военных корреспондентов в действующих армиях балканских государств, беседы с дипломатами, как русскими, так и иностранными. Целые

полосы занимали телеграммы Санкт-Петербургского телеграфного агентства (СПА), иностранных информационных агентств и собственных корреспондентов.

Столь пристальное внимание к драматическим событиям на Балканах было вызвано несколькими причинами. Во-первых, Юго-Восточную Европу российское общество традиционно считало сферой особых интересов России, рассматривая свою роль в этом регионе как освободительную. Громкие победы болгар, сербов, греков и черногорцев над турками осенью 1912 г. воспринимались как завершение той исторической миссии по освобождению Балканского полуострова, которая была начата и отчасти осуществлена самой Россией в ходе нескольких русско-турецких войн XVIII-XIX вв. Во-вторых, поражение Турции и утрата ею почти всех владений в Европе вновь поставили в повестку дня центральный вопрос ближневосточной политики России - вопрос о статусе черноморских проливов, в успешном разрешении которого были заинтересованы правящие классы России. Наконец, в-третьих, война, разгоревшаяся на Балканах, где пересекались политические, стратегические и экономические интересы всех великих держав, сразу вышла далеко за рамки локального столкновения. Она сопровождалась усилением соперничества на международной арене двух военно-политических блоков Антанты и Тройственного союза и временами грозила перерасти в общеевропейский вооруженный конфликт.

Политика Румынии, сыгравшей не последнюю роль в событиях на Балканах 1912-1913 гг., не раз в это время становилась объектом критического анализа российских газет. Впервые позиция Бухареста в связи с начавшимся на Балканах вооруженным конфликтом привлекла внимание русской прессы зимой 1912-1913 гг., когда правительство Т. Майореску предъявило территориальные претензии к Болгарии, потребовав в качестве компенсации за сохранение нейтралитета передать Румынии Силистрию и большую часть принадлежавшей болгарам Добруджи. Как отмечает Р. Холл в своем исследовании Балканских войн, «аннексия Добруджи принесла бы Бухаресту богатый сельскохозяйственный регион, а также усиление румынского контроля над южным берегом устья Дуная»[355]. Свои требования Румыния подкрепила приведением армии в полную боевую готовность. Бухарестские политики воспользовались удобным моментом, когда почти вся болгарская армия находилась на фракийском театре войны с турками, а северная граница Болгарии была совершенно открыта для вторжения румынских войск. Уверенности

[355] Hall Richard, *The Balkan Wars 1912-1913. Prelude to the First World War*, London, Routledge, 2000, p. 77-78.

в своих силах румынскому руководству добавляло возобновление в разгар конфликта из-за Добруджи 23 января (5 февраля)[356] 1913 г. секретного австро-румынского союзного договора[357].

Румынские претензии к Болгарии, осложнявшие и без того крайне напряженную ситуацию на Балканах, были весьма негативно восприняты почти всей российской прессой. Хотя в сентябре 1912 г. Каролю I был вручен русский фельдмаршальский жезл в память о совместных действиях двух армий в войне 1877-1878 гг., общественность России не была уверена, что новоявленный русский фельдмаршал не двинет свои войска против Болгарии на помощь терпящим поражения туркам. Локальный же румыно-болгарский конфликт мог легко перерасти в общеевропейскую войну, поскольку Румыния находилась в военном союзе с империей Габсбургов, а Россия традиционно имела тесные связи с Болгарией. Русские газеты сходились в том, что Румыния, угрожая тылу Болгарии и косвенно - всего Балканского союза, выступает всего лишь в качестве орудия Австро-Венгрии, инструмента, при помощи которого Вена осуществляет давление на победителей Турции с целью урезать их территориальные приобретения. При этом лейтмотивом практически всех статей, посвященных политике Румынии, было подчеркивание бедственного положения румын в венгерской части империи Габсбургов. Таким образом, русская печать хотела «открыть глаза» румынам на то, что «естественным» направлением экспансии румынского государства могут быть только принадлежащие Австро-Венгрии области к западу от Карпатских гор, присоединение которых возможно лишь при благожелательном нейтралитете Балканского союза или же в тесном единении с ним.

Газета конституционно-демократической партии (кадетов) «Речь», констатируя в феврале 1913 г., что опасность румынского вторжения в пределы Болгарии как никогда велика, писала: «после балканских побед над Турцией и в особенности после движения сербов к Адриатическому морю Австрия делает Румынию той ширмой, из-за которой она систематически старается создать повод для осложнений на Балканах»[358]. «Речь» опасалась, что вторжение румынской армии в пределы Болгарии может стать камнем, который вызовет лавину общеевропейской войны. Если Бухарест решится на этот рискованный шаг, то это будет означать одно: в Вене момент для провоцирования России считают благоприятным.

---

[356] Здесь и далее в скобках указаны даты по новому стилю (григорианскому календарю).
[357] Căzan Gheorghe Nicolae, Rădulescu-Zoner Şerban, *Rumänien und der Dreibund 1878-1914*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste Romania, 1983, S. 233.
[358] Речь, 5(18).II.1913.

Аналогичную точку зрения высказывала авторитетная либеральная газета «Русские ведомости», контролировавшаяся кадетами. Ее венский корреспондент П. Звездич (П.И. Ротенштерн) был уверен, что Румыния выдвинула свои требования об уступке Силистрии с ее чисто болгарским населением, только потому, что чувствовала за собой поддержку Австрии. «Больше того, никогда Румыния, сначала колебавшаяся довольно заметно, не вступила бы на этот путь политических вымогательств, если бы Австрия прямо не понуждала ее к этому»[359]. Натравливая румын на болгар, габсбургская дипломатия тем самым закрывает для Румынии возможность присоединиться к Балканскому союзу и, опираясь на его ресурсы, стать центром притяжения, «Пьемонтом» для проживающих в Австрии и Венгрии румын.

С кадетами в этом вопросе были согласны октябристы, также опасавшиеся перерастания румыно-болгарского конфликта в большую войну с участием великих держав. Рупор «Союза 17 октября» газета «Голос Москвы» подчеркивала, что болгары не уступят Силистрию без боя. В случае если румыны попытаются силой настоять на выполнении своих требований, Россия вынуждена будет ответить на румынский удар в тыл Балканскому союзу введением своих войск в Молдавию и Валахию. Это, в свою очередь, может стать casus belli для Австро-Венгрии и Германии. Таким образом, утверждал «Голос Москвы», «в готовящейся европейской войне Румынии будет принадлежать роль застрельщика»[360].

Консервативные «Московские ведомости» сообщали, что агрессивная политика Бухареста находит горячий отклик в Вене и Берлине: там надеются, что нападение на Болгарию приведет к полному разрыву Румынии как с Балканским союзом, так и с Россией. В связи с этим газета подчеркивала, что у румын нет оснований противодействовать политике Болгарии, так как не с Балканами, а с территориями к западу от Карпат связано территориальное расширение и развитие Румынии. Отмечая провокационную роль австрийских и немецких газет, постоянно напоминающих румынам, что главным врагом их является Россия, «Московские ведомости» писали: «Австрийская и германская печать, поддерживая свои правительства, хочет закрыть румынам глаза на то, что в австрийской Трансильвании находится под чужой властью 3 миллиона румын. Туда только могут быть направлены национальные стремления Румынского королевства»[361].

Влиятельная газета «Новое время», близкая к лагерю русских националистов и правому крылу октябристов, также не сомневалось,

[359] Русские ведомости, 12(25).I.1913.
[360] Голос Москвы, 6(19).II.1913.
[361] Московские ведомости, 6(19).X.1912.

что за идеями о компенсациях Румынии за счет болгарской Добруджи стоит венская дипломатия. Столкнуть Румынию и Болгарию, ликвидировав возможность перехода Румынии на сторону Балканского союза, отвлечь внимание румынского общества от «естественных национальных задач», связанных с судьбой румын Трансильвании и Буковины, направив его на этнически болгарскую и ненужную Румынии область - вот цель очередной австрийской интриги. «События развиваются с чрезвычайной быстротой, и в ближайшем будущем мы увидим, устоял ли против лукавых искушений румынский здравый смысл», - писало «Новое время» в конце 1912 г.[362]

«Русское слово», одна из самых информированных и популярных газет России того времени, предполагало, что министр иностранных дел Габсбургской империи граф Л. Берхтольд, не встретив сочувствия своим агрессивным планам ни в Германии, ни в Италии, решил использовать в качестве инициатора войны с Балканским союзом послушную Румынию[363]. Газета заявляла, что Россия должна сделать все для того, чтобы болгары сохранили Силистрию и Добруджу, в случае необходимости начав мирную блокаду румынского побережья. Если Россия капитулирует перед Румынией в этом вопросе, то на ее статусе великой державы можно будет поставить крест[364]. При этом газета подчеркивала, что вовремя одернуть Румынию - в интересах самой этой страны, которая втравливается австрийскими интригами в распрю с Болгарией, теряя тем самым перспективы когда-либо в будущем присоединить соплеменников в Трансильвании и Буковине.

Известная своими тесными связями с правительственными сферами газета «Биржевые ведомости» отмечала, что Румыния, предъявляя свои претензии к Болгарии, угрожает тылу Балканского союза в тот момент, когда лондонские переговоры Турции с ее противниками застопорились и в любой момент могут вылиться в возобновление боевых действий. На эту угрозу покровительствующие Балканскому союзу страны Антанты должны найти прямой и ясный ответ; «этот ответ показал бы балканским союзникам, что их интересы не будут принесены в жертву новоявленному претенденту на участие в плодах войны»[365]. Вместе с тем газета все же допускала удовлетворение румынских претензий лишь «в самых узких пределах», не поясняя, однако, что конкретно она имеет в виду[366].

---

[362] Новое время, 18.XI(1.XII).1912.
[363] Русское слово, 17(30).X.1912.
[364] Русское слово, 30.XII.1912(12.I.1913).
[365] Биржевые ведомости, 23.XII.1912(5.I.1913).
[366] Биржевые ведомости, 30.XII.1912(12.I.1913), 5(18).I.1913.

Осуждая официальную политику Бухареста, русская пресса одновременно указывала на благоприятный для России поворот общественных настроений в Румынии. Газеты писали, что все больше румын сомневаются в правильности ориентации на австро-германский блок, который за тридцать лет не принес Румынии ничего кроме натянутых отношений с Россией и изоляции от победоносного Балканского союза. Отмечая, что Бухарест стоит теперь на распутье между Тройственным союзом, с одной стороны, и Антантой и Балканским союзом, с другой, русская пресса утверждала: от того, каким образом будет решен румыно-болгарский спор, мирным соглашением или же военным путем, зависит весь дальнейший курс румынского государства. Выступив с оружием в руках против болгар, румыны тем самым навсегда привяжут себя к империи Габсбургов с ее антиславянской и антироссийской политикой; мирное же решение спора из-за Силистрии открывает для румын перспективу вступления в будущем в Балканский союз на правах полноправного члена и возможность, опираясь на него, бороться за освобождение своих соплеменников в Трансильвании и Буковине.

«Новое время» обращало внимание на всегда существовавший разлад между германофильскими симпатиями короля Кароля I и придворных сфер и настроениями широких кругов румынского общества, традиционно симпатизирующих Франции как романской державе. Последняя же война, продемонстрировавшая силу объединившихся балканских народов и слабость Австрии, не сумевшей получить ничего из османского наследства, дала еще больший толчок к изменению общественных настроений в Румынии: там все громче звучат голоса, призывающие к объединению с победоносным Балканским союзом[367]. «Новое время» считало, что России следует всемерно поддерживать и укреплять подобные настроения в соседней стране. Для этого российская дипломатия должна не допустить военного столкновения Болгарии и Румынии и разрешить конфликт между ними таким образом, чтобы, не отталкивая болгар, привлечь на сторону России симпатии румын[368].

«Голос Москвы» в декабре 1912 г. отмечал, что Румыния в одночасье превратилась в важный фактор европейской политики: «все за ней ухаживают, все норовят на ней жениться»; от того, с кем Румыния пойдет в будущем, «зависит чрезвычайно многое»[369]. При этом газета октябристов подчеркивала, что для Румынии еще не поздно сделать выбор и перейти в стан балканских победителей,

[367] Новое время, 18.XI(1.XII).1912.
[368] Новое время, 7(20).III.1913.
[369] Голос Москвы, 7(20).XII.1912.

ведь только став членом Балканского союза, Румыния сможет бороться за права румын в Трансильвании и других областях империи Габсбургов. «Вместе с тем исчезнут из политического обихода обидное прислуживание, необходимость заискивания в сильных соседях, словом, Румыния перестанет играть роль бедной приживалки, на которую при случае можно и прикрикнуть, как это и делала частенько Австро-Венгрия»[370].

Идею сближения с Румынией на антиавстрийской основе разделяла и газета «Утро России», которая отражала интересы крупной русской буржуазии, представленной партией прогрессистов. Видный ученый-славист А.Л. Погодин на страницах этой газеты подчеркивал, что румынский вопрос - учитывая состояние российско-австрийских отношений - имеет для России большое значение. «Следует привлечь Румынию к России, - писал он, - и, конечно, не одним фельдмаршальским жезлом, который не может же быть волшебной палочкой, но и более реальными отношениями»[371]. Что это за «реальные отношения» Погодин раскрывает далее, намекая, что только при поддержке России румыны смогут решить проблему Трансильвании.

Менее оптимистично в отношении перспектив российско-румынского сближения было настроено «Русское слово». Эта газета не верила в возможность разрыва между Бухарестом и Веной, полагая, что России лучше не увлекаться смутными идеями о перетягивании Румынии на свою сторону, так как это только может насторожить болгар. Ничем не оправдываемые претензии румынского правительства к своему южному соседу, выгодные только Австрии, четко демонстрируют, насколько политика Бухареста все еще зависима от указаний из Вены[372]. Такой же точки зрения придерживались во время Первой Балканской войны и «Биржевые ведомости», заявлявшие в феврале 1913 г.: «Румыния находится вполне под влиянием Австрии, и, в случае войны последней, Румыния - ее несомненный союзник против нас»[373].

Пока пресса обсуждала перспективы развития российско-румынских отношений в контексте продолжавшейся на Балканах войны, российское внешнеполитическое ведомство активно искало варианты решения болгаро-румынского конфликта. Его позицию в этом конфликте определяли, прежде всего, два обстоятельства. Во-первых, российская дипломатия во главе с министром иностранных дел С.Д. Сазоновым стремилась к улучшению отношений с

[370] Там же.
[371] Утро России, 30.XI(13.XII).1912.
[372] Русское слово, 30.XII.1912(12.I.1913).
[373] Биржевые ведомости, 6(19).II.1913.

Бухарестом, остававшихся после Берлинского конгресса холодными и отчужденными. В своих воспоминаниях Сазонов писал, что предупредительное отношение России к вопросу об обеспечении безопасности дунайской границы Румынии должно было стать «отправной точкой» румыно-российского сближения, которому на протяжении сорока лет мешали Вена и Берлин, поддерживавшие антирусскую пропаганду в Румынии и раздувавшие страхи румынского общества перед огромным восточным соседом[374]. Сближение Румынии с Россией и другими странами Антанты неизбежно привело бы к переориентации ее внешнеполитической активности с южного (Добруджа) и восточного (Бессарабия) на западное направление - в сторону венгерской Трансильвании и австрийской Буковины с их преобладающим румынским населением.

Во-вторых, Министерство иностранных дел России опасалось военного вмешательства Румынии в войну Балканского союза с Турцией, что поставило бы Болгарию и ее союзников в очень сложное положение и, кроме того, грозило втягиванием в войну Австрии, связанной с Бухарестом военным союзом. Чтобы не допустить этого вмешательства и последующих политических осложнений, необходимо было дипломатическим путем решить болгаро-румынские разногласия из-за Добруджи, даже за счет некоторых уступок со стороны Софии. В результате российская дипломатия заняла несколько двусмысленную позицию: не отвергая саму идею территориальных компенсаций для Румынии за счет Болгарии, она стремилась ограничить эти компенсации минимумом и на этой основе найти мирное решение болгаро-румынского спора.

Сначала болгары отказались рассматривать румынские требования. Однако борьба России и Австро-Венгрии за симпатии Румынии облегчала румынам решение их задач. «Исход российско-австрийского соперничества за лояльность Бухареста зависел от их вклада в достижение румынских целей»,[375] - подчеркивает в данной связи Э. Россос. Поэтому российское Министерство иностранных дел советовало правительству И. Гешова не отвергать полностью румынские притязания и решить спор компромиссом, который в тех условиях означал большие или меньшие территориальные уступки со стороны Болгарии.

6 (19) февраля 1913 г. представители шести великих держав на Лондонской конференции обратились к правительствам Румынии и Болгарии с предложением передать спор между двумя странами на

[374] Сазонов Сергей, *Воспоминания*, Берлин, 1927, с. 127.
[375] Rossos Andrew, *Russia and the Balkans. Inter-Balkan rivalries and Russian foreign policy 1908-1914*, Toronto, University of Toronto Press, 1981, p. 140.

решение великих держав. Результатом последовавшей медиации, во время которой страны Тройственного союза настаивали на принятии румынских требований во всем их объеме, а страны Антанты стремились уменьшить румынские аппетиты, стало подписание 26 апреля (9 мая) 1913 г. Санкт-петербургского протокола. Решения, зафиксированные в Санкт-петербургском протоколе, не удовлетворили ни Болгарию, ни Румынию. Болгарам пришлось отказаться от крупного города Силистрии с трехкилометровой зоной вокруг него, румынам же пришлось довольствоваться присоединением лишь одного этого города - все остальные территориальные претензии Бухареста на болгарскую Добруджу были отклонены великими державами[376]. В результате обе стороны чувствовали себя обиженными: румыны считали, что они получили слишком мало, а болгары - что они потеряли слишком много.

К этому времени резко обострились противоречия внутри Балканского союза - между Болгарией, с одной стороны, Сербией и Грецией, с другой. Уже через день после подписания Лондонского мирного договора с турками 19 мая (1 июня) 1913 г. правительства Н. Пашича и Э. Венизелоса заключили строго секретный сербо-греческий союзный договор, направленный против Болгарии. Назревание конфликта было на руку румынским правящим кругам, которые хотели максимально использовать ситуацию в своих целях и добиться от Болгарии уступки всей Южной Добруджи до линии Туртукай-Балчик. Дождавшись начала боевых действий между Болгарией и Сербией, король Кароль I подписал приказ о мобилизации румынской армии. При этом в Бухаресте рассчитывали не только на собственные штыки, но и на помощь австрийского союзника. Однако здесь румынских политиков ждало большое разочарование. В Вене не желали втягивания в войну Румынии на стороне антиболгарской коалиции: это чрезвычайно усложняло положение Болгарии, которую австрийцы негласно поддерживали, и способствовало победе Сербии - главного врага империи Габсбургов. Поэтому австрийская дипломатия, насколько это было в ее силах, пыталась удержать Бухарест от разрыва с Болгарией и военного конфликта с этой страной[377].

Антисербская позиция Австро-Венгрии вызывала раздражение и недовольство румынских правящих сфер, видевших в Сербии естественного союзника против Болгарии, а потому не хотевших ослабления сербского государства. Нежелание Вены потворствовать территориальному расширению Румынии подняло волну антиавстрийских

[376] Жебокрицкий Виктор, *Болгария в период Балканских войн 1912-1913 гг.*, Киев, Издательство Киевского университета, 1961, с. 143-147.
[377] Williamson Samuel, *Austria-Hungary and the Origins of the First World War*, London, Bedford/St Martins, 1992, p. 144.

настроений в этой стране, проявлением которых, в частности, стала состоявшаяся 3 июля 1913 г. в Бухаресте демонстрация под лозунгами: «Хотим войны!», «Долой коварную Австро-Венгрию!», «Довольно нам австрийской опеки!»[378]. Союз с империей Габсбургов и раньше не был популярен в Румынии - соседняя великая держава воспринималась, прежде всего, как угнетатель румынского населения Трансильвании. Поведение же Австро-Венгрии во время Второй Балканской войны летом 1913 г. вбило клин в австро-румынские отношения, продемонстрировав глубокие противоречия между двумя странами.

Убедившись в тщетности надежд на австрийское содействие, правители Румынии решили достичь своей цели иными средствами - в союзе с Сербией и Грецией. 28 июня (11 июля) румынские войска перешли границу, заняли Силистрию и начали движение вглубь болгарской территории. Часть их, переправившись через Дунай, двинулась к столице Болгарии Софии. Понимая бесперспективность войны на два фронта, болгарский генштаб отдал приказ войскам отходить, не оказывая румынам сопротивления. Хотя румынской армии не пришлось вести боев с болгарами, ее продвижение к Софии явилось важным военным фактором, предопределив быстрый разгром и капитуляцию Болгарии.

Известие об активном выступлении Румынии было с тревогой воспринято в России. Царское правительство, к которому Болгария обратилась с просьбой о посредничестве, пыталось остановить наступление румынских войск, что, однако, не дало никакого результата. Кровавый конфликт на Балканах, таким образом, расширялся, втягивая все новые страны. Вторжение Румынии в пределы Болгарии без объявления войны вызвало негативную реакцию большинства органов русской прессы. Российское общество болезненно воспринимало ослабление одного из славянских государств, исторически тесно связанного с Россией и пользовавшегося ее покровительством. Кроме того, на страницах газет высказывалось опасение, что сербы и греки, ободренные румынской поддержкой, будут проявлять непримиримость по отношению к Болгарии, что затруднит достижение взаимоприемлемого мира и создаст почву для новых конфликтов в будущем.

«Утро России» расценило образ действий Румынии как издевательство над международным правом и традициями войны. По словам этой газеты, «разбойное нападение Румынии на Болгарию создает прецеденты, как бы целиком выхваченные из диких времен глухого средневековья»[379]. Уничтожая Болгарию, ее противники попирают ими же выставленный принцип равновесия на Балканах.

[378] История Румынии 1848-1917. Москва, Наука, 1971, с. 377.
[379] Утро России, 11(24).VII.1913.

«На неспособное к отпору государство, боевая мощь которого разгромлена победоносным противником, с алчностью мародеров набрасываются его соседи, стремясь подобно трусливым гиенам урвать свою долю добычи»[380]. При этом «Утро России» отмечало полную противоположность интересов Австро-Венгрии и Румынии на Балканах: в то время как Бухарест стремится к ослаблению Болгарии, Вена, напротив, пытается усилить Болгарию за счет Сербии[381].

Кадетская «Речь», отличавшаяся пылкими проболгарскими симпатиями, в дни Второй Балканской войны выступила с решительным осуждением политики сербо-греческого блока и примкнувшей к нему Румынии. Известный российский историк и социолог профессор М.М. Ковалевский на страницах этой газеты назвал поведение Румынии «неслыханным вероломством», «грубейшим нарушением нейтралитета со стороны державы, не принимавшей непосредственного участия в освободительной войне и, тем не менее, уже получившей при посредничестве России значительные выгоды насчет соседа»[382]. Ковалевский не разделял надежд части российской политической элиты, что активное выступление Румынии приведет к ее разрыву с Австрией и Тройственным союзом.

Октябристский «Голос Москвы» призвал оказать Болгарии военную помощь против Румынии, предупреждая, что в противном случае Россия полностью потеряет всякое влияние на Балканах, которые перейдут под протекторат Австрии[383]. Публицист этой газеты Н.П. Мамонтов подчеркивал, что усиление Румынии за счет Болгарии отнюдь не отвечает интересам России. «Румыния - переметчица. Сегодня она с нами, завтра она - боковой авангард Австрии»[384]. Он настаивал, что на мобилизацию румынской армии следует ответить самыми решительными мерами, которые сразу бы охладили воинственный пыл Бухареста и продемонстрировали бы румынским политикам, что Россия не позволит «безнаказанно вырвать лучший кусок из живого мяса обессиленной Болгарии».

«Биржевые ведомости» признавали обоснованность румынских притязаний на Силистрию, без обладания которой румынам сложно защитить свои задунайские владения, но не видели оправданий для оккупации остальных районов Южной Добруджи. Желание румын провести границу по линии Туртукай-Балчик, по мнению газеты, нельзя обосновать ни стратегическими соображениями, ни этнографическими

[380] Там же.
[381] Утро России, 23.VII(5.VIII).1913.
[382] Речь, 30.VI(13.VII).1913.
[383] Голос Москвы, 23.VI(6.VII).1913.
[384] Голос Москвы, 23.VI(6.VII).1913.

аргументами; это действие «чисто агрессивного характера» и объясняется лишь «самым откровенным намерением прибрать то, что плохо лежит»[385]. «Биржевые ведомости» призывали румынское правительство одуматься, проявить умеренность и не предъявлять к болгарам чрезмерных требований, поскольку превращение Болгарии в озлобленного врага, мечтающего о реванше, - не в интересах Румынии[386].

«Новое время» писало, что в результате попыток Афин и Белграда не допустить установления болгарской гегемонии на Балканах появился новый гегемон - Румыния, от которой в значительной степени зависит урегулирование балканского кризиса. Обращение болгарского царя Фердинанда к румынскому монарху с просьбой о содействии в скорейшем заключении мира[387] газета рассматривала как официальное признание исключительной роли Румынии, превратившейся в «подлинного распорядителя судеб балканских народов»[388]. От этой роли отказалась дипломатия великих держав, и она переходит к государству маленькому, довольно слабому, но «руководимому решительной волей». При этом «Новое время» оговаривалось, что Румыния остается лишь авангардом Австро-Венгрии: «она сияет на Балканском полуострове отраженным светом».

Иной точки зрения придерживалось «Русское слово». Эта газета весьма негативно относилась к болгарской политике и во время Второй Балканской войны поддерживала Сербию и Грецию. Румынское выступление она восприняла с пониманием, заявив: «Если на Балканах заговорили не о правах угнетенных национальностей, а о политическом равновесии, то нельзя отказать и Румынии в праве произнести свое слово»[389]. По мнению газеты, данное действие бухарестского правительства означало фактический разрыв Румынии с Тройственным союзом и формирование совершенно новой политической обстановки на Балканах, где Австро-Венгрия теряет свою последнюю надежную опору. Поменяв свое первоначально скептическое отношение к возможности установления «сердечного согласия» в отношениях между Россией и Румынией, «Русское слово» приветствовало новый, независимый от Австрии, курс румынской внешней политики.

---

[385] Биржевые ведомости, 6(19).VII.1913.
[386] Биржевые ведомости, 12(25).VII.1913.
[387] 9 (22) июля 1913 г. болгарский царь Фердинанд направил телеграмму румынскому королю Каролю с просьбой о прекращении боевых действий и посредничестве Румынии в урегулировании конфликта между Болгарией и ее противниками - Сербией, Грецией и Черногорией. Фактически это было признание политического доминирования на Балканах Румынии, сумевшей извлечь максимум пользы от распада Балканского союза и Межсоюзнической войны.
[388] Новое время, 7(20).VII.1913; см. также: Новое время, 26.VII(8.VIII).1913.
[389] Русское слово, 25.VI(8.VII).1913.

Особняком в дни Межсоюзнической войны стояла крайне правая печать, отрицательно относившаяся к увлечению части российского общества славянофильскими идеями и призывавшая правительство меньше вмешиваться в балканские распри. Так, черносотенное «Русское знамя» писало: «А какое дело русскому народу до грызни братушек между собою? Румыны - православные, болгары тоже; князья у них - немцы; разницы между ними нет никакой, тем более что князья у них одинаково льнут к вероломной Австрии. Будет ли Добруджа у болгар или румын - для России безразлично»[390]. Все же и «Русское знамя» выразило свое возмущение образом действий Румынии, назвав его крайне неприличным для христианской страны. «Недопустимо по нравственным основаниям грабить соседа вообще; когда же он беспомощен, в особенности»[391], - морализировала газета.

На фоне втягивания в войну Румынии росли опасения российской общественности относительно поведения Австро-Венгрия: не исключалось, что она сама решительно вмешается в войну, дабы не допустить полного разгрома Болгарии и помешать усилению Сербии. В данной связи особый интерес вызывал вопрос, насколько скоординированы действия Бухареста и Вены на Балканах. Относительно этого в российской прессе высказывались разные точки зрения.

По мнению «Нового времени», агрессивные действия Бухареста вполне отвечали истинным планам венского кабинета. Румынское нашествие на Болгарию углубляет пропасть, разделяющую балканские народы, и позволяет австрийской дипломатии продолжать в этом регионе свою традиционную политику divide et impera[392]. Ведущий публицист «Нового времени» М.О. Меньшиков не верил, что боевые действия против Болгарии румыны предприняли без ведома австрийцев и вопреки их воле. Он усматривал в этом очередной хитрый ход австрийской дипломатии, а именно подготовку австрийского вмешательства в войну, в результате которого Балканский полуостров может быть разделен между Австро-Венгрией и Румынией[393].

Впрочем, на страницах этой газеты можно было встретить и иные оценки характера установившихся между Румынией и Австрией отношений. Корреспондент «Нового времени» Д. Янчевецкий, находившийся в Вене и державший руку на пульсе событий, сообщал, что румынское выступление стало неприятным сюрпризом для венских и будапештских политиков, которые теперь обвиняют румын в измене Тройственному союзу и переходе на сторону Антанты и сербо-греческого

[390] Русское знамя, 9(22).VII.1913.
[391] Русское знамя, 20.VII(2.VIII).1913.
[392] Новое время, 4(17).VII.1913.
[393] Там же.

блока. По мнению корреспондента, внешняя политика Дунайской империи велась в то время в интересах только одной из ее половин - венгерской. Для мадьяр же главными противниками являлись составлявшие значительную часть населения Транслейтании сербы и румыны, ирредентистские устремления которых угрожали территориальной целостности венгерского государства. Болгария, сообщал Янчевецкий, видится Будапешту естественным союзником против сербов и румын[394].

Наблюдения Янчевецкого подтверждались и сообщениями венского корреспондента «Русских ведомостей» П. Звездича (П.И. Ротенштерна), который писал, что вступление в войну против Болгарии Румынии, нарушающее все планы Австрии на Балканах, произвело в Вене ошеломляющее впечатление. «От Австрии, как от обреченной, начинают уже отказываться самые близкие друзья, - вот ощущение, которое вызвало здесь выступление Румынии»[395]. Звездич напоминал, что с Румынией империя Габсбургов всегда чувствовала тесную связь, основанную на страхе перед Россией и панславизмом. Теперь же эта связь рушится, Бухарест резко разворачивается в сторону врагов Австрии.

Такие же оценки давал корреспондент газеты «Русское слово» в столице Австро-Венгрии Л. Соколовский. Комментируя начавшуюся мобилизацию румынской армии, он сообщал, что австрийская дипломатия не имеет никакого отношения к антиболгарскому выступлению Румынии. Более того, ни австрийский посол в Бухаресте князь К. Фюрстенберг, ни министр иностранных дел граф Л. Берхтольд не знали о подготовке румынского вторжения в Болгарию[396]. Самостоятельные, несогласованные с Австрией действия Румынии на Балканах, по мнению Соколовского, демонстрируют, что румынский народ и румынская элита не желают более приносить жертвы на алтарь Тройственного союза. Это понимают теперь и в Австрии, где уже раздаются злобные обвинения в адрес Румынии, что она, якобы, отныне собирается играть на Балканах роль «русского жандарма».

В результате Второй Балканской войны Болгария потерпела сокрушительное поражение и капитулировала 16 (29) июля 1913 г. Сразу вслед за этим в Бухаресте под председательством румынского премьер-министра Т. Майореску начались переговоры между Болгарией, с одной стороны, Сербией, Грецией, Черногорией и Румынией, с другой, завершившиеся 28 июля (10 августа) подписанием мирного договора. Румынская дипломатия, взявшая на себя роль своего рода верховного арбитра в споре между болгарами и их противниками, добилась всех своих целей: по условиям Бухарестского мирного

[394] Новое время, 14(27).VII.1913.
[395] Русские ведомости, 21.VI(4.VII).1913.
[396] Русское слово, 21.VI(4.VII).1913.

договора Болгария уступила Румынии территорию в 7500 кв. км до линии Туртукай-Балчик с населением в 250 тыс. чел., а также обязалась в 2-летний срок срыть все крепости на румыно-болгарской границе и не возводить новые.

Итоги Второй Балканской войны усилили позиции Румынии. Она заняла первое место среди балканских государств по площади (почти 140 тыс. кв. км) и по населению (7 млн. 600 тыс. чел.)[397]. Чтобы сохранить приобретенное, Румыния должна была опираться на Сербию и Грецию и искать поддержки России, что все более отдаляло ее от Австро-Венгрии. Союз с последней явно давал мало выгод румынским правителям, сковывая свободу рук на международной арене. Отчуждение между Румынией и Австро-Венгрией еще более углубилось в августе 1913 г., когда габсбургская дипломатия потребовала пересмотра Бухарестского договора и исправления некоторых его, наиболее тяжелых для Болгарии, постановлений. Против этого выступил даже ближайший союзник Австро-Венгрии Германия. В Бухаресте же пропагандировавшаяся австрийцами идея пересмотра договора вызвала крайнее раздражение и дальнейшее усиление антиавстрийских настроений.

Российская дипломатия умело использовала благоприятную конъюнктуру для того, чтобы еще больше ослабить связи Румынии с Веной и Берлином, одновременно укрепив собственные позиции в Бухаресте. В докладе царю от 23 ноября (6 декабря) 1913 г. Сазонов писал: «На Балканах мы, в случае общеевропейских осложнений, могли бы рассчитывать на Сербию, а может быть и на Румынию. Отсюда выясняется задача нашей дипломатии - создавать условия для возможно большего сближения с Румынией. Работа в этом направлении должна быть столь же постоянной, сколь и осторожной и чуждой излишних увлечений»[398].

Отрыв Румынии от Тройственного союза был весьма важен по стратегическим соображениям. Румыния территориально связывала Австро-Венгрию и Германию с их потенциальными союзниками в будущей войне - Болгарией и Турцией. «Привлечь на свою сторону Румынию, - отмечает историк Б.Б. Кросс, - означало для России перерезать этот путь, разорвать намечавшийся блок “центральных держав” на две изолированные группы»[399]. К тому же потеря Румынии как

---

[397] Boeckh Katrin, *Von den Balkankriegen zum Ersten Weltkrieg. Kleinstaatenpolitik und ethnische Selbstbestimmung auf dem Balkan*, München, Oldenbourg, 1996, S. 70.

[398] Зайончковский Андрей, *Подготовка России к мировой войне в международном отношении*, Ленинград, 1926, с. 397.

[399] Кросс Борис, *Румыния между Тройственным союзом и Антантой. Очерки по истории дипломатической борьбы за Румынию и ее внешней политики. 1908-1914*, Псков, Псковский государственный педагогический институт, 1996, с. 81-82.

союзника означала для немцев и австрийцев потерю румынских ресурсов - хлеба и нефти. Немаловажным было и то, что Румыния после проведения военной реформы существенно увеличила численность своей армии - до 97 тыс. чел. в мирное время и до 382 тыс. чел. после мобилизации. Получить их в свое распоряжение на случай войны с австро-германским блоком было совсем не лишним для Антанты. Но даже нейтралитет Румынии ослаблял Центральные державы и освобождал часть русских войск для действий в Восточной Пруссии и Галиции.

Борьба с влиянием Тройственного союза в Бухаресте облегчалась тем обстоятельством, что экспансионистские устремления румынской элиты все активнее обращались на запад - в сторону населенных румынами областей двуединой монархии Габсбургов. Хотя румынское правительство, проявляя благоразумие и предусмотрительность, не заявляло открыто о своих притязаниях на австро-венгерские территории, оно тайно поощряло ирредентистскую пропаганду по обоим склонам Карпат. По мере того, как множились признаки ослабления и разложения Австро-Венгрии, все более тесными становились контакты между политическими кругами Бухареста и руководителями румынского национального движения в Венгрии. Зимой 1913-1914 гг. при поддержке бухарестского правительства румынские депутаты венгерского сейма попытались договориться с премьер-министром Венгрии И. Тисой об улучшении положения румын в Трансильвании. Однако продолжавшиеся несколько месяцев переговоры закончились провалом из-за упорного нежелания венгерской стороны идти на существенные уступки[400].

Стремясь сохранить Румынию в Тройственном союзе и загладить собственные ошибки времен Бухарестской мирной конференции, Министерство иностранных дел Австро-Венгрии осенью 1913 г. отправило послом в Бухарест графа О. Чернина, слывшего румынофилом и последовательным противником мадьяризаторской политики венгерского правительства. Однако миссия Чернина оказалась безуспешной: слишком далеко зашли разногласия между двумя государствами. Очень быстро австрийский дипломат понял, что союзный договор с Румынией превратился в «клочок бумаги»[401]. Внешнеполитическая линия Бухареста заметно менялась в неблагоприятную для австро-венгерской дипломатии сторону: от безоговорочной ориентации на Тройственный союз Румыния перешла к лавированию между ним и Антантой. Одновременно балканский кризис 1912-1913 гг. привел к значительному улучшению отношений между Россией и Румынией и к

[400] История Венгрии. Том 2. Москва, Наука, 1972, с. 475-477.
[401] Чернин Оттокар, *В дни мировой войны. Мемуары министра иностранных дел Австро-Венгрии*, Санкт-Петербург, Издательство Санкт-Петербургского университета, 2005, с. 98.

их взаимному сближению[402]. Этот процесс продолжился и в последние месяцы, предшествовавшие Первой мировой войне, когда у власти в Румынии находилось либеральное правительство И. Брэтиану.

Проявлением поворота Румынии в сторону России стали взаимные визиты представителей правивших в обеих странах династий. В марте 1914 г. наследник румынского престола принц Фердинанд вместе с женой и старшим сыном принцем Каролем совершили поездку в Россию, где встретили радушный прием и некоторое время жили в летней резиденции Романовых Царском Селе. Спустя три месяца последовал ответный визит русского монарха в Румынию. 1 (14) июня 1914 г. Николай II вместе с императрицей Александрой Федоровной, наследником цесаревичем и дочерьми прибыл на яхте «Штандарт» из Одессы в румынский порт Констанца. Здесь царя и членов его семьи встречал король Кароль I и вся политическая элита румынского государства. Констанцское свидание прошло в торжественной обстановке, став своего рода кульминационным пунктом российско-румынского сближения перед Первой мировой войной.

Политический, а не частный характер этого визита, подчеркивался присутствием в свите российского императора министра иностранных дел С.Д. Сазонова. В течение нескольких дней своего пребывания в Румынии он вел переговоры с королем и премьером Брэтиану. Важнейшим итогом этих переговоров было заверение, данное Брэтиану, что в случае войны России с Австро-Венгрией вследствие нападения последней на Сербию дороги России и Румынии «опять встретились бы, так как для Румынии также нет никакого расчета допускать ослабление Сербии»[403]. Хотя Румыния все менее считала себя связанной обязательствами перед Тройственным союзом, до окончательного ее перехода в лагерь Антанты летом 1914 г. было еще далеко. Быстрой переориентации внешнеполитического курса мешало сопротивление румынских германофилов во главе с королем Каролем, а также огромная экономическая зависимость этого государства от австро-германского блока.

Курс Сазонова на отрыв Румынии от Тройственного союза получил одобрение со стороны российского общества: идея сближения с королевством на антиавстрийской основе пользовалась популярностью среди газет разной политической ориентации.

---

[402] Виноградов Владилен, *Румыния: медленный дрейф к Антанте*, в “В «пороховом погребе Европы» 1878-1914”, Москва, Индрик, 2003, с. 360-374.

[403] Кросс Борис, *Русско-румынские дипломатические отношения накануне первой мировой войны*, в “Третий Международный съезд по изучению стран Юго-Восточной Европы (Бухарест 4-10 сентября 1974). Доклады и сообщения советской делегации”, Москва, 1974, с. 11.

Отношение русской прессы к соседней стране в последние месяцы перед Первой мировой войной существенно изменилось, став гораздо более благожелательным; со страниц газет исчезли негативные оценки румынской политики, превалировавшие в ходе Балканских войн. В России все громче звучали призывы добиться восстановления Балканского союза (на этот раз в составе Сербии, Греции, Черногории и Румынии), который стал бы опорой России и Антанты на Балканах и преградой для движения австро-германского блока на юг - в сторону Константинополя и Салоник. Проводя аналогии между наступлением на права трансильванских румын и преследованием русин в прикарпатских комитатах Венгрии, российская пресса подчеркивала, что русские и румыны имеют общих врагов в лице венгерского шовинизма и австрийского экспансионизма.

Во второй половине 1913 - первой половине 1914 г. газеты указывали на возросшую роль Румынии в балканских и европейских делах, отмечая, что в будущей войне на континенте позиция, которую займет эта страна, станет существенным фактором победы той или другой коалиции. При этом выражалась надежда, что обозначившийся в ходе Балканских войн поворот румынской политики приведет эту страну в лагерь Антанты. Широкая поддержка идеи сближения с Румынским королевством не в последнюю очередь была связана с тем, что российское общество с обидой и негодованием наблюдало за ростом русофобских и проавстрийских настроений в Болгарии, которая после заключения Бухарестского мира уходила из-под влияния России и стремительно сближалась с австро-германским блоком. Установление дружественных отношений с Румынией, так же как и укрепление связей с Сербией, казалось лучшим ответом на переход «неблагодарной» Болгарии в лагерь врагов России.

Спустя полгода после окончания Балканских войн «Новое время» писало, что в течение долгого времени Румыния считалась «каким-то пасынком международной политики», однако, драматические события лета 1913 г. радикально изменили ее положение в Европе и отношение к ней великих держав. Совещания Бухарестской мирной конференции «еще раз подчеркнули и окончательно утвердили решительный, безапелляционный авторитет Бухареста в балканских делах»[404]. Не менее важную роль, по мнению газеты, могла сыграть Румыния в судьбе Австро-Венгерской монархии, насчитывавшей в своем составе по меньшей мере четыре миллиона румын. «Новое время» не верило в мирное разрешение румыно-венгерского конфликта, считая, что иначе как войной трансильванский

[404] Новое время, 31.I(13.II).1914.

вопрос решить нельзя[405]. Отмечая усиление центробежных тенденций внутри многонациональной империи Габсбургов, газета писала, что «при таких условиях час Бухареста пробьет очень скоро»[406].

В январе 1914 г. «Новое время» сообщало своим читателям, что Румыния и Сербия уже тайно договорились о разделе габсбургского наследства между собой. По информации этой газеты, еще накануне Второй Балканской войны, правительства Т. Майореску и Н. Пашича заключили тайный договор, согласно которому все земли Австро-Венгрии, расположенные на север от Дуная и Трансильванских Альп и на восток от реки Тисы и населенные румынами, признавались лежащими в сфере влияния Румынии, в то время как земли, расположенные на север от Дуная и на запад от реки Тисы, - лежащими в сфере интересов Сербии[407]. По словам «Нового времени», слухи о заключении этого соглашения произвели «ошеломляющее впечатление» в Вене и Будапеште, где главным вдохновителем сербо-румынского альянса называют российского посла в Бухаресте Н.Н. Шебеко[408].

О попытках австрийской дипломатии восстановить свои позиции в Румынии, пошатнувшиеся во время Балканских войн, сообщало в феврале 1914 г. «Русское слово»[409]. На это, по мнению газеты, указывало и назначение Чернина послом в Бухарест, и заигрывания премьер-министра Венгрии Иштвана Тисы с трансильванскими румынами, чьи требования раньше полностью игнорировались официальным Будапештом. Газета считала, что главным препятствием на пути к самостоятельной национально ориентированной политике Румынии остается ее огромная экономическая зависимость от Австро-Венгрии, имеющей прочные позиции в банковской сфере, нефтяной промышленности, железнодорожном строительстве и поставках вооружений для румынской армии.

«Русское слово» напоминало, что освобождение румынского общества и румынских правящих кругов от «гипноза Габсбургов» началось еще в 1908 г., после аннексии австрийцами Боснии и Герцеговины. Но лишь проболгарская политика Вены во время балканского кризиса 1912-1913 гг. сделала антиавстрийские настроения доминирующими в румынском обществе. Они заставили даже

[405] Новое время, 17.II(2.III).1914.
[406] Новое время, 31.I(13.II).1914.
[407] Новое время, 30.XII.1913(12.I.1914).
[408] Информация о заключении секретной союзной конвенции между Румынией и Сербией не соответствовала действительности. В Бухаресте желали играть роль арбитра и гегемона на Балканах, не связывая себя какими-либо обременительными союзными обязательствами.
[409] Русское слово, 6(19).II.1914.

верных Тройственному союзу консерваторов Т. Майореску отчасти пересмотреть свою политику. При этом газета подчеркивала, что противники односторонней ориентации на Вену и Берлин отнюдь не являются убежденными антантофилами; официально они выступают за политику «свободных рук». «Русское слово» приходило к выводу, что Румыния стоит на перепутье, она «в данный момент сама еще не знает, кого она будет поддерживать, против кого будет выступать»[410].

Интерес русской прессы к Румынии возрос весной 1914 г. в связи с визитом в Россию наследника румынского престола принца Фердинанда. Усматривая в этом визите яркую демонстрацию нового независимого курса румынской внешней политики, газеты превозносили румынских Гогенцоллернов за готовность поставить национальные интересы вверенной им страны выше династических чувств. Так, «Голос Москвы», ошибаясь в оценке политических симпатий и пристрастий румынского короля, объявлял Кароля I чуть ли не главой проантантовского движения в Румынии. Благодаря его «мудрой и миролюбивой» политике Румынии, по словам октябристской газеты, удалось не только сыграть выдающуюся роль в урегулировании балканского кризиса, но и занять в регионе первенствующее положение[411]. «Новое время» также хвалило румынского монарха, который, как полагало издание, в ходе Балканских войн осознал, что «национальные интересы его народа требуют снова сближения с Россией и, предугадывая желания лучших людей своего народа, беззаветно пошел по пути возможно более прочного сплочения с Россией»[412]. «Утро России» особо подчеркивало, что старшего сына Фердинанда 20-летнего принца Кароля многое сближает с Россией: в отличие от отца и венценосного деда, он исповедует православие, к тому же по линии своей матери принцессы Марии Саксен-Кобург-Готской он приходится троюродным племянником Николаю II[413].

Отдав должное румынской династии, пресса обратилась к анализу последствий постепенного дрейфа Румынии в сторону Антанты.

«Русское слово» писало, что Австро-Венгрия вряд ли рискнет начать войну на два фронта - против России и своих балканских соседей. Поэтому столь важным для европейской политики становится вопрос о поведении балканских государств, и прежде всего Румынии, в случае военного столкновения России и Австро-Венгрии. В данной связи газета с удовлетворением отмечала, что за последние полтора года Бухарест почти полностью освободился от опеки со

[410] Там же.
[411] Голос Москвы, 16(29).III.1914.
[412] Новое время, 15(28).III.1914.
[413] Утро России, 12(25).III.1914.

стороны монархии Габсбургов; это проявилось в установлении дружественных отношений с Сербией и Грецией для обеспечения политического равновесия на Балканах[414].

Сообщая о попытках германской дипломатии сколотить на Балканах коалицию Турции, Албании, Греции и Румынии, ориентированную на Тройственный союз, «Русское слово» указывало, что Румынии нет никакого смысла вступать в антисербскую политическую комбинацию. Румыния и Сербия являются естественными союзниками как перед лицом «ненавистного болгарского империализма», так и в противостоянии с Австро-Венгрией, угнетающей в своих пределах миллионы сербов и румын[415]. Газета подчеркивала, что «Бухарестский договор на долгие годы определил международное положение Румынии», которое характеризуется прежде всего антагонизмом с Болгарией.

На это же обстоятельство указывала и «Речь», отмечая, что главная проблема в румыно-австрийских отношениях - безоговорочная ставка Вены на Болгарию. Однако сильная Болгария представляет величайшую опасность для Румынии, которая по своему географическому положению должна опираться на одну из великих держав - либо на Австро-Венгрию, либо на Россию. «Теперь, когда Австро-Венгрия идет с Болгарией, Румынии ничего не остается как держаться России, и это тем более для нее удобно, что на этом пути она встречает и помощь Сербии»[416]. Австрийский корреспондент «Речи» М.Б. Ратнер писал весной 1914 г., что Румыния потеряна для Австрии в качестве союзника. Причину этого он усматривал в ошибках австрийской дипломатии и лично министра иностранных дел Л. Берхтольда. «Ехидное стремление сохранить дружественные отношения с Румынией и в то же время возрастить наперекор Румынии “великую Болгарию” привело в конце концов к тому, что австрийская дипломатия оказалась благополучно сидящей меж двух стульев»[417].

Аналогично оценивала состояние румыно-австрийских отношений газета «Утро России». В марте 1914 г. она писала: «Как бы ни сложились грядущие события, на союзную помощь или, по меньшей мере, на доброжелательный нейтралитет Румынии ее австро-венгерской соседке рассчитывать не приходится. В роковой момент полумиллионная румынская армия на стороне Тройственного союза не окажется»[418]. С отходом Румынии положение Габсбургской монархии становится критическим. В Венгрии, имеющей давние исторические

[414] Русское слово, 4(17).III.1914.
[415] Русское слово, 4(17).IV.1914.
[416] Речь, 23.III(5.IV).1914.
[417] Речь, 27.III(9.IV).1914.
[418] Утро России, 12(25).III.1914.

счеты с румынами, уже поговаривают об усилении гарнизонов и создании новых корпусов на восточной границе специально против Румынии. По словам газеты, для всех в Австро-Венгрии становится ясным, что былым мечтам о боевом товариществе с румынами против России настал конец. Вена и Будапешт стоят теперь перед необходимостью радикальной переработки плана национальной обороны[419].

«Новое время» отмечало, что роль Румынии среди балканских государств всегда была особенной: «Династические связи сближали ее с Германией в то время, когда национальная политика ее требовала сближения с Россией»[420]. Продолжавшаяся в течение тридцати лет ориентация на Вену, Берлин и Рим обрекла Румынию на роль мелкого сателлита в союзе трех великих держав[421]. Однако события 1913 г. продемонстрировали румынам, насколько ошибочен и бесплоден для их страны данный политический курс. Констатируя, что атмосферу австро-румынских отношений существенно отравляет продолжающаяся политика насильственной ассимиляции румын Трансильвании, «Новое время» весной 1914 г. сообщало о следовавших один за другим инцидентах, подливавших масло в огонь румыно-венгерской распри. Наиболее значительными из них были провал переговоров между венгерским правительством и трансильванскими румынами, подчеркнувший нежелание Будапешта гарантировать румынскому меньшинству даже те скромные права, которые были предоставлены ему законом 1868 г. о равноправии национальностей[422], а также покушение на епископа С. Миклоши[423], продемонстрировавшее, по словам газеты, «ту бездну ненависти, которая в продолжение последних месяцев накопилась между венгерским и румынским обществом»[424].

«Московские ведомости» считали, что у России и Румынии нет

---

[419] Утро России, 20.III(2.IV).1914.
[420] Новое время, 15(28).III.1914.
[421] Новое время, 16(29).III.1914.
[422] Новое время, 13(26).III.1914, 10(23).V.1914.
[423] 11 (24) февраля 1914 г. в венгерском городе Дебрецен было совершено покушение на проводника церковной мадьяризации румын униатского епископа Стефана Миклоши. Хотя сам Миклоши не пострадал, от взрыва присланной ему по почте посылки погибли несколько его ближайших помощников. Как установило следствие, посылка с «адской машиной» была отправлена из Черновцов румынами, недовольными созданием нового униатского епископства в городе Хайдудорог и насильственным приобщением к ней верующих румынской национальности. Данное епископство с венгерским языком литургии было образовано в июле 1912 г. с санкции Рима (булла папы Пия X «Christi fideles Graeci»). Несмотря на протесты румынского духовенства и прихожан, к нему были присоединены чисто румынские церковные общины, насчитывавшие более 73 тыс. румын. Учреждение епископства в Хайдудорог было воспринято проживавшими в Венгрии румынами как покушение на свободу вероисповедания и еще один шаг к насильственной мадьяризации - на этот раз в конфессиональной сфере.
[424] Новое время, 17.II(2.III).1914.

никаких поводов для споров, усматривая причину сохранявшихся в течение десятилетий весьма прохладных отношений между двумя странами исключительно в происках венской и берлинской дипломатии. Газета выражала надежду, что прибывающий в Петербург принц Фердинанд «получит возможность убедиться, что более искреннего друга и покровителя, чем Россия, румынский народ не имеет»[425]. «Московские ведомости» подчеркивали, что Румыния получит большую выгоду от сближения с Россией: прежде всего, Бухарест сможет более настойчиво отстаивать интересы румын Трансильвании. Другой точкой опоры для румынской политики может стать Франция, родственная румынам романская держава. Весной 1914 г. газета сообщала об участившихся визитах в Бухарест видных французских деятелей - академика Лакур-Гайе, редактора «Temps» Тардье, генерала Пелиссье, отмечая, что всегда сохранявшиеся в придунайском королевстве симпатии к Франции вызывают опасения и недовольство в Берлине и Вене[426].

Не видела причин для конфликтов между Россией и Румынией и крайне правая газета «Земщина». В статье, посвященной приезду румынских гостей, она утверждала, что России и Румынии нечего делить. «Скорее, у нас может быть общая цель - освобождение русских и румын из-под венгерского гнета»[427]. Правда, газета тут же оговаривалась, что время для этого еще не настало, а потому Россия и Румыния не стремятся сейчас «ни к каким приключениям». Выражая радость в связи с приездом румынского наследного принца в Россию, «Земщина» писала, что визит этот будет содействовать укреплению взаимного доверия между двумя странами.

Энтузиазм российского общества по поводу сближения с Румынией достиг своего пика в июне 1914 г., на фоне констанцских торжеств. Почти все ведущие газеты России опубликовали в эти дни передовые статьи, посвященные встрече Николая II и Кароля I в румынском порту. В них говорилось об общности интересов двух стран, заинтересованных в сохранении на Балканах установленного Бухарестским договором status quo. Русская пресса придавала большое значение свиданию в Констанце, указывая, что оно выходит далеко за рамки обычного акта вежливости. В сближении России и Румынии газеты усматривали новый залог упрочения европейского мира. Вспоминая о совместной борьбе против Османской империи, они подчеркивали, что Румыния была первым балканским государством, освобожденным от турецкого господства кровью русских солдат.

---

[425] Московские ведомости, 16(29).III.1914.
[426] Московские ведомости, 23.III(5.IV).1914.
[427] Земщина, 16(29).III.1914.

«Новое время» обращало внимание на атмосферу, окружавшую визит Николая II в Румынию, и те черты, которые придали этому событию особую окраску и значение. Русский монарх был встречен на румынской земле не только членами правящего дома Гогенцоллернов и высокопоставленными сановниками, но и представителями румынского народа - парламентскими депутатами всех партий, деятелями науки. В Констанце, считала газета, проявилась искренняя симпатия румынского общества к своей огромной восточной соседке, всегда принимавшей живое участие в судьбах единоверных народов Балканского полуострова. Отмечая чрезвычайно гостеприимный и сердечный характер приема, оказанного царю и членам его семьи, «Новое время» писало: «В Констанце русскую императорскую чету встретила с приветом не одна только румынская официальная власть, формально обязанная к тому международным этикетом, а Румыния как нация»[428].

«Новое время» очень высоко оценивало значение поворота румынской политики для России. М.О. Меньшиков на страницах этой газеты накануне констанцского свидания утверждал, что сближение с Румынией стало самой значительной дипломатической победой России за последнее время. «Даже строгий нейтралитет ее представляет большую ценность в готовящемся столкновении тройственных коалиций»[429], - подчеркивал публицист. Спустя несколько недель, в тревожные дни, последовавшие за убийством эрцгерцога Франца Фердинанда, «Новое время» писало, что Тройственному союзу нельзя более рассчитывать на Румынию, как на свой надежный аванпост на Балканах. Даже не будучи связанной с Россией какими-либо договорами, Румыния отныне во многих случаях будет идти вместе с ней рука об руку[430].

«Русское слово» утверждало, что сильная Румыния нужна России, главным образом, как противовес австро-немецкому Drang nach Osten, угрожающему интересам России и сохранению европейского мира[431]. Эта газета, известная своими тесными связями с российским Министерством иностранных дел и не раз использовавшаяся им в качестве официоза, в день констанцского свидания выступила с настоящим панегириком румынской внешней политике, опубликовав статью «Оплот мира»[432]. В ней расхваливалось миролюбие Румынии, руководствующейся в своих действиях, якобы, не узко эгоистическими

[428] Новое время, 3(16).VI.1914.
[429] Новое время, 29.V(11.VI).1914.
[430] Новое время, 17(30).VI.1914.
[431] Русское слово, 3(16).VI.1914.
[432] Русское слово, 1(14).VI.1914.

интересами, а бескорыстными усилиями, направленными на сохранение и укрепление политического равновесия на Балканском полуострове. «Во все время тяжелого периода ликвидации турецкого наследства в Европе Румыния играла роль посредника и примирителя… Для России сближение с Румынией важно, прежде всего, именно в силу этого значения королевства Гогенцоллернов в качестве надежного оплота спокойствия на Ближнем Востоке»[433].

«Голос Москвы» писал, что «события недавнего времени раскрыли румынскому народу глаза и показали, где его друзья и где - враги»[434]. Общественные настроения в Румынии под влиянием продолжающегося преследования румын в Венгрии и проболгарской позиции Вены во время Межсоюзнической войны лета 1913 г. резко качнулись в сторону России и других держав Антанты. Заслуга русской дипломатии, по мнению газеты, заключалась в том, что ей удалось использовать соответствующие настроения румынского общества для того, чтобы через конкретные шаги завязать узы сближения двух наций. «Голос Москвы» не сомневался в общности интересов двух стран на Балканах: и Россия, и Румыния преследуют одинаковую цель - обеспечить прочное равновесие в этой части Европы на основе соблюдения Бухарестского мирного договора.

«Московские ведомости» в статье, посвященной торжествам в Констанце, отмечали, что за последние месяцы в отношении румын к Австрии произошел полный переворот. Румынские газеты полны сообщениями о бедственном положении соплеменников в Австро-Венгрии; при этом подчеркивается, что двуединая империя нежизнеспособна и должна распасться, а Румынии следует проводить самостоятельную политику на международной арене. Правительство Брэтиану, которого «Московские ведомости» характеризовали как горячего сторонника Тройственного союза, бессильно бороться против таких настроений и вынуждено менять политический курс страны. Правда, газета не решалась предсказывать, насколько далеко отойдет Румыния от Тройственного союза: «Национальный эгоизм должен был сказать: если не с Тройственным союзом, то без него, что еще не значит *против* него»[435].

«Биржевые ведомости» сразу после завершения констанцского свидания опубликовали интервью своего корреспондента Инсарова (Е.Н. Шелькинга) с видными политиками Румынии: министром иностранных дел Парумбаром[436], бывшим премьер-министром этой

[433] Там же.
[434] Голос Москвы, 3(16).VI.1914.
[435] Московские ведомости, 1(14).VI.1914.
[436] Биржевые ведомости, 3(16).VI.1914. Вечерний выпуск.

страны Таке-Ионеску[437], бывшим министром финансов и лидером Консервативной партии Маргеломаном[438] и одним из лидеров оппозиции консерватором Филиппеску[439]. Все четыре государственных деятеля приветствовали сближение с Россией, заявив, что у двух соседних стран имеются общие интересы на Балканах, заключающиеся в сохранении мира на основе условий Бухарестского договора. Исходя из своих собственных наблюдений и бесед с румынскими политиками, Инсаров приходил к выводу, что новая ориентация румынской внешней политики, свободная от обязательств по отношению к Тройственному союзу, пользуется поддержкой ведущих политических сил страны, в том числе консерваторов, которые долгое время считались безоговорочными сторонниками Австро-Венгрии.

Оценивая итоги констанцского свидания, Инсаров писал, что на данном этапе Бухарест отнюдь не собирается разрывать свои связи с Тройственным союзом и входить в орбиту Антанты[440]. Скорее Румыния будет балансировать между двумя могущественными коалициями, сохраняя свободу рук. При этом сотрудник «Биржевых ведомостей» считал, что и такая политика Бухареста вполне отвечает интересам России, поскольку отныне маловероятно возобновление военной конвенции Румынии с Австро-Венгрией. Инсаров подчеркивал, что форсировать события и требовать от Румынии большего, т.е. полной переориентации ее внешней политики на Антанту, было бы большой ошибкой российской дипломатии и скорее вновь толкнуло бы эту страну в австрийские объятия. России, по его мнению, вообще не стоило чрезмерно увлекаться идеей сближения с Румынией, предавая забвению связи с остальными балканскими государствами.

Еще большую осторожность, если не сказать скептицизм, относительно перспектив русско-румынского сближения демонстрировала кадетская «Речь». Эта газета призывала российское общество не предаваться иллюзиям и не делать поспешных выводов о, якобы, произошедшей полной переориентации внешнеполитической линии Бухареста. «Было бы слишком поспешно принимать бесспорно наступившее в отношениях между Румынией и Тройственным союзом охлаждение за окончательный и непоправимый разрыв. Правильнее предположить здесь просто один из приемов обычной для балканской дипломатии игры на два фронта»[441]. «Речь»

[437] Биржевые ведомости, 4(17).VI.1914. Вечерний выпуск.
[438] Биржевые ведомости, 10(23).VI.1914.
[439] Биржевые ведомости, 10(23).VI.1914. Вечерний выпуск.
[440] Биржевые ведомости, 10(23).VI.1914.
[441] Речь, 1(14).VI.1914.

предупреждала, что, если Австрия сможет гарантировать Бухаресту какой-нибудь новый лакомый кусок, румынские политики «найдут старые проторенные пути к дверям венских дипломатических канцелярий». А потому - делала вывод газета - все политические расчеты, основанные на «дружбе» с Румынией, представляют собой фантастические и сомнительные спекуляции.

Прямо противоположной точки зрения придерживались черносотенные издания, не скрывавшие своих симпатий к Румынии из-за проводившейся в этой стране политики государственного антисемитизма. Такие газеты, как «Русское знамя» и «Земщина» выражали большое воодушевление в связи с констанцской демонстрацией русско-румынской дружбы и призывали российскую дипломатию укреплять связи с Сербией и Румынией в противовес Австро-Венгрии и ее «балканскому вассалу» Болгарии.

«Русское знамя», приветствуя сближение России и Румынии, писало, что это перенаправит взгляды румынских политиков и военных с Бессарабии на Трансильванию, что само по себе выгодно России. Рупор Союза русского народа сравнивал встречу в Констанце с торжествами в Кронштадте и Тулоне 1891 и 1893 гг., ставшими зримым проявлением зарождающегося русско-французского союза[442]. «Торжественно провозглашенная в Констанце дружба великой православной России с православною соседкою Румынией служит началом новой эры в европейском равновесии»[443].

Другая крайне правая газета «Земщина» также расценила торжества в Констанце как демонстрацию полного разрыва Румынии с Германией и Австрией и формирования русско-румынского альянса. Вспоминая русско-румынское братство по оружию в войне против Турции 1877-1878 гг., эта газета писала: «Кровь, пролитая за общее дело, скрепляет союзы народов крепче самых торжественных бумажных договоров, и пусть гром пушек, который раздается ныне на Констанцском рейде, возвестит всему миру, что этот давний союз России и Румынии стал прочнее и крепче, чем когда-либо»[444].

Обобщая приведенные выше данные, можно сделать вывод, что за последние два года перед мировой войной 1914-1918 гг. отношение русского общественного мнения к Румынии радикально изменилось. Во время Первой Балканской войны ее политика подвергалась в российской прессе жесткой критике, а сама эта страна воспринималась как авангард Австро-Венгрии в Юго-Восточной Европе, послушно проводящий антиславянский и антироссийский

[442] Русское знамя, 22.V(4.VI).1914.
[443] Русское знамя, 4(17).VI.1914.
[444] Земщина, 1(14).VI.1914.

курс по указке из Берлина и Вены. В дни Межсоюзнической войны летом 1913 г. оценка действий Румынии на международной арене уже не была столь однозначной. Отмечая рост противоречий между Румынией и империей Габсбургов, российские газеты подчеркивали, что это дает шанс дипломатии стран Антанты привлечь Румынию на свою сторону. После же заключения Бухарестского мирного договора, прочертившего глубокую линию размежевания между Румынией, с одной стороны, Болгарией и поддерживавшей ее Австро-Венгрией, с другой, в России все чаще стали смотреть на Румынию как на возможного союзника в будущей войне с австро-германским блоком.

Как показывает анализ прессы, идея сближения с Румынией во второй половине 1913 - первой половине 1914 гг. пользовалась широкой общественной поддержкой, что облегчало российскому Министерству иностранных дел во главе с Сазоновым проведение соответствующего курса. Особенно ярко симпатии российского общества к Румынии проявились в дни констанцских торжеств, которые были расценены как демонстрация заключения русско-румынского союза. На фоне общего ликования печати по поводу наступления новой эры русско-румынской дружбы выделялась позиция кадетских изданий, не веривших в возможность окончательного разрыва между Румынией и Австро-Венгрией и призывавших сделать ставку на Болгарию. В целом роль Румынии и ее значение в будущей европейской войне несколько преувеличивались русскими газетами, считавшими, что от того, с кем пойдет эта страна, будет во многом зависеть исход противоборства двух коалиций великих держав.

В значительной мере пресса России забегала вперед и выдавала желаемое за действительное, когда писала о переориентации румынской внешней политики на Антанту, как о свершившемся факте. Констанцское свидание и созданная им благожелательная и доверительная атмосфера российско-румынских отношений действительно способствовали перетягиванию Румынии в лагерь России, Франции и Англии. Однако было бы опрометчиво утверждать, что после Констанцы внешнеполитический курс этой страны был предопределен. Когда разразилась Первая мировая война, румынские правящие круги явно решили не торопиться, посмотреть, как развернутся события, и вступить в войну в тот момент, когда ее исход станет более или менее ясным, и на стороне той коалиции, которая окажется сильнее и успешнее на полях сражений. Лишь знаменитый Брусиловский прорыв, подорвавший боеспособность австро-венгерской армии и обозначивший окончательный переход стратегической инициативы от Центральных держав к Антанте, положил конец колебаниям румынского руководства.

РОССИЙСКО-РУМЫНСКИЕ ОТНОШЕНИЯ В ПЕРИОД ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ ВЛИЯНИЕ ИДЕОЛОГИИ НА ВЫБОР И ПРИНЯТИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

Каталин ТУРЛЮК

Резюме

Автор работы ставит перед собой задачу выделить и кратко проанализировать основные идеологические линии в контексте российско-румынских отношений во время Первой мировой войны, точнее - влияние этих идеологий на конкретные политические действия. Тем самым, мы хотим узнать насколько основные, соревнующиеся между собой, идеологии - либерализм, консерватизм, социал-демократия, большевизм, панрумынизм и панславизм - оказали влияние на решения принятые политическими деятелями того периода, а также на общественное мнение. Общие элементы, в первую очередь православие, рассматриваются в работе как духовные аспекты; национальной идеологии уделено больше внимания, так как пропаганда периода войны стремилась достичь большей солидарности и согласованности масс с целями, сформулированными политическими элитами. Используемая методология - это анализ в сравнительной перспективе. Автор предлагает свои выводы о развитии российско-румынских отношений, как результат смены акцентов в идеологии и новой геополитической реальности Европы после окончания Первой мировой войны.

***

О Первой мировой войне часто говорят, что это был конфликт не имеющий идеологически сформулированные цели, в то время как Вторая мировая война, а также последующая «холодная война» находились под сильным влиянием идеологии. Однако, я полагаю, что в Первой мировой войне роль идеологии не следует ни игнорировать, ни недооценивать. С конца восемнадцатого века, идеократы и идеологии выдвинули личность на передний план истории. Работы специалистов по различным областям социологического исследования, на ряду с историками предлагают огромное разнообразие подходов в анализе событий Первой мировой войны. При этом не был достигнут консенсус, или хотя бы общая интерпретация её причин и последствий. Простое объяснение такой ситуации - это то что человечество до сих пор переживает травму от этого конфликта, хотя последующие конфликты оказались более крупномасштабными. Другие объяснения можно найти в коллективном сознании, где Первая

мировая война впервые повлияла на идеологию. И, наконец, можно допустить факт, что этот конфликт произошёл в период индустриальной эпохи, а технологическая реальность войны стала влиять с тех пор на развитие общества в глобальном масштабе. На мой взгляд, устойчивость памяти об этих событиях а также исследовательский интерес к коллективной судьбе человечества заключаются прежде всего в том, что с момента конца войны начинается уже новый этап мирового порядка. Такая тема для историка остаётся по-прежнему очень актуальной. Этот новый мировой порядок есть порядок уже национальных государств, основных составных новой политической реальности мира в котором мы живём. Мы не отрицаем глобализацию во всех её аспектах, ни её сущность или транснациональные явления, но, очевидно, доминирующей реальностью мира, сейчас, во втором десятилетии нашего века, являются все те же национальные государства. Получается что национализм - в виде идеологии, доктрины или как просто феномен культуры, это определять нам - как бы поддерживает современное состояние мирового порядка и находится у истоков многих событий прошлого века. Очевидно, что национализм не является единственной причиной или объяснением великих противостояний двадцатого века. Мне просто хочется определить общий фон на котором можно разместить множество факторов, породившие Первую мировую войну. В этом контексте я предлагаю кратко подчеркнуть роль идеологии в российско-румынских отношениях в данный период.

Теоретические и концептуальные уточнения

Национализм был и продолжает оставаться одной из самых противоречивых современных политических тенденций, который до сих пор оказывает заметное притяжение. Но в чём его сила притяжения? Чтобы ответить на этот вопрос хотя бы частично, мы должны отделить идеологию национализма от национализма как политическое движение. Несмотря на то, что они очень связаны между собой, эти вопросы требуют отдельного и конкретного анализа. Нам нужно провести анализ различных видов национализма в их историческом контексте. Существуют очень много разных определений и можно сказать что число этих определений пропорционально числу, тех кто занимаются таким анализом. Нынешнее политическое понятие нации появилось сравнительно поздно, в конце восемнадцатого и начале девятнадцатого века, и безусловно это современное понятие. Именно тогда возникают и связанные с ним другие понятия: национальное самоопределение, национальный интерес, национальная воля, национальный консенсус и т.д. Эти понятия часто встречаются в пропаганде, как средство

влияния на общественное мнение за последние двести лет.

Национальное самоопределение означает суверенитет и независимость в отношении других государств, а также способность "формулировать законы и осуществлять юрисдикцию на данной территории". Национальный интерес связан с эволюцией государства и с его сферами интереса. Иногда, национальный интерес используется в качестве замены для государственной политики, а это означает, что это понятие как бы принадлежит исключительно государству. Более проблематичным является её идейное содержание, так как почти все политические силы выступают за национальный интерес, который, по существу является абсолютным и антиисторическим. Национальный интерес как бы выходит за рамки поколений и должен быт утверждён постоянно. Но существует ли такая реальность за пределами индивидумов, за пределами их интересов и их прав? Очевидно, что истинный либеральный дух будет рассматривать национальный интерес как абстракцию, выдумку полезную только для популистской пропаганды. С академической точки зрения, нам нужно указывать каждый раз, каким образом мы намереваемся использовать это понятие, и насколько это понятие охватывает определенную реальность. Национальная воля это выражение конкретного специфического национального духа, воплощенная в политическом лидере или в народе самом. И здесь возникает та же проблема: мы должны конкретно определить действительное содержание этого понятия. Национальный консенсус также является проблематичным понятием, поскольку он подразумевает дух, волю, общие интересы, которые должны действовать в одном направлении, вопреки противоречивым мнениям отдельных людей. Подводя итоги, можно сказать что нация представляет собой группу людей, связанных общим происхождением, общей культурой, общим языком и общей территоией. Национализм - это идеология, которая использует элементы коллективной идентичности, чтобы узаконить политическую стратегию. С другой стороны, следует отметить, что в международном публичном праве нету чёткого определения нации, несмотря на то, что право на самоопределение было принято ещё со времен Первой мировой войны. Национализм не имеет уточнённого, легко узнаваемого лица, который бы позволил принять единое определение этого понятия. Более того, национализм имеет силу внутренней регенерации, что делает его автономным и самодостаточным в качестве социальной силы. По существу, национализм сохраняется и всегда подчёркивает национальную идентичность, которую он постоянно усиливает, придавая ей стабилизирующую роль. Ключевая особенность народов, которое нашло своё место во всех определениях нации, это межпоколенная связь, преемственность поколений. Эта преемственность продолжает память и

придаёт чувство общества целей для нации. Нация переносит прошлое (таким каким оно осталось в коллективной памяти) в будущее. Нации строят непрерывные проекты на будущее; им нужно право на самоопределение для того чтобы организовать и управлять своим будущим. "Нация это напоминание идеала, это история, но и творческое пророчество." писал историк Анри Аузер в 1916 году.

Ключевым понятием национализма является идеология коллективной идентичности. "Коллективная идентичность" представляет собой одну из важнейших предпосылок национализма, по крайней мере по двум причинам: первая - это матрица националистической мифологии и идеологии и вторая - она может стать решением "кризиса" индивидуальной идентичности. Национализм, как решение кризиса индивидуальной идентичности, был разработан элитами, интеллигенцией которые занимались поиском общих корней. Тем не менее, эта работа служила интересам других больших социальных групп, стремящихся к одним и тем же корням, даже если цели их поиска были совсем другие. Энтони Смит, считает, что кризис был обусловлен, в значительной степени, вызовом Современности, появлением современного государства и революциями в Западной Европе. Вызов брошенный "разумом и наблюдением" оспаривал влияние религии и традиции в обществе; вместо традиционной мифологии предлагалась новая, "рационалистическая" мифология. Один из основных принципов этой новой мифологии - "историзм", который представляет собой всеобъемлющую картину мира, "без необходимости прибегать к внешнему принципу создания", который интегрирует прошлое (традиции), настоящее (разум) и будущее (совершенствование)". Такое представление имеет особые достоинства: оно предлагает "фундамент" для утверждении коллективной идентичности, где отдельные, индивидуальные идентичности могут быть интегрированы; оно даёт также чувство легитимности - так как оно обращается к всему обществу. Политическая легитимность национализма строится именно на предположении его всеобъемлемости, что даёт ему убедительное влияние в обществе. Следующий шаг по этому логическому пути - это рассматривание демократии как выражение (кажущейся) воли народа. Начиная с революционного пыла восемнадцатого века и до наших дней, происходит постоянное развитие идеологизации прав человека, в основе которой стояла простая мысль что свобода и самоопределение являются коллективными выражениями национальной воли.

В качестве культурной матрицы националистической идеологии, "коллективная идентичность" поддерживает легитимность политической власти и мобилизует людей для участия в общественной жизни во имя "национального интереса" или "национального благосостояния".

Несколько аксиоматических предложении определяют суть националистической идеологии: а. Мир состоит из народов, каждый из них имея свою собственную судьбу, свою историю и свою специфическую индивидуальность; б. Нация является источником всех политических и социальных полномочий и, следовательно, лояльность по отношению к нации должна стоять выше всех других индивидуальных обязательств; в. Свобода и индивидуальное развитие зависят от принадлежности с нации; г. Нации могут быть свободными и безопасными, только в условиях международной справедливости и мира.

Влияние идеологий на двусторонние отношения в период Первой мировой войны

Следует отметить, что во второй половине девятнадцатого века социальный дарвинизм повлиял на национализм, придав тому антропологическое измерение, что и привело, впоследствии, к трагедиям следующего века. Расизм, во всех его формах выражения и всевозможные его варианты, включая антисемитизм, нашли научное обоснование в таких лозунгах, как: выживает сильнейший, большая рыба заглатывает маленькую, биологическое превосходство и т.д. Это привело к парадоксальной ситуации когда национализм служил не только ориентиром в борьбе за самоопределение, рассматриваемой как необходимая и законная, но и эффективным инструментом для империализма, который сформулировал новые аргументы, такие как: миссия цивилизовать, явное предначертание, и т.д., - тем самым обеспечивая существование многонациональных империй.

Пропаганда, как инструмент манипуляции власти, переняла и эксплуатировала национализм с целью создания однородности общественного мнения, создания доминирующего мнения в обществе, мнение которое было практически невозможно обойти. Постепенного накопилось огромное количество социальных и национальных "боеприпасов", которые ждали момент взрыва. Патрик Ламарк, говоря о прошлом веке, сравнивает войну и пропаганду со "змеями, которыми увит скипетр власти".

Основные идеологии и доктрины, которые появились накануне и во время Первой мировой войны и которые значительно повлияли на российско-румынские отношения того периода - это панславизм и пан-румынизм, румынский этно-национализм и русский империализм, консерватизм, либерализм, социал-демократия, большевизм и анархизм. Однако проявление этих идеологий и доктрин зависит от политического режима, - румынская конституционная монархия западной фактуры и, соответственно, самодержавие, за которым следуют буржуазно-демократический режим и большевизм. Нельзя исключить также расовый аспект, милленаризм и пацифизм. Общим элементом являлось

православие, и сравнительно уравновешенные отношения между церковью и государством, которые просуществуют до установления большевизма в России. Но, "славянское братство", или "православное братство" потеряли свою центростремительную силу; участников войны стали привлекать возможности получить геополитические и геостратегические преимущества (в нашем контексте, Болгария). А национальный интерес (как государственная политика) стал доминирующим фактором, наиболее часто встречающимся в политическом дискурсе.

Посмотрим как развивались отношения между великими державами и соседними государствами, малыми и средними, особенно те "братские" отношения, когда существует "старший брат", и когда эти отношения не всегда справедливы. "Грех Мексики в том, что она находится слишком далеко от Бога и слишком близко к Соединённым Штатам" - гласит одна мексиканская шутливая поговорка. История научила многих, что хорошо иметь сильных друзей, но при этом лучше не находиться в их географической близости. Вероятно, это и есть одна из причин, почему историографические взгляды часто так противоположны и оценки прошлого значительно отличаются друг от друга.

В преддверии войны, когда Румыния занималась строительством современного национального государства, западного типа, национальный проект стремился собрать всех румын в пределах будущих государственных границ. Пан-румынизм был мотивирован этно-национально, и стал одной из главных задач нового государства в контексте окружающего панславизма и мадьяризации румынского населения Трансильвании, которые становились прямой угрозой для румынского национального идеала. Особенно мадьяризация рассматривалась румынскими политическими элитами как наиболее опасной. Это и есть самое вероятное объяснение кризиса в румынской политической среде и в румынском общественном мнении, в преддверии вступлении в Первую мировую войну, в 1916 году, когда сторонники Антанты требуют обязательного освобождения румынского населения в Трансильвании, даже с риском потери, на неопределённое время, возможности воссоединения с Бессарабией. Национальная воля выражалась даже в условиях династии немецкого происхождения и германофилизмом части румынской политической элиты, особенно консерваторов. Национальный консенсус в направлении интересах наших союзников по Антанте не был полным и безоговорочным. Чувство уникальности и особенности ("румыны - латинский остров в славянском море") было подчеркнуто филологическими и историческими исследованиями, а потом стали популярны в румынском культурном пространстве, что и привело к укреплению национального самосознания в процессе модернизации. Геополитическая ситуация Румынии,

положение "черноморско-балтийского коридора", только усилили эти чувства и убеждения во всё более широких слоях населения. Принятие Конституции 1866 г. является еще одним важным фактором отступления от модели самодержавия, которая воспринимается отныне как угроза для процесса демократизации и модернизации Румынии, особенно в первое десятилетие прошлого века.

Можно сказать что все современные государства имеют в своём составе "революционный" компонент, который мотивирует проведение изменений на всех уровнях в обществе. Массификация политики и идеологии (в том числе, появление партий со многочисленными членами) являются непосредственными и необходимыми ответами на вопрос: как управлять организацией современного общества и как контролировать неизбежные внутренние противоречия, которые сопровождают этот процесс? Возраст идеологий, к которым мы относим, в данном случае, либерализм, консерватизм и социал-демократию, а затем и коммунизм, приносит различные ответы на этот вопрос. Что касается нашего предмета, то в целом пацифизм в Румынии был в основном левого толка и был результатом внутреннего преобразования общества. Но пацифизм был быстро превзойдён национализмом на квази-глобальном масштабе. Хотя часто идеологические причины или политкорректность затемняют расовый аспект, он всё таки играет важную роль накануне и во время войны. Балканские войны показали реальные намерения и оценки по поводу конца викторианской эпохи; столкновения между «расами» Европы (немцы против славян в союзе с галло-римлянами) считались уже неизбежными. Заседание Военного Совета Германии в декабре 1912 года, действия британского Министерства по делам колоний и т. д. доказывают полную силу расистских убеждений эпохи, а также милленаризма, который проявляется особенно в Германии. Чувство "конца эпохи" уже присутствовало в среде политических элит.

Румыния вступила в войну после двух лет нейтралитета и бесчисленных обещаний и угроз со стороны обоих воюющих лагерей, в зависимости от развития военных действий и их интересов. Наступление Брусилова (4 июня по 20 сентября 1916 г.) и поражение румынской армии после Тутраканской битвы (1 по 6 сентября 1916 г.) привело к сближению в российско-румынских отношениях, которые до тех пор, за весь период нейтральности, были полны недоверия. Румынская сторона поддерживала благожелательный нейтралитет, боясь что морские связи с Западом будут прерваны если Босфор будет контролировать Россия и поэтому открыто и доверительно отвечала обещаниям союзников в период 1914-1916 гг. Для румынского руководства было трудно расшифровать отношение министра Сазонова или генерала Михаила Алексеева, к Румынии и к её возможному

вступлению в войну. Поэтому, обещания союзников передать Румынии территории населённые румынами, которые находились под властью противников, а также желание румынского политического деятеля Ион Брэтиану получить четкие и твердые гарантии от союзников, создали общий фон российско-румынских отношений в период 1916-1917 гг. Полная военная катастрофа румынской армии в начале войны имеет, конечно, свои внутренние причины, но она была вызвана также отказом союзников от обещаний (число союзных армий, которые должны были быть вовлечены, количество боеприпасов и стратегическая ресурсная база, развитие наступления в Салониках, и т.д.). Всё это привело к напряженному состоянию неудовлетворённости в рядах правительства и среди политических лидеров которые требовали пересмотр механизмов сотрудничества с союзниками в борьбе против общего врага. Несмотря на сговор воюющих сил, руководство Румынии передаёт на временное хранение Золотой запас Румынского Королевства в Москву, решив устоять наступлению противника с помощью французской военной миссии в восточной части страны. Национальная воля была выражена с большой ясностью, несмотря на очевидные реалии на фронтах Первой мировой войны. Быстрое развитие событий в России привело к глубокому смущению в Румынии. Анархия и большое число русских военных-большевиков, их попытка арестовать короля Фердинанда, провозглашение Ясс как "столица сопротивления", исчезновение общего русского фронта после событий октября-ноября 1917 года в значительной мере изменили характер двусторонних отношений. После периода сотрудничества, появилась новая ситуация которая сильно повлияла идеологически на отношения между Румынией и Россией. Изменилось фактическое содержание этих отношений и соответственно изменились и долгосрочные последствия в историческом масштабе. Другими словами, на фоне продвижения национальных интересов, воспринимаемые как законные, и в условиях сильной идеологизации, при уменьшении роли общих элементов, в конец войны произошёл глубокий раскол между двумя странами. Румынское коллективное сознание почувствовало угрозу к её жизненным интересам со стороны геополитических и идеологических потрясений, имевших место в конце войны.

Выводы

В период Первой мировой войны была отмечена идеологическая конфронтация на фоне углубления массификации политики и более агрессивной политической конкуренции. Основные идеологические течения времени способствовали в значительной степени к увеличению внутренних и внешних конфликтов;

В сочетании с социал-дарвинизмом, национализм становится

взрывным устройством в руках лиц, принимающих решения и манипуляторов того времени, особенно внутри многонациональных империи. Расизм и империализм были активными ингредиентами в комбинации, которая привела к обобщенному военному конфликту;

Национализм был и остаётся до сих серьёзным конкурентом для разных других идеологий. Он должен рассматриваться в качестве важной социальной автономной силой, так как он может объединиться с любой из других идеологий, не теряя при этом свою силу притяжения. Он присутствовал как в крупных многонациональных империях так и внутри национальных меньшинств, которые хотели создать свои собственные национальные государства;

Идеология повлияла на двусторонние российско-румынские отношения, даже если она очень редко рассматривается как влияющий фактор, на ряду с геополитическими и геостратегическими намерениями;

Российско-румынское сотрудничество, особенно военное, является важным элементом в попытке приблизить позиции обеих сторон, но поражения на поле боя и политические изменения в России намного снизили потенциал более полного понимания и доверия;

Есть разные толкования причин и содержания российско-румынского сотрудничества во время Первой мировой войны, тем не менее нам нужно подчеркнуть солидарность, общие усилия, на коллективном и индивидуальном уровне, и общее стремление к победе.

Дальнейшие исследования в этом направлении возможно смогут завершить историографические дебаты о Первой мировой войне и о российско-румынских отношениях за этот период.

РУМЫНИЯ И РОССИЯ, 1916-1917 гг. НЕКОТОРЫЕ ЗАМЕЧАНИЯ ПО ПОВОДУ ОТНОШЕНИЙ НА УРОВНЕ КОМАНДОВАНИЙ АРМИЙ

Гавриил ПРЕДА

В общем процессе развития многосторонних связей между Румынией и странами Антанты в период Первой Мировой Войны, особую роль сыграли отношения между командованиями армий, представляющие одним из инструментов при осуществлении военного сотрудничества, обеспечения интересов и достижения конкретных целей. Некоторые аспекты будущего военного сотрудничества между румынской и союзническими армиями обсуждались еще в ходе переговоров о вступлении Румынии в войне. Учитывая опыт проявления неравномерности сил между Румынией и ее союзниками в лице великих держав в ходе войны 1877-1878 гг., румынская сторона упорно добивалась согласования принципов военного сотрудничества и поддержки связей между командованиями армий.[445] Переговоры между Румынией и странами Антанты проходили довольно сложно, отчасти в обстановке напряженности, вследствие оказания давления и угроз со стороны Франции, Англии и России с целью вынудить Бухарест принять условия великих держав.[446] На протяжении 1915 года страны Антанты согласились с наибольшей частью территориальных претензий правительства Брэтиану, а в первой половине 1916 года велось обсуждение военных условий, запрашиваемых румынским правительством для участия в войне.

В первые месяцы 1916 года переговоры застопорились из-за сопротивления России, которая считала, что для нее выгоднее было сохранение в дальнейшем нейтралитета Румынии, нежели ее выступление совместно с армиями стран Антанты. По мнению

[445] Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediţia a III-a revizuită şi adăugită, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002, pp.130-132. [Флорин Константиниу, *Честная история румынского народа,* Выпуск III переработанное и дополненное, Энциклопедический Univers издательство, Бухарест, 2002, pp.130-132.]

[446] Vasile Vesa, *România şi Franţa la începutul secolului al XX-lea (1900-1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj Napoca, 1975, pp. 77-91. [Василе Веса, *Румынии и Франции в начале XX века (1900-1916*), *Страницы дипломатической истории*, Клуж-Напока, 1975, стр. 77-91.]

начальника Ставки, генерала М. Алексеева, отрицательные последствия вступления Румынии в войне проявились бы, с одной стороны, в расширении линии Восточного фронта более чем на тысячу киллометров, а с другой стороны, в необходимость участия русской армии в боях против Болгарии.[447] Вследствие англо-французского давления, российское правительство стало более сговорчивым при обсуждении военного соглашения. В феврале 1916 г., генерал М. Алексеев уполномочил российского военного атташе в Бухаресте, полковника А. Татаринова обсудить с представителями румынской армии условия военного соглашения. В ходе обсуждения проявились противоречия в отношении плана военных действий Румынии против Центральных держав. Россия предлагала Румынии развивать наступление против Болгарии, в южном направлении, а правительство И. Брэтиану придерживалось мнения о необходимостиосвобождения Трансильвании как основной цели вступления в войне, а не захват территорий Болгарии. В связи с этим, русским войскам предстояло участвовать в защите южной румынской границы, сдерживая совместное болгаро-германское наступление. В апреле 1916г. российское, французское и британское правительства достигли согласия по вопросу о заключении военной конвенции с Румынией.[448]

Добиваясь военной поддержки в виде предоставления вооружения и снаряжения, а также участием частей русской армии в боях на ее территории, Румыния исходила от реальной оценки степени риска, которому подвергалась в условиях своеобразной конфигурации и протяженности линии фронта, уровня боеспособности армии, отсутствия опыта ведения войны и ограниченных возможностей румынской экономики по обеспечению усилий ведения войны. В июне 1916г., И. Брэтиану заявил французскому посланнику в Бухаресте, графу Сен-Олеру, что он готов выступить на стороне Антанты, но при условии свободы выбора момента для выступления и при наличии гарантий, необходимых для спасения страны.[449] На последовательность И. Брэтиану в вопросе о предоставлении твердых военных и политических гарантий, союзники ответили оказанием сильного

[447] Vasile Popa, *Misiunea generalului Coandă la Stavka (1916-1917*), Editura Militară, Bucureşti, 2010, pp. 75-76. [Василе Попа, *Миссия Генерала Ставкой Коанда (1916-1917),* Военное издательство, Бухарест, 2010, стр. 75-76]

[448] Dumitru Preda*, România şi Antanta. Avatarurile unei puteri mici într-un război de coaliţie*, Institutul European, Iaşi, 1998, pp.16-18.[Думитру Преда, *Румыния и Антанта. Аватары малой мощности в коалиционной войне,* Европейский институт, Яссах, 1998, pp.16-18.]

[449] Victor Atanasiu, Anastasie IOrdache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial*, Bucureşti, 1979, pp. 123-124.[Виктор Атанасиу, Анастасий Iordache, Мирча Иоса, Ион М. Опря, Паул Опреску, *Румыния в Первой мировой войне,* Бухарест, 1979, стр 123-124.]

давления на румынское правительство. Ультимативная позиция стран Антанты в июне-июле 1916 г. была вызвана тяжелым положение как на Западном, так и на Восточном фронте. [450]Запрашиваемые румынским правительством условия для подписания военной конвенции предусматривали наступление румынской армии против Австро-Венгрии с целью освобождения Трансильвании, начало наступления англо-французских войск в районе Салоника за восемь дней до вступления Румынии в войне, широкое наступление русской армии в Буковине для поддежки действий румынской армии в Трансильвании, обеспечение российским флотом безопасности порта в Констанце и предотвращение высадки неприятельских сил на румынском побережии, прибытие в Добрудже корпуса русской армии для содействия с румынской армии против болгарских войск, поставка союзниками вооружения и военного снаряжения.[451]

Подписанием 17 августа 1916г. (по новому стилю), в Бухаресте политического соглашения и военной конвенции был заключен союзный договор между Румынией, с одной стороны, и Россией, Францией, Англией и Италией, с другой стороны. В результате подписания соответствующих документов Румыния добилась международного признания своего права включить в своем составе населенные румынами территории, находившихся под властью Австро-Венгрии. В связи с этим, необходимо подчеркнуть, что румынское политическое руководство того времени не сумело уловить отсутствие принципиальности и корректности у двух партнеров по переговорам. Обсуждая с Румынией условия ее выступления на стороне Антанты, Франция и Россия заключили 29 июля 1916 г. двустороннее секретное соглашение, по которому обе державы взаимно обязывались не соблюдать на будущей мирной конференции положения подписанной с Румынией политической конвенции.[452] Привлечение людского, военного и экономического потенциала Румынии в войне стало важным политическим успехом Антанты.[453] Вступление Румынии в войне против Центральных держав произошло в непростых условиях для Антанты: на Восточном фронте резервы русских войск значительно

[450] Ion Agrigoroaiei, *România în relaţiile internaţionale !916-1918*, Casa Editorială Demiurg, Iaşi, 2008, pp.17-18 [Ион Агригороаеи, *Румыния в международных отношениях 1916-1918*, Издательский дом Демиург, Яссы, 2008, pp.17-18.]

[451] Ion M. Oprea, *România şi Imperiul Rus (1900-1916),* vol I, Editura Albatros, Bucureşti, 1998, p. 93[Ион М. Опря, *Румыния и России империи (1900-1916),* Выпуск I, Издательство Албатрос, Бухарест, 1998, стр. 93.]

[452] *Istoria politicii externe româneşti*, coord. Ion Calafeteanu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2003, p. 218 [*История внешней румынской политики*, ред. Ион Калафетеану, Энциклопедический издательство, Бухарест, 2003, стр. 218.]

[453] Dumitru Preda*, op.cit,* p.117.[Думитру Преда, *цит,*стр.117.]

исякли в ходе Брусиловского прорыва, немецкие и австро-венгерские армии готовились к контрнаступлению, а на Западном фронте французские войска с трудом сдерживали натиск германских сил под Верденом. Вступление Румынии сыграло роль громоотвода, притягивая к себе значительные силы неприятеля с других фронтов или из резервов. Державы Антанты добивались вступления Румынии в войне, исходя прежде всего с позиций собственных интересов, без учета возможных последствий для своего нового союзника.[454] Такое отношение великих держав обернулось для Румынии потерей многочисленных человеческих жизней и зачительной части территории страны, а также материальным ущербом понесенным румынской армией и румынским государством в период сентябрь-декабрь 1916г.

Отношения между командованиями армий Румынии и России в военной кампании 1916 года развивались по двум основным вопросам: участие русских войск на румынском фронте в оборонительных боях перед наступающими немецкими, австро-венгерскими, болгарскими и турецкими войсками, а также обеспечение своевременного снабжения румынской армии вооружением, снаряжением и боеприпасами. С первых дней после начала боевых действий появились сложности для румынской армии. Правительство Румынии очень скоро убедилось, что сознательно было дезинформировано командованиями русской и французской армий относительно реального уровня боеспособности войск в районе Салоника и наступательной способности болгарской армии. Последующие события подтвердили недееспособность салоникской группировки войск перейти к наступлению, боевую мощь болгарской армии при поддержки немецких частей, а также беспомощность, отсутствие согласованности и воли со стороны союзников Румынии.[455]

В военной кампании 1916 года отсуствовало единое командование, которое согласовало бы военные действия и приняло бы необходимые меры всоответствие с меняющимся положением на фронте. Военное соглашение предусматривало, что румынские и русские войска «сохранят собственное командование, четко выделенный район действий и полную независимость при проведении военных операций»[456]. В статьях

---

[454] I.C. Duca, *Memorii politice*, vol. II, Munchen, 1981, pp. 11-12; 28-29; Serghei Sazonov, *Les Années fatales. Souveniers*, Paris, 1929, p.286.[И.К.Дука, *Политические мемуары,* Выпуск II, Мюнхен 1981, стр 11-12; 28-29; Сергей Сазонов, *Les Années fatales. Souveniers*, Париж, 1929, стр.286.]

[455] I.C.Duca, *op.cit*, pp. 38-39 [И.К.Дука, *цит,* стр.38-39.]

[456] *România în Războiul Mondial 1916-1919, vol I, Documente-Anexe*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului. Imprimeria Naţională, Bucureşti,1934, p. 13 (*Convention Militaire*). [*Румыния в Первой мировой войне 1916-1919*, Выпуск I, документы-приложения, официальное и Государственной печати. Национальная типография, Бухарест, 1934, стр. 13 (*Convention*

2 и 9 данного соглашения отчасти затрагивался вопрос об отношениях между командованиями армий в ходе боевых действий на территории Добруджи. Так, во второй статье подчеркивалось, что русские военные корабли на Дунае будут согласовывать свои действия с румынскими мониторами на основании приказов Верховного командования румынской армии и уточнять конкретные шаги сотрудничества исходя из положений данного соглашения. В статье 9 указывалось, что предусмотренное в статье 3 русские войска для взаимодействия с румынскими частями на территории Добруджи, «будут действовать под приказом Верховного командования румынской армии».[457]

На момент подписания военного соглашения между Румынией и странами Антанты практически не существовало единого командования на уровне союза. Сотрудничество между командованиями осуществлялось посредством военных миссий. Данный опыт в области военного сотрудничества между странами Антанты был заложен в статье 13 военного соглашения, которая предусматривала, что для согласования действий румынской армии и армий союзников, обеспечивавшее более эффективное достижение военных целей, румынская армия должна иметь своего представителя при Ставке главнокомандующего русской армии и армий союзников, а страны Антанты посылали собственных представителей при Верховном главнокомандовании румынской армии. Верховные главнокомандующие союзных армий «взаимно и своевременно информировали друг друга о ходе боевых действий, расположении войск и проведении военных оппераций».[458] Для обеспечения более эффективного сотрудничества с союзниками, румынская сторона уделила особое внимание военным миссиям, аккредитованным в Румынии и, естественно, военным представителям Верховного командования румынской армии при Верховными главнокомандующими союзных армий. Самыми важными военными миссиями союзников в Румынии были Французская военная миссия во главе с генералом А.М. Бертело и Русская военная миссия во главе с генералом М.А. Беляевым.

Реальные условия боевой обстановки показали, что каждый из партнеров по союзу по своему рассматривал проблемы, появившиеся по ходу боевых оппераций. Обмен информации и переписка между верховными главнокомандованиями румынской и русской армий в период с сентября по декабрь 1916 г. выявили ряд сложностей, проявление взаимного недоверия, мнительности, что и обусловило необходимость проведения ряда встреч и обсуждений на самом

Militaire).]

[457] Ibidem, pp. 12-13.[*там же,* стр.*12-13.]*

[458] Ibidem, pp. 14.[*там же,* стр.*14]*

высшем политическом и военном уровне, которые часто заканчивались безрезультатно для обеспечения взаимодействиями между частями союзных армий.

После короткого и охваченного энтузиазмом наступления в Трансильвании, военное положение в Румынии стало развиваться неблагоприятно. Через несколько недель после вступления в войне, румынская армия потерпела поражение в битве при Туртукае (16 сентября 1916 г.), а также в боях за плацдармы у Базарджика и Силистре (6-8 сентября 1916 г.) вследствие наступления болгарской армии при поддержке немецких и турецких войск.[459] В начале сентября 1916 г. Верховное главнокомандование убедилось, что румынская армия была оставлена наедине с противником на двух фронтах общей протяженности почти в 1600 км. Это был первый признак того, что все союзники, в том числе и русские, не позаботились о выполнении взятых обязательств согласно конвенции.

Политическое и военное руководства Румынии неоднократно обращались в Петрограде, Париже, Лондоне и Риме в целях получения материальной и военной поддержки. Король Румынии Фердинанд обратился 24 и 27 августа 1916 г. к царю Николаю II с просьбой об отправке русских войск в Добрудже для предотвращения болгаро-немецкого наступления. На многочисленные просьбы со стороны Верховного главнокомандования румынской армии, премьер-министра И. Брэтиану короля Фердинанда царь Николай II и генерал М.В. Алексеев отвечали призывами к сохранению спокойствия,[460] которые однако не могли восполнить отсутствие русских частей на Добруджском фронте.[461]

В начале сентября 1916 г., 47-й русский корпус, в составе 61-й пехотной, 3-й кавалерийской и Сербской дивизий, был сосредоточен в Добрудже. Согласно генералу Брусилову, эти войска составляли не самые лучшие части русской армии,[462] а их командующий, генерал А.М. Зайончковский оценивал их как «кость, которую бросили Румыниидля того, чтобы она выступила на стороне Антанты».[463] 7 сентября 1916 г. была создана группа войск в Добрудже в составе

---

[459] *Mémoires du general Brussilov. Guerre 1914-1918*, Paris, 1929, pp.222-223. [*Mémoires du general Brussilov. Guerre 1914-1918*, Париж, 1929, стр.222-223.]

[460] Vasile Popa, op. cit, p. 175 [Василе Попа, *цит,* стр.175.]

[461] Arhivele Militare Române, fond MCG, dosar 169, f. 119-121; 130-132.[*Румынские военные архивы,* фон MCG, файл 169, F 119-121.; 130-132.]

[462] *Mémoires du general Brussilov..., op.cit, p. 223. [Mémoires du general Brussilov..., цит,* стр.223]

[463] General G Dabija, *Armata Română în războiul mondial. 1916-1918*, vol. I, Bucureşti, 1928, p. 282. [Генерал Г. Дабижа, *Румынская армия в мировой войне. 1916-1918*, Выпуск I, Бухарест, 1928, стр. 282.]

47-го русского корпуса, 9-й и 19-й пехотных румынских дивизии и 5-й румынской кавалерийской бригады под общим началом генерала А.М. Зайончковского. Запоздалый подход и в недостаточном количестве русских войск, низкий уровень их подготовки, отсутствие инициативы со стороны командования, а также неэффективность войск в районе Салоника позволили болгаро-немецко-турецким силам провести мощное наступление и в конце сентября 1916 г. достигнуть линию Расов, Кобадин, Топраисар, Тузла. Инертность Ставки было обусловленно сдержанностью генерала М.В. Алексеева в отношении участия русских войск в боях на территории Добруджи против Болгарии, а также понесенным русской армии в Галиции и на других фронтах. Наступление болгаро-немецко-турецкой группировки привело к остановке продвижения румынских войск в Трансильвании, чем и воспользовались армии Центральных держав для укрепления своих сил в Трансильвании. В условиях сильного напора превосходивших сил противника, Верховное главнокомандование румынской армии усилило свои действия по укреплению и расширению сотрудничества со Ставкой главнокомандующего русской армии, единственного из числа союзников, который мог способствовать востановлению оперативно-стратегического положения и укреплению взаимного доверия.

В конце сентября 1916 г. генерал М.В. Алексеев отправил при посредстве полковника Татаринова телеграмму в адрес Верховного главнокомандования румынской армии, в которой изложил свои соображения относительно румынского фронта. По мнению начальник штаба верховного главнокомандующегорусской армии, можно было предположить, что противник избрал Румыниюв качестве основного театра для своих военных действий исходя из материальных и моральных соображений, однако численность румыно-русских войск было достаточным для обеспечения эффективной обороны, вопреки отсутствия у румынской армии артиллерии и технических средств. Линия обороны, предложенная генералом М.В. Алексеевым должна была проходить от Ватра Дорней на Брашов, Бухарест и далее к Дунаю, что означало отход с части территории Румынии и уничтожение продовольственных запасов, которые могли попасть в руки противника.[464] Верховное главнокомандование румынской армии не согласилось с этим предложением генерала М.В. Алексеева об отходе. В телеграмме от 23 сентября 1916 г. генерал М.В. Алексеев подчеркивал важность организации обороны и концентрации дополнительных сил в Добрудже.[465] Ставка предложила назначить генерала А.М. Зайончковского

[464] Arhiva Naţională Istorică Centrală, fond Casa Regală, dosar 27/1916, f. 1-2. [*Центральный Исторический Национальный Архив,* Королевский дом, файл 27/1916, ф. 1-2.]
[465] Vasile Popa, *op.cit*, p 162 (Documentul 44).[Василе Попа, *цит,* стр.162. (Документ 44).]

командующим фронтом в Добрудже. Верховное главнокомандование румынской армии ответило отказом, уточнив, что группа войск в Добрудже имеет командующего в лице генерала Авереску, кординатор действий этой группировки с 3-й румынской Армией.[466]

В период с начала октября до конца 1916 года оперативная обстановка на Румынском фронте характеризовалась наступательными действиями войск Центральных держав с целью вывода Румынии и войны. Оказавшись в тяжелом положении и вынужденной воевать на двух фронтах против десятков немецких, австро-венгерских, болгарских и турецких дивизий, Румыния нашла в лице Франции лояльного и действенного партнера. В середине октября в Румыии прибыла французская военная миссия во главе с генералом А.М. Бертело, которая оказала поддержку румынской армии по выработке навыков ведения современной войны. В скором времени после прибытия французской военной миссии, Ставка отправила в Румынии военную миссию во главе с генералом М.А. Беляевым, которая была воспринята как противовес на французскую военную миссию.[467] Согласно положениям военной конвенции, перед Русской военной миссии ставилась задача обеспечения взаимного знакомства и обмена информации между Ставкой и Верховным главнокомандованием румынской армии относительно развития оперативно-стратегической обстановки на фронте и эффективного координирования военных действий. Архивные документы, исследования и опубликованные мемуары наводят на мысль, что миссия генерала М.А. Беляева имела задачу претворения в жизни планов Ставки, а не поддержка Румынии в достижении своих целей.[468] Проявление в период с октября до декабря 1916 г. напряженности и недоверия между румынским и русским командованиями, связанное с деятельностью Русской военной миссии во главе с генералом М.А. Беляевым, было обусловлено недостатками и непоследовательностью русского командования и войск в ходе боевых действий в Добрудже, откладыванием и промедлением наступления 9-й русской Армии в Буковине, уклонением от наступательных действий в целях поддержки обороны на реке Олт и в битве за город Бухарест, а также невыполнением плана по оказанию срочной поддержки румынским войскам в боях против немецких, австро-венгерских, болгарских и

---

[466] *România în Războiul Mondial 1916-1919..., op.cit,* p. 661 (Documentul 420).[*Румыния в Великой мировой войне 1916-1919*, цит, стр. 661 (Документ 420).]

[467] *General Henri Berthelot. Memorii şi corespondenţă, 1916-1919*, Editura Militară, Bucureşti, 2012, p. 22. [ГенералХ. Бертело, *Меморандумы и переписка*, 1916-1919, Военное издательство, Бухарест, 2012, стр. 22.

[468] Vasile Popa, *op. cit,* pp. 100-101.[Василе Попа, *цит,* стр.100-101.]

турецких сил во время отступления в направлении запрутской Молдовы. Русская военная миссия во главе с генералом М.А. Беляевым выполнила указания Ставки, согласно которым «Румыния обороняется на реке Сирет». В этих условиях четко проявились политические и стратегические цели России в отношении Румынии в ходе кампании 1916 г. Великая Румыния могла стать препятствием для российской политики на Балканы. Лишенная ресурсами, при разгромленной армии и 2/3 территории занятой неприятелем, зависимой в экономическом и в военном отношении Румыния могла стать предметом шантажа и манипуляций как этого могли бы диктовать интересы России.[469]

В тяжелых для румынской армии условиях конца декабря 1916 г. удалось стабилизировать фронт по линии Ватра Дорней, Ойтуз, долина реки Шушица, Фокшаны, Нэмолоаса, река Сирет, Дунай (Георгиевское гирло), Черное море. После поражения в битве за Бухарест, крупные румынские соединения отступили под давление противника на линию реки Сирет, понеся самые большие потери в этой кампании. Следует уточнить, что русская армия оказала эффективную поддержку румынской армии только на заключительном этапе кампании 1916 г. Русские войска вступили со всей своей мощью на румынском фронте лишь в начале декабря 1916 г. и сыграли решающую роль в задержании наступления сил Центральных держав на линии Восточных Карпат до излучины Дуная у Галац. В конце 1916 г. румынский фронт удерживался 4-й, 6-й, 9-й и 8-й русскими армиями, а также 1-й румынской армией. Тот факт, что решительные действия русских войск были предприняты лишь толко по линии Ойтуз, долина реки Шушица, Фокшаны, Нэмолоаса, река Сирет, Дунай (Георгиевское гирло), Черное море был расценен современниками как преднамеренный шаг со стороны Верховного главнокомандования русской армии, а не результат происходящих событий на поле боя.[470]

---

[469] Ion M. Oprea*, op.cit,* p. 111.[Ион М. Опря, *цит,* стр.111.]

[470] *General Henri Berthelot. Memorii şi corespondenţă, 1916-1919*, Editura Militară, Bucureşti, 2012, p. 128-130; General Victor Petin, *Drama României. 1916-198*, Editura Militară, Bucureşti, 2016, pp. 129-130; General Vasile Rudeanu, *Memorii din timp de pace şi război. 1884-1929*, Editura Cavallioti, Bucureşti, 2004, p. 246-248, General G Dabija, *Armata Română în războiul mondial. 1916-1918;* I.C.Duca, *Memorii politice*, Munchen, 1981, Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. 2, Ediţia a II-a, refăcută şi adăogită, Editura Casei Şcoalelor, 1926, pp. 344-350 s.a. [Генерал Х. Бертело, *цит,* стр.128-130; Генерал Виктор Петин, *Румынская Драма.* 1916-198, Военное издательство, Бухарест, 2016, стр. 129-130; Генерал Василе Рудеану, Воспоминания о мирное время и войны. 1884-1929, Cavallioti издательство, Бухарест, 2004, стр. 246-248; Константин Кирицеску, История войны для воссоединение Румынии, 1916-1919, выпуск II, восстановлена, Casei Şcoalelor, 1926, стр. 344-350 и др.]

С точки зрения развития обстановки на фронте, румыно-русское содействие на уровне командований в ходе кампании 1916 г. выявило явное несоответствие между намерениями и конкретными действиями со стороны русского союзника. Вопреки тому, что оба партнеров имели общую цель - нанести поражение вражеским силам, стратегические планы, на которых основывались их действия, имели очень мало точек соприкосновения. Некоторые авторы считают, что противоречивость характера послевоенных целей Румынии и России стала причиной запоздалой поддержки со стороны русской армии на румынском фронте, с драматическими последствиями для румынской армии.[471] Не исключая такую постановку вопроса, необходимо учитывать и другие его аспекты: численный состав румынской армии, недостаточность снабжения румынских частей и крупных соединений современным вооружением, отсутствие опыта ведения войны у командований различных уровней, растянутость фронта предполагавшая наличие огромного количества войск и военного снаряжения; во второй половине 1916 г. Россия не имела достаточных резервов личного состава и военного снаряжения, а Ставка не была заинтересована в задействие значительных сил на второстепенном стратегическом направлении, каким оценивался, по ее мнению, румынский фронт. Запоздалая поддержка со стороны русской армии на румынском фронте в конце 1916 г. представлена в историографии и как следствие того, что внутри высшего эшелона власти России существовали только группировки: первая, враждебно настроенная против Антанты, во главе с царицей Александрой Федоровной, при поддержке Б. В. Штюрмера, части генералов Ставки, Распутина и др., вторая, во главе с царем Николаем II, представляла политические силы про-антантовской направленности. Проявление двух полюсов власти на уровне императорского двора имело тяжелые последствия для внешней политики России, затрагивая в том числе и военные отношения с Румынией в ходе кампании 1916 г.[472]

На протяжении 1917 года румыно-руские отношения на уровне командований расширились и приобрели новые формы. Данные отношения приобрели многосторонний характер: снабжение русских армий на территории Румынии (около 1 млн. военнослужащих), отношения между частями русской армии и румынскими властями и населением, подготовка военно-стратегических операций в 1917 г., развитие военной обстановки на фронте, процесс реорганизации

[471] Ion M. Oprea, *op. cit*, pp. 110-114; Dumitru Preda, *op. cit,* pp. 146-160; Constantin Kiriţescu, *op. cit*, pp. 344+349. [Ион М. Опря, *цит,* стр.110-114; Думитру Преда, *цит,* стр.146-160; Константин Кирицеску, *цит,* стр.344-349.]
[472] Vasile Popa, *op.cit,* pp. 112-113. [Василе Попа, *цит,* стр.112-113.]

румынской армии, политические изменения внутри бывшей царской империи, взаимодействие в ходе битв при Мэрэшть и Мэрэшешть летом 1917 г., процесс развала русской армии на румынском фронте.

В конце 1916 года румынский фронт, в продолжение русского фронта в Галиции и в Буковине, проходил по линии Восточных Карпат, долина реки Сирет до Дуная и Черного моря. В условиях значительного роста численности русских войск на румынском фронте, русское Верховное главнокомандование передало через генерала М.А. Беляева требование о переходе румынской армии под началом генерала Захарова и включение Верховного главнокомандования румынской армии в Ставку, что означало его упразднение. Намерения Ставки были неприемлимы, так как вступали в противоречие с конституцией Румынии, предусматривающая должность главнокомандующего национальной армии как исключительная прерогатива короля, а также с положениями военной конвенции, подписанной в августе 1916 г. между Румынией и Антантой. Отказ румынской строны поступиться конституционным положением, которое затрагивало национальный суверенитет нашел поддержку во Франции и в Англии, в том числе со стороны царя Николая II. Верховные главнокомандования обеих стран достигли следующее решение вопроса: румынский король Фердинанд признавался как «верховный командующий» вооруженных сил воевавших на территории Румынии, поддерживаемый румынским генеральным штабом для румынской армии и русским генеральным штабом для русских войск. Румынский фронт находился под началом Верховного главнокомандования союзников на Востоке, во главе с царем Николаем II. Командующий русскими войсками на румынском фронте являлся заместителем короля Фердинанда. Кампания 1916 г. завершилась для румынской армии тяжелым поражением.

Учитывая что румынская была разбита, но не разгромлена, ее восстановление в кратчайшем времени с помощью союзников представляло особую необходимость.[473] Данный вопрос выявил различие точек зрения между Ставкой и Верховным главнокомандованием румынской армии. Ставка предложила проведение мероприятий по восстановлению румынской армии на территории России, между Днестром и Бугом.[474] Предложение было отвергнуто румынской стороной, со ссылкой на военные, материальные, политические и моральные

[473] General C. N. Herjeu, *Studii şi critice militare. Din învăţămintele războiului dintre popoare (1916-1918*), vol II, Bucureşti, 1921, p. 226 [Генерал К.Х.Хержеу, *Военные и критические исследования. Уроки войны между народами (1916-1918*), Выпуск II, Бухарест, 1921, стр. 226.]
[474] Vasile Rudeanu, *op. cit*, pp. 261-261; Dumitru Preda, *op. cit*, pp. 182-184 [Василе Рудеану, *цит,* стр. 261;Думитру Преда, *цит,* стр.182-184.]

соображения. В итоге, Ставка согласилась с предложением румынского Верховного главнокомандования о снятии путем чередования румынских дивизий с линии фронта и их восстановления в северных уездах запрутской Молдовы. Необходимо подчеркнуть, что мероприятия по восстановлению румынской армии проводились под защитой 4-й, 6-й, 8-й и 9-й русских армий, которые зимой и весной 1917 г. обороняли линию фронта от Буковины до Дуная, а дивизии 2-й румынской армии обороняли сектор от Фокшан до Ойтуза.

Нахождение русских войск на румынской территории, на фроте и в тылу способствовало расширению отношений между румынским и русским командованиями.[475] Для усовершенствования данного взаимодействия, взаимно послались связные офицеры при командованиях крупных соединений обеих армий, которые должны были обеспечить многостороннее сотрудничество между обеими армиями, в особенности предоставления данных о противнике, координации действий и т.д.[476] Вопрос о снабжении и расквартирования русских войск, обеспечение продовольствием и транспортом, а также отношения с румынской административной властью и населением решались через связных офицеров, командированных при тыловых службах русской армии.[477] Содержание русской армии в условиях суровой зимы вызвало необходимость преодоления многих трудностей, связанных с численостью личного состава, необходимостью значительного количества продовольствия, топлива, медикаментов и дров, при острой нехватке помещений. Злоупотребления и насилия допущенные некоторыми русскими военнослужащими против населения, собственников, а также против румынских должностных лиц воспринимались как образ действия оккупационной, а не союзной армии.[478]

Одновременно с процессом восстановления румынской армии, союзные главнокомандования перешли к разработке планов стратегических операций на 1917 год. В ходе работ межсоюзнических конференций в Шантийи и Петрограде были одобрены планы по коодинации военных операций на Западном и Восточном фронтах. К тому же, румынская сторона сумела преодолеть трудности в отношениях с Россией и добиться установления эффективного сотрудничества со своим восточным соседом и союзником. Румыния исходила из необходимости защиты своих интересов и сохранения союза со странами Антанты.[479] Визит премьер-министра И. Брэтиану в Петрограде, его

[475] Arhivele Militare Române, fond Marele Cartier General, dosar nr. crt. 716, f. 288-289.
[476] Ibidem, fond 5417, dosar 423, f. 149, 179-180
[477] Ibidem, dosar nr crt. 716, f. 337; 340-341; 391
[478] Ibidem, dosar 497/1916, f. 1-7 dosar 497/1916, f. 1-7
[479] Dumitru Preda, *op. cit*, p. 187 [Думитру Преда, *цит,* стр.187.]

переговоры с царем Николаем II, с высокими политическим и военными деятелями, а также участие в работах межсоюзнической конференции оказали благоприятное влияние на развитие отношений между румынским и русским командованиями, способствовали расширению военного сотрудничества и улучшению материальной поддержки для румынской армии.

Буржуазно-демократическая революция и отречение царя Николая II от престола 16 марта 1917 г. привели к изменению политического режима в России. Новая власть в Петрограде заверила союзников, что Россия намерена соблюдать свои обязательства перед партнерами и продолжит войну против Четверного союза.[480] В Румынии следили с большим вниманием и озабоченностью за развитием событий в России. Прямым последствием политических преобразовании в России стало падение дисциплины в частях русской армии. Процесс развала русской армии, как результат неподчинения приказам, дезертирства, проявления пацифистских настроении и др. привел к резкому падению уровня боеспособности русских войск.[481] В связи с этим, в апреле 1917 г. премьер-министр И. Брэтиану и начальник генерального штаба румынской армии, генерал К. Презан нанесли визит в Петрограде, в ходе которого встретились с высокими политическим и военными деятелями России. Официальные представители Румынии были заверены в продолжении дальнейшей поддержки румынского фронта. Важным достижением стало замена генерала В.В. Сахарова на более энергичного и восприимчивого генерала Дмитрием Щербачевым, в должности командующего русскими войсками на румынском фронте.[482] События на румынском фронте показали, что здесь процесс развала русской армии имел свои особенности. Большинство русских генералов на румынском фронте относились враждебно к революции, пытаясь сохранить контроль и дисциплину в войсках. Хотя беспорядки сопровождавшие революцию возымели свое влияние и среди русских частей на территории Румынии, необходимо уточнить, что весной 1917 г. русские дивизии еще удерживали фронт. Процесс распада русской армии, находившейся на территории Румынии, усилился в мае-июне месяцах 1917 г. На совещании командующих фронтов 15 мая 1917 г. в Могилеве генерал Д. Щербачев заявил: «Данное положение болезненно проявляется особенно на фронте в Румынии, где

[480] Ion Agrigoroaiei, *op. cit*, pp. 334-36; Arhivele Militare Române, fond 949, dosar 720, f. 99-109 [Ион Агригороаеи,*цит,* стр.334-336; *Румынские военные архивы*, фонд 949, файл 720, ф. 99-109.]
[481] Glenn E. Torrey, *Armata revoluţionară rusă şi România. 1917,* Editura Militară, Bucureşti, 2005, pp. 11-17.[Гленн Э. Торри, *Русская революционная армия и Румыния*. 1917 Военное издательство, Бухарест, 2005, стр. 11-17.]
[482] Dumitru Preda, *op. cit*, p. 190 [Думитру Преда, *цит,* стр.190.]

война приобретает более жесткие формы чем на других фронтах. Правительство Румынии и представители Антанты знают и следят за агитацией которая проводится в нашей армии. Нет больше уверенности в мощи русской армии. Пока я сохраняю свой авторитет, но если разложение армии не прекратится, мы потеряем наших союзников и превратим их в своих врагов. Наша армия больна, но эта болезнь излечима».[483]

Вопреки усилению процесса распада русской армии, заметно улучшились отношения между между румынским и русским командованиями. Генерал Д. Щербачев обеспечил нормальное сотрудничество с румынским генеральным штабом, а также со всеми представителями союзников. Был разработан генеральный план для начала наступления с целью освобождения румынской территории, занятой войсками Центральных держав. 24 июля 1917 г., русская 4-я Армия и румынская 2-я Армия перешли в наступление и, прорвав фронт, освободили свыше 100 км^2 и захватили свыше 3 тыс. пленных.[484] Наступление русских войск было остановлено по приказу А.Ф. Керенского, который потребовал отложить наступательные действия на всех фронтах. Данный приказ вызвал глубокое разочарование среди румынских и русских командований действующих на территории запрутской Молдовы.[485] В ходе оборонительных боев 1-й и 2-й румынских армий в августе-сентябре 1917 г. против немецких и австро-венгерских сил при Мэрэшть и Мэрэшешть, вклад русских войск был весьма неоднозначен.[486] Некоторые части и крупные соединения воевали в разных секторах фронта (части 7-го корпуса и 8-й армии, дивизия заамурских казаков, артиллерия 8-го армейского корпуса и др.). В целом русские войска имели посредственное участие в этих боях, воевали без особой отдачи, были дезертиры, отказы вступить в бой, что привело к недовольству румынского командования и разочарованию со стороны русского командования.[487] В этих условия произошел срыв взаимодействия между румынским генералом К. Кристеску и русским генералом А.Ф. Рагоза в ходе битвы при Мэрэшешть. Чувство дисциплины и самопожертвования

[483] General A.I. Denikine, *Le Déscomposition de l' armée et du pouvoir février-septembre 1917*, Paris, 1922, pp. 177-178. [Генерал А. И. Деникин, *Le Déscomposition de l' armée et du pouvoir février-septembre 1917*, Париж, 1922,стр. 177-178.]

[484] *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, Bucureşti, 1988, pp. 566-567. [*Военная история румынского народа*, выпускV, Военное издательство, Бухарест, 1988, стр. 566-567.]

[485] Glenn E Torrey, *op. cit*, p. 57. [Гленн Э. Торри, *цит,* стр.57.]

[486]General Henri Berthelot..., *op. cit*, pp. 230-231, Constantin Kiriţescu, *op. cit*, pp. 587-590. [Генерал Х. Бертело,*цит,* стр.230-231;Константин Кирицеску, *цит,* стр.19-27.]

[487] Glenn E Torrey, *op. cit*, p. 63. [Гленн Э. Торри, *цит,* стр.63.]

румынских солдат оказало положительное влияние на некоторые русские полки. Вопреки умеренному вкладу русских частей в боях на фронте в запрутской Молдове, румынский генеральный штаб прилагал усилия для сохранения хороших отношений с русским союзником, считая что оскорбительные высказывания и кривотолки были не в пользу сотрудничества между обеими армиями. Несмотря на расширение процесса распада, русские крупные воинские соединения на румынском фронте сохраняли свою действенность.[488] Так, ряд частей 4-й Армии продолжали вести боев против германских войск, а 6-я и 9-я русские Армии обеспечивали фланги румыно-русских сил в битве при Мэрэшешть и Ойтузе, сдерживая в своих секторах значительные силы противника и сковывая их возможности для маневра. Рассматривая общий контекст развития событий, нельзя обойти тот факт, что русские войска внесли значительный вклад в оборонительных боях против наступающих немецких и австро-венгерских сил на территории запрутской Молдовы.

Дисциплинарный статус российской армии наступило временное улучшение в конце лета 1917 г. Командующий Юго-Западного фронта, генерал Лев Корнилов при поддержке других старших российских военных инициировали ряд мер по восстановлению порядка и дисциплины среди военнослужащих. Подобное развитие было зафиксировано и в среди российских войск с румынского фронта. Генерал Щербачев - командующий российскими войсками на румынском фронте, вместе с командующихроссийскийармий 4-й, 6-йи 9-й, смогли уменьшить влияние большевистской пропаганды и реализовать улучшение дисциплины. Российские усилия по восстановлению власти были безуспешными, который становилисъ все более очевидным в октябре-ноябре 1917 г. Нестабильным снабжение с питанием и с оборудование, произведенные повсеместного суматохи в российской армии, растущая волна пацифизма уменьшили желание бороться российские войска. В таком контексте, большевистская пропаганда способствовала анархиа и вызов любой власти за пределами данных советам. Внутри русскои армий на румынском фронте была очень сложная ситуация, и напряженной вызванный потерей контроля частей и подразделений командирами и офицерами.[489]

Заключение для Генерального штаба Румынии было ясно: крупные российские частей отказались воевать, это ставило под угрозу стабильность фронта. Сложность и серьезность ситуации

[488] Petre Otu, *Mareşalul Constantin Prezan, vocaţia datoriei*, Editura Militară, Bucureşti, 2008, p. 183. [Петре Оту, *Маршал Константин Презан, призванием долг,* Военное издательство, Бухарест, 2008, стр. 183.]
[489] Glenn Torrey, *op. cit*, pp.71-79. [Гленн Э. Торри, *цит,* стр.71-79.]

было хорошо известно немецкава штаба команды, доказательства наводящий описание сделал Маршал Макензеном:" Одна русская дивизия остается полностью пассивным, другая ведет переговоры, третья аткрвает огонь, четвертая сражаеться и солдаты стреляют друг друга. Румыны не знают, как выйти из этой положении." [490]Ход событий привело к распаду всего восточного фронта. Следовательно, Румынским Генеральный штаб разработал несколько планов в силу чего румынские части должны были заменить российские части когда они покидали свои позиции, от севера Молдовы до Галаца.

В начале декабря 1917 года российская армия на румынском фронте практически больше не существовало. Командований больше не имели каких-либо полномочий, и российские подразделения потеряли свою организацию и специфическое функционирование армии. Она трансформировалась в вооруженные группы, с противоположными политическими убеждениями, которые шлялиси на дорогах Молдовы, ограбили насиленя и склады продукты питания,сея ужас и хаос среди людей. Разложение российской армии принесла другие основные угрозы в Румынию. Российские войска хотели спровоцировать революцию и в Румынии, угрожая государственной безопасности, его функции институтов политического режима и правительство.[491] Анархические действия спровоцированные большевиками русских войск в Яссах против короля Фердинанда и генерала Щербачева были энергично отвергнутые румынским властями. Приостановка командование отношении румынской армии и российской армии было следствием процесса распада проведено внутри подразделений на русском фронте в Молдове и опасностей созданы ситуацию румынского государства.

Политические события в России и захват власти большевиками, усиление процесса разложения русской армии, потеря контроля русского командования над личным составом и волна беспорядков, спровоцируемых частями русской армии в Румынии обусловили распад в конце 1917 г. военного сотрудничества и прекращение отношений взаимодействия между командованиями обеих армий.

---

[490] Ibidem, p.78, apud Mackensen, *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschalls aus Krieg und Frieden*, Leipzig, Bibliotheks Institut, 1938, p. 338. [*тамже,* стр.*78;* Макензен *Briefe und Aufzeichnungen des Generalfeldmarschallsaus Krieg und Frieden*, Leipzig, BibliotheksInstitut, 1938, стр. 338.]

[491] Constantin Kiriţescu,*op. cit*, pp. 19-27 [Константин Кирицеску, *цит,* стр.19-27.]

ДОБРОВОЛЬЧЕСКИЙ КОРПУС ТРАНСИЛЬВАНСКИХ, БАНАТСКИХ И БУКОВИНСКИХ РУМЫН В РОССИИ (1916-1920 ГГ)

Корнел ГРАД

Такое явление, как военное добровольчество дебютировало одновременно с началом Первой мировой войны, будучи неким выражение политической и военной воли определенных сил, из недр дискриминированных наций, касательно их вхождения в качестве добровольцев в состав войск собственной нации или, посредством дезертирования и перехода к врагу, их присоединения к военными формированиями бывшего противника, их подключения к борьбе против армий, в которые призывались представители господствующей нации. Румынское добровольческое движение, подобно существующему уже у других народов подобного движения, проявилось и добилось определенного влияния созданием добровольческих частей (корпусов / легионов) состоящих, в основном из трансильванских и буковинских румын из состава австро-венгерской армии, плененных войсками Антанты (в первую очередь - России) и которые согласились участвовать плечом к плечу со своими собратьями в военных действиях против стран Четверного Союза[492]. В этом контексте, добровольческим частям, рекрутированным в России, так и тем, что предполагали включение в их состав пленных из Франции и Италии (а также румынских иммигрантов из Америки), была предусмотрена особая роль, с учетом и того, что ничто не могло бы повлиять на отношение союзников к стремлению к свободе народов Австро-Венгерской монархии, как и к их борьбе с оружием в руках против бывшей «родины-мачехи».

Деятельность по мобилизации добровольцев на территории Российской империи имело особую весомость[493], в контексте

[492] Petru Nemoianu, *Prima Alba Iulie. Voluntarii români din războiul pentru întregirea neamului*, Timişoara, 1922; Simion Gocan, *Contribuţia voluntarilor ardeleni din Rusia la înfăptuirea României Mari*. In: „Vestitorul", Nr. 9-10/1929, pp. 11-14; Eugenia Bârlea, *Atitudinea prizonierilor ardeleni din Primul Război Mondial faţă de corpurile de voluntari*. In: „Acta Musei Porolissensis", XXIII/II, 2000, pp. 167-178; Ion Agrigoroaiei, Sorin D. Ivănescu, Dumitru Ivănescu, Silviu Văcaru, *Stări de spirit şi mentalităţi în timpul Marelui Război. Corpurile de voluntari români din Rusia*, Iaşi, Editura Junimea, 2005.

[493] Vasile Dudaş, *Voluntarii Marii Uniri*, Timişoara, Editura Augusta, 1996, pp. 85-117; Ioan I. Şerban, *Voluntarii transilvăneni şi bucovineni din Rusia în războiul pentru întregirea*

пребывания в этом же военном лагере, благодаря тому, что здесь находилась большая часть пленных этнических румын из австро-венгерской армии, а также благоприятной географической близости, которая позволяла добровольцам быстрее включиться в ряды румынской армии.

Положение румынских пленных в России. В период 1914-1918 годов, около 500 тысяч этнических румын из Трансильвании и Буковины были инкорпорированы в войска Двуединой монархии[494]. Из них десятки тысяч были взяты в плен на Русском фронте, многие из которых попали в плен либо добровольно или из-за неблагоприятного для Австро-Венгерской монархии положения на фронтах. В общей сложности русскими войсками были пленены около 120.000 этнических румын, распределенных впоследствии в более чем 1000 лагерей, находящихся как в европейской части Российской империи, так и в Сибири. Поскольку в подавляющем большинстве пленные этнические румыны были крестьянами, они были распределены, в основном, в сельскохозяйственные регионы. Так как многие из великих русских землевладельцев, использовавших пленных как рабочую силу, были германо- или австрофилами, многие из которых имели германское или австрийское происхождение, надзор за работой в соответствующих сферах, часто поручалось офицерам, принадлежащим к этим же народам. Предусмотренный российскими властями для пленных этнических румын австро-венгерской армии режим был очень тяжелым. Тяжелая работа, к которой их привлекали, наряду с ностальгией за родным домом, недостаточной пищей (на грани выживания), морозом российских зим, злоупотреблениями и дискриминацией, а также болезнями, которые лечились плохо (из-за общего отсутствия лекарств) превратили их пребывание в плену в хождение по мукам. Пленные румыны, терроризированные австрийцами и венграми, ставшими хозяевами в большинстве лагерей, работали по 18-20 часов в сутки. Им выплачивали 20-25 копеек в день, выдавали по две рубашки на год. Их пища была почти неизменной и состояла из хлеба, пшеничной каши, черной и грязной, как навоз (часто перемешанной с песком и супом, в котором плавали тараканы). В Челябинске, например, румын жестоко избивали. Пленные славяне и румыны выполняли самую тяжелую работу, в то время как пленные венгры и австрийцы попадали под защиту властей. В результате плохих санитарных и

neamului (1916-1919), Alba Iulia, Ed. Aeternitas, 2003; Cornel Ţucă, *Despre prizonieratul în Rusia al românilor din armata austro-ungară*. In: „Argesis", 2006, pp. 379-391.

[494] Teodor V. Păcăţian, *Jertfele românilor din Ardeal, Bănat, Crişana, Sătmar şi Maramureş, aduse în războiul mondial din anii 1914-1918*. In: "Transilvania", LIV, nr. 1-2 din ianuarie - februarie 1922, p. 38.

гуманных условий, они были очень ослаблены. Дискриминация доходила до такой степени, что представители Красного Креста выдавали помощь румынам только в том случае, если они объявляли себя венграми, поскольку соответствующая помощь распределялась преимущественно венграм, немцам и полякам. Финансовые возможности, как пленных (солдаты, сержанты или офицеры), а также тех, кто присоединился к ним на добровольных началах позже, были крайне слабыми и едва позволяли им выживать. Российские власти ограничивались небольшими выплатами, которые они были вынуждены осуществлять в соответствии с международным правом.

Период нейтралитета Румынии. В начале Первой мировой войны, многие политики, писатели, публицисты и преподаватели из Трансильвании перебрались в Старое Королевство, для того, чтобы там организовать борьбу за освобождение Трансильвании. Во главе их были старый мемуарист Василе Лукачиу[495] (1852-1922) и поэт Октавиан Гога[496] (1881-1938). Учитывая закрытие границ Румынии с Россией в период нейтралитета, трансильванские иммигранты из Старого Королевства не могли повлиять на судьбу трансильванских пленных, воспринимаемых румынским государством как внутренняя проблема Австро-Венгрии. К тому же, инициатива организации румынских пленных в добровольческие части предшествовала вступлению Румынии в войну, превращая войну, с самого ее начала, в оборонительную, поскольку многие пленные из числа представителей угнетенных наций, хотели присоединиться к военным действиям, направленным на уничтожение дуалистической империи. Во многом, эта инициатива принадлежала представителям интеллигенции из числа пленных и трансильванским беженцам в Румынию, при поддержке проантантовских кругов страны. В условиях нейтралитета Румынии, эти действия, однако, не имели никаких шансов на успех, но они сыграли роль значительного политического сигнала для сторонников участия румынской армии в войне. Как писали российские газеты того времени, простое известие о вступлении Румынии в войну заставило 40 тысяч пленных просить об их зачислении в румынские войска, но их просьба была отклонена царскими властями. Более того, тем, кто

[495] Греко-католический священник, выдающаяся политическая, культурная и историческая личность трансильванских румын периода австро-венгерского дуализма, поборник прав румын Трансильвании, депутат в Будапештском и в Бухарестском паламентах (см.: Mihoc Blaga, *Dr. Vasile Lucaciu (1852-1922), un luptător pentru Marea Unire*. Oradea, Editura Alibi SA, 1993; Tiron Albani,. *Leul dela Şişeşti*. Oradea, Editura Cercul Ziariştilor Oradea, 1936).

[496] Румынский, трансильванский поет, поборник объединения Трансильвании с Румынией, политик крайне правого крыла, премъер-министр Румынии (28 декабря 1937 г. - 11 февраля 1938 г.) член Румынской Академии [наук].

продолжал настаивать, требуя освобождения и включения в состав румынской армии, пришлось пострадать.

На первом этапе, политическое и военное руководство Румынии относилось с равнодушием и недоверием к инициативе некоторых трансильванских, банатских и буковинских интеллектуалов из России организовать добровольческие части из пленных. Это отношение проявлялось в игнорировании военным руководством того факта, что добровольцы могли бы пополнить ряды румынской армии десятками тысяч солдат, имеющими 2-3 летний опыт войны, так и отсутствием понимания истинной политической ценности добровольчества (что само по себе было бы и доказательством непринятия двуединой монархией своих граждан). Были случаи, когда не только высказывалось сомнение по поводу преданности трансильванцев и буковинцев Румынии, но и распространялось подозрение, что добровольчество является для пленных из России лишь неким прикрытием, чтобы вырваться из-за колючей проволки, или некой возможностью для облегчения проникновения пропаганды и шпионажа вражеских стран в румынский лагерь. Отношение румынского правительства, однако, изменилось радикально после шока от катастрофической кампании 1916 г. и начала кампании по восстановлению и комплектации румынской армии. Таким образом, начиная с весны 1917 г. интернированные в российские лагеря румынские пленные выражали уже свободно и открыто желание присоединиться к борьбе с Центральными державами. Комитет трансильванских и буковинских румын, поставил перед собой цель - создание для использования на фронте в Молдове оперативного войскового формирования армейского уровня, структурированного в дивизии, бригады, полки. Трансильванские и буковинские интеллектуалы, такие как Виктор Делеу[497] (1876-1939), Помпилиу Нистор[498] (1883-1961), Василе Кирою[499] (?-1922), Ион Вескан[500] (1876-1946) лично подключились к этой инициативе, которая на первом этапе, зависела от их личных усилий.

---

[497] Адвокат и политический деятель, редактор «*Gazetei de Duminică» [Воскресной газеты]* в Шимлеу Силванией. После Великого Объединения был избран генеральным секретарем Департамента внутренних дел Главного Совета, депутат, мер Клужа (См.: Cornel Grad, Doru E. Goron, *Victor Deleu, iniţiatorul şi organizatorul Corpului Voluntarilor Români Ardeleni şi Bucovineni*. In: *1917. Pe Frontul de Est.* Coords: V. Fl. Dobrinescu, H. Dumitrescu. Focşani, Ed. Vrantop, 1997, pp. 131-142; Doru E.Goron, Ioan Ciocian, Valentin Dărăban, *Victor Deleu 1876-1939*. Zalău, Tehno-Print Zalău, 1999).

[498] Доктор, который проявил себя в своей деятельности по инициированию и редактированию Дарницкой декларации (*Declaraţia de la Darniţa)* (апрель 1917 г.).

[499] Адвокат, партийный лидер, политик Баната, первый румынский префект Марамуреша, назначенный 28 апреля 1919 г.

[500] Адвокат, первый румынский префект уезда Муреш-Турда, назначенный 10 января 1919 г.

Первый добровольческий корпус

Первый добровольческий корпус трансильванцев-буковинцев в России[501] был официально сформирован с центром в Дарнице (Киев), 16 марта 1917 г., как следствие приказа, изданного Военным министерством Румынии (23 февраля 1917 г.). Генерал Константин Коандэ[502] получил разрешение Ставки координировать эту деятельность (без уточнения конкретных категорий, которые он имел право рекрутировать). 5/18 марта 1917 г. румынские военнослужащие подписали, следующее заявление: «Мы, нижеподписавшиеся, офицеры, сержанты и солдаты румынской национальности, заявляем с честью и совестью, что мы будем сражаться плечом к плечу с румынской армией, для освобождения наших стран из-под австро-венгерского господства и их присоединения к Румынии. Посредством этого заявления мы становимся румынскими офицерами, сержантами и солдатами, с теми же правами и обязанностями, как и военнослужащие румынской армии...» [503].

Так же, в Дарнице, под руководством Виктора Делеу (один из главных инициаторов Добровольческого корпуса), 250 офицеров и 250 сержантов и солдат добровольцев написали в период с 11 по 13 апреля 1917 г. *Заявление* (меморандум-манифест), которое направили всем правительствам стран Антанты и представителям национальных и международных средств массовой информации, а также румынских партий. Изложенные в этом *Заявлении* идеи представляют собой аргументацию румынского добровольческого движения, нацеленного на национальное воссоединение (поэтому были найдены в последующих документах, составленных как первым, так и вторым Добровольческим корпусами). В том же месяце, делегация, в состав которой входили Василе Лукачиу, Иоан Моца и Василе Стойка, направленная по приказу Генерального штаба Румынии в Соединенные Штаты Америки, остановилась в Дарнице, где ей был вручен один экземпляр *Заявления,* для последующей публикации в американских газетах и поддержки, таким образом, объединения Трансильвании с Румынией.

19 мая 1917 г., после провозглашения Временного правительства в России, штаб-квартира добровольцев переехал в Киев, в помещение

---

[501] Ioan I. Şerban, *Primul corp al voluntarilor transilvăneni şi bucovineni din Rusia*. In: “Apulum”, XXVII, 1989, pp. 535-559.

[502] Vasile Popa, *Misiunea generalului Coandă la Stavka, 1916-1917*. Muzeul Militar Naţional "Regele Ferdinand I", Editura Militară, 2010;Vasile Popa, Ion Cerăceanu, Vasilica Manea, *Misiunea generalului Coandă la Kiev (1917-1918)*, Editura Militară, 2012.

[503] Simion Gocan, *Contribuţia voluntarilor ardeleni din Rusia la înfăptuirea României Mari*. In: „Vestitorul”, Nr. 9-10/1929, pp. 11-13; Voicu Șichet, *Manifestul de la Darniţa - prolog al Marii Uniri de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918*. In: „Eroii Neamului Serie nouă”, Anul II, nr. 4 (5), Dec. 2010, pp. 10-13.

Девичьего лицея на Подоле. Подполковник Г. Пиетрару координировал в Киеве (ему помогали 34 офицера) *Службу добровольцев румынского происхождения в России*. Остальные добровольцы были размещены в казармах Киевской крепости. В скором времени были организованы и оборудованы ателье по пошиву одежды и обуви. Правительство России предоставило добровольцам необходимое снаряжение.

Первый эшелон (батальон) трансильванских и буковинских добровольцев, состоящий из 116 офицеров и 1.200 солдат под руководством Виктора Делеу, отправился из Киева в Яссы 3 июня и прибыл туда 7 июня 1917 г., где он был встречен с большим энтузиазмом. На следующий день, 8 июня, в присутствии всей королевской семьи, правительства, генералов Константина Презана[504] (1861-1943), Николая Петала (1869-1947), Дмитрия Щербачева (1857-1932) - командующего российскими войсками на Румынском фронте, Генри Бертело (1861-1931) - главы Французской миссии в Румынии, а также членов дипломатических миссий, был приведен к торжественной присяге на верность Родине.

9 июня при Военном министерстве была учреждена Консультативная комиссия трансильванцев и буковинцев, в состав которой входили Октавиан Гога, Ион Нистор[505] (1876-1962) и Леонте Молдован[506] (1865-1943). 14 июня 1917 г. по предложению этой комиссии при Генеральном штабе румынской армии было создано бюро А (арделены [трансильванцы]) и Б (буковинцы), в чьи обязанности входило ведение учета зачисленных добровольцев, а также рекрутирование других добровольцев из России. Руководство бюро осуществлял майор румынской армии А. Ромало, а его членами были младшие лейтенанты Виктор Делеу, Леонте Симион и Василе К. Освадэ[507] (1875-1931).

В пропагандистской деятельности по набору и моральной подготовке новых добровольцев большой вклад внесла газета «Ромыния Маре», орган прессы Румынского добровольческого корпуса России. Эта еженедельная газета издавалась в Киеве с 20 июля по 5 декабря 1917 года и была обращена и к волонтерам, и к другим румынам на территории России.

---

[504] Маршал Румынии, герой Первой мировой воны, начальник Генерального Штаба (декабрь 1916 - апрель 1918 гг.; ноябрь 1918 - апрель 1920 гг.

[505] Историк, буковинский унионист, член организационного комитета Национального Собрания в Черновцах, которое приняло решение об объединении с Румынией: Профессор Венского, Черновицкого и Бухарестского университетов, член Румынской Академии [наук], государственный министр.

[506] Преподаватель истории, адвокат, журналист, румынский политический деятель Трансильвании.

[507] Экономист, публицист и высокий банковский чиновник.

Через месяц после прибытия в страну первого эшелона, из Киева в Яссы отправился второй отряд, состоящий из 100 офицеров и 544 солдат, а в период с 27 июня по 20 августа рекрутские комитеты, находящиеся в Московском военном округе, направили в Румынию еще 1500 добровольцев. Из Ясс трансильванские добровольцы уходили на фронт, приняли участие в боях при Мэрэшешть, при этом, 129 из них были отмечены наградами за храбрость.

Деятельность рекрутинговых комисий

Через Румынское представительство в Петрограде (во главе с Константином Диаманди) 8/21 марта 1917 г. было направлено предложение о создании, на первом этапе, совместной рекрутинговой комиссии. На следующем этапе добровольцы должны были следовать за документами о свободе передвижения к одному из концентрационных центров, установленных соответствующей рекрутинговой комиссией. Штаб Румынского Добровольческого корпуса в России был размещен в Дарнице. По межправительственному соглашению следовало, что пленные отсюда направлялись впоследствии в другой концентрационный центр в южной части Бессарабии. Российское государство было расположено первоначально разрешить передачу числа, варьирующего меж 20.000 и 40.000 румын. 5/18 апреля 1917 г. при дипломатическом вмешательстве премьер-министра Румынии Иона К. Брэтиану, подполковнику Претрару удалось получить устное согласие военного министра Гучкова набрать 30.000 добровольцев. Новый начальник российского Генштаба генерал Романовский, ограничил, однако, рекрутинг только 5.000 пленных, только из Московского военного округа (регион, в котором находилось около 10.000 румынских пленных). На самом деле, это было дополнительным препятствием, потому что в этом регионе пребывало относительно небольшое число пленных, в то время, как большинство пленных находилось в других промышленных и сельскохозяйственных центрах. Во второй половине мая, в Яссах, во время дискуссии касательно завершения плана кампании 1917 г., И.И.К.Бретиану попросил снова более быстрого завершения формальностей для привлечения пленных румынского происхождения из австро-венгерской армии, на фронт в Молдове. Разрешение на привлечение добровольцев из всех лагерей пленных до численности в 30.000 было получено военным атташе Румынии лишь 22 августа 1917 г. после многочисленных обращений к Временному правительству Румынии, румынское государство потеряло, таким образом, драгоценное время периода апреля-августа, для того, чтобы получить согласие российских властей касательно еффективного рекрутирования пленных.

В пропагандистской деятельности по набору и моральной

подготовке новых добровольцев большой вклад внесла газета «Румыния Маре»508, орган прессы Румынского добровольческого корпуса России. Эта еженедельная газета появилась в Киеве с 20 июля по 5 декабря 1917 года и была направлена как волонтерам, так и румынским личностям на территорию России.

Кроме первоначальной смешанной комиссии были созданы в общей сложности 6 других комиссий, в Бахмутке (I) Лазовке (II) Борисоглебске[509] (III и IV), Ельце (V и VI). Эти комиссии состояли, как правило, из трех членов - один офицер румынской армии, а из числа добровольцев - один офицер и один унтер-офицер (или сержант). Комиссии, к которым прикрепили регионы большой площади, имели указание охватить как можно больше населенных пунктов, распространяя информацию о целях добровольцев из уст в уста и размещая ее в национальных изданиях. 16 июня все 7 комиссий достигли территории России. Их цель состояла в том, чтобы ускорить вербовку и отправку добровольцев в Румынию. Небольшое количество подкомиссий и их нестабильность, на фоне того, что некоторые пропагандисты уехали в составе первых эшелонов добровольцев в Румынию, привели к тому что пропагандистская работа была недостаточной. Хотя до сентября были достигнуты определенные успехи, из-за большевистской пропаганды и распространения пацифистских идей, заставивших трансильванцев поверить, что война скоро закончится, и они поедут домой, в дальнейшем все меньше пленных записывались в добровольцы. Другие трудности исходили от верных присяге императору военнослужащих, и от того, что большинство пленных плохо были осведомлены о истинной цели, которой они были призваны служить. Также часть пленных считали, если они будут присутствовать на организованных рекрутинговыми комиссиями, их будут призывать силой. Кроме того, положение пленных, живущих в крестьянских хозяйствах, было достаточно удобным и не многие пленные были готовы взять на себя риски записи в добровольцы.

---

[508] Ioan I. Şerban, *Gazeta România Mare, organ de presă al Corpului Voluntarilor Români din Rusia (iulie-decembrie 1917*). In: ”Annales Universitatis Apulensis, Series Historica”, nr. 8, 2004, pp. 175-182.

[509] Интересную информацию про деятельность этой комиссии предоставил греко-католический викарий Якоб Попа, который вместе с майором Георге Плешнилэ и младшим лейтенантом Илие Куку организовал активную деятельность по убеждению румынских пленных из австро-венгерской армии записываться добровольцами в армию Румынии (см.: Mihai-Octavian Groza, *Activitatea vicarului Iacob Popa în Rusia pentru cauza românească. Recrutarea voluntarilor dintre prizonierii români transilvăneni (1917-1918).* In: “Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, 5, 2013, pp. 419-427; Minerva Lovin, *Câteva aspecte privind voluntariatul românilor ardeleni în Rusia, reflectat în memoriile vicarului Iacob Popa (1917-1918)*. In: “StudiaUBBH”, XLIII, 1998, nr. 1-2, pp. 123-131).

В результате своей деятельности до ноября 1917 г. соответствующим комиссиям все же удалось, направить на территорию Румынии 374 офицера и 8261 солдата (11 батальонов). 22 офицера и 1460 солдат, остались в России для вспомогательной службы по охране складов Румынской армии. 16/29 ноября 1917 г. в Киеве начала свою работу Ассамблея народов Австро-Венгрии, но, по приказу из Ясс, подполковник Петрару запретил добровольцам, которые еще пребывали в этом городе, принимать участие в ней, аргументируя это тем, что бы не проводить откровенных анти-австро-венгерских мероприятий в то время, когда Румынию принуждали к перемирию. Тем не менее, три делегата приняли участие в работе этого форума: трансильванцы Север Боку[510] (1874-1951), Гыцэ Попп[511] (1883-1967) и буковинец Филарет Добош[512].

На момент прихода к власти в России большевистской партии, положение румынских пленных и добровольцев, оставшихся на российской территории, существенно ухудшилось. Подавляющее большинство добровольцев, вступивших в армию в Дарнице (под видом российских солдат) были переправлены в направление Кишинева и оттуда перешли в Румынию. Постепенно, индивидуально или в небольших группах, примерно 2.000 добровольцам удалось дойти просочиться к Яссам и Кишиневу.

После оккупации Киева Красной армией (2 февраля 1918 г.) Первый добровольческий корпус был распущена, а 9 февраля Румынская военная миссия во главе с генералом Коанда была арестована большевиками. Рекрутирование закончилась 8 января 1918 г. К этому времени были направлены воевать в составе румынских войсковых частей в общей сложности 8.513 добровольцев. Остановка набора не повлияла, однако, на прекращение пропагандистской деятельности, которая продолжалась по мере возможности. Добровольцев оставались на месте, их больше не отправляли в Киев. Циркулярный приказ, исходящий от командования добровольцев призывали эти комиссии продолжать свою работу под прикрытием румынского Красного Креста, для того, чтобы помочь деньгами и лекарствами румынским больным и неработоспособным пленным.

Как следствие вспыхнувшей октябрьской большевистской революции в октябре 1917 г. центр Добровольческого румынского

[510] Румынский политик, экономист, журналист, редактор газеты «Трибуна» (г. Арад), лидер Румынской национальной партии, впоследствии - Национально-коестьянская партия, депутат, представляющий Банат, министр в правительстве Юлия Маниу.
[511] Адвокат, журналист, политический деятель.
[512] Преподаватель истории Черновицкого румынского лицея, поборник объединения Буковины з Румынией, публицист, сенатор.

корпуса переместился Дарницы в Хирлэу. Там полки были сформированы 3 новых полка: *Турда, Алба Юлия и Аврам Янку* (численностью 12.000 военнослужащих). После подписания перемирия между Румынией и Центральными державами была предпринята попытка передислоцировать Добровольческий корпус трансильванцев-буковинцев в целом на Западный фронт. Французская военная взяла на себя расходы, однако с подписанием предварительного Мира в Буфте (18 марта 1918 г.), первоначальное согласие было отменено и генерал Александру Авереску[513] (1859-1938) приказал разоружить добровольцев. 28 февраля 1918 г. Добровольческий корпус получил приказ о сдаче оружия и постепенной демобилизации, закончившейся к 1 мая. В Хырлэу продолжала работать регулярные части, опекались складами продуктов питания. Некоторые добровольцы, однако, в конце концов, уехали с французами, чтобы бороться в составе создающихся легионов во Франции и в Италии. Из примерно 20.000 трансильванцев, находящихся в марте 1918 г. в Румынии, которых предстояло демобилизовать, более 10.000 вернулись из русского плена, большая часть которых были крестьянами.

Оставшиеся в Румынии добровольцы из Трансильвании 9 ноября 1918 г. снова приступили к военным действиям плечом к плечу с армией Королевской Румынии, а 1 декабря прошли торжественным маршем в освобожденном Бухаресте. Затем они вернулись в Трансильванию, где служили под началом Координационного совета, участвуя в кампании по освобождению всей провинции, в т. ч. в войне против Советской Венгерской Республики, по освобождению Будапешта (4 августа 1919 г.) из под большевистского террора, установленного Бела Куном.

Добровольческий румынский корпус[514] был сформирован начиная с осени 1917 г. в чрезвычайно сложных условиях, порожденных состоянием хаоса в России после октябрьской революции / переворота (гражданская война, выход России из войны, после объявления

---

[513] Командующий II-й Румынской армии во время Первой мировой войны, маршал, трижды премьер-министр.

[514] Ioan I. Şerban, *Constituirea celui de al doilea Corp al Voluntarilor Români din Rusia (august 1918)*, I. In: „Apulum", XXXVI, 1998, pp. 449-460; II. In: „Apulum", XXXVII/2, 2000, pp. 153-164; Ioana Cazacu, *The Second Corp of Romanian Volunteers în Rusia*. În „Revista Română de Studii Baltice şi Nordice", II, 2010, nr. 1, pp. 111-118; Sabin Ivan, Elie Bufnea, *Cu voluntarii români în Siberia (1917-1920)*. În „Memoria", 2000, nr. 30, pp. 46-55; Elie Bufnea, *Cruciaţi, tirani şi bandiţi.* vol. 1. *În Rusia sovietelor*, vol. 2. *În Siberia lui Kolceak*, Baia Mare, Marist, 2008; Ioana Rustoiu, Gabriel Rustoiu, Smaranda Cutean, *Corpul voluntarilor români din Siberia (1918-1920)*. Album, Baia Mare, Marist, 2010; Ionel Sigarteu, *Legiunea Română de Vânători transilvăneni şi bucovineni în războiul civil din Rusia (1918-1920)*. In: Astra Salvensis, An III (2015) Nr. 6; pp. 61-72.

режима прекращения огня и подписание Брест-Литовского мира с Центральными державами). Служба Румынская служба рекрутирования добровольцев была расформирована в критических условиях начала 1918 г., после того, как добровольцы получили деньги авансом за 2 месяца (по 1.000 рублей каждый), добровольцы направились вначале в Иркутск, но им пришлось столкнуться со многими трудностями, будучи по подозрению дважды арестованными большевистскими властями, а затем и отпущенными. В условиях приближения войск Центральных держав, надеясь пересечь границу в Румынию при помощи румынского консула, они направились затем в Москву. После отказа новых немецких властей выдавать разрешения на пересечение Украины, они были вынуждены реорганизоваться также на российской территорию во Второй Добровольческий корпус, получивши роль представительства как в России, так и во Франции.

После подписания Брестского мира, Центральные державы требовали у большевистского правительства разоружения добровольческих формирований, состоящих из бывших солдат Австро-Венгрии. Поскольку австро-венгерское государство их рассматривало как дезертиры и предатели, при вхождении немцев в Киев (2 марта 1918 г.), некоторые добровольцы бежали в Москву, где становились вынужденными большевиками. Хотя многие румыны, находящиеся в контролируемых большевиками регионах, оставались верными своей родине и старался служить ей в дальнейшем, другие - ослепленные большевистской пропагандой - объединились вокруг некоторых коммунистов, таких как Михаил Георгиу Бужор, Кристиан Раковский и ряд других бежавших в Россию, в попытке создавать добровольческите части, которые должны были сражаться плечом к плечу б с русскими коммунистами.

В этом контексте, из-за ограниченных возможностей возвращения на родину и роспуска Румынской службы рекрутировани добровольцев, многие пленные оставались в России, пытаясь переместиться в регионы, контролируемых по-прежнему войсками, верными царю Николаю II, сначала в Самару (на юге европейской части России), а затем и в Иркутск, в Сибирь. В кавчестве представителей Правительства Румынии Войку Ницеску[515] (1889-după 1955) и Виктор Браниште[516]

[515] Главный организатор II-го Румынского добровольческого корпуса Сибири; директор «*Gazetei de Transilvania» [Трансильванской газеты]* из Брашова (1911-1914 гг.) и «*Gazetei Transilvaniei şi a Bucovinei» [газета Трансильвании и Буковины] из Челябинска* (1918 г.) и Иркутска (1919 г.), политический деятельи румынский писатель, трансильванского происхождения; министр в разных правительствах 30-х годов.

[516] Редактор «*Gazetei de Transilvania» [Трансильванской газеты]* (1907-1937 гг.) в Брашове и «*Gazetei Transilvaniei şi a Bucovinei» [газета Трансильвании и Буковины] в Челябинске* (1918 г.) и Иркутске (1919 г.).

(1874-1938) отправились в Сибирь, для того чтобы помочь сформировать новый добровольческитй из числа румынских военнопленных австро-венгерской армии. Тайно, группа трансильванских румын, официально демобилизованных из армии, переодетые и под чужими именами были направлены в Сибирь для этой же цели. Они были разделены, в свою очередь, на 3 группы, которые были направлены в Самару, водившие дружбу то с большевиками, то с белыми, в зависимости от обстоятельств. Некоторые миссии имели задачу продолжения пропаганды среди трансильванских пленных с тем, чтобы последние записывались в добровольцы или репатриироваться в Румынию. В начале без значительных финансовых ресурсов, они получили финансирование через посредничество чехов и Французской миссии.

После конференции, которая проходила в Москве, было принято решение о том, что румынские офицеры встретились 5 июня 1918 г. в Самаре, встрече, которая из-за боевых действий между чехословаками и большевики смогла состояться лишь 3 августа 1918 г. в Челябинске. Конференция приняла решение продолжить борьбу плечом к плечу с Союзными силами против Центральных держав, создав Второй Добровольческий корпус трансильванцев и буковинцев. Был создан Румынский национальный комитет с исполнительскими и военными полномочиями под руководством Войку Ницеску. В этот комитет также вошли: Валериу Димбу - назначен военным начальником, Николае Неделько - ответственным за иностранные дела, врач Симион Гокан - ответственный за финансы и секретарь Корнелиу Вайда). Под эгидой Комитета, удалось сформировать первый полк под названием "Хория".

На конференции в Челябинске (3 августа 1918 г.) было принято решение, с целью продолжения борьбы бок о бок с Союзниками против Центральных держав, создать II Добровольческий корпус трансильванцев и буковинцев. Так же был создан Румынский национальный комитет с исполнительскими и военными полномочиями под руководством Войку Ницеску, представиля румынского правительства. Тогда же был сформирован первый полк нового добровольческого корпуса под названием "Хория" (имея в своем составе два батальона: *Хория и Мэрэшешть)*. После призыва Румынского национального комитета от 15 августа, число записанных в добровольцы достигло 5.000, распределенных в пять батальонов - один в Кургане, четыре - в Петропавловске. Поскольку новым добровольцам, прибывшим в большом количестве не могли обеспечить питание, одежду, деньги и кров, Войку Niţescu просил помощи в Екатеринбурге, где пребывал Чехословацкий Национальный комитет, который сталкивался с теми же проблемами. Просьба оказалась, таким образом, неудачной. В этой ситуации, 24 августа

1918 г. Румынским национальным комитетом и Чехословацким Национальным комитетом было подписано соглашение о сотрудничестве и взаимной поддержки. Чехословаки, будучи раньше организованы и хорошо обеспечены, обязались предоставить, через Чешский корпус (который насчитывал 35.000 человек), продовольствие, военное снаряжение и оружие, оказать логистическую поддержку вспомогательным техническим частям и покрыть расходы на пропаганду и рекрутирование, в том числе укомплектовать необходимое количество офицеров (у румын их было не достаточно) - это объясняет временное откомандирование чешского полковника Эда Кадлеза в распоряжение Румынского добровольческого корпуса. Весной 1919 г. Румынский корпус был переброшен в Иркутск (столица Восточной Сибири) и реорганизован в отдельные батальоны под названием Румынский добровольческий легион трансильванцев-буковинцев, с личным составом в 3.000 добровольцев, который должен был действовать в соответствии с приказами Французской военной миссии в Сибири. В его состав входили три батальона: I - "Хория", II - "Мэрэшешть" и III - резервный, две пулеметные роты, рота пионеров и гренадерская школа.

После призыва румынского национального комитета от 15 августа число зачисленных добровольцев достигло 5.000 человек, организованных в 5 батальонов (один - в Кургане и четыре - в Петропавловске). Поскольку вновь прибывших в большом количестве добровольцев не могли обеспечить продуктами, одеждой, деньгами и жильем, Войку Ницеску попросил помощи, согласно соглашению от 24 августа 1918 года, у Чехословацкого национального комитета в Екатеринбурге, но это не увенчалось успехом, поскольку чехословаки столкнулись с теми же проблемами.

С целью соблюдение приказов, исходящих из Румынии, и чтобы избежать любого военного участия, противоречащего национальным интересам Румынии, Румынский национальный совет вступил в конфликт интересов с полковником Эдуардом Кадлеком и французскими офицерами, поскольку они намеревались использовать войска в борьбе с большевиками. В январе 1919 года Войку Ницеску отправился в Румынию для организации репатриации волонтеров и пленных из Сибири, и положение волонтеров стала чрезвычайно тяжелым. Эдуард Кадлек неоднократно выступал против членов Румынского национального совета, в том числе перед адмиралом Александром Колчаком и генералом Пьером-Тиебаутом-Чарльзом-Маурисом Жанином[517] (1862-1946), обвинял румын в недисциплинированности

[517] Руководитель Французкой военной миссии в Сибири, главнокомандующий Чехословацкого корпуса в России и главнокомандующий союзными войсками на российской территории.

по отношению к Союзному командованию союзников и в том, что они, вроде бы, на стороне австрийцев и большевиков.

В марте 1919 года кризис, вызванный конфликтом румын с французской военной миссией, закончился, но только 10 мая Румынское правительство сообщило генералу Маурису Жанину о своем согласии, чтобы Румынский добровольческий легион воевал за союзное дело по приказу Миссии. В результате, в Иркутске Легион приступил к делу и получил задание защищать наиболее опасный сектор (линию Зима - Тулун -Нижнеюдинск - Байраноков - Тайшет, около 1000 километров) Транссибирской железной дороги в тайге, в ариегарде, для того чтобы обеспечить отход чехословацких и польских войск через Забайкалье к Владивостоку. Тем временем, ситуация осложнилась, поскольку польские войска (первыми вступившие в контакт с большевиками) были отброшены назад, 500 латышей бежали, и чехословаки отказались сражаться. В результате, румынские легионеры противостояли большевистским войскам повернули их вспять, и из-за их жесткости в боях, румыны получили от местных жителей название «Дикая дивизия». Хотя зимой 1919-1920 годов бои между добровольцами и коммунистическими войсками интенсифицировались, благодаря победам румын в оборонительных сражениях и невозможности получения красноармейцами решительного преимущества, между сторонами было заключено перемирие. В результате большевистские войска обязались оставаться в 50 километрах от румынских ариегардных войск (перевозимых пятью железнодорожными эшалонами и двумя бронепоездами) и продвигаться на восток только по мере возможностей отступления Румынского легиона.

Победы войск Красной Армии на протяжении 1919 года, интервенция японских войск в Сибирь и поражение антибольшевистского контингента адмирала Колчака привели к заключению ряда перемирий, что привело к установлению относительного мира и к реализации возможности репатриации некоторых национальных контингентов пленных и добровольцев.

В течение семи месяцев (до мая 1920 года, когда они прибыли во Владивосток и погрузились на два английских военных корабля для следования на родину), румынским добровольцам удалось, с потерями в более 60 человек убитыми и многими раненными, отразить атаки большевистских сил и банд атамана Семенова, молчаливо поддерживаемого японцами, которые, в свою очередь, преследолвали свои собственные аннексионистские цели.

Для репатриации всех пленных румын из бывшей австро-венгерской армии, ставших румынскими гражданами после Парижской мирной конференции, 31 декабря 1919 года правительство Вайды

Воевода приняло решение о выделении 100.000 долл. для покрытия расходов по репатриации добровольцев и создания Румынской военной комиссии в Сибири, в состав которой вошли капитан (повышенный в звании до майора) Виктор Кэдере[518] (1891-1980) - правительственный уполномоченный с полными правами и младший лейтенант медицинской службы Рауль Алевра. Эти два румынских делегата должны были быть приняты японским командованием во Владивостоке, а потом прикомандированы к генералу Маурису Жанину. С юридической точки зрения положение контингента трансильванских и буковинских пленных из австрийско-венгерской армии на территории России отличалось по своему статусу: либо поступили в Легион вместе с Союзным экспедиционным корпусом, либо (по большей части) оставаясь и дальше в качестве пленных и несли, таким образом, бреемся этого статуса. Румыния, в контексте вхождения в ее состав новых провинций (Трансильвании, Буковины, Бессарабии, Марамуреша и Баната) в 1919 году взяла на себя репатриацию[519] всех их, как тех, что находились в европейской части России, так и тех, кто пребывал в Сибири. Эта репатриация имела полный и комплексный характер, включая трудности перегруппировки и перемещения людей, а также обеспечение финансирование операций. Эта акция поддерживалась Румынским правительством, румынскими военными представителями в России, а также службой Красного Креста. При поддержке румынского государства из России было репатриировано около 23.000-24.000 человек (более 20.500 трансильванцев, 2.400 буковинцев, несколько сотен гражданских лиц-членов офицерских семей, бессарабцев и др.).

28 августа 1920 года Французская военная миссия в Сибири завершила свою деятельность. Одновременно была завершена деятельность Румынской военной комиссии по репатриации Легиона в целом (2466 военнослужащих, из которых 122 офицера и 2344 унтер-офицеров, младших командиров и солдат). Первые два транспорта - корабли „Trás-os-Montes” и „Huntsgreen” прибыли без людских потерь в Констанцу 4 и, соответственно, 7 июля. Третий транспорт - американский корабль „President Grant” прибыл в Триест 15 октября 1920 года. Миссия также помогла спасти значительное количество военных материалов, хранящихся во Владивостоке, заказанных Румынией во Франции, Англии и Соединенных Штатах, и не достигших

[518] Адвокат, доктор права, университетский профессор, член нескольких зарубежных научных и академичных институций, румынский политик и дипломат.
[519] Cornel Ţucă, *Aducerea în ţară în 1920 a Legiunii de vânători ardeleni şi bucovineni din Siberia*. In: *Armata română şi patrimoniul naţional*, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, Bucureşti, 2010; Cornel Ţucă, *Prizonierii români din armata austro-ungară internaţi în Rusia. Problema repatrierii*, Cluj-Napoca, 2011.

пункта назначения из-за вспыхнувшей революции. Эти материалы вместе с некоторыми материалами Легиона были проданы, а полученные деньги были привезены добровольцами в Румынию.

Дух жертвенности и героизма, продемонстрированный румынскими добровольцами в Сибири при выполнении порученных им задач, были вознаграждены союзниками 30 французскими медалями, 40 чехословацкими военными крестами, 31 русской наградой, 7 английскими и итальянскими наградами. Румынское государство наградило их орденами и медалями, такими как «Звезда Румынии», «Корона Румынии», «Военная доблесть», «Мужество и верность». Все румынские комбатанты получили «Особый сибирский барет». По национальностям, трансильванские и буковинские румыны в России составили 8,43% добровольцев, чехи (лучше организованные и с более высоким уровнем екипировки) составили 8%, а югославы - 7,5%. После войны румынские добровольцы (в том числе прибывшие из Франции и Италии) организовали «Союз добровольцев войны за целостность рода» и основали «Газету добровольцев», которая издавалась между 1923 и 1937 годами. Президентом Союза бывших добровольцев был избран дарницкий командир, бывший младший лейтенант Виктор Делеу, должность которую он занимал до конца своей жизни. 29-30 сентября 1923 года в Братиславе состоялся Конгресс бывших добровольцев из Румынии, Чехословакии и Югославии, который решил образовать Федерацию всех добровольцев из стран Малой Антанты (Малая Антанта добровольцев) с секретариатом в Праге.

***

В заключение, создание и деятельность двух корпусов/легионов трансильванских и буковинских румынских добровольцев (сформированных из австро-венгерских пленных в России) представляют собой важное событие в истории русско-румынских отношений в годы Первой мировой войны и Гражданской войны в России. В то же время, эти корпуса / легионы трансильванских и буковинских добровольцев составляют яркую главу процесса подготовки и совершения Великого Объединения всех румын.

ПОРТРЕТ РОССИИ В РОМАНЕ „РУССКАЯ” АВТОРА - ДЖИБА МИХЭЕСКУ

Екатерина ХЛИХОР

Был момент в истории румынской литературы критики искали сходства между работами и исследованиями в Румынии и Советском Союзе, где не было. Сегодня ситуация диаметрально противоположны, не является нормальным состоянием в движении идей и культурных обменов между европейскими странами.

В эпоху между двумя мировыми войнами, когда политические и дипломатические отношения между двумя странами не были экстраординарными, писатель Джиб Михэеску написал отличную книгу. Это было время, когда стереотипы румын о русских и россиян о румынах были столь же сильны как сегодня, и были и тогда политически мотивированными. Но это не повлияло на писателя. Советское правительство не признавало объединение Бессарабии с Румынией от 27 марта 1918 г. Спустя менее десяти лет с момента Большого Союза, 1927 году в журнале *«Литературная жизнь»* появился интервью Джиба Михэеску где он признался, что чувствует себя несколько родственным русским писателям, этот аспект объясняется его темпераментом молдавского писателя. Также обратим внимание, в том же интервью, что *«Раскольников Достоевского является содержанием искусства, к которому можно стремиться в современных работах»*[520] Это не редкость, увидеть, на самом деле «родство» о котором говорит Джиб Михэеску, переводится по существу, как восхищение, увлечение русской культурой которое, выраженно, всегда оказывало влияние на писателей и людей искусства из Румынии и всей Европы.

Один из духов «бунтарства» эпохи и родственным поколению писателя Эмиля Чорана (для которого Россия всегда была соблазном, почти одержимостью) наблюдалась в 1939 году, что *«так много инсинуировала Россия в мире, что, впредь, если не все дороги ведут в Москву, то Москва выйдет вперед любой дорогой. Русский дух липкий. Русская литература посеяла истерию на весь континент?»*[521]. Румынский философ убежден в существовании истинного «русского

[520] Джиб Михэеску, *Новеллы*, Из. Albatros, Бухарест, 1986, стр.37.
[521] Эмиль, Чоран, *Преображение Румынии*, Из. Humanitas, Бухарест, 1990, стр.22.

комплекса», от которых только будущие времена смогут освободить, по тому что, на данный момент это составляет отдельную главу в автобиографии каждого индивида последних десятилетий.[522] Слова Чорана подтверждаются в европейской культуре, в частности, немецкой и художественной траектории поэта Райнера Марии Рильке, поклонника Ильи Репина, Льва Толстого, Леонида Пастернака, Бориса Пастернака, Марины Цветаевой. Он знал их лично, был в их окружении, часто в сопровождении хорошего друга, Лу Саломе-Андреас, чтобы общаться и переписываться с ними на руссом языке. Рильке назвал Россию «моя духовная страна», «страна сказка, населённая народом-братом, народом художником»[523]. «Чем я обязан России? Она сделала из меня того, кем я стал; из неё я внутренне вышел; все мои глубинные истоки - там!»; «Россия была в известном смысле основой моего восприятия и опыта»[524].

Также под знаком «русского комплекса» писал и Джиб Михэеску *Росиянку*. Вскоре после появления его романа в 1933 году, Шербан Чокулеску высказался, что это *«Европейская книга, произведение которое переходит границы нашей литературы»*[525]. Можно даже добавить, что намерения, обвяленные диалогом текста Джиба Михэеску, *«самого одаренных романиста русской школы»*[526], делают эту книгу достопримечательностью румынской литературы, описанием миру как *«соседское славянство чувствуется не только живописным, но и трогательным с масштабными проблемами»*[527], как отметил Тудор Винау. Значение произведения заключается в том, что выходит за рамки книжных «объявленных» источников, указанными литературными предпочтениями. На этот раз главный герой книги, лейтенант Рагаяк с его отрядом, развёрнутым на Днестр, чтобы защитить восточную границу, в 1918 году под угрозой распространения большевистской идеологии. Подробности связаны с подавляющим опытом писателя, Первая мировая война, где он принимал непосредственное участие. Как сержант, сразу после школы офицеров в Ботошань в 1917 году Джиб Михэеску находится на передовой линии огня из Ойтуз, Мэрэшть и Мэрэшешть, по среди своих солдат. В следующем году, после прекращения боевых действий, вместо того, чтобы быть

[522] Эмиль, Чоран, Там же. - стр.22.
[523] Райнер М. Рилке, *Дыхание лирики. Переписка с Мариной Цветаевой и Борисом Пастернаком. Письма 1926 года*, Арт-Флекс Москва, 2000, стр. 6-7.
[524] Лев Озеров, *Из переписки Рильке, Цветаевой и Пастернака в 1826 году*, Вопросы литературы, № 4, 1978, стр. 237.
[525] Джиб Михэеску, *Новеллы*, Из. Albatros, Бухарест, 1986, стр.41.
[526] Владимир Стреину, *Страницы литературной критики*, Издательство Литературы и Искусства, Бухарест, 1969, стр.123-124.
[527] Тудор Виану, *Искусство Румынской Прозы*, Изд. Минерва, Бухарест, 1988, стр.306.

демобилизованным как того требовало, ссылаясь на состояние здоровья, отправляется в течение нескольких месяцев вместе с частью полка, охраняющего Днестр. Здесь, в атмосфере одиночества и неопределенности, рождается идея его будущего романа, имея в качестве главных героев молодого лейтенанта, Рагаяк, сложная и противоречивая смесь фантастики и реальности, но и «россиянка», существование которой возможно только благодаря фантазии, и очень сильных бурных чувств, пережитых офицером затронутым «распространением» русской литературы.

Джиб Михэеску описал своего персонажа в соответствии с профессиональными качествами - военного, что не отличается от общества того периода между двумя мировыми войнами.

Так, для солдат своего звена, но и для беженцев что приходили непрерывно через Днестр, Рагаяк, обычный офицер который общается *«на языке всех офицеров»*[528], обычное выражение отдавать и выполнять приказы вышестоящих или в вечном поиске обходительных приключений с русскими женщинами, которые встречались на скудных бессарабских базарах. На первый взгляд, Рагаяк не кто иной как человек легкомысленный, поверхностный, Дон Жуан блуждающий поберегу Днестра. И даже в таком обличии он был воспринят на всём протяжении времени всеми экзегетами без исключения.

Георге Кэлинеску замечает что *Россиянка* Джиба Михэеску является *«романом для анализа»* который захватывает *«мужественностью приключений», «чистым эротизмом», «образом предпринимателя которому скучно без женщин»*[529].

В подобном тоне воспринимает роман и Тудор Виану, как *«анализ эротической одержимости лейтенанта пограничника Рагаяка»*[530]. В свою очередь, Николае Манолеску остаётся «обманутым» портретом *«солдата хвастуна»* больше, чем Санчо Панса, чем Дон Кихоте, который «*гонится за Химерой далёкой принцессой и хочет убедить нас в том, что его тупые приключения имеют большое духовное содержание»*[531]. Мы склонны верить, скорее, что это «ловушка», растянутая писателем своим потенциальным критикам.

Джиб Михэеску почувствовал необходимость прибегнуть к *«маски легкомыслия»*, когда его герой (который обычно лечит свои приключения холодной отслойкой, банальной убеждённостью по

[528] Джиб, Михэеску, *Россиянка*, Из. Minerva, Бухарест, 1990, стр.24.
[529] Георге, Кэлинеску, История румынской литературы, Изд. для литературы, Бухарест, 1968, стр.296-297.
[530] Тудор Виану, *Искусство Румынской Прозы*, Изд. Минерва, Бухарест, 1988, стр.302.
[531] Николае Манолеску, *Ноев Ковчег. Румынский эссе о романе*, Изд. 100+1 Gramar, Бухарест, 1999, стр. 202-205.

иронии судьбы, иногда почти тривиального своего существования), с целью размыть его эстетическую функцию, а именно обладателя предпочтений, литературных «слабостей» автора. Мы предлагаем эту инициативу для сравнения чтения *Русской* женщины Михэеску.

Если Рагаяк имеет слабости, то это точно ни женщины, ни военные действия, но чтение, потому что он захвачен литературой, особенно на русском языке. Война и мир Л. Толстого, Идиот, Преступление и наказание, Братья Карамазовы Ф. Достоевского составляют главу своей автобиографии - духовного и эмоционального - персонажа, о чем свидетельствует его признания.

Охраняя границы Днестра от бесконечных караванов беженцев, лейтенант ожидал с бесконечным терпением *россиянку*. Но не реальную, *«во плоти»*, он жаждет глядя на темные воды реки образ спустившийся со страниц прочтённых книг в землянке на берегу реки. *Тема прочитанной лектуры, как и ожиданий*, женщина, как и образ женщины из снов, дают более истинную вибрацию мечты. *«Чем больше я углублялся чтением, тем больше верил и убеждал себя что она придёт (...)И, чтобы вообразить лучше, создавал долгожданной женщине образ Авдотьи Александровны, сестры Раскольникова или Зины, или Дарьи из „Демоны Наташи" из „Война и мир" Настасии Филипповны из „Идиот", Екатерины Ивановны или Грушеньки из „Братья Карамазовы" или Сони из „Преступление и наказание", которые обращали внимание на нынешние обстоятельства в стране, меньше чем на любую мольбу Достоевского. Потом я размышлял над загадочными молодыми девушками из Андреева и всей русской литературы (...). Стройная студентка анархистка… хотел бы чтобы она ворвалась в мою дверь, всем хрупким телом, испуганная социальной реальностью... Я мечтал о худенькой бледной казачке, поющей и аккомпанирующей себе на гитаре, так как в коротких охотничьих сказках Тургенева»*[532]. Рагаяк, изолированный от мира в непосредственной близости от бесконечной степи, столкнувшись с суровой реальностью последствий войны, но и с его тоской после русской женщины, приносит много «индивидуумом последних десятилетий» отмеченным в русской стихии, о котором напоминает Чоран.

Потому что Рагаяк только в последнюю очередь является автором и персонажем своих конфессий, и главным героем, естественно романа Джиба Михэеску. Молодой лейтенант должен восприниматься прежде всего, как создание, *как созданный персонаж прочтёнными русскими авторами*. В этом смысле, Рагаяк является хорошим

[532] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.23.

доказательством того что Владимир Набоков назвал *одарённым читателем*, который *«„не подчиняеся пространственным и временным законам. (...) Он не принадлежит ни к одной определённой нации или классу. Ни один общественный надзиратель или клуб библиофилов не может распоряжаться его душой. Его литературные вкусы не продиктованы теми юношескими чувствами, которые заставляют рядового читателя отождествлять себя с тем или иным персонажем и «пропускать описания». Чуткий, заслуживающий восхищения читатель отождествляет себя не с девушкой или юношей в книге, а с тем, кто задумал и сочинил её. Настоящий читатель не ищет сведений о России в русском романе, понимая, что Россия Толстого или Чехова - это не усреднённая историческая Россия, но особый мир, созданный воображением гения. Настоящий читатель не интересуется большими идеями: его интересуют частности. Ему нравится книга не потому, что она помогает ему обрести «связь с обществом» (если прибегнуть к чудовищному штампу критиков прогрессивной школы), а потому, что он впитывает и воспринимает каждую деталь текста, восхищаясь тем, чем хотел поразить его автор, сияет от изумительных образов, созданных сочинителем, магом, кудесником, художником. Воистину лучший герой, которого создаёт великий художник - это его читатель»*[533]. Перефразируя Набокова, мы можем сказать, в качестве читателя, что Рагаяк это лучший персонаж выкованный его любимыми писателями. Он не довольствуется просто жить в непосредственной реальности, «узкого круга», участка который охраняет днём и ночью от бесконечных беглецов, ищущих убежище, и новую родину. В комнате напичканной русскими романами которая находится на *«берегу реки, которая отделяет две страны»*, Рагаяк, *«как в плену галлюцинаций»*[534] в разработке химеры на обширных степях. Роман изобилует маленькими поэмами в прозе, в которых типичный русский пейзаж, неопределённый план, как его назвал Лучиан Блага, пронизанный меланхолией[535], неопределённой тоской: *«Я часто сидя где-нибудь на берегу реки и наблюдал, и любовался игрой ленивых крошечных волн. Изредка можно было увидеть белеющий образ отдаленного дома под блеском лучей солнца. По мимо редких патрулей казалось, что уже ничего не оживит спящий образ как в сказке. И именно в такие моменты из*

[533] Владимир Набоков, *Лекции по русской литературе, онлайн https://www.livelib.ru/quote/672977*, 1 сент. 2016 г.
[534] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.61.
[535] См исследование Аннеты Добре, *пространственный горизонт как «география души» видения Лучиана Блага*, Изд. Бухарестского университета, 2007, стр.55.

этого застывшего пейзажа, магическим знаком судьбы должна была воплотиться она, Россиянка»[536].

Действие постоянно происходит на двух планах. Одним из них является болезненной реальностью, конкретной, одного участка охраняемой бессарабской границы, где война еще реальность, непрерывным переходом из России в Румынию, и оттуда обратно беглецов, шпионов, обычных любителей приключений и контрабанды казалась в обреченной зоне.

В романе Джиба Михэеску зарисовывается образ уставшего россияна, подавленного силой обстоятельств, событий, которых он не может избежать - прибывшие на румынском берегу Днестра беглецы вынуждены румынскими пограничниками согласно приказу и правилам вернуться на *«берег реки без Рождества»* в стране *«на Безбожной земле»*, как отмечает Рагаяк. Писатель описывает образ России глазами главного героя лейтенанта Рагаяка, которому было приказано перебраться с отрядом из Бессарабского городка в приграничную деревню на берегу Днестра в целях обеспечения безопасности и предотвращения въезда на румынской территории лиц, которые искали убежище от анархии, созданного большевистской революции.

Драма этих несчастных усугублялась и существованием образом-клише который существовал в румынском менталитете того времени - все, что исходит от востока заражено вирусом Большевизма. Конечно, этот стереотип основан на реальности, вытекающих из желаний Ленина, чтобы вызвать революцию на европейском континенте. Одним из аргументов было и сотрудничество между политическими и военными руководителями большевистской революции венграми и русскими. Но не менее верно, и то что многие русские бежали от этого бедствия, когда было очень трудно для румынских военных властей, наблюдающие за границей Днестра различать Шпионов и посланников большевиков для распространения большевизма и революции в Румынии и тех, кто бежали от этих событий. Джиб Михэеску строит свое повествование конфликта стереотипным образом и реальным изображением событий.

В романе жалостная куча беженцев, пытающихся незаконно пересечь пограничные воды Днестра воспринимаются Рагаяком расплывчато, неопределенно, как стадо *«Незваных»*, *«группа большевиков»*, *«загрязненные чумой»* - очевидно, эгалитарная идеология воспринимается в сознании румынского общества, как социально опасная болезнь, что приносит расстройство, насилие, *«призрак голода и страданий»*[537]. Интересно что Рагаяк не ассоциируется с

[536] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.23.
[537] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.14-15.

реальными русскими и никогда не называет русскими *«Мужиков небритых и бессонных, патриархальных бород, жалкие казахские шапки с обшарпанным и содранным мехом в диких кошачьих камышах»*. Сильное впечатление которое производят *«неприглашённые»* над молодым лейтенантом примитивны. Рагаяк каждый день наблюдает и видит только *«грустный конвой»*, *«жалкий поход»* много *"чёрных и грязных морд»*, которые всегда поражают, как и *«белое равнодушие Русского поля»*[538]. Семейство беглецов для героя, ассоциируется с образом дикарей, вызванный силой внушения слова *«племя»* и «*патриархальность»*: *«Даже сегодня семья ждет обыск - о чём говорят… целое племя, прадедушка, бабушка и дедушка, родители, дети, внуки, направленные все на путь в патриархальные времена... Однообразной песня душераздирающая, потому что это та же самая песня, которую я слышу постоянно, когда я здесь, голод, гонения массовые снос церквей или синагог, массовые казни, изнасилования и депортации, кнут и револьвер...»*[539].

Картина катаклизма русского народа воссозданная ектеньями беженцев приводит к заявлению философа Н. Бердяева, который называл любую революцию криминальной, направленной против народа Божьего *«Коммунизм для меня был не только кризисом христианства, но и кризисом гуманизма»*[540].

Беглецы, раз попавшиеся в контрольном пункте Рагаяка, нет, *«не могут быть русскими»*, и поэтому не называются этим этнонимом в содержании романа. Страшный социальный катаклизм красной империи, Стихия большевистской революции и разрушила настоящих русских, в первую очередь интеллигенцию, благородных людей из романа *«Война и мир»* Толстого или «*Отцы и дети»* Тургенева и это вызвало появление нового прототипа. Есть и вывод Н. Бердяева *«В стихии большевистской революции меня более всего поразило появление новых лиц с не бывшим раньше выражением. (...) Появились совершенно новые лица, раньше не встречавшиеся в русском народе. Появился новый антропологический тип, в котором уже не было доброты, расплывчатости, некоторой неопределённости очертаний прежних русских лиц. (...) Новый антропологический тип вышел из войны, которая и дала большевистские кадры. (...) с людьми и народами происходят удивительные метаморфозы. Для меня это был новый и мучительный опыт»*[541].

---

[538] Т*ам же*, стр.227.
[539] Т*ам же*, стр.175.
[540] Николай Бердяев, *Русская революция и мир коммунистический*, Самопознание, Москва, «ДЭМ», 1990, стр. 215
[541] Николай Бердяев, *там же,* стр. 214

Для дежурных пограничных служб, те, кто пытались незаконно пересечь воды Днестра, все без исключения являются, «большевиками», подозреваемыми шпионами. Стражи границы видят в беглецах «микробов», «агентов зла», анархистов, больных способных распространить «красную чуму» и в Румынии, в подвалах, где подпольно организовались встречи и доносились «шепоты». Даже незначительный пограничник на другой стороне реки не воспринимается как «*русский*», а как «*красноармеец*»[542], возможно, агент, другими словами, большевизация, социальная однородность.

Русская революция может привести к этническому смешиванию и исчезновению их особенностей «жертв», как исходит из диалога между Рагаяком и одним из беженцев, Илья. При опросе является ли он молдованом или русским, он признается, что не знает:

«— Вы говорите, что вы знаете молдавский, но не молдаван. Вы еврей? (...)
— Нет.
— Молдавский знаешь или нет? Повысил голос раздражённо.
— Но, я говорю.
— Как тебя зовут?
— Илья.
— Ну, и всё?
— И всё. Для божьей души, имени достаточно. (...)
— Ты что говоришь? Строишь из себя мыслителя, а? Тогда ты русский?
— Божья душа.
— Оставь, Бог ответит, отвечай на вопрос: Ты русский?
— Может и русский (...)
— Ну а твоя мать кем была? (...) Молдаванкой, русской...
— Может и была и той и другой, была бы с русскими, говорила бы на русском, а с молдаванами по молдавски...»[543].

Одно можно сказать наверняка: Илья не был любопытным пока был в окружении мамы узнать была она русской или молдаванкой. Признание одной или другой этнической принадлежности может быть на пользу или наоборот недостатком, как камень на шее, который потянет вас на дно реки или, наоборот, спасательный круг зависит от того, с какой стороны Днестра вы. Для Рагаяка, человека нерешительного и неопределенного перед ним находится скорей всего, русский, потому что *«его мать никогда не сказала ему, что это молдаванин»*. Судя по нескольким словам на русском, которые появляются в диалоге между лейтенантом и беглецом - *«ты,*

[542] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.176.
[543] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.178.

человек» «Пошол» «брехня» «carboave» «Москал», «Руска» - идентичность проецируется для подозреваемого как русского. Единственный ключ к безопасности для этнического происхождения Ильи, является способность «мыслителя», учитывая, что склонность россиян философствовать - деталь которая является клише при присвоении идентичности беглецу. Его физические особенности противоположны любым попыткам маркировки. Они составляют скорей всего довольно карикатурный образ человека, обречённого на социальный эксперимент, подобного того описанного в «*Чевенгуре»* Андрея Платонова: *«тот, кто шагал впереди группы был высокого роста; сквозь иней мороза его фигура вызывала неточными смыслы, непоследовательные, изменяющиеся линии и черты более резкими, неуравновешенными; маленькие глаза под густыми сбившимися суровыми бровями. Под толстый нос, размером и цветом с баклажан, человек был безбородым: по обеим сторонам ноздрей другие два клочка хохлатых, остроконечных и редких усов, прикрывали уголки губ. (...) Овечья шапка, алая шуба и сапоги на ногах были ободраны»*[544].

Второй план, полностью параллельно и независимо от первого, создан воображением Рагаяка, «пленника» книг, или иным образом, землянки (замена библиотеки) на пустынном берегу Днестра, забита томами - романы Льва Толстого, Федора Достоевского, Леонида Андреева, Ивана Тургенева. Престиж, которым всегда пользовалась среди румын русская литература является неоспоримым фактом, который мы можем внедрить, в тот же период времени среди наиболее привлекательных образов клише о русских. В поддержку этой идеи, кажется, уместно упомянуть знаменитый афоризм Лучиана Блага: *«Самое большое сокровище опыта человеческой души принадлежит католической церкви. А затем некоторые русские романисты(писатели)*[545].

Большая литература, особенно Российская - благодаря её идеалам женственности, воплощёнными символами, такие как Настасьи Филипповна в *Идиоте*, Дуняша в *Преступление и наказание*, Кати и Грушеньки в *братьях Карамазовых*, Дарье Павловне в *Демонах* - вызвана в помощь лейтенантом чтобы «избавиться от жажды жизни». Таким образом, отсюда следует, что постоянные женщины из жизни молодого офицера, Геня, Маруся, Никулина, Мэриука столкнулись со сравнением с героинями в литературных произведений. Сравнение, конечно, в свою пользу, так как каждому «*что*-то» не хватает, *«в душе, в теле?...»*, Лейтенант не мог бы

[544] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.176-177.
[545] Лучиан Блага, *Афоризмы*, Изд. Humanitas, 2008, стр. 299.

выразить. «Помощь», которую ждал Рагаяк от Толстого, Тургенева и Достоевского заключается в силе эстетики быть переход от реальности, иногда монотонной, абсурдной, жестокой, к личному идеалу проведения Рагаяка *«через правду другого, который жил в другой эпохе и в других обстоятельствах, имея другие желания или страхи, к собственной истине»*[546]. В этом контексте, Николае Манолеску замечает, что *«мы никогда не знаем досконально и полностью нашего реального соратника, каким бы близким он не был как мы знаем персонаж из романа. Ни об одной из наших возлюбленных не знаем столько, сколько знаем о Эмме Бовари»*[547]. Ни Рагаяк не узнаёт в действительности, похожие по прототипу русской девицы. Следует отметить что персонажи Джиба Михэеску взаимодействуют между ними только в качестве читателей оригинала русской литературы, «знаю» что-то о «других» из других времен или других горизонтов, *Мертвые души*, Тараса Бульбы, рассказы Пушкина или Лермонтова. Если не читали, то хотя бы слышали, им рассказали, как и в случае Иллиада, который знает о *Русской* из рассказов товарища Рагаяка... Детали, совсем незначительные, кажется, о первой встрече нового лейтенанта, посланного охранять границу на Днестр, с Николиной, молдавской девушкой, и ее мужем, контрабандистом Сергея. Последнего, очевидно, льстило, что такая дискуссия о русских писателях происходит под крышей своего дома.

Изображение долгожданной русской девушки, предполагает, на первый взгляд, клише с использованием фигуры речи с особой силой внушения. *Россиянка,* ожидаемая героем с постоянно нацеленным взглядом на воды Днестра может быть «*наездница степи*», «*с раскосыми миндалевидными острыми глазами как татарским ястреб»*[548]. Заметно что по сути, черты фантастического персонажа не русские, а азиатские. Сила предположение приводит нас к пространству, которое полностью отличается от западной цивилизации и, следовательно, трудно понять и принять. Это изображение-клише появляется во Франции прошлого века и является настолько мощным, что ощущается и сегодня[549].

Профиль русской девушки, как это ни парадоксально, построен на страницах романа, при отсутствии такового, силой внушения тайной мечты, интуиции, бесконечного ожидания, *«ее*

---

[546] Николае Манолеску, *Ностальгия эстетики,* в Критической истории румынской литературы, под ред. Paralela 45, Питешти, 2008, стр. 1454-1455.
[547] Николае Манолеску, там же, стр. 1454-1455.
[548] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.180.
[549] Леонте Иванов, *Образ россиянина и России в румынской литературе*. 1840-1948, Яссы, Изд. Cartier, Кишинев, 2004, с.102.

образ навсегда потускнел для меня; обманчивая вуаль прикрывает её»[550] отмечает Рагаяк. Черты ее лица не сопоставляются ни с одним персонажем со страниц произведения. Маруся, любимая лейтенанта из маленького Бессарабского городка не может быть похожей, и быть как «*россиянка*» его воображения, несмотря на то что и мать и отце были «коренными русскими». Для лейтенанта «осведомлённого» героинями русской литературы *«она была всего лишь простой Бессарабской. // В то время как я ждал россиянку, русскую девушку моей мечты... Боже, как далека...»*[551]. Ни страстная Николина, дочь молдавского торговца и жена русского контрабандиста, или брюнетка Гена Керсанова, дочь богатого еврея фабриканта ликёров, и даже ни Валя, единственная коренная россиянка из роман которая переправляется через Днестр со скрипкой. символ желания найти и дать духовный смысл пережитым трагическим попыткам, не соответствуют полностью черты образа россиянки. Все вместе, как и в незавершенной игре головоломки, могли бы прикомпоновать многообразный образ русской девицы. Своего рода «прокрустово ложе» для других женских образов в романе. *«Могу сотворить её из кусков»,* говорит герой, в страстном, но и эстетическом удовольствии в поисках фантазий своей мечты в толпе беженцев, которые проходят ежедневно перед собой на страницах русских классиков, Куприна, Андреева, но и галантных приключениях, которые отвлекают от прототипа. Таким образом, обязательно в этой игре *Росиянка* только вызвана всегда отсутствует, потому что Рагаяк ждёт *«душу девушки, описанную в русских книгах»; "Если бы пришла россиянка Тургенева, Достоевского, Толстого…»*[552].

Подход героя визуализировать образ девушки на берегу Бессарабского берега Днестра, не *«из нерешительности противоположного берега равносильна»*[553], тот же самый, попыткам Дона Кихота - «заключенного» и его, из библиотеки, клише в кавалерийских романах о благородных девиц - попытки найти Дульсинею, среди ханыг и слуг. То, что не понял Рагаяк, но догадался, с внешней стороны, и из этого недоразумения происходит трагизм, а не легкомыслие своих приключений, в том, «*что русская любовь тягостна, покрыта темными сторонами»*[554]. Николай Бердяев находит объяснение отсутствия формы автономии женских

[550] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.154.
[551] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.9.
[552] Там же.
[553] Там же.
[554] Николай Бердяев, *Философия Достоевского*, Изд. Европейский институт, Яссы, 1992, стр.72.

персонажей Достоевского, которые заколдовали Рагаяка. Повторяя русского философа, *«любовь ничего не стоит сама по себе, но только прокладывает путь трагическому человеческому пути, испытание свободы. (...) Женщина интересует только элемент в судьбе мужчины. Человеческий дух, прежде всего, мужского дух. Женский принцип является лишь одной из причин трагедии мужского духа, его внутреннее искушение»*[555]. То, что приближает *«Русскую девицу без облика*» Гиба Михэеску к Настасьи Филипповны или Грушенки Достоевского в том, что у них нет собственной судьбы, нет самостоятельной жизни, несмотря на то, что они главные героини. Перефразируя Бердяева, они могут быть важны только как внутренняя мужская трагедия, подобная *атмосферы в которой выливается судьба мужчины*.

Очевидно, что роман румынского писателя — это диалогическая речь заключённый в создании книг о женском идеале, связанного с многообразным обликом, и близостью к водам Днестра с дугообразными границами, со степью полной таинственностью, где, казалось бы, появится она *Россиянка*. Обратите внимание, что в общем случае слово элемент, который ссылаться на него в будущем времени, время ожидания, надежды - *«придёт она», «придёт в одиночку», «придёт», «ее нога ступит лед», «произойдёт».*

Россиянка — это мечта *«из далека», «из неизвестности», «дорогое видение», «в белой вьюге, в снежном стоне»*[556], которое приносит скорее - помимо всего литературные ссылки автора, а не рассказчик-персонаж, заботится преподнести лирическую героиню из произведения *«стихи о прекрасной даме»* известного цикла стихов Александра Блока. Некоторые фрагменты романа Гиба Михэеску в котором описана Русская женщина, безграничное пространство, степь, вариации волос, лирические отголоски великого русского поэта. Поводом для поиска или ожидания любимой женщины в зимней обстановке на берегу замерзшей реки, например, кажется, быть мостом между романом и лирикой Блока: *«Зима, должна прийти однажды, подумал я. Тогда она приедет. Скатываясь на скользкий лёд, среди кустов, покрытых инеем, в зимнем пейзаже в котором пойдёт русской женщине»*[557], так звучат мысли Рагаяка. Тема русской девушки, женщины мечты схожи с мотивами русской зимы, мороза. Один из лейтмотивов романа Михэеску является то, что русская женщина может прийти только зимой, как настоящая

[555] Там же.
[556] А. Блок, *Стихи о прекрасной даме*, онлайн http://www.stihi-rus.ru/1/Blok/156.htm, - 1 сент. 2016 г.
[557] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.9.

принцесса снега *«зима придет»*[558]*; «Это будет происходить в зимний период, Иллиад, когда Днестр замерзнет, когда отсюда до туда будет море снега... тогда её нога ступит легко по льду сюда...»*[559]*; «…Другая русская с длинными ногами и раскосыми глазами, которая объявится укутанная в её огромной шубе из морозного царства»*[560]*.* Лирические монологи Блока предполагают такое же возможное появление оживления ледовых просторов.

«Ночью вьюга снежная
Заметала след.
Розовое, нежное
Утро будит свет.

Встали зори красные,
Озаряя снег.
Яркое и страстное
Всколыхнуло брег.

Вслед за льдиной синею
В полдень я всплыву.
Деву в снежном инее
Встречу наяву».
(5 декабря 1901 г.)

Дева степей, в снежном инее, единодушная с изображением бесконечности, характеризует фигурально, как у Блока, так и у Гиба Михэеску, безграничную специфическую русскую культуру, признанную и Шпенглером[561]. По мнению немецкого философа, каждая культура представляет собой *внутреннюю душу*, и её проявление соответствует пространственным символам. Мы считаем, что автор Джиб Михэеску интуитивно достиг этот аспект, и образ в котором Рагаяк проектирует свои фантазии в степи, полностью соответствует с изображением России надуманной Блоком:

«Ты и во сне необычайна.
Твоей одежды не коснусь.
Дремлю - и за дремотой тайна,
И в тайне - ты почиешь, Русь.

---

[558] Там же.
[559] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.60.
[560] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.61.
[561] В Лучиан, Блага, *Горизонт и стиль*, изд. Humanitas, стр.63-73. Значительные многочисленные попытки Лучиана Благи преобразовать специфику русской культуры в пространственном плане: «*Понятие географии: по сравнению с Европой, Россия является не просто степью, но бесконечной территорией»* в Лучиан Блага, *Афоризмы*, изд. Humanitas, Бухарест 2008, стр.340.

Живую душу укачала,
Русь, на своих просторах ты,
И вот - она не запятнала
Первоначальной чистоты»[562]

Долгожданная героиня Гиба Михэеску, в той степени, в которой отсутствует *«её ясность»* и она *«соблазняет до глубин»*[563] может восприниматься как аллегорией существенной русской культуры, на восприятие, интуиция румынского писателя об переполненной жизнеспособностью души этой культуры.

Неспособность Рагаяка, присвоить определенный образ героине равно невозможности определить специфику русского духа до конца, чтобы предначертать форму. «*У меня нет абсолютно никакого образа»* гласит исповедь философа Василия Розанова, и Лучиан Блага, утверждает, что «*сердце славянина не имеет формы»*[564] Идея индуцируется Чораном, всей русской духовности, наполняя жизненной силой, которая *«захлестывает»*: *«Если у нас нет души - наблюдает румынский философ - они в свою очередь, могут поделится ею с другими. Близки к своим корням, к эмоциональному миру, духом ещё не отделенным от пыли, крови, плоти, они чувствуют, то что они думают (...). На самом деле, они думают, но всплески»*[565].

Если бы он встретил её «во плоти», среди сотен беглецов, что проходят ежедневно перед его героем, конечно, реакция Гиба Мижэеску была бы: «Это не русская девушка! Крикнул я Иллиаду на всю мощь, ударив стол. Ха, ха, спасибо за такую русскую девушку». Те самые слова Рагаяка, когда он узнаёт, что Иллиад, его коллега в соседнего сектора (который, как ни странно, не читал ни единого русского классика, зная из рассказов своего товарища о «существовании» девушки) был удачливее, чем он, потому что в его сектор попала русская женщина, молодая девушка в сопровождении прекрасной скрипки. Но ни в коем случае, гость Иллиада не могла быть *«та истинная русская женщина»*, она не могла пересечь замерзший Днестр, кроме как, через сектор Рагаяка...

Отторжение, яростное отрицание внешности, образа девушки похожа конкретно на побег Ганина, главный герой из *Машенька* (1926), роман Набокова, тоже построенный вокруг ожидания россиянки (подруги юности) и пробуждая тот же исторический период, большевистская революция 1917 года. Более чем вероятно, что Рагаяк, похоже на Ганина, на перроне в Берлине, убежал бы, скрылся,

---

[562] Александр Блок, *Русь, он-лайн на http://bytiye.ru/temy/blok-o-russia.html, - 1 сент.. 2016 г.*
[563] Бердяев, Николай Александрович, *там же, стр.171*
[564] Блага, Лучиан, *Афоризмы, стр.*171.
[565] Чоран, Эмиль, Искушение Существовать, Humanitas, Бухарест, 2007, стр.27.

перед любимой мечтой или даже идеалом, поступив единственной «разумной» реакцией. Но только Машенька которую ждал Ганин, «приходит» из прошлого героя, со времен юности, проведенной в России, из России, которой трагически, больше не существует. Ганин принимает одну единственную реальность, из принятых писем от Машеньки, из своих воспоминаний[566] в которых фиксируется раз и навсегда образ любимой девушки, *«и другого образа Машеньки не может существовать»*[567].

Россиянка Рагаяка, *не* приходит, потому что она «отдалена», но не «близка» герою, стремление к героине, которая пришла бы *«Моя русская женщина, должна прийти из далека, Иллиад... Не в коем случае из Бессарабского городка...»*[568], отстаивал свои сны Рагаяк перед товарищем. То что облик героя должен быть воспринятым как вызов неизвестности, как мираж необъятного, указывает сам Гиб Мижэеску в письме к словацкой переводчице: *«Когда нет отдаленностей - говорил он - ты их сам создаёшь, Россиянка это отдалённость, как имела быль россиянкой, также могла быть славянкой, чешкой или полькой, или другой национальности, но женщиной, естественно, отдаленной, которая отличалась бы от всего что уже знакомо, но все таки не зная как её определить, женщина которая принесла бы таким образом что то новое и неожиданное»*[569].

Опыт войны, как и опыт чтения, любви, конвертируются таким образом в метафоры познания, безусловно в культурных метафорах романа Джиба Михэеску. Тем не менее, доказывается еще раз, что литература, является современным неисчерпаемым источником мифов, таким как *миф о русской женщине*, точнее, *тема женщины как судьба человека*[570]. Можно отметить в заключение, что открытие писания Джиба Михэеску к русской духовности переходит заявившую преднамеренность писателем, или его литературным Альтер-эго, Рагаяк. Текст Михэеску проникнут не только многочисленными драмами вынужденных убегать через Днестр с пути большевистской революции 1917 года, но и стремление к красоте культуры избыточной жизнеспособности. Еще одно доказательство переполненной русской души, которая *«имеет делится и с другими»* как замечает Эмил Чоран.

---

[566] „Umbra lui trăia în pensiunea doamnei Dorn, dar el se afla în Rusia, îşi retrăia amintirea ca pe o realitate. Timpul era pentru el desfăşurarea treptată a amintirii. Şi deşi romanul lui de dragoste cu Maşenka durase în anii aceia îndepărtaţi nu trei zile, nu o săptămână, ci mai mult, nu simţea vreo nepotrivire între timpul real şi timpul celălalt, în care trăise el”, în Vladimir Nabokov, Maşenka, traducere de Adriana Liciu, Editura Albatros, Bucureşti, 1987, p.93.
[567] Набоков, там же, стр.167.
[568] Джиб, Михэеску, *там же*, стр.253.
[569] Джиб Михэеску, *Переписка с Сузанной Доваловой*.
[570] Бердяев, Николай Александрович, *там же,* стр.171.

Джиб Михэеску не имел как не принять условные границы, обозначенные более старыми идеологиями, и более новыми предубеждениями, не являющееся непроницаемыми и не налегают обычно, над духовными границами. *«Москва выйдет вперед по любому путь» …*

Резюме

По мнению румынских критиков, *Русская* Джиба Михэеску это роман эротической темы. Мы попробуем показать в нашей статье, что этот роман построен вокруг темы русской литературы, как источник мифов, особых сюжетов для построения романа Михэеску. Не женщины являются «слабостью» молодого румынского лейтенанта Рагаяк, а его «очарование» русской литературой. *Русская женщина*, которую ждёт Рагаяк на берегу Днестра, это не реальная девушка, во плоти и крови, а воплощение героинь Ф. Достоевского, Л. Толстого, Л. Андреева. Все они вместе взятые воплощают единственное лицо. *Русская женщина*, о которой мечтает Рагаяк это аллегория пространства русской души, русской духовности.

ВОСПРИЯТИЕ ДРУГОГО В РУМЫНСКО-РУССКИХ ПЕРЕГОВОРАХ В ПЕРИОДЕ, РЕДШЕСТВУЮЩЕМ ВСТУПЛЕНИЕ РУМЫНИИ В ПУЧИНУ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Габриел ЛЯХУ

Введение

В истории XX-ого века интересы любой нации были продвинуты и защищены в международной политике очень широким диапазоном средств и методов действия. Дипломатия занимала центральное место во многих и сложных обстоятельствах, которые маркировали этот век. Академик Мирча Малица отметил тот факт, что: «Дипломат, по существу, есть тот, кто защищает интересы своей страны, тот, кто обеспечивает её выживание. Я не вижу его гуляя, не вижу его на чайных вечеринках, не вижу его на церемониях. Безусловно он в них участвует, но протоколная часть является менее существенной. Его место работы находится за столом переговоров» [571]. Результат этих переговоров, так как показывает история дипломатии зависит в очень большой мере от профессионализма дипломата и от его искусства вести переговоры, но не в редких случаях и от того, как он сумел перейти через целый ряд предрассудков, стереотипов, через ошибочные восприятия, сформированные с течением времени в коллективном умонастроении о партнёре переговоров.

Следовательно, большое значение имеет способ, которым мы воспринимаем Другого в дипломатическом переговоре. Дипломаты, которые садятся за стол переговоров имеют в виду интересы, которые они должны проводить (уполномоченные властью, которую они представляют, правительство, начальник государства и т.д.), но они имеют и умственное представление собственного мерах. Восприятия действительность есть что-то другое, чем сама действительность. В наших умах мы имеем, например, представления о территории государства (карты, фонограммы и т.д.), представителем которого

[571] Mircea Maliţa, *Rolul diplomaţiei în strategiile de supravieţuire a poporului român*, interviu luat de Dan Dungaciu, în „Revista de Ştiinţe de Ştiinţe şi Relaţii Internaţionale”, 2012, online http://revista.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/09/5-16-Interviu-Mircea-Malita.pdf accesat la 4 septembrie 2016

является партнер дипломатического переговора, а не территория как таковой.[572]

Любое лицо создаёт личные представления о действительности, единичные в зависимости от его способности представить ту действительность и перевести её в коды, чтобы сообщить её Другому.

Дипломат не оперирует с действительностью, а только с умственными изображениями/восприятиями. Они фильтрованы/под влиянием культуры, моральных, политических и духовных ценностей и не в последней очереди они подаются влиянию предрассудков, стереотипов и исторических психофиксаций, которые существуют в коллективном умонастроении общества, которому принадлежит дипломат.[573]

Поэтому, тогда, когда мы хотим понимать позицию или поведение какого-то дипломата в переговорных процессах недостаточно знать информации, которыми он пользуется, но и кое-что из культурной среды данного лица, какие типы стереотипов и предрассудков существуют в том обществе, которое партнёр переговоров представляет. Стереотипы означают такие умственные структуры, которые отбирают и складывают информацию, это такие образцы, которые побуждают ответ. Стереотип «похоже на мажордома на балу маскараде, который оценивает пришли ли приглашённые в адекватной одежде»[574].

Немногим людям удаётся уклониться (оторваться) от влияния «вирусированных стереотипов» и предрассудков, чтобы возможно было утверждаться (проявляться) в качестве умственного атласа действительности, в котором изображения автоматически совпадает с окружающим миром. Во-первых, так как изображения из ума дипломата представляют собой познавательные упрощения действительности. Важно знать эти вещи из перспективы истории, чтобы понимать принятые решения и способ как они соответствовали исторической действительности.

Предупреждение Вальтера Липмана действителен и сегодня: «Не забудьте ошибки истории чтобы не повторят их»[575]. Каково изображение царской империи в румынском обществе в периоде нейтральности и как оно повлияло на политических людей, которые вели переговоры в связи с вступлением Румынии в войну? Какое восприятие имели представители царской империи о политических

---

[572] Stefan Prutianu, *Antrenamentul abilitatilor de Comunicare, Limbaje ascunse*, Editura Polirom, Iasi,
2005, p.207

[573] Raymond Cohen, *Negotiating Across Cultures*, 2nd ed., Washington, 1997, p. 9-14

[574] Alina Bârgăuanu, Paul Dobrescu, *Mass-media si societatea*, Editura Comunicare.ro, Bucuresti, 2003, p.81

[575] Apud, Alina Bârgăuanu, Paul Dobrescu, *op., cit.,* p. 29-30

людей, с которыми они вели переговоры особенно о значении армии, с которой они хотели быть в партнёрстве?

Как были устранены отрицательные восприятия с одной и с другой стороны?

Это только некоторые вопросы, которые мы хотим представить на обсуждение из сложности переговоров, которые имели место между правительством из Бухареста и представителями Антанты, особенно русскими дипломатами.

I. Изображение о Царской империи в румынском обществе в начале XX-ого века

В недавней истории, румыны имели в большой мере негативное восприятие о России, хотя не мало были моменты, когда они были вынуждены сотрудничать. Период тех двух мировых войн, может быть, является самым выделяющим с этой перспективы. Негативное изображение, которые портит восприятия румын о русских не принадлежит последнему времени. Этого можно легко объяснить чувством небезопасности, созданным великим соседом с Востока, который был главным противником румынской государственности в современную эпоху[576], но это недостаточно чтобы понять, как в определённые моменты эти два актёра были вынуждены сотрудничать. Некоторые русские специалисты считают, что отрицательное изображение о русских на западе имеет своё начало в том, как поляки и литовцы описывали их ещё с половины XVI-ого века. Находясь в конфликте с русскими для владения каких-то территорий, поляки описывали русских как нецивилизованными варварами[577]. Позже Россия выявляется как великая держава континента и взяла на себя роль конкурента во владении Балканов и это негативное изображение подчеркнулось[578].

Румынское общество, в течение времени не воспринимало Россию одинаково. Были периоды, когда взаимное восприятие было позитивное, но и негативное, особенно в современным и настоящем периоде. В связи с тем, как отрицательное изображение о России возникло в коллективное умонастроение, существуют разные точки зрения. Историк Арманд Гошу считает, что негативное изображение о России в Румынии фактически был перевод восприятия, осуществлённый в середине XIX-ого века от польской эмигрирования из Парижа к

[576] Florin, Abraham, *Transformarea Românei 1989-2006.Rolul factorilor externi*, Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 2006, p. 185.
[577] Alexander V.Golubev, *Russian and European mutual perception: Foreign Policy stereotypes in historical perspective*, in Ray Taras, ed., *Russia's Identity in International Relations: Images, Perceptions, Misperceptions*, Routledge, london, New York, 2013, p. 55
[578] Ibidem, p. 58

«молдо-влашским молодым людям, находящимся там для образования»[579]. Главными собеседниками у них были поляки, эмигрированные после неудачной революции от 1830 года, сгруппированные вокруг Адама Кзарториского. О России было негативное изображение из-за того, что она начала и участвовала в последовательном разделение Польши, присоединяя большие части их территории Польши. Россия кроваво подавила польскую революцию в 1830 году. Для румын у русских было неустойчивое изображение в зависимости от того, как они действовали между собой с румынской политической элитой и вообще с румынским обществом. Присоединение половины Молдовы в 1812 году, факт, который накладывается над правонарушениями повторяющихся эпизодов царской военной оккупации и особенно опыт военно-политического сотрудничества в воине за независимость, глубоко маркировали политическую элиту и румынское общественное мнение и все эти подчеркнули это негативное изображение о царской России.

Этот факт подчеркнут и в новых исследованиях о румыно-русских отношениях во время войны от 1877 года: «В итоге Россия была вынуждена прибегнуть с достаточно серьёзной угрожающей риторике по поводу возможности разоружения армии Румынии, и в той пришлось смириться с возвращением Бессарабии в состав Российской империи»[580].

Манифестации, организованные в Румынии по случаю столетия от отнятия Бессарабии царской империи, когда декретировали национальный траурный день[581] и манифестации, организованные в Бессарабии и в столице Русской империи для празднования «освобождения» Бессарабии от «турецкого ига» и её присоединения к христианской России[582], подчеркнули отрицательное изображение о России в коллективном мировоззрении[583].

---

[579] Armand Goşu*, Rusia e mai complicată*..., interviu cu Mircea Vasilescu, în Dilema veche, nr. 546, 31 iulie - 6 august 2014, online http://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/rusia-e-mai-complicata-dialog-cu-armand-gosu accesat la 2 septembrie 2016

[580] Е.С. Хотьковой*,* С.М. Ермаков, В.Б. Каширин, Д.А. Мальцев, С.А. Михайлов, *Румыния: исторические истоки и современное состояние внешнеполитического позиционирования государства,* online http://www.perspektivy.info/print.php?ID=183639 accesat la 2 septembrie 2016

[581] Vitalie Văratec, *Documente diplomatice româneşti privind aniversarea centenarului anexării Basarabiei la 1912*,în *200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Ţarist: Consecinţele raptului teritorial pentru românii basarabeni. Materialele Simpozionului ştiinţific internaţional, Cahul 12-13 mai 2012*. Cahul, 2012, p. 299-300

[582] Ion Varta *101 salve de tun, în cinstea „alipirii" Basarabiei la Rusia ţaristă*. În: http://www.timpul.md/articol/101-salve-de-tun-in-cinstea-alipirii-basarabiei-la-rusia-tarista--31738.html accesat la 9 septembrie 2016

[583] A se vedea şi A. Cuşco*, Between nation and empire: Russian and Romanian competing*

Этот факт является настолько важным, поскольку в момент возникновения Первой мировой воины волнение оставило свой след на целое румынское общество. Политическое решение выбрать в какой лагерь Румыния должна вступить, чтобы осуществить свои национальные стремления национального единства имело в качестве основы политический и стратегический расчёты, но это не могло игнорировать общественное мнение.

Пресса того времени в Румынии, которая была главным вектором формирования / реформирования изображения противник / союзник в войне, в которую Румыния следовала вступить, делилась на два больших лагеря, аргументируя выбор варианта, которую они поддерживали[584].

Пресса, примыкающая к Антанте, пыталась реконструировать изображение о России через устранение всех предрассудков, существующих в обществе по отношению к Русской империи и которые были доставлены во внимание общественного мнения посредством газет, которые поддерживали вступление Румынии в войну на стороне Центральных Держав.

Этот подход газет, которые поддерживали правительство Брэтияну был в большой мере облегчён тем, что Россия была союзница Франции, которую румынская общественность считала её старшей латинской сестрой, которая в течение более половины века поддерживала не только идею национального единства, но идею модернизации нашей страны.

Положительное изображение Франции было переведено хорошими результатами для того, чтобы противится отрицательному изображенью России. Некоторые из этих ежедневных газет, как например «Acţiunea» (Акция) использовала радикальный тон в пользу участия Румынии в войне на стороне Антанты, с целью которой вела настоящую пропаганду в пользу России[585]. Из страниц этой газеты от 9 июля 1915 года читатели узнали, например, что Царская империя вступила в пучину мировой войны «чтобы спасать

---

visions of Bessarabia in the second half of the 19th and early 20th century, Central European University, Budapest, 2008; Nicholas Dima, *Basarabia şi Bucovina în jocul geopolitic al Rusiei*, Editura Prometeu, Chişinău, 1998; A. Cuşco, *Problema Basarabiei de Sud în discursul imperial rus după 1878: Viziuni ale alterităţii şi transferuri instituţionale*, în *Tratatul de pace de la Bucureştin din 1812. 200 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinţei Internaţionale Chişinău, 26-28 aprilie 2012*, Editura „Pontos", Chişinău, 2012.

[584] Valentin Sîrghi, *Imaginea Rusiei în presa românească (1914-1916) şi idealul naţional. Transilvania sau Basarabia? în* „Historia.ro", online http://www.historia.ro/exclusiv_web/articol/imaginea - rusiei-presa-romaneasca-1914-1916-idealul-national-transilvania accesat la 9 septembrie 2016

[585] Ibidem

маленьких наций, которые находилось под угрозой медленной и позорной смерти», наступающей со стороны Центральных Держав. Автор, который считал, что Россия взяла на себя задачу спасения маленьких наций, пытался убедить читателей, что «Россия является большой демократией; может быть она одна из самых демократических стран мира», хотя он сам признал, что эта страна «нелиберальная, а демократическое самодержавие»[586].

Задача освобождения маленьких государств была иллюстрирована примером захвата Царской армией Армении - часть Оттоманской империи в то время. «Acţiunea» (Акция) представила этот факт, как действие освобождения, предпринимавшее Царской армией, побуждая читателей одобрить эту дату как славную дату для России, как благословение для человечества.

В отличие от благородных действий России, армии из Вены, укреплённые немецкой армией и солдатами Кобурга из Софии разрывают на куски христианское королевство […][587].

Из перспективы исследований сообщения и пропагандистской техники, эти действия, развёрнутые с одной стороны прессы, подобно той, которая была представлена выше, не могли иметь влияние на восстановление изображения о России из противника в будущего союзника.

Такой эксперимент потерпел неудачу м во время Второй мировой воины, когда Румыния сделала переворот союзных связей 23 августа 1944 года. Преобладающе отрицательная идентичность в адрес советского солдата, существующая в румынском коллективном умонастроении до 23 августа 1944 не могла быстро заменить позитивным умонастроением, даже если для этого пропаганда, проведённая органами прессы Коммунистической партий и остальными журналами, которые сделали то же самое по приказу или из-за политического оппортунизма, эта пропаганда была развёрнута методами и способами, которые всё чаще имели агрессивные формы[588].

Доверчивыми и с воздействием в операции изменения изображения о Царской России были те газеты, которые представляли воздержанное и доверчивое изображение будущего союзника. Газета «Адевэрул» (Adevărul) пыталась представить выбор Румынии вступить в Антанту не аргументами эмоционального или исторического характера, а она предпочитала разумную риторику, основанную на анализе выгод-потери, которая побудительно озаглавлена «Почему

[586] „Acţiunea”, anul XIV, nr. 3605, Joi, 9 iulie 1915, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit.*, în *loc., cit.*
[587] „Acţiunea**”,** anul XV, nr. 3874, 23 februarie, 1916, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit.*, în *loc., cit.*
[588] Constantin Hlihor, *Răsturnarea imaginii adversar-aliat în mentalul armatei române la 23 august 1944*, în Cetatea Bihariei, nr. 2, 2005, p. 58-61

Ардял?», утверждали, что эта провинция более индустриализована, а Румыния могла бы пополнить свою экономику приобретением этой провинции.

Наоборот, Бессарабию считали провинцией аграрной по существу и её возможности приобретением Румыния не могла бы много выиграть, а напротив аграрный характер страны мог бы усилиться. С другой точки зрения, только приобретением Бессарабии Румыния сохранила бы географическую форму «дождевого черви» и, таким образом её легко можно ломать пополам возможной мощной атакой, в то время как объединение с Трансильванией форма Румынии могло бы округлится и завершиться: «Это естественное дополнение Румынии; это настоящая крепость народа для любой обороны, к которой мы могли бы подвергаться»[589]. В газете «Адевэрул» (Adevărul) под заглавием «Что увидел Филипеску в России?» утверждается, что «русский народ имеет такое душевное благородство, которое ставит его во главе народов будущего». Его любовь к родине, к родной земле доходит до того, что это чувство уподобляется с матерью: «Никакой народ не нашёл более нежного названия своей страны как русский. Русские называют свою страну Матушкой Россией, своей матерью!».

Это любовь к родине воодушевляет русских бороться со всей самоотверженностью против немецких захватчиков: «Матушка Россия была оскорблена. И как могли бы стоять её дети холодными и неодушевлёнными? Как они, от малого до взрослого не отбыть чтобы наказать оскорбителя своей страны, своей матери?». Разумеется, что эта преданность и дух справедливость, как благородные идеалы, которые одушевляют русского народа в борьбе, будут вознаграждены одержанием окончательной победы: когда такие идеалы ведут народы в своей борьбе, невозможно, чтобы они не победили, невозможно не одержать победу. Россия победит. Матушка Россия увидит своих детей счастливыми, они разъят немцам будут свободными и независимыми гражданами на бесконечных просторах своей богатой и плодотворной земли»[590].

В операции восстановления изображения о России в румынском коллективном умонастроении не надо пропустить интерес лидеров из Санкт-Петербурга. Средства и методы были различными от тех, которые были официальными проводимыми посредством представителей Царской империи в Бухаресте до тех, которые связаны с общественной дипломатией, как можно говорить сегодня. Граф фон Булов,

---

589 „Adevărul”, anul XXIX, nr. 10391, 14 februarie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit.*, în *loc., cit.*

590 „Adevărul”, anul XXXIX, nr. 10426, Duminică, 20 martie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit.*, în *loc., cit.*

представитель немецкой миссии в Румынии информировал министерство внешних дел из Берлина, что в Румынии, в последнее время констатируется больших количество торговцев икон, которые распространяют идей панславизма на территории Румынии. «Тот факт, что панславизм ведёт политическую пропаганду именно этим иконами, это не новой метод в этой зоне обитаемой восточными православными народами. Эта практика влияния религиозных и другого рода мировоззрений людей здесь используется с незапамятных времён, ещё со времени Византийской империи. На востоке икона является очень эффективным средством для того, чтобы побудить политические идеи в массах»[591]. Один год позже тот же дипломат отметил тот факт, что на протяжении всей территории страны сигнализирована появление некоторых русских «посланников», разные странствующие коробейники, продавцы кос, иконописцы, ветеринары и т.д., все эти внушали крестьянам «коммунистические и панславистические убеждения»[592]. Кажется, что у графа фон Булова было очень хорошие восприятие о румынском обществе, так как в своем письме к канцлеру Бисмарку от 27 июня 1888 года привлекал внимание на тот факт, что «склад русских таков, что он большей мере по вкусу румын, чем жёсткая и каким-то образом гордая натура австрийцев. Это бывает потому что, хотя румыны не любят многие из свойств, от которых зависит мощность России, а с другой стороны, они обладают почти все русские слабости и проки. Когда румыны и русские находятся в затруднительном положении, и это нередко бывает, они немедленно понимают друг друга»[593].

Другой использованный способ был прямой контроль над некоторыми газетами. По информациям, которыми пользовались германские дипломаты, русские контролировали посредством своего посольства в Бухаресте Михаила Александровича хитрово газеты L'independence Roumanie и Express Orient, которые в любое время находятся в его распоряжении. Наряду с этим, хитрово занимался и с распределением разных статей для румынских газет, которые официально не были подчинёнными ему, добивалось таким образом тонко повлиять общественное мнение страны в направлении, желательном для русских властей[594].

Реконструкция изображения о русской империи в коллективном умонастроении была нелёгкая операция и из-за того, что румынская

[591] Apud, Nicolae Ioniţă, *Imaginea relaţiilor româno-ruse din perioada 1878-1908 în documente diplomatice germane*, în „Revista Arhivelor" 1/2009, p. 163
[592] Ibidem, p. 164
[593] Ibidem, p. 167
[594] Ibidem, p. 171

политическая элита была глубоко разделена в связи с ответами на вопрос о том, каков из тех двух лагерей, находящихся в конфликте, является более благоприятным для национальных интересов. Консерваторы и сторонники вступления Румынии в войну наряду с Центральными Державами продолжали проводить отрицательное изображение о России всеми средствами, сильным элементом и в этой случае была пресса.

«Сеара» (Seara) ещё с начал войны, «Зиуа» (Ziua), основанная после начала войны, официальная консерваторская газета «Стягул» (Steagul), начиная со второй половине 1915 года и «Минерва» (Minerva), которая после войны перешла в германофильскую сторону, все эти были ежедневные газеты, в страницах которых была проведена изображение об империалистической России, цели которой в воине были в глубоком противоречии с интересами Румынии[595]. В эти газетах были глубоко представлены правонарушения, совершившие русскими солдатами в Буковине в рамках операции, руководимой генералом Брусилов против австро-венгерских армии, были представлены сгоревшие и огрублённые села, изнасилованных женщин, разрезные имущества крестьян[596]. Из-за страха русских люди закрывали магазины и покидали села. Один крестьянин с ужасом рассказывал о поведении казаков, которых он назвал «дьяволами с человеческим лицом»[597].

Всё-таки, накануне вспышки Первой мировой воины изображение о России в Румынии было значительно улучшено - очевидный факт даже для независимых наблюдателей, как например для дипломатического представителя Италии в Румынии. Он информировал своих высших лиц, что престижная Русская империя была намного выше в рядах населения и румынского политического класса и пользовалось престижем больше чем Австро-Венгрия, хотя последняя была государством союзником румынского государства. Итальянский дипломат опознавал и причины этой ситуации. Одной их них был тот факт, что Австрия имеет здесь только маленькую газету, которую читали другие чаще, чем германо-австрийское сообщество из Румынии - Romanischer Lloyd. Другая газета имела финансовой характер потому что она, как утверждает итальянский дипломат «здесь почти ничего не слышно об австрийских деньгах, хотя румыны более радостно получали бы австрийские гульдены, чем русские рубли»[598].

---

[595] Valentin Sîrghi, *op., cit*., în *loc., cit*
[596] „Seara”, anul IV, nr 1721, Sâmbătă, 1 noiembrie, 1914, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit*., în *loc., cit*
[597] „Ziua”, anul II, nr. 149, Sâmbătă, 3 ianuarie, 1915, citat în Valentin Sîrghi, *op., cit*., în *loc., cit*
[598] Nicolae Ioniţă, *op., cit*., p. 168

II. Восприятия и ошибки в восприятии в переговорах о вступлении Румынии в Антанту

В момент начала переговоров о вступлении румынского государства в Антанту, изображение Царской империи в Румынии потерпело перемещение от отрицательного к положительному, то, что представило собой хорошая база. До сих пор мы не знаем тщательного исследования, чтобы знать, как развивались восприятия о Румынии в коллективном мировоззрении в данную эпоху, а не те восприятия, которые существуют в современной русской историографии о первой мировой войне.

Архивные документы, изученные нами, показывают, что имеем дело с двумя различными планами. С одной стороны, это восприятие русских официальных лиц, особенно тех, у которых не было прямого контакта с румынскими дипломатами или с румынскими политическими людьми и особенно среди военнослужащих, восприятия, которые не потерпели существенных изменении по отношению к предыдущей эпохи. В их «глазах» Румыния является государством, с которым можно договориться с силовой позицией, хотя стратегическая ситуация, в которой находились царские армии, не иллюстрировали этот факт. В апреле 1915 года генерал Янушкевич разделил мнение своего прямого начальника - Великого Герцога Николая Николаевича, согласно которому: «Румыния вынуждена понять, что её интервенция может быть принята, но её претензии преувеличены и неприемлемы»[599]. Такое же поведение превосходства и суровости в отношениях с румынскими дипломатами встречаем у русских генералов осенью того же года, когда Ставка послала в Бухарест через официальное лицо план подготовленного военного сотрудничества»[600].

Второй план восприятий относится к манере, в которой румынская политическая элита видела людей русского государства до самого высокого уровня, включая царя и его окружающую среду, а также русских дипломатов в Бухаресте. Изображение царя о королевской семье Румынии объясняется не лишь его представлением в качестве политического лица и лидера великой державы, но и родственными связами, которые существовали в результате бракосочетания принцессы Марии с Фердинандом, который в сознании нашего народа считался «Пополняющим Королем». О восприятии Николая II-ого в Румынии политический деятель Николае Филипеску, после его возвращения из визита навещавшего царя и

[599] Vadim Guzun, ed., *Intrarea României în Primul Război Mondial. Negocierile diplomatice în documente din arhivele diplomatice ruse. 1914-1916*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2016, p. 60
[600] Ibidem, p. 61

его свиту, чтобы договорится о вступлении Румынии в войну на стороне Антанты, писал, что у русского монарха «благосклонное отношение к Румынии…»[601], а румынский министр в столице Русской империи Константин Диаманди отметил отношение Николая II-ого в связи с необходимостью охватывания румын в Австро-венгерский империи внутрь политических границ Румынии. «Ваши требования, конечно, популярны и государи обязаны послушать vox populi (вакс попули)»[602].

Одной из самых интересных фигур русской дипломатии, которая вела переговоры в целях вступления Румынии в Антанту был Станислав Альфонсович Поклевский-Козелл. Он был не только послом, который знал как поддерживать «самым правильным способом интересы своей родины», как отметил румынский премьер Ион И.К. Брэтяну, без того, чтобы это «причинил ущерб для Румынии»[603]. Он настолько хорошо понимал дух румын и их национальные стремления, что его считали подозрительным теми, кто иным образом воспринимали румын и их интересы. Относясь к этому аспекту, И.Г. Дука писал в своих воспоминаниях о Поклевском-Козле: «Официальные лица из Петербурга постоянно подозревали его, а он всё время был заинтересован доказать им свою лояльность»[604]. Имея последовательное и адекватное изображение о действительности, о моральном и дипломатическом размере бухарестского политического мира, русский министр постигал характерные черты того, кто взял на себя историческую обязанность выбрать лагерь, наряду с которым Румыния вступит в Великую Войну; это был И.К. Брэтяну.

Сообщив вышестоящим лицам информации, которые интересовали воюющих после того как состоялся Совет Королевской Власти в Синае, русский министр пытался рассеивать недоверие русских политических людей к Брэтяну и изображение бесспорного коварства, которое витало над нашей страной в те дни в глазах царской политической элиты: «Сообщая Вам выше сказанное, в эту трудную минуту. Я не намерен сделать личные заключения, потому что, по примеру Вашего Высокопревосходительства (императорский министр внешних дел Сазанов), не мог бы верить в возможность бесспорного коварства Румынии»[605].

Русский министр в Бухаресте Станислав Альфонсович Поклевский-Козелл имел правильное представление о способности анализа и

[601] Apud, Vadim Guzun, op., cit., p. 64
[602] Ibidem
[603] Ibidem, p. 63
[604] I.G. Duca, *Amintiri politice,* vol., 1, Jon Dumitru Verlog, Munchen, 1981, p. 158.
[605] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 10-13, în Vadim Guzun, *op., cit*., p. 124-125

решительности румынского премьера. И.К. Брэтяну не считали лидером, который действовал бы под импульсом волнений, заражённых общественным мнением или некоторыми давлениями дипломатического порядка, чтобы принять политическое решение. Телеграмма посланная русским дипломатом к своему Министерству внешних дел № 270 от6/19 сентября 1914 года, посредством которой он информировал о широких народных манифестациях для ближайшего вступления в войну наряду с Антантой, уточнила, что «Брэтяну заявил Филипеску, что государство и общественное мнение страны фактически стремляются к одной и той же цели, но ещё не пришло время начать действия…»[606].

Румынский премьер объяснил обоснования стратегического и военного, но и политического характера которые заставляют его принять выжидательную позицию. Русский министр в Бухаресте посчитал тот факт, что для румынского лидера политическое решение должно основаться на политическом расчёте шансов выполнить национальные интересы в определённой политической конъюнктуре, а не на эмоции, порождённой народными манифестациями. Он информировал о позиции Брэтяну: «Если общественное мнение будет продолжать силой нажимать его с помощью манифестации, тогда он и Либеральная Партия предпочтут уйти от власти»[607].

Это изображение румынского политического человека придёт вновь в дипломатическом переписке русского министра из Бухареста с Имперским министерством внешних дел. Секретная телеграмма от 15/28 июля 1916 года директора Дипломатической канцелярии при Генеральном Штабе Верховного Главнокомандования к русскому министерству внешних дел показывает, что ни одна из частей не является склонной сделать компромисс для завершения переговоров. В телеграмме уточнилось директором Канцелярии Басили, что «к дипломатическому предложению румыны сделали контрпредложение, которое отличается от нашего текста в очень значительном мере. Начальник штаба подчёркивает необходимость не уступить как в том, что касается для Румынии завоевать в одиночку территории, которые будут распределены ей после войны, так и в связи с тем, что если Румыния не будет нападать до 1-ого августа, все наши обязанности падают»[608].

Тактика давлений, оказанных со стороны союзников не приносила плоды, потому что под предлогам уезда «в деревню» румынский премьер прервал переговоры для того, чтобы разрешить

[606] Ibidem, f. 47-49.
[607] Ibidem.
[608] ACNSAS, fond Informativ, dosar 1090336, f. 199-200, în Vadim Guzun, *op., cit*., p. 298-299.

договаривающимся обсудить контрпредложения румынского государства[609]. 27-ого июля/9-ого августа русский министр в Бухаресте Станислав Альфонсович Поклевский-Козелл выдвинул новое предложение текста политического Соглашения.

«Прочитав меморандум представленный мной - отметил Станислав Альфонсович Поклевский-Козелл - к русскому министру внешних дел -, Брэтяну вдруг расстроился и заявил, что статья 5 из нашего проекта не даёт ему надежды полностью осуществить территориальные стремления румын, для которых Румыния готова вступить в войну (…) В своих последующих изложениях, Брэтяну начал увидеть полное разрушение плана, который давно был подготовлен и он выражал своё намерение совсем отказаться от политики».[610]

III. Выводы

Краткий экскурс в изучение роли, которую имеют восприятия в отношениях между государствами, показывает некоторые вещи, которые имеют свою годность в исторической эволюции. Дипломатия не может быть полезным инструментом политики какого-то государства, только в случае если она развивается в рамках какой-то организованной формы, всеми принята и которая предполагает взаимное соблюдение законов и общих прав других стран.

Проведение национальных интересов является несовместимым с отсутствием знания политической элиты, которая управляет страну в данный момент или без знания умонастроений, предрассудков и стереотипов, которые доминируют в определённый момент общество, с которым взаимодействуешь. Хорошие манеры бывают такими же, как и в прошлом, необходимыми между государствами. Дипломатия есть и искусство привлечь симпатии для твоей страны и окружать её приятелями, которые берегли бы независимость и интересы если даже в более современной или более дальней истории существовали и напряженные отношения и кризисы или войны.

[609] Ibidem, f. 203.
[610] Ibidem, f. 208-209.

ОБРАЗ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В РУМЫНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Анастасия Викторовна УСАЧЕВА

Войну можно показать по-разному: как героический подвиг, как величественное в своей жестокости событие или как трагедию, калечащую жизни и души людей. Теме Первой мировой войны посвящено довольно много произведений румынской литературы, в том числе - «первого ряда». В данной работе речь пойдет о трех романах межвоенного периода, очень разных, но в то же время неуловимо похожих: социальном романе-эпопее Ч. Петреску «Крушение»[611], дневнике военных действий и журнале воспоминаний «Последняя ночь любви, первая ночь войны»[612] К. Петреску, психологическом романе Л. Ребряну «Лес повешенных»[613]. Эти произведения важны не только своей несомненной художественной ценностью, но и развенчанием уже тогда начавшего формироваться культурного мифа о Первой мировой войне, приведшей к образованию Великой Румынии.

В отличие от сонма произведений спорного качества, воспевающих Первую мировую войну[614], указанные авторы описывают ее как моральное и физическое поражение переживших ее людей, в чем и заключается главная драма. Война оставила шрам в душе всего молодого поколения, которое не зря получило название «потерянного»: как итог крушения идеалов, которыми люди загорелись на войне, приходит понимание, что никто на самом деле не изменился, что большинство живет страстями и сиюминутной выгодой, что переворот и создание справедливого общества, в котором все равны, на данном этапе невозможны. Произведение Ч. Петреску охватывает десятилетие из жизни Румынии и описывает надежды и чаяния людей разных

---

[611] Чезар Петреску. *Крушение*. Москва: Художественная литература, 1963; Cezar Petrescu. *Întunecare*. Bucureşti: Litera, 2013.

[612] Камил Петреску. *Последняя ночь любви, первая ночь войны* // Камил Петреску. *Избранное*. Москва: Художественная литература, 1979; Camil Petrescu. *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*. Iaşi: Institutul European, 1997.

[613] Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraţilor*. Bucureşti: Litera, 2010; Ливиу Ребряну. *Лес повешенных* // Ливиу Ребряну. *Избранное*. Москва: Художественная литература, 1987.

[614] Horia Gârbea. *Primul Război Mondial în literatura română*. “Apostrof”, an. XXV, № 7 (290), 2014. http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2382.

сословий, связанные с войной. А романы К. Петреску и Л. Ребряну являются своего рода взглядом на одну линию фронта с двух сторон: герои первого входят в Трансильванию на стороне Антанты, герой второго, румын из Трансильвании, воюет в составе армии Тройственного союза; героев первого с распростертыми объятиями встречают румыны по ту сторону границы, герой второго сталкивается с дилеммой: исполнять воинский долг, сражаясь с соотечественниками, или стать дезертиром, поставив на кон свою жизнь.

Двухтомный роман-эпопея Ч. Петреску «Крушение», вышедший в 1927-1928 гг., представляет собой, помимо прочего, зеркало событий и людских настроений в Румынии в период с 1916 по 1925 гг. Один из критиков того времени так охарактеризовал его: «Если и возможно назвать один роман <…>, икону нашей войны во всех ее проявлениях <…>, с героизмом нашего народа, это, без сомнения, будет обширный роман “Крушение” Чезара Петреску»[615]. По мнению писателя Александра А. Филиппиде, это уникальное для своего времени произведение, занявшее пустующую нишу в национальной литературе[616]. В нем выведены все социальные типы, которые можно было найти в указанное десятилетие в стране, действие переносится из столицы в провинцию: читатель видит роскошные особняки и бедные, опустошенные войной и болезнями деревни, гибель солдат на фронте и попойки офицеров в тылу, националистический угар и деморализованную армию. «С такими персонажами и такой атмосферой роман Чезара Петреску является правдивым зеркалом румынского общества. Прежде всего, это очень качественный документ [времени]»[617].

В определенной мере можно сказать, что главное действующее лицо «Крушения» - это Первая мировая война: она прямо воздействует на персонажей, ломает их и деформирует, награждая шрамами и меняя все планы. Например, в начале книги, в прологе, главный герой Раду Комша «чувствовал себя здоровым, бодрым, сильным, и жизнь казалась ему простой, ясной, не таящей в себе никаких опасностей»[618]. С войны же он вернулся с двумя шрамами на лице, раной в груди и темнотой в душе, которые вынудили его порвать с невестой. Юный Михай Вардару, перед уходом на фронт убеждавший родных в том, что война - это «высвобождение скрытых жизненных

[615] Perpessicius. *Menţiuni critice. Vol. III.* Bucureşti: Fundaţia pentru literatură şi artă, 1936. P. 32.
[616] Alexandru A. Philippide. *“Întunecare”, roman de Cezar Petrescu*. “Viaţa Românească”, an XXI, № 2-3, 1929.
[617] Ibid.
[618] Чезар Петреску. Крушение. С. 47.

сил, это высшее проявление жизни»[619], плачет, совершив свое первое убийство, а потом и погибает, смертью опровергнув собственные мальчишеские воинственные теории. Действие романа начинается летом 1916 г., примерно за месяц до вступления Румынии в войну. Молодой адвокат Раду Комша отдыхает на курорте в Констанце, он счастлив и доволен жизнью: у него есть невеста Луминица, любовница, с которой он собирается вот-вот порвать, партнерство в адвокатской фирме будущего тестя Александру Вардару, блестящее будущее. Когда объявляют мобилизацию, Комша узнает, что тесть уже договорился о тепленьком местечке в министерстве, и это заставляет его мучиться угрызениями совести. Поэтому в конце концов он идет на фронт, где получает ранение, видит смерть племянника Вардару Михая и возвращается в Яссы временно ослепшим. После выписки из госпиталя он разрывает помолвку, увольняется из адвокатской фирмы и начинает посещать кружок революционеров. Однако вскоре герой понимает, что обескровленная страна не готова к революции, и осознание этого наполняет его душу озлобленностью и безразличием. В эпилоге он снова возвращается в Констанцу, чтобы поправить здоровье, и встречает там призраки из прошлого: Луминицу, замужнюю и с детьми, своего старого друга с сыном (которого Комша в свое время бросил ночевать на дороге под дождем, забыв обещание посодействовать с ночлегом) и других людей. Эти встречи ввергают его в отчаяние, и темнота (возможно, зависть к тем, кто смогли оправиться и жить дальше?) окончательно наполняет его душу[620].

Роман неспроста характеризуют как социальный: в нем отражено и общественное мнение по поводу войны. В целом, участие страны в ней оценивалось как «справедливое» и «легитимное», таким же «справедливым» и «легитимным», даже «героическим», они считали решение короля Фердинанда I, немца по происхождению, выступить на стороне Антанты[621]. «- Все! Война! - воскликнул со счастливой улыбкой Сакеларие[622], пожимая Комше обе руки. - Наконец-то мы будем воевать за нашу Трансильванию!», «…мы переживаем знаменательный день! Исторический момент! Наши дети попросят, чтобы мы им рассказали»[623], «…для меня Трансильвания становится жизненным вопросом! Объявлена мобилизация, - я бросаю <…> то, что мне дороже всего, - и делаю я это <…> потому, что на сей раз

[619] Там же. С. 222.
[620] Отсылка к названию - «Întunecare».
[621] Horia Gârbea. *Primul Război Mondial în literatura română*. http://www.revista-apostrof.ro/articole.php?id=2382
[622] Сакеларие был трансильванцем, дезертировавшим из австро-венгерской армии с фронта в Галиции.
[623] Чезар Петреску. *Крушение*. С. 77-79.

понятие свободы и справедливости я ощущаю через души тех нескольких миллионов людей, с которыми я солидарен!..»[624] - все это в радостном запале твердят, узнав о мобилизации, молодые люди, ушедшие на войну добровольцами. Но вскоре запал проходит, сменяясь осознанием ужасов войны: «Эта военная зима заморозила им души, они превратились в гонимых, трусливых животных, эгоистично довольных тем, что остались в живых, что у них есть крыша над головой»[625], «Умереть - это закономерно. Выжить - вот где случайность! Подсчитано, что на европейском фронте каждые десять секунд умирает в среднем один человек, то есть шесть человек каждую минуту, триста шестьдесят каждый час, восемь тысяч шестьсот сорок каждый день. Я уже не говорю о раненых и искалеченных, о бесконечных страданиях тех, кто остался в тылу… Что заставило людей согласиться на такое массовое самоубийство?»[626]. Эту тему автор намечает уже во второй главе: «Быть может, на какое-то мгновенье они [молодые люди, обсуждавшие войну и ушедшие добровольцами - уточнение мое] смутно почувствовали, что причина войны совсем иная, недоступная их пониманию, - *что они не идут добровольно как герои* освобождать Трансильванию, а что *их посылают на смерть*»[627].

Некоторые критики (например, Дж. Кэлинеску, А. Пиру, Н. Манолеску) были недовольны тем, что характеры практически всех героев в романе статичны, нет духовного роста и развития. И в самом деле, в отличие от толстовских персонажей, с «Войной и миром» которого часто сравнивают «Крушение», действующие лица Петреску в эпилоге предстают такими же, какими были в прологе. Они повзрослели или состарились, возможно, стали более циничными, но по сути - остались неизменными. Те изменения, которые мы наблюдаем по ходу действия (скажем, на первый взгляд кажется, что главный герой Раду Комша пересмотрел свои убеждения, многое понял на войне), - изменения не человека, а социальной ментальности. Однако теперь, почти 100 лет спустя, это видится не недостатком, а наоборот, достоинством произведения. Ведь в этом, по мнению автора, и состоит трагедия жизни: меняются обстоятельства, декорации, случаются великие потрясения - но затем мир и человек стремятся обратно к точке равновесия. Симптоматично также, что те герои романа, которые определенным образом выросли над собой-прежними, погибли. Не зря темнота заполняет душу Раду

[624] Там же. С. 89.
[625] Там же. С. 185.
[626] Там же. С. 325.
[627] Там же. С. 95.

Комши, не зря в 36 лет он ведет себя и мыслит, как старик. И концовка романа тоже не дает никакой надежды: Комша бросается в озеро в попытке утопиться, но «вода в проклятом озере так тяжела, что не принимает даже тело утопленника»[628].

Если «Крушение» повествует в первую очередь о Первой мировой войне как социальном потрясении, то роман «Последняя ночь любви…», написанный в 1930 г., является отчасти автобиографичным, поскольку К. Петреску сам участвовал в военных действиях (был ранен в 1917 г. и попал в плен, освобожден 10 апреля 1918 г. - на родине все это время считался погибшим). Эту автобиографичность косвенно подтверждают и выделенные курсивом ремарки длиною до нескольких страниц, появляющиеся в обеих частях и написанные от первого лица («К этому дню, в самом деле самому ужасному для меня <…>, я постоянно возвращался даже после войны, как убийца на место преступления»[629]), то ли от имени самого автора, то ли от имени героя Штефана Георгидиу в будущем (до конца книги так и не понятно, чьему именно перу они принадлежат по задумке, сам Петреску тоже не проясняет данный вопрос). В этих ремарках анализируются сражения, а собственные впечатления сравниваются с записками офицеров, там же встречается и критика военных кампаний: слова о бездарности командования и разведки[630] и о плохом оснащении армии[631].

Как следует из названия, основное действие начинается в ночь на 14/27 августа 1916 г., когда Румыния вступила в войну, и заканчивается примерно за месяц-полтора до сдачи Бухареста. Роман разделен на две книги, написанные от первого лица: «Последняя ночь любви» и «Первая ночь войны». Герой, Штефан Георгидиу, молодой выпускник философского факультета, получивший хорошее наследство от дяди, призван на фронт офицером («Весной 1916 года я, свежеиспеченный младший лейтенант, впервые призванный на военные сборы в составе столичного пехотного полка, принимал участие в фортификационных работах в долине реки Праховы, между Буштень и Предялом»[632]). В целом, это герой своего времени: высокомерный интеллектуал, тайно презирающий женщин и открыто - деньги (но тем не менее не отказавшийся от наследства), считающий себя умнее и мудрее многих, уверенно рассуждающий о жизни, анализирующий и рационализирующий каждую свою эмоцию. Из первой главы нам становится известно, что вот уже несколько месяцев

[628] Там же. С. 676.
[629] Камил Петреску. *Последняя ночь любви…* С. 278.
[630] Там же. С. 258.
[631] Там же. С. 308.
[632] Там же. С. 3.

он находится на границе, проводя время в учениях и одновременно пытаясь выяснить, изменила ли ему жена. Однако война меняет все. И вот мы видим его бегущим в атаку августовской ночью: «…я нахожусь посреди всей Румынии, вступившей в войну. Передо мной - шоссе, заборы, тьма и смерть, блуждающая где-то рядом»[633].

Теперь смерть и сражения - это все, что занимает его мысли, разговоры первых военных дней ведутся практически только о том, были ли уже «большие, настоящие сражения» (в этом тоже проявляется критика «мифа о войне»): «- Я утверждаю, что для нас, которые стоят на передовой и будут сражаться непрерывно еще Бог знает сколько времени, для нас это - просто война. А для всей страны, для тех, кто разгуливает сейчас по Бухаресту, ожидая, после чашечки кофе, последних известий, для всей румынской армии это, конечно, совсем другое дело. <…> - Но дома все это не произведет никакого впечатления? - С точки зрения человеческого рода ты интересен лишь в том случае, если тебя убивают вместе с десятками тысяч других. Если какой-нибудь писатель опишет только стычки патрулей, его книгу просто не станут читать»[634]. Заканчивается роман размышлениями о том, что боевые товарищи ближе и роднее, чем мать и сестра, «потому что лишь там, перед лицом смерти и высокого неба, ты можешь узнать человека»[635]. Штефан ранен, вернулся в Бухарест, где, уже равнодушный к жене, перевел на ее счет крупную сумму денег и передал ей их дом в Констанце со всем имуществом, «другими словами, все прошлое»[636].

Критик и писатель Дж. Кэлинеску в своей «Истории румынской литературы от истоков до наших дней», написанной в 1941 г., высказал мнение, что главы, посвященные Первой мировой войне, лишние и только утяжеляют повествование, что лучше было бы обойтись без них[637]. Но так ли это? На наш взгляд, две части дополняют одна другую, они являются взаимосвязанными составляющими на пути самопознания главного героя. Эти два разных опыта: любви, разрушенной ревностью, и войны - одинаково важны для душевного поиска. Война - это ситуация предельного напряжения человека, это «прежде всего искренность, близость к земле и камню»[638]. Это тот опыт, который позволяет пересмотреть отношение к миру и понимание своего места в нем, ведь «драма войны - не столько

[633] Там же. С. 197.
[634] Там же. С. 249-250.
[635] Там же. С. 317.
[636] Там же. С. 322.
[637] Dan Cristea. *Romanul lui Camil.* “Luceafărul de dimineaţă”, № 27, 2009. http://www.revistaluceafarul.ro/index.html?id=1405&editie=66.
[638] Камил Петреску. *Последняя ночь любви…* С. 288.

постоянная угроза смерти, убийство и голод, сколько это непрерывное душевное испытание, этот постоянный раздор с твоим собственным "я", которое видит теперь по-другому все то, что знало раньше»[639]. Это новое видение заставляет Георгидиу воспринимать любовь и ревность, которыми он мучился всю первую книгу, как «временное помешательство»[640], подернутое дымкой, словно смутное воспоминание из далекого детства. Кроме того, в первой части, говоря о себе, герой часто использует метафоры, связанные со смертью: «сохранял мертвенное спокойствие»[641], «он увидел в моих глазах смерть, безжизненность лунных пространств»[642], «со смертью в душе понял истинный смысл всего этого подлого дня»[643]. В начале же второй книги, после отъезда от Эллы и за несколько часов до начала войны, Георгидиу «чувствовал себя как больной после острого кризиса»[644], осознав, впервые в жизни, собственное тело, крепкое и здоровое[645].

В целом, в данном романе война предстает не столько историческим событием, сколько переломным моментом в жизни Георгидиу, заставляющим по-другому взглянуть на печали и тревоги, пересмотреть ценности и, возможно, повзрослеть. Переоценка благодаря войне происходит и в жизни двадцатишестилетнего Апостола Бологи, главного героя романа «Лес повешенных», но по-другому. Эта книга, писавшаяся с 1919 по 1922 гг., посвящена брату Л. Ребряну, приговоренному к казни австро-венгерским военным трибуналом по обвинению в дезертирстве и шпионаже. Эмиль Ребряну был повешен в Гимеше 14 мая 1917 г. Роман является своего рода попыткой писателя представить, как могли складываться события. Однако, по признанию автора, Апостол Болога - это не художественное воплощение Эмиля, наоборот, прототипом стало все молодое поколение, «его колебания - это наши колебания, всех нас без исключения»[646]. Название было вдохновлено фотографией с изображением чешских солдат, повешенных в лесу на итальянском фронте австрийцами. Эта фотография долго не давала покоя писателю, который слышал о том, что румын в Трансильвании тоже часто приговаривали к казни через повешение[647].

---

[639] Там же. С. 297.
[640] Там же. С. 213.
[641] Там же. С. 9.
[642] Там же.
[643] Там же. С. 161.
[644] Там же. С. 171.
[645] Там же. С. 215-216.
[646] Clara Margineanu. *Literatură, psihologie şi viaţă…* "Jurnalul Naţional", 03.05.2010; http://jurnalul.ro/cultura/arte-vizuale/literatura-psihologie-si-viata-542589.html.
[647] Ibid.

Роман имеет кольцевую структуру: он начинается и заканчивается сценой собственно повешения. Это книга о жизни и смерти, свете и тьме, любви и долге, людях и призраках. Смерть входит в роман уже с первых страниц: на русском фронте за попытку дезертирства казнен младший лейтенант австро-венгерской армии, чех с говорящим именем Свобода. В последней главе за попытку перейти к румынам повешен сам главный герой. Ирония судьбы состоит в том, что трансильванец Бологa, умерший отец которого наказал ему «никогда не забывать о том, что ты румын»[648], отправился в австро-венгерскую армию добровольцем, чтобы впечатлить невесту Марту, питающую симпатии к мужчинам в форме. В начале романа мы видим его убежденным в том, что война - «это настоящий генератор энергии»[649], «настоящий источник жизни и самый эффективный инструмент естественного отбора»[650]. Первые сомнения закрадываются в момент казни Свободы, а когда часть, в которой служил Бологa, переводят в Трансильванию, происходит психологический надлом героя, понявшего, что воевать придется с соотечественниками. Он решает дезертировать к русским, но ранен и отправлен на лечение. Выздоровев и приехав в Трансильванию, он влюбляется в венгерку Илону, семнадцатилетнюю крестьянку, дочь местного гробовщика, разрывает помолвку с Мартой и через некоторое время женится на Илоне, им обещают собственный дом с садом, а Бологу вновь назначают судьей в военном трибунале. Казалось бы, счастливый конец близок, но тут герой узнает, что он должен судить и приговорить к смерти за шпионаж крестьян-румын. Услышав эту новость, Бологa оказывается перед дилеммой: выполнить долг офицера в нарушение наказа отца или перейти через линию фронта к соотечественникам. Он дезертирует, но, не зная местности, начинает плутать, попадает в руки собственных сослуживцев и теперь должен сам предстать перед трибуналом. Находясь под стражей, Апостол говорит претору важные для понимания его внутреннего состояния слова: «Иногда страшнее судить других, чем самому быть судимым»[651]. Идя на казнь, герой уже не различает голоса, думая только о том, что надо сделать еще один шаг. За миг до смерти он видит небо, сияющие вершины гор, утреннюю звезду, предвещавшую скорый восход, и слышит, как священник говорит: «Прими, Господи, душу раба Твоего Апостола… Апостола… Апостола…»[652].

[648] Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraţilor*. P. 46.
[649] Ibid. P. 28.
[650] Ibid. P. 55.
[651] Ibid. P. 284.
[652] Ibid. P. 314.

Первая мировая война в «Лесе повешенных» - это война в сознании, исторические потрясения становятся событием, произошедшим в душе человека. Действия разворачиваются не в траншеях, а в человеческой психике: тьма вытесняет свет, а люди превращаются в призраки, буквально - умирая - и фигурально - выгорая внутри. Как и для Штефана Георгидиу, война для Бологи становится испытанием на пределе человеческих возможностей. Он вынужден постоянно делать выбор между долгом перед государством и преданностью народу, к которому принадлежит[653]. В записках к роману Ребряну отмечал: «Апостол - гражданин: частичка большого «Я» государства; винтик в государственном механизме; гражданин - не что иное как функция»[654]. По мнению писателя, государство требует не любви, а выполнения долга, преданности и дисциплины, тогда как принадлежность к народу предполагает привязанность и братскую любовь, мысль о которой проходит через весь текст. Недаром, обдумывая дезертирство, Болога хочет уйти именно к румынам: «для русских он был бы просто дезертиром, а для румын - братом»[655]. Пронзительна сцена, в которой герой выступает переводчиком при допросе пленного соотечественника и слышит от того: «Будь ты настоящим румыном, ты бы не стрелял в братьев. Ты был бы с той стороны, а не с этой»[656]. Именно эти слова заставляют Апостола задуматься о том, что же он делает на этой войне, ведь еще отец учил его, что «чувства должны совпадать с мыслями, мысли со словами, а слова с делами»[657], а ход событий, тем не менее, заставляет нарушать равновесие между внутренним и внешним миром.

Подводя итоги, следует сказать, что все перечисленные авторы намеренно изображают войну не как героический подвиг, а как трагедию, калечащую человека, который не стремился к военной карьере, был добровольцем, сражающимся за идеалы. Война, даже победоносная на линии фронта, оборачивается тяжелыми потерями, не только людскими, но и моральными, круша души проживших ее. Стремясь к объективности, писатели не рисуют и врага исчадьем ада. Наоборот, они подчеркивают бессмысленность и жестокость войны, говоря, что во вражеском окопе - такие же люди. Например, показательна сцена в романе «Крушения», где солдат рассказывает, что в дни православной и католической пасхи наступило негласное

---

[653] Ibid. P. 50.
[654] Clara Margineanu. *Literatură, psihologie şi viaţă…* http://jurnalul.ro/cultura/arte-vizuale/literatura-psihologie-si-viata-542589.html.
[655] Liviu Rebreanu. *Pădurea spânzuraţilor.* P. 116.
[656] Ibid. P. 148.
[657] Ibid. P. 46.

перемирие и слышались песнопения, немцы и румыны обменивались хлебом и сигаретами и выкрикивали поздравления: «Эй, немцы, Христос воскресе! - Воистину, камерад!» - а потом «оба снова влезли в свои окопы и стали дожидаться, когда появится возможность убить друг друга»[658]. Погибший на фронте Михай Вардару это тоже осознал: «Я убил человека… Я не знал его, ничего плохого он мне не сделал. <…> Он лишь носил другой мундир. Он был молод, как я, тоже младший офицер. Может быть, он пришел на фронт с такими же мыслями, как я. А я навел пистолет и выстрелил!.. <…> Теперь я понял, что на войне есть одна-единственная истина: *тот, кто убил, никогда об этом не забудет!..*»[659].

[658] Чезар Петреску. *Крушение*. С. 357.
[659] Там же. С. 359-361.